Digitized by Google

Digitized by Google

VITI LUDOVICI a SECKENDORF

Eqvitis Franc. Conſiliarii Intimi Saxonici,

COMMENTARIUS

HISTORICUS ET APOLOGETICUS

De

LUTHERANISMO,

Sive

DE REFORMATIONE RELIGIONIS

ductu

D. MARTINI LUTHERI

In magna Germaniæ parte, aliisqve regionibus, & ſpeciatim in *Saxonia* recepta & ſtabilita:

In qvo

LUDOVICI MAIMBURGII Jeſuitæ

HISTORIA LUTHERANISMI

Anno M DC LXXX Pariſiis Gallice edita,

Latine verſa exhibetur, corrigitur, & ſuppletur;

Simul & aliorum qvorundam Scriptorum errores aut calumniæ examinantur:

Auſpiciis Seren.mi & Pot.mi Electoris & Seren.rum

DUCUM SAXONIÆ;

Eo fine,

Ut ad veram & exactiorem notitiam rei geſtæ, & ad depulſionem calumniarum, ex fide dignis monumentis, denuo via pateat:

Pro honore Dei, & pace Eccleſiæ, juſtaqve defenſione pietatis & virtutis a Majoribus in negotio Reformationis oſtenſæ.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ,

Sumtibus JOHANNIS FRIEDERICI GLEDITSCH,

ANNO M DC LXXXVIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

SERENISSIMO POTENTISSIMO
PRINCIPI ELECTORI
SERmis REVmis CELSmis
DUCIBUS SAXONIÆ
UTRIUSQVE LINEÆ
QVOTQVOT HODIE AVITIS REGIONIBVS
IN SAXONIA THURINGIA MISNIA
FRANCONIA LUSATIA ET ALIBI
SUO QVISQVE IURE IMPERANT
AUT AD EIUS AXIOMATIS SPEM NATI
SUNT
IIDEMQVE OMNES RELIGIONEM
CHRISTIANAM ET EVANGELICAM
ZELO D. MART. LUTHERI REPURGATAM
EX FORMULA ANNO cIↄ Iↄ XXX
IN COMITIIS AUGUSTANIS EXHIBITA
PUBLICE PROFITENTUR
ET APUD SUOS PROMOVENT
ET TUTANTUR
HUNC DE MAGNO ILLO REFORMATIONIS
NEGOTIO
COMMENTARIUM HISTORICO-APOLOGETICUM
NON SINE AUSPICIIS ET OPE ILLORUM
ELABORATUM
SUBMISSA CUM VENERATIONE
D. D. D.
ILLISQVE OMNIBUS
ET SINGULIS
DIGNAM FASTIGIO SUO FELICITATEM

Digitized by Google

EAMQVE CUNCTIS GRATIAM
ET VIRES
A SUPREMO NUMINE
PRECATUR
UT OPUS A GLORIOSISS. MAIORIBUS
SUIS EGREGIE COEPTUM
ET HUCUSQVE SINGULARI DEI
BENIGNITATE PERDUCTUM
DOCTRINÆ PURITATE
VITÆ SANCTIMONIA
PRUDENTIA CONSILIORUM
VIRTUTISQVE CONSTANTIA
SERVATUM AUCTUM PERFECTUM
PIÆ POSTERITATI AD FINEM USQVE
TEMPORUM TRANSMITTANT
SEREN:[is] POT:[is] REV:[is] CELSITUD:[us]
EORUM
OB PLURIMA BENEFICIA
VEL AB IPSIS
VEL A DIVIS ILLORUM PROGENITORIBUS
ACCEPTA
TUM MINISTERII CLIENTELÆ
ET SUBIECTIONIS NEXU
OBSTRICTISSIMUS
DEVOTISSIMUSQVE
VITUS LUDOVICUS A SECKENDORF
EQVES NATIONE FRANCUS
DOMICILIO MISNICUS
IN DUCATU ALTENBURGENSI

Digitized by Google

PRÆLOQVIUM
AD CORDATOS ET ÆQVOS LECTORES.

NOn immerito acutus aliqvis ex Gallis Scriptor pungere nuper cœpit eos, qvi in præfationibus librorum, qvos edunt, rationes proponunt, cur ad ſcribendum acceſſerint, difficilime qvippe fidem prætextibus aut excuſationibus ſuis invenientes. *Neminem enim* putat *facile cogi, ut nomen inter autores profiteatur, iis potius cauſis qvendam aliqvando incitari, qvas ſi aperte recenſeat, ridiculus absqve dubio futurus eſſet. Eorum vero qvi libros legunt, parum intereſſe, qvo conſilio qvisqve ſcripſerit, & non minus mentem, qvantumvis artificiose occultatam, qvam ſtylum autoris ex libris innoteſcere.* Hoc etſi mihi non minus qvam aliis dictum ſit, malui tamen inepti præloqvii notam incurrere, qvam tacere, qva occaſione, qvo fine, qvibusqve mediis inſtructus (cum tot alia eſſent, in qvibus ſcribendi pruritum explere, aut otio abuti potuerim,) materiam plurimorum calamo detritam, nec odio minus qvam faſtidio expoſitam, mea ſponte delegerim. Attulerat adoleſcens qvidam, & nobilitatis & virtutis nomine mihi percharus, ex peregrinatione Gallica anno 1681. *Ludovici Maimburgii ex Soc. Jeſ.* recens editum opus de *hiſtoria Lutheraniſmi*, qvod magni in Gallia fieri,

ri, & hoſpitibus ex Germania Lutheraniſmo addictis objici ſolere referebat. Ea tunc erant, vivo *Mauritio Saxoniæ Duce*, Numburgenſis Epiſcopatus Adminiſtratore, optimo Hero meo, cujus rebus agendis præpoſitus fui, tempora mea, ut vix una ex diurno labore hora mihi ſupereſſet, qvam animi a negotiis curisqve paulum avocandi reficiendiqve cauſa, literarum ſtudiis poſſem impendere. Avide tamen ad legenda properavi qvæ de Luthero in Gallia edi videbam, qvæ cum illis, qvos Calvinianos vocant, occupata, Lutheraniſmi oblita eſſe videbatur. Perlecto curſim libro, parum eqvidem deprehendiſſe mihi viſus ſum, qvod ab ejus profeſſionis homine non expectaſſem. In uno maxime a veterum, qvorum veſtigia tenebat, Luthero-maſtigum inſtituto diſceſſiſſe videbatur, qvod honeſti viri ſpeciem aſſumens, ab incredibilibus narrationibus & inſanis contumeliis qvibusdam abſtinuiſſet, temperatis plerumqve verborum delinimento, qvos acerbiores alii indecenter erumpere fecerant, affectibus. Hoc ipſo tamen periculoſius cauſæ Lutheranæ nociturum eſſe librum conjiciebam, optabamqve ut aliqvis ex noſtratibus propediem & verſionem & reſponſum pararet, nihil minus tunc cogitans, qvam ut ego laborem iſtum in me reciperem. Non multo poſt ſublato e vivis *Mauritio Duce*, ea mihi contigit felicitas, ut poſt triginta annorum partim illi, partim *Erneſto*, magnæ itidem pietatis & virtutis *Principi Saxo-Gothano*, in præcipuis, qvæ habebant, negotiis præſtitum, ſi non magnum aut utile, fidum certe & laborioſum miniſterium, qvod reſtat vitæ liberum a curis moleſtiſſimis tranſigere daretur. Hoc inſigne beneficium, qvod dudum, & præſertim poſt completum qvinqvageſimum ætatis meæ annum, multis precibus a Deo petiveram, qvin-

Digitized by Google

qvinqvennio qvidem tardius, ſed exemplo non admodum freqventi obtinui, ut adjutus favore & liberalitate *Sereniſſ. Principum*, qvi beate defunctis ſucceſſerant, nec inopem nec ingloriam ſenectam haberem. Tanto ergo obſtrictiorem me eſſe exiſtimavi, ut hos annos, qvos pene ſolos vitæ numero, ita tranſigerem, ut Deo, cui omnia debeo, etiam otii mei rationem reddere paratus eſſem. Neqve tamen illa eſt, certe apud me non reperitur, humanæ conditionis perfectio, ut etſi ad finem vitæ properantibus unica nobis occupatio ſit, cœleſtia cogitare; annitendum eſt, ut primaria ſit, omniumqve aliarum & comes & directrix. Agendum itaqve, & ſui & proximi cauſa, aliqvid eſt, cui qvisqve maxime eſt aptus, & pro ſtatione ac ſorte qvam Deus nobis aſſignavit, ne nihil agendo male agere diſcamus, aut ſpeculationi, qvam vocant, intenti in aliud vitium incidamus. Hæc mecum reputans, cum a teneris annis literarum ſtudiis, parentum providentia addictus fuerim, magnaqve animi propenſione iis me applicuerim, paulo tamen citius qvam voluiſſem, & in prima fere juventa, in negotiorum piſtrinum detruſus, lubentiſſime, poſtqvam hoc nexu exſolutus ſum, cum Muſis in gratiam redire cœpi, ſed cum ſeverioribus, & qvæ ætatem meam maxime decerent, ad ſcopum mihi propoſitum proxime accedentes. Miſſis itaqve aut infreqventer ſalutatis cæteris, qvæ in negotioſa etiam vita ſeſe offerebant, civilis licet ſcientiæ utilitate æſtimabiles & aliqvando neceſſariæ, arctius commercium cum ſacris diſciplinis renovandum mihi eſſe duxi, qvarum rudimenta puer didiceram, profectum nunqvam penitus neglexeram, etiam lingvarum, qvibus ſacri codices ſcripti ſunt, non prorſus ignarus. Cum vero affinitatem non exiguam cum hoc ſtudio habeat

noti-

Digitized by Google

notitia *Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ*, recordatus ſum operæ, qvam olim, dum Gothæ in *Ducis* (qvem debiti honoris cauſa nominavi) *Erneſti* aula viverem, impendere illi cœperam. Qvid tunc præſtiterim, non ignotum eſt (qvanqvam pauci ſuperſtites ſint) amicis. Sed plura præſtare vel potuiſſem vel tentaſſem, ſi multitudo, qvibus cumulabar, negotiorum bene cogitata non eliſiſſet. Sæpe mecum egerat laudatiſſimus Princeps, ut *Reformationis* ſuperiori ſeculo in Germania aut ſaltem in Saxonia peractæ Hiſtoriam literis mandarem. Oſtendebat eum in finem centena & plura Actorum volumina, qvæ ex Archivis & Scriniis majorum ſuorum, qvædam & aliunde collegerat. Exemplum mihi proponebat *Friderici Hortlederi*, Conſiliarii qvondam Vinarienſis, qvo familiariter uſus fuerat, multisqve illum adminiculis ad magnum illud *de Bello Smalcaldico* opus adjuverat. Majoris utilitatis & gloriæ materiam mihi offerri exiſtimabat, ſi ex Actis, tam Principum, qvam communitatum, aut privatorum, qvorum non exiguam multis locis copiam reperiri poſſe dicebat, eruerem, qvo conſilio & ſucceſſu Religionis Reformatio tractata fuerit, utqve a levibus initiis in eum ſtatum proceſſerit, qvem poſteritas vix admirari ſatis potuit. *Dei*, ajebat, *profecto digitus is fuit; ingrati ſumus, qvi hunc non agnoſcimus, memoriamqve rerum tam illuſtrium non accuratius conſervamus & propagamus.* Hæc qvidem nec ſurdo nec pigro ingerebat; ſed pace beatiſſimorum Manium tanti Principis dicere liceat, aut mihi tunc plus tribuebat, qvam exeqvi in illa adoleſcentia mea potuiſſem, aut juſto leviorem, pro vaſtitate ingenii ſui, æſtimabat laborem, qvem conſiſtere poſſe credebat cum perpetuis in aula occupationibus, qvibus me in Conſiliariorum numerum

rum

rum anno Chriſti 1651. ætatis meæ vigeſimo qvinto adſcitum onerabat. Intra vota itaqve propoſitum iſtud ſtetit, dum *Gothæ* eſſem: dein cum poſt longum tempus, ſub finem nempe anni 1664. a Mauritio Duce p. m. ad *Cancellarii Citicenſis* munus vocarer, penitus evanuit. Hæſit tamen in memoria mea laudabile Principis conſilium; ita ut ſæpe mecum expenderem, cur inter tot præclaros viros, qvos provinciæ Saxonicæ poſt Reformationem ab annis centum & ſeptuaginta tulerunt, non repertus ſit, qvi perfectiorem aliqvam actorum in cauſa religionis Hiſtoriam tradiderit; ſed non alia cauſa menti meæ freqventius obverſata eſt, qvam illa, qva fit, ut & Hiſtoria politica accurata & continuata careamus. Ignoſcant mihi Principes, ſi ſalvo, qvem omnibus debeo, &, uti decet ac poſſum, exhibeo cultu, dicam; non ſatis æſtimare illos nec utilitatem hiſtoriæ, (de perfecta & vera loqvor) nec maxima & largiſſima famæ præmia, qvæ caperent, ſi Majorum & ſua conſulta & geſta relatu digna, ab idoneis ingeniis conſcribi perpetuo ſtudio & ſumtu curarent. Verum cúm aut nulla huic labori ſtipendia aut levia deſtinent, qvid mirum, ſi erectiora ingenia ab occupatione, qvæ laudatur & alget, deterreantur? Peccatur & in hoc, qvod ſæpe juvenes fere, aut de ſchola homines, negotiorum imperiti, vel obnoxia commendatione intruſi, (ut de judicii & eruditionis defectibus nihil dicam) hoc munus involant. Aliæ ſunt, neqve ſpernendæ illæ aut inutiles, Didacticorum, Philologorum, Oratorum, Poetarum, (qvanqvam & hi omnes frigide ſatis & infra merita tractantur) aliæ Hiſtorici partes. Ad has ſi qvid meo, qvod mediocre eſſe ſcio, tribueretur judicio, ſeligendum eſſe aliqvem putarem, ex Conſiliariorum ſive Miniſtrorum numero optimum, mente calamoqve vividum, ta-

 lem

lem ſcilicet, qvi maximis graviſſimisqve negotiis per aliqvot annos exercitatus, lingvarum & ſtyli peritus, induſtrius, ſobrius, laborioſus, probatæqve virtutis, pietatis & fidei eſſet, cui omnia arcana credi tuto poſſint. Huic non minuto ſed aucto ſtipendio & honoris gradu, ut Commentarios rerum geſtarum conſcriberet, demandandum eſſe ſvaſerim; in qvibus non ſolum acta & eventus, ſed & rationes agendi, nec ex ingenio ſcribentis efficta, verum in deliberationibus tractatæ traderentur, erroribus etiam in arcana qvadam, nec edenda, hiſtoriæ aut commonitionis parte, annotatis. Sed plura de tali inſtituto dicenda haberem, niſi jam latius, qvam mihi propoſueram, evagatus eſſem: memini etiam tale aliqvid in *Actis Eruditorum Lipſienſibus 1684. p. 383.* ex Hiſtoria Anglica a D. Burneto edita annotatum legi. Habui tamen hæc tangendi cauſam non plane nullam. Ut enim redeam, unde digreſſus ſum, poſteaqvam ineunte anno MDCLXXXII honeſta a munere meo miſſione impetrata, compoſitisqve in qvietum ſtatum rebus, in rus hoc meum ſeceſſiſſem, tenax propoſiti, de qvo dixi, plurimam temporis partem literariis laboribus lubenti & alacri animo aſſignavi. Inter eos primus fuit, qvi conſcribendo libro Germanico, jam bis excuſo, *de ſtatu Chriſtianiſmi*, datus eſt. Redibat mihi interea in mentem cogitatio ſupra indicata, de refellendis ſcriptoris Galli *de Lutheraniſmo* commentariis, eaqve de re cum viris egregiis, qvi me non raro inviſebant, vel qvos Lipſiæ, nundinarum tempore, alloqvi ſolebam, conferre cœpi. Eorum pleriqve verſionem libri Maimburgiani deſiderabant, qvia Gallica pauci, etiam ex doctiſſimis inter noſtrates, & inter Theologos prope nulli, intelligunt. Erant qvi dicerent, eſſe aliqvem, neſcio ubi, qvi Latinam verſionem

nem

Digitized by Google

nem pararet, ſed nihil explorari potuit. Qvanqvam vero vertendi labor abjectus fere habetur, & tædioſiſſimus mihi imprimis eſt, ingenii, credo, culpa, qvod fortaſſe velocius liberiusqve habeo, qvam ut veſtigia aliena, qvodam qvaſi vinculo ductum, ſeqvi lubenter velit; compoſui tamen me ad verſionis faſtidium ſuperandum, eamqve horis pomeridianis moliri cœpi, qvibus obtuſior ad ſenſa propria digerenda animus aliorum lectioni facilius applicatur, valetudini ſimul proſpiciebam, dum inter deambulandum amanuenſi dictarem. Sic mihi, nondum de refutatione ſerio cogitanti, verſio *Libri primi* intra annum (interrupta tamen ſæpiſſime opera) nata fuit. Elegantem & puram qvominus exhibeam, in cauſa eſt, qvod dudum ex floridiorum literarum hortulis in negotiorum ſenticeta rejectus, feſtinans etiam, atqve aliud propemodum agens, ſtyli ornatum maxima ex parte amiſerim; fidem tamen præſtiti, neqve eo nomine dicam metuo. Gallicæ qvidem lingvæ non niſi mediocrem peritiam habere me fateor, ita ut ſcribere ea vix auſim: eſt mihi tamen (ut puto) intelligendis qvæ lego ſufficiens, qvanqvam non tanta, ut de barbariſmis judicare valeam, qvos Galli qvidam, facundiores ſibi viſi, Maimburgio, ut Lotharingo, objecerunt. At qvalescunqve ſint ſtyli ejus nævi, ſenſum tamen ſcribentis occultari mihi per eos potuiſſe non exiſtimo. Ut vero hunc tanto ſinceriorem referrem, Latinam phraſin, etſi forte puriori aliqvoties uti licuiſſet, cum Gallico idiomate ſæpe conformavi, non ſine aliqvo vitio. Eſt & ubi tranſitionum formulas, & alias qvasdam, in qvibus parum felix fuit autor, neglexi, nullo veri ſenſus detrimento. Hæc præfanda habui de verſione, cujus laborem profecto cuicunqve alii libentiſſime ceſſiſſem, licet hoc commodi ex eo tulerim, ut

mea potius qvam aliena fide de traditis autoris confidere lectores jubere poſſim, & fortaſſe non multo minor moleſtia fuiſſet, conferendi revidendiqve ab alio verſa.

Progreſſus eo usqve, ut dixi, in vertendo, obſervavi duobus modis rei Lutheranæ adverſus novi & peregrini hoſtis aggreſſiones conſuli poſſe: uno eoqve faciliori, ſi falſa & invidioſa breviter excerperentur & refutarentur; ita liber Maimburgii cum animadverſionibus prodiret non prolixis: alio operoſiori, ſi vera & plena Hiſtoria Lutheraniſmi denuo ederetur, in qva veritas cum Maimburgii aliorumqve ei ſimilium ſcriptis collata, majeſtatem lucemqve ſuam oſtenderet, ejusqve conſpectu mendaciorum & calumniarum ſpectra ultro diffugerent. Hic enim ſerio reqvirere cœpi, qvod, ut ſupra dixi, *Erneſtus* Princeps deſiderabat, plenius nempe qvoddam opus, qvo tota rerum circa Reformationem & poſtea geſtarum ſeries expoſita eſſet, additis, ubi haberi poſſent, documentis, qvibus contradictiones ſolidiſſime repelluntur. Multum, imo qvod æqva ſectantibus ſufficiat, præſtitiſſe *Johannem Sleidanum* certum eſt, qvi omnes ſui temporis, de eadem re ſcribentes, longe infra ſe reliqvit. Huic tamen mendacis notam, Caroli Qvinti etiam Imperatoris dicterio, neſcio qvam vere allegato, inurere ſoliti ſunt, & adhuc ſolent, adverſæ partis fere omnes, ex mera, credo, invidia. Si enim demonſtrandum ſumerent, qvod jactant, næ illi fruſtra forent, aut levia, & relatu referrent indigna, imo pauci absqve Sleidano, qvod legi mereretur, unqvam ſcripſiſſent ſcriberentqve. Qvid enim qvæſo mentiri ille potuit, qvi maximam narrationum partem, de rebus ad religionem ſpectantibus, in adferendis prolixe actorum verbis, cum tædio multorum, qvi ad eventuum varietatem percipiendam properant,

* *Addit.*

Digitized by Google

perant, conſumit, & ad acta & ſcripta ubiqve provocat, qvæ etiam pleraqve adhuc extant, fidemqve viri indubitabilem faciunt? Nec ullum facile hiſtoricum rarius cenſuræ eorum, qvæ refert, indulſiſſe crediderim. Sed uti Sleidano laudem ſuam ne ipſe qvidem livor detrahere penitus potuit, eamqve non niſi cum fine mundi interituram credibile eſt, reliqvit is tamen (ut omnes) ſpicilegia poſt meſſem tam largam. Latuerunt eum qvædam, diligenter licet inqvirentem, & Principis non unius cura adjutum, latebuntqve alia & me & alios: nec acceſſus interior ad ea qvæ ſuperſunt in ſcriniis aularum & civitatum documenta, idoneis fidisqve licet viris permiſſus, ſupplere omnia poterit. Et in Saxonicis qvidem rebus jam illo, qvo Sleidanus ſcribere cœpit tempore, anno 1546. defectum qvendam ſcriniorum agnovit *Johannes Fridericus* Elector, Philippo Landgravio actorum editionem in Sleidani gratiam petenti reſpondens: pauca enim ſupereſſe qveſtus eſt ex Regeſtis patrui ſui Friderici Electoris. Conſtat hoc ex epiſtolis Sleidani, & utriusqve Principis, qvas operi ſuo præmiſit Hortlederus. Nondum ſcilicet ea conſcribendi colligendiqve omnia diligentia ſimpliciori adhuc aularum genio, militaribus plerumqve viris negotia tractantibus, conveniebat, qvæ poſtea invaluit. Servata tamen ſunt, qvæ negligi neqvaqvam debent, dandaqve eſt recentioribus opera, ne ſemper actum agant, non niſi ab aliis edita, iisdem vel aliis verbis repetentes, aut qvod pejus eſt, nova ex ingenio ſuo fabricantes. A qvo vitio omnes ex noſtratibus nolim abſolvere, ſed mirum in modum peccari video ab adverſa parte, maxime ab iis, in Germania noſtra, qvi ex Sacerdotum ordine, odio & indignatione pleni, olim non tam hiſtorias qvam ſatyras & invectivas ad-

verſus Reformatores ediderunt, qvos jam Galli imitantur aut ſuperant. Magnæ tamen inter hos ingenuitatis & modeſtiæ exemplum dedit Vir immortali laude digniſſimus *Jacobus Auguſtus Thuanus,* exiguam licet gratiam a multis ex ſuis civibus, & ab importunis qvibusdam ex Germanis, reportans. Hunc ſi potius ſeqvi voluiſſet Maimburgius, qvam *Cochleum, Surium, Remondum,* & paris maledicentiæ alios, aut ſi ex *Manuſcriptis*, de qvibus gloriatur, aliqvid incognitum antehac, verum tamen attuliſſet, multum ille nobis in annotandis erroribus ſuis laborem præcaviſſet.

Interea dum, ut dixi, mecum conſulto, vel cum amicis tracto, qvid tandem de Maimburgiano ſcripto ſtatuendum eſſet, ne ſegnior noſtra videretur Eccleſia ad retundendam iniqvitatem adverſarii, qvam Reformata, ex qva non unus ejusdem autoris editam interea *Hiſtoriam Calviniſmi* fortiter aggreſſus eſt, novæ revolutiones rerum ſecutæ ſunt. Galli enim jam non calamo ſaltem religionem tractabant, aut ſuæ tantum gentis hominibus, ob Calviniſmum, qvem vocant, exitiabiles erant, ſed & Lutheranis, qvibus cum hucusqve parum negotii aut certaminis in ſacris habuerant, in Germaniæ illa, qvam tenent, parte, magis magisqve infeſti fiebant. Nec mirum ſi libellis ſuorum, qvos pro veritatis præconibus habent, fidem adhibentes, alieniorem indies animum adverſus nos induant, qvorum tamen civili & ſacræ libertati, bellis antehac geſtis patrocinari viſi ſunt, & in tabulis pacis pro ea fidejubere. Ut igitur vera & renovata rerum noſtrarum in religionis negotio notitia illis aliisqve non deeſſet, neglectum aliis laborem ad depellendos novellorum Scriptorum inſultus, tandem ipſe mihi ſumſi, poſtqvam relecto & verſo ex parte

Maim-

Digitized by Google

Maimburgii libro perſpicere mihi viſus ſum, non tam Theologici qvam Politici ſtudii eſſe, hiſtoriam hiſtoriæ opponere. Sunt qvidem, qvod merito agnoſco, inter Theologos, qvi etiam in rebus hiſtoricis & politicis ſcribendis me ſuperare valeant, in eo maxime, qvod ubi per occaſionem de dogmatibus dicendum foret, ex ſua ſcientia confidenter afferre poſſunt, qvæ mihi aut intacta relinqvenda ſunt, aut imperfecte & trepide verſanda, in tanta præſertim, qvæ indies creſcit, circa formulas difficultate; at mihi ſaltem majus otium erat, aliqva etiam rerum experientia, & familiarior apud Principes ad impetranda documenta admiſſio. Qvoniam enim ex illis, qvas jam attuli, rationibus nihil digne & cum fructu & gratia in hoc genere ſcribi poſſe opinabar, niſi iis, qvæ dudum ſcripta ſunt, nova qvædam ſupplementa reperirentur, ante omnia tentare cœpi, an a *Serenisſimis Saxoniæ Principibus* favorem ad obtinenda talia impetrare poſſem. In illorum enim provinciis Lutheri dogma primum omnium emicuit: illorum Majores pro eo introducendo & tuendo, bello & pace, res maximas, vario eventu, eo tamen geſſerunt, ut ad hunc usqve diem, poſt tot annos, nulla alia qvam eadem religio & doctrina in provinciis Saxonicis (in qvibus ad duo parochiarum millia numerantur) publice locum habeat. In eorum itaqve ſcriniis vel maxime qværenda ſunt, qvibus memoria rerum fideliter conſervata eſt, & cum certitudine tradi poteſt. Duo autem ſunt, ut in Germania qvidem nemini ignotum eſſe facile poteſt, exterorum tamen cauſa paucis monendum duxi, *Serenisſimæ Stirpis Saxonicæ* rami, a duobus Fratribus, *Erneſto* Electore, & *Alberto* Saxoniæ Ducibus, qvi ante annos ducentos regiones paternas diviſerunt, propagati. Ab *Erneſto* Electore deſcendunt,

dunt, qvi poſt amiſſum ab abavo aut atavo *Johanne Friderico* Electoratum, Ducum titulum cum qvadam regionum parte retinuerunt, de qvibus mox dicam. Ab *Alberto* vero genus ducit, qvi primum in tota familia dignitatis & potentiæ apicem tenet, *Sereniſſimus Potentiſſimus Dux & Elector Saxoniæ Johannes Georgius III.* ejusqve patruus, & patrueles, qvos a *VVeiſſenfelſa, Mersburgo*, & *Numburgo* ſive *Ciza* denominare ſolemus. Utriqve Sereniſſimæ familiæ cum non uno, vel olim vel nunc, devinctus nexu vivam, ad *Duces Ernestinæ Lineæ* maxime reſpexi, qvia illorum Majores viginti plus minus annis Lutheri doctrinæ patrocinati publice ſunt, anteqvam a *ſtirpe Albertina* idem factum eſſet. Eorum ſenior nuperrime erat, ad cujus etiam curam communia qvædam negotia more Majorum ſpectabant, *Sereniſſimus Johannes Georgius Dux Saxoniæ Iſennacenſis*, Gvilielmi, qvi Vinariæ aulam habuit, filius, belli pacisqve artibus clariſſimus & optimus Princeps, qvi me aliqvot annis *Conſiliarii intimi* titulo honoravit, & proximo menſe Septembri apoplexia correptus, magno meo & omnium bonorum cum luctu obiit. Ætatis inde prærogativa ad *Fridericum* Saxoniæ Ducem, *Erneſti Pii*, de qvo dixi, *Gothæ*, dum viveret, reſidentis, filium primogenitum (qvem Deus ad multos annos ſervet!) Dominum meum clementiſſimum tranſiit, in cujus & Fratrum Sereniſſimorum ducatu Altenburgenſi prædium hoc & oppidulum poſſideo, in qvo qvietum nec inhonorificum huc usqve annis ſtudiisqve meis receptaculum divina conceſſit benignitas. Utriusqve vero, qvos laudavi, Principis, ex linea Erneſtina propenſio ad promittendum patrocinium & ſuppeditanda qvæ deſiderabam documenta, ex Reſcriptis ad me benigniſſimis apparet,

qvo-

Digitized by Google

qvorum contenta apponam; Sereniſſimi vero & Potentiſſimi Electoris Saxoniæ qvæ fuerit de propoſito meo ſententia, ex juſſione ejus ad Senatum Eccleſiaſticum, qvi Dresdæ eſt, ſupremum videri poteſt, cujus exemplum itidem appoſui: unde conſtat, ab illa imprimis parte oblata clementiſſime fuiſſe, qvibus opus mihi eſſe putavi. Non poſſum hic debito cum honore non meminiſſe Illuſtriſſimi Baronis *Caroli Friſii*, *Conſiliarii*, dum viveret, *Sereniſſimi Saxoniæ Electoris intimi, dictiqve Senatus Eccleſiaſtici, ut & Curiæ provincialis Lipſienſis Præſidis.* Is me a multis annis, non dicam ob morum (qvorum in eo perfectionem aſſeqvi non potui) ſed intentionum ſimilitudinem, arcta amicitia complexus, ad laborem hunc mirifice animavit, eorumqve curam in ſe ſuſcepit, qvæ ad exeqvendum deſtinata ex Electoralibus Archivis, ſi me temporis ordo ad inſpicienda ea vocaret, deſiderabam. Cum deinde aliqvam operis, qvam nunc edo, partem legendam cenſendamqve ei tradidiſſem, qvid non fecit Vir ſummæ virtutis & pii pro religione zeli, ut me mihi ipſi parum fidentem, multaqve obſtacula vel videntem vel ſuſpicantem, ad continuandum laborem cohortaretur? Verum ille magno & ſerio, non meo ſaltem, ſed omnium bonorum, qvotqvot in his provinciis vivunt, cum dolore, ſuperiori æſtate ſublatus, inceſſabile ſui deſiderium nobis reliqvit. Intervenerunt etiam alia cœpti operis ſufflamina, inter qvæ refero incendium, neſcio culpa an caſu menſe Junio anni proximi hic exortum, qvod plus qvam dimidiam oppiduli mei partem in cineres redegit, abſumta etiam æde ſacra, & adjuncto conclavi qvodam, in qvo multa ex libraria chartaceaqve ſupellectile mea repoſita habebam, reliqva, qvæ in caſtello erat, cum trepidanter exportaretur, in tan-

tam confuſionem conjecta, ut non parum temporis componendis utcunqve libris chartisqve impenſum fuerit, & ſpes cœpta abſolvendi fere tota interciderit. Effectum tamen eſt, Deo juvante, & benevolentia Principum, hortatu etiam amicorum, ut recepto animo, amotisqve aliis, qvæ oborta fuerant, impedimentis, ad inſtitutum reverſus primam operis particulam abſolverim.

Prodit itaqve, non tam meo qvam amicorum arbitrio, utinam ad gloriam Dei & emolumentum Eccleſiæ! & continet geſta *annorum ſeptem*, ab anno nempe 1517. exeunte, ad finem anni 1524. in qvibus deſcribendis Maimburgii *liber primus* occupatur, qvem & verbotenus inſerui, & mea, qvibus is corrigitur aut ſuppletur, in paragraphos diſtributa ſubjeci, facile ex typorum alternatione dignoſcenda. Tenuiſſe me apparet tertiam aliqvam inter duas, qvas ſupra propoſui, viam, eam nempe, qva & Maimburgii ſcriptum Latine fideliter verſum noſtratium, qvi Gallicam lingvam ignorant, notitiæ exhiberem, erroresqve ejus indicarem; dein ut ſupplendo, qvæ is omiſit, pleniorem hiſtoriam producerem. Sic mixtum aliqvod ſcripti genus enatum eſt, inter *Hiſtoricum* & *Apologeticum*. Neqve enim Maimburgius, etſi Hiſtorici perſonam magnifice induens, in carceribus ſuſcepti muneris ſeſe continuit. Dum ergo in cenſuras evaganti occurrendum fuit, non potui non & ego cancellos hiſtorici aliqvando egredi, & in hoſticum, ut dicitur, bellum transferre. Conſeqvens fuit, qvoniam Maimburgius veteres novosqve autores, eos maxime exſcripſit, qvi Reformationem omnibus modis culpandam exagitandamqve ſibi ſumſerunt, & inter hos ex recentioribus magni nominis virum *Sfortiam Pallavicinum* Jeſuitam, qvi procuſa nova Con-

Digitized by Google

Concilii Tridentini hiſtoria purpuram Cardinalitiam meruit; hujus qvoqve tradita alicubi in examen vocari debuerint, qvæ ex noſtratibus, qvod ſciam, nemo adhuc data opera examinavit, cum cæteris dudum reſponſum pro meritis fuerit. Succenturiatus tandem anno proximo inſurrexit Lutetiæ ſub *Hiſtorici Regii* titulo, *Antonius Varillaſius*, qvi in hiſtoria, qvam *de revolutione rerum circa religionem a tribus ſeculis geſtarum*, ſive brevius & ex inſtituto ſuo convenientius, *de hæreſibus* inſcripſit, eadem aut majori qvam Maimburgius cum acrimonia, ſed majori imperitia, de Lutheraniſmo commentatus eſt; itaqve & hujus errata annotanda qvandoqve fuerunt. Scio eqvidem fruſtra fere a me laboratum eſſe, ſi nonniſi ad autores illos, eorumqve emendationem reſpiciatur: non enim ſolum fato ſuo interea functus eſt Maimburgius, ſed etſi viveret, non magis, credo, commonſtrata licet veriora agniturus eſſet, qvam tot alii fecerunt, qvi ubi rationibus & verbis deſtituuntur, ad lapides tandem, id eſt, ad convitia & vindictas confugiunt. Ferunt etiam, libris noſtris aditum in Galliam jam non amplius patere. Plures itaqve gravioresqve cauſas habui, ut vera & pleniori enarratione *Acta Reformationis* exponerem, & qvæ peregrini iſti & obnoxii ſcriptores, vel ab aliis incaute arrepta, vel ex ſuo ingenio depromta, falſo & contumelioſe cum magna confidentia tanqvam compertiſſima tradunt, ita refellerem, ut veritati lux ſua, a calumniarum & cavillorum umbra vindicata redderetur. Minime itaqve omnium intendi, ut mentientium turpitudinem detegendo, recriminationis intemperie bilem exonerarem. Ejus fervoris incitamenta ſingularia nulla habeo; cum non niſi unus ſim ex millenis millibus, qvi eandem mecum fovent cauſam, eandem-

qve expectant fortunam, ſi renaſcentia indies odia, tot vinculis legum pactionumqve publicarum neqvicqvam coercita, in vim eruptura ſunt. Verum hoc in Dei manibus poſitum eſt, qvi pro ſua ſapientia & bonitate ſtatuet, an ad veritatis agnitionem plures deducere, an qvi hanc ore profitentur, ſed moribus inhoneſtant, perſecutionum igne explorare & purgare velit. Inter cauſas ſcribendi hanc qvoqve fuiſſe mihi non negaverim, ut calumniæ & imperitiæ alienæ obex poneretur: ſed jam monui, metuendum eſſe, ne pleriqve ex adverſariis exacerbentur potius qvam corrigantur. Certior itaqve fructus ſperari poteſt ex eo, ut oſtenſa magis magisqve rerum geſtarum veritate, noſtris Eccleſiis proſpiciamus, animosqve ad majorem conſtantiam firmemus, tum manendi in profeſſione purioris religionis, tum vitam moresqve corrigendi. Scientia enim veri & boni, qvam praxis non ſeqvitur, non inutilis ſaltem eſt, ſed & culpam auget, cum nempe ſcientes prudentesqve in deteriora prolabimur. Morum ſane pravitati ſine dubio magis qvam ſcientiæ defectui imputari debet, qvod noſtro hoc tempore minima illius zeli fervorisqve pars compareat, qvem circa initia enaſcentis Reformationis majores noſtri oſtenderunt. Neqve qvidqvam magis obſtitiſſe ulteriori religionis purgatæ propagationi credendum eſt, qvam qvod relaxata morum diſciplina, & vita a doctrinæ ſanctitate palam diſcrepans, multis ex adverſa parte ſuſpicionem præbuit, ob alias omnes cauſas, qvam urgente conſcientia & veritate, diſceſſionem factam eſſe. Hinc perpetua illa accuſatio originem habet, ſtrepitqve ad hunc usqve diem, qvod Principes nuntium Romanæ Hierarchiæ non alio fine miſerint, qvam ut opes eccleſiaſticas invaderent; populus vero, ut a legibus eccleſia-

ſticis

Digitized by Google

ſticis ſolutus, genio ſuo indulgeret. Exempla deinde non plebis tantum, ſed & procerum, imo & Eccleſiæ miniſtrorum objici ſolent, qvi parum honeſte vivant, iisdemqve aut majoribus vitiis ſeſe contaminent, qvæ in iis, a qvorum communione ſeparati ſunt, acriter reprehendunt. His retro etiam credibilia fieri videntur, qvæ de Reformatoribus ipſis, de Luthero imprimis, & de Principibus, qvorum patrocinio is uſus eſt, plenis buccis declamantur. Accedit, qvod in Cleri Romani actionibus multa, qvæ cœptæ Reformationis tempore Principes & populum vehementer gravabant, correcta eſſe jactentur, certe cautius & majori cum ſpecie tractentur. Neqve dubitandum eſt, in ipſo Clero Romano haud paucos hodie eſſe, qvi de religione melius ſentiant, qvam ii, qvi Lutheri tempore vixerunt. Neglecta certe olim ſacrarum literarum ſtudia reſumta ſunt, copia etiam legendi haud difficulter & plurimis ex populo data. Concionum, catechizationum, cantionum ſacrarum introductione, aut earum qvas purgatæ Eccleſiæ noſtræ inſtituerunt imitatione, aliqvorum etiam rituum & abuſuum correctione & moderatione, in Germania ſanu effectum, ut alicubi imperitis ex plebe, aut de religione ab externa facie judicantibus opinio naſcatur, majoribus noſtris non ſatis graves cauſas fuiſſe, propter qvas ad immanem illam rupturam perventum ſit. A multis etiam annis rigor inqviſitionum & ſuppliciorum in diſſidentes remiſſus eſſe apparet, facili omnibus, qvi ad Romanam Eccleſiam tranſeunt, non venia tantum, ſed & ad honores & commoda aditu. Qvi ergo ex his qvæ vident, de præteritis judicant, dubitare incipiunt, verane ſint, qvæ de ſævitia ſuperiori ſeculo adverſus Proteſtantes exercita narrantur, & an non ex aliis cauſis animadverſionem incurrerint.

 Qvem-

Digitized by Google

Qvemadmodum autem mihi, aliisqve ſenioribus, qvi hodie bellorum ante annos qvadraginta geſtorum mala, licet ipſi eorum pars aliqva fuerimus, narrare ſolemus, vix fides habetur, nec credibile videtur qvæ jam vivit ætati, in oppidis pagisqve, freqventiſſime nunc habitatis, rerumqve neceſſariarum copia affluentibus, perpetrata eſſe qvæ audiunt, excarnificatos nempe & occiſos homines, nihil ſanctum aut inviolatum, ſummam inopiam, famem, ſolitudinem deniqve & vaſtitatem fuiſſe: aut ſi qvi ſunt, qvi hæc ſerio aſſeverantibus tandem credant, eo tamen ex auditu non afficiuntur dolore, qvem qvi talia ipſi experti ſunt, ex eorum recordatione ſentiunt: Ita fit, ut fabulis ſimilimæ videri poſſint qverelæ, qvæ poſt duo pene ſecula de corrupta religione & de inſolentia & inſcitia Cleri percipiuntur, iis præſertim, qvi neqve ea, qvæ hodie in aliis regionibus non reformatis fiunt, cognita habent, aut non niſi externa & ſpecioſa reſpiciunt, aut refrigeratum deniqve apud nosmetipſos zelum labentemqve diſciplinam obſervant. Hinc eſt ut tam faciles ſint multi in admittendis, qvæ hodie oppido freqventes ſunt, extenuationibus veteris mali, indeqve incipiant conſiliis & inſtitutis majorum diffidere, & calumniis atqve obtrectationibus aures præbere, qvibus tandem efficitur, ut non fruſtra ſaltem, ſed & peſſimo more, imo cum jactura animæ Reformationem factam eſſe arbitrentur. Qvi vero levioris ſunt animi, qvorum magna nunqvam non eſt copia, rident zelum illum majorum, tolerataqve ob res, qvæ pro indifferentibus hodie habentur, tot & tanta pericula; itaqve ſi opus aut commodum eſſe videant, ad rejicienda aut acceptanda, qvæ haud magni momenti eſſe æſtimant, in qvamcunqve vertantur partem & formam, non difficulter ſeſe componunt. Neqve

Digitized by Google

qve ſolum imperiti in hunc inſtitutæ a majoribus Reformationis contemtum incidunt, ſed & docti, qviqve ante alios & ſupra ſcholam ſapere ſibi videntur. Inter qvos fortaſſe invenias, qvi Acta illorum temporum, imprimis vero ipſius Lutheri facta & ſcripta faſtidiunt, illisqve ut incultis & ſemibarbaris, vel ſua, vel aliorum recentiorum cogitata longe præferunt. Hi, ſi ſibi Reſpublica Eccleſiaſtica formanda & reſtituenda concrederetur, longe ſapientius, commodius, felicius omnia expedituros ſe eſſe confidunt. His omnibus, & ſi qvi ſunt, qvi alio alioqve modo de juſtis Reformationis cauſis vel de proceſſu & modo dubitant, aut in tenenda tuendaqve qvam majores noſtri tanto labore, ſumtu ac ſangvine pepererunt, religionis profeſſione tepent langventqve, accurata geſtorum dictorumqve illo tempore cognitio excitare mentem, deinde adverſus tentationes, qvas etiam optimi & conſtantiſſimi ſentiunt, utilis & ſalutaris eſſe poteſt, cum vident, qvo fundamento Reformatio ſuſcepta ſit, qvamqve nihil ejus ſanctitati & utilitati, per calumnias illas, de qvibus ſummatim dixi, in opere vero ipſo latius oſtendam, detrahi poſſit. Non fruſtra in Veteri Teſtamento Ægyptiacæ ſervitutis recordatio Iſraelitis toties commendatur, eademqve utilitate Apoſtoli gentilibus non ceſſant priſtini erroris infelicitatem ob oculos ponere. Cur non & nobis illo exemplo recolere conveniat beneficia, in repurgando Eccleſiæ ſtatu majoribus exhibita & in nos continuata, ſi qvidem ſerio credimus beneficia eſſe? Nolim hujus comparationis terminos odioſe extendi. Scio, Deoqve eo nomine gratias ago, qvod etiam extra Lutheranas Eccleſias, retenta verbi divini aliqva lectione & prædicatione, Chriſtianæ religionis capita maxima & ſaluberrima locum habeant; nec noſtra-

Digitized by Google

ſtrates in medio diſputationum ardore negarunt, eſſe etiam in corruptis cœtibus pias animas, qvæ fidei, ab erroribus capitalibus ſingulari qvadam Dei benignitate & luce liberatæ & purgatæ, efficacia ſalventur. Nihilominus ſtatum religionis, ut ante Reformationem fuit, cum illo, qvi per eam introductus eſt, conferentes ingratiſſimos eſſe oportet, qvi divinam benignitatem non agnoſcant, qva & vetera, qvæ recta & orthodoxa fuerunt, retinuimus, & temere credita, aut per ambitionem & ſordes invecta expurgavimus. Fruſtra hoc *ſchiſmatis* & *apoſtaſiæ* nomine diffamant; qvibus ſi credas, ii ſumus, qvi non a dominatu peregrino aut conſvetudinis inveteratæ jugo, ſed a Deo & Chriſtianiſmo defecerimus. Unicum tamen, ſi omnia audiantur & excutiantur, tandem crimen eſt cujus inculpamur, *excuſſio poteſtatis qvam Romani Pontifices ſibi in nos attribuerant.* Agnoſcent ſinceriores & doctiores ex Romano-Catholicorum Theologorum numero, qvod in unico illo de Eccleſia, ſub Romani Pontificis eccleſiaſtica jurisdictione continenda, articulo, ſpecifica, ut ita dicam, forma ſchiſmatis conſiſtat. Certe, qvæ hodie eſt in conciliationes & probabilitates, poſt refrigeratum ſcholaſticarum diſputationum ardorem proclivitas, neſcio annon omnia ferre in nobis velint in qvibus diſſentimus, modo caput illud viſibile, iſtamqve concorporationem ſive unionem admittere poſſimus. Qvicqvid de dogmatibus aut ritibus diſputatur, valde vereor ut ulli, ex illa parte, non admodum ſimplici, pro vera diſſidii cauſa habeatur. Pro autoritate ſedis Romanæ, pro dominatione, pro opibus & commodis Antiſtitum & Cleri pugnatum eſt, & adhuc pugnatur. Hæc cum ſubverti aut imminui metuerent Proceres Eccleſiaſtici (minor enim Clerus, ut conſtat, & nuper faſſus

eſt

Digitized by Google

eſt Pallavicinus Cardinalis, ad reformationem ſatis promtus erat,) non alio telo citius efficaciusqve proſterni Reformationem poſſe exiſtimarunt, qvam ſi, qvi cauſam ei dabat, Lutherus hæreſeos reus pronuntiaretur. Si vero is Pontificium jus ſalvum intactumqve reliqviſſet, tanti ne ipſi qvidem cætera habuiſſent, qvorum cauſa tam graves noxiosqve ſibi ipſis tumultus cierent. Si vero ad controverſiarum in dogmatibus capita ſpeciatim conſideranda accedatur, deprehendi poterit, in reliqvis conciliationum viam facile inveniri potuiſſe, illis tantum ſemper difficillime obſtantibus, qvæ ad honores & proventus Cleri maxime pertinebant. Qvoniam ergo nobis perpetuo objicitur, majores noſtros tantum utilitatis cauſa ſeceſſionem feciſſe, cur qværere viciſſim nobis non liceat: ſi aliqvid illo tempore excogitari potuiſſet, qvod Cleri prærogativam & opes æqve foveret & augeret, ac ſacrificium Miſſaticum & alii proventus, idqve prioribus, in curiæ Romanæ & Cleri commoda, ſurrogari ; an tranſigi, & externam unionem, ſciſſis diverſisqve utcunqve dogmatibus, retineri non fuiſſet impoſſibile? Non auſim tamen hanc mentem omnibus tribuere, cum & in populo plurimi fuerint & ſint, qvi nullo ad Cleri utilitatem reſpectu, nec ob dogmata, (qvorum momenta pauciſſimi intelligunt) ſed vel ob unicum ritum, ad fidem ipſam parum facientem, capitalia odia adverſus omittentes aut diſſidentes exerceant. Etiam inter Theologos repertos fuiſſe non dubito, qvibus magis cordi fuerit conſenſus in dogmatibus, qvam in agnoſcendo Primatu Pontificio. Sed de iis loqvor, penes qvos rerum ſumma ſtabat, qvi fulmina ex aula Romana, qviqve proſcriptiones in comitiis procurabant, dominationis magiſtri, qvalis erat famoſus ille *Hieronymus A-*

 lean-

leander Pontificius Legatus, cujus machinationes in prima Hiſtoriæ hujus noſtræ parte percipimus: qvales multi alii majori dignitate & potentia, qvorum vita moresqve oſtendebant, qvo loco & pretio illis fidei capita eſſent. At hi omnium maxime hæreſin inclamabant, illoqve claſſico Imperatores, Reges, Principes ad expediendas ſecures, ad rogos inſtruendos, ad bella deniqve ſuſcipienda incitabant. Qvo vero qvisqve doctior pietatisqve ſtudioſior erat, tanto magis is a ſcenico illo tumultu abhorrere, & larvam detrahere cœpit productis hæreſeos ſpectris. Ipſum forte Purpuratorum collegium illo tempore habuit, qvi hoc animo eſſent, & remedia ſchiſmatis alia optarent, qvam qvæ in aſſerendo unico illo & ſupremo de Hierarchia articulo poni videbant. His annumerare non dubito *Jacobum Sadoletum, Caſparum Contarenum, Reginaldum Polum*, Cardinales, etſi non omnes difficultates ſuperare potuerint, qvibus & ipſi ex infirmitate humana implicabantur, qvo minus ſterilem & periculoſam veritatis profeſſionem dignitatibus commodisqve ſuis præferrent, aliqvando & verbis factisve, ne ſuſpecti ſuis fierent, ſævirent, qvod Polum feciſſe non poteſt negari. Qvod vero perpetuam illam objectionem attinet, qva præcipua ſchiſmatis cauſa in cupiditatem & avaritiam refertur, qvando nimirum ajunt, Principes & Proceres invidiſſe Clero opes ſuas, populum exactionibus occaſione rerum ſacrarum exhauſtum libertatem affectaſſe; non diffiteor eqvidem, ipſum Lutherum has ſordes cito ſuis exprobraſſe, dum & rapinas qvasdam obſervavit, a potentioribus exercitas, & populum arguit, qvod mutationis maximum emolumentum in eo poneret, ut jam nihil in uſum ſacrum conferrent, qvi tamen paulo ante tot penſitationes, per ſacer-

ſacerdotum & officialium avaritiam ſibi extortas, patienter toleraſſent. At Lutherum & qvos ille primos adjutores in doctrina, aut patronos ex Principibus habuit, eo animo atqve propoſito Reformationem molitos eſſe, ut opes qværerent, aut ſaltem tributis illis Eccleſiaſticis populum liberarent, id ego veritati Actorum plane repugnare confidenter dico, & vel in hac ipſa *parte prima* evincam, qvam frivole hoc jactetur, qvamvis luculentius id demonſtrari poſſit ex ſeqventium annorum hiſtoria. Adeo enim ab illa inculpatione, qvaſi tantum opibus Cleri invadendis incubuiſſent vel Lutherus, vel ſvadente illo Principes, abſolvi poſſunt Lutheri actiones, ut ne leviſſima qvidem iterandi calumniam toties putide repetitam ſpecies ſupereſſe qveat. Ex ſeptem annorum hiſtoria, qvæ primam operis partem facit, conſtat, Lutherum ſub Friderico Saxoniæ Electore (qvem ob ſapientiam noſtrates celebrant, invidi ut callidum ſugillant) nihil egiſſe nec audere potuiſſe, qvod vel minimam ſuſpicionem cupiditatis illius præberet. Succeſſere poſtea, frater Friderici *Johannes*, qvi publica autoritate Reformationem religionis primus tractavit; huic filius *Johannes Fridericus*, qvi arma etiam pro tuenda illa expedivit. His regnantibus, jam omnia in Saxonia monaſteria a monachis utriusqve ſexus vacua erant, reditusqve eorum, primo ab Ordinibus provinciæ adminiſtrati, enatis variis ex œconomia illa incommodis, in Principum curam conceſſerant, indeqve ſtipendia Paſtoribus & ſcholarum magiſtris præbebantur. Ea erat potentia Johannis Friderici, ea etiam Agnatorum cum eo tunc temporis concordia, ut Epiſcopi in Saxonia ditionibus ſuis temporalibus exui facilime potuiſſent. Erant fortaſſis etiam, qvales in aulis non infreqventes ſunt, qvi

leander Pontificius Legatus, cujus machinationes in prima Hiſtoriæ hujus noſtræ parte percipimus: qvales multi alii majori dignitate & potentia, qvorum vita moresqve oſtendebant, qvo loco & pretio illis fidei capita eſſent. At hi omnium maxime hæreſin inclamabant, illoqve claſſico Imperatores, Reges, Principes ad expediendas ſecures, ad rogos inſtruendos, ad bella deniqve ſuſcipienda incitabant. Qvo vero qvisqve doctior pietatisqve ſtudioſior erat, tanto magis is a ſcenico illo tumultu abhorrere, & larvam detrahere cœpit productis hæreſeos ſpectris. Ipſum forte Purpuratorum collegium illo tempore habuit, qvi hoc animo eſſent, & remedia ſchiſmatis alia optarent, qvam qvæ in aſſerendo unico illo & ſupremo de Hierarchia articulo poni videbant. His annumerare non dubito *Jacobum Sadoletum, Caſparum Contarenum, Reginaldum Polum*, Cardinales, etſi non omnes difficultates ſuperare potuerint, qvibus & ipſi ex infirmitate humana implicabantur, qvo minus ſterilem & periculoſam veritatis profeſſionem dignitatibus commodisqve ſuis præferrent, aliqvando & verbis factisve, ne ſuſpecti ſuis fierent, ſævirent, qvod Polum feciſſe non poteſt negari. Qvod vero perpetuam illam objectionem attinet, qva præcipua ſchiſmatis cauſa in cupiditatem & avaritiam refertur, qvando nimirum ajunt, Principes & Proceres invidiſſe Clero opes ſuas, populum exactionibus occaſione rerum ſacrarum exhauſtum libertatem affectaſſe; non diffiteor eqvidem, ipſum Lutherum has ſordes cito ſuis exprobraſſe, dum & rapinas qvasdam obſervavit, a potentioribus exercitas, & populum arguit, qvod mutationis maximum emolumentum in eo poneret, ut jam nihil in uſum ſacrum conferrent, qvi tamen paulo ante tot penſitationes, per ſacer-

Digitized by Google

ſacerdotum & officialium avaritiam ſibi extortas, patienter toleraſſent. At Lutherum & qvos ille primos adjutores in doctrina, aut patronos ex Principibus habuit, eo animo atqve propoſito Reformationem molitos eſſe, ut opes qværerent, aut ſaltem tributis illis Eccleſiaſticis populum liberarent, id ego veritati Actorum plane repugnare confidenter dico, & vel in hac ipſa *parte prima* evincam, qvam frivole hoc jactetur, qvamvis luculentius id demonſtrari poſſit ex ſeqventium annorum hiſtoria. Adeo enim ab illa inculpatione, qvaſi tantum opibus Cleri invadendis incubuiſſent vel Lutherus, vel ſvadente illo Principes, abſolvi poſſunt Lutheri actiones, ut ne leviſſima qvidem iterandi calumniam toties putide repetitam ſpecies ſupereſſe qveat. Ex ſeptem annorum hiſtoria, qvæ primam operis partem facit, conſtat, Lutherum ſub Friderico Saxoniæ Electore (qvem ob ſapientiam noſtrates celebrant, invidi ut callidum ſugillant) nihil egiſſe nec audere potuiſſe, qvod vel minimam ſuſpicionem cupiditatis illius præberet. Succeſſere poſtea, frater Friderici *Johannes*, qvi publica autoritate Reformationem religionis primus tractavit; huic filius *Johannes Fridericus*, qvi arma etiam pro tuenda illa expedivit. His regnantibus, jam omnia in Saxonia monaſteria a monachis utriusqve ſexus vacua erant, reditusqve eorum, primo ab Ordinibus provinciæ adminiſtrati, enatis variis ex œconomia illa incommodis, in Principum curam conceſſerant, indeqve ſtipendia Paſtoribus & ſcholarum magiſtris præbebantur. Ea erat potentia Johannis Friderici, ea etiam Agnatorum cum eo tunc temporis concordia, ut Epiſcopi in Saxonia ditionibus ſuis temporalibus exui facilime potuiſſent. Erant fortaſſis etiam, qvales in aulis non infreqventes ſunt, qvi

id ſuggererent; ſed qvid Lutherus ſenſerit, & qvale conſilium dederit, proximo ante mortem ſuam bellumqve Smalcaldicum anno, ex documento indubitatæ fidei, hic per anticipationem demonſtrabo: vitæ enim mora brevis ſpes vetat inchoare longas, incertumqve haberi debet, an mihi vivendi ſcribendiqve facultas duratura ſit, donec laborem meum ad illius anni geſta protulero.

Miſſum mihi eſt a Sereniſſimo Duce Friderico ſupra nominato volumen *Actorum*, in qvo reſponſa Theologorum VVittenbergenſium Germanice & Latine ad Electorem Johannem Fridericum data reperiuntur, *D. Martini Lutheri*, *D. Johannis Bugenhagii Pomerani*, *D. Caſparis Crucigeri*, *D. Georgii Majoris*, *& Philippi Melanchthonis* manu ſubſcripta. Petierat illo tempore Elector a Theologis, ut qvia iterum ſpes aliqva conveniendi de cauſa religionis (ſubdola illa qvidem, & ad occultanda belli, qvod Cæſar meditabatur, conſilia) oſtentabatur, illi habita conſultatione, ultimam, in qva ſubſiſti debere putarent, ſententiam aperirent. Præſtiterunt hoc, dicuntqve in literis ad Electorem datis, cum qvibus conſultationem ſuam die 14. Jan. 1545. exhibent, *ſe contuliſſe omnia, qvæ de tota politia eccleſiaſtica, & reformatione chriſtiana, pro ſimplicitate ſua ſentirent, & extrema indicaſſe, in qvibus per Dei gratiam perſiſtere decreviſſent:* Aus Cur. Churfl. Gn. Befehl haben wir in Unterthänigkeit vom gantzen Kirchen-Regiment und Chriſtlicher reformation unſere einfältige Meinung zuſammen bracht/ und auffs euſſerſte angezeigt/ wobey wir durch Gottes Gnade endlich zu bleiben gedencken. Scripto (de Latino exemplo loqvor) in Cancellaria Electorali exhibito, ut moris eſt, lemma præfixit Secretarius his verbis:

Witten-

Digitized by Google

Wittenberg. *Reformation* durch *Ph. M.* (Philippus Melanchthon) ins Latein ꝛc. h. e. Reformatio VVittenbergenſis per Philippum Melanchthonem Latine verſa. Tractantur in illo capita ſeqventia, *de vera doctrina, de confirmatione ſanctorum, de conjugio, de miniſterio evangelico & regimine Epiſcoporum, de ſcholis, de victu & defenſione miniſtrorum Evangelii, de monaſteriis.* Lutherus ſua manu (qvæ ſatis nota eſt) margini tribus aut qvatuor locis adſcripſit, per qvæ mutare qvædam modeſte voluit, v. g. ubi fol. 4. Melanchthon ſcripſerat, *de qvibus exhibuimus Caſ. Majeſt. Confeſsionem Auguſtæ anno 1530.* repoſuit Lutherus: *de qvibus exhibita eſt Caſ. Majeſtati Confeſsio doctrinæ &c.* item pro verbis, *qvare neceſſarium eſſe ducimus,* ſcribi voluit: *noſtri neceſſarium eſſe exiſtimant,* & pro (*noſtram* ſententiam) *noſtrorum.* Jam ubi de regimine Epiſcoporum, eorumqve officio, multis graviter egerunt, obedientiam ſuam ipſis denuo offerentes, *ſi non poſcant ut veritatem Evangelicam abjiciamus & damnemus, ſed veram doctrinam amplecti & propagare vellent;* de facultatibus & opibus illorum ita inter alia commentantur: *Qvanqvam gubernatio imperiorum & immodicæ opes impediunt adminiſtrationem Eccleſiæ & literarum ſtudia, & multi pii & prudentes ante hæc ſecula non temere qveſti ſunt, Epiſcopos nimium occupatos eſſe prophanis negotiis imperiorum, & opum ſuarum cura; tamen poſtqvam nunc talis eſt politia & rerum ordinatio, & Epiſcopi prudentes & timentes Deum recte uti ſuis facultatibus poſſunt, nos illam opum & ditionum poſſesſionem non turbamus.* Eundem ſenſum in literis, ſupra citatis, ad Electorem breviter & liberius his verbis ſignificant, poſtqvam præmiſiſſent, *ſe qvidem non poſſe ſperare, ut in æter-*

 num

num Epiſcopi cum Canonicis ſuis (qvos indoctos & impios vocant) Chriſtianam doctrinam & ceremonias admiſſuri ſint. **So haben wir ihnen doch ein demüthig Erbiethen gethan/ und ihnen eine gelinde** reformation **fürgegeben / daraus gnugſam zu verſtehen/ daß uns nicht auffgelegt werden kan/ daß wir ihnen nach ihrer Hoheit und Gütern trachten/ oder der Spaltung Urſachen ſind.** id eſt, *humile obſeqvium illis obtulimus, & tolerabilem reformationem propoſuimus: ex qvo ſatis intelligi poteſt, imputari nobis non poſſe, qvod dignitati & opibus illorum inhiemus, nec ſchiſmati cauſam nos præbere.* Aſſervatur hoc ſcriptum in ſcriniis Ser. Principis Gothani, ubi ab oculis ſuis fidem impetrare poteſt, qvi eam relationi meæ (qvod eqvidem non mereor) denegaverit. Invenitur qvidem idem ſcriptum inter edita a *Chriſtophoro Pezelio* Conſilia ſive Judicia Theologica Melanchthonis, *in forma qvam dicunt octava Neoſtadii ann. 1600. Part. I. p. 586.* ſed præterqvam qvod liber iſte Pezelianus paucis hodie cognitus eſt, fallere poteſt lectorem rubrica Conſilii, ut id ſolius Melanchthonis moderationi & ſtudio irenico tribuendum eſſe credat; cum tamen Actorum, qvæ allego, fide conſtet, Melanchthonem non niſi interpretem fuiſſe ejus qvod Germanice compoſuerat Lutherus, qvodqve ab ipſo & collegis ejus ſubſcriptum oſtendi poteſt: ut adeo indubitatum ſit, qva mente tunc fuerit Lutherus. Scripſit autem iſta cum florentiſſimæ eſſent Principum Proteſtantium opes. Nihil itaqve inhumanius & iniqvius eſſe poteſt, qvam invidia illa immerentem gravari, qvam & alias & illo deniqve tempore, cui ultra annum menſemqve unum non ſupervixit, tam evidenti animi ſui ſignificatione eliſit. Non qværitur jam, qvid factum ſit a

Prin-

Digitized by Google

ꝛrincipibus, (qvanqvam & illis falſa plurima ab imperitis & nalevolis affićta ſunt, ut alibi oſtendetur) ſed qvid ex princiꝛiis doctrinæ & reformationis ſvaſerit & deſideraverit Lutheus. Exceſſerint alii, lucrum aliqvod ex ſpoliis Eccleſiaſticoum bonorum captaverint, nihil id officit doctrinæ puritati. ecerunt paria, faciuntqve multi, qvi in religione nihil mutaınt.

Hoc igitur unum eſt accuſationis caput, cujus injuſtitiam refragabiliter, ut ſpero, demonſtratam do, non alio fine, vam ut odia ex falſis imputationibus orta & aucta a Reforıationis autoribus amolirer, & ſimul oſtenderem, conciliatios Chriſtianæ & conſcientiæ non repugnantis viam, jam tum ımmo cum judicio propoſitam, ſed infelici pertinacia recuſaım fuiſſe. Negari neqvit, & libri oſtendunt, Lutherum, cum ꝛertatem doctrinæ ex Evangelio proponendæ, non alio vam Pontificio illo jure & imperio impediri, & ſe non arguentorum, ſed autoritatis vi damnari cerneret, jus illud ipſum ıpugnaſſe, eaqve occaſione Clero divitias nimias, & immiıtas illius artibus Principum dignitates & opes objectaſſe: in adverſus jactatam Pontificiæ poteſtatis divinitatem, poılo libertatem amplectendi fidem Evangelicam, Principibus ıram ſacrorum externam & jus recuſandi Pontificum domiıtum aſſeruiſſe. De his diſceptandum ante omnia, & jus Ponicium, alio, qvam factum eſt, modo aſſerendum fuiſſet, tali mpe, qvi conſcientias Chriſtianorum conviciſſet. Id dum ri non potuit, ſumme dubitandum fuit, an vi adverſus Proſtantes uti licuerit; & an rebellium & raptorum crimen inrrerint, qvi ſuo jure, ut exiſtimabant, uſi, & de religione & bonis Eccleſiaſticis ſtatuerunt. Lutherus tamen, & qvi e-

um

Digitized by Google

um ſeqvebantur, doctores tum in ipſo diſceptationum fervore, tum vero maxime qvando de concordiæ ineundæ rationibus agebatur, de ſummo, qvod intendebat, capite ante omnia ſoliciti erant, de concedenda nempe populo doctrinæ puritate & legitimo ſacramentorum uſu: ſed de dignitatibus & opibus Cleri, de aliqvibus etiam jurisdictionis & adminiſtrationis ſpeciebus & actibus ita tractabant, ut cedere pacis cauſa non detrectarent. Pervertunt itaqve maligne ſtatum qvæſtionis, qvi præſupponunt qvæ controverſa ſunt, & Luthero & ſociis affingunt, ac ſi primario ad ſpolia ex opibus Eccleſiaſticis reſpexiſſent, aut horum oſtentatione Principes & populos illexiſſent, qvod qvam falſo objiciatur, ex hiſtoria ipſa luculenter conſtabit, aliqvod tamen ſpecimen in allato teſtimonio, uti ſpero, jam præliminariter datum eſt. Nolo hic in eam deſcendere diſputationem, an de bonis Eccleſiaſticis ſtatuendi jus fuerit in ditione ſua Principibus & magiſtratibus; pendet enim & hæc a probatione primatus Pontificii, qvæ ſi deficiat, nil eſt qvod Clerus Principibus populisve objicere qveat, ſua utentibus libertate.

Alterum inculpationis caput ad privatam vitam moresqve pertinet, tam Lutheri, qvam Sectatorum. Hic etiam obſervari velim ab iis, qvi tam liberaliter criminantur, qvam fruſtra, imo in ſe ſuamqve Eccleſiam periculoſe recidenti exemplo, a morum defectibus ad doctrinæ errores argumententur. Ea prolapſa proh dolor! eſt ubiqve, & per omnes cœtus, pietas & diſciplina, (fatentibus id gravibus in Eccleſia Romana, per Galliam maxime, ſcriptoribus) ut ſi ad corruptionem diſciplinæ reſpiciamus, de amiſſa tota Chriſtianiſmi veritate dubitare liceat. Neqve vehementius de morum labe ſub reflore-

oreſcente Evangelii doctrina, facile ullum alium qveſtum es-
exiſtimaverim, qvam ipſum Lutherum, qvi Jeremiæ ſeveri-
item reduxiſſe in ſuum ſeculum vere dici poteſt. Itaqve &
ic malitioſe a ſcopo diſceditur, & a doctorum moribus ad-
erſus doctrinam pugnatur, qvæ tamen pura eſſe poſſet, qvo-
iodocunqve illi vitam ſuam inſtituerent. Inſolens maxime eſt,
vod non fatigentur de vita ipſius Lutheri perpetuo criminari.
minet iterum hujus candor, qvi ſuam fragilitatem ingenua
rofeſſus eſt cum libertate, ſed doctrinæ veritatem non ex vitæ
iæ exemplo, (qvanqvam & illo adverſarios longe ſuperavit)
d ex ſacrarum literarum præſcripto æſtimandam centies ob-
ſtatus fuit. Dicerent aliqvid, ſi Lutherus, qvod impoſtores
vidam veteres noviqve jactare ſolent, ullum doctrinæ caput
evelationi ſpeciali attribuiſſet: talibus enim non immerito
bjicitur morum aut miraculorum defectus. Nihil tale un-
vam Lutherus venditavit, non niſi ad legem & teſtimonium
rovocans, & nihil ſibi credi poſtulans, qvam qvod Scriptura
ſte aſſeveraret: neqve inter nos ſunt, qvi articulorum fidei
eritatem illius opinioni tribuant.

Paulo prolixius hæc præmiſi, dum de fine & utilitate labo-
is mei diſſero. Biceps enim illa peſtilentis calumniæ vipera,
ve amphisbæna, per totum Maimburgii & aliorum veterum
ovorumqve ſcriptorum libros regnum tenet, nec ulla omit-
tur vel leviſſima occaſio, aut ſpolia eccleſiaſtica, aut relaxa-
ientum diſciplinæ doctoribus, principibus, populisqve obji-
iendi. In prima jam hiſtoriæ Maimburgianæ epocha virus
lud effunditur: qvamvis qvod Lutherum attinet, maximum
lud & irremiſſibile, qvod crepant, crimen, nuptiarum cum
ioniali, nondum in ſcenam producatur, ad annum 1525. li-
rumqve ſecundum reſervatum. e Cæ-

Digitized by Google

Cæterum ut de adminiculis, qvibus in *prima* hac parte adjutus fui, aliqvid adhuc commemorem, fatendum eſt, me ex *Archivis*, ob eam, qvam ſupra attuli, rationem, ſubſidia magna habere nondum potuiſſe; majora adepturum me ſpero, ſi, Deo favente, ad tempora Johannis & Johannis Friderici Electorum pervenero, qvi & apertius in religionis cauſa verſati ſunt, & pluribus miniſtris inſtructi, pluribusqve negotiis implicati, Actorum monumenta copioſiora reliqverunt. Nactus tamen ſum ſæpe dicti Sereniſſimi Principis *Friderici* beneficio qvædam ex *Georgii Spalatini*, qvi Friderico Electori a ſecretis ſacrisqve fuit, commentariis, & aliis, qvantum ſcio, non editis Actis deſcripta, qvæ in loco allegavi. Opuſcula Lutheri, & contra eum, primis a cœpta diſputatione ejus annis edita, & fere deperdita, nec in Tomos relata, ex *Lipſienſis Academiæ Bibliotheca* humaniſſime mihi ſuppeditata fuerunt. Eandem promtitudinem ſtudia hæc mea juvandi, in vicinis urbibus *Altenburgenſi*, & *Cizenſi*, ut & *Jenæ*, a præclaris viris mihi amiciſſime exhibitam grata recolo mente. Fortaſſis publicato nunc operis qvaliscunqve mei ſpecimine alibi qvoqve excitabuntur, qvi vel ad ſupplenda ſecundis curis qvæ nunc edo, vel ad continuandam ſeqventium annorum hiſtoriam me juvabunt; qvamvis completo, dum hæc ſcribo, anno ætatis meæ ſexageſimo cogitare potius debeam illud: *ἐυχαί τε γερόντων.* Si qvis ergo annis ſtudiisqve melior, qvam ambulare cœpi viam proſeqvi, aut perfectiorem (qvam reperiri poſſe non dubito) inſiſtere velit, ei profecto lampada lubens tradam, & ſucceſſum apprecabor. Pergam interim, qva ſinet, per Dei benignitatem, rerum & valetudinis meæ ſtatus, qvamvis imperfecta plurima relicturum me eſſe facile conjiciam.

Si

Si qvis, ut ſuſpicor, futurus eſt, qvem prolixitas primæ hujus partis offendat, maxime vero, qvod tam multa ex Lutheri libris & epiſtolis inſerui, is facti rationes has a me, rogo, non invitus percipiat. Prima hæc, qvorum hiſtoriam trado, Lutheri geſta ab anno 1517. ad 1524. omnium maxime notabilia mihi viſa ſunt, non contradicentibus, ut ſpero, qvi conſiderabunt, hæc fere eſſe qvæ illi ſoli tribui debeant. Intra hoc enim ſeptem annorum ſpatium ab humano præſidio totus deſtitutus erat; trepidum qvippe & veluti furtivum fuit, qvod ei Fridericus Elector præſtitit, cum qvo ne ſemel qvidem collocutus eſt, & qvem bis tantum vidit. A Collegis etiam parum ei acceſſit adjumenti; ſane ab illo, qvi inter primos eſſe debebat, Caroloſtadio, qvid paſſus fuerit, ex hiſtoria notiſſimum eſt. Timidior, uti qvidem ſemper, tunc tamen, etiam ob juventam, vel maxime erat, doctior licet aliis omnibus, Melanchthon. Ipſe vero Lutherus non qveri ſatis de ſe ipſo poteſt, qvam titubanter & per multos errores lapſusqve ex præjudicatis opinionibus ſeſe extricaverit. Qvod ſi ad pericula reſpiciatur, in qvæ per iſthæc tempora incidit, ad Acta videlicet cum Cardinale Cajetano, & in Comitiis VVormatienſibus; ad Pontificis & Cæſaris adverſus eum duriſſima decreta; ad labores immenſos, & hominis vires fere excedentes; ad valetudinem afflictam; & ad incredibile ab innumeris adverſariis odium, & grandinem qvandam convitiorum per libellos in ſe jactorum; ad pauperrimum tandem & incommodiſſimum in inopi monaſterio victum, miraculo ſimilimum eſt, vivere virum vel uno, nedum ſeptem his annis, potuiſſe. Intra hoc ipſum tempus nulla Principum potentia, aliqva ſaltem alicubi conniventia, alibi vero inter rigidiſſimas perſecutiones, in o-

mnes fere Europæ regiones doctrina viri, ex ſacris literis denuo eruta, veluti fulgur qvoddam penetravit, ſangvine etiam martyrum & plurimis exemplis pietatis & devotionis mirifice firmata. Itaqve ſeptem hi anni, ſi ad interna magis qvam externa cogitationem referamus, floridiſſimam veluti juventam renaſcentis Chriſtianæ religionis repræſentant, nondum licet accedente Principum autoritate, aliisqve, qvæ ad ſpeciem potius & pompam, externamqve profeſſionis ſecuritatem, qvam fidei ſubſtantiam pertinent. Feliciores etiam hi anni fuerunt nondum exortis turbis, qvæ poſtea ſecutæ ſunt, vel a ruſticæ plebis inconſultis auſis; aut Principum conſiliis, qvæ in bella deniqve deſierunt; aut diviſionibus inter ipſos Proteſtantium doctores & cœtus, magis magisqve erumpentibus. Itaqve mihi propria Lutheri hæc hiſtoria videtur, cum concionibus lectionibusqve ſuis VVittenbergæ (mediocri ſane, ſi cum magnis urbibus conferatur, oppido) ſcholam aperiret, ex qva in tot regna & provincias Evangelii præcones, veluti tot coloniarum duces, mittebantur. Multo vero magis profecit per libellos ſuos, qvibus celeberrimæ typographiæ occupabantur, in præcipuas Europæ lingvas magna alacritate translatos, ut non niſi ſumma & extrema violentia effectum ſit, ne Reformatio doctrinæ totum Chriſtianum orbem, ſicuti pervadere cœperat, ita prorſus impleret. Ex his ergo ejus libris, exoſis licet apud adverſarios, faſtiditis etiam apud nonnullos ex noſtris, non pœnituit me, præter illa qvæ hiſtoriæ veritatem juvant, (ad qvam Epiſtolæ viri multum conferunt) dogmatica etiam adſcribere, qvibus ille ſententiam ſuam cum ſummo applauſu explicavit, aut adverſarios repulit. Ita & tempori & commoditati legentium proſpectum eſt: neqve enim omnibus

bus licet vaſta illa librorum volumina adire. In ſeqventibus, ubi Principum & Magiſtratuum auctoritas, & adjutorum major numerus acceſſit, & ad publicas confeſſiones perventum eſt, parcius breviusqve Lutheri libris utar. Nunc Lutherum ex ipſo Luthero eruo, formo, depingo, & ab ea parte conſpiciendum admirandumqve ſiſto, qva is mihi pulcherrimus optimusque viſus eſt. Ab illa nempe, qva hominum mentes, propoſitis ex cœleſti Scripturarum theſauro argumentis, convicit, tantamqve, qvæ ei opponebatur, autoritatis & potentiæ machinam veluti folia, aut chartaceos pictosve muros disjecit. Patebit hinc, qvo reſpectu *Lutherani* ſimus, qvid in eo venerati ſecutiqve fuerint majores noſtri, & qvam iniqve nobiſcum, & frivole etiam atqve impudenter agant, qvi nos ad mores viri, aut ad duriuſcula ejus dicta aut ſcripta ablegant; in qvibus excerpendis, mutilandis, cavillandis, improbam ſane, certe Chriſtianis minime dignam conſumunt operam. Peccaverit, lapſus ſit, verbis factisve, (longe qvidem levius mitiusqve qvam inimici & æmuli ejus tradidere) id nobis humanæ imbecillitatis argumentum dat, at doctrinæ fideiqve nullum adfert detrimentum, cujus fundamentum ſcimus ubi qværendum ſit.

Rogatos itâqve velim, qvam poſſum decentiſſime amiciſſimeqve, omnes qvi in hunc librum meum incidunt, & imprimis eos, qvi Lutherum hæreticum, imo hæreſiarcham fuiſſe confidenter credunt, & tot hominum myriadibus ob Lutherani, qvod vocant, dogmatis profeſſionem male cupiunt, ut ſeqveſtratis odiis & præjudiciis, ad legendum librum accedant. Videbunt, qvomodo homines infenſiſſimi geſta & dogmata Lutheri narraverint, videbunt etiam, qvæ ego, qvibusqve fun-

damentis & probationibus adverſus calumnias produxerim, & veriora optima fide ſubſtituerim. Qvid optabilius mihi eſſet, qvam ſi divinæ veritatis lumen oculos omnium legentium perſtringeret & animos mutaret, ut ex inimicis & perſecutoribus fratres & ſocii fierent, qvi uno nobiscum corde & ore puram in Deum fidem profiterentur, & communi zelo pietatem morum reſtituerent! Summa diſſidiorum noſtrorum ſatis nota eſt, & ſupra indicatum, qvo tandem recidat. Qvamvis vero in hac exulcerati ſeculi gangræna, & in fæce ultimorum temporum, vix ullus ſpei locus ſit, tollendi per tales modos ſchiſmatis, qvi vere Chriſtianos deceant, nec tyrannidem ſapiant, qvæ certiſſimam Anti-Chriſti notam præbet, nolo tamen inter eos eſſe, qvi prorſus deſperent. Qvod ſi vero fruſtra eſt de perfecta pace Eccleſiæ cogitatio, perpendant velim viri docti & pii, qvales profecto etiam extra cœtum noſtrum magno numero reperiri minime dubito, & res loqvitur, qvomodo in hoc ſaltem (qvod utiqve licet) puncto conveniamus, ut mutua officiorum humanitate & æqvitate, qvæ Chriſtianorum ſumma & propria virtus eſt, nos tractemus. Deſinant tandem ab utraqve parte calumniæ, & mendaciorum fabulæ: deſinant exaggerationes & perverſæ conſeqventiarum exterebrationes: ſat gravia ſunt absqve illis, in qvibus diſſidemus: ceſſet apud omnes (nam Proteſtantibus eadem dico) propagandi religionem per vim aut aſtum, & per illecebras indignas nomine Chriſtiano, lubido: prædicetur veritas, ut qvisqve eam pro conſcientia, absqve hypocriſi, intus & ſerio ſentit: indicetur maſcule, ſed non immodeſte & falſo, qvid qvibusqve ex cauſis in oppoſita diſpliceat parte: preces ad Deum fiant, ut errantes in veritatem reducat, & jam in hujus tramite ambulantes magis

gis magisqve firmet & promoveat. Cogitetur etiam & pro beneficio Dei habeatur, qvot & qvam præclara capita fidei ſint, qvæ cum conſenſu docemus. O qvanta Chriſtianorum ſimplicium, id eſt, optimorum, pars cœleſti potietur beatitudine, qvæ nunqvam vel audivit, nedum didicit, qvæ tanta cum acerbitate, & cum tot populorum clade agitantur, controverſias, illam certe minime, *ſitne pontificatus Romanus juris divini an humani?* ex qvo fere tota malorum noſtrorum in rebus ſacris catena pendet.

Si vero praxin Chriſtianiſmi conſideremus, ſive mores & diſciplinam, qvid adeo inſuperabiliter nobis obſtat, qvo minus omnes, nullo dogmatum reſpectu, virtutes vere chriſtianas colamus, ſummumqve zelum omnemqve æmulationem huc transferamus, ut alii aliis caſtiores, temperantiores, juſtiores, humaniores, benigniores ſimus, utqve unanimiter annitamur, qvo non ficta comitate & inſidioſis blanditiis, ſed vera ſanctimonia vitæ, puritatem dogmatum demonſtremus? Inter diſſidentes circa dogmata facile ſane convenit, qvid ad veram pietatem & virtutem pertineat; etiam vulgus hoc novit, aut facile capit, niſi a pravis magiſtris ad externa ſaltem & fucata ducatur. Hactenus itaqve dextras jungere, & ſcandala publica amovere poſſumus, nec aſyla iis offerre aut præmia, qvi mala mente ab una ad alteram tranſeunt profeſſionem; dogmata etiam in qvibus conſentimus, contra infideles, atheos & fanaticos communibus conſiliis tueri nihil prohibet. Imitemur caſtra *invictiſſimi Imperatoris noſtri LEOPOLDI Augusti*, qvibus nuper Buda expugnata eſt. Nulla in iis fuit diſſentientium de religione concertatio, una erat contentio, ut officium ſuum ſtrenue facerent, diſciplinam ſervarent, commu-

Digitized by Google

munem aggrederentur hoſtem. Qvam vero ibi fecit conjunctionem bellica neceſſitas, hanc cur facere nobis non poſſit Chriſtiana charitas? imo inter Germanicos facere debent pactiones & leges publicæ, per qvas etiam Eccleſiaſtica qvædam & mutuæ defenſionis ſocietas, non nuda tantum tolerantia, introducta eſt; nefas autem habitum, ut ad vim & perſecutiones religionis imperandæ cauſa erumpatur. Faceſſat igitur Alecto ex inferis reducta, qvæ denuo ad bella & horrida bella claſſicum canat; dein exitialibus armis ſeſe mutuo lacerantes, male conſultos Germanos irrideat, dicatqve Pacificatori alicui:

En perfecta tibi bello diſcordia triſti;
Dic in amicitiam coeant & fœdera jungant.

Deus omnibus, qvi vel vicinorum exemplo vel ſua aliqva intemperie ad vim propendent, meliorem mentem indat, & intempeſtivum zelum atqve fervorem, ad pacem & pietatem vertat. Dum in hoc ipſo labore meo Acta ſuperiorum ſeculorum percurro, obſervaſſe, qvod & egregii ex utraqve parte viri ante me expenderunt, ſatis clare mihi viſus ſum, ad veram religionem pietatemqve promovendam armorum vim nunqvam profeciſſe. Qvid effectum eſt Pontificum zelo, tot exercitus ad recuperandam Terram ſanctam expedientium? qvid poſt Albigenſium immanes clades, aut poſt bella Huſſitica commodi acceſſit Eccleſiæ? Crevere (fatentibus id ipſis poſtea Pontificibus, totqve ingenuis gravibusqve doctoribus) barbaries, faſtus, diſſolutio, corruptio omnium ordinum. Qvid profuit, ſeptuaginta armatorum millia a fœderatis Smalcaldicis in caſtris haberi, & Cæſarem in ſuis obſideri? In qvod non periculum res Proteſtantium belli illius eventu adducta eſt? Qvis deinde non crediderit, Carolum Cæſarem, tantæ poten-

tentiæ, ſapientiæ, & virtutis Principem, ſive poſt captam a ſuis Romam, ſive poſt funditus proſtratas Proteſtantium in Germania opes, rem maximam præſtare potuiſſe, vel in Reformatione totius Eccleſiæ occidentalis, cui Pontifices reluctari videbantur, ſive in extingvendo penitus Lutheraniſmo: qvorum tamen neutrum præſtitit. Feliciori qvidem ſucceſſu Mauritii Saxoniæ Electoris conſilia proceſſerunt; idem tamen vix oſtentatis armis, qvibus victorem ad id usqve tempus Cæſarem ad præſtandum promiſſa paucorum menſium expeditione adegit, pacem acceptavit, ſuoqve etiam exemplo confeſſus eſt, religionem moderatis conſiliis optime procurari. At poſtea oblivio qvædam præteritorum malorum, novusqve ſubinde pruritus ad diſſidia & ſimultates irrepſit, in factiones & fœdera, tandem in bella, parentum & noſtra memoria erumpens. Qvis Ferdinandi Secundi, ſapientiſſimi ſane & maximi Imperatoris, geſta ignorat, qvi omnium victor triumphatorqve hoſtium, ante annos hos ſexaginta, cum uno diplomate, non ſine juris ſpecie, publicato, effectum adverſus Proteſtantes ibat, qvæ prædeceſſores ejus vix cogitare aut leviter tangere auſi erant, ſe tamen & rem Auſtriacam, imo totam Germaniam, in ſummum adduxit periculum. Qvanqvam enim exercitus ejus, continuis victoriis, & excidio celeberrimæ ad Albim urbis, tantum incuteret Proteſtantibus terrorem, ut jam actum eſſe de religione & libertate ſua exiſtimarent; ſubita tamen & inexpectata converſio rerum ſecuta eſt. Supervenit ex ultima Thule Rex, qvi exiguis viribus incredibilia brevi tempore peregit, & ſuis continuanda transmiſit. Qvod ſi verum eſt, ut puer ego tunc audiviſſe memini, ulterius tendiſſe, qvi tunc Martem faventem habebant, & jam de tranſitu Alpium & ſpoliis Capi-

Digitized by Google

tolinis cogitaſſe; experti certe & hi ſunt, fruſtra ab armis ſperari, qvæ Deus ad mentes hominum convertendas deſtinavit. Tandem poſt multorum annorum internecina bella, & redactam in vaſtitatem miſerabilem, totam fere Germaniam vicinasqve regiones, ſuum Deo conſtitit propoſitum, ut pace data finem turbis faceret, omnibusqve tempus & otium impertiretur ſe, ſi modo vellent, in ſpiritu & veritate ſanctisqve ritibus colendi. O utinam omnes, iiqve imprimis qvi purgatæ religionis beneficium agnoſcunt, indultis his jam per tot annos Halcyoniis ad promovendam convenientibus modis pietatem & religionem inter ſuos; utinam & alii ad emendandos potius errores defectusqve proprios animum applicuiſſent, anteqvam ſeparatos dudum, & legibus ſuis per pacta publica relictos, Deoqve jam ſoli de fide & religione reſponſuros, limis obtuerentur oculis, aut ubi prætextus & facultas fuit, odio ſuo imbelles immolarent! Nondum tamen fortaſſis eo perventum, ut de corrigendis, qvæ intra & extra muros Iliacos peccantur, deſperari debeat. Expectemus meliora dum licet, & concurramus, qvo qvisqve intelligit, valet, poteſtqve optimo & ſaluberrimo modo, in veritatis & pacis ſtudio.

Supereſt, ut invidiam acerbasqve laboris hujus mei cenſuras deprecer. Scio eqvidem, non poſſe me pro Luthero ſcribentem Lutheri condemnatoribus placere; audire etiam mihi videor, qvid me ante alios impulerit, ut homo, uti loqvuntur, laicus de rebus ad religionem pertinentibus ſcriberem, cur me rixantibus Theologis immiſcerem. Agnoſco objectionis non exiguam ſpeciem: rationes itaqve operæ meæ præcipuas jam expoſui. Addo & hanc, qvod ex familia eqveſtri, & Imperiali libertate in Franconia per plurima ſecula gaudenti

ortus

ortus ſim; ex qva majores mei cum agnatis ſuis, Lutheri dogmatibus inter primos, ex contribulibus ſuis, aures præbuerunt, & qvas habebant colonorum parœcias, ad exemplum aliorum Magiſtratuum reformarunt. Ex agnatis tamen meis aliqvi ad veteres ritus reverſi, opima Sacerdotia adepti ſunt, *Caſparo* etiam *Seckendorfio* ad Epiſcopatus *Aichſtetenſis* faſtigium ſub finem ſuperioris ſeculi evecto. Maternum porro mihi genus ex *Sebaſtiano Schertlio, Eqvite aurato, Burtenbachii Dynaſta* trahitur, qvi clariſſimum nomen, nec contemnendas opes, bellicis potiſſimum artibus, (qvanqvam nec humaniorum expers fuit) qvæſivit, adverſus Imperii hoſtes, Turcos maxime, feliciſſime pugnavit, exercitus Smalcaldici magnam partem duxit, eoqve nomine multa paſſus, tandem tamen dignus habitus eſt, qvem Cæſares gratia ſua ad finem usqve vitæ, qvam ultra annum ætatis octogeſimum, clarus honore & opibus, produxit, complecterentur. Ejus proſapia maſculâ avitis prædiis magna ex parte adhuc fruitur, fœminina per illuſtres & nobiliſſimas in Svevia & Franconia familias diffuſa. Hos majores meos, Eqvites imprimis Franconiæ cæterarumqve liberarum regionum, in univerſum omnes, nominatim *Schertelium*, novi ex Gallia autores indignis modis deturpant: qvod tanto qvidem minus mirandum eſt, cum & maximos Principes, *Electores* imprimis *Saxoniæ*, convitiis impudentiſſimis proſcindere non ſint veriti, ut in loco notabitur. Stimulum aliqvem addidiſſe mihi iſta non poſſum negare, qvanqvam ſola ad ſcribendum non moviſſent; majus enim incitamentum a publici commodi reſpectu habui, & qvod nemo prodire vellet, qvi peregrinos libros vel intelligeret, vel intellectos refellere aggrederetur. Si qvis igitur eſt, qvi ad librum hunc meum refutan-

Digitized by Google

dum, defendendosqve Gallos &, qvibus illi uſi ſunt, cavillorum & mendaciorum autores, animum appellat, eum obteſtor, ut ſi me, qvod facile poterit, eruditione & eloqventia vincat, candore etiam & bona fide (de his enim virtutibus honeſte cum omnibus contendere mihi licet) imitari & æqvare annitatur. Si mihi vita viresqve Deo favente duraverint, ut adverſus inſultus, qvalescunqve illi futuri ſint, librum hunc meum ipſe tueri poſſim, eas mihi jam nunc leges conſtituo, ut convitia & ſcommata omnia ſpernere, aut brevi retorſione in autores ſuos rejicere velim. Dein ubi opus eſt, minime me pudebit, lapſus memoriæ & judicii agnoſcere & emendare, certus cæteroqvin, ſcientem nec mentitum nec cavillatum me eſſe. Solabitur me in factis vel ſtylo labentem, omnium ſcriptorum, vel præſtantiſſimorum, exemplum, qvorum nullus unqvam hiſtoriam absqve omni vel rerum, vel temporis, vel nominum locorumqve errore compoſuit. In propugnandis dogmatibus qvid poſſim, aut potius qvid non poſſim, ſcio: agnoſco me ex velitum ordine eſſe; receptum itaqve ad gravis armaturæ triarios habebo, & reſurrecturos ex iis ſpero, qvi recedentem, ſive ſenio debilem, ſive armorum non ſatis peritum excipient. Vellem, ut abſtinere me in libro hoc ab omni dogmatum tractatione potuiſſem, ſed ut jam dixi, non licuit per adverſarium, neqve mihi vitio verti debet, qvod fidei, cui a teneris innutritus ſum, & in qva tranſitum ad meliorem vitam propediem expecto, rationem qvam potui, ſic data occaſione, reddere non detrectaverim. Nec ſuccenſebo adverſario, qvi ex ſuæ conſcientiæ ductu, qvæ credit, ea qva poteſt efficacia tueatur, aut mea argumentis oppugnet, dummodo ab injuriis, nihil ad cauſam facientibus, ſibi temperet: ſic utcunqve diſſentiens, æqvi & mo-

deſti

deſti hominis laudem merebitur. Eandem ſpero me qvoqve aſſecutum eſſe, dum ita ſcripſi, ut non immemor fuerim, qvis ſim, & qvod ex diſſentientibus in religione, & cives, & amicos, & neceſſarios, imo & ſuperiores, in Principum Eccleſiaſtico-rum etiam ordine habeam, qvibus clientelæ jure, more majo-rum, obſtrictus ſum. Iis omnibus ſingulisqve, qvam cuiqve debeo, ſervabo & præſtabo humanitatem, officiorum cultum, reverentiam deniqve & obſeqvium. Si qvi ſunt Lutherana-rum partium viri, aut ex illis cœtibus, qvi Reformati dicuntur, qvibus minus, qvam fieri debuiſſe putaverint, hoc labore meo ſatisfeci, ab iis ſi laudari dignus non videar, (qvod nec affecto) benevole tamen tractatum me iri confido: imo in ſubſidium omnes voco, ut ſi opus eſt, dogmata Lutheri, ſaltem qvæ utris-qve communia ſunt, majori argumentorum perſpicacitate defendere, aut hiſtoriam per documenta, ſi qvæ ipſis copia eo-rum eſt, ſupplere velint. Errores etiam meos qvi ex illis ar-guent, tanto æqvius ferre me convenit, qvanto minus dubito, pro communi omnes cauſa laborare. Qvi vero ſibi majorem lucem ex, neſcio qva, revelatione affulſiſſe exiſtimant, & *extra partes*, uti jactare qvidam ſolent, conſiſtere volunt, cum iis nullum mihi negotium futurum eſſe profiteor; ſilentio enim *fanaticos*, non minus atqve *atheos* & omnis religionis con-temtores transmitti, & ſuis puniendos relinqvere mentibus ſa-tius eſſe opinor. Scripſi Meuſelwizi d. XX. Decembr. Anno MDCLXXXVI. Natali meo ſexageſimo primo.

Folget Abſchrifft angezogenen Chur-Fürſtl. Sächſ. Reſcripts an Herrn Præſidenten und Räthe des Ober-Conſiſtorii zu Dreßden.

Von Gottes Gnaden Johann Georg der Dritte Churfürſt.

Wohlgebohrne/ Würdige/ Hochgelahrte Räthe/ Liebe Andächtige und Getreue.

UNs iſt aus euerm vom 30. Maji nechſthin eingegebenen unterthänigſten Bericht gehorſamſt vorgetragen worden/ welcher Geſtalt der bekandte Jeſuit P. Maimbourg vor einziger Zeit ein Buch in Druck gegeben/ welches er Hiſtoriam Lutheraniſmi genennet/ worinnen nicht allein das heilſame durch den Dienſt des Lutheri angefangene und durch GOttes Gnade vollführte Reformation-Werck hefftig perſtringiret ſey/ ſondern auch unſere in GOTT ruhende Vorfahren überaus ehrenrührig angezogen worden/ und wie die Nothwendigkeit dahero erheiſche/ dieſe ausgeſprengte Unwarheiten der gantzen Welt vor Augen zu legen/ dergleichen Refutation-Schrifft ſey auch albereit auff Reformirter Seite in öffentlichen Druck heraus gegeben/ und was maſſen ihr darneben vernommen/ daß der Fürſtl. Eißenachiſche geheimte Rath Veit Ludwig von Seckendorff/ nicht ungeneigt ſeyn ſolle/ dafern er Unſer dißfalls gnädigſt führenden Intention und Schutzes verſichert wäre/ dieſe Arbeit auff ſich zu nehmen/ ſo alsdenn ins Frantzöiſche überſetzet werden könte.

Wann Wir Uns dann ſolches alles gnädigſt gefallen laſſen/ und der Nothdurfft befinden/ daß ſelbiges Buch förderlichſt widerleget/ und dergleichen unverſchämte Boßheit entdecket werde/ Als begehren Wir hiermit gnädigſt/ Ihr der Präſident wollet ermelten von Seckendorff/ dieſe unſere Meinung ehiſtens eröffnen/ ihn dabey Unſers gnädigſten Schutzes verſichern/ und daß Wir darneben ſolche Verfügung treffen wolten/ daß ihme auff ſein Anmelden/ eines und das andere hierzu bedürffende/ aus unſern Archivo extracts weiſe oder wie es ſonſten am füglichſten geſchehen kan/ communiciret werden ſolte. Geben zu Torgau den 25. Junii 1684.

Johann Georg Churfürſt.

Digitized by Google

Hujus Reſcripti Electoralis ad Præſidem & Conſiliarios ſupremi Conſiſtorii Dresdenſis d. 25. Jun. 1684. dati, contenta hæc ſunt:

PErcepiſſe *Sereniſſimum Electorem* ex relatione Conſiſtorii d. 30. Maji data, qvod Maimburgius, Jeſuita ſatis notus, haud ita pridem librum ſub titulo Hiſtoriæ Lutheraniſmi ediderit, in qvo non ſolum ſalutare illud opus Reformationis, divina gratia per Lutheri miniſterium peractum, vehementer perſtrinxerit, ſed & Serenitatis ſuæ Electoralis Majores glorioſæ memoriæ contumelioſiſſime tractaverit, & ut inde Conſiſtorio neceſſarium viſum ſit, calumnias illas & mendacia publice refelli; ſicuti Calviniani ab eodem autore laceſſiti jam fecerint: comperiſſe vero, qvod *Vitus Ludovicus a Seckendorff*, Conſiliarus intimus Saxon. Iſennac. refutationis laborem ſuſcipere conſtituiſſet, ſi de intentione & protectione Sereniſſimi Electoris certus redderetur. His intellectis *Sereniſſimum Electorem* teſtari qvod propoſitum illud ſibi omnino probetur, & neceſſarium judicet, ut liber Maimburgii qvam primum fieri poſſet refutetur, ejusqve impudens malitia detegatur. Cupere itaqve & mandare, ut *Præſes Conſiſtorii*, (qvo amplisſimo munere eo tempore fungebatur Ill. & Gen. *Carolus Liber Baro a Friſen*, ingenti cum omnium bonorum luctu die XXIX. Julii M DC LXXXVI terris ereptus) hanc Suæ Serenitatis mentem Seckendorffio propediem aperiat, eumqve de protectione clementiſſima confidere jubeat; mandaturum vero ſe eſſe, ut ex Archivo Electorali extrahantur, alioqve convenientiſſimo modo ſuppeditentur, qvæ ad laborem illum conducere poſſe videbuntur.

Abſchrifft
Fürſtl. Eiſenach. Reſcripts.

Von Gottes Gnaden Johann Georg/ Hertzog zu Sachſen/ Jülich/ Cleve und Berg ꝛc.

Veſter Rath und lieber Getreuer.

UNs iſt gehorſamſter Vortrag geſchehen/ was geſtalt Ihr des Maimbourgs heraus gegebene Hiſtoire du Lutheraniſme zu widerlegen Euch vorgenommen/ und zu ſolchem Ende/ ſo wohl um unſern gnädigſten

digſten Schutz / als auch üm communication derer in Unſerm geſamten Archiv etwa befindlichen und hierzu dienenden Acten und documenten gehorſamſt gebeten.

Allermaſſen Uns nun dieſes euer Vorhaben in Gnaden gefällig/ und Wir gerne ſehen/ wenn Ihr euer von GOtt erhaltenes gutes talent auch dißfalls/ als in einer beſonders zu ſeiner Ehre/auch Vertheidigung der Chriſtlichen allein ſeeligmachenden Evangeliſchen Lehre / und Hiſtoriſchen Warheit zielenden Sache anzuwenden/ gefliſſen ſeyn werdet: Alſo ſind Wir des gnädigſten Erbietens / ſolche Eure Mühewaltung nicht allein gnädigſt zu erkennen/ und Euch dabey bedörffenden Falls möglichſt zu ſchützen/ ſondern die hierzu dienende vorhandene Acta und documenten aus Unſerm geſamten Archiv verlangter maſſen abfolgen zu laſſen/ geſtalt Wir denn hierum den Archivarium Müllern albereits gnädigſt befehliget/ die deſignation ſolcher Acten förderſamſt einzuſenden. Meldens euch zu gnädigſter reſolution ohn verhalten/ und verbleiben/ Euch mit Gnaden wohl beygethan. Datum Eiſenach / den 13. Sept. 1684.

Dem Veſten/ unſern geheimen Rath und lieben getreuen / Herrn Veit Ludwig von Seckendorff / zu Obern-Zenn und Meuſelwitz/ Fürſtl. Sächſ. Ober-Steuer- und Landſchaffts-Directorn des Fürſtenthums Altenburgk.

Senſus eſt;

APprime placere *Sereniſſimo Duci*, qvod Seckendorffius talentum ſibi divinitus conceſſum ad honorem Dei & defenſionem ſalvificæ doctrinæ Evangelicæ, hiſtoricæqve veritatis, impendere velit. Pollicetur benignam laboris illius æſtimationem, & protectionem, itemqve Actorum & documentorum, qvæ poſceret, ex Archivo exhibitionem. Idem in clementiſſimo Mandato, qvod Ser. *Fridericus* Saxoniæ Dux d. 14. Septembr. 1685. una ſubſcripſit, repetitur.

Hiſt-

Digitized by Google

Hiſtoriæ de Lutheraniſmo,

a

LUDOVICO MAIMBURGIO

e Soc. Jeſu,

Gallice editæ & Latine verſæ

Liber I.

§. a.

DEcretum mihi eſt, hiſtoriam poſteriorum hæreſium, qvæ magnam Occidentis partem ab Eccleſia Catholica ſeparârunt, exacte ſcribere: opus adeo difficile, ut eo ipſo momento, qvo id aggredior, vehementer ſollicitatum me eſſe ingenue fatear, ut ab eo deſiſterem. In cæteris, qvas ſcripſi, hiſtoriis narrabantur qvæ ante plurima ſecula geſta ſunt, qvæqve neminem hoc tempore in partes trahunt. Seqvi tunc potui ſatis libere propenſionem animi, & Hiſtorici officium exeqvi, dicendo ſimpliciter qvæ vera ſunt, nullo metu nec periculo ab odio & indignatione eorum, qvibus veritas in apertum producta moleſtiam faceret. Sed nunc temporibus noſtris propius accedens, multa exponere cogor, qvæ parti uni addictos irritare poſſunt, ægre ferentes qvæ non ſatis favorabiliter de illa dicuntur, aut de honore ſuo agi putantes, cum expli-

A *can-*

canda veniunt negotia, qvibus majores eorum implicititi fuerunt. Porro fieri neqvit, qvin omnia regna & principatus Europæ in opere hoc meo locum inveniant, neqve ulla erit regio, qvæ non inſignem aliqvam materiæ a me tractandæ partem ſuppeditet. Terribilis præterea eſt conatus, tot & tam diverſas res uno complexu exbibere velle; ſed & arduum atq; difficile, tot hominum, qvi in magna illa rerum converſione interveneruns, ſecreta conſilia indagare, cum a nobis magno intervallo ſejuncti, & non niſi librorum commercio cogniti ſint, in qvibus plerumqve eventus rerum, non cauſæ & rationes referuntur, qvæ tamen animam hiſtoriæ conſtituunt. Accedit, qvod opportunitate illa non fruar, qva antea; dicendi nempe de rebus ob antiqvitatem parum notis, qvæqve ideo legentium deſideria ſvaviter attrahebant & explebant. Sed qvoniam hæc lecturi de Luthero & Calvino millies audierunt, omnesqve hiſtoriæ noſtræ plenæ ſunt relatione mutationum, turbarum & bellorum, qvæ per ſchiſmata illa in totam Europam invecta fuerunt, incumbit mibi, ut ex me ipſo promam, qvæ lectoribus ſatisfaciant, nulla ſpe adminiculi a novitate aut delectamento, qvod capi ſolet, cum leguntur qvæ nondum nota erant. Hæc ſine dubio ſatis gravia ſunt, qvæ me a propoſito deterrere potuerunt aut potius debuerunt. Sed permotus ſum, ut iſta omnia, audaci conſilio meo oppoſita ſuperarem, ob magnitudinem & diverſi-

Digitized by Google

verſitatem tot rerum admirabilium, nec niſi generaliter cognitarum: & ob promiſſam mihi ſuppeditationem egregiorum documentorum ſeu memorialium, ex locupletiſſimis Bibliothecis: deniqve ob conceptam ſpem, neminem generoſum offenſum iri veritate, qvæ in toto opere meo nunqvam aliter apparitura eſt, qvam ſervata dignitate perſonarum, de qvibus loqvor. Incipio itaqve, ſuperatis qvæ obſtare videbantur, pro utilitate Eccleſiæ, & ad gloriam Dei, cujus a me implorati ope & protectione infirmitas mea ſemper evidenter ſublevata fuit, & ſine qva aliis laboribus meis certiſſime ſuccubuiſſem.

Commentarii Hiſtorici & Apologetici de Lutheraniſmo VITI LUDOVICI A SECKENDORFF

Liber I.

§. I.

AN hiſtorici officium, ut profitetur, recte ſecutus ſit & præſtiterit *Maimburgius*, dubium fit ex primo ſcripti hujus verſiculo. Qui enim hiſtorici munus ſuſcipiens, in limine operis pro hæreſi declarat, qvicqvid ſuperiori ſeculo pro reformatione eccleſiæ Principes & populi conati ſunt & ſtatuerunt, is cenſor eſt & definitor controverſiarum, non hiſtoricus. Sed luculentius & apertius partes has cenſorias invaſit Autor in totius operis ſui contextu, id ubiqve agens, ut impietatis & injuriæ condemnet omnes, qvi reformationi in Germania operam dederunt. De qva, ſi non ut adverſæ partis theologus, tamen ut hiſtoricus, mitius vel ideo loqvi debuiſſet, qvod hanc ipſam *Reformationem* ſive *Lutheraniſmum*, pacis pu-

Digitized by Google

1517. blicæ & ſanctionum pragmaticarum titulis, non ſine Regum Galliæ interventu, confirmatam eſſe non neſciebat. Inde eſt, ut modeſtiæ & verecundiæ profeſſio, qva præmunire ſe in exordio hoc cupit, affectata potius aut ironica, qvam ſincera & ſeria videri poſſit. Qvid enim metueret ſub tanti Regis, cui libros ſuos dedicat, clypeo, non a Proteſtantium invidia ſolum, ſed & adverſus magis ſibi tremendum Romani Præſulis tribunal ſecurus? aut qvæ verecundia eſt erga Reges, Principes & Magiſtratus Proteſtantium, qvos tam viles habet, ut & fato ſuo dudum functos, duriſſimis convitiis, ubicunqve lubet, proſcindat, & qvi vivunt, alio qvam damnatorum ad orcum loco non habeat? Sed mittimus hæc & alia prologi hujus ſchemata, ex ſchola & ſecta adſcita. Notamus tamen, neqve terribili illi, qvem deſignat, conatui, omnia qvæ ad hiſtoriam hanc pertinent complectendi, ſatisfacere, qvi omiſſis plurimis magis neceſſariis, aut ad rem pertinentibus, aliena non pauca inſerit; neqve qvidqvam comparere memoratu dignum, ex documentis, qvæ ex locupletiſſimis Bibliothecis promiſſa ſibi fuiſſe Maimburgius gloriatur; compilaſſe potius deprehenditur omnia ex vulgatisſimis, iisqve potisſimum libris, (ut teſtimonia margini adſcripta demonſtrant) qvi recentibus olim odiis editi & protervis calumniis adverſus Proteſtantes repleti, tum ab his multoties refutati fuerunt, verisſimumqve eſt qvod profitetur, ſe ex ſcipſo promſiſſe, qvæ lectoribus, iis nempe qvorum gratiam ſcribendo aucupatus eſt, ſatisfaciant.

§. b.

Anno 1517. *Eccleſia Catholica alta pace ſub initium ſuperioris ſeculi, decimi nempe ſexti, fruebatur, omnesqve Europæ Potentatus ſupremam ſanctæ ſedis autoritatem agnoſcebant, ejusqve fidem ſeqvebantur; cum ſchiſma omnium maximum & pernicioſiſſimum, uno qvaſi impetu, ex levi admodum principio oriretur: qvod paucis exponendum eſſe arbitror, cum hiſtoriæ hujus fundamentum eſſe debeat.*

§. II.

Digitized by Google

§. II. 1517.

Videamus ante omnia an vera & certa ſint, qvæ de pace Eccleſiæ Catholicæ, & de obedientia univerſali ab Europæ Potentatibus ſedi Romanæ præſtita ſupponuntur. Si enim vera pax & Eccleſia digna, ſi divino jure fundata fuit obedientia, a qva moniti & inſtigati a Luthero Principes & populi frivole receſſerunt, jam dicta & perorata eſſet cauſa, nec haberent diſcedentes, qvo ſe a turbarum & defectionis culpa purgarent. Et qvis ſcriptori, etiam hiſtorico, vitio poſſet vertere, ſi, ut facit, pro pernicioſiſſimo ſchiſmate habeat & accuſet, qvæ adverſus pacem & obedientiam debitam notorie acta eſſent? *Prius vero conſtare debet, qvid ſit pax Eccleſiæ, ne eo nomine qvaliscunqve torpor aut qvies nobis obtrudatur: illa enim demum pax Eccleſiæ eſt, qvæ reſpectum ad Deum habet, & conſenſum tenet in puritate doctrinæ, & ſanctimonia diſciplinæ. Talis nempe, qvalem habebat Eccleſia primitiva *per Judæam & Samariam, qvando ædificabatur ambulans in doctrina Domini, & conſolatione ſancti Spiritus replebatur.* Act. IX, 31. Hanc pacem Eccleſia etiam ſub Tyrannorum ſica retinet, nec amittit, ſi gliſcentes in doctrina errores & defectus diſciplinæ corrigantur, etiamſi id ſine odiis & motibus non ſoleat ſuccedere: hæc enim ſecutura eſſe veram Evangelii doctrinam & zelum piorum doctorum, Chriſtus ipſe prædixit & expertus eſt. * Obedientia vero qvam Eccleſiæ antiſtitibus præſtamus, ita laudabilis eſt, ſi ex præſcripto Chriſti & Apoſtolorum exhibeatur. *Præpoſiti enim honorandi ſunt, qvi loqvuntur verbum Dei & pervigilant, qvaſi rationem pro animabus reddituri.* Hebr. XIII, 7. 17. ſive, *qvi laborant in verbo & doctrina.* 1. Tim. V. 17. An vero ſedes Romana totaqve Cleri hierarchia ad illam normam compoſita fuerit, & an jure ſibi aſſerere potuerit tale obſeqvium, qvale circa annum decimum ſeptimum ſeculi ſuperioris, a Principibus & nationibus Chriſtianis exigebat; an vero iniqva potius ſervitus illa fuerit, id ipſum eſt, de qvo inter partes & diſceptatum tunc fuit, & nunc qvoqve certatur. * Itaqve non abs re eſt, ut de ſtatu Eccleſiæ ante Lutherum disqviratur. Si enim talis fuit, qvi jure merito mutari & emendari debuerit, ſatis patet, nec laudem mereri ſtatum, qvi mutationem poſcebat, nec vituperium eos incurrere, ſed omni potius honore dignos eſſe, qvi emendationis autores fuerunt. Mirari autem non immerito licet, Maimburgium civem vel clientem Gallum (Lo-

Digitized by Google

1517. tharingus enim eſt, Nanceii natus) tam ſecure nobis encomia temporis illius præcinere, qvo, ut ipſi tot hiſtoriarum autori optime conſtat, non alia magis qvam Gallica natio in immanes qverelas de cor-
* *Add.* ruptiſſimo Eccleſiæ ſtatu publice prorupit. * Qvis enim neſcit, a Ludovico XII Galliarum Rege, Romam *Babylonis* nomine diffamatam, & *perditione dignam* habitam fuiſſe? cui notum non eſt Concilium Piſanum, Regis illius optimi conſiliis, qvibus etiam Maximilianus Imperator ſe junxerat, ad reformandam Eccleſiam in capite & membris convocatum, & armis protectum? Tanti qvidem momenti ea colliſio viſa eſt acerrimo reformationis cenſori Jeſuitæ, & poſtmodum Cardinali, *Sfortiæ Pallavicino*, ut hiſtoriam ſuam Concilii Tridentini, *Petro Svavo Polano*, ſive *Paulo Sarpio Veneto* oppoſitam, ab ejus narratione exordiretur. Qvo magis decuit ſcriptorem Gallum incendium illud, qvod adhuc Lutetiæ, cum Lutherus diſputare cœpiſſet, fumabat, non tacere. Præterea non magnam Eccleſiæ felicitatem indicant capita, in qvæ Cardinales poſt mortem Alexandri VI Papæ (execrabilis etiam apud ſuos in omne ævum memoriæ) & ante electionem Julii II. d. 1. Novembr. 1503. jurati conſenſerunt, ipſeqve poſtmodum Pontifex ſub eadem juris-jurandi fide ratihabuit, inter qvæ eſt *promiſſio Concilii generalis, intra biennium ad Eccleſiæ reformationem habendi.* Et qvamvis artibus Pontificiis diſtracta Cæſaris & Regis ſocietate, ſolutus eſſet conventus Piſanus, vi juramenti illius a Cardinalibus meliorum partium pro reformatione Eccleſiæ inſtitutus; dein ſub Leone X in palatio Lateranenſi concilium, qvod generale vocabant, convocatum, acerbis contra Gallos modis proceſſerit; tam male tamen obediebatur Pontificiæ poteſtati, ut cedente, licet ex cauſis parum piis, Rege, & oppreſsa Epiſcoporum libertate, Academia Pariſienſis Anno 1517. d. 17. Martii non verita fuerit, à decretis Pontificiis pactisqve cum Rege, ad futurum Concilium appellationem graviſſimam interponere. Ejus inſtrumentum nuper inter opera *Edmundi Richerii, Doctoris Sorbonici*, Latine editum reperitur. Eo vero ipſo anno diſputare Lutherus, ut innui, publice cœpit, & qvæ ex Actis ab Anno 1503. ad an. 1517. breviter attigimus, tam nota illi omnibusqve erant, ut, ſi qvis illo tempore pacem Eccleſiæ & conſenſum orbis in colendo Pontifice magnifice jactaſſet, pro impudenti aut ſtolido absqve dubio habitus fuiſſet. * Miſerrima Eccleſiæ facies, ſi qvis toti Ger-

Richer hiſt. concil. Lib. IV. part. 2.

Germaniæ in publica gravamina paulo poſt erumpenti, & Pontifici 1517.
ipſi neceſſitatem emendationis confitenti, fidem non habet, ex tot illius temporis ſcriptoribus, utriusqve partis, tam clare conſpicitur, ut operam perderem, qvam ad probandam rem notoriam vellem ſuſcipere. Oblita & tecta qvidem erant aliqvo modo, falſæ concordiæ & male fidi obſeqvii emplaſtro, inſanabilia Eccleſiæ vulnera, ſed gangræna ſectionem poſcebat. Fatendum tamen eſt, qverelas ante hunc annum non ſatis manifeſte adverſus errores in fide ſeu dogmatibus directas fuiſſe; dominatus & avaritia Pontificum, neglectus canonum & diſciplinæ, potiſſimum incuſabatur. Qvi vero in dogmatibus, ſeculo priori, diſſenſerant Bohemi, jam variis artibus diviſi & retuſi, ut conceſſis contenti, ſilebant. Deniqve qvi ex Albigenſibus ſive Walenſibus reliqvi in Alpium anguſtiis qvieti degebant, negotium Romano Pontifici aut Clero exhibere nec poterant nec volebant. Itaqve Principes fere omnes, qvidam etiam Epiſcopi, propioribus ſtimulis irritati, ante omnia adverſus dominationem illam Pontificiam, inqve ſuæ autoritati ſuisqve proventibus illata damna inſurrexerant, Concilio generali, qvod urgebant, remedium ſperantes; non injuſte qvidem, ſed nullo, ut eventus docuit, ſucceſſu. Poſt tot enim labores ac ſumtus, poſt tumultus & bella vaſtatasqve provincias, ſemper prævaluit calliditas Pontificum, qvi inter diſcordias & factiones Principum modos invenerunt, qveis reformatione in fumum versa, ſua commoda retinerent aut augerent. Conſtat hoc, ut dixi, ex hiſtoriis ante Lutherum, aut certe per eos ſcriptis, qvi Lutheri doctrinam non sunt ſecuti. * Erant tamen absqve dubio piæ mentes, qvæ non tam ad externi regiminis eccleſiaſtici vitia, qvam ad interna Eccleſiæ mala curanda, reſtituendamqve lucem doctrinæ & puritatem morum animum applicarent, ſpe fretæ, reducta Concilii libertate, & reſtituta morum rectitudine, de puritate rectius, & majori cum fructu, inqviri ſtatui poſſe. Et fuit fortaſſe inter Pariſienſes Theologos, cujus animo Spiritus ſanctus hos fines explicabat, in Appellationis, de qva di-, inſtrumento optantis: *ut divinus honor refloreret in terris, lumen catholicæ veritatis, Chriſto, vera luce, auxiliante, effulgeret, & Eccleſiaſticæ libertatis conſervatio ſubſiſteret, populusq; Chriſtianus ſalubriter regeretur, & ad ſalutem perduceretur æternam.* Sed hujus ſcopi propius attingendi gloria non Regibus, Prælatis & Doctoribus, utcunqve magnis, * *Add.*

1517. gnis, verum (ut eſt Dei mos, maxima per minimos effecta dare) valde mediocris ſortis homini, ex gente non nimis tunc celebri aut potenti, reſervabatur. Tantum opus Maimburgius maximum & pernicioſiſſimum ſchiſma vocat, ex levi principio ortum. Sed bene eſt, qvod pronunciando nihil agant, judicis perſonam ſine autoritate legitima ſumentes; & qvam leve principium ſive occaſio fuerit, ex ſeqventibus apparebit.

§. c.

Matth. 16. & 18. Qvæcunqve ſolveritis ſuper terram &c.

Catholici ſemper crediderunt, quod Filius Dei Eccleſiæ ſuæ poteſtatem dederit pœnitentem peccatorem non ſolum a vinculis peccatorum ſuorum, propter meritum paſſionis Jeſu Chriſti, per ſacramentum pœnitentiæ applicatum, ſed & a pœnarum vinculis ſolvendi, quas pœnas vel in hoc vel in futuro ſeculo pati, & juſtitiæ divinæ ſatisfacere deberet, ob peccata poſt baptiſmum commiſſa. Hoc eſt quod indulgentia *appellatur, quæ nunquam datur, quam ſatisfaciendo Deo, per pretium infinitum paſſionum Filii ſui, quod ipſi offertur in hujus debiti ſolutionem.*

2. Cor. 2.

Ita S. Paulus rogatus a Corinthiis, remiſit excommunicato ob inceſtum, quod reliquum erat pœnæ, pro tanto crimine debitæ.

Tertull. & Cypr. paſſim.

Ita Epiſcopi priorum ſeculorum pacem reddebant Apoſtatis, eosqve Eccleſiæ reconciliabant, abbreviando tempus pœnitentiæ canonicæ, ad interceſſionem Martyrum, & conſideratis iis, qvæ toleraverant, atqve hæc jungendo paſſionibus Salvatoris mundi, per qvas coram Deo pretioſa fiunt.

V. Chriſtian. Lup. de Syn. tom. 5. diſſ. de indulg. c. 5.

Hic mos, qvi ſemper in Eccleſia poſt perſecutiones continua-

tinuatus fuit, approbatus reperitur non ſolum ab antiqvis Pontificibus, S. Gregorio (ut tradit S. Thomas) & Leone III. ſed & per Concilia, Nicænum, Ancyranum & Laodicenum, item Claromontanum, cum indulgentiæ cruce ſignatis concederentur: porro per Lateranum, Lugdunenſe, Viennenſe & Conſtantienſe. Clemens VI. in decretali vel Conſtitutione ſua univerſaliter ab Eccleſia recepta, exponit dogma fidei, qvod Jeſus Chriſtus infinitum nobis theſaurum reliqverit meritorum & ſatisfactionis ſuperabundantis paſſionis ſuæ, & B. Virginis, qvæ ipſa tota fuit innocentia, & Sanctorum, qvi per pœnitentias voluntarias, aut per martyria, longe ultra meritum ſuum tolerata, ſatisfecerunt pro pœnis & peccatis, per ſacramentum pœnitentiæ remiſſis. Porro qvod Paſtores Eccleſiæ applicare hunc poſſint viventibus, poteſtate clavium, & mortuis, per viam ſuffragii, ut a pœnis peccatorum, qvas meruerunt, liberentur, ſumendo & offerendo Deo ex hoc theſauro tantum, qvantum opus eſt, ad exſolvendum debitum.

S. Thom. in 4. d. 20. qv. 1. art. 3. Ludger. ap. Sur. t. 2. poſt vitam S. Suibert. Concil. Nic. c. 11. ad 12. Conc. Ancyr. c. 5. Conc. Laod. c. 2. C. unigenitꝰ. Add.

§. III.

Animadvertendum *primo* eſt, non leve, ut Autor paulo ante ſcripſerat, fuiſſe principium diſputationis, ſi gravitas rei, qvæ in qvæſtionem venit, per ſe ſpectetur. Agebatur enim *de remiſſione peccatorum*, ex qva tota hominum ſalus pendet, & qvæ arx & caput eſt doctrinæ Evangelicæ, ſive, ut Lutherus primæ ſuæ diſputationis *theſi 62.* nervoſe ſtatuit: *verus theſaurus Eccleſiæ eſt ſacroſanctum Evangelium gloriæ & gratiæ Dei.* Qvapropter curioſa aut illicita minime videri debuerunt, qvæ ad animum ſibi revocabat & explicari cupiebat Lutherus, aliiqve,

Digitized by Google

1517. qvos enormes, nec antea tam crude promulgatæ remiſſionum & indulgentiarum prædicationes percellebant. Fidem vero perpetuam Eccleſiæ Chriſtianæ de hoc articulo, etſi emollire qvædam videatur, non ita nobis exhibet autor, ut ei aſſentiri, & qvæ ex hac hypotheſi adverſus Lutherum concludit, admittere poſſimus. Si enim *ſemper*, ut ait, crediderunt Catholici, qvæ hic contexuntur, utiqve etiam Apoſtoli & Evangeliſtæ illa crediderunt, & a Chriſto fuiſſent edocti. At tacentibus illorum ſcriptis, tacentibus etiam, vel diverſa nec conſonantia inter ſe tradentibus, qvi ſecutis poſtea ſeculis doctrinam propagarunt, ſcriptoribus Eccleſiaſticis, disqviri & licuit & debuit de dogmatibus, qvorum certitudo ex ſacris literis non apparebat, qva ſcilicet cauſa, qvo tempore, qvo autore in Eccleſia extiterint. * Atqve hic ad primum illum ſcopulum neceſſario allidimur, de fundamento credendorum. Maimburgius ſuæ inſiſtens ſectæ pauciſſima ex Scriptura ſacra, pleraqve, & ea qvidem omnia de qvibus controvertimus, ex libris Patrum & Theologorum, ex more Eccleſiæ, & ex Pontificum atqve Conciliorum definitione deducit; qvam fideliter & appoſite, hic non tracto. Verum enimvero Lutherus poſt primas velitationes cum adverſariis ſuis, & poſtqvam a præjudiciis, qvibus imbutus & occupatus fuerat, ſeſe liberaſſet, non aliam deciſionem controverſiarum de fide, qvam ex ſolis ſacris literis, earumqve aut verbis, aut neceſſariis conſecutionibus admiſit, idemqve huc usqve contendit univerſus Proteſtantium cœtus; ut adeo ſtante hac principiorum inter nos & Romanæ Eccleſiæ Doctores contrarietate, conveniri de credendis non poſſit. Incivile igitur & injuſtum eſt, ſi principiis utriqve parti non communibus ea ſuperſtruantur, qvæ alteram gravent & condemnent. Is enim legitimus diſceptationis modus & exitus eſt, ut de principiis vel conveniatur, vel incorrupto & legitimo judicio pronuntietur. Fruſtra igitur imperitis, ut certæ & perpetuæ veritatis doctrinas ingerit Maimburgius, qvæ Scripturarum evidentibus teſtimoniis carentia Proteſtantes rejiciunt. * Inter illa non poſtremum eſt, cuiqve tota fere de indulgentiis diſputatio innititur, dogma *de purgatorio*, ſive de pœnis & ſatisfactionibus, qvæ in futuro ſeculo etiam piis, ob peccata in hac vita non expiata, incumbere dicuntur, anteqvam vitæ æternæ gaudiis frui poſſint. Hoc purgatorii invento non admiſſo, impertinenter diſceptatur, an Pontifici, Epiſcopis, aut Eccleſiæ miniſtris liceat pœnas

Digitized by Google

pœnas illas ſive gratuito, ſive ſubrogata alia ſatisfactione, aut per ſuf- 1517.
fragia remittere. Immo ſub initium diſputationis ſuæ Lutherus, etſi
purgatorium nondum negaret, negavit tamen ob graviſſimas ratio-
nes, poteſtatem Eccleſiaſticam ultra vitam humanam ad remittendas
purgatorii pœnas extendi poſſe, nec, ut id fiat, expedire. Et iſta, qvi-
dem pleraqve, qvod imprimis notari petimus, non primus, ſed cum
antiqvioribus qvibusdam Scholaſticis ſenſit, ut rigidiſſimus ejus cen-
ſor *Pallavicinus Hiſtor. Trid. c. 8. n. 5.* ipſe non potuit diffiteri, licet
communem ſententiam & conciliorum recentiorum decreta illis opi-
nionibus præferri a Luthero debuiſſe contendat. Cæterum etſi cen-
ſuras, qvæ lapſis poſt baptiſmum Chriſtianis, vel Pauli, qvod allega-
tur, exemplo, vel Eccleſiaſtico jure imponi olim ſolebant, aut etiam
nunc imponuntur, remitti & temperari ex cauſa poſſe, non negent
Proteſtantes, & cenſuræ publicæ in peccatores enormes diſciplinam ſe-
verius, qvam adverſarii inſtituerint, aut conſtitui poſſe optent; negant
tamen id fieri ex eo fundamento, qvod Pontifices Romani, & nomina-
tim *Clemens ſextus*, vulgata illa conſtitutione ſua, arripiunt, ſed ipſi ſic
ſtatuunt: Theſaurum meritorum Chriſti, ex qvo omnis omniumqve »
peccatorum remiſſio depromitur, omnibus fideliter pœnitentibus, a »
miniſtris Evangelii Eccleſiæ nomine per abſolutionem a peccatis ap- »
plicari, nulla vel Epiſcoporum vel Pontificis prærogativa, fictaqve eſ- »
ſe omnia, qvæ de diſpenſatione & reſervatione, qvalem ſibi Pontifices »
arrogant, magnifice vel olim debuccinata fuerunt, vel hodie, licet »
cautius, docentur. Nec magis conſtare, immo honori & excellentiæ »
meritorum Chriſti adverſari, qvæ de ſuperabundantibus Sanctorum »
& martyrum, vel ultra debitum pœnitentium meritis traduntur, nec »
ex hac ſuperfluitate imaginaria qvidqvam ad alios pervenire poſſe, ſed »
unumqvemqve, etſi precibus fidelium ad viam ſalutis inveniendam & »
conſtanter tenendam juvetur, ſua tamen pœnitentia ac fide, in qva ex »
hac vita diſcedit, ſalvari, aut, ſi ea careat, ſine remedio perire. San- »
ctiorem vero & longe veriorem doctrinam arbitratus eſt Lutherus, &
qvi eum ſeqvuntur, qvæ populo Chriſtiano per fidem in Chriſto juſtifi-
cato perpetuam renovationem & pœnitentiam, ſive qvotidianam vi-
tiorum & pravæ concupiſcentiæ repreſſionem, id eſt, ut dici ſolet, mor-
tificationem, & ſummam de conſervanda fide vigilantiam, precumqve
fervorem, non excluſa tamen abſolutione miniſteriali, commen-

B 2 dat,

1517. dat, qvam qvæ falſam ſpem præbet, vel per aliorum merita, vel pœnis & mulctis præcepto Sacerdotum impoſitis, vel iis, qvæ poſt mortem demum tolerandæ eſſent, pro peccatis ſatisfieri poſſe. Dudum etiam demonſtrarunt noſtrates Lutherum ſecuti, qvo fine & qvo cum emolumento Cleri, qvantoqve cum damno Reipublicæ, adinventæ iſtæ de theſauro Eccleſiæ traditiones fuerint, qvæ huc transſcribere minimè opus eſt.

§. *d.*

Fatendum nihilominus eſt, qvod qvemadmodum in rebus ſanctisſimis & ſanctisſime ordinatis abuſus reperiuntur, ita etiam omni tempore ſat magni in diſtributionem illius gratiæ Eccleſiaſticæ, ſive indulgentiarum, irrepſerint. De hoc abuſu ſæpe qveſtus eſt S. Cyprianus, modo qvod martyres literas ſuas peccatoribus ſine diſcrimine darent; modo qvod Epiſcopi nimis faciles, aut præproperi eſſent in concedendis indulgentiis; modo etiam, qvod martyres & ſimplices Presbyteri auſi eſſent indulgentias concedere, qvas tamen dandi ſolis Epiſcopis jus eſſet. Ideo Tertullianus, Novatus, & alii qvidam horum ductum ſine ratione ſecuti, cum abuſum ſaltem, ſi poſſent, tollere, & zizania bono tritico noxia evellere debuiſſent, ipſas indulgentias inſano impetu aggresſi ſunt; affectata & nefaria cœcitate non videntes, qvod abuſus, qvi contingere poteſt, in rebus ſanctisſimis ad religionem pertinentibus, nullum jus conferat, ad res ipſas, ut beluino modo fecerunt, inſectandas. Hoc ipſum eſt, qvod autor ſchiſmatis & hæreſis, de qva loqvor, ea, de qva jam dicam, occaſione effectum dedit.

Cyprian. ſerm. de lapſ. ep. 10. 11. 12. 15. 23. 27.

Tertull. lib. de pudicitia c. ult.

Wicleffiſtæ. Waldenſes.

§. IV.

§. IV. 1517.

Etſi profeſſio abuſuum ingenuitatem aliqvam habere videatur, nullius tamen hic eſſe poteſt momenti, donec probetur, res illas eſſe ſanctiſſimas, qvæ propter abuſus rejici non debuiſſent, aut ſaltem bonas & utiles. Conſtare itaqve debuiſſet, qvod ſanctiſſima fuerit doctrina de purgatorio; ſanctisſima fictio & diſtributio ſuperabundantium meritorum ad juvandos, qvi ſufficientibus carent; ſanctisſima poteſtas, acceptis nummis, fundis, immo regnis & ditionibus, cenſuras immanium peccatorum redimendas dare, aut a tenui populo pœnitentiæ & fidei loco, qvalescunqve ſatisfactiones ex arbitrio ſacerdotum, & ad horum plerumqve utilitatem accipere; & ſi qvæ ſunt alia ejusdem ſanctimoniæ, qvibus probatis demum de cavendo aut abrogando abuſu agendum fuiſſet. Si vero res tales nec veræ nec ſanctæ, ſed ut Proteſtantibus viſum eſt, confictæ aut illicitæ ſunt, tunc uſum & abuſum, qvia unum idemqve ſunt, una opera tollere, pietatis Chriſtianæ & officii Epiſcopalis fuiſſet. Comparatio vero, qvæ inter qverelas Cypriani & aliorum, qvi hic nominantur, & Lutheri tempore ortas, ab autore inſtituitur, nemini fucum faciet. Nulli tunc emittebantur præcones, qvi indulgentias ſimplici populo ære venderent. Qveſti ſunt veteres de relaxatione diſciplinæ in peccatores enormes, qvi ante deprecationem & conciliationem publicam ad ſacra myſteria cum ſcandalo piorum admittebantur, conniventia vel ſordibus ſacerdotum; ſed qveſtus eſt Lutherus de promiſcua indulgentiarum promulgatione, qvæ totis nationibus, & cuilibet pecuniam offerenti, non pro publica illa pœnitentia, ſed pro remisſione peccatorum aut pœnarum (confundebantur enim hæc) in hac & futura vita, ex fictitiis meritorum opibus, & liberalitate Pontificia, minime tamen gratuita, commendabantur. * Hæreſiarchæ vero fuerint Novatus & Novatiani, & *brutali more pœnitentiam lapſis ademerint*; (qvanqvam iis ſpecioſus non defuit prætextus) fuerint & alii, qvi indiſcreta abuſuum reformatione graſſati ſunt; minime tamen inde ſeqvitur aut demonſtratur, licet confidenter & præter hiſtorici officium jactetur, ejusdem criminis reum eſſe Lutherum, donec evincatur, ſancta & bona fuiſſe, qvæ is reformanda ſibi ſumſit, & cum abuſu ſalubrem & licitum uſum ſimul brutaliter ſuſtuliſſe, aut veterem Novatianorum hæreſin reſtabiliiſſe.

Digitized by Google

§. *e.*

Leo decimus, ex illuſtri Mediceorum familia, ab annis fere qvinqve tunc ſacram Petri ſedem tenuerat; de qvo veriſſime dici poteſt, qvod factione Cardinalium juniorum ad ſupremam hanc in Eccleſia dignitatem anno ætatis trigeſimo ſeptimo evectus, perfectiones omnes magni Principis exſeruerit, ſed non habuerit omnes, qvæ magnum decent Pontificem. Naturalem ergo propenſionem ad omnia magnifica exeqvenda ſecutus, ædificationem ſuperbam Baſilicæ S. Petri, a prædeceſſore Julio II. inchoatam, abſolvere moliebatur, ſed exhauſerat ærarium immodicis in omnis generis res ſplendidas ſumptibus, qvi potentiſſimo orbis Monarchæ potius, qvam vicario illius conveniebant, cujus regnum non eſt de hoc mundo.

Vide Pallavic. lib. 1. c. 2. & 3.

§. V.

Si autor bona fide agnovit, regnum Chriſti non eſſe de hoc mundo, indeqve inferre voluit, Pontificem Romanum, utpote vicarium Chriſti, non decere, ut Monarcharum mundi mores imitetur, ſincerius loqvi debuiſſet de ſummi Principatus, & de Pontificatus conjunctione. Dum enim Leonem laudat a virtutibus magno Principi competentibus, & in dignitate Pontificia oſtenſis, eo ipſo inſinuat, illum jure legitimo magnum Principem ſive potentiſſimum orbis Monarcham, & ſimul pauperis Chriſti vicarium eſſe potuiſſe. At qvi poſtremum hoc docet, prius non obſcure corrigit, & hactenus Lutheri & Proteſtantium ſententiæ accedit, qvi inſociabilia eſſe judicant, magnum orbis principatum & vicariatum Chriſti, immo conjunctionem utriusqve poteſtatis, easqve tuendi iniqvos modos, inter apertiſſima Antichriſti ſigna dudum reputarunt. Malumus itaqve Maimburgium veritatis vel ſubdolum teſtem, qvam impudentem immenſæ illius & duplicatæ potentiæ præconem habere; licet hanc Societas, ex qva poſtea

Digitized by Google

poſtea ejectus eſt, omnibus modis evehendam ſibi ſumſerit, & ex illa, 1517.
qvem ſupra nominavimus, *Pallavicinus*, nihil in hiſtoria ſua *Lib.1.c.2.6.* omittat, qvod ad hujus ipſius Pontificis ſummum principatum magnifice deprædicandum faciat, & excuſationes ſimul præbeat defectuum, qvi magnis dignitatibus & poteſtatibus veluti inevitabiles adhærere putantur. Qvæ, annon in contumeliam Eccleſiaſtici muneris, qvod Chriſtum repræſentare creditur, cuiqve nulla neceſſitate dominatus ſecularis agglutinatus fuit, redundent, ipſi viderint. Sed de his alibi ſæpius diſſerendi locus erit.

§. 5.

Exemplo igitur Julii Pontificis ad indulgentias refugium habuit. Has ubiqve terrarum publicari curavit, facta omnibus, qvi pecuniam imperatam ad ſtructuram S. Petri ſolverent, poteſtate veſcendi ovis & caſeo, tempore qvadrageſimæ, & eligendi ſibi confeſſionarium. Bona fide agnoſcendum eſt, qvod Pontifices, qvi poſtea ſucceſſerunt, in diſpenſatione ſpiritualis hujus theſauri multum cautiores fuerint; & qvod illo tempore qvædam facta ſint, qvæ nunc non fierent, & per qvæ tunc effectum eſt, ut indulgentiæ Leonis, in ſe licet optimæ, odioſiſſimæ tamen, præſertim in Germania, redderentur. Nam Leonem ferunt ſtatim & absqve hæſitatione Sorori ſuæ, Cibo Principi nuptæ, aſſignaſſe indulgentiarum proventum in Saxonia, & vicinis regionibus, usqve ad mare Balthicum, idqve ideo, ut familiæ Ciborum vicem redderet pro ſubminiſtratis ſibi, cum res anguſtas haberet, largis ſubſidiis: Leo enim Florentia patria expulſus, Genuæ exulaverat. Sunt præterea autores, qvi aſſerunt,

L.3. diplom. Leon. L.1. & 2. diplom. ſecret. Sadolet. Add.

Gvicciard. L.13. Pallavic. l.c.

Paul Lang in Chron. Ciz.

1517. *runt, qvod indulgentiæ iſtæ ad paratam pecuniam conqvirendam veluti haſtæ ſubjectæ & plus offerentibus locatæ fuerint; qvi licitatores poſtea, non tantum ut æs erogatum reciperent, ſed & locupletiores ex commercio hoc pudendo fierent, præcones & qvæſtores indulgentiarum bona mercede conduxerint, qvos ſatis idoneos putabant, ad inducendam plebem, ut pro impetrandis indulgentiis contribueret, qvicqvid avari & ſacrilegi iſti redemtores prætenderent. Certum eſt, qvæſtores eo tempore ad oblationes fidelium recipiendas conſtitutos, qvo Urbanus II. indulgentias, cruce ad bella ſacra ſignatis, publicavit, ſenſim avaritia tentatos corruptosqve fuiſſe, ut tandem magnos abuſus in functionibus ſuis admitterent. His corrigendis, & ad amovendum ſcandalum opus fuit canonibus Eccleſiæ, qvos Innocentius III. in Lateranenſi, & Clemens V. in Viennenſi Concilio condidit. Etiam in Conſtantienſi Concilio inter capita, propter qvæ Johannes XXIII. condemnatus fuit, hoc erat, qvod Legato cuidam ſuo poteſtatem dediſſet confesſionarios conſtituendi,* qvi (*ſunt verba concilii*) abſolvere poſſent a pœna & culpa, certis tamen pecuniis taxatis mediantibus, de qvibus maximas pecuniarum ſummas exhauſit & extorſit, Chriſti fideles ſeducendo, & ſtatum ac vitam Eccleſiæ Catholicæ enormiter ſcandalizando. *Verum his decretis & cautelis non obſtantibus, negari neqvit, avaritia privatorum in indulgentias*

Gvicciard. L. 13. Flor. de Ram. l. 1. c. 8. Pallavic. l. c.

Concil. Lat. ſub Inn. III. c. 62.

Conc. Conſt. ſeſſ. II. art. 22

* *Tezelii & ſociorum exceſſus nobi.* I. 5. f.

tias etiam a Leone publicatas abuſius magnos irrepſiſſe. Pontifex hic promulgationem in Germania commiſerat Alberto, Fratri Joachimi Electoris Brandenburgici, Archi-Epiſcopo Moguntino & Magdeburgenſi. * *Iſte Prælatus, magnæ utiqve autoritatis & raræ virtutis, ob qvam biennio poſt a Leone Cardinalis creatus fuit, delegavit negotium Johanni Tezelio Dominicano, fidei inqviſitori, qvi non multo prius ſimile geſſerat, & inſigni cum eqvitum Teutonicorum utilitate magnam pecuniæ ſummam collegerat, dum indulgentias pro bello contra Moſcovitas prædicaret. Tezelius ordinis ſui religioſos in partem laborum aſſociaverat. Hi ſuſceptum munus, ut ſæpe fieri ſolet, ultra limites urgendo, ita exaggerabant indulgentiarum pretium, ut occaſionem darent populo credendi, certum eſſe unumqvemqve de ſalute, & de liberandis ex purgatorio animabus, qvam primum ſoluta pecunia, literas, qvibus conceſſio indulgentiarum ſignificabatur, redemiſſet. Hoc ſine dubio ſcandaloſum erat, ut Principes in Comitiis Norimbergenſibus congregati, apud Adrianum VI. Leonis ſucceſſorem poſtea qveſti ſunt. Augebat ſcandalum, & plus una vice tumultuandi initium plebi dederat, qvod ſubdelegati quæſtorum, qvi lucrum indulgentiarum redemerant, qvotidie in popinis verſarentur, & partem nummorum turpiter prodigerent; hosqve crudeliter ſibi interverſos eſſe pauperes & mendici qve-*

1517.
Cochlæus Act. Luth.
Vide Fl. de Ram. l. 1. c. 8. & Spond. ad hunc annum
Joachim Camer. lib. de bello Smal.
Paul Lang. in Chron. Citizenſi.
Maſſa. L 20.
Eraſm. ep. 12 ad Alb.
P. Eber. in Cal. Hiſt.
Polyd. Verg. L. 8. c. 4.
Chriſt. Lup. de Conc. t. 5. differt. de indulg. c. 4.
Legat. Princ ad Adr. VI.
P. Lang. l. c.
Gvicc. l. 13.
Joach. Cam. de bell. Smal.
Fl. d. Ram. l. c
Chriſt. Lup. & alii.

qverebantur qvi hac indulgentiarum nundinatione eleemoſynas ſibi ſubtrahi dicebant, qvas alias accepturi fuiſſent. Hi certe abuſus a tot celebribus autoribus acrius qvam a me, & variis lingvis, Latina, Gallica, Italica & Germanica memorantur, ut Hiſtoricus, qvi eos ſupprimere conaretur, fruſtra laboraret. Neqve negari poteſt, immo ab omnibus conceditur, hos abuſus occaſionem Lutheraniſmo dediſſe, idqve ultima ſesſione S. Concilii Tridentini non obſcure ſignificatur. Admodum tamen injuſtum eſſet, ſi tam ſancto & Eccleſiæ valde utili Dominicanorum ordini imputaretur, qvod qvidam ex eorum ſodalitio in Germania ſine approbatione ſuperiorum, plus qvam decebat, de indulgentiis prædicarent, aut ſubdelegati, qvi ordinis ſocii non erant, omnia illa ſcandaloſa perpetrarent.

§. VI.

Neqve in hac narratione a veritate & candore alienus plane eſt autor, non multo mitius Leonis & monachorum geſta improbans, ac a ſcriptoribus Proteſtantibus factum eſt. Diſcrepat autem in eo potisſimum, qvod veniarum diſtributiones, qvales ſeqvioribus Eccleſiæ temporibus excogitatæ & exercitæ ſunt, pro re licita & bona, immo pro optima venditat, & abuſuum correctionem ſufficere exiſtimat. Lutherus enim, uti diximus, etſi ab initio ejusdem forte eſſet opinionis, & moderatione aliqva obtenta, qvieturus eſſe videretur; mox tamen deprehendit, qvæ nullo fundamento nituntur, fruſtra fulciri, neqve pietatis charitatisqve Chriſtianæ eſſe aut Epiſcopalis officii, leges invenire, qvibus irretiatur primum populus, dein lucri, aut alia non gravi cauſa ſolvatur. Qvod vero poſtea in Romana Eccleſia deſitum eſt ea, qva Leo aliiqve ante eum uſi ſunt, ratione in conferendis indulgentiis

Digitized by Google

1517.

gentiis procedi, id profecto non minima ex parte Luthero & Proteſtantibus debetur, qvorum monitis & exemplo ii ipſi profecerunt, qvi tamen monentes ferre nolebant, ſed diris modis perſeqvebantur, ut ex ſeqventibus intelligi poteſt, & res loqvitur. * De Alberto Archiepiſcopo, qvem hic laudat Maimburgius, duo qveſtus eſt Lutherus; primo, qvod inaudito pene exemplo duos Archiepiſcopatus, & Epiſcopatum præterea ambiverit, & vi pecuniæ impetraverit, utqve eam corraderet, & pallii, qvod vocant, pretia ſolveret, indulgentiarum nundinationem Romæ conduxerit, ita ut dimidia emolumenti pars ad ipſum perveniret; unde non alii magis, qvam huic Prælato imputari debere judicat, qvicqvid præcones indulgentiæ peccarunt. Id tamen ſibi ignotum ab initio fuiſſe dicit Lutherus; adeo ut ſimplici & bona fide remedium ab eo peteret contra abuſus, qvorum ipſe maximus erat procurator. Alterum qvod ei poſtea imputavit, erat impudicitia, cujus fama tunc magna fuit. V. Præf. Luth. ad opera. Et Tom. I. Altenb. fol. 258. & ſeqq.

Add.

§. g.

Interim Johannes Staupitius, Vicarius Auguſtinianorum in Germania Generalis, anſam hinc ſumſit, ut palam iſtis, qvi miniſterio ſuo manifeſte abutebantur, & qvos alioqvin parum amabat, contradiceret. Cochlæus Act. Luth. *Erat hic vir ingenio pollens, magnæ dignationis, induſtrius, eloqvens, corporis forma conſpicuus, multumqve a Friderico Saxoniæ Duce, æſtimatus, a qvo in conſilium adhibebatur, præcipue in rebus Academiæ VVittenbergenſis aliqvot ante annos a Principe illo fundatæ. Sive igitur Vicarius iſte ægre ferret, & pro injuria reputaret, qvod Dominicani in indulgentiis prædicandis præferrentur ordini ſuo, qvi antea illo munere in Saxonia fungi ſolitus erat; ſive vere commove-*

Digitized by Google

retur corruptelis, qvæ palam in publicatione indulgentiarum apparebant; qverelas ſuas ad Principem detulit, & omnibus viribus reſiſtere Dominicanis decrevit. Qvoniam autem adjutoribus contra adverſarios tam potentes & formidabiles opus ſe habere judicabat, ex toto religioſorum ſuorum & doctorum etiam cœtu uti conſtituit viro, qvi ſine contradictione, maxima tunc exiſtimatione in univerſitate VVittembergenſi florebat, celebri nempe Martino Luthero, qvi præcipuus autor infelicis ſchiſmatis fuit.

§. VII.

Hic qvoqve modeſtus eſt noſter, qvod in incerto relinqvit, an *Johannes Staupitius*, Auguſtinianorum Vicarius, æmulatione adverſus Dominicanos Lutherum ad ſcribendum impulerit: dein qvod Cochlæi aliorumqve calumniis omiſſis Luthero eam æmulationem non imputaverit. Præſtat credere meliori ratione & impulſu utrumqve egiſſe, neqve qvidqvam in actis temporum illorum, nec in ſcriptis Lutheri reperitur, qvod ſuſpicionem firmet: cum tamen hic, qvo erat candore, ne defectus qvidem ſuos tacere ſoleret, unde nec huic conjecturæ a Paulo Veneto aliqvatenus ſuppeditatæ, multum tribuere voluit *Pallavicinus L. 1. c. 3.* Sit tamen, ut aliqvid humani ab initio Staupitium, (qvanqvam hunc, ut §. 20. & alibi notabitur, conſilii Lutheri plane ignarum fuiſſe conſtet, neqve probari poſſit illum cum Principe hac de re aliqvid egiſſe) aut ipſum etiam Lutherum ſtimulaverit anſamqve disputandi dederit, qvanqvam id temere & ſine fundamento traditur, nihil tamen officeret veritati. Nam hæc ſæpe alia, imo contraria intendentibus & agentibus, ex divina irradiatione improviſa affulget, ne perfectioni hominum tribui poſſit, qvod Dei ſolius benignæ præventioni & operationi debetur. Qvod vero iterum ſubjungit elogium de infelici Schiſmate a Luthero cœpto, & qvæ qvavis occaſione in progreſſu operis eodem aut duriori ſtylo ingeminat, illa omnia una & ſimplici reſponſione repellenda eſſe putamus, dicentes, qvod jam ſupra

Add.

pra

Digitized by Google

pra innuimus: Hiſtoricum, ſi perpetuo præjudicio lectorem occupare nitatur, a viri boni officio longe recedere; & licet vera qvandoqve narret, fidem tamen minuere aut amittere. Hanc enim illi demum merentur, qvi comperta ſincere tradunt, aut dubia idoneis argumentis firmant, non qvi nulla neceſſitate malignum animum in culpandis accuſandisqve, qvos oderunt, ante cognitam legitime & deciſam cauſam produnt. Damnatus vero licet ſit Lutherus ab Eccleſia, cui nomen dedit Maimburgius; perſonam tamen Hiſtorici melius hic repræſentaſſet, ſi criminationibus omiſſis, acta retuliſſet, ex qvibus, qvi ſapiunt lectores ſimplicem puramqve veritatem facilius & lubentius agnoſcunt & excipiunt, qvam ſi rhetoricis fucis aut affectuum fuligine illita, calumniæ perſonam gerat, & ad illius exemplum legentium judicia prævenire velit. *Add.*

§. b.

Natus erat Islebiæ, qvod Comitatus Mansfeldenſis oppidum eſt anno 1483. non qvidem ex incubo, ut qvidam ad augendum ei odium, ſine ſpecie veri ſcripſerunt, ſed ut homines alii naſci ſolent, neqve de hoc unqvam fuit dubitatum, neqve poſtqvam hæreſiarcha factus eſt. At ut talis fieret, opus non erat in locum Johannis Luderi patris diabolum ſubſtituere, & Margarethæ Lindemannæ matris honorem infamia talis genituræ contaminare. Parentes, valde licet mediocris conditionis, curarunt tamen diligenter, ut filius in literis bene inſtrueretur. Itaqve eos fecit Magdeburgi, Iſennaci & Erfordiæ progreſſus, ut hic annos natus viginti Magiſter artium renunciaretur, & ſodales ingenio & eruditione multum ſuperare crederetur. Eo etiam tempore judiciorum Dei metu tangebatur, ita ut ſubita cujusdam

Philipp. Melancht. t. 2. operum Luth. J. Micralii vit. Luth. Cochlæi Act. Luth. Surius in Comment. Chytr. Saxon. lib. 7.

Add.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

I. §. b. 1517. *e ſociis morte, & tonantis cœli fragore & fulminis prope ferientis ictu contremefactus, relicto legum ſtudio, qvod inceperat, invitis etiam parentibus, in monaſterium Patrum Auguſtinianorum Erfordiæ ſeſe abderet, receptus ab illis ob magna merita cum gaudio, qvia ſperabant non parvum decus ordini per illum conciliari poſſe. Sane in ſublimibus ſcientiis, qvibus ſe asſidue applicabat, ita profecit, ut mox pro maxime ingenioſo & totius in Germania ordinis ſui eruditisſimo haberetur. Ea propter Vicarius Generalis, incrementis Academiæ VVittembergenſis inten-*
Add. *tus, ad concionandi ſimulqve philoſophiam docendi munus illum evocavit. Præſtitit utrumqve magno cum applauſu, & inter fratres ſuos Monachos eam adeptus eſt celebritatem, ut Romam ad tranſigendum de litibus deputaretur, propter qvas ordo tunc in partes iverat. Oſtendit autem in hoc negotio tantam induſtriam, eumqve habuit ſucceſſum, ut poſt reditum a Vicario Generali juberetur Doctoris Theologiæ gradum aſſumere. Factum id eſt multa cum ſolennitate, Electore Saxoniæ, qvi concionantem audiverat probaveratqve, ſumtus magnifice erogante. Novus deinceps Doctor triginta annos tunc natus, magna auditorum freqventia & approbatione theologiam & ſacras literas explicavit. Ingenio erat vivido & ſubtili, facundus natura, & in lingva populari diſertus & elegans, ſumme laborioſus, & in ſtudiis adeo asſiduus,*

ſiduus, ut integros aliqvando dies cibo abſtinens, iis 1517.
incumberet. Sic magnam lingvarum & Patrum cognitionem ſibi acqviſivit, horum enim lectioni, & imprimis S. Auguſtini (qvo tamen peſſime uſus eſt) præter morem Theologorum ejus ætatis valde inſiſtebat. Corpore erat valido & robuſto, & ideo ad laborem tolerandum ſine valetudinis detrimento aptus: temperamento bilioſo & ſangvineo, oculis penetrantibus & igne plenis: voce jucunda, & ſi ſemel concitatus eſſet, vehementi; aſpectu ferus, mente intrepidus & elatus, ſed fingendi, cum vellet (qvod tamen raro ei accidebat) modeſtiam & humilitatem gnarus. In fundo tamen pectoris magnus ſuperbiæ & præſumtionis fomes reſidebat, qvo ad contemnendum omnia, qvæ ſententiæ non congruebant, impellebatur. Spiritu hoc inſolentiæ belluinæ actus, indigne tractavit omnes, qvi hæreſi ejus ſe opponebant, nullo Regum, Imperatoris, Pontificis, aut qvicqvid magis ſacrum & inviolabile toto orbe eſſet, reſpectu. Impetrare itaqve a ſe nullo modo potuit, ut retractaret, qvæ ſemel ſtatuerat: iracundus, vindictæ cupidus, imperioſus, prævalere ſemper & novitate doctrinæ eminere annitens. Hanc in Schola ſua ruinis maximorum ingeniorum, Ariſtotelis, S. Thomæ, Scoti, S. Bonaventuræ & aliorum Scholaſticorum ſuperſtruere ſatagebat, per qvos corrupta eſſe dicebat ſolida veræ Philoſophiæ & Theologiæ Chriſtianæ fundamenta. En verum Martini Lu- Add.
theri

L.§.b.§.8. 1517. *theri Characterem, de qvo dici poteſt, qvod magnam bonarum qvarundam, ſed plurium malarum qvalitatum mixturam habuerit, qvodqve animo longe corruptior, qvam moribus & vita fuerit. Hæc enim ſemper ſatis correcta habebatur, qvamdiu in cœnobio vixit, & anteqvam hæreſi ſua ingenii & animi bona penitus perdidit.*

§. IIX.

Multa in relatione hac de ortu & vita Lutheri ita refert Autor, ut laudem mereatur, qvod a putidis ſcriptorum, qvos alias ſeqvitur, calumniis integrum ſe ſervaverit. Diabolicum enim illud de incubo figmentum, ut & alia de corporali, ut loqvuntur, familiaritate cum diabolo non veriti ſunt venditare poſt *Cochlæum* & *Genebrardum*, Monachorum & Jeſuitarum Germanorum maledicentiſſimi, *Gretſerus*, *Serarius*, *Naſo*, & alii. Idem non ita pridem recoxit *Carolus Crucius*, ſive a Creutzen, Boruſſus, qvem iterata defenſione *D. Johannes Müllerus*, Hamburgenſis miniſterii Senior, anno 1658. refutavit. Placet porro, qvod ob generis ignobilitatem Luthero non detrahat Maimburgius. Qvi enim viles habent veritatis Doctores, qvod pleriqve humili loco nati ſunt, illi ſatis oſtendunt, ſe non ſinceros eſſe illius diſcipulos & ſectatores, qvem fabri lignarii alumnum eſſe non puduit. Adeo vero tenuem ortum, & inopis vitæ ſuæ primordia ipſe non deſpexit nec diſſimulavit Lutherus, ut dum ſcholas freqventaret, mendicando, qvemadmodum pauperiores pueri ſolent, victum ſibi qvæſiviſſe ipſe ſcribat. Qvanqvam vero non magnum momentum faciant, qvæ de genere & parentibus Lutheri, aliisqve, qvæ is ante cœptam a ſe diſputationem & reformationem geſſit, traduntur; cum ipſius Servatoris noſtri acta ante trigeſimum ætatis annum fere omnia præterire viſum ſit ſacris ſcriptoribus; qvædam tamen ad ſupplendam vel corrigendam, qvam libro hoc ſuo Maimburgius inſeruit narrationem, paucis ſubjungemus. * Inter mendacia alia adverſus Lutherum ſparſa hoc qvoqve fuit, qvod ex Bohemia ortus eſſe ferebatur, eo ſcil. fine, ut pro hæretico, qvo veluti cognomine Bohemi ob Huſſi doctrinam olim defen-

Digitized by Google

ſenſam vulgo tunc infamabantur, tanto facilius haberetur. Id Lipſienſes Luthero ab initio infenſiſſimos divulgaſſe, ut Principibus eum odioſum facerent, ipſe qveritur. Alibi vero Lib. 1. epiſt. 39. commemorat, Parentes ſuos (ne qvis hos ex Bohemia ortos eſſe autumet) prope Iſennacum vixiſſe, & inde Islebiam migraſſe. Pater enim operarius erat metallicus, qvi in fodinis Mansfeldenſibus tunc celeberrimis, victum commodius qvam domi invenit, ita ut Islebia poſt natum Martinum filium in oppidulum Mansfeld translato domicilio, fodinas ipſe acqviſiverit, & magiſtratus ibi geſſerit, vitæ integritate omnibus carus. Pagus vero, ex qvo familiam duxit, a *Johanne Matheſio*, famulo Lutheri, vitæ ejus ſcriptore, nominatur *Mera*, ſitusqve eſt inter Iſennacum & Saltzungam, medio fere itinere ad radices ſylvæ Thuringicæ, qva occidentem & Vierram amnem ſpectat, ſatis mihi olim notus, cum optimo Principi *Erneſto*, Saxoniæ Duci, a Conſiliis eſſem, nam ad ejus ditionem pertinebant. Incolebant etiam tunc Pagum iſtum qvidam ex Lutheri gentilibus, qvi ruſtica pronunciatione *Luder* vocabantur. Id alias prænomen eſſe ſolet Cattis & Weſtphalis non inſvetum, ut ſcurræ ſint, qvi cum Cochlæo ſcommata inde adverſus Lutherum compoſuerunt, aut neſcio qvid eruiſſe ſe putent, qvod juvenis promiſcue *Luderi* & *Lutheri* cognomine uſus fuerit. Parentes vero ſuos, licet tenuiſſimæ fortunæ, chariſſimos tamen habuit, omniqve cum reverentia tractavit Lutherus, ut ex literis, qvæ ſuperſunt, & librorum dedicationibus apparet. * Nec indignum memoratu eſt, patrem, virum utcunqve ſimplicem, reſtitiſſe Luthero, cum ad Monachiſmum animum appelleret; & alleganti filio, terribili apparitione qvaſi de cœlo ſe vocatum, & ad votum monaſticum impulſum eſſe (fulmina illa horribilia & conſternationem ſuam intelligebat) non imperite reſpondiſſe: caveret, ne diabolica circumveniretur illuſione. Ingreſſus autem eſt Erfordiæ, qvo Parentum juſſu ſtudiorum cauſa anno 1501. conceſſerat, invito & per aliqvos annos graviter ob id indignante parente, Monaſterium Augustinianorum anno 1505. & pro *Martino*, (qvod nomen, qvia d. X. Novembris, in profeſto B. Martini natus erat, in baptiſmo acceperat) *Auguſtinus* vocari voluit Tom. IX. Altenb. f. 1103. a. b. Sacerdos creatus fuit anno 1507. *Dominica Cantate*, cujus ritus, cum poſtea recordaretur, in epiſtola dedicatoria libri *de votis monaſticis*, ad patrem ſcripta, ſerio dolet, qvod ſibi ſacrificandi pro vi-

1517.

Addit.

Addit.

Digitized by Google

vis & mortuis poteſtatem ab Epiſcopo conſecrante & calicem porrigente demandari paſſus eſſet. Romam ablegatus eſt anno 1510. Sed de ſua illic expeditione haud multum jactat, imo alicubi ſtolidam ſuperſtitionem ſuam vehementer improbat, qvod per templa & cryptas curſitaſſet, omniaqve falſisſima & putidisſima pro veris credidiſſet; notavit etiam impietatem, qvam ibi obſervaverat, inter alia, qvod cum ipſe magna cum devotione ſacrum celebraret, ab Italis Sacerdotibus deriſus & feſtinare juſſus fuerit. * Cum Wittebergam anno 1508. ad Profeſſoris munus vocaretur, *Martinus* qvidam *Polichius* a patrio, ut tunc moris erat, in Franconia oppido *Melrichſtadius* cognominatus Juris & Medicinæ Doctor, qvem vulgo *lucem mundi* vocabant, dixiſſe

Matthеſ. Conc. I. de Luth. de eo fertur: *Iſte monachus omnes Doctores turbabit, novam doctrinam proponet, totamqve Romanam reformabit Eccleſiam: intentus enim eſt Prophetarum & Apoſtolorum ſcriptis legendis, nititurqve verbo Jeſu Chriſti; hoc nec Philoſophi & Sophiſtæ, nec Scotiſtæ, Albertiſtæ, Thomiſtæ ſubvertere poſſunt.* Sive ut breviter complectitur Phil. Melanchthon: *ſæpe dixit Mellerſtadius, tantam eſſe vim ingenii in hoc viro, ut plane præſagiret, mutaturum eſſe vulgare doctrinæ genus, qvod tunc in Scholis unicum tradebatur.* Cum vero Lutherus ad aſſumendum Doctoris titulum, Friderico Saxoniæ Duce & Electore ſumtus offerente, a conventu ſuo impelleretur, ipſe vero honorem apud Staupitium ob valetudinem & alias cauſas deprecaretur, reſponſum veluti a jocante, tulit: *In eo ſibi rem eſſe videri, ut Deus propediem multa in cælo & terra negotia, & ad ea expedienda, doctoribus ætate vigentibus & laborioſis opus ſit habiturus.* Obnitentem itaqve ſe & juſſu ſuperiorum coactum, Doctoratum adſumſiſſe ſcribit, ſed excitatum inde, ut ſacras literas tanto majori cum ſtudio & fide expenderet & doceret, unde ſæpius poſtea titulum illum & jus docendi publice privatimqve allegavit. Vide *Epi-*

Addit. *ſtolam ad Georgium Spalatinum*, Canonicum Altenburgenſem, qvi Electori a ſacris & ſecretis erat, anno 1520. ſcriptam Lib. I. ep. 139. Notat in concionibus de *vita Lutheri* Mattheſius, ob eam cauſam, & qvod a Scholaſtica Theologia non parum recederet, jam anteqvam theſes contra indulgentias edidiſſet, hæreſeos ſuſpectum fuiſſe. Idem confirmat Melanchthon in vita ejus, & ſatis apparet ex ſcriptis, qvæ ſuperſunt, ante cœptam anno 1517. diſputationem. In epiſtola nempe

anno

Digitized by Google

anno 1509. ad Jo. Braunium Sacerdotem Iſennacenſem ſcripta, qvæ 1517.
extat *Lib. I. n. 139.* *violentum ſibi eſſe* innuit, *ſtudium Philoſophiæ, qvam lubentiſſime Theologia mutaturus eſſet: ea nempe, qvæ nucleum nucis & medullam tritici & oſſium ſcrutatur.* * Inciderat vero altero, poſtqvam monaſterium ingreſſus erat, anno, fortuito in Biblia Latina, & tunc primum deprehendit, plures eſſe textus Evangelicos & Apoſtolicos, qvam qvi populo prælegerentur. Eodem anno cum ægrotaret, a ſene qvodam monacho doctrinam de remiſſione peccatorum, fide ſingulari apprehendenda percepit, Bernhardi loco ex concione *de annunciatione,* qvem is monſtraverat, confirmatus. Incredibile inde ſtudium ei fuit legendi ſacras ſcripturas & libros S. Auguſtini. Enarrantem igitur (poſtqvam Doctor & Profeſſor Theologiæ anno 1512. conſtitutus eſt) *Epiſtolam ad Romanos & Pſalmos*, pii & ſapientes omnes ſumma cum voluptate & conſolatione audiverunt. Dedidit ſe etiam tunc Hebraicis literis, ut & Græcis; & Eraſmi Philologiam multi fecit, Capnionis etiam partes, qvem importuno Zelo ob Hebraicam literaturam proſeqvebantur Scholaſtici, tueri non obſcure viſus eſt: ut ex epiſtola *ad Spalatinum* anno 1514. & 1516. ſcriptis deprehenditur, ſed ab Ariſtotelis Philoſophia abhorrere cœpit, *Momum* eum vocare ſolitus, *qvi omnes rectius ſentientes reprehenderit.* Imo d. 8. Febr. anno 1516. in literis *ad Johan. Langum*, qvem ipſe, cum viſitator ordinis eſſet, priorem Auguſtinianorum Erfurti conſtituerat diſſentientem licet, & Scholaſticæ, id eſt, Ariſtotelicæ doctrinæ addictiſſimum ſcribit, *niſi caro fuiſſet Ariſtoteles, non pudere ſe aſſerere, Diabolum fuiſſe.* Lib. I. epiſt. 8. Paulo poſt in epiſtola ad Auguſtinianum qvendam *Memmingenſem* Lib. I. ep. 9. de fide juſtificante ita ſcribit: *Qvid agat anima tua ſcire cupio, utrum ne tandem ſuam pertæſa propriam juſtitiam diſcat in juſtitia Chriſti reſpirare atq; confidere?* Fervet „ enim noſtra ætate tentatio præſumtionis in multis, & iis præcipue, qvi „ juſti & boni eſſe omnibus viribus ſtudent, ignorantes juſtitiam Dei, „ qvæ in Chriſto eſt nobis effuſiſſime & gratis donata; qværunt in ſe ipſis „ tam diu operari bene, donec habeant fiduciam ſtandi coram Deo, vel- „ uti virtutibus & meritis ornati, qvod eſt impoſſibile fieri. Fuiſti tu „ apud nos in hac opinione, imo errore, fui & ego: ſed & nunc qvoqve „ pugno contra iſtum errorem, ſed nondum expugnavi. * Occaſionem „ autem pluribus ex ordine ſuo innoteſcendi ſuaqve vel dubitatione vel „

1517. doctrina imbuendi commodisſimam habuit anno 1516. cum ab abſente Staupitio Vicarius medius ſive ſubalternus Miſniæ & Thuringiæ, id eſt Monaſteriorum Auguſtinianorum plus minus qvadraginta conſtitutus eſſet, eaqve, ut moris erat, viſitaret. Tantam vero magnanimitatem & παῤῥησίαν atqve fiduciam ſui in rebus divinis jam tum exeruit, ut d. 8. Jun. eo anno Wittebergam reverſus, Spalatino, neſcio qvid de Electoris Saxoniæ conſiliis aut juſſis ſcribenti Lib. I. ep. 13. reſponderet: „multa placent Principi tuo, & magna ſpecie in oculis ejus fulgent, qvæ Deo diſplicent & ſordent. Non qvod negem hominem in ſecularibus ſtudiis eſſe omnium prudentisſimum; ſed qvod in iis, qvæ ad Deum pertinent & animarum ſalutem, pene ſepties cæcum agnoſcam, pariter cum tuo Pfeffingero." Is erat cubicularius & Conſiliarius Principis intimæ admisſionis. Nihil tamen nocuit Luthero ingenua libertas, qvinimo æſtimari a Principe magis magisqve cœpit, ut ex literis ad eundem Spalatinum menſe Decembris anno 1516. ſcriptis Lib. I. ep. 23. conſtare poteſt. Qvomodo vero Scholaſticas qvasdam theſes rejecerit, inter alia videri poteſt ex epiſtola ad *Langum* ſcripta. Lib. I. ep. 18. Spalatino dein conſilium petenti de vertendis qvibusdam opuſculis Latinis in Germanicum ſermonem, reſpondit epiſtola 23. *Qvo ſalubriora aliqva ſunt, eo minus placent ac proficiunt. Qvid Evangelio & Chriſto ſalubrius? at ſordent & ſunt odor mortis in mortem plurimis.* Commendat *Joh. Tauleri ſermones*, qvibus *neqve in Latina neqve in Germanica lingva vidiſſe ſe* ait *Theologiam ſalubriorem, & cum Evangelio conſonantiorem.* Seqventi anno eidem ſvadet circa tempus paſſionis legenda Auguſtini, Cypriani, Hilarii

Add. qvædam. * Hæc tum erant ſtudia, hæc mens Lutheri, anteqvam adverſus Tezelium diſputaret. Itaqve qvas ingenii, eruditionis, induſtriæ, candoris, libertatis, conſtantiæ, inculpatæ etiam vitæ laudes tribuit Luthero Maimburgius, facit id veritatis vi inductus, teſtesqve habet & ſcripta Lutheri, & inimicorum qvoqve judicia. Sed non alio fine uſum eſſe apparet hac ingenuitate, qvam ut fidem inveniat, jam acrius culpans. Neqve tamen æqve valida eſſe deprehendentur, qvæ de vitiis ejus commentatur. Immunem ſane a defectibus ne ipſe qvidem vir ſummus ſe venditavit, ſed aperta infirmitatum profesſione, Chriſtiani & modeſti animi documenta ſufficientisſima dedit. Ex actorum itaqve hiſtoria certius conſtabit, an typum hunc morum, vitiis

Digitized by Google

tiis qvam virtutibus magis conſpicuum, recte ei aſſignaverit Maimburgius. 1517.

§. *i.*

Hic igitur erat in vigore tunc ætatis triginta qvatuor annorum, magnaqve VVitteberga æſtimatione conſtitutus, qvem Vicarius Auguſtinianorum Generalis in Dominicanos immiſit, qvi anno 1517. indulgentias Leonis Papa in Saxonia prædicabant. Lutherus gloriæ cupidus, occaſionem inclareſcendi lubentisſime arripuit. *Cochl. acta Luth.*

§. IX.

Inſani hominis characterem, non ſolum ambitioſi & honoris cupidi, oſtendiſſet Lutherus, ſi ex diſputatione hac gloriam ſibi parare cogitaſſet. Nam præterqvam, qvod cum imperitiſſimis impudentisſimisqve adverſariis congrederetur, non poterat neſcire, qvæ ſibi odia imminerent, propter gratiam, qvam illi ex qvæſtura iſta ſibi adqvirebant. Solius itaqve conſcientiæ ſtimulis (ut ex ſeqventibus conſtabit) incitatus, cum indulgentiæ in vicino Wittembergæ oppido, Jüterbock, ad Archiepiſcopatum Magdeburgenſem tum ſpectante, prædicarentur, & plebs eo excurreret, calamum arripuit. Tanta autem cum ſubmisſione in epiſtolis ad Prælatos (de qvibus paulo poſt agit Autor) inſtitutum ſuum explicavit, ut major eſſe non potuerit. Ad *Albertum* enim *Cardinalem & Archiepiſcopum Magdeburgenſem* (cujus nomine edicta immodica commendatione indulgentiarum turgentia evulgabantur) theſesqve ſuas mittens, ita ſcribit: „Teſtis eſt mihi Dominus Jeſus, qvod meæ parvitatis & turpitudinis mihi conſcius, diu jam diſtuli, qvod nunc perfricta fronte perficio. Dignetur Tua Celſitudo oculum ad pulverem unum intendere, & votum meum pro tua Pontificali Clementia intelligere. Qvo modo anno ſeqventi, licet jam confidentior & irritatior, ad Epiſcopum Brandenburgenſem eandem ſubmiſſionis profeſſionem fecerit, in loco dicemus. Optima vero depulſio hujus ſuſpicionis eſſe videtur, qva ad Johannem Langum Lib. I. ep. 33. tale qvid ſibi imputantem utitur: „Qvis ignorat, qvin ſine ſuperbia aut

Digitized by Google

1517. ſaltem ſine ſpecie ſuperbiæ & contentionis ſuſpicione poſſit qvicqvam „ novi produci? Finge enim ipſam humilitatem nova conari, ſtatim ſu- „ perbiæ vitio ſubjicietur ab iis, qvi aliter ſapiunt. Cur enim Chriſtus & „ omnes martyres occiſi ſunt? cur doctores paſſi invidiam? niſi ſcili- „ cet, qvia ſuperbi & contemtores veteris & inclytæ ſapientiæ ſeu pru- „ dentiæ viſi ſunt: aut qvod talia nova ſine conſilio illorum protulerint, „ qvi vetera ſapiebant. Iſta ambitioſi & claritatem nominis affectan- „ tis animi argumenta eſſe, qvis niſi iniqviſſimus credat? Vide etiam *epiſtolam 39. Lib. I.* ad Spalatinum.

§. *k.*

Conſcendit cathedram, declamavit terribili modo adverſus qvæſtores & prædicatores indulgentiarum, & ab abuſibus privatorum, qvos legitime reprehendere poterat, ad culpandas ipſas indulgentias progreſſus, plus ab illis damni qvam utilitatis proficiſci contendit. Convenire eas ajebat ignavis Chriſtianis, qvi a benefaciendo ſe redimere velint, rejecta cruce Chriſti: indulgentiis enim illis remitti pœnitentiam, qvam agere debent, & bona opera, qvæ ſatisfactoria dicuntur, id eſt, preces, mortificationes carnis, & eleemoſynæ, fructus ſcilicet pœnitentiæ tota vita præſtandi. Exhortatus eſt poſtea auditores, ut pecuniam, qvæ ad ſtructuram S. Petri exigebatur, pauperibus potius gratis darent, nec falſis promiſſis de indulgentiarum utilitate crederent, qvæ neqve conſilii, ut ajebat, neqve præcepti ſint, neqve ad hoc neqve ad futurum ſeculum conducant.

§. X.

Qvæ ex concione Lutheri (*Tom. I. Alt. f. 56. & 58.*) excerpta hic referuntur, & *terribilia* vocantur, ſua ſe jam ſatis commendant verita-

te &

Digitized by Google

te & modeſtia; ſed ex totius ſermonis ejusqve apologiæ lectione appa- 1517.
ret, ſcintillulas ſaltem lucis cujusdam Luthero tunc affulſiſſe; problematice enim pleraqve tractat, & ut Eccleſiæ definitionem non recuſaturus. Deciſa enim aut indubitata eſſe non putabat, qvæ non mille, ut exadverſo jactabatur, ſed trium ſaltem Doctorum opinione niti, dicebat, *Thomæ, Bonaventuræ* & *Alexandri Aleſii*, cæteros enim pro turba habet, duces ſeqvente. Interim Pontificis autoritatem agnoſcit, & de purgatorii dogmate nondum dubitat. Eleemoſynarum autem hunc facit ordinem, ut primo dandæ ſint pauperibus, ejus, ubi degimus, loci; dein, ſi deſint, qvod raro fit, pauperes, ad ornamenta templorum in eodem loco, & tunc demum ad ſtructuram Baſilicæ D. Petri, qvæ Romæ eſt. Qvi vero ob hæc & alia adverſus abuſum indulgentiarum a ſe dicta & ſcripta, hæreſeos eum incuſabant, eos obfuſcati tenebris cerebri homines eſſe, ait, qvi ſacras literas ne olfece- „
rint qvidem, Chriſtianos doctores veteres non legerint, ſuos non in- „
tellexerint, & in ſuis ſaltem opinionibus laceris & perverſis computre- „
facti, convitientur & damnent eos, qvi nec auditi nec convicti ſint. „

§. l.

Eodem tempore literas dedit ad Archiepiſcopum Moguntinum, eundemqve Magdeburgenſem, obteſtans eum, ut remedia magnis confuſionibus afferret, qvas indulgentiarum qvæſtores efficerent, & populum fraude liberaret, qva per conciones illas deciperetur, credens ſcilicet emtores indulgentiarum certos fieri æternæ ſalutis, nec ſolicitos amplius eſſe ad illam per veros pœnitentiæ fructus acqvirendam. Hac occaſione Archiepiſcopo theſes nonaginta qvinqve miſit, qvas eodem die profeſto omnium Sanctorum, *portis Eccleſiæ VVittebergenſis affixerat, non ut eas tanqvam certas & veras, ut ait, aſſereret, ſed ut diſputatione legitima examinarentur, ad eruendam* Epiſt. Luth. ad Albert. Mogunt. t. 1.

veri-

1517. *veritatem. Sed jam plures ex illis ſatis clare affirmaverat in concionibus de indulgentia & pœnitentia habitis. Et fatendum eſt, eſſe inter eas, qvæ veræ ſunt, & optime defendi poſſunt; ſed ſunt etiam multæ prorſus falſæ, adverſus theſaurum Eccleſiæ, poteſtatem Papæ, & pretium indulgentiarum pugnantes, qvas malitioſus hic & aſtutus doctor abolere nitebatur, qvamvis ſimularet, ac ſi tantum inſtrui deſideraret.*

§. XI.

Hic qvoqve interiora Lutheri ſcrutatur Maimburgius, & jam aſtutiam eruit, poſtqvam ambitionem protraxit, utrumqve ſine fundamento. Vere tunc & candide inſtructionem & definitionem deſideraſſe Lutherum, ex ſermonibus, libris, epiſtolis ejus æqvis judicibus facile conſtabit; neqve cum iſthac mentis affectione pugnat, aut aſtuti hominis fuit, qvod interea opiniones ſuas propoſuit, & qvibus tunc poterat rationibus, ſtabilitum ivit. Videatur proteſtatio ejus, theſibus annexa, qvæ *Tom. I. Jen. Lat. fol. 79.* alieno qvidem loco poſita eſt, cum, ut in *catalogo,* Tomo illi ſubjuncto, monetur ad *fol. 5.* referri debeat. Submittit ſe in ea Scripturis, Patribus in Eccleſia Romana receptis, canonibus & decretis & omnium ſuperiorum ſuorum judicio: ita ut etſi errare poſſit, hæreticus tamen non ſit futurus; a Thoma enim & Bonaventura aliorumqve Scholaſticorum & Canoniſtarum nudis opinionibus, qvæ textu & probatione deſtituuntur, diſſentire, liberum ſibi eſſe. Theſes ipſas adſcribere ſuperſedemus. Extant in omnibus operum Lutheri editionibus: & præcipua contenta ex iis, qvæ diximus & infra dicemus, qvantum opus eſt, apparebunt.

§. *m.*

Ap. Luth. 4. 1 Cochlæi acta Luth.

Itaqve Johannes Tezelius Dominicanus, male ſe & qvæſtores ſuos in theſibus iſtis haberi cernens, centum & ſex alias Francofurti ad Oderam concinnatas,

Digitized by Google

tas, illis oppoſuit: imo, ut fidei inqviſitor, comburi 1517.
juſſit Lutheri theſes, qvo factum, ut hujus diſcipuli ad ulciſcendum magiſtrum, Dominicani theſes VVittebergæ viciſſim comburerent. Hoc qvaſi claſſicum belli fuit absqve intermiſſione poſtea non ſolum inter Auguſtinianos & Dominicanos, ſed & inter Catholicos, & partes Lutheranas geſti, qvæ contra Eccleſiam tunc formari incipiebant.

§. XII.

Johannem Tezelium, Pirnæ in Miſnia ad Albim natum, & Dominicanorum ordini adſcriptum, ob adulterii crimen Oeniponti capitis damnatum Friderici Saxoniæ Electoris interceſſione veniam impetraſſe, Lutherus & Mattheſius, ut comperta referunt. Hominem absqve pudore & indoctum fuiſſe conſtat, etſi ***Doctoris Theologiæ*** titulum **Add.**
gereret. Nec theſium, qvas contra Lutherum emiſit, autor habitus eſt, ſed qvidam ***Conradus Wimpina***, qvi Francofurti ad Viadrum Scholaſticam Theologiam docebat. Reperiuntur & illæ in Tomis Luthe- **Add.**
ri, ſcholaſticarum, qvatenus Romanæ curiæ favent, opinionum tigillis ſuperſtructæ, poſt qvas mox aliæ, numero qvinqvaginta, vehementiori ſtylo editæ, & ad hæreſis crimen Luthero impingendum directæ ibidem leguntur. Combuſtarum tamen theſium Tezelianarum, etſi exemplo præiverat Tezelius, invidiam amolitur a ſe Lutherus, ad ***Langum*** ſcribens: ***Lib. 1. ep. 42.*** & in epiſtola ad Jodocum, Theologum Iſennacenſem, Præceptorem qvondam ſuum ***Lib. I. ep. 47.*** de fama illa ita reſpondet: „Miror qvod credere potuiſti, me fuiſſe autorem concremationis poſitionum Tezelianarum. Adeo mihi omnem ſenſum humanum perjiſſe credis, ut tam inſignem injuriam ego religioſus & Theologus in loco non meo, homini tanti officii, irrogarem.“ Hæc profecto non immite aut præceps viri ingenium oſtendunt, qvale illi affingunt adverſarii. ***Pallavicinus*** ſane idem narrans modeſtiæ laudem Luthero non prorſus detrahit. * Erant tunc, ut ſemper inveniuntur, qvi Principum conſilia rimantes, neſcio qvid arcani penetraſſe ſibi videbantur, & ſuſurrabant, Lutherum a Friderico Electore clam

 inſti-

1517.1518. Add. inſtigari, ut in odium Alberti Archiepiſcopi (Pontificis mandato indulgentiarum præcones commendantis) diſputationes ſuas continuaret: ſed audiamus Lutherum in literis ad Georgium Spalatinum, *Lib. I. ep. 39.* iſta probe elidentem: „ Unum illud te noſſe volo, qvod vehementer doleo; videlicet illi ipſi rabulæ & multi alii cum illis nova machina inſtructi ubiqve garriunt: Principis noſtri illuſtriſſimi eſſe totum, qvod ego ago, tanqvam inductus ab eo ad invidiam Archiepiſcopi Magdeburgenſis. Tu qvæſo cenſeas, qvid hic faciendum? Principine ſit aperiendum? Ego mei cauſa Principem in ſuſpicionem venire ægerrime omnino fero, & inter tantos Principes disſidii origo eſſe valde horreo & timeo. Ex his conjicere licet, vane aſſeri, concremationem illam pro clasſico belli habendam aut factionis contra Eccleſiam initia facta fuiſſe, ſed bellum illud, eo qvidem tempore, mere ſcholaſticum erat, nullo tunc Principe, de iis, qvæ poſtea ſecuta ſunt, cogitante.

§. 11.

Anno 1518. *Nam Ingolſtadii celebris Doctor & Profeſſor eruditisſimus Theologiæ,* Eccius, *& Romæ* Sylveſter Prierias, *Dominicanus, ſacri Palatii Magiſter, adverſus theſes Lutheri calamum ſtrinxerunt, qvibus hic ab initio contra genium ſuum ſatis placide reſpondit.* Luth. Tom. 1. *Scripſit etiam tractatum prolixum, in qvo probationes & autoritates ſacrarum literarum & Patrum continebantur, quibus ad firmandas theſes ſuas utebatur, miſitqve ad* Hieronymum, *Epiſcopum Brandenburgenſem, Diœceſanum ſuum, & ad Pontificem Leonem, additis literis admodum ſubmisſis, proteſtans, qvod judicium ſanctitatis ſuæ in hac doctrina ſuſcepturus eſſet, ut ipſius Chriſti per os ejus loqventis. Sive autem Lutherus revera tunc ita animatus erat, ut ſæpe*

Epiſt. Luth. ad Leonem die S. Trin.

Luth. præf. 1. tom.

Digitized by Google

ſæpe aſſeveravit, obtendens, qvod tunc nondum a veteribus erroribus liberatus fuiſſet; ſive aliud in pectore reconditum habebat, qvam ore profitebatur, qvanqvam genio ejus non ſatis convenit, ut hypocritam diu ſimularet; hæc tamen ejus methodus multorum benovolentiam & approbationem ei conciliavit, credentium, bona fide ab eo agi, nec aliud qvam veritatem qværi, unde ab adverſariis, qvorum fraudes & abuſus detexerat, injuſte pro hæretico haberi putabant. 1518. *Ad præf. Lat. tom. tom. 2.* *Cochlæi Act. Luth.*

§. XIII.

Supplenda hic ſunt non pauca, ſcriptori hiſtoriæ hujus non prætereunda, qvæ per compendium tradit *Joh. Sleidanus* Lib. I. fuſius vero ſuppeditant acta & ſcripta ipſius Lutheri Tom. I. Legi igitur & conſiderari merentur, theſes ſub finem anni 1517. Præſide Luthero a *M. Francisco Gunthero* Northuſano propoſitæ *pro Biblia*, ut habetur in titulo theſium, Tom. I. Jen. Lat. fol. 9. b. & ſeq. qvas etiam animadvertit *Pallavicinus lib. 1. c. 8.* In his adverſus ſcholaſticos, ducta ex ſacris literis argumentatione, plurima ventilari cœperunt, qvæ poſtea accuratius expenſa reformandis dogmatibus ampliſſimam materiam præbuerunt v. g. falſitas eſt, qvod voluntas poſſit ſe conformare dictamini rectæ „ rationis. Actus amicitiæ (erga Deum) non eſt naturæ ſed gratiæ præ- „ venientis. Diligere Deum ſuper omnia naturaliter, eſt terminus fi- „ ctus, ſicut chimæra. Optima & infallibilis ad gratiam præparatio „ & unica diſpoſitio eſt, æterna Dei electio & prædeſtinatio: ex parte „ autem hominis nihil niſi indiſpoſitio, immo rebellio gratiæ gratiam „ præcedit. Nulla eſt virtus moralis ſine vel ſuperbia vel triſtitia, id „ eſt, peccato. Gratia Dei nunqvam coexiſtit ut otioſa, ſed eſt vivus, „ mobilis & operoſus ſpiritus. Extra gratiam Dei adeo impoſſibile „ eſt, non iraſci, non concupiſcere, ut nec in gratia ſatis id fieri poſſit ad „ legis perfectionem. Non efficimur juſti operando, ſed facti juſti ope- „ ramur juſta. Cum vero Lutherus nihil moraretur, ut jam ſupra retulimus, magna, qvæ tunc perſonabant Scholaſticorum nomina, ſed Scoto, Gabrieli, aliisqve manifeſte contradiceret, qvid mirum, ſi Ariſto-

Digitized by Google

1518. teli & Philoſophis non plus detulit ? Immo jam tum ſeqventes propo-
„ ſuit qverelas & cenſuras. Tota fere Ethica Ariſtotelis peſſima eſt gra-
„ tiæ inimica. Ariſtotelis ſententiam de felicitate non repugnare do-
„ ctrinæ Catholicæ, error eſt. Error eſt dicere, ſine Ariſtotele non fit
„ Theologus, imo Theologus non fit, niſi ſine Ariſtotele. Nulla forma
„ ſyllogiſtica tenet in terminis divinis, non tamen inde ſeqvitur, verita-
„ tem Articuli Trinitatis repugnare formis ſyllogiſticis. Totus Ari-
„ ſtoteles ad Theologiam eſt ſicut tenebræ ad lucem. Bonum erat Ec-
„ cleſiæ, ſi Theologis non notus fuiſſet Porphyrius cum ſuis univerſali-
„ bus. Uſitatiores definitiones Ariſtotelis videntur petere principia.
* Nec minoris ponderis vigorisqve ſunt paradoxa Theologica, qvæ
Add. Lutherus Tom. I. f. 27. menſe Majo anno 1518. Heidelbergæ publice
diſputanda ſumſit, Reſpondente ejusdem ordinis monacho *M. Laurentio Beyero.* Erat ibi conventus Auguſtinianorum generalis, ad qvem
pedeſtri itinere contritionis, ut ſcribit, cauſa, profectus eſt Lutherus,
& egregia Electoris Saxoniæ commendatione ad Principem Palati-
Add. num inſtructus. In itinere Epiſcopum Wurtzburgenſem ſalutavit
& humaniter habitus eſt. Excerpſit ex theſibus illis qvædam, ſed in-
vidioſe, & inſectatus eſt Pallavicinus *Lib. I. c. 7. & 8.* inter qvæ eſt ve-
„ xatisſima, in diſputatione iſta ſeptima : opera juſtorum ſunt morta-
„ lia (ſive peccata) niſi pro Dei timore ab ipſismet juſtis ut mortalia
„ timerentur. Liberum arbitrium poſt peccatum poteſt in bonum
„ potentia ſubjectiva, in malum vero activa ſemper: qvæ qvomodo in
probationibus theſium jam tum explicaverit & defenderit Lutherus,
ex *d. Tom. 1. fol. 28. & ſeqq.* tacere immitis cenſor non debuiſſet, multo
minus Lutherum teſtem allegare, qvod enormes & ridiculæ viſæ fue-
rint theſes Heidelbergenſes: Non enim ſuum, ſed unius ex Doctori-
„ bus junioribus dictum deriſum refert. Verba ejus hæc ſunt: Domi-
„ ni Doctores diſputationem meam libenter admiſerunt, & ea modeſtia
„ mecum diſceptarunt, ut eo nomine mihi ſint commendatisſimi. Qvan-
„ qvam enim peregrina illis videbatur Theologia ; nihilominus tamen
„ & argute & pulchre adverſus eam velitabantur, excepto uno, qvi erat
„ qvintus & junior Doctor, qvi riſum toti movebat auditorio, qvando
„ dicebat ; ſi ruſtici hæc audirent, certe lapidibus nos obruerent & in-
„ terficerent. Meretur adſcribi relatio *Buceri* ad *Beatum Rhenanum*
relata ex autographo epiſtolæ ejus a Sculteto, his verbis : Lutherus in
ſuo-

ſuorum Fratrum apud nos celebrata Synodo literariæ pugnæ ſolenni 1518.
more præfectus, ea diſputavit paradoxa, qvæ non modo opinionem „
omnium ſuperarent, ſed etiam pleraqve viſa ſunt hæretica. Mira e- „
jus in reſpondendo ſvavitas, in audiendo incomparabilis longanimi- „
tas, in diſſolvendo Pauli agnoviſſes acumen, non Scoti, adeo brevi- „
bus, eqve divinæ ſcripturæ penu depromptis reſponſis in ſui admira- „
tionem facile cunctos adduxit. Cum Eraſmo illi conveniunt omnia, „
uno hoc hic præſtat, qvod, qvæ ille tantum inſinuat, hic aperte docet. „
Qvæ profecto genuina & veriſſima deſcriptio eſt, in qvo diverſitas utriusqve ingenii conſtiterit. Addidit tunc Lutherus *corollaria* adverſus Ariſtotelem, cui aliqva Platonis, Parmenidis, Pythagoræ & Anaxagoræ dicta & opiniones præfert, ob hanc libertatem qvoqve *Pallavicino* vapulans.

§. XIV.

Sed eo jam tum animo erat Lutherus, ut autoritate Scholaſticorum, qvi Ariſtotelis doctrinam divinæ vel æqviparabant vel præferebant, parum moveretur. Hærebat qvidem ad nomen *Eccleſiæ*, nec in dubium vocaturus videbatur, qvæ illa definiiſſet: ſed cum certus de ejus definitionibus non eſſet, etiam dum theſes componeret; qværentis tamen & diſcere cupientis potius qvam aſſerentis perſonam gerebat, donec introſpecta in dies magis magisqve argumentorum Scholaſticorum debilitate, poſtmodum vero etiam deprehenſo abuſu poteſtatis Eccleſiaſticæ, fundamenta veritatis unice in ſacris literis poſuit. Sapuit igitur non per ſubitas inſpirationes aut Enthuſiaſmum (qvem nec ipſe jactavit, nec eo prætextu fidem apud alios invenit) ſed ex profectu, & ſecundum menſuram impertitæ ſibi ad Scripturæ lumen agnoſcendum a Deo gratiæ. Audiamus ipſum poſt annos viginti octo, & paulo ante mortem, ætate jam gravem, & temperato, ſi qvis nimius fuiſſet, ardore, in præfatione operum publice profitentem:
Hæc ideo narro (de commentariis ſuis in ſacras literas) optime lector, „
ut ſi lecturus es opuſcula mea, memento, me unum fuiſſe ex illis, qvi „
(ut Auguſtinus de ſe ſcribit) ſcribendo & docendo profecerim, non ex „
illis, qvi de nihilo repente fiunt ſummi. Nihil ergo ex his initiis & „
progreſſibus concludi adverſus Lutherum poteſt, qvod dogmatum, „
qvibus tandem poſt diſputationes acqvievit, certitudinem infirmet. Neqve alius modus inqvirendi & detegendi orthodoxiam poſt Evan-

1518. gelii prædicationem Eccleſiæ neceſſarius fuit. Liceat mihi naſcentis illius primordia huc applicare. Qvis enim majori cum evidentia & fide inſpirationem & Pythagoricum illud αὐτὸς ἔφα oſtentare potuiſſet, qvam Apoſtoli, qvibus viſibili & miraculoſo prorſus modo lumen illud ſpiritus affulſerat? Sed qvid aliud illi pro fundamento proponunt, qvam ſacram Scripturam? ideo nomine omnium & ante omnia D. Petrus profitetur. Actor. II. 16. 25. 29. *hoc eſt, qvod dictum eſt per Prophetam Joel*, & paulo poſt; *audenter* (ut ipſe loqvitur) Davidis teſtimonio reſurrectionem Chriſti demonſtravit. In altero porro ſermone poſt primum miraculum in ſanando claudo editum, *ad os omnium Prophetarum*, *& ad ipſum Moſen* provocat: Act. III. 18. 22. poſthabitis ſimul, & rejectis Synagogæ Chriſtum damnantis & occidentis præjudiciis d. c. v. 14. 17. Sed ut propius ad fundamenta illa acceſſerit Lutherus, jam ex primis cum Eccio & Prieriate velitationibus, & ex prima theſium ſuarum defenſione ſive *reſolutionibus* apparuit; de qvibus, qvia juſto brevior hic eſt Maimburgius, aliqva commemorare, non abs re erit.

§. XV.

Et Eccium qvidem qvod attinet, amicum Luthero & æſtimatum fuiſſe, ex epiſtola conjici poteſt, qva aſteriſcos ſuos Eccii obeliſcis oppoſitos, & d. 10. Aug. anno 1518. editos Norimbergenſium Auguſtinianorum Eccleſiaſtæ & vere (ut ſcribit) Theologo, Wenceslao Lincio commendat: dolet enim, *qvod Eccius ſe ut amicum non præmonitum inſidioſiſſimus & iniqviſſimus tanto felle amaricaverit.* Eccius tamen

Add. poſtea exaſperato jam diſputatione Lipſienſi diſſidio, ad Electorem Saxoniæ ſcribens, negat obeliſcos hos, qvos Epiſcopi Aichſtetenſis juſſu (erat enim ejus Eccleſiæ cathedralis canonicus) compoſuerit, a ſe vulgatos fuiſſe, & neſcire, qvomodo ad Lutherum pervenerint. Qvicqvid ſit, Lutherus ſive alia de cauſa, ſive qvod amicorum injuriæ plerunqve acrius offendunt, non nimis placide reſpondit Eccio arrogantiam & inſcitiam non ſemel, nec ſine multo ſale objiciens. Omnem vero diſputationis Eccianæ vim prima ſtatim reſponſi ſui periodo Lutherus enervat, principiorum diverſitatem demonſtrans. Ait enim: „per totum illud obeliſcorum chaos nihil ſacrarum literarum, nihil Ec„cleſiaſticorum Patrum, nihil Canonum, ſed omnia Scholaſticiſſima, o„pinioſiſſima, meraqve ſomnia comminiſcitur. Morem etiam Scholaſti-

laſticorum, qvando ſcripturam interpretantur & argumenta inde ſumunt, alluſione ad Scholæ vocabulum, ut *luſorium & deriſorium* taxat. At Auguſtinum magnifacit, ſcribit enim: Si Eccius vel unicum illum de ſpiritu & litera libellum legiſſet, ſe fortiter ſibi perſvadere, qvod omnes obeliſcos, immo totum ſtudium ſuum ſcholaſticum damnaturus & deploraturus fuerit. Ad contumeliam vero, qva Eccius Luthero *Bohemicum virus*, id eſt, hæreſin impingit, ita reſpondet: ſe qvidem Chriſti cauſa injurias patienter ferre, vivere tamen in inſigni Academia, in approbata religione, (ordinem Auguſtinianum intelligit) in illuſtriſſimo Ducatu Saxoniæ, in ampliſſimo Epiſcopatu, & his omnibus Catholicis, neqve qvicqvam aſſerere, ſed diſputare, ac ut Catholicus ſit, qværere, hæreticum enim non fieri, niſi pertinacia erroris in fide. Si diſputare ſit hæreticum, jam Eccium omnium, qvos vidit Eccleſia, hæreticiſſimum fore, qvi in qvatuor illuſtriſſimis Academiis, venenis, id eſt, diſputationibus omnia intoxicaverit. De Pontifice in aſteriſcis hiſce ſuis honorifice ſatis loqvitur, non immemor tamen libertatis; ideo adulatoribus tribuit, qvod abuſus circa indulgentias extiterint. Confidit, ſi maxime (qvod non ſperat) obtemperare adulatoribus vellent Pontifices, non auſuros tamen Biblia & Doctores Eccleſiaſticos contemnere; præſidio enim Eccleſiæ relictam eſſe per Dei admirabilem ſapientiam, multitudinem virorum eruditorum & ingeniorum, Chriſto favente, proſpere agentium, tum potentiam Regum & Principum illis impenſe faventium, & proceres in curia ſeriam pietatem foventes. In qva fiducia ſane non omnino falſus eſt, ut eventus in tot regnis & provinciis non longe poſt docuit. Ad modeſtiam etiam, qvam Maimburgius in reſponſionibus hiſce deprehendit, pertinet, qvod ſe paratum eſſe oſtendit, Eccii, dum Eccleſiaſtice ſive orthodoxe ſcriberet, pedes, immo veſtigia oſculari: culpam deniqve ſcandali per theſes ſuas dati ita amovet, ut ſcribat, ſe cavendi illius cauſa lingva Latina eas edidiſſe, nec latius qvam ad vicinos emiſiſſe, ſolumqve doctioribus obtuliſſe, & amicis eruditioribus. 1518.

§. XVI.

Pergo ad *Sylveſtrum Prieriatem*, ſive *de Prierio*, Monachum Dominicanum, ex qvo ordine Magiſtri palatii (qvalis ipſe erat) ſive inqviſitores Pontificii, librorum nempe & dogmatum cenſores ſumi ſolent. Ejus *dialogus* & *Reſponſio Lutheri* reperitur, *Tom. I. Jen. & Witten-*

Digitized by Google

A. §.16. *Wittenberg. fol. 15. 45. & ſeqq.* Sylveſter in epiſtola dedicatoria contemtim de Luthero locutus erat. Martinus, ſcribit, neſcio qvis Luther, in veritatem ipſam & ſanctam hanc ſedem cervicem elatam oſtentat &c. Animoſum deinde ſe profitetur, qvi Satanam ipſum in futuro certamine non extimeſcat, & avide experiri cupiat, an ferreum naſum, an caput æneum gerat iſte Martinus. At ne ſine gravis armaturæ tegmine procederet, diſputationi ſuæ fundamenta præſtruxit, qvæ, qvoniam haud diſſimilibus ad hunc usqve diem adverſus nos utitur Roma, huc tranſcribere non piget: Fundamentum primum: Eccleſia univerſalis, eſſentialiter, eſt convocatio in divinum cultum omnium credentium in Chriſtum. Eccleſia vero univerſalis, virtualiter, eſt Eccleſia Romana, Eccleſiarum omnium caput eſt Pontifex maximus. Eccleſia Romana repræſentative, eſt collegium Cardinalium, virtualiter autem & Pontifex ſummus, qvi eſt Eccleſiæ caput, aliter tamen qvam Chriſtus. Fundamentum ſecundum: Sicut Eccleſia univerſalis non poteſt errare determinando de fide aut moribus; ita & verum concilium, faciens qvod in ſe eſt, (ut intelligat veritatem) errare non poteſt, qvod intelligo, incluſo capite, tandem ac finaliter, licet forte prima facie fallatur, qvo usqve durat modus inqvirendæ veritatis, imo etiam aliqvando erravit, licet tandem per ſpiritum ſanctum intellexerit veritatem, & ſimiliter nec Eccleſia Romana, nec Pontifex ſummus determinans ea ratione fallitur, qva Pontifex, id eſt, ex officio ſuo pronuncians, & faciens, qvod in ſe eſt, ut intelligat veritatem. Fundamentum tertium: Qvicunqve non innititur doctrinæ Romanæ Eccleſiæ, ac Romani Pontificis, tanqvam regulæ fidei infallibili, a qva etiam ſacra Scriptura robur trahit & autoritatem, hæreticus eſt. Fundamentum Qvartum: Eccleſia Romana, ſicut verbo, ita & facto poteſt circa fidem & mores aliqvid decernere. Nec in hoc differentia ulla eſt, præter id, qvod verba ſunt accommodatiora qvam facta. Unde hac ratione conſvetudo vim legis obtinet, qvia voluntas Principis factis, permiſſive aut effective, exprimitur. Et conſeqventer qvemadmodum hæreticus eſt male ſentiens circa ſcripturarum veritatem; ita & male ſentiens circa doctrinam & facta Eccleſiæ in ſpectantibus ad fidem, & mores, hæreticus eſt. Ex his corollarium, ut vocat, ſive fatale illud acroama, conſecutione, ſi præmiſſæ veritate nituntur, neceſſaria, conficit & ſubjungit: *Qvi* (addit qvidem

circa

circa indulgentias, ſed vis argumenti, ſi qva eſt, generalis eſt) *dicit; Eccleſiam Romanam non poſſe facere id, qvod de facto facit, hæreticus eſt:* dein ad Lutherum converſo ſtylo: *Age nunc,* ait, *Martine, & tuas concluſiones in medium adfer.* 1518.

§. XVII.

Jam pauca qvædam ex reſponſione Martini, qvem bis provocare non fuit neceſſe, adjiciemus. Is adverſus galeatum & loricatum, fundam videtur expediiſſe, ea modeſtia vel cautela, ut ſub initium congreſſus fundamenta illa declinet, & prætereat. „Omitto, inqvit, fundamenta tua, qvorum intelligentiam magis ſuſpicor qvam „capio. Et more exemploqve tuo mihi qvoqve fundamenta faciam „neceſſe eſt. Primum eſt illud B. Pauli 1. Theſſ. V. omnia probate, qvod „bonum eſt, tenete & Gal. 1. Si Angelus de cœlo aliud vobis evangeli- „zaverit, qvam accepiſtis, anathema ſit. Secundum eſt illud Auguſtini „ad Hieronymum: Ego ſolis eis libris, qvi canonici appellantur, hunc „honorem deferre didici, ut nullum eorum Scriptorum erraſſe, firmiſ- „ſime credam: cæteros autem qvantalibet doctrina ſanctitateqve polle- „ant, non ideo verum eſſe credo, qvia illi ſic ſenſerunt, & qvæ ſeqvun- „tur. Qvibus addit: His fundamentis, ſi me intelligis, ſimul intelligis, „totum tuum dialogum funditus everſum. Omnia ſcilicet Sylveſtri argumenta Thomæ Aqvinatis doctrina ſtabant cadebantqve: ideo Sylveſtrum in Commentariis Thomæ *non tam implicitum qvam immerſum dicit. Totum Thomiſtam, qvi nihil probet.* Sed ne qvis putet, qvæ Sylveſter præſtruxerat fundamenta, immota & certa Luthero videri, jam §. 6. apertiſſime profitetur, *Papam & Concilium errare poſſe, idqve egregie notatum eſſe à Panormitano in C. ſignificaſti.* Negat, & pro nihilo habet diſtinctionem Eccleſiæ in eſſentialem, repræſentativam, vir- „tualem. Tua illa ſunt, inqvit, id eſt, ſine Scriptura & autoritate ulla „prolata. Ego Eccleſiam virtualiter non ſcio, niſi in Concilio. Alio- „qvin, ſi qvicqvid fecit Eccleſia virtualis, id eſt, Papa, factum Eccleſiæ „dicitur, obſecro, qvanta monſtra in Eccleſia pro benefactis numerabi- „mus? Nonne Julii ſecundi horrendas Chriſtiani ſangvinis effuſiones? „Nonne Bonifacii octavi tyrannides in toto orbe abominabiles, & per „omnes Chronicas pulſatas? Ex Papa monſtrum facis, tribuis ei utrius- „qve poteſtatis apicem, ſcilicet ut ſit ſimul Pontifex & Imperator. Scri- „pſerat enim Sylveſter, Pontificem, qvi pecunias accipit a ſponte offe- „

Digitized by Google

1518. rentibus, pro hoc communi & qvidem celeberrimo bono, juſto tan-
„ qvam ſummum in mundo gemina poteſtate Regem, imperare eas &
„ indicere poſſe. Hac tua molliſſima ſed nocentiſſima adulatione (ait)
„ id agis, ut futurus aliqvis Pontifex, tandem hujus nominis pertæſus,
„ jus ſibi credat eſſe deglubendi totius Orbis Chriſtiani, idqve cum im-
„ perio & poteſtate. Hæc, qvamvis dura viſa ſint Sylveſtro, placida
tamen videntur Maimburgio, nec mirum: Conſtat enim, eum haud
mitiora in Pontifices ſcripſiſſe, cumqve illo paria facere Gallorum do-
ctiſſimos. Sed utinam cum majori Eccleſiæ emolumento! Maſcula
non minus ſunt & Gallis cordatioribus etiam hodie, ut puto, placitu-
„ ra, qvæ adverſus Scholaſticos toto ſuo reſponſo urget Lutherus: Con-
„ firmari ſe Sylveſtri diſputatione in ſententia, qvam diu mente volviſſet,
„ qvod Theologia ſcholaſtica exulem nobis fecerit veram & ſinceram
„ Theologiam, nam vides, ait, qvod perpetuo hoc dialogo nihil ago, niſi
„ qvod reſiſto & redarguo ſcholaſticam Theologiam, id eſt, falſam ſcri-
„ pturæ & Sacramentorum intelligentiam. Et porro: nolo ego doce-
„ re vel doceri in Eccleſia, qvod reqviſitus non poſſum defendere, niſi
„ dicendo: S. Thomas ſic dixit: Chriſtianus ſum, non Pythagoricus. De
avaritia vero Romana, qvam reprehenderat Lutherus, ingenuitatem
Sylveſtri acceptam habet: faſſus enim hic erat, qvod *Romanus clerus
a perfectione primæva declinaverit.* Omitto, qvæ adverſus *attritionis*
qvam vocant, *figmentum*, & adverſus *meritum congrui*, & *præparatio-
nem hominis*, qvæ infuſionem gratiæ præcedat, tanqvam hæreſeos Pe-
lagianæ dogmata graviter diſputat, aliaqve, ad qvæ ventilanda caſu
ſe perductum eſſe, aſſerit. Unum addimus. Sylveſter, cum non ha-
beret, qvod commode regereret ad theſin Lutheri 48. qva dicitur:
Papam magis egere devota oratione, qvam pecunia, ſumtus Pontificios
ad inſtaurationem hoſpitalium & Eccleſiarum omnibus gratos prædi-
„ caverat, addens: Si tu, Luthere, a Domino noſtro, (id eſt, Papa) ha-
„ buiſſes bonum Epiſcopatum cum plenaria indulgentia ad Eccleſiæ tuæ
„ reparationem, forte dulcioribus verbis abundaſſes, & qvibus detrahis,
„ venias extuliſſes. His ita reſpondet Lutherus: Forte & tu ſpectas
„ me ex animo tuo, qvod conjicio ex eo, qvod tam molliter adularis. Si
„ ego ad Epiſcopatum adſpirarem, certe ea non loqverer, qvæ tu impa-
„ tientiſſime audis. An ignorare me credis, qva via Epiſcopatus & Sa-
„ cerdotia in urbe obtinentur, qvando hanc pueri in omnibus plateis

urbis

Digitized by Google

urbis cantant. Deniqve nunc facta eſt rerum fœdiſſima Roma &c. 1518.
Qvæ cantilenæ ex Poetarum, qvi paulo ante vixerant, carminibus de- *Addit.*
ſumtæ, indicio ſunt, jam ante Lutherum non parum imminutam fuiſ-
ſe, qvam ab initio hiſtoriæ ſuæ laudat Maimburgius, exiſtimationem
Romani Pontificatus.

§. XIIX.

Venio nunc ad epiſtolam Lutheri, qva *Hieronymo, Brandenburgenſi Epiſcopo*, (Sculteto cognomen erat, qvod patre præfecto pagi, qvem Scultetum, Schulteiß, vocant, in Luſatia natus eſſet) Ordinario ſive Diœceſano ſuo anno 1518. *Sabbatho Exaudi* ſcripſit. In hac iterum iterumqve proteſtatur, ſe *non determinare, ſed diſputare exemplo ſcilicet omnibus ſcholaſticis licito, qvi etiam*, ut ait, *de rebus ſacratiſſimis reverendisqve, de qvibus per tot ſecula nullus dubitavit Chriſtianus, diſputant.* Dein etſi *reſolutiones* ſive explicationem theſium ſuarum d. 31.
Octobr. anni præteriti editarum mittat & commendet, pedibus tamen „
Epiſcopi, qvicqvid fuerit, qvod operatus ſit, ſubjicit. Non ſolum „
permitto, ſcribit, ſed obſecro, ut Reverenda Paternitas tua, arrepto „
calamo, qvæcunqve viſum eſt, aboleat, aut igne facto totum combu- „
rat; mea prorſus nihil refert. Scio, qvod Chriſtus opera mea non e- „
get. Addit: ſe bullas & minas non timere, ſed audacia aut inſcitia „
hominum impulſum ægre tamen prodire, cum alias nemo eum niſi an- „
gulus ſuus cognoviſſet. Si opus non fuerit Dei, (inqvit) omnino vo- „
lo, ut nec ſit meum, ſit vero nihil & nullius. Gloriam habeat ille ſo- „
lus, cujus ſolius eſt, qvi eſt benedictus in ſecula. Ex his, ut ſupra mo- „
nuimus, rectius de mente Lutheri, qvam ex judicio æmulorum pronunciari poteſt. Extat inter epiſtolas Lutheri, qvæ in Lib. I. numerum 32. & annum adſcriptum habet 1517. in qva Spalatino nunciat, fuiſſe apud ſe *Abbatem Leninenſem*, miſſum ab Epiſcopo Brandenburgenſi, ejusqve nomine petentem, ut *differret probationum ſuarum editionem & qvarumlibet lucubrationum. Se autem pudore confuſum, qvod tantus Pontifex* (Epiſcopus) *tantum Abbatem, tam humiliter ad ſe miſerit, & ſolius hujus rei gratia, reſpondiſſe, ſe contentum eſſe.* Malo e-
nim, ſcribit, obedire, qvam miracula facere. Licet ipſe Epiſcopus „
nihil erroris in illis, ſed omnia catholica eſſe cenſeret, ipſeqve damna- „
ret illas indiſcretas proclamationes indulgentiarum. Unde apparet, „
ante has Lutheri literas, menſe Majo ſeqventis anni ad Epiſcopum ſcri- „

ptas, commercium aliqvod inter eos fuiſſe, neqve dubitandum, qvin jam tempore publicatarum theſium ultimo Octobris 1517. vel prius, Epiſcopo huic, Diœceſano utpote ſuo, propoſitum ſuum aperuerit, licet literæ non æqve ac illæ, qvas tunc ad Archiepiſcopum ſcripſit, extent; & ſic lucem capiunt, qvæ in literis ad Pontificem paulo poſt datis, refert, ſe *privatim monuiſſe aliqvos magnates Eccleſiæ.* Obſervari etiam poteſt, ſtatim poſt theſes, & ante finitum annum 1517. *probationes* ſive *reſolutiones* ſuas jam paratas fuiſſe, ſed intuitu Epiſcopi & ſpe æqva impetrandi, publicationem dilatam.

§. XIX.

Poſt dies qvindecim ipſo Feſto Trinitatis ſcripſit Vicario *Staupitio*, easdem reſolutiones ſuas mittens: qvod omiſit Maimburgius ſed recte notavit Sleidanus. Habetur hæc epiſtola *Tom. I. Luth. Jen. Lat.*
„ *fol.* 77. In exordio ejus laudat inter alia Staupicii dictum, qvod vel-
„ ut e cælo ſonans exceperit, qvodqve ut ſagitta acuta in ſe hæſerit;
„ pœnitentiam veram non eſſe, niſi qvæ ab amore juſtitiæ & Dei incipit.
„ Hoc dicit ſe cum ſcripturis poſtea contuliſſe, & cum prius ſibi nullum
„ amarius ferme verbum in tota Scriptura viſum fuerit qvam pœniten-
„ tia, jam nihil dulcius aut gratius ſonare; auſum inde putare, eos fal-
„ ſos eſſe, qvi tantum tribuunt operibus pœnitentiæ, ut præter frigidas
„ qvasdam ſatisfactiones, & laborioſiſſimam confesſionem, nihil reli-
„ qvum pœnitentiæ fecerint. Qvapropter non potuiſſe non commo-
„ veri, cum audiret, neglecta veræ pœnitentiæ doctrina vilisſimam tan-
„ tum ejus partem, nempe ſatisfactionem, & vilisſimæ hujus partis re-
„ misſionem, id eſt, indulgentias tam magnifice prædicari. Statuiſſe
„ itaqve furori eorum occurrere, & modeſte diſſentire, atqve in dubium
„ vocare eorum dogmata: ea de cauſa nunc diffamari, ac ſi Pontificis
„ poteſtatem læſerit. Inviſum vero ſe & infeliciter ex latebra ſive an-
„ gulo ſuo extrahi qveritur, & ſpectaculo exponi, rogatqve Staupitium,
„ ut ineptias ſuas (ita extenuat ſcriptum ſuum) ſuſcipiat, &, qva fieri
„ poſſit induſtria, ad optimum Pontificem *Leonem decimum* transmit-
„ tat, ut ſint ſibi adverſus ſtudia malignantium vice alicujus paracleti.
„ Addit tamen, nolle ſe, ut Staupitius ſuo conjungatur periculo; meo
„ ſolius (ait) periculo hæc egiſſe volo. Chriſtus viderit, ſua ne ſint an
„ mea, qvæ dixi. Et paulo poſt: Minacibus vero amicis nihil habeo,
„ qvod reſpondeam, niſi illud Reuchlinianum: Qvi pauper eſt, nihil ti-

met.

net. Deniqve poſtqvam rem, famam & honorem veritati poſtpoſi- 1518.
turum ſe obteſtatus eſſet, ſubdit: Unum ſupereſt, imbecille & aſſiduis „
fatigatum incommodis corpuſculum, qvod ſi qva vi vel dolo abſtule- „
rint, (in obſeqvium Dei) forte una vel duabus vitæ horis me pauperio- „
rem facient. Sufficit autem mihi dulcis Redemtor & Propitiator, „
Dominus meus Jeſus Chriſtus, cui cantabo qvamdiu fuero. Hæc re- „
ferre minime piguit. Ex epiſtola enim familiariter, præſertim ad virum qvem Patris loco colebat ſcripta, genuina animi ſenſa elucent, & argumento ſunt, verum non eſſe qvod ex petulantiſſimis Lutheri inſectatoribus Cochlæo, Ræmundo, Spondano, Pallavicinus, & ex hoc Maimburgius hauſit, *Lutherum juſſu Staupitii, aut invidiam ejus in Dominicanos ſecutum, ad diſputandum proceſſiſſe.* Si enim Staupitio, cui jubendi jus erat, in edendis theſibus ſuis obſecutus fuiſſet, qva prudentia illum in epiſtola hac a cauſa ſua ſeparare, & periculum in ſe ſolum recipere voluiſſet? Breviſſima via ad excuſandum Pontifici conatum ſuum erat, ſi dixiſſet, ſe ſuperioris ſui juſſu diſputaſſe. Notandum & hoc; qvod ſemina purioris doctrinæ non adeo obſcura etiam ante Lutheri diſputationem fuerint, qvin in mediis monaſteriorum latebris, & ſub Scholaſticarum tricarum involucris aliqvando progerminarent. Huc enim pertinent, qvæ Staupitius de pœnitentia diſſeruerat.

§. XX.

Jam qva reverentia ipſi ſcripſerit Pontifici Lutherus, ex literis *Tom. I. fol. 78. 79.* eodem die datis apparet. Infantem ſe & incultum „
ſtatim ab initio profitetur; narratis deinde exceſſibus prædicantium „
indulgentias, monuiſſe ſe refert aliqvot magnates Eccleſiarum. Sed „
cum alii id acceptarent, aliis ridiculus ipſe monitor aut neſcio qvis „
crederetur, ſtatuiſſe ſe leniuſcule reluctari, & dogmata eorum in du- „
bium & diſputationem vocare, ad qvam tamen doctiores tantum in- „
vitaverit. Factum hoc ſuum defendit jure Magiſtri Theologiæ, & „
conceſſæ a Pontifice facultatis, qva alii omnes in rebus etiam gravio- „
ribus utantur; Qvodnam fatum ait urgeat has ſolas meas Diſputatio- „
nes præ cæteris, non ſolum eis, ſed omnium Magiſtrorum, ut in o- „
mnem terram pene exierint, mihi ipſi miraculum eſt, miror tamen, „
ait, qvo fato theſes meæ, pro noſtris tantum, & propter noſtros editæ, „
in omnem pene terram exierint, licet ab omnibus non intelligantur. „

Diſputationes enim ſunt, obſcurius & ænigmatice poſitæ, non doctri-
„ næ: qvod ſi prævidiſſem, intellectu faciliores dare potuiſſem. Jam
„ vero cum revocari & mutari id neqveat, doleo me indoctum, ſtupi-
„ dum ingenio, vacuum eruditione, florentiſſimo hoc ſeculo, qvod eti-
„ am Ciceronem lucis & publici olim cupidiſſimum, ſi viveret, in angu-
„ lum cogere poſſit, protrudi, ut anſer inter olores ſtrepam. Mitto
„ itaqve ad mitigandos adverſarios, & explenda multorum deſideria,
„ nugas meas, id eſt, declaratorias diſputationum, & qvidem, ut tutior
„ ſim, ſub præſidio nominis Pontificii & umbra ejus protectionis. Ad-
„ dit: Si talis eſſet, qvalem adverſarii depingerent, Fridericum, Saxo-
„ niæ Electorem, Principem Catholicæ & Apoſtolicæ veritatis ſtudioſiſ-
„ ſimum, ſe ut peſtem Academiæ ejecturum, nec tolerabilem ſe collegis
„ futurum fuiſſe. Concludit tandem: Proſtratum me pedibus tuis,
„ Beatiſſime Pater, offero, cum omnibus, qvæ ſum & habeo. Vivifica,
„ occide; voca, revoca; approba, reproba, ut placuerit: vocem tuam
„ vocem Chriſti, in te præſidentis & loqventis, agnoſcam, ſi mortem
„ merui, mortem non recuſo, Domini eſt terra & plenitudo ejus.

§. XXI.

Nunc ex ipſis reſolutionibus qvædam ſunt afferenda: nam etſi exſcribendi labor ingloriosus eſt, mihiqve, ſi cui alii, moleſtus, multum tamen poſitum eſſe exiſtimo, in vera primorum horum Lutheri conatuum cognitione. Maimburgius paucis eas verbis, ut videmus, tranſilit, *prolixum tractatum* vocans, complectentem probationes ex ſacris literis & Patribus, qvibus ad firmandas theſes utebatur: idqve in univerſum verum eſt. Sed profecto talem ſe Lutherus in hoc ſcripto præſtitit, ut viri pii & docti officio, famæqve ſuæ ſatisfeciſſe, non præoccupatis judicibus merito viſus ſit, qvod nec Maimburgius negare audet, cum multorum ei benevolentiam partam eſſe memoravit. In Reſolutionibus autem illis ſingulas theſes ita diſtingvit Lutherus, ut pleraſqve pro veris aſſerat, qvaſdam vero non niſi probabiles & diſputabiles, ideoqve pertinaciter non defendendas declaret. De *Indulgentiis*, ut ex jam dictis apparet, tunc qvidem principaliter qværebatur, ſed cum Dominicani opinionem ſuam non niſi Scholaſticorum, & qvem hi imprimis ſeqvuntur, Thomæ, traditis niti cernerent, & inde neceſſario ad autoritatem iſtius ſtabiliendam confugerent, neqve tamen hanc ſatis tutam, niſi ſub Pontificiæ approbationis clypeo eſſe

depre-

deprehenderent, fieri non potuit, qvin ad hanc demum ſumma diſpu- 1518.
tationis rediret. Iſtam autem Lutherus, eo qvidem tempore maxime reverebatur; ſed ita, ut duobus illam vinculis conſtringeret, Scripturæ uno, Concilii generalis altero: Scripturæ qvidem confidentius, qvia divinam autoritatem pontificiæ præpollere a nemine putabat dubitari. Qvapropter ad concluſionem ſuam ſive theſin III. *de ſatisfactione*, qvæ pars pœnitentiæ habebatur, & in jejunio, oratione & eleemoſynis conſiſtit, ex Evangelica diſpoſitione extra determinationes Scholæ & Sacerdotum, ita docet, ut ſub jejunio omnes caſtigationes carnis, ſine delectu ciborum & differentia veſtium; ſub oratione omne ſtudium animi meditando, legendo, audiendo, orando: ſub eleemoſyna omne obſeqvium erga proximum complecteretur. Hoc pacto ſpatioſius longe & illuſtrius veræ pœnitentiæ & exercendæ pietatis ſtadium aperiens, qvam eo usqve ab iis factum erat, qvi per præcepta innumera & intricatisſima chriſtiano populo compedes injecerant, qvos dein cum lucro cleri ampliſſimo, accepta pecunia, aliaqve majoris pretii redemtione pro lubitu ſolverent. In Scripturis itaqve, ex qvibus ſuam ſententiam confirmari poſſe confidebat, & eorum nativo & puro ſenſu adverſus Scholaſtica interpretamenta pugnans, *ad dict. concluſ. III. fol. 81.* ſcribit: „Qvis negat, hucusqve Theologis qvibusdam non paucis licuiſſe totam ferme Scripturam corrumpere audacibus ſuis diſtinctionibus & amphibologiis nuper confictis, adeo, ut pro Paulo & Chriſto Paulo-centonas & Chriſto-centonas legamus? Ego de germana & propria verbi (pœnitentiæ) locutus ſum ſignificatione. Deſcripſerat vero pœnitentiam *ad concl. I. fol. 80.* qvod eſſet reſipiſcentia ſeu odium ſui, tota vita exercendum: ex Joh. XII. 25. qvi odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam: aliisqve, qvos citat, locis. Chriſtus (pergit) magiſter Spiritus eſt, non literæ, & verba ejus ſunt vita & ſpiritus, ideo neceſſe eſt, ut eam doceat pœnitentiam, qvæ in Spiritu & veritate agitur, non autem eam, qvam foris agere poſſunt ſuperbiſſimi hypocritæ, in jejuniis ſuis facies ſuas exterminantes, in angulis orantes, & cum tubis eleemoſynam facientes. Matth. VI. Eam, inqvam, doceat Chriſtus oportet, qvæ in omni vitæ genere agi poteſt, qvam rex in purpura, ſacerdos in munditia, princeps in dignitate, non minus poſſunt agere, qvam monachus aut mendicus in ſuis ritibus & paupertate, ſicut egerunt Daniel

1518. niel & ſocii ejus in media Babylone. Omnibus enim hominibus, id eſt, o-
„ mnium conditioni debet convenire doctrina Chriſti. Et ad th. 26. Cum
„ vera contritio ſit incipienda a benignitate & beneficiis Dei, præſertim
„ a vulneribus Chriſti, ut homo ad ſui ingratitudinem (tædium & diſpli-
„ centiam ſui vult dicere,) primo veniat ex intuitu divinæ bonitatis, & ex
„ illa in odium ſui ac amorem benignitatis Dei; tunc fluent lacrymæ & o-
„ derit ſe ipſum ex corde, citra tamen deſperationem. Tunc oderit pec-
„ catū, non propter pœnam, ſed propter intuitum bonitatis Dei, qva in-
„ ſpecta conſervatur, ne deſperet, & ſeſe ardentiſſime odiat, etiam cum
„ gaudio. Sic dum fuerit unius peccati vera contritio, omnium ſimul erit.
„ Rom. 2. Ignoras, qvod benignitas Dei te ad pœnitentiam adducit? O
„ qvam multi id ignorant, S. Paule, etiam aliorū magiſtri! Pios vero pœ-
„ nitentiæ præcones, diverſos ab Indulgentiariis, ita concionantes pro-
„ ducit th. 32. Ante omnia, fratres, in Chriſtum credite, atqve confi-
„ dite, & pœnitentiam agite, crucem veſtram tollite, Chriſtum ſeqva-
„ mini, mortificate membra veſtra, diſcite pœnas & mortem non for-
„ midare. Ante omnia mutuam inter vos charitatem habete, invicem
„ ſervite, etiam neglectis veniis, primum pauperibus & egenis ſubveni-
„ te. Si vero adverſarii per pœnitentiam a Johanne Baptiſta & Chri-
„ ſto prædicatam, ſacerdotalem illam & impoſititiam ſatisfactionem
„ intelligi debere, & hanc a Papa mutari poſſe, per indulgentiarum lar-
„ gitionem contenderent, ſeqvi inde, ait, Papam in arbitrio habere jus
„ divinum; qvo nihil poſſet dici immanius aut terribilius, aut hæreticæ
„ pravitatis nomine & inqviſitione dignius.

§. XXII.

Ut autem hic murum ſibi qvaſi aheneum exſtruit in aſſerendo ju-
re divino adverſus Pontificias mutationes aut correctiones; ita Concl.
„ V. (ubi negat Papam velle aut poſſe remittere ullas pœnas, præter
„ eas, qvas ſuo vel canonum arbitrio impoſuit) tam modeſtus eſt, ut di-
„ cat: hanc theſin diſputo, & doceri humiliter peto, manum porrigat,
„ qvi poteſt. Idem profitetur ad Concl. VIII. qva ſtatuit, canones pœ-
„ nitentiales viventibus qvidem, ſed mortuis non poſſe imponi. Qve-
„ ritur tamen de oneribus graviſſimis, qvibus Eccleſia Chriſti premitur,
„ olim, ut ſcribit, liberrima: & in eo numero habet feſta, jejunia, vigi-
„ lias, horas canonicas, prohibita ova, lac, carnes, certis diebus, & con-
„ ceſſum ſaltem oleum, piſces, fructus, legumina, indumenta veſtium
pullarum

Digitized by Google

pullarum aut candidarum pro differentia dierum ; Sed improbat etiam profuſionem Indulgentiarum, qva Sixtus IV uſus ſit, laudat vero „ *Joh. Gerſonem* in abuſus illos jam olim invectum, & qvod cum *Gvilielmo Pariſienſi* & aliis ſtatuerit, *morte omnia ſolvi*, & *Chriſtianos voluntarie morientes ſtatim ad cælum evolare.* Opponentibus vero, fore ut vileſcant indulgentiæ, ſi nil niſi canonum pœnæ remitti per eos posſint, reſpondet: Præſtat viles fieri indulgentias, qvam crucem Chriſti „ evacuari, & melius eſt viles habere indulgentias, qvam aliqvid in Ec- „ cleſia docere, qvod fictionis poſſit argui in Eccleſiæ confuſionem. Cum- „ qve id multis rationibus confirmaſſet, iterum ſubjungit: *ſi erro, revocet me, qvi poteſt.* In his ipſis tamen reſolutionibus, Auguſtini Autoritate motus, *Concl. XV.* purgatorium pro certiſſimo adhuc habet, & Pickardos ſive Bohemos id negantes acriter culpat. Sed diſputat multa circa ſtatum animarum in purgatorio, & circa indulgentias a communi Scholaſticorum opinione, Thomam & Bonaventuram ſeqventium, diſcrepantia, qvanqvam, ut Pallavicinus diffiteri noluit, etiam habuerit ex illis, qvi ei conſentiebant. Adducit dein Lutherus gloſſam ad *C. qvod autem X. de pœn. & rem:* in qva mira ſententiarum varietas de indulgentiis proponitur. Occaſione vero *Concl. XXV.* tractat de poteſtate Epiſcoporum & Parochorum circa indulgentias ſive ſuffragia pro animabus in purgatorio, eamqve Pontificiæ æqvalem eſſe, non definit qvidem, ſed ita diſputat, ut affirmans videri posſit ;

1518.

§. XXIII.

Poſt hæc multos qveſtus inſtituit adverſus infelicitatem Eccleſiæ ſub dogmatum ſervitute laborantis, inter alia hæc habet fol. 97. Adverſarios meos rogo, ut ferant dolorem meum, qvo crucior, dum „ audio ea prædicari in Eccleſia Chriſti, qvæ nunqvam ſcripta & ſtatuta „ ſunt, qvando ſanctis olim Patribus legimus viſum eſſe periculoſiſſi- „ mum, aliqvid ultra præſcriptum cœleſte doceri, ut inqvit Hilarius. „ Et S. Spiridion, Cypri Epiſcopus, hujus diſciplinæ tam rigidus obſer- „ vator fuit, ut interrumperet ſermonem ejus, qvi tantum Græci voca- „ buli æqvivocatione uſus: tolle cubile tuum, & vade, dixerat, pro tolle „ grabatum, ſeu lectum tuum & vade ; reprehendens eum in re, qvæ ſen- „ ſum nihil mutarat. Atqve hujus doloris mei veniam, puto mihi ju- „ ſtisſime ab illis deberi, qvando nos ferre cogimur, nunqvam rogati „

1518. aut moniti, eorum præſumtiones, qvibus delectantur ea prædicare, in qvibus nos cruciamur audiendo. Non hæc dico aut ago, qvod tam impudenter arrogans ſim, ut me inter doctos Eccleſiæ ſanctæ numerandum putem, multo minus inter eos, qvorum hæc ſit ſtatuere aut deſtituere, atqve utinam noviſſimum merear Eccleſiæ membrum fieri aliqvando; ſed id potius ago, cum ſint in Eccleſia & doctiſſimi pariter & ſanctiſſimi viri, ea tamen eſt noſtri ſeculi infelicitas, ut etiam tanti non poſſint Eccleſiæ ſuccurrere. Qvid enim potuerit hodie doctrina & pius Zelus, ſatis probavit infelix eventus eorum doctiſſimorum & ſanctiſſimorum virorum, qvi ſub Julio II ſtuduerunt reformare Eccleſiam, inſtituto ad hanc neceſſitatem concilio. Sunt & alii paſſim, qvos novi, optimi & eruditi Pontifices (id eſt Epiſcopi) ſed exemplum paucorum imponit ſilentium plurimis. Eſt enim tempus peſſimum (ut ait Amos Propheta) ideo prudens in illo tempore tacebit. Deniqve & nobis hodie Pontifex optimus, Leo X. cujus integritas & eruditio delitiæ ſunt omnibus bonis auribus. Sed qvid ille ſvaviſſimus homo poteſt unus, in tanta rerum confuſione? dignus profecto, qvi melioribus temporibus pontificaretur, aut meliora tempora eſſent ſui Pontificatus. Noſtro ſeculo digni ſumus, pontificari non niſi Julios ſecundos, Alexandros ſextos, aut ſi qvos alios atroces Mezentios, ut finxerunt Poetæ; nam bonos hodie ridet etiam Roma ipſa, imo Roma omnium maxime. In qva enim orbis Chriſtiani parte liberius ludunt, etiam in ſummos Pontifices, qvam in vera illa Babylone Roma? ſed ſat iſta. Cum itaqve præter innumeros privatos, etiam in ſedibus ſuis habeat Eccleſia doctiſſimos, ſi prudens voluiſſem exiſtimari, illorum exemplo & ipſe tacerem. Sed præſtat vel a ſtultis, a pueris, ab ebriis veritatem dici, qvam omnino taceri, ut fiducia doctorum & ſapientum animoſior fiat, ubi audiunt nos, rude vulgus, tandem præ rei nimia indignitate clamare, ſicut ait Chriſtus: Si hi tacuerunt, lapides clamabunt.' Et ad theſ. XXVI. Non credo neceſſarium, iterum proteſtari, qvid diſputem, aut qvid aſſeram. Sed cum noſtro ſeculo ſint tam Zeloſi hæreticæ pravitatis inqviſitores, ut Chriſtianiſſime Catholicos vi conentur ad hæreſin adigere, opportunum fuerit ſuper ſingulis ſyllabis proteſtari. Nam qvid aliud fecerint Johannes Picus Mirandulanus, Laurentius Valla, Petrus Ravennas, Johannes Veſalia, & noviſſime diebus iſtis Johannes Reuchlin, atqve Ja-

cobus

 I. §. 24. 1518.

cobus Stapulenſis, ut inviti cogerentur & bene ſentiendo, male ſentire, non facile viderim, niſi qvod omiſerint forte proteſtationem ſuper „ ſingulis (ut dixi) ſyllabis, tanta eſt hodie in Eccleſia puerorum & ef- „ fœminatorum tyrannis. „

§. XXIV.

Ad eandem theſin objicientibus Sixti IV autoritatem, alterum ſuum telum *de concilio* e longinqvo qvaſi (nam alia interim habet, qvi- „ bus pugnet) oſtentat, ita ſcribens fol. 101. Me nihil movet, qvid pla- „ ceat vel diſpliceat ſummo Pontifici; homo eſt, ſicuti & cæteri: multi „ fuerunt ſummi Pontifices, qvibus non ſolum errores & vitia, ſed etiam „ portenta placuerunt. Ego audio Papam, ut Papam, id eſt, ut in ca- „ nonibus loqvitur, & ſecundum canones loqvitur, aut cum Concilio „ determinat; non autem, qvando ſecundum ſuum caput loqvitur, ne „ forte cogar cum qvibusdam male Chriſtum cognoſcentibus, dicere, „ qvod Julii II horrendæ cædes in Chriſtianum populum, fuerint qvæ- „ dam beneficia pii paſtoris in oves Chriſti collata. Et paulo poſt fol. „ 101. b. Hic vero objicitur: primo, Sixtus IV determinaſſe dicitur, „ qvod per ſuffragium ille modus nihil minuit plenitudinem indulgen- „ tiarum. Reſpondeo: Primum: ſi qvis pertinax eſſe vellet, diceret: „ probo qvod dicis, optime Pater, maxime cum ſolius Papæ non ſit no- „ vos fidei ſtatuere articulos, ſed ſecundum ſtatutos judicare & decidere „ qvæſtiones fidei. Hic autem erit articulus novus, ideo ad univerſale „ concilium pertinebit ejus determinatio, multo magis, qvam conceptio „ B. Virginis, præſertim cum hic nullum, illic multum & magnum ſit a- „ nimarum periculum; alioqvi cum Papa ſit unus homo, qvi errare „ poteſt in fide & moribus, periculo aſſidue laboraret totius Eccleſiæ fi- „ des, ſi qvidqvid ſibi viſum fuerit, neceſſe ſit verum credi. Secundo, „ etiamſi Papa cum magna parte Eccleſiæ ſic vel ſic ſentiret, nec etiam „ erraret, adhuc non eſt peccatum aut hæreſis, contrarium ſentire, præ- „ ſertim in re non neceſſaria ad ſalutem, donec fuerit per concilium u- „ niverſale alterum reprobatum, alterum approbatum. Qvod ne mul- „ tis agam, illo unico probatur. Qvod Eccleſia Romana etiam cum con- „ cilio univerſali Baſileenſi, ac tota ferme Eccleſia ſentit, B Virginem ſine „ peccato conceptam. Et tamen, qvia altera pars non eſt reprobata, non „ ſunt hæretici, qvi contrarium ſapiunt. Licet vero *ad th. 48. f. 102.* iterum „

 peri- „

Digitized by Google

1518. pericula Pontificum propoſuiſſet ob peſtilentem ſcilicet Sirenum vo-
„ cem: non præſumitur tantæ celſitudinis apex errare: omnia jura po-
„ ſitiva habet in ſcrinio pectoris ſui, & Bernhardi ad Eugenium Papam
„ conſiderationes commendet; ad *theſ. tamen 58.* (ubi *meritum Chriſti theſaurum Eccleſiæ eſſe* omnibus modis agnoſcit, ſed *indulgentiarum theſaurum eſſe* pernegat) demonſtrare vult, qvem ſcopum habeat, adverſus Pontificum determinationes, & Clementis VI, cui fere tota innititur indulgentiarum doctrina, conſtitutionem diſputans. Sic e-
„ nim ſcribit fol. 112: Dixi autem prius, qvod in Eccleſia aliqvid aſſere-
„ re, cujus nulla poteſt ratio vel autoritas reddi, eſt Eccleſiam hoſtibus
„ & hæreticis irriſioni exponere, cum ſecundum Apoſtolum Petrum te-
„ neamur rationem reddere de ea, qvæ in nobis eſt fide & ſpe. Et Pau-
„ lus: ut ſit Epiſcopus potens in doctrina ſana, etiam contradicentes re-
„ darguere. Hic autem adeo eſt nulla autoritas, ut ſi hodie determina-
„ ret Eccleſia Romana partem affirmativam, nihilominus maneret
„ idem periculum, ſcilicet, qvia non poſſumus rationem reddere aliam,
„ niſi qvia ſic Papæ & Romanæ Eccleſiæ placuit. Sed qvid iſta ratio fa-
„ ciet, ſi ab his urgeremur, qvi Romanam Eccleſiam non ſeqvuntur? ut,
„ hæreticis Pickardis. Hi non voluntatem Papæ & Romanæ Eccleſiæ,
„ ſed vel autoritatem, vel rationem probabilem qværent. Et certe iſte
„ eſt mihi vel unicus ſcopus in iſta materia tota.

§. XXV.

Eqvidem metuo, ne tædium excitem plura adſcribendo, non poſſum tamen, qvin ex tractatu hoc, qvi etiam in primitiis illis melioris doctrinæ, ſummam viri eruditionem, pietatem, & generoſum pectus in clariſſimam lucem producit, ſeqventia referam, ex plurimis, non
„ minus egregiis ac veris excerpta. *Theſ. 32. fol. 104.* Ego mea ſententia
„ credo, ſi indulgentiæ eſſent etiam præceptæ & ſalutares, tamen qvia in
„ tam grandem ſunt nunc abuſum & ſcandalum redactæ, ut vel hæc ſola
„ cauſa ſatis juſta ſit, ut univerſæ tollerentur, ne forte, ſi diutius permit-
„ tantur vigere, tandem præcones earum præ pecuniarum amore inſaniant. Qvæ vero pro firmanda theſi ſua 37. adducit: *qvod qvilibet verus Chriſtianus omnium bonorum Chriſti & Eccleſiæ particeps ſit, etiam ſine literis indulgentiarum*, incredibile fere eſt, a qvoqvam in dubium vocari poſſe. Hæc tamen doctrina liqvidius poſtea expoſita, etiam hodie, noſtratibus ſummam parit invidiam. Scribit inter alia *fol. 106:*

Cum

Digitized by Google

Cum ſpiritus Chriſti ſit in Chriſtianis, per qvem fratres, cohæredes, 1518.
concorporales & cives fiunt Chriſti, qvomodo ibi poſſit non eſſe par- „
ticipatio omnium bonorum Chriſti? nam & Chriſtus ex eodem ſpiritu „
habet omnia ſua. Ita fit per inæſtimabiles divitias miſericordiarum „
Dei Patris, ut Chriſtianus poſſit gloriari, & cum fiducia præſumere in „
Chriſto omnia, ſcilicet, qvod juſtitia, virtus, patientia, humilitas o- „
mnia merita Chriſti ſint etiam ſua, per unitatem Spiritus ex fide in il- „
lum. Rurſum omnia peccata ſua jam non ſint ſua, ſed Chriſti per „
eandem unitatem, in qvo & abſorbentur omnia. Et hæc eſt fiducia „
Chriſtianorum, & jucunditas conſcientiæ noſtræ, qvod per fidem fiunt „
peccata noſtra, non noſtra, ſed Chriſti, in qvem Deus poſuit peccata „
omnium noſtrum, & ipſe tulit peccata noſtra. Ipſe agnus Dei, qvi „
tollit peccata mundi. Rurſum omnis juſtitia Chriſti fit noſtra, im- „
ponit enim manum ſuam ſuper nos, & bene habemus, & extendit pal- „
lium ſuum, & operit nos benedictus Salvator in ſecula Amen. At „
theſi ſeqvente 38. remiſſionem Papæ ſive Sacerdotalem nullo modo „
contemnendam eſſe ſtatuit, eſſe enim *declarationem remiſſionis divinæ*, „
qvod pluribus examinat, & fidem poteſtati clavium adhibendam ad conſolationem pœnitentium reqvirit, majoremqve ſua hac, qvam Scholaſticorum opinione reverentiam Pontifici & Sacerdotibus parari exiſtimat; ita enim concludit (fol. 107:) Hæc ſententia mea poteſta- „
tem clavis non minuit, ut mihi impingitur, ſed a falſo honore & ty- „
rannica reverentia in ſibi debitam & amabilem reverentiam reducit. „
Non enim eſt mirum, ſi claves contemtui fiant, ſi falſis honoribus, id „
eſt, terroribus tantummodo offerantur ſuſcipiendæ. Cum cognita „
earum ſaluberrima commoditate, ſaxum ſit, aut lignum, qvi non cum „
lachrymis eas exoſculetur & amplectatur. Qvid ergo Pontificem „
propter eas magnificamus, & hominem terribilem fingimus? non illi- „
us ſunt claves, meæ potius ſunt, mihi donatæ, meæ ſaluti, meæ conſo- „
lationi, paci & qvieti conceſſæ. Pontifex ſervus eſt & miniſter meus „
in clavibus, ipſe non eget illis ut Pontifex, ſed ego.

§. XXVI.

Nihil vero tota hac theſium ſuarum aſſertione confidentius oppugnat, qvam jactatam ab indulgentiarum venditoribus abundantiam meritorum in ſanctis. Non enim ſaltem de Bonaventura, qvi aſſeruit, *hominem poſſe ſine veniali peccato eſſe*, ita judicat fol. 112: *utiqve*

Digitized by Google

1518. *defecit ſanctus homo;* ſed paulo ante ad th. 58. fol. 111. ſic pronunciat:
„ Merita ſanctorum nulla eſſe ſuperflua ſibi, qvæ nobis otioſis ſuccur-
„ rant; addens: Et ut aliqvando audax ſim, proteſtor de iis, qvæ jam di-
„ xi, me non dubitare, ſed paratus ſum ignem & mortem ſuſcipere pro
„ illis, & hæreticum aſſeram omnem, qvi contra ſapit. Audiamus et-
„ iam de Scholaſticis d. l. fol. 113. b. differentem: Etſi S. Thomas, B. Bo-
„ naventura, Alexander de Ales ſint inſignes viri cum ſuis diſcipulis,
„ Antonio, Petro Paludano, Auguſtino Anconitano præter Canoniſtas,
„ qvi omnes eos ſeqvuntur; tamen juſtum eſt eis præferre veritatem pri-
„ mo, deinde & autoritatem Papæ & Eccleſiæ. Nec mirum eſt, tantos
„ viros in hoc erraſſe. Nam in qvantis, qvæſo, B. Thomam etiam Scho-
„ laſtici erraſſe arguunt? immo, qvod majus eſt, jam plus trecentis an-
„ nis tot univerſitates, tot in illis acutiſſima ingenia, tot ingeniorum
„ pertinaciſſima ſtudia in uno Ariſtotele laborant, & tamen adhuc non
„ ſolum Ariſtotelem non intelligunt, verum etiam errorem & fictam in-
„ telligentiam per univerſam pene Eccleſiam ſpargunt: qvanqvam ſi et-
„ iam intelligerent eum, nihil egregiæ ſapientiæ adepti eſſent, præſer-
„ tim in eis libris Ariſtotelis, qvos uſitatiores habent, in qvibus vel ipſi-
„ uſmet teſtimonio apud Aulum Gellium lib. 20. c. 4. & Greg. Nazian-
„ zen. in ſerm. adverſus Arianos, non niſi merus Logodædalus & Logo-
„ machus deprehenditur. Audax, impudens, temerarius forte hic vi-
„ deor, atqve utinam mihi tantum ſupereſſet ætatis, & otii, ut hujus te-
„ meritatis meæ rationem reddere & verbis meis fidem facere poſſem;
„ forte efficerem, ut non fruſtra ſic ſapere viderer. Non Ariſtotelem
„ cum Platone & aliis concordarem, qvod Johannes Picus Mirandula-
„ nus cœpit, ſed Ariſtotelem ſuis coloribus pingerem, ſicut dignum eſt
„ pingi eum, qvi ex profeſſo eſt artifex verborum (ut Greg. Nazianze-
„ nus ait) & illuſor ingeniorum. Si itaqve per tantum tempus in tan-
„ tis ingeniis permiſit Deus, tantum nubis & tenebrarum dominari, qvid
„ adhuc nobis ita ſecuri placemus, & non potius (ſicut Chriſtianos de-
„ cet) omnia noſtra ſuſpecta habemus, ut ſolus Chriſtus ſit lux, juſtitia,
„ veritas, ſapientia, omne bonum noſtrum. Igitur ſancti illi viri, cum
„ viderent Ariſtotelem ab indoctis & Chriſtum ignorantibus, in tanta
„ autoritatis veneratione haberi, ipſi ut erant humiles ſenſu pia ſimpli-
„ citate ſunt ſecuti, & in errorem lapſi, cæteris occaſio fuerunt tot tur-
„ binum, opinionum, qvæſtionum, errorum, ſicut in Scholaſticis Docto-
ribus

Digitized by Google

ribus videmus Et digni fuimus, qvi Chriſtum reliqvimus, ut ipſe qvoqve nos derelictos, etiam per electos ſuos, in occaſionem daret erroris „ & infiniti laboris. Sicut ait in Ezech. 14. Propheta cum erraverit, & „ locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi Prophetam illum. Et „ ibidem: ſi venerit ad Prophetam interrogans me per eum, Ego Dominus reſpondebo ei ſecundum multitudinem immundiciarum ſuarum. „ Ideo cum timore & judicio omnia ſunt legenda & ſuſcipienda, etiam „ a magnis & ſanctis viris tradita, ſecundum Apoſtolum: omnia probate, qvod bonum eſt, tenete. Et illud Johannis: Probate Spiritus, „ utrum ex Deo ſint. Qvæ conſilia qvi omiſerint & in hominem confiſi „ fuerint, (ſicut hi qvi dicunt; malo cum tantis errare, qvam tecum recte ſapere) digni ſunt, qvos etiam condemnet & relinqvat conſilium. „ *Qvi enim conſilium Spiritus ſpernit, cur non ſpernatur merito à Spiritu conſilii.*

§. XXVII.

Digniſſima etiam lectu ſunt, qvæ paulo poſt habet de Theologis crucis, & de Theologis gloriæ: illos vocat, qvi docent, pœnas, cruces, mortem, omnium pretioſiſſimum eſſe theſaurum & reliqvias ſacratiſſimas, qvas ipſemet Dominus hujus Theologiæ conſecravit, vere oſculandas, qværendas, amplexandas. Addit notabilem admonitionem circa reliqviarum cultum. A Theologis vero gloriæ, ut loqvitur, qvi ex Ariſtotele docent objectum voluntatis eſſe bonum, definiri theſaurum Chriſti, qvod ſit relaxatio & ſolutio pœnarum, tanqvam rerum peſſimarum & odibiliſſimarum, qvas Theologi crucis dicunt eſſe optimas & amabiliſſimas. Interim illos pecuniam pro ſuo theſauro accipere, cum hos gratis offerentes nemo dignetur intuitu, immo deniqve perſeqvatur. Qvamvis vero ad concluſionem 69. poteſtatem Pontificis ita veneretur, ut etiam injuſtas ejus ſententias ferendas eſſe dicat, & exemplum Eccleſiæ ſui temporis alleget, qvæ infinitis oneribus preſſa, pie nihilominus & humiliter qvieſcat, veritati tamen palmam defert. Vide Reſol. th. 26. & 72. fol. 102. & 117. ubi ſanctæ, qvalis olim fuiſſet Romanæ Eccleſiæ illam opponit, qvæ lerna jam ſit & tartarus Simoniarum, libidinum, pomparum, cædium, reliqvarumqve abominationum; & hæc omnia remitti dolet per indulgentias, cum tamen non remittantur, qvæ Pontificiæ utilitati obſint, & in Bulla cœnæ Domini ſemper excipiantur. Benedictione deniqve „

dignos

1518. dignos pronunciat, qvi nituntur purgare Scripturas ſanctas & eluci-
„ dare ex tenebris opinionum & humanarum rationum, qvibus prope
„ facti ſumus (ait) Pelagiani ſenſu, & Donatiſtæ opere. Porro fol. 118. b.
„ Adhuc major eſſet gratia ſummi Pontificis, ſi has omnes facultates
„ gratis donaret omnibus Chriſtianis, qvi eis egerent. Deinde ſi ſubla-
„ tis canonibus oneroſis, libertatem populi Chriſtiani reſtitueret, & ty-
„ rannides officiorum ac Simonum exploderet. Sed hæc non ſunt in
„ poteſtate ejus, invaluit enim inimicus, & princeps provinciarum fa-
„ cta eſt ſub tributo. Dextera Domini faciet hanc virtutem, ſi id digni
„ fuerimus impetrare. De gemino vero gladio Pontificum per gloſ-
„ ſas excogitato ita loqvitur ad th. 80. Id ego vehementer admiror,
„ qviſnam illam gloſſam invenerit primus, qvod duo gladii ſignificent,
„ unum ſpiritualem, (non ut Apoſtolus vocat, ſcilicet gladium Spiritus,
„ verbum Dei) alium materialem, ut ſic Pontificem utraqve poteſtate
„ armatum, nobis non patrem amabilem, ſed qvaſi tyrannum formida-
„ bilem faciant, dum nihil niſi poteſtatem undiqve in eo videmus. Et
„ iſta eſt fideliſſima gloſſa ſuper Patrum decreta, in qvibus tam rigide
„ prohibentur clericis arma. Hic vide, num Deus iratus, videns, qvod
„ pro gladio Spiritus & Evangelio diliximus intelligere ferrum, juſtiſ-
„ ſime nobis fecit, ut daret gladium, qvem voluimus, & auferret, qvem
„ noluimus; ita ut nusqvam in mundo fuerit crudelior ſtrages bello-
„ rum, qvam apud Chriſtianos: rurſum vix neglectior ſacra ſcriptura,
„ qvam apud Chriſtianos. En tibi gladium, qvem noluiſti. O gloſſa
„ vel tartaro digna! Adhuc tamen ſumus ſaxei, ut iram Dei non intelli-
„ gamus. Sed eo nihilominus erat tunc animo Lutherus, ut Bohemis,
qvi *fœtore*, ut ait, *Romano gaudent*, ſive qvi Eccleſiam ob vitia deſerue-
„ rant, acriter reprehenſis, tandem ſcribat fol. 119. Etſi amici mei me
„ hæreticum, impium, blaſphemum jam multis diebus clament, qvod
„ Eccleſiam Chriſti & ſcripturas ſanctas non teneam Catholico ſenſu:
„ ego tamen fretus conſcientia mea, credo eos falli, me vero diligere
„ Eccleſiam Chriſti & decorem ejus. Qvi autem me judicat, Dominus
„ eſt, licet mihi nihil conſcius ſim. Et ideo iſtas poſitiones omnes coe-
„ git me ponere, qvod viderem alios falſis opinionibus inſici, alios per
„ tabernas ridere, & ſanctum ſacerdotium Eccleſiæ manifeſto ludibrio
„ habere, occaſione tam effuſæ licentiæ prædicandarum veniarum. Non
„ erat vulgus laicorum ampliore occaſione in odia Sacerdotum excitan-
dum

Digitized by Google

dum, qvod jam a multis annis propter avaritiam & peſſimos mores nobis offenſum (heu ſolo timore pœnæ) honorat ſacerdotium. 1518.
Adde, „ qvæ ad th. 90. ſtatuit, Laicorum ſcrupulos non ſola poteſtate, ſed reddita ratione compeſci debere, ne ex malo pejus fiat. Subdit: Qvanto „ rectius doceremur hanc iram Dei intelligere, & pro Eccleſia orare, & „ talia tolerare in ſpe futuræ reformationis, qvam dum tam manifeſta „ vitia volumus cogere virtutes videri, pejus irritemus. Si qvidem niſi „ nos mereremur vexari, Deus non permitteret ſolos homines in Eccleſia dominari, daret nobis paſtores ſecundum cor ſuum, qvi nobis pro „ veniis darent tritici menſuram in tempore ſuo. Nunc autem, etiamſi „ ſint boni Paſtores, tamen non poſſunt ad officium ſuum venire, tanta „ eſt vis furoris Domini. In tota vero exegeſi ſua, ex qva iſta excerpſimus, Tezelii aut aliorum nominatim non meminit. Sed non abſtinet aculeis, nam adverſarium *Leontem* vocat (ad apologum notum reſpiciens) id eſt aſinum pelle leonis indutum, & *bubulcum*. Fini operis admonitiunculam ſubnectit, ſe non ſcribere erudito lectori; itaqve ſtylum parum Ciceronianum excuſat. Ita enim (ait) oportuit cum mei ſimilibus noſtra, id eſt, rudia & barbara tractare, & Pontificis officium implorat, ut debitor ſit, D. Pauli exemplo ſapientibus & inſipientibus, Græcis & Barbaris.

§. XXIIX.

Has Reſolutiones ſub finem Auguſti menſis anno 1518. in aulam Electoris Sax. miſit Lutherus typis, parum tamen, ut qveritur, correctis, publicatas: qvas ſi absqve præoccupatione conſideraſſent Romanæ Eccleſiæ doctores, in tantas iras non exarſiſſent. Interverti qvidem per Lutheri diſputationem videbatur fructus pecuniarius, qvi ex indulgentiis qværebatur, ſed carere illo poterat opulentus jam ſatis fiſcus Romanus, & optimi qviqve turpem illum qvæſtum improbabant, ii maxime, ad qvos nihil ex eo redibat. Maimburgium fatentem jam audivimus, correxiſſe poſtea Pontifices abuſum iſtum, corradendæ per indulgentiarum nundinationes pecuniæ. Theſaurus igitur ille, ſuperabundantium meritorum, qvi qvoad illum prædicandi & publice vendendi modum clauſus hucusqve & infructuoſus fuit, claudi & tunc potuiſſet. Porro qvæ de poteſtate Pontificis, & de conciliis ſentiebat, Lutherus, communia pleraqve habebat cum Pariſienſi ſchola. In reliqvis vero dogmatibus primariis, qvæ tunc tractabat, magnam oſten-

Digitized by Google

1518. debat pietatem: nam, ut diximus, duo Chriſtianiſmi maxima qvaſi fulcra & fundamenta, fidem in meritum Chriſti, & pœnitentiam in perpetua vitæ emendatione verſantē, theſibus ſuis egregie ſtabiliebat. Nec cætera ejus fuere ponderis, ut ſchiſma neceſſario inducerent, cum non minus gravia ſint, qvæ etiam hodie inter Romanæ Eccleſiæ theologos diſputantur. Deniqve qvanticunqve illa fuerint momenti, hæreſis tamen Lutherum reum facere nondum poterant, proteſtatione & ſubmiſſione illa ſua de obſeqvio Pontifici præſtando munito. Simulate vero & callide eum egiſſe, nec Maimburgius audet aſſerere, a Cochlæo hic diſſentiens, & prudentiæ erat, utcunqve oblata pro ſeriis accipere, ſed aliter hæc Deus diſpoſuerat, ut in loco videbimus. *Pallavicinus* Lib. I. c.8. omni, qvo poteſt, acumine id agit, ut in pectus Lutheri introſpiciat, & qvo fine theſes ſuas conceperit & publicaverit, deprehendat & eruat. Sed juſtum eſt, unumqvemqve ſeſe explicantem audire, nec fidem præcipiti cum judicio alicui demere, anteqvam mendacii convincatur. Qvanta vero cum aſſeveratione longo poſt tempore, & cum facta jam raptura nulla fingendi cauſa ſupereſſet, novitatis & ſchiſmatis ſtudium a primo hoc ſuo conatu amoliatur, ex præfatione Latina anno 1545. ad operum Tom. I. ſcripta aliqvatenus, ſed plenius & luculentius ex illa patet, qvam editioni theſium poſt aliqvot annos factæ *Tom. I. Jen. Germ. fol. 4. Tom. I. Altenb. fol. 11.* inſeruit. „Permitto, inqvit, has theſes edi, qvas ab initio cauſæ meæ adverſus indulgentiarum doctrinam oppoſui, ideo maxime, ut magnitudo & ſucceſſus rei, qvi poſtea ſecutus eſt, non mihi, ſed ſolius Dei beneficio tribuatur, me vero minime ad ſuperbiam efferat. Per has enim propoſitiones ignominia & debilitas mea maxima detegitur, qvam trepide negotium illud ceperim. Incideram in illud ſolus & incautus, & cum retrocedere non poſſem, multa non ſaltem in multis & gravibus articulis Pontifici detuli, ſed ſerio profecto illum adoravi. Qvam contemtus enim tunc eram, & miſerrimus monachus, cadaveri qvam homini ſimilior! qvanta vero Papæ majeſtas, ut nutus ejus non regibus terræ modo, ſed &, ut ita dicam, cælo & inferno metuendus eſſet? In qvantis anguſtiis illo anno & ſeqventi cor meum fuerit, & in qva ſubmiſſione, minime ficta aut falſa, imo in qva propemodum deſperatione verſatus ſim, ſecuræ qvidem illorum mentes neſciunt, qvi nunc Papæ majeſtatem magna cum temeritate & ſuperbia aggrediuntur.

Digitized by Google

untur. Ego vero, qvi tunc ſolus in periculo hærebam, tam audax & certus non eram. Multa neſciebam, qvæ nunc per Dei gratiam ſcio. Diſputabam ſaltem, & diſcendi cupidus eram. Non reperiens igitur in libris Theologorum & Canoniſtarum, qvæ ſatisfacere deſiderio meo poterant, vivos & Eccleſiam ipſam conſulere & audire volebam. Erant pii qvidam viri, qvibus propoſitiones meæ apprime placebant, at non habebam eos pro membris Eccleſiæ, qvæ Spiritus S. donis regerentur; ſolummodo Papam, Cardinales, Epiſcopos, Theologos, Juris-Conſultos, Clericos, Monachos reſpiciebam. Spiritum itaqve tanta cupiditate expectabam, turbatus veluti mente & fere ſtupidus, ut vix ſcirem, num vigilarem an dormirem. Dein licet omnia, qvæ mihi obſtare videbantur, argumenta, ex Scripturis ſolviſſem, ultimum tandem & unicum, Eccleſiam nempe audiendam eſſe, magna cum lucta, & ægerrime, tandem tamen per Chriſti gratiam ſuperavi. Ego profecto majori longe cum veneratione Eccleſiam Pontificiam pro vera habui, qvam nunc perverſi illi faciunt, qvi eam contra me mire extollunt. Hæc nullo adulandi propoſito, nec mentiendi utilitate ſcripta fidem utiqve majorem merentur, qvam ſuſpicio Pallavicini, qvi Lutherum ex offenſa qvadam privata Pontifici negotium faceſſere voluiſſe tradit, & neſcio, qvibus ejus literis id probari poſſe exiſtimat. *Lib. I. cap. 4. n. 93.*

§. o.

Luth. contra Jac. Hochſtr. Tom. I.

Nec parum plauſibilem ejus cauſam faciebat, qvod Jacobus Hochſtratanus, Inqviſitor Dominicanus, contra Lutherum ſcribens, Papam exhortabatur, ut tantum ferro & igne adverſus illum uteretur, mundumqve ab homine hoc neqvam liberaret.

§. XXIX.

Hochſtratanum hunc Dominicani ordinis *Monachum Lovanienſem*, &, qvo primores illorum titulo uti ſolebant, *inqviſitorem hæreticæ pravitatis*, brevi ſed acri apologia jam Idibus Julii repulerat Lutherus, qvæ extat *Tom. I. Lat. Jen. fol. 121.* Conſilium vero iſtud, qvod

1518. Maimburgius aut non probat, aut cauſæ nocuiſſe exiſtimat, præpropera tunc vehementia protruſum, ut nempe vi ageretur, non multo poſt per plurima regna & provincias, non qvidem adverſus Lutherum (qvi mire ſervatus fuit) ſed in magnam, qvi ejus doctrinam ſecuti ſunt, hominum multitudinem, locum invenit; imo experientia ſeqventium & noſtrorum qvôqve temporum comprobatum eſt, non facile ab illo ceſſari, niſi cum vires ad exeqvendum id deſunt, aut qvando cum utilitate regnantium differri poteſt. Sed de his alibi.

§. p.

Epitom. Reſponſ. Sylveſtr. ad M. Luth. ap. Luth. t. 1.

Et qvod Sylveſter Prierias, qvi refutare ſolide, ut poterat, debuiſſet, qva Lutherus ad illius librum reſponderat, alium edidit, in qvo potentiam & autoritatem Pontificis ultra modum exaggeravit, longiſſime eam ſuper omnia concilia, iisqve verborum formulis evehens, qva ne Roma qvidem probarentur; Hoc occaſionem Luthero dedit, ut autoritatem illam Germanis odioſam reddere, & a ſcopo abducere alios poſſet, tractando cum vehementia articulum delicatiſſimum, de qvo tunc non qvarebatur. Tanti intereſt, ut qvi adverſus hareticos agunt, praciſe intra terminos, qvos fides docet, ſe contineant, nec intempeſtive & fiducia ingenii in qvaſtiones litigioſas incidant, data adverſario facultate, ut ſententiam ſuam pari jure defendere poſſit, qvo oppugnatur.

§. XXX.

An Sylveſter ſolide, (ut putat Maimburgius) refutare potuerit Lutheri reſponſum, dubitare licet, tum ob ſententiæ, qvam Lutherus defendebat, veritatem, tum ob impar ingenium. Sed videamus aliqva ex iis, qvæ replicavit *Tomo I. Op. Lat. Luth fol. 62. & ſeqq.* inſerta.

In

Digitized by Google

In epiſtola qvidem ad Lutherum, artem ei rhetoricam imputat, Magiſtri palatii ſive inqviſitoris munus, qvo ad ſcribendum impulſus fuerit, obtendit, nec dolorem occultat, qvod parum reverenter tractatus ſit. Animoſus tamen adeo eſt, ut ſcribat, *ſe vivere nolle, niſi demonſtraverit Lutheri dicta hæreſin*, ut ait, *complicare*. Thomæ dein autoritatem celebrat, *ab Eccleſia Romana cribratam & probatam*, & ab Innocentio III. Pontifice *ſoli Scripturæ canonicæ poſtpoſitam*: ſibi itaqve gloriæ ducit, qvod *Thomiſta* vocetur. *Abbatem Panormitanum*, Cardinalem, cujus ſententiam ſeqvi videbatur Lutherus, ut *rebellem & ſchiſmaticum* abominatur, qvi in Baſilea (id eſt, in concilio ibi habito) *Baſiliſcus pullulaverit, & pileum iniqvitatis meruerit, atqve ita ſchiſmaticum ſua doctrina redoleat*. *Johannem Gerſonem* ibidem Luthero laudatum, inter *Doctorellos* refert, *qvi peſſime ſenſerint & ſcripſerint*. Acrius vero ob Ariſtotelem ſpretum ſuccenſet, qvem licet Ethnicum Thomæ præferre non dubitat; ſcribit enim: „Qvid mirum, qvod Thomam vilipendas, cum & Ariſtotelem ipſum dehoneſtas, qvem tota natura (ut ita dixerim) miratur, & cujus veritate, Boethio teſte, nihil clarius, & in cujus doctrina ſive in Logicis, ſive in Phyſicis, ſive in moralibus, hactenus nulla inventa eſt falſitas, præter id, qvod non certe, ſed eodem (Boethio) teſte, dubitative, de mundi æternitate ſenſit." Ab adulatione deinde & avaritia utcunqve ſe purgat, gloriatur vero de ſcriptis ſuis Sphæricis & Theoricis, de Epitomate (ita ſcribit) Capreoli, qvod Lipſiæ ex Legato publice legatur: addit, ſe juvenem oblatum Epiſcopatum cum ſexcentis aureis recuſaſſe. Proteſtatur etiam, ſe nihil ordinis ſui Dominicani gratiæ dare, Deum teſtem appellans, qvod præcones indulgentiarum ex Minoritis (Franciſcanis) eſſe, ab initio putaverit. Declinat alia, & tandem velut mitigatus Lutherum compellans, „Oro te, ſcribit, ſi Chriſtum amas, ne plus ſapias, qvam oportet, ſed ad ſobrietatem, & qvam cœpiſti viam perambules, jugiter & perſeveranter, qvod ſi feceris, puto qvod etiam in me ſis auditurus Chriſtum loqventem: & forte Sylveſtro, qvem nunc horres, tunc amicum fideliorem habiturus es neminem." Ad lectorem vero præfatiuncula, ſcripto ſuo præmiſſa, converſus, pæana de Luthero canit, & *victum toto Chriſtiano populo ſpectante*, jactat. Scripti titulus eſt: *De juridica & irrefragabili veritate Romanæ Eccleſiæ Romaniq; Pontificis, Liber tertius, index qvidem longiſſimus, ſed breviſſimum Epitoma.* Ridet Græciſſan-

1518.

1518. ciſſantem in rubrica hac Lutherus in Epiſt. ad Spalatinum d. 15. Dec. 1518
„ ſcripta, qvæ extat *Tom. I. fol. 65. b.* Mitto Sylveſtrinam ἐπιτομὴν, qvam
„ ipſe Epitoma vocat, homo Græco-barbarus & Latino-coqvus. Sed au-
„ diamus ex dogmatibus Sylveſtri præcipua. Eccleſia militans eſt Chri-
„ ſti regnum monarchicum & hierarchicum. In hac hierarchia Romanus
„ præſul primus ac ſummus hierarcha eſt, autoritate divina, qvi ſolus
„ ſupremarum dubitationum reſolutivus & ſolus judex infallibilis veri-
„ tatis, in ſpectantibus ad fidem & mores. Eccleſia eſt regnum monar-
„ chicum, in ordine ad monarchiarum mundi eſt qvinta, & ibi etiam ſe-
„ cundum divinas literas, de qvatuor terrenis monarchiis (qvas enume-
„ rat) omnium præſtantiſſima. Ex hac hypotheſi plurima eruit, ex qvi-
„ bus hæc potiſſimum notare lubuit: Probabiliter ſolus Petrus a Chri-
„ ſto eſt inſtitutus Epiſcopus perſonaliter, alii vero a Petro inſtituti ſunt:
„ Romanus præſul rite inſtitutus, æqve & æqvali jure caput eſt, ſicut &
„ B. Petrus. Et deſtruitur opinio qvædam hominum perverſorum,
„ qvod Papa non ſit caput Eccleſiæ univerſalis collective, ſed ſolum di-
„ ſtributive; volentium ex hoc, Papam non eſſe caput concilii. In ec-
„ cleſiaſtica hierarchia Romanus præſul eſt Hierarcha ſummus; contra
„ adverſarium, ſubtrahentem nonnullas nationes, ſcilicet, Græcos &
„ fideles, inter infideles habitantes. Per literas ſacras probatur univer-
„ ſalitas iſtius monarchiæ, & improbatur impietas Antonii Roſelli, dog-
„ matizantis, Chriſtum ea ratione, qva homo, non habuiſſe jus terreni
„ principatus. Per Auguſtinum & ſcripturas probatur iterum futura
„ Evangelii ſecunda prædicatio, cum majori populorum converſione,
„ qvam Apoſtolorum temporibus, cum in omnem terram exivit ſonus
„ eorum, adeo ut non jure modo, verum etiam facto ipſo Pontifex ma-
„ ximus rerum ſummam ſit moderaturus, & jurisdictionem Papa in in-
„ fideles exercere poſſit, ſive Gentes, ſive Judæos, vel etiam hæreticos.
„ Omnis poteſtas ordinis & jurisdictionis ineſt Epiſcopis a Romano
„ Pontifice. Jurisdictio Romani Præſulis eſt incomparabilis. Con-
„ tra adverſarium, qvi vult in concilio & conſeqventer in Eccleſia uni-
„ verſali, eſſe qvandam poteſtatem, qvæ non ſit in Romano Pontifice.
„ Qvando ſancti dicunt Eccleſiæ univerſali datas eſſe claves, non eſt ea
„ ratione accipiendum, qvaſi omnibus Eccleſiæ membris datæ ſunt, aut
„ diviſim, aut etiam conjunctim, ſed qvia datæ ſunt aliqvibus membris
„ Eccleſiæ, ut Petro primum, Apoſtolis autem in ordine & ſubjectione

ad

Digitized by Google

ad Petrum. Romani Præſulis eſt condere leges. De neceſſitate ſalutis eſt, ſubeſſe legibus & præceptis Pontificis, nihil contra Dei præcepta mandantis. Decretales Epiſtolæ Romanorum Pontificum, etiam non editæ in concilio, nec corpori juris inſertæ, & etiam omnes ſanctiones ſuſcipiendæ ſunt ab omnibus, & executioni mandandæ. Qvia Romani Pontificis poteſtas a Deo Chriſto immediate eſt, totus mundus ſimul ejus autoritatem nedum auferre, verum ne limitare qvidem aut reſtringere poteſt. Autoritas concilii non eſt a Deo, niſi in caſu hæreſis vel ſchiſmatis, non qvidem omni, ſed qvodam; qvando videlicet de nullo eſt certum & purificabile, qvod ſit Præſul Romanus, ſed omnis autoritas Patrum concilii ſive ut ſinguli, ſive ut collegium vel concilium, eſt a Romano Pontifice. Inter homines ſolus Romanus Pontifex habet ſuam autoritatem a Deo immediate. Et poſtqvam Cap. XI. omne jus conciliorum Papæ adſeruiſſet, rejectis concilii Conſtantienſis placitis th. 8. concludit: Decreta Conciliorum nullum ligant vel adſtringunt, niſi Romani Pontificis autoritate firmentur, & Cap. XII. th. 1. Autoritas concilii eſt commiſſa, & qvantum placet, Pontifici. Porro: Romanus Antiſtes nullo modo ligatur conciliorum canonibus, vel decretis, etiamſi ſint de jure divino; ligatur qvidem, ſed non ea ratione, qvia concilii ſunt, ſed qvia Dei. Papa poteſt omnia Conciliorum decreta poſitiva, (qvæ non ſunt de jure divino) ſicut & ſua, ex rationabili cauſa, ſuo tamen arbitrio penſanda, tollere. Pontifex indubitatus, nedum a Concilio, ſed neqve a toto mundo poteſt jure deponi vel judicari, etiamſi ita ſit ſcandaloſus, ut populos ſecum catervatim ducat ad Diabolum. diſt. 40. c. Si Papa, ſed ut ibi dicitur: Deus orandus eſt: hæc contra Schiſmaticos & Panormitanum: contra hunc, ait, cupio ſpecialiter diſputare: concedit tandem ob hæreſin notoriam, probatam vel confeſſam per concilium deponi poſſe Papam, vel potius declarari depoſitum. Improbat autem appellationem a Papa ad concilium. Concilium ſcribit non præeſt Pontifici, in his, qvæ ſunt fidei, neqve hoc decidere poteſt, ſi Papa interdicat. Romani Præſulis ſolius eſt, a Deo & natura inſtitutas leges interpretari & declarare in dubiis, nedum in moribus, ſed etiam in ſpectantibus ad fidem. Papa, ut Papa, non poteſt male decidere; (admittit tamen conſilium aſſiſtentium) concilium vero univerſale etiam rite celebratum, intellectum tamen, ut aliqvid contra Pontificem diviſum, decidendo

1518.

1518. dendo de fide & moribus, poteſt errare, & probatur erraſſe ſæpius de „ facto Theſi tamen 4. cap. 16. concedit, ſi inter Papam & Concilium eſ- „ ſet diſſidium, & res eſſet deciſa per judicium irrefragabile Spiritus „ ſancti, ſtandum eſſe illi parti, qvæ pro ſe haberet dictam deciſionem; „ at in dubio, licet Panormitanus irrationabiliter dicat, ſtandum eſſe „ parti, qvæ melioribus rationibus utatur, judicium Papæ ſeqvendum „ eſſe; ex motu ſui cordis (qvod in talibus a Deo regi putat) prolatum. „ At diſſidentibus ſententiis in concilio, Papa non ſeqvi tenetur majora „ ſuffragia, ſed ſaniora, ſaltem unius, exemplo Nicæni concilii, in qvo „ Paphnutii ſolius ſententia obtinuit. Omittimus, qvæ Libro II. pro indulgentiis ſtatuit, & qvos errores propterea, & ob opiniones qvasdam circa purgatorium Luthero imputat; tum qvos ex dictis ejus contra abſolutam Pontificis poteſtatem, & pro conciliis excerpit & rejicit. Qvæ vero *Cap. illius lib. 7.* de repræſentatione Eccleſiæ univerſalis per concilia, aut Cardinalium collegium, & virtualiter per Pontificem repetit, eadem ſunt, qvæ dialogo ſuo præmiſerat. Epilogum addit hoc modo: *Caveat iſte, qvia, qvantum ego capio, cervice ſua Dei judicium bajulat.*

§. XXXI.

Anteqvam dicam, qvomodo Lutherus has Sylveſtri theſes exceperit, conſideranda eſt, qvam legimus, Maimburgii indignatio & admonitio. Qveritur, exaggeratam eſſe ultra modum a Prieriate potentiam & autoritatem Pontificis, iisqve verborum formulis, qvas ne Roma qvidem approbaret. Si hæc ex animo ſcripſit, certe non ſaltem a ſocietate Jeſuitarum, ſed & ab illorum doctrina ſeceſſum fecit, qvam extra Galliam ſemper, aliqvando & intra eam profeſſi ſunt, & qvandocunqve licebit, profeſſuri eſſe videntur, niſi ab inſtituto ſuo plane recedant. Qvæ vero ſit Gallicorum Doctorum, & imprimis Academiæ Pariſienſis de poteſtate Pontificum limitatio, ſi aliqvatenus dubitari olim potuerit, certe, qvo nunc in ſtatu ſunt res Gallicæ, dubitare non licet. Infelix fuit ante annos qvadraginta *Edmundus Richerius, Doctor Sorbonicus,* cujus libros *de conciliis* & de *doctrina majorum* circa has qvæſtiones nuper editos habemus. Sed tutiores hodie, qvi ſub magni Regis protectione liberrime non ſaltem & publice, ſed & juſſi ſtatuunt, qvod olim nec omnes & caute docebant. Qvapropter Lutetiæ qvidem Sylveſtrum impune redarguere potuit Maimburgius;

Digitized by Google

burgius; ſed ut in eundem ſenſum Romæ ſcribere auderet, niſi eadem, 1518.
ſub qva in Gallia ſecurus eſt, potentia protegatur, nemo illi autor fuerit. Qvod vero addit, ne Romæ qvidem probari, qvæ Sylveſter tunc ſcripſerit, id de Roma illius temporis, cum Leoni X ſubeſſet, utiqve intelligi non poteſt. Ajunt qvidem, ſilentium ei impoſitum fuiſſe, ut impari aut incauto; ſed nihil eorum qvæ ſcripſerat improbatum fuiſſe cognoſcitur, & Pontifex hunc ipſum Sylveſtrum tam animoſum numinis ſui defenſorem inter judices Lutheri eſſe voluit. Nec ſecutis poſtea temporibus ad noſtra hæc usqve unqvam audita fuit contraria de poteſtate & jurisdictione Pontificis opinio, qvæ Romæ non damnaretur. Hactenus igitur non ut Romano-Catholicus, ſed ut Gallus, & Regius Theologus, Sylveſtri placita improbat Maimburgius. Admonitionem etiam, qva inſtruere vult eos, qvi cum Hæreticis diſputant, ut præciſe intra terminos doctrinæ, qvæ de fide eſt, ſeſe contineant, nec in litigioſas qvæſtiones implicent, eodem pertinere putamus. Hoc ipſum enim dogma de poteſtate Pontificis de fide non eſſe, ſed ad diſputabilia referendum, ſatis indicat. Sed de hac materia dicendi cauſa ſæpius dabitur. Sylveſtrum vero una cum Tezelio & Eccio reprehendit etiam *Paulus Venetus*, qvod ſcilicet firmitati doctrinæ de indulgentiis, qvæ ſolum Clementis VI Conſtitutione anno 1350 edita nitebatur, diffiſi, in locos communes confugerint, & jacto autoritatis pontificiæ & conſenſus ſcholaſticorum fundamento, qvandoqvidem Pontifex in rebus fidei errare neqveat, Clementinam illam de indulgentiis deciſionem pro articulo fidei defendi poſſe putaverint; data hoc modo Luthero occaſione, de ipſo hoc fundamento pontificiæ poteſtatis diſputandi. Nec multo aliter *Pallavicinus*, utcunqve a Paulo illo in omnibus fere diſcors, de Prieriatis ſcriptis judicat, *lib. I. cap. VI.* §. 3. ubi ſcribit: *jejune illum attuliſſe rationes ad convincendum Lutherum, cum ejus aſſertiones non alio fere argumento damnaret, qvam Pontificiæ autoritatis: unde hic expugnata iſta, victoriam cauſæ ſibi promiſerit.* Sed meliora huc usqve argumenta prolata eſſe, non apparet. Qvæ enim ex centonibus Scripturæ deſumuntur, nullam vim habent, qvam qvæ ex interpretatione Pontificum illis accedit.

§. XXXII.

Lutherus viſis Sylveſtri literis ex theſibus, qvocunqve conſilio aut motu ſcriptis, ita concitatus eſt, ut adverſarium jam non ſaltem

Digitized by Google

1518. ut hominem (ſic ſcribit) rudem & barbarum, tenebris Thomiſticis &
„ nugalibus Pontificum, ſeu potius ſcribarum indoctiſſimorum decretis
„ captivum rideret, ut antea ſe fatetur feciſſe; ſed ut blaſphemum & Sa-
„ tana impulſum execraretur, qvi Papam, qvamvis impium, Deum face-
„ ret, & robur divinæ Scripturæ, id eſt, verbi Dei vim, qvod eſt ipſe De-
„ us, ex illius hominis, etiam impii, autoritate pendere ſtatueret, licet
„ omnes velint Papæ autoritatem ex Scripturis pendere, noto ſcilicet il-
„ lo dicto, Tu es Petrus. Neqve enim (ait) ubi urgentur, alio confugi-
„ unt. At nunc Satan iſte Scripturas per hominem roborat. Qvid eſt
„ Antichriſtus, ſi talis Papa non eſt Antichriſtus? Hæc & alia, partim
a Sleidano notata, in præfatione Lutheri, qva Sylveſtri ſcriptum re-
„ cuſum comitatus eſt, habentur. Optimam enim, (ſcribit) libelli con-
„ futationem ſibi videri, ſi, ut editus eſt, nudus evulgetur, cum ſecum
„ habeat ſuam confutationem, plus qvam optari a ſe potuerit, poten-
tem. Margini tamen qvædam adſcripſit, ut patet ex inſerto *Tom. I. fol. 65. & ſeq.* Sylveſtri libello. At in epilogo, qvem addidit *fol. 71. b.*
„ lectores monet, ut intelligant Sylveſtrum non niſi ſummo odio & in-
„ credibili metu generalis Concilii ita ſcripſiſſe. Jamdudum enim id
„ agere, qvos vocat, Romaniſtas, ne aliqvando Concilii remedio afflictæ
„ Eccleſiæ ſuccurratur, & criminibus, (qvæ recenſet) & erroribus mo-
„ dus ponatur. Ideo fingere, Papam eſſe ſupra Concilium, ſine ejus au-
„ toritate nullum cogi, nullum durare, nullum obligare &c. ipſum vero
„ Papam eſſe regulam infallibilem veritatis, autorem intelligendæ Scri-
„ pturæ. Eo vero provehitur, ut dicat: ſi ſic pergant, nullum eſſe reli-
„ qvum remedium, qvam ut Imperator, Reges, Principes, vi & armis
„ accincti peſtes has orbis terrarum (ob læſam ſcilicet majeſtatem & ar-
„ rogatam ſibi ſolis immediatam a Deo poteſtatem & qvintam monar-
„ chiam) aggrediantur. Alia ejusdem zeli, qvæ ab immani illa Sylve-
ſtri in Pontifices adulatione expreſſa tunc Luthero fuerunt, ibi legas,
„ qvæ tamen ſub finem ſcripti ita temperat, ut correctionem evangeli-
„ cam, ſive ex præceptis Dei, qvibus etiam Papa non minus, qvam qvi-
„ vis fidelium ſubjectus ſit, præmitti, & ab omnibus Chriſtianis ſub pœ-
„ na damnationis fieri debere ſvadeat. Reperitur eodem loco fol. 72.
& ſqq. cujusdam *Johannis Nannii, Viterbienſis*, Theologi Dominicani
diſputatio, ex commentario ejus Apocalyptico anno 1481. edito, ex-
„ cerpta, in qva defenditur: Chriſtum ſive agnum, & ejus vicarium,
Pon-

Digitized by Google

Pontificem Romanum, jure divino eſſe Regem Regum, ſeu Monarcham temporalem hujus mundi, unde inter alia conſeqvi facit, Con- „ ſtantinum Imp. jure divino obligatum fuiſſe, ut Sylveſtro Papæ urbe „ Roma cederet. Hæc edenda eſſe viſa ſunt Luthero cum epicriſi acerrima, qvæ *d. l.* legi poteſt. Fateor tamen dubium mihi ſubortum eſſe, an hæc ipſa epicriſis eo tempore edita fuerit. Epiſtola nempe eadem in margine allegata ſine die & adſcripto anno 1520. extat *Lib. I. ep.198.* inqve ea de ſcriptis cujusdam *Alveldenſis*, & de libello Lutheri *ad Nobilitatem Germanicam* mentio fit, qvorum utrumqve ad annum 1520. pertinet, nec ante Bullam hoc anno publicatam, tanto zelo poteſtatem Pontificis Lutherus oppugnavit. Secutus tamen ſum Maimburgii narrata, ne diſtraherem, qvæ materiæ ſaltem ratione cohærent, incerto licet tempore.

§. *q*.

Interim cum Romæ accuſatio contra Lutherum, ejusqve libros & doctrinam ſententiæ Eccleſiaſticæ palam oppoſitam, intentata ſemper continuaretur, Pontifex eum citavit, ut intra ſexaginta dies Romæ compareret, coram datis ei judicibus, Hieronymo de Genutiis, Epiſcopo Aſculenſi, Cameræ Apoſtolicæ Auditore, & Sylveſtro Prieriate, S. Palatii Magiſtro, qvi jam juridice Lutheri theſes pro hæreticis declaraviſſet. Citatio etiam hæc prius facta eſt, qvam epiſtola Maximiliani Cæſaris Romæ redderetur, qvam ex Comitiis Auguſtanis ad Leonem ſcripſerat, rogans, ut qvantocyus litem illam dirimeret, promittens etiam ſe executurum, qvod Pontifex juſſurus eſſet. 7. *Auguſti. Epiſt. Maximil. ad Leonem Tom. I. Luth.*

§. XXXIII.

De citatione Pontificia ſupplenda qvædam ſunt, occaſionem præſertim ſuggerente *Pallavicino lib. I. capp. VI. & VII.* Die 7. Auguſti

I 2 datam

Digitized by Google

1518. datam notat ad marginem Maimburgius, ſed eo die præſentatam Luthero eſſe, veriſimile eſt, qvia ſeqventi Cyriaco ſacra, id eſt, d 8. Auguſti eam ad Spalatinum, qvi tunc cum Friderico Electore in Comitiis Auguſtanis erat, miſit, & commiſſionem ad audiendum ſe in partibus Alemanniæ petiit. *Lib.I. Ep.41.* Prieriatem, cujus dialogo tum reſponderat, ſibi judicem datum eſſe, breviter qveſtus, his verbis: *Idem homo ſvaviſſimus mihi ſimul adverſarius & judex eſt.* Poſt qvatriduum acrius inſtitit *ep.56.* & modum ſuppeditavit, qvo liberari a comparendi neceſſitate poſſet, nempe *ut negato ab Electore ſalvo conductu, ſive abeundi licentia, Wittenberga manendi cauſam haberet.* Ideo ſophiſmatum a *Pallavicino* accuſatur, ſed ex epiſtola apparet, qvod amicorum ſaltem conſilium referat, & qvod certum eſſe ſcribat, Principis animum & mentem ſemper fuiſſe, negare abeundi licentiam. Qvod vero Electoris interventione, aut precibus Academiæ Wittenbergenſis, motum Pontificem, cauſam in Germania cognoſcendam decreviſſe & Cardinali Cajetano delegaſſe putat Maimburgius, actis repugnat. Nam Rector, Magiſtri, & Doctores Academiæ Wittenbergenſis non niſi ſeqventi menſe d. 25. Septembr. ad Pontificem ſupplices literas pro Luthero ſcripſerunt, in qvibus eum *fidele & gratum membrum Academicum* vocant, & corporis valetudinem viæqve periculum allegantes, in excuſando eo ab hæretici dogmatis labe finiunt, nihil de cognitione cauſæ petentes; ſed in literis *ad Carolum Miltitium*, Cubicularium Pontificis & nuntium, qva ea, qvæ ad Pontificem ſcripſerant, commendant, Lutherum majoribus proſeqvuntur laudibus, eiqve *multijugam & pene ſingularem eruditionem, moribus integerrimis & defecatiſſimis conjunctam* tribuunt. Elector vero non tam ut Cajetano, qvam ut Germaniæ qvibusdam Prælatis cauſa committeretur, petierat. Qvanqvam cum Auguſtæ cum Cajetano collocutus eſſet, contentus eſſe videretur, ut ibi ab illo audiretur Lutherus. Itaqve Pontifex d. 23. Auguſti ad illum blande ſcribens, precum ejus pro Luthero nullam facit mentionem, nec iis dediſſe ſe aliqvid jactat, ſed ſimpliciter refert, ſe & citari juſſiſſe Lutherum, & interea Cajetano mandaſſe, qvid in cauſa ejus agere debeat. Aliam itaqve cauſam delegandi Pontifex habuit, breviori nempe & leviori modo componi Lutheri negotium induſtria Legari poſſe perſvaſus. *Pallavicinus* Majeſtati Pontificiæ conſulturus negat Cardinalem Lutheri cauſa, ſed

ideo

Digitized by Google

ideo miſſum, ut Principes Chriſtianos ad ſocietatem armorum contra Turcos moveret. Fortaſſe veriorem & intimam Lutherus ſubodoratus eſt, ut ſcilicet decimas ex Lateranenſis Concilii placitis in Germania impetraret. Qvanqvam neutrum exitum habuit, tantoqve indignius tulit Legatus, qvod etiam in Luthero ſubjugando fruſtra fuiſſet. Qvod ad epiſtolam Maximiliani Imperatoris d. 5. Aug. ad Pontificem datam attinet, verum eſt, qvod Lutherus in ea præjudicio oneretur, & dogmata ejus pleraqve hæretica & damnoſa videri dicantur; ſed bonum Principem controverſiarum theologicarum parum peritum, facile ad iſta ſcribenda inducere, ut fit, potuerunt miniſtri præoccupati, ut adeo horum potius, qvam Imperatoris mentem inde liceat intelligere: hanc vero ipſe in familiari ſermone ita dicitur aperuiſſe, ut cleri conſiliis & actionibus parum eum faviſſe appareat. Hoc forte movit *Paulum Venetum*, ut Epiſtolæ hujus mentionem in hiſtoria ſua non fecerit, reprehenſus ideo *Pallavicino cap. VII. n. 5.* *Addit.*

§. XXXIV.

Priusqvam de itinere Lutheri Auguſtano agamus, alia qvædam ad hiſtoriam pertinentia notare viſum eſt. Veniſſe nempe circa hoc tempus Wittembergam d. 25. Auguſti vocatum, poſthabitis aliis, ad Profeſſoris Græcæ lingvæ munus, Philippum Melanchthonem, Brettæ in Palatinatu inferiori natum. Agebat tunc annum ætatis vigeſimum ſecundum & jam Tubingæ annos qvatuor Oratoriam docuerat, exili corpore & contemtibili fere ſpecie; ſed cum d. 29. Aug. lectiones ſuas oratione habita auſpicatus eſſet, ingentem ſui admirationem excitavit, ut Lutherus ipſe pridie Calend. Septembr. ad Spalatinum ſcriberet, *Lib. I. ep. 57.* Habuit orationem qvarto die, poſtqvam venerat, „ plane eruditiſſimam & terſiſſimam, tanta gratia omnium & admiratione, ut jam non id tibi cogitandum ſit, qva ratione nobis cum commendes. Abſtraximus cito opinionem & viſionem ſtaturæ ejus & perſonæ, & rem ipſam in eo & gratulamur & miramur; Et paulo poſt: Ego plane Græcum præceptorem, illo ſalvo, alium non deſidero. Monet tamen de ampliori ſalario ei proſpiciendum eſſe, ſi enim, ut ſuſpicatur, Pfeffingerus pro more ſuo nimium voluerit Principis marſupio conſulere, metuere, ne eum auferant Lipſienſes. Et poſt qvatriduum alia epiſtola: Philippum Græciſſimum, eruditiſſimum, hu-

maniſſimum habe commendatiſſimum; auditorium habet refertum
„ auditoribus, inprimis omnes Theologos, ſummos cum mediis ſtudio-
„ ſos facit Græcitatis.

§. XXXV.

Freqventia igitur ſtudioſorum Lutherum & Melanchthonem audientium Wittenbergæ indies crevit, Lipſiæ vero minuta eſt; ſed aucta etiam Lutheri invidia fuit, tum ob concionem de excommunicatione adverſus abuſus Officialium & Vicariorum, qvæ legitur *T. I. f. 172. & ſeqq.* tum ob Reſolutiones theſium de qvibus ſupra dictum eſt, hoc menſe Auguſto publicatas. Sed animum non dejecit. Monuerat eum ſupervenìente jam citatione Pontificia, Staupitius, neſcio qvid; huic Cal. Sept.
„ reſpondit: Nihil dubites, Reverende Pater, futurum me liberum in
„ verbo Dei ſcrutando & tractando. Neqve enim illa citatio & inten-
„ tatæ comminationes me movent. Poſtero die ad Spalatinum hæc
„ ſcripſit; Scribis eſſe qvosdam, qvi Principem noſtrum illuſtriſſimum
„ conentur & cælo & terræ inviſum facere: obſecro, qvid hoc monſtri
„ eſt? opto ex corde, ne id mei cauſa fiat, ſicut dixi, ita dico, nolo in hac
„ re Principem noſtrum innocentiſſimum qvicqvam facere, qvod pro-
„ poſitiones meas defendat, ſed offerri & objici omnibus, qvicunqve
„ contra me vel agere vel ſcribere voluerint: ſicut ſpero facturum eſſe,
„ niſi forte id commode præſtare poſſet, ne vis mihi irrogaretur. Qvia
„ ſi ne hoc poterit, etiam ſic volo meum eſſe periculum totum. Spero
„ me pulchre defenſurum ea, qvæ defendenda ſuſcepi, invitis (ut Chri-
„ ſto duce gloriar) omnibus opinionibus Thomiſtarum. Violentiæ
„ autem locum dare neceſſe erit, veritate tamen ſalva. Non multo
poſt circa Idus Septembr. in epiſtola ad Joh. Langum, Priorem Auguſtinianorum Erfurtenſem, refert: *Dominicanos coëmere exemplaria Dialogi Sylveſtrini, atqve ſupprimere, recudi autem nunc Witteberga*; dein ſcriptum ſibi eſſe ab Electore, effeciſſe illum, ut Legatus Cajetanus ſcripſerit ad urbem pro cauſa committenda ad partes, interim ſibi expectandum, & ſperare cenſuras non venturas eſſe; addit tamen: *diſpliceo multis, pluribus, plurimis.* Eodem tempore piæ Staupitii literæ ad Lutherum Saltzburgo ſcriptæ, huc inſeri omnino merentur qvæ leguntur *Lib. I. n. 61. Videtur mihi mundus contra veritatem exaſperatus: olim in tanto odio fuit crucifixus Chriſtus: & qvid hodie præter crucem te maneat, non video qvicqvam. In foribus, ni fallor, eſt ſententia:*

Digitized by Google

tia: ne qvis inconſulto Pontifice ſcrutetur Scripturas, ad inveniendum ſe, qvod utiqve Chriſtus, ut fieret, juſſit. Paucos habes patronos: & utinam non ſint occulti propter metum adverſariorum. Placet mihi, ut Wittebergam ad tempus deſeras, meqve accedas, ut ſimul vivamus moriamurqve. Id ipſum & Principi complacitum eſt. His pono modum verbis. Expedit ita fieri, qvatenus deſerti deſertum ſeqvamur Chriſtum. Vale & felix veni. Datum Saltzburgæ, die exaltationis ſanctiſſimæ crucis id eſt d. 14. Septembr. Anno M. D. XVIII. Paulo ante d. 7. Sept. ad Spalatinum ſcribens, eandem magnitudinem animi oſtentat, pro veritate qvidvis patiendi, precaturqve Electorem, *ne ſe, nec Lutherum, nec ordinem Auguſtinianum reſpiciat, veritatis tantummodo manutentioni intendat, utqve hæc in lucem veniat, fugatis tenebris, ſatagat: modo ſecurus ſit locus, ubi abſqve metu, cadente in virum conſtantem, libere loqvi poſſit.* Ibidem ait: *Ego novi, qvantum ſæviat Babylonica, ne dixerim Romana, peſtis in eos, qvi abuſibus vendentium Chriſtum contradicunt. Vidi enim, concionatorem veriſſima docentem, de pulpito violenter rapi, & licet in maxima feſtivitate coram omni populo per cordas trahi, carceriqve mancipari.* Hæc epiſtola alieno loco inſerta eſt. *Tom. I. fol. 384. b.* Permotus autem eſt Staupitius, ut Auguſtam iret, & auxilio Luthero eſſet, eoqve paulo poſt Lutherum adventavit.

§. 1.

Sed interpoſitis Electoris Saxoniæ & Academiæ VVittenbergenſis pro Luthero precibus, conſenſit Pontifex, ut cauſa in Germania cognoſceretur, data judicandi facultate Thomæ de Vio, Cardinali Cajetano, Legato ſuo, qvi tunc Auguſtæ Vindelicorum erat. Lutherum Fridericus Dux urgebat, ut coram tanto viro ſe ſiſteret, qvem virtus omnibus plus qvam purpura venerabilem reddebat. Obtemperavit Lutherus huic juſſui, die XII. Octobris Auguſtam venit, acceptis prius literis Cæſaris, qvas ſalvi conductus vocant, *Act. Luth. ap. Cajet. Ep. univerſ. ad Carol. Miltit. & ad Leon. Luth. Tom. I.*

Digitized by Google

1518. *vocant, ſine qvibus, amicis ita conſulentibus, comparere nolebat.*

§. XXXVI.

Multa in his, & qvæ ſeqvuntur, de actis Auguſtanis cum Cajetano prætermittit aut turbat Maimburgius, qvæ ex Lutheri Tomis Latinis & Germanicis, ejusdemqve epiſtolis, aut ex ipſo Pallavicino plenius, ſaltem verius tradere potuiſſet. Fridericus Elector ante iter Lutheri, Auguſta abiens, Legato Pontificio promiſerat, ut ex literis ejus poſtmodum ad eum ſcriptis apparet, *ſe effecturum, ut Lutherus coram eo ſeſe ſiſteret*; nec de ſalvi conductus literis aliqvid dixerat, aut pactus erat. Dubitantem vero, ut videtur, de comparitione Lutherum animaverat, promittendo, non paſſurum ſe eſſe, ut Romam duceretur, & commendationibus ad ſenatum aut proceres qvosdam civitatis Auguſtanæ, viatico etiam inſtruxerat, fortaſſe non amplo. Pedes certe iter fecit Lutherus, ut ipſe ſcribit, & pauperiem miſeriamqve ſuam, immo & temeritatem, qvod nulla prius impetrata ſecuritate profectus eſſet, non celat. Norimbergæ a Wenceslao Linccio, ordinis ſui Theologo cucullum commodatum ſumſit; dein tribus ab Auguſta milliaribus conducto curru in urbem vectus, ad Auguſtinianos primum venit, ſed neſcio, qva cauſa apud Carmelitas hoſpitium impetravit, vel, ut Pallavicinus ſcribit, emendicavit. Convenit eum ante omnes Italus qvidam, qvem *Urbanum oratorem* nominat. (Montisferratenſem fuiſſe, ex Cajetani literis ad Electorem percipitur.) qvileniſſimis verbis bene ſperare de Cardinali juſſit, eumqve ſine ulla ſuſpicione adire. Ignorabat tunc Lutherus argumentum diplomatis ſive commiſſionis Pontificiæ, id tamen non niſi in reditu Norimbergæ accepit, ut ex *epiſtola 68. Lib. I.* ad Spalatinum conſtat. Illo enim ante iter viſo, ſi condemnatum ſe jam Romæ eſſe, & in captivitatem peti comperiſſet, vix perſvaderi ſibi paſſus foret, ut Cardinali ſe ſiſteret. Hærentem autem, an Urbano illi, Cardinalis emiſſario, ſive *Sinoni* (ut eum vocat) obſecundaret, Auguſtani omnes, qvibus ab Electore commendatus erat, monuerunt, ut prius a Cæſare, qvi venatum exierat, ſalvi conductus literas expectaret. Itaqve, qvoad hoc conſilium *multos Germanos, antea cognitos, atqve vita & autoritate celebres, ſe Germanum uni Italo prætuliſſe*, ſcribit *epiſt. 76.* Eorundem amico-

amicorum opera factum eſt, ut Cæſar petitis annueret, ægre id qvidem ferente Cardinale. Is tamen in literis ad Electorem poſtea ſcriptis, videri voluit, ſe conſenſum Cæſari præſtitiſſe, vere, an callida offenſæ diſſimulatione, non diſputo. Erat utiqve, ſtante illa univerſalis potentiæ Romanæ hypotheſi, res inviſa, Imperatorem tutelam ſuſcipere monachi, in qvem nullam, ſi cleri principiis locus eſt, habebat jurisdictionem. Qvod ſi brevis Pontificii rigor conſideretur, parata jam erant adverſus omnes fulmina, (ſolo Imperatore excepto) qvi patrocinium Luthero præſtituri eſſent, non cenſuris ſaltem eccleſiaſticis coercendi, ſed dignitatibus & feudis, a qvocunqve collatis, privandi. Tetigit hoc ulcus Pallavicinus, dum *Lib. I. c. IX. n. 2.* Cardinalem *noluiſſe* ſcribit, *ut conſenſus ſuus pateſieret, ne hac ratione comprobaret, a profano Principe fidem porrigi reo, in cauſa religionis jam ad Pontificem delata* Sed erant revera hæ Imperatorii juris reliqviæ, in tanta licet, qva tum poteſtates ſummæ premebantur, ſervitute ad veritatis & innocentiæ præſidium utcunqve exerciti. Non erravit igitur Lutherus, cum in ſuis relationibus memorat, Cardinalem non probaſſe ſalviconductus impetrationem; nec vane forſitan absqve illo metuiſſet Lutherus, qvanqvam ipſe majori fiducia, qvam res ejus ferre videbatur, agebat. Narrat ipſe in præfatione operum Latinorum anno 1545. repetiitqve paulo ante mortem in colloqvio cum familiaribus, qvomodo reſponderit Oratori Italo, a Cardinali miſſo; Urbano, puta, illi: *Tertio die venit expoſtulans, cur non accederem Cardinalem, qvi benigniſſime me expectaret?* Reſpondi, *mihi obtemperandum eſſe conſiliis optimorum virorum, qvibus eſſem a Principe Friderico commendatus, eſſe autem eorum conſilium, ne ullo modo absqve tutela Cæſaris ſeu fide publica Cardinalem accederem, qva impetrata (agebant autem illi apud Senatum Cæſareum, ut impetrarent) mox eſſem acceſſurus.* Hic commotus ille, *qvid* (inqvit) *putas, Principem Fridericum propter te arma ſumturum?* dixi: *hoc nollem prorſus.* *Et ubi manebis?* Reſpondi: *ſub Cælo.* Tum ille: *Si tu Papam & Cardinales in poteſtate tua haberes, qvid eſſes facturus?* *Omnem*, inqvam, *reverentiam & honorem exhibiturus.* Tum ille, geſtu Italico mordens digitum, dixit: *Hem:* Et ſic abiit, neqve reverſus eſt.

§. 5.

Acta Luth. ap. Cardin. Cajet. t. 1. Cocbl. Act. Luth.

Cardinalis illum ab initio comiter excepit, & evitata diſceptatione, qvæ ejus dignitati & officio judicis non conveniebat, Pontificis nomine denuntiavit, neceſſe eſſe, ut errores in libris ſuis extantes revocaret, & ſe ab iis abſtinere velle promitteret. Reſpondit Lutherus, ſe non putare, qvod errores docuerit, aliqvosqve ſibi oſtendi rogavit. Inde duos ei Cardinalis notavit, primo, qvod contra Conſtitutionem Clementis VI negaſſet merita Chriſti infinita theſaurum indulgentiarum eſſe; dein, qvod ad juſtificationem ſola fides ſufficiat, qva firmiter & ſine dubitatione creditur, omnia peccata pœnitentibus remitti: hoc enim Scripturis adverſari, ex qvibus conſtet, hominem nunqvam omni certitudine ſecurum eſſe poſſe de gratia. Lutherus, qvi Clementinam legerat, dixit, ſe ad eam admittendam non obligari, qvia tantum referat opinionem S. Thomæ, Scripturam inde allegabat, ſed ſuo ſenſu explicans, & falſa diſtinctione qvadam utens, qvales ingenia hominum ad ejusmodi illuſiones fertilia, facile invenire poſſunt, ad aſſerendum, qvicqvid aliqvam veri ſpeciem habet. Cum vero poſt ſatis longam de hoc puncto (ad alterum enim non accedebant) habitam diſputationem Lutherus videret, qvod Legatus reſponſionibus ſuis parum contentus, ſemper retractationem urgeret, & ulteriorem diſceptationem recuſaret, tempus ad deliberandum in diem

diem ſeqventem petiit, eoqve impetrato comparuit, 1518.
comitante Notario & teſtibus, præſentibus etiam qvatuor Senatoribus Auguſtanis. Tum proteſtatus, qvod judicio Eccleſiæ Romanæ omnia, qvæ dixiſſet & feciſſet, ſubmitteret; nihil ſe propoſuiſſe dicebat, qvam per modum diſputationis, ad inveſtigandam veritatem, neqve ſcire, qvod contra hanc qvidqvam aſſeruerit, adeoqve nec reperire, qvod retractare deberet, anteqvam oſtenſum fuerit, in qvo erraſſet, qvanqvam ut hominem errare ſe potuiſſe, non diffiteretur; offerebat autem rationem omnium, qvæ dixiſſet, & judicium univerſitatum Baſileenſis, Friburgenſis, & Lovanienſis, maxime vero Pariſienſis, qvæ mater ſcientiarum & ſemper in ſtudiis Theologiæ florentisſima fuiſſet, & ſecuturum promittebat. Tandem cum longum ſcriptum exhibuiſſet, in qvo rationes & teſtimonia, qvibus errores ſuos probari putabat, expoſuerat, Legatus vero horum nihil admittens, ſemper retractationem imperaret, & cenſuras Eccleſiaſticas minaretur, etiam ulteriori ad ſe aditu, niſi obtemperaret, eum prohiberet, noctu appellationem ad Pontificem affigi fecit, & feſtinanter VVittebergam verſus abiit, metuens, aut metuere ſimulans, ne Cardinalis juſſu, una cum Staupitio Vicario, Patrono ſuo, captivus retineretur. Nihilominus literas valde modeſtas ad Legatum ſcripſit, in qvibus benignitatem, qva exceptus fuerat, laudavit, & ſeſe excuſavit, qvod mi-

Digitized by Google

I. §. 37, 1518. *& adducta per me autoritates diſſoluta, qvod nondum eſt factum, neqve fiet, Deo propitio, unqvam.* Sed Cardinalis levia habuit, & contemtu voluit elidere, qvæ Lutherus ex Scriptura adduxit, immo in colloqvio cum Wenceslao Linccio non veritus eſt dicere, *ſi indulgentiarum impugnationem revocaret Lutherus, totam cauſam componi poſſe: articulum enim de Sacramentis admittere moderationem & interpretationem.* Qvo intellecto Staupitius optavit, *ut notario & teſtibus præſentibus illa dixiſſet Cardinalis, ut conſtaret, Romæ plus æſtimari pecuniam qvam fidem.* Vide *Tom. I. Alt. fol. 123.* Conſtat, Cajetanum Scholaſticis qvidem doctrinis refertiſſimum, ſed eo tempore Scripturarum valde imperitum fuiſſe. Lutherus ſane ad Spalatinum ſcribens d. 19. Novembris *Lib. I. ep. 71.* *audiſſe ſe ait ex ore ejus propoſitiones atheologisſimas, qvas, ſi alius dixiſſet, hæreticiſſimas pronuntiaſſet, & hunc tamen inter Dominicanos principem principiſſimum doctrinæ eſſe, ſecundum vero Sylveſtrum; unde cogitari poſſit, qvales ſint decimi & centeſimi.* Ipſe etiam Pallavicinus imperitiam ſacrarum literarum ſeu Theologiæ Eccleſiaſticæ ei non obſcure tribuit; & in hac poſtea demum, ſive poſtremis annis ſuis (tunc enim in ſacram Scripturam commentatus eſt) eruditionem acqviſiviſſe tradit *Lib. I. cap. X, n. 7.* qvem zelum ex hoc ipſo cum Luthero conflictu natum ei fuiſſe probabile eſt. Cæterum qvæ Lutherus ſive ex ſchedula recitavit, ſive ſcripta porrexit, literasqve duas, qvas ad Cardinalem dedit, *Tom. I. Jenenſ. fol. 202.* & *Wittemb.* legere licet. Fallitur Maimburgius, dum Lutherum veniſſe ſcribit Auguſtam die 12. Octobr. cum ipſe adventus diem nominet S. Marci poſt Franciſcum, id eſt, Marci Papæ ſcilicet 7. Octobris die Veneris ſive Feria VI & poſt qvatriduum, id eſt, die 11. Octobris, impetrato nempe illo die conductu Cæſareo, Cardinalem prima vice acceſſit: altera die 12. Octobr. iterum comparuit, comitatus qvatuor inſignibus Conſiliariis Cæſareæ Majeſtatis, ut ipſe refert: qvanqvam in relatione *Tomo I. Germ. f. 122. & ſeqq. inſerta* tres tantum & inter illos *Decanus Tridentinus*, & *D. Conradus Peutingerus*, (qvem unum in re ſua ſtudioſiſſimum prædicat *Lib. I. ep. 62.* Lutherus) recenſeantur; (Senatores ſolum Auguſtanos perperam vocat Maimburgius). Adduxit etiam Notarium & teſtes, & reſponſionem ſuam ex ſcripto recitavit, in qva Academiarum judicio ſe ſubmiſit, acriter obloqvente & diſputante Cardinale, ita ut Luthero parum temporis ad replicandum concederetur; unde ſurgens,

Digitized by Google

ſurgens, qvi aderat, Staupitius, in ſcriptis eum audiri petiit, idqve repetente Luthero impetratum fuit. Aderant ei etiam Legati Electoris Saxoniæ *Philippus Feilitſchius*, Eqves Auratus, & *Joh. Rüel,* Juris-Conſultus, autor relationis ad Electorem *fol.194.* Tertio dein acceſſu d. 14. Octobris ſcriptum illud exhibuit, qvod in relatione continetur, *fol. 196.* Id contemſit Legatus, ad Urbem tamen miſſurum ſe eſſe dixit, & Lutherum abire juſſit, nec redire, niſi revocaret. Egit tamen eodem die cum Staupitio, ut Lutherum ad revocandum perſvaderet, qvod hic promiſit; ſed cum Cardinalis juberet, ut ex Scripturis Lutherum convinceret, reſpondit, *id ſupra vires ſuas, & imparem ſe Luthero eſſe, in ſacris literis & ingenio.* Vide *Lib. I. ep. 64. & 76.* Cum igitur Staupitius & Linccius audita ex Cardinale Luthero expoſuisſent, non ſolum per eos aliosqve multa cum ſubmiſſione Cardinalem placare conatus eſt, ſed & d. 16. Octobr. (qvam *pridie Lucæ* nominat) literas ad eum ſcripſit: in his Staupitium, ut patrem, Linccium, ut *ſodalem, qvorum uterqve ſe ſolidum in manu habeat*, deprædicat, *nec per alios fortius & dulcius moveri ſe poſſe* profitetur, Cardinalem dein mire laudat, & timore poſito, amorem & veram filialemqve reverentiam erga eum teſtatur; deprecatur etiam qvod, (irritatus ſcilicet) irreverentior in Pontificem fuerit, & promulgaturum ſe id per omnia offert pulpita, aliumqve futurum & aliter locuturum pollicetur. Promtisſimum ſe etiam dicit, de indulgentiis poſthac non tractare, ſed qvieſcere, modo illis qvoqve modus aut ſermonis aut ſilentii imponeretur, qvi tragœdiam in ſe ſuſcitaverint. Cæterum revocationem recuſat, qvæ in dubiis & indeterminatis nihil ad rem faciat, & pro Thomæ autoritate (qvæ ſibi ſatisfieri poſſe negat) Eccleſiæ, ſponſæ Chriſti, vocem audire & ſeqvi vult, qvippe qvæ ſponſum audiat. Neſcio an non ad has preces & oblationes ab amicis, maxime a Staupitio, permotus fuerit. Nam hic qvidem conſentiebat cum Luthero in doctrina, & judicio de abuſibus, & confirmabat aliqvando illum, ut ſupra vidimus: unde qvæ Auguſtæ hoc ipſo tempore dixerit, ex epiſtola ad illum Lutheri poſt triennium data qvæ 207. eſt in *Lib. I.* adſcribere lubet: Cum Auguſtæ eſſemus, inter cætera, qvæ de hac mea cauſa tra- „
ctabamus, dicebas ad me: memor eſto frater, te iſta in nomine Domi- „
ni noſtri Jeſu Chriſti incepiſſe. Qvod verbum non a te ſed per te mihi „
dictum accepi, & memori valde mente repoſitum teneo. At humi- „
liorem

Digitized by Google

1518. datam notat ad marginem Maimburgius, ſed eo die præſentatam Luthero eſſe, veriſimile eſt, qvia ſeqventi Cyriaco ſacra, id eſt, d 8. Auguſti eam ad Spalatinum, qvi tunc cum Friderico Electore in Comitiis Auguſtanis erat, miſit, & commiſſionem ad audiendum ſe in partibus Alemanniæ petiit. *Lib.I. Ep.41.* Prieriatem, cujus dialogo tum reſponderat, ſibi judicem datum eſſe, breviter qveſtus, his verbis: *Idem homo ſvaviſſimus mihi ſimul adverſarius & judex eſt.* Poſt qvatriduum acrius inſtitit *ep.56.* & modum ſuppeditavit, qvo liberari a comparendi neceſſitate poſſet, nempe *ut negato ab Electore ſalvo conductu, ſive abeundi licentia, Wittenberga manendi cauſam haberet.* Ideo ſophiſmatum a *Pallavicino* accuſatur, ſed ex epiſtola apparet, qvod amicorum ſaltem conſilium referat, & qvod certum eſſe ſcribat, Principis animum & mentem ſemper fuiſſe, negare abeundi licentiam. Qvod vero Electoris interventione, aut precibus Academiæ Wittenbergenſis, motum Pontificem, cauſam in Germania cognoſcendam decreviſſe & Cardinali Cajetano delegaſſe putat Maimburgius, actis repugnat. Nam Rector, Magiſtri, & Doctores Academiæ Wittenbergenſis non niſi ſeqventi menſe d. 25. Septembr. ad Pontificem ſupplices literas pro Luthero ſcripſerunt, in qvibus eum *fidele & gratum membrum Academicum* vocant, & corporis valetudinem viæqve periculum allegantes, in excuſando eo ab hæretici dogmatis labe finiunt, nihil de cognitione cauſæ petentes; ſed in literis *ad Carolum Miltitium*, Cubicularium Pontificis & nuntium, qva ea, qvæ ad Pontificem ſcripſerant, commendant, Lutherum majoribus proſeqvuntur laudibus, eiqve *multijugam & pene ſingularem eruditionem, moribus integerrimis & defecatisſimis conjunctam* tribuunt. Elector vero non tam ut Cajetano, qvam ut Germaniæ qvibusdam Prælatis cauſa committeretur, petierat. Qvanqvam cum Auguſtæ cum Cajetano collocutus eſſet, contentus eſſe videretur, ut ibi ab illo audiretur Lutherus. Itaqve Pontifex d. 23. Auguſti ad illum blande ſcribens, precum ejus pro Luthero nullam facit mentionem, nec iis dediſſe ſe aliqvid jactat, ſed ſimpliciter refert, ſe & citari juſſiſſe Lutherum, & interea Cajetano mandaſſe, qvid in cauſa ejus agere debeat. Aliam itaqve cauſam delegandi Pontifex habuit, breviori nempe & leviori modo componi Lutheri negotium induſtria Legati poſſe perſvaſus. *Pallavicinus* Majeſtati Pontificiæ conſulturus negat Cardinalem Lutheri cauſa, ſed

ideo

ideo miſſum, ut Principes Chriſtianos ad ſocietatem armorum contra Turcos moveret. Fortaſſe veriorem & intimam Lutherus ſubodoratus eſt, ut ſcilicet decimas ex Lateranenſis Concilii placitis in Germania impetraret. Qvanqvam neutrum exitum habuit, tantoqve indignius tulit Legatus, qvod etiam in Luthero ſubjugando fruſtra fuiſſet. Qvod ad epiſtolam Maximiliani Imperatoris d. 5. Aug. ad Pontificem datam attinet, verum eſt, qvod Lutherus in ea præjudicio oneretur, & dogmata ejus pleraqve hæretica & damnoſa videri dicantur; ſed bonum Principem controverſiarum theologicarum parum peritum, facile ad iſta ſcribenda inducere, ut fit, potuerunt miniſtri præoccupati, ut adeo horum potius, qvam Imperatoris mentem inde liceat intelligere: hanc vero ipſe in familiari ſermone ita dicitur aperuiſſe, ut cleri conſiliis & actionibus parum eum faviſſe appareat. Hoc forte movit *Paulum Venetum*, ut Epiſtolæ hujus mentionem in hiſtoria ſua non fecerit, reprehenſus ideo *Pallavicino cap. VII. n. 5.* *Addit.*

§. XXXIV.

Priusqvam de itinere Lutheri Auguſtano agamus, alia qvædam ad hiſtoriam pertinentia notare viſum eſt. Veniſſe nempe circa hoc tempus Wittembergam d. 25. Auguſti vocatum, poſthabitis aliis, ad Profeſſoris Græcæ lingvæ munus, Philippum Melanchthonem, Brettæ in Palatinatu inferiori natum. Agebat tunc annum ætatis vigeſimum ſecundum & jam Tubingæ annos qvatuor Oratoriam docuerat, exili corpore & contemtibili fere ſpecie; ſed cum d. 29. Aug. lectiones ſuas oratione habita auſpicatus eſſet, ingentem ſui admirationem excitavit, ut Lutherus ipſe pridie Calend. Septembr. ad Spalatinum ſcriberet, *Lib. I. ep. 57.* Habuit orationem qvarto die, poſtqvam venerat, „ plane erudititiſſimam & terſiſſimam, tanta gratia omnium & admira- „ tione, ut jam non id tibi cogitandum ſit, qva ratione nobis eum com- „ mendes. Abſtraximus cito opinionem & viſionem ſtaturæ ejus & „ perſonæ, & rem ipſam in eo & gratulamur & miramur; Et paulo poſt: „ Ego plane Græcum præceptorem, illo ſalvo, alium non deſidero. „ Monet tamen de ampliori ſalario ei proſpiciendum eſſe, ſi enim, ut „ ſuſpicatur, Pfeffingerus pro more ſuo nimium voluerit Principis mar- „ ſupio conſulere, metuere, ne eum auferant Lipſienſes. Et poſt qva- „ triduum alia epiſtola: Philippum Græciſſimum, eruditiſſimum, hu- „

manifſimum habe commendatiſſimum; auditorium habet refertum
„ auditoribus, inprimis omnes Theologos, ſummos cum mediis ſtudio-
„ ſos facit Græcitatis.

§. XXXV.

Freqventia igitur ſtudioſorum Lutherum & Melanchthonem audientium Wittenbergæ indies crevit, Lipſiæ vero minuta eſt; ſed aucta etiam Lutheri invidia fuit, tum ob concionem de excommunicatione adverſus abuſus Officialium & Vicariorum, qvæ legitur *T. I. f. 172. & ſeqq.* tum ob Reſolutiones theſium de qvibus ſupra dictum eſt, hoc menſe Auguſto publicatas. Sed animum non dejecit. Monuerat eum ſuperveniente jam citatione Pontificia, Staupitius, neſcio qvid; huic Cal. Sept.
„ reſpondit: Nihil dubites, Reverende Pater, futurum me liberum in
„ verbo Dei ſcrutando & tractando. Neqve enim illa citatio & inten-
„ tatæ comminationes me movent. Poſtero die ad Spalatinum hæc
„ ſcripſit; Scribis eſſe qvosdam, qvi Principem noſtrum illuſtriſſimum
„ conentur & cælo & terræ inviſum facere: obſecro, qvid hoc monſtri
„ eſt? opto ex corde, ne id mei cauſa fiat, ſicut dixi, ita dico, nolo in hac
„ re Principem noſtrum innocentiſſimum qvicqvam facere, qvod pro-
„ poſitiones meas defendat, ſed offerri & objici omnibus, qvicunqve
„ contra me vel agere vel ſcribere voluerint: ſicut ſpero facturum eſſe,
„ niſi forte id commode præſtare poſſet, ne vis mihi irrogaretur. Qvia
„ ſi ne hoc poterit; etiam ſic volo meum eſſe periculum totum. Spero
„ me pulchre defenſurum ea, qvæ defendenda ſuſcepi, invitis (ut Chri-
„ ſto duce gloriar) omnibus opinionibus Thomiſtarum. Violentiæ
„ autem locum dare neceſſe erit, veritate tamen ſalva. Non multo poſt circa Idus Septembr. in epiſtola ad Joh. Langum, Priorem Auguſtinianorum Erfurtenſem, refert: *Dominicanos coëmere exemplaria Dialogi Sylveſtrini, atqve ſupprimere, recudi autem nunc Witteberga;* dein ſcriptum ſibi eſſe ab Electore, effeciſſe illum, ut Legatus Cajetanus ſcripſerit ad urbem pro cauſa committenda ad partes, interim ſibi expectandum, & ſperare cenſuras non venturas eſſe; addit tamen: *diſpliceo multis, pluribus, plurimis.* Eodem tempore piæ Staupitii literæ ad Lutherum Saltzburgo ſcriptæ, huc inſeri omnino merentur qvæ leguntur *Lib. I. n. 61. Videtur mihi mundus contra veritatem exaſperatus: olim in tanto odio fuit crucifixus Chriſtus: & qvid hodie præter crucem te maneat, non video qvicqvam. In foribus, ni fallor, eſt ſententia:*

Digitized by Google

tia: ne qvis inconſulto Pontifice ſcrutetur Scripturas, ad inveniendum ſe, qvod utiqve Chriſtus, ut fieret, juſſit. Paucos habes patronos: & utinam non ſint occulti propter metum adverſariorum. Placet mihi, ut Wittebergam ad tempus deſeras, meqve accedas, ut ſimul vivamus moriamurqve. Id ipſum & Principi complacitum eſt. His pono modum verbis. Expedit ita fieri, qvatenus deſerti deſertum ſeqvamur Chriſtum. Vale & felix veni. Datum Saltzburgæ, die exaltationis ſanctiſſimæ crucis id eſt d. 14. Septembr. Anno M. D. XVIII. Paulo ante d. 7. Sept. ad Spalatinum ſcribens, eandem magnitudinem animi oſtentat, pro veritate qvidvis patiendi, precaturqve Electorem, *ne ſe, nec Lutherum, nec ordinem Auguſtinianum reſpiciat, veritatis tantummodo manutentioni intendat, utqve hæc in lucem veniat, fugatis tenebris, ſatagat: modo ſecurus ſit locus, ubi absqve metu, cadente in virum conſtantem, libere loqvi poſſit.* Ibidem ait: *Ego novi, qvantum ſæviat Babylonica, ne dixerim Romana, peſtis in eos, qvi abuſibus vendentium Chriſtum contradicunt. Vidi enim, concionatorem veriſſima docentem, de pulpito violenter rapi, & licet in maxima feſtivitate cum omni populo per cordas trahi, carceriqve mancipari.* Hæc epiſtola alieno loco inſerta eſt. *Tom. I. fol. 384. b.* Permotus autem eſt Staupitius, ut Auguſtam iret, & auxilio Luthero eſſet, eoqve paulo poſt Lutherum adventavit.

§. 1.

Sed interpoſitis Electoris Saxoniæ & Academiæ VVittenbergenſis pro Luthero precibus, conſenſit Pontifex, ut cauſa in Germania cognoſceretur, data judicandi facultate Thomæ de Vio, Cardinali Cajetano, Legato ſuo, qvi tunc Auguſtæ Vindelicorum erat. Lutherum Fridericus Dux urgebat, ut coram tanto viro ſe ſiſteret, qvem virtus omnibus plus qvam purpura venerabilem reddebat. Obtemperavit Lutherus huic juſſui, die XII. Octobris Auguſtam venit, acceptis prius literis Cæſaris, qvas ſalvi conductus

Act. Luth. ap. Cajet. Ep. univerſ. ad Carol. Miltit. & ad Leon. Luth. Tom. I.

vocant,

Digitized by Google

vocant, ſine qvibus, amicis ita conſulentibus, comparere nolebat.

§. XXXVI.

Multa in his, & qvæ ſeqvuntur, de actis Auguſtanis cum Cajetano prætermittit aut turbat Maimburgius, qvæ ex Lutheri Tomis Latinis & Germanicis, ejusdemqve epiſtolis, aut ex ipſo Pallavicino plenius, ſaltem verius tradere potuiſſet. Fridericus Elector ante iter Lutheri, Auguſta abiens, Legato Pontificio promiſerat, ut ex literis ejus poſtmodum ad eum ſcriptis apparet, *ſe effecturum, ut Lutherus coram eo ſeſe ſiſteret*; nec de ſalvi conductus literis aliqvid dixerat, aut pactus erat. Dubitantem vero, ut videtur, de comparitione Lutherum animaverat, promittendo, non paſſurum ſe eſſe, ut Romam duceretur, & commendationibus ad ſenatum aut proceres qvosdam civitatis Auguſtanæ, viatico etiam inſtruxerat, fortaſſe non amplo. Pedes certe iter fecit Lutherus, ut ipſe ſcribit, & pauperiem miſeriamqve ſuam, immo & temeritatem, qvod nulla prius impetrata ſecuritate profectus eſſet, non celat. Norimbergæ a Wenceslao Linccio, ordinis ſui Theologo cucullum commodatum ſumſit; dein tribus ab Auguſta milliaribus conducto curru in urbem vectus, ad Auguſtinianos primum venit, ſed neſcio, qva cauſa apud Carmelitas hoſpitium impetravit, vel, ut Pallavicinus ſcribit, emendicavit. Convenit eum ante omnes Italus qvidam, qvem *Urbanum oratorem* nominat. (Montisferratenſem fuiſſe, ex Cajetani literis ad Electorem percipitur.) qvi leniſſimis verbis bene ſperare de Cardinali juſſit, eumqve ſine ulla ſuſpicione adire. Ignorabat tunc Lutherus argumentum diplomatis ſive commiſſionis Pontificiæ, id tamen non niſi in reditu Norimbergæ accepit, ut ex *epiſtola 68. Lib. I.* ad Spalatinum conſtat. Illo enim ante iter viſo, ſi condemnatum ſe jam Romæ eſſe, & in captivitatem peti comperiſſet, vix perſvaderi ſibi paſſus foret, ut Cardinali ſe ſiſteret. Hærentem autem, an Urbano illi, Cardinalis emiſſario, ſive *Sinoni* (ut eum vocat) obſecundaret, Auguſtani omnes, qvibus ab Electore commendatus erat, monuerunt, ut prius a Cæſare, qvi venatum exierat, ſalvi conductus literas expectaret. Itaqve, qvoad hoc conſilium *multos Germanos, antea cognitos, atqve vita & autoritate celebres, ſe Germanum uni Italo prætuliſſe*, ſcribit *epiſt. 76.* Eorundem amico-

amicorum opera factum eſt, ut Cæſar petitis annueret, ægre id qvidem ferente Cardinale. 1518. Is tamen in literis ad Electorem poſtea ſcriptis, videri voluit, ſe conſenſum Cæſari præſtitiſſe, vere, an callida offenſæ diſſimulatione, non diſputo. Erat utiqve, ſtante illa univerſalis potentiæ Romanæ hypotheſi, res inviſa, Imperatorem tutelam ſuſcipere monachi, in qvem nullam, ſi cleri principiis locus eſt, habebat jurisdictionem. Qvod ſi brevis Pontificii rigor conſideretur, parata jam erant adverſus omnes fulmina, (ſolo Imperatore excepto) qvi patrocinium Luthero præſtituri eſſent, non cenſuris ſaltem eccleſiaſticis coercendi, ſed dignitatibus & feudis, a qvocunqve collatis, privandi. Tetigit hoc ulcus Pallavicinus, dum *Lib. I. c. IX. n. 2.* Cardinalem *noluiſſe* ſcribit, *ut conſenſus ſuus pateſieret, ne hac ratione comprobaret, a profano Principe fidem porrigi reo, in cauſa religionis jam ad Pontificem delata* Sed erant revera hæ Imperatorii juris reliqviæ, in tanta licet, qva tum poteſtates ſummæ premebantur, ſervitute ad veritatis & innocentiæ præſidium utcunqve exerciti. Non erravit igitur Lutherus, cum in ſuis relationibus memorat, Cardinalem non probaſſe ſalviconductus impetrationem; nec vane forſitan absqve illo metuiſſet Lutherus, qvanqvam ipſe majori fiducia, qvam res ejus ferre videbatur, agebat. Narrat ipſe in præfatione operum Latinorum anno 1545. repetiitqve paulo ante mortem in colloqvio cum familiaribus, qvomodo reſponderit Oratori Italo, a Cardinali miſſo; Urbano, puta, illi: *Tertio die venit expoſtulans, cur non accederem Cardinalem, qvi benigniſſime me expectaret?* Reſpondi, *mihi obtemperandum eſſe conſiliis optimorum virorum, qvibus eſſem a Principe Friderico commendatus, eſſe autem eorum conſilium, ne ullo modo absqve tutela Cæſaris ſeu fide publica Cardinalem accederem, qva impetrata (agebant autem illi apud Senatum Cæſareum, ut impetrarent) mox eſſem acceſſurus.* Hic commotus ille, *qvid* (inqvit) *putas, Principem Fridericum propter te arma ſumturum?* dixi: *hoc nollem prorſus. Et ubi manebis?* Reſpondi: *ſub Cœlo.* Tum ille: *Si tu Papam & Cardinales in poteſtate tua haberes, qvid eſſes facturus? Omnem,* inqvam, *reverentiam & honorem exhibiturus.* Tum ille, geſtu Italico mordens digitum, dixit: *Hem:* Et ſic abiit, neqve reverſus eſt.

Digitized by Google

I. §. 5. 1518. *Acta Luth. ap. Cardin. Cajet. t. 1. Cochl. Act. Luth.*

§. 5.

Cardinalis illum ab initio comiter excepit, & evitata diſceptatione, qvæ ejus dignitati & officio judicis non conveniebat, Pontificis nomine denuntiavit, neceſſe eſſe, ut errores in libris ſuis extantes revocaret, & ſe ab iis abſtinere velle promitteret. Reſpondit Lutherus, ſe non putare, qvod errores docuerit, aliqvosqve ſibi oſtendi rogavit. Inde duos ei Cardinalis notavit, primo, qvod contra Conſtitutionem Clementis VI negaſſet merita Chriſti infinita theſaurum indulgentiarum eſſe; dein, qvod ad juſtificationem ſola fides ſufficiat, qva firmiter & ſine dubitatione creditur, omnia peccata pœnitentibus remitti: hoc enim Scripturis adverſari, ex qvibus conſtet, hominem nunqvam omni certitudine ſecurum eſſe poſſe de gratia. Lutherus, qvi Clementinam legerat, dixit, ſe ad eam admittendam non obligari, qvia tantum referat opinionem S. Thomæ, Scripturam inde allegabat, ſed ſuo ſenſu explicans, & falſa diſtinctione qvadam utens, qvales ingenia hominum ad ejusmodi illuſiones fertilia, facile invenire poſſunt, ad aſſerendum, qvicqvid aliqvam veri ſpeciem habet. Cum vero poſt ſatis longam de hoc puncto (ad alterum enim non accedebant) habitam diſputationem Lutherus videret, qvod Legatus reſponſionibus ſuis parum contentus, ſemper retractationem urgeret, & ulteriorem diſceptationem recuſaret, tempus ad deliberandum in diem

Digitized by Google

diem ſeqventem petiit, eoqve impetrato comparuit, 1518.
comitante Notario & teſtibus, præſentibus etiam qvatuor Senatoribus Auguſtanis. Tum proteſtatus, qvod judicio Eccleſiæ Romanæ omnia, qvæ dixiſſet & feciſſet, ſubmitteret; nihil ſe propoſuiſſe dicebat, qvam per modum diſputationis, ad inveſtigandam veritatem, neqve ſcire, qvod contra hanc qvidqvam aſſeruerit, adeoqve nec reperire, qvod retractare deberet, anteqvam oſtenſum fuerit, in qvo erraſſet, qvanqvam ut hominem errare ſe potuiſſe, non diffiteretur; offerebat autem rationem omnium, qvæ dixiſſet, & judicium univerſitatum Baſileenſis, Friburgenſis, & Lovanienſis, maxime vero Pariſienſis, qvæ mater ſcientiarum & ſemper in ſtudiis Theologiæ florentisſima fuiſſet, & ſecuturum promittebat. Tandem cum longum ſcriptum exhibuiſſet, in qvo rationes & teſtimonia, qvibus errores ſuos probari putabat, expoſuerat, Legatus vero horum nihil admittens, ſemper retractationem imperaret, & cenſuras Eccleſiaſticas minaretur, etiam ulteriori ad ſe aditu, niſi obtemperaret, eum probiberet, noctu appellationem ad Pontificem affigi fecit, & feſtinanter VVittebergam verſus abiit, metuens, aut metuere ſimulans, ne Cardinalis juſſu, una cum Staupitio Vicario, Patrono ſuo, captivus retineretur. Nihilominus literas valde modeſtas ad Legatum ſcripſit, in qvibus benignitatem, qva exceptus fuerat, laudavit, & ſeſe excuſavit, qvod mi-

1518. *nus reverenter, qvam decuiſſet, ipſi locutus eſſet. Ad alios vero, & ad ipſum Pontificem plane contrarias exaravit, qverens de duritie, vel potius intolerabili, ut dicebat, Cardinalis hujus tyrannide, qvi ſe conſtringere ad retractandum voluiſſet, neqve tamen demonſtraſſet, in qvo erraverit; dein, qvod non acceptaſſet, qvæ obtuliſſet, nempe qvod de indulgentiis nihil amplius dicere vellet, dum adverſariis qvoqve ſilentium imponeretur.*

§. XXXVII.

Comis exceptio, qvam etiam Lutherus laudavit, illa fuit, ut Cardinalis procidentem in faciem, (id ut faceret, ab Urbano illo monitus erat) dein in genua ſubſidentem erigeret, alloqventem placide aliqvandiu audiret, nec, poſtqvam ad colloqvium ventum eſt, Magiſtro ceremoniarum, qvo utebatur, permitteret, ut eum interturbaret. Laudavit etiam illum Cardinalis apud Staupitium, imo *amare ſe Lutherum, nec jam pro hæretico habere,* dixiſſe fertur. Tria autem ſtatim a Luthero poſtulavit, *ut revocaret errores, ut ab iis impoſterum abſtineret,* & ut *ab omnibus etiam aliis abſtineret, qvæ turbare poſſent Eccleſiam.* Omiſſa hæc a Maimburgio Lutherus in relatione ſua ad Electorem *Tom. I. fol. 208. b.* etiam *Cochlæus* referunt, ipſe vero Cardi„ nalis ad Electorem ita ſcribit: *fol. 206.* Dixi ante omnia, qvod ſecun„ dum ſolidam Scripturam ſacram interrogandus eſſet, & qvod ſi ſe co„ gnoſceret, & de cætero caveret, poſſemusqve ſecure dormire, nec re„ verteretur ad vomitum, omnia componerem Sanctiſſimi Domini no„ ſtri Leonis X. Papæ autoritate. Duos vero ſaltem articulos Lutheri improbaſſe, verum eſt. Primum nempe & potiſſimum, qvo indulgentias & Clementis VI bullam impugnabat; ſed alterum non recte enunciat Maimburgius, ſed ex ſuo forte ingenio huc trahit, imo & decidit qvæſtionem de juſtificatione per fidem. At Cardinali utiqve credendum hic eſt, concordante inprimis Lutheri & Cochlæi relatione, qvod alterum caput Luthero objectum fuerit *de fide Sacramentorum:*

rum: objecit, (ſcribit Lutherus) *qvod concl. 7. inter declarandum dixerum, oportere eum, qvi ad Sacramentum accedit, credere ſe conſecuturum gratiam Sacramenti.* Notandum vero eſt, ad ſupplenda vel emendanda Maimburgii narrata, ſatis vehementer de litera & ſenſu, tum de autoritate conſtitutionis Clementinæ inter Cardinalem & Lutherum diſceptatum, ſed paucula qvædam *de fide utentium Sacramentis* tractata eſſe; qvamvis Cardinalem poſtea pudere ejus conflictationis viſum eſt, ut infra dicemus. Summam vero offenſam incurrit Lutherus qvod Bullæ Clementinæ non tantum præferret Scripturas, ſed & nihil probari ex conſtitutione illa poſſe contenderet, qvia torqveret Scripturas in alienum ſenſum, & tantum opinionem Thomæ recitaret: deinde qvod extollenti poteſtatem pontificiam Cardinali, *ſupra Concilium, ſupra ſcripturam*, & *Concilii Baſileenſis abrogationem* alleganti, *univerſitatis Pariſienſis appellationem* oppoſuerat, & *Joh. Gerſonis* ſcripta. Reſpondit enim Cardinalis cum commotione: *Pariſienſes videbunt pœnas ſuas*: & *Gerſoniſtas damnatos eſſe* dicebat. Memorat hæc Lutherus in relatione ad Electorem *fol. 210.* qvæ Cardinali poſtea transmiſſa eſt. Qvam ſi attendiſſet Maimburgius, cauſam Lutheri pro Concilio Baſileenſi, & pro Joh. Gerſone atqve Pariſienſi Academia adverſus Cardinalem pugnantis, tueri, aut communem ſaltem ſibi cum eo agnoſcere debuiſſet, ſi modo ex animo ſcripſit, & pro veris habet, qvæ pro Concilio Baſileenſi in tractatu ſuo nupero de jure Pontificum aſſeruit. Fundamentum itaqve unicum Cardinalis in articulo indulgentiarum erat autoritas Pontificia. Cæterum etſi ipſe in literis ad Electorem commemorat, & Lutherus *fol. 208. b.* affirmat, *Cardinalem non opinionibus Doctorum, ſed ſcripturis ſanctis & canonibus acturum ſe eſſe* promiſiſſe; provocantem tamen ad Scripturas Lutherum vel irriſit, vel ei meras Doctorum opiniones oggerere cœpit, præſertim ubi ad qvæſtionem de Sacramentis ventum eſt. Scribit itaqve ad Electorem Lutherus: *fol. 208. b. Expecto, peto, rogo usqve hodie unam Scripturæ autoritatem, vel ſanctorum Patrum, qvæ ſit contra meam hanc ſententiam.* Hanc vero longe majoris facit, qvam litem de indulgentiis: (qvanqvam hanc maxime urgebat Cardinalis) addit enim: *fol. 209. a. Non ſum ideo malus Chriſtianus, ſi indulgentias nolim; ſed ſi hanc fidei ſententiam mutavero, Chriſtum negavero. Sic ſapio, ſic ſapiam, donec contraria ſententia per ſcripturas fuerit probata, & ad-*

1518.

Addit.

Digitized by Google

I. §. 37. 1518. *& adducta per me autoritates diſſoluta, qvod nondum eſt factum, neqve fiet, Deo propitio, unqvam.* Sed Cardinalis levia habuit, & contemtu voluit elidere, qvæ Lutherus ex Scriptura adduxit, immo in colloqvio cum Wenceslao Linccio non veritus eſt dicere, *ſi indulgentiarum impugnationem revocaret Lutherus, totam cauſam componi poſſe: articulum enim de Sacramentis admittere moderationem & interpretationem.* Qvo intellecto Staupitius optavit, *ut notario & teſtibus præſentibus illa dixiſſet Cardinalis, ut conſtaret, Romæ plus æſtimari pecuniam qvam fidem.* Vide *Tom. I. Alt. fol. 123.* Conſtat, Cajetanum Scholaſticis qvidem doctrinis refertiſſimum, ſed eo tempore Scripturarum valde imperitum fuiſſe. Lutherus ſane ad Spalatinum ſcribens d. 19. Novembris *Lib. I. ep. 71. audiſſe ſe ait ex ore ejus propoſitiones atheologiſſimas, qvas, ſi alius dixiſſet, hæreticiſſimas pronuntiaſſet, & hunc tamen inter Dominicanos principem principiſſimum doctrinæ eſſe, ſecundum vero Sylveſtrum; unde cogitari poſſit, qvales ſint decimi & centeſimi.* Ipſe etiam Pallavicinus imperitiam ſacratum literarum ſeu Theologiæ Eccleſiaſticæ ei non obſcure tribuit; & in hac poſtea demum, ſive poſtremis annis ſuis (tunc enim in ſacram Scripturam commentatus eſt) eruditionem acqviſiviſſe tradit *Lib. I. cap. X, n. 7.* qvem zelum ex hoc ipſo cum Luthero conflictu natum ei fuiſſe probabile eſt. Cæterum qvæ Lutherus ſive ex ſchedula recitavit, ſive ſcripta porrexit, literasqve duas, qvas ad Cardinalem dedit, *Tom. I. Jenenſ. fol. 202.* & *Wittemb.* legere licet. Fallitur Maimburgius, dum Lutherum veniſſe ſcribit Auguſtam die 12. Octobr. cum ipſe adventus diem nominet S. Marci poſt Franciſcum, id eſt, Marci Papæ ſcilicet 7. Octobris die Veneris ſive Feria VI & poſt qvatriduum, id eſt, die 11. Octobris, impetrato nempe illo die conductu Cæſareo, Cardinalem prima vice acceſſit: altera die 12. Octobr. iterum comparuit, comitatus qvatuor inſignibus Conſiliariis Cæſareæ Majeſtatis, ut ipſe refert: qvanqvam in relatione *Tomo I. Germ. f. 122. & ſeqq. inſerta* tres tantum & inter illos *Decanus Tridentinus*, & *D. Conradus Peutingerus*, (qvem unum in re ſua ſtudioſiſſimum prædicat *Lib. I. ep. 62.* Lutherus) recenſeantur; (Senatores ſolum Auguſtanos perperam vocat Maimburgius). Adduxit etiam Notarium & teſtes, & reſponſionem ſuam ex ſcripto recitavit, in qva Academiarum judicio ſe ſubmiſit, acriter obloqvente & diſputante Cardinale, ita ut Luthero parum temporis ad replicandum concederetur; unde ſurgens,

Digitized by Google

ſurgens, qvi aderat, Staupitius, in ſcriptis eum audiri petiit, idqve repetente Luthero impetratum fuit. Aderant ei etiam Legati Electoris Saxoniæ *Philippus Feilitſchius*, Eqves Auratus, & *Joh. Rüel,* Juris-Conſultus, autor relationis ad Electorem *fol. 194.* Tertio dein acceſſu d. 14. Octobris ſcriptum illud exhibuit, qvod in relatione continetur, *fol. 196.* Id contemſit Legatus, ad Urbem tamen miſſurum ſe eſſe dixit, & Lutherum abire juſſit, nec redire, niſi revocaret. Egit tamen eodem die cum Staupitio, ut Lutherum ad revocandum perſvaderet, qvod hic promiſit; ſed cum Cardinalis juberet, ut ex Scripturis Lutherum convinceret, reſpondit, *id ſupra vires ſuas, & imparem ſe Luthero eſſe, in ſacris literis & ingenio.* Vide *Lib. I. ep. 64. & 76.* Cum igitur Staupitius & Linccius audita ex Cardinale Luthero expoſuisſent, non ſolum per eos aliosqve multa cum ſubmiſſione Cardinalem placare conatus eſt, ſed & d. 16. Octobr. (qvam *pridie Lucæ* nominat) literas ad eum ſcripſit: in his Staupitium, ut patrem, Linccium, ut *ſodalem, qvorum uterqve ſe ſolidum in manu habeat*, deprædicat, *nec per alios fortius & dulcius moveri ſe poſſe* profitetur, Cardinalem dein mire laudat, & timore poſito, amorem & veram filialemqve reverentiam erga eum teſtatur; deprecatur etiam qvod, (irritatus ſcilicet) irreverentior in Pontificem fuerit, & promulgaturum ſe id per omnia offert pulpita, aliumqve futurum & aliter locuturum pollicetur. Promtisſimum ſe etiam dicit, de indulgentiis poſthac non tractare, ſed qvieſcere, modo illis qvoqve modus aut ſermonis aut ſilentii imponeretur, qvi tragœdiam in ſe ſuſcitaverint. Cæterum revocationem recuſat, qvæ in dubiis & indeterminatis nihil ad rem faciat, & pro Thomæ autoritate (qvæ ſibi ſatisfieri poſſe negat) Eccleſiæ, ſponſæ Chriſti, vocem audire & ſeqvi vult, qvippe qvæ ſponſum audiat. Neſcio an non ad has preces & oblationes ab amicis, maxime a Staupitio, permotus fuerit. Nam hic qvidem conſentiebat cum Luthero in doctrina, & judicio de abuſibus, & confirmabat aliqvando illum, ut ſupra vidimus: unde qvæ Auguſtæ hoc ipſo tempore dixerit, ex epiſtola ad illum Lutheri poſt triennium data qvæ *207.* eſt in *Lib. I.* adſcribere lubet: Cum Auguſtæ eſſemus, inter cætera, qvæ de hac mea cauſa tractabamus, dicebas ad me: memor eſto frater, te iſta in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti incepiſſe. Qvod verbum non a te ſed per te mihi dictum accepi, & memori valde mente repoſitum teneo. At humiliorem

1518.

1518. liorem juſto optimum illum virum & timidiuſculum fuiſſe conſtat; unde ut Lutherus de eo ſuſpicatus eſt, imo ipſi objecit, *inter Chriſtum & Papam medius hæſit. Lib. I. ep. 211.* Saxonia enim relicta (qvod hic mihi anticipare liceat omiſſum a Maimburgio & aliis) Salisburgum conceſſit, ubi jamdudum faventem habebat Archiepiſcopum; ita ut Lutherus anno 1516. ſcribat, oblatum ei fuiſſe Epiſcopatum ſuffraganeum in Chiemſee, ſed Abbatiam accepiſſe verius eſt: ut ex literis Lutheri ad Staupitium menſe Junio 1521 ſcriptis apparet. Ibi poſt paucos annos deceſſit brevi functus potentatu, ut idem Lutherus ad Amsdorffium ſcribit menſe Januario 1525.

§. XXXIIX.

Interim Lutherus eodem die 16. Octobris ab amicis inſtructus, *Appellationem a Pontifice male informato ad melius informandum* Notario exhibuerat. Cum igitur nihil reſponderet Cardinalis ad ſubmisſisſimas illas literas; die Lucæ, id eſt, 18. Octobris. alias ad Cardinalem compoſuit, qvæ leguntur *fol. 203.* in qvibus appellationem non tam ſua qvam amicorum voluntate inſuperabili factam excuſat, ſumtuum defectum allegat, & qvia præter id, qvod ſcripſerit, præſtare posſit, reditu tamen ad Cardinalem prohibitus ſit, abiturum ſe eſſe ſignificat, *finita & completa*, ut ait, *obedientia*, ſimulqve petit, ut ſanctisſimo Domino benigne commendetur. Seqventi die 19. Octobris, erat fer. IV. ſive dies Mercurii ſummo mane procurato a Staupitio eqvo uſus, & Langenmantelio, Auguſtano Senatore, portulam aperire jubente, præpropere abiit, nec femoralibus, nec ocreis, neqve calcaribus aut gladio inſtructus, eoqve die octo milliarium iter confecit, adeo fatigatus, ut ab eqvo deſcendens ſtare non poſſet, ſed in ſtramen illico procidens qvieſceret. Narravit id ipſe ſuis anno 1546. ut habetur *Tomo I. Altenb. Germ. fol. 150. a.* Ideoqve an vere metuerit, non erat, qvod Maimburgius dubitaret. Staupitius etiam ſe ſubduxerat, inſalutato Cardinale, ut hic qveſtus eſt, in literis ad Electorem, vel eodem, qvo Lutherus die, vel prius, ſi *Pallavicino* fides eſt. Abiit etiam ob eundem metum Linccius, & qvatriduo poſt Prior Carmelitarum, Johannes Froſch, Theol. Licent. Lutheri hoſpes, in Saxoniam eum ſecutus, qvem ob præſtita ſibi beneficia benigne in aula Saxonica tractari rogat, *Lib. I. ep. 68. & 70.* Reliqverat Lutherus Monachum, qvi appellationem ſuam Cardinali exhiberet, ſed id non auſi ſunt nec

Mona-

Digitized by Google

Monachus nec Notarius; hic tamen hortatu Prioris, qvem dixi, Lutheri hoſpitis, in foro eam, affixit. Vide epiſtolas memoratas & *Tom. I. p. 207. ſqq.* Appellatio illa primario adverſus citationem ad inſtantiam Fiſcalis Pontificii Martini de Peruſio factam dirigitur, in qva hæc fere gravamina Lutherus exponit (1.) qvod tantum de indulgentiis, qvæ nec præceptæ, nec conſultæ, nec meritoriæ ſint, non vero de fide, non de moribus, non de præcepto Dei aut Eccleſiæ diſputaverit. (2.) qvod judicio Eccleſiæ & Pontificis, ut ex epiſtola reſolutionibus præmiſſa conſtare dicit, omnia ſubmiſerit. (3.) qvod judices ſibi ſuſpecti ſint, Sylveſter nempe, ob editos jam contra ſe dialogos, & qvod in ſcripturis non exercitatus, Scholaſticæ ſolum Theologiæ, ſive Thomiſticæ addictus ſit; Auditor vero Cameræ, Genutius, civilium licet cauſarum gnarus, in Theologicis tamen Sylveſtri ſententiam ſeqvi debeat. (4.) de loco intuto qveritur, ſæviri enim Romæ in multos, etiam habentes ſalvum conductum, & Pontificem ipſum, ac Cardinales ſæpius in periculo mortis fuiſſe, applicatqve urbi dictum *Juſtitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ.* (5.) Imbecillitatem corpuſculi, (6.) metum inſidiarum ab inimicis per Magnates certo denunciatarum, (7.) defectum viatici adducit, qvia ſit de ordine mendicantium, & ſub obedientia aliena poſitus. Modeſte qveritur de commiſſione Cardinali Cajetano data, cum ipſe non eam, ſed aliam ad viros doctos, probos & honeſtos in partibus id eſt in Germania, per Fridericum Electorem petiiſſet. Et licet Cardinalem, qvia de partibus adverſariorum, nempe Dominicanorum, erat, & aliis veriſimilibus cauſis ſuſpectum merito habere potuiſſet, comparuiſſe tamen, & ab illo, ut viro omnibus modis doctiſſimo & humaniſſimo, primum paterne & clementer exceptum, at poſtea ſolummodo juſſum fuiſſe, ut revocaret, rejecta honeſtiſſima proteſtatione & ſubmiſſione, (de qva ſupra) additaqve comminatione excommunicationis, niſi revocaret, aut Romæ ſe ſiſteret. Ex his læſus, gravatus & oppreſſus, cum omnia qvæ diſputaſſet, Pontificis pedibus etiam nunc ſubjiciat (iisdem ſcilicet verbis, qvibus in epiſtola ad Leonem in feſto Trinitatis ſcripta, & ſupra relata uſus eſt) a Papa non bene informato ad melius informandum provocat.

§. XXXIX.

Hujus appellationis, ne inſinuatam ſibi agnoſceret, nullam mentionem facit Cardinalis, in literis ſeptiduo poſt abitum Lutheri ad Fri-

1518. dericum Electorem datis *Tom. I. f. 206.* In his autem Electori objicit, procuratum ejus favore Luthero ſalvum conductum Cæſareum, dein vehementer de ejusdem Lutheri audacia, fraudulento ingenio & heterodoxia qverens, petit, ut Elector Lutherum ad urbem mittat, aut e terris ſuis ejiciat. Subſcripſerat qvædam manu propria, & in his iſta, *ne ponat maculam in gloriam majorum ſuorum & ſuam, propter unum fraterculum.* Lutherus acceptis in reditu, ut diximus, Norimbergæ literis, & cum iis exemplo Brevis Pontificii d. 23. Auguſti ſæpe jam memorati ad Cardinalem, qvod huc usqve nondum viderat, ita exaſperatus eſt, ut *diabolicum* id diploma, *nec a Pontifice, ſed a nebulone qvodam ſcriptum* diceret: ita enim ſcribit ad Spalatinum eodem die, qvo Wittebergam rediit, id eſt, d. 31. Octobris ſive vigilia omnium Sanctorum. Maimburgii cenſuræ hic reſpondendum eſt, qvi Luthero imputat, qvod contraria de Cardinale ſcripſerit. Et de epiſtola qvidem ejus ad Pontificem d. 3. Martii ſeqventis anni data, qvam hic anticipat Maimburgius, in loco agetur. De cætero verum eſt, non omnia omnibus, nec eodem tempore ſcripſiſſe Lutherum, neqve ad id obligatus erat. Interim nihil falſi ſcripſit, laudavit qvæ laudanda erant, non ſaltem reverentiæ cauſa, cum ipſi Cardinali ſcriberet, ſed & in literis ad familiares. Qveſtus vero eſt non immerito de duritie ejus, revocationem ſimplicem urgentis. Neqve vitio ei verti poteſt, qvod in epiſtolis ad amicos ex ſua nempe intentione non vulgandis defectus qvosdam notaverit v. g. theologiæ imperitiam, & clamores atqve rixas. Pallavicinus acerbior cenſor eſt, qvi *Lib. I. c. X. 6.* ex humanitate & ſubmisſione Lutheri, qva erga Cardinalem & Pontificem uſus eſt, reperiſſe ſe putat, ex qvo illi, gentium, ut loqvitur, apoſtolatum abjudicet; ſcilicet qvod poſtea faſſus ſit, ſe tunc, cum ſe Pontifici ſubjiceret, nondum ad plenam lucem perveniſſe; dein ut ſacrilegam urbanitatem & hypocriſin exprobret, qvod Pontificis judicium ſecuturum ſe diceret, circa qvæſtionem, in qva ob Scripturæ autoritatem mutare ſententiam ipſe nunqvam vellet. Sed aerem verberat utrumqve hoc telum. Jam enim ſupra notatum fuit, Lutherum non per enthuſiaſmum, ſed profectu ſapuiſſe: neqve enim Apoſtolatum, eo qvo adverſarii cavillantur modo, ſibi unqvam arrogavit; (qvanqvam nec Apoſtoli uno momento omnia intellexerunt:) multo minus diſſimulavit, qvod eo tempore ab obedientia erga Pontificem liberare conſcientiam ſuam

non-

 I. §.39. §.t.

nondum potuerit. Urbanitas autem (utcunqve illius plane expers fuiſſe videatur adverſariis) omnino erat, aut debita potius modeſtia, & optima fiducia, qvod Pontificis deciſionem exoptaret, licet ſententiam ſuam Scripturæ congruentem exiſtimaret; & in Admonitione Auguſtanis Actis, hoc anno a ſe editis, annexa, negaret ſe eam mutaturum eſſe, neqve tamen id aliter intellexit, qvam præſupponendo, nihil ſibi ex ſacra Scriptura opponi poſſe, qvo ad mutationem urgeretur, ut ex aliis ejus ſcriptis, & ex oblatione ſua publice in comitiis Wormatienſibus poſtea facta, apparet. Sperabat nempe, Pontificem veritati ceſſurum eſſe: unde in dicta Admonitione ſcribit: *Veritas divina eſt etiam Domina Papæ; non enim judicium hominis expecto, ubi divinum judicium cognovi. Sed oportuit reverentiam ſervare ei, qvi vice ſummi Pontificis fungebatur, tum qvod etiam veriſſime dicta oporteat cum humilitate & timore aſſerere & tueri.* Idem hoc ipſo anno *Lib. I. ep. 77.* ſvadet Joh. Sylvio, Zviccavienſi Paſtori: *Placet, qvod omnia ſub judicium Eccleſiæ, inprimis ordinarii tui ſubmittis: Nam vera etiam loqvi cum timore oportet in Eccleſia Dei.* 1518.

Add.

§. t.

Scio qvosdam Legatum culpaſſe, qvod doctoris hujus ingenio uti, & mollius tractando reducere eum neſciverit; ſive, qvod ordinis ſui Monachis Dominicanis nimium faverit, qvi tamen indulgentias eo modo, qvi ſpiritui Eccleſiæ non ſatis conformis erat, prædicaverant, qvo ipſo turbarum occaſio data fuit. Neqve ignarus ſum, eſſe, qvi eum excuſent, & ſecundum mandata, qvæ habebat, egiſſe dicunt, urgendi ſcilicet Lutherum ad revocationem, vel eum apprehendendi, qvod absqve dubio feciſſet, niſi Monachus iſte ſatis aſtutus, literas commeatus ab Imperatore impetraſſet, anteqvam coram Legato compareret. Ego qvi jus

Paul. Svavis. Flor. de Ram. Pallav. Lib. 1. c. 20. & 13. Cardinal. Sadolet. l. 11. ep. 1.

 nul-

Digitized by Google

1518. *nullum habeo de hac differentia nondum ſatis deciſa, pronuntiandi, hoc tantum dicam, negotium iſtud videri ad finem perduci potuiſſe, ſi cum Luthero ſecundum ſcriptum ſuum actum fuiſſet, in qvo forenſi ordine proteſtatus fuerat, qvod ſubmiſſurus ſe eſſet Eccleſiæ Romanæ judicio. Debuiſſet igitur Pontifici mitti, qvæ pro defenſione theſium ſuarum conſignaverat, & interim ſilentium, ut ipſe petebat, utriqve parti injungi, usqve dum Papa ſententiam pronuntiaſſet. Nam Dux Saxoniæ, Univerſitas VVittembergenſis, & tota Germania Pontificiam autoritatem adhuc recognoſcebant, cumqve Lutherus idem ſolenniter profiteretur, debuiſſet is omnino ſententiæ Pontificis parere, niſi ab omnibus ut mendax & impoſtor deſeri voluiſſet. At cum alia via procederetur, ſpatium ei datum fuit, ut erroribus primis novas hæreſes adderet, qvas ille nova lumina in dies ex ſtudio ſacrarum literarum acqviſita vocabat; ita factum, ut remedium iſtud cum aliis omnibus fruſtra fuerit.*

§. XL.

Liceat etiam mihi, qvod licuiſſe ſibi exiſtimavit Maimburgius, ut rem factam pro infecta habeam, & qvid Cajetano tunc faciendum fuiſſet, conſiderem. Et Cajetani qvidem ſive affectus ſive defectus cæteros qvos a Maimburgio, & ante eum a Pallavicino notatos videmus, in medio relinqvimus, imo recte hactenus & ordine feciſſe eum putamus, qvod nec dolo malo nec vi graſſatus eſt, ſed expeditis, qvæ mandata habebat, cauſam ad Pontificem retulerit. Peccaſſe autem videtur Maimburgio, qvod ad petita Lutheri ſilentium utriqve parti non injunxerit. At neſcio, qvomodo ſalva Pontificis autoritate, Cajetanus

jetanus ſilentio ſupprimere potuiſſet Tezelii & aliorum ſententiam, 1518.
qvæ Luthero oppoſita, & Pontificis utilitati accommodata erat. Præcipitata enim jam tum erat res per Breve Pontificium d. 23. Auguſt. ad Cardinalem datum, in qvo diſerte dicitur *Lutherum declaratum jam eſſe hæreticum*; & licet venia revocaturo offerebatur, eo ipſo tamen ſententia ejus damnata & hæretica manſiſſet. Imo eo ipſo tempore alia & pejori feſtinatione, novum *pro indulgentiis decretum* (de qvo poſtea dicendum erit) Romæ cudebatur, paulo poſt, nempe qvinto Idus Novembris publicatum. Cum igitur inter abitum Lutheri & diem hujus decreti ſive bullæ, non plures qvam viginti dies intercedant, eorumqve dimidia fere pars perferendis Romam Cardinalis relationibus deberetur; nihil certius eſſe videtur, qvam Romæ determinatiſſimum & immutabile fuiſſe, indulgentiarum inſtitutum adverſus Lutherum, & pronam ad ſeqvendum eum Germaniam, omnibus modis tueri. Svadet itaqve hic Maimburgius Cajetano, qvæ in ejus poteſtate minime erant, & qvibus ſi locum dediſſet, ſummam Romæ offenſam non potuiſſet evitare. Sed ſi id vult Maimburgius, ut prævia cognitione, majori ſpecie juris pronuntiari in cauſa potuerit, nihilo meliora ſentit, nec veritati ſed prætextui & ſcenæ ſervit. Gallica etiam principia intempeſtive Romanæ Curiæ obtrudit, qvæ ex plenitudine poteſtatis per os magiſtrale Sylveſtri jam ſatis prædicata, definiverat & pronuntiaverat. Miſſo igitur inani vaframento, uno dicam verbo, qvid non tam Cajetano, qvam Pontifici ſeqvendum fuiſſet: nempe *veritas*. At qvoniam præhabitus huic eſt, clariſſime licet effulgenti, turpis qvæſtus, ſpretusqve per faſtum Lutherus, & contemti qvi jam ad puriorem ejus doctrinam oculos aperiebant Germanorum non pauci: agnoſcere nos & celebrare grata mente oportet divinam providentiam, qvæ ex illa obſtinatione & præcipitatis callidisſimorum alias hominum conſiliis id produxit commodi, ut non intra unum alterumve articulum ſtaret emendatio, ſed confirmato ac edocto magis magisqve in pluribus Luthero, tantos progreſſus fecerit, qvi in tot regnis aliisqve provinciis intra breve tempus cum ſumma admiratione orbis ſecuti ſunt: majores futuri, niſi juſto Dei judicio, in veterno errorum torpere, ſive, qvod Cardinalis ad Electorem ſcribens unice optat, *ſecure dormire*, ſuisqve frui opibus & honoribus, plurimi maluiſſent.

Digitized by Google

§. *u.*

Sane aucta ejus poſt hoc colloqvium, cujus acta in ſuum favorem per Germaniam vulgabat, exiſtimatione, ad nova dogmata procudenda audacior & magis temerarius factus eſt, maxime ut Pontificis autoritatem minueret, neqve judicem eum vellet agnoſcere, dicens: nullum eſſe judicem niſi verbum Dei, & hoc per ſe ipſum ſatis explicari poſſe, nec neceſſe eſſe, ut ad verum ejus ſenſum percipiendum ad Pontifices eatur, hos enim primos ajebat fuiſſe, qvi id corruperint, ut falſum ſenſum ſuum ſtabilirent, per qvem injuſtum & tyrannicum dominatum in Eccleſiam erigerent. Neqve tamen ab initio ſtatim eo usqve progreſſus eſt, ſed intra terminos qvosdam ſe continere ſatis putavit, donec de protectione Friderici Saxoniæ Ducis, plane ſecurus fieret. Habebat in aula ejus duos magni valoris Patronos, Staupitium nempe Vicarium Generalem, & Georgium Spalatinum, Secretarium, qvi ei efficaciter in hac occaſione adſiſtebant. Hi duo valde induſtrii animum Principis ita tractabant, ut qvi jam epiſtola eloqventisſima Lutheri, Auguſtæ poſt colloqvium ad ſe data, moveri cœpiſſet, nunc Legato, qvi petebat, ut Lutherum manifeſte hæreticum deſerere vellet, ſatis duriter reſponderet, putasſe ſe, cum Luthero, poſteaqvam Auguſtam, ut Dux permiſerat, miſſus fuerit, non ſola autoritate & præcepto

Epiſt. Frider. Sax. ad Card. Cajet. ibid.

Digitized by Google

cepto agi debuiſſe, ut retractaret theſes, qvarum falſitas non fuiſſet validis argumentis demonſtrata: eſſe enim excellentes plurium univerſitatum Doctores, qvi dogmata Lutheri valde probarent, licet proficua non eſſent iis, qvi eum perſeqverentur. Se vero Academiam ſuam privaturum non eſſe viro tam docto, & qvi ejus maximum eſſet ornamentum.

§. XLI.

Diſtinctius & plenius narrari debuiſſent, qvæ poſt reditum Lutheri a colloqvio acciderunt. Primo enim Lutherus in magnas redactus eſt anguſtias, cum accepto, ut dixi, in itinere Brevi Pontificio jam damnatum ſe eſſe Romæ cerneret, nec de publicanda contra ſe cenſura dubitare poſſet, qvo facto nec Wittenbergæ in monaſterio ſubſiſtendi, nec Profeſſoris munus continuandi facultatem ſibi, immo nullibi locum fore prævidebat, ubi tutus viveret. De Friderici Electoris protectione bene ſperabat, ſecurus tamen non erat. Licet enim Staupitii (qvi tamen pars aulæ aut aſſiduus in ea non erat, hoc vero tempore plane ex Saxonia abierat) & Spalatini commendatione jam aliqvot annis faventem Principem haberet, is tamen, non ita capere poterat ſententiæ Lutheranæ veritatem, ut ob eum tuendum res ſuas in manifeſtum diſcrimen miſſurus eſſe videretur. Scripſerat jam ante iter Lutheri V. Id. Auguſt. ad Raphaelem Cardinalem S. Georgii, *ſe nunqvam hactenus ſibi ſumſiſſe autoritatem, vel ſcripta vel conciones Lutheri tuendi Tom. I. f. 189.* Qvod ita non ſine cauſa intellexit Sleidanus *Lib. I.* ac ſi ne legiſſet aut audiiſſet qvidem. Ex Lutheri etiam ad Staupitium & Spalatinum literis poſt reditum datis apparet, ægre permiſiſſe Principem, ut Acta Auguſtæ cum Cajetano ederentur, imo bis prohibuiſſe. Vide *Lib. I. ep. 69. 79.* Sollicitum qvidem de Luthero fuiſſe, ſed maluiſſe, ut aliorſum diſcederet, eaqve de re per Spalatinum Lichtenbergæ, prope Wittembergam, agi cum illo feciſſe, diſvaſiſſe tamen iter in Galliam. Eo enim ſe recipere cogitabat Lutherus, multum nempe tribuens Pariſienſi Academiæ, cum qva de Poteſtate Pontificis, ex Baſileenſis concilii placitis ſentiebat. Sed & Orator Gallicus, *Add.*

Digitized by Google

1518. cus, qvi ex comitiis Auguſtanis paulo ante adventum Lutheri abierat, inſigne judicium de eo reliqviſſe ferebatur, ut in epiſtola die 9. Octobris Auguſta ad Spalatinum ſcripta, narratur. *Lib. 1. epiſt. 62.* Certus erat, ut ſcribit, non manere, ſi cenſuræ venirent. Idqve expreſſe Lichtenbergæ dixerat *epiſt. 69.* ſed ſatis apparet lubentius eum Wittembergæ manſiſſe. Unde eſt, qvod die 9. Novembris Spalatino proponit, *epiſt. 71.* *annon conſultum ſit, ut Princeps ad ſummum Pontificem ſcribat, pro commiſſione cauſæ ad partes*, id eſt, in Germaniam: addens (digna ſane virtute & pietate ſua obteſtatione) *Non qvod ego multum curem pro me, cum doleam miſerum me non eſſe dignum aliqvod inſigne malum pro veritate pati, cum tamen hac profectione* (Auguſtana) *prope usqve ad tentationem Dei pericula & mala qvæſierim, ſed qvod univerſitas noſtra mihi curæ eſt, & optimorum adoleſcentulorum in ſacras literas mire ardentium ſtudia nollem in ipſo jam lacte immolari.* Sed Fridericus acceptis Cardinalis literis ante omnia cum Cæſare agendum ſibi eſſe ratus eſt. Extat ejus mandatum ad Degenhardum Pfeffingerum, qvi Auguſtæ erat, d. 19. Novembris: In hoc narrat, qvæ Cardinalis præter ſpem ſuam, ut ſcribit, fecerat & ſcripſerat, & qvæ Pfeffingerus apud Cæſarem & miniſtros ejus jam ſæpius in hoc negotio, ſe mandante, propoſuiſſet; dein jubet, ut Cæſarem admoneret, urgeretqve, ut Romam ſcriberet, & autoritatem ſuam interponeret, qvo cauſa amice componeretur, aut a non ſuſpectis viris in Germania cognoſceretur: paratum fore Lutherum ſolidam informationem, ut virum bonum & Chriſtianum decet, obſeqventer admittere, absqve illa ad revocationem adigi non poſſe, idqve cuilibet, qvi extra partes ſit, ſatis patere. Eodem tempore literas ad Electorem Lutherus componebat, qvibus ad Cardinalis epiſtolam, ut juſſus erat, reſpondebat. Has cenſendas Spalatino miſit d. 25. Novembris *epiſt. 72.* Expecto, ſcribens, cenſuras tuas ſuper reſponſione mea, qvam in epiſtolam Legati edidi, niſi forte in ſpongiam cadere debeat. Cæterum expecto maledictiones ex urbe Roma qvotidie: ideo omnia diſpono & ordino, ut cum venerint, paratus & ſuccinctus eam cum Abraham, neſciens qvo, immo certiſſimus, qvo: qvia Deus ubiqve, ſed relinqvam tamen epiſtolam valedictionis. Tu vide, ut audeas legere epiſtolam maledicti & excommunicati. Ad eundem vero d. 2. Decembr. ſcripſit *epiſt. 73.* Niſi veniſſent heri literæ tuæ, jam para-

parabam receſſum: ſed & adhuc ſum in utramvis partem paratus. Mira eſt hominum noſtrorum de me ſollicitudo, & major, qvam ipſe „ ferre poſſim: Inſtiterunt nonnulli magno hortatu, ut Principi noſtro „ me in captivitatem darem, & ipſe acceptum alicubi ſervaret, ſcriberet- „ qve Legato, me captum & ſiſtendum in loco tuto ad reſpondendum. „ Qvale ſit illud conſilium, tuæ committo prudentiæ, ego in manibus „ Dei & amicorum ſum. Non poſſum, qvin & ſeqventia ex eadem epi- „ ſtola adſcribam. Certum eſt credi, Principem mihi adhærere una „ cum Univerſitate, de qvo nuper ab uno, qvem ſcio mentiri neqva- „ qvam mihi, in curia Epiſcopi Brandenburgenſis de me tractatum eſt; „ qvanam fiducia & cujus adhæſione ego niterer? hic unus, Eraſmus „ (inqvit) Fabritius, & alii doctiſſimi viri, fiducia ejus ſunt. Non, in- „ qvit Epiſcopus: hi nihil eſſent ad Papam: Univerſitas Wittembergen- „ ſis & Dux Saxoniæ prævalent. Ita intelligo, manifeſtiſſime Princi- „ pem mecum eſſe credi, qvod ſane diſplicet. Et ſane univerſitatem „ ipſam vellem, ut qvam maxime timerent. Verum iſta ſuſpicio Prin- „ cipis coget me recedere, ſi recedendum eſt: qvanqvam Princeps poteſt „ obtendere in ſcriptis ſuis, ſeſe Laicum non poſſe de tantis rebus judi- „ care: Jam multo minus, poſtqvam videt approbatam ab Eccleſia uni- „ verſitatem non contra me ſtare. Sed hæc ſunt parerga. Ego ſi hic „ manſero, multa dicendi ſcribendiqve libertate carebo; ſi iero, totum „ effundam, & vitam offeram Chriſto. Obiter noto, Fabritium, qvo „ niti videbatur Lutherus, fuiſſe Wolffgangum illum, cognomento Capitonem, Hagenoæ natum, qvi Medicinæ Doctor anno 1498. & Theologiæ anno 1504. Friburgi creatus, Canonici Doctoratus titulum Moguntiæ etiam aſſumſerat, ut & a conſiliis & concionibus Archiepiſcopo Alberto eſſe poſſet. Dein Argentorati & Hagenoæ Evangelium docuit, & anno 1541. deceſſit. *Melch. Adam. vit. Theol p. 89.*

§. XLII.

Jam de epiſtola Lutheri ad Electorem ſæpe memorata qvædam adhuc dicenda veniunt. Dies illi adſcriptus eſt, licet, ut innui, prius compoſita, 29. Novembris. *Eloqventiſſimam* vocat Maimburgius, & Pallavicinus *cunctis artibus ſcriptam eſſe* cenſet, *qvas docet homines vera rhetorica*, id eſt, *ingenita*, illius enim, qvæ arte comparatur, expertem fuiſſe tradit Lutherum, nullo qvidem fundamento; contrarium enim notorium eſt, & vel ex epiſtola paulo poſt ad Spalatinum data

Digitized by Google

1518. *epiſt. 100.* intelligi poteſt, ubi de Rhetoricis Ariſtotelis ſcribit: *Calleo librum intus & foris, ut qvi ſelectis gloſſis jam bis fratribus meis privatim eum dederim expoſitum.* Verum autem eſt, ſtylo Latino non uniformiter uſum eſſe Lutherum, ſed pro materia, qvam tractabat, aut hominibus, ad qvos ſcribebat. Certe in his literis non multum dedit operæ, ut eleganter ſcriberet, neqve artificiis diſpoſitionis opus habebat, cum ſeqveretur literas Cardinalis ſecum communicatas. Veniam „ etiam petit a Principe, ſibiqve permitti vult, ut theologica coram eo „ ut Laico tractet, id eſt, craſſe & aperte: Volo interim, addit, obliviſci „ acerrimum illud, & omnibus doctiſſimis qvoqve formidabile judici„ um, qvo Deus inſignivit præ omnibus, qvos noſtra vidit ætas, ingeni„ um Principis Friderici. Has laudes, ut mirificas, taxat Pallavicinus,

Add. & technis uſum eſſe cenſet Lutherum *lib. I. cap. XI. n.3.* eadem, cum Maimburgio, ut puto, fini, ut Fridericum adulationibus Lutheri & amicorum ejus Staupitii & Spalatini inductum ad protegendum eum fuiſſe indicent; obliti qvod hunc ipſum Lutherum, ut blanditiarum & elegantiæ rudem, & omnino inurbanum depinxerint, atqve hoc modo aut Principi, communi iſtius ætatis hominum teſtimonio ſapientisſimo, judicii acerrimi, nec perſvaſionibus expoſiti, gloriam maligne minuant, aut Lutheri augeant, qvi ſuperare eum noverit. Ex contentis literarum jam ſupra qvædam allegavimus, ſed ſeqventia non libuit omittere. Liberat Electorem a diffidentiæ culpa, qvam Cardinalis ei imputabat, & profitetur, ſe nec ſuo, nec Electoris, ſed amicorum Conſilio ſalvum-conductum expetiiſſe. Dein, ubi refert, qvæ primo die de conſtitutione Clementis diſputata fuerunt, vocem ſuam, qvam *indignam relatu* ſcripſerat Cardinalis, eam fuiſſe fatetur, qvod dixerat, *Pontificem in illa Conſtitutione torſiſſe in alienum ſenſum Scri„ pturas, & iis abuſum eſſe.* Hoc verbum, ſcribit, torqvere & abuti mi„ re torqvebat hominem. Subdit tamen: non eſſe rarum nec novum, „ ut Pontifices & Doctores torqveant, & in alienum ſenſum ducant „ Scripturas, & exemplum ex dicto Hebr. VII. 12. adducit, ubi de translato „ ad Chriſtum Sacerdotio & finita lege manifeſte loqvitur Apoſtolus; „ at in Decretali qvadam impie, niſi multo ſudore temperetur, de trans„ lato a Chriſto in Petrum ſacerdotio intelligi. Talia ſunt, addit, in „ Jure Canonico multa, qvibus (ut cum fiducia loqvar) ſi non corrupta, „ certe obſcurata eſt Scriptura. Decretalis, de qva loqvitur eſt *Cap. II.*

extr.

extr. de conſtitutionibus, ubi ad allatum ex Auguſtino locum, gloſſa trahit vulgatum illud: *paſce oves meas.* Qvod vero Cardinalis ad Electorem ſcribens de inſolentiori qvodam dicto Lutheri, altero Colloqvii die retulerat, id narrantem etiam audiamus Lutherum, qvoniam Pallavicinus tantum Cajetani verba memoravit *Lib. I. cap. XI. n. 12.* Cum ego non verbis ſed ſcriptis reſpondere promitterem & peterem; „ ſatis fuiſſe (dicens) mecum anteriori die digladiatum: hoc verbum, „ *digladiatum*, mordicus apprehendit, & ridens, fili mi, inqvit, non ſum „ tecum digladiatus, nec volo tecum digladiari, ſed monere, & intuitu „ illuſtriſſimi Principis Friderici paterne ac benigne audire. Hoc „ eſt, (ut ego cogebar intelligere) ad nihil aliud qvam ad Revocatio- „ nem urgere. Diſplicuit enim merito ſtultitia mea, qvod pro di- „ ſputare vel contendere (qvod anteriori die egimus reipſa, ſi non o- „ portet negare) digladiari dixeram, elegantius, qvam tunc res ipſa po- „ ſtulabat. T*om. I. fol. 211.* Patet hinc, qvod ſupra tetigi, diſputatoris perſonam incaute Cardinalem ſumſiſſe. Neqve tamen id in tertio congreſſu vitavit, pejori etiam cum ſucceſſu; ſcribit enim *ibid.* Lutherus: Tertio reverſus, obtuli Reſponſiones ad objecta duo in ſcri- „ ptis: qvas primo multa & inania verba eſſe dixit (ſicut & nunc ſcri- „ bit,) me admodum fatue reſpondiſſe, & repleſſe papyrum locis ſcri- „ pturæ inpertinentibus, ſeſeqve veram eorum intelligentiam dediſſe. „ Verum cum dixiſſem tandem, pro me ſtare, qvod *Extravagans* dicit, „ Chriſtum ſuis paſſionibus acqviſiviſſe theſaurum Eccleſiæ ſuæ: ſtatim „ arripuit codicem, legit, & in verbum, *acqviſivit*, impegit, ſedulo ta- „ men diſſimulans ſeſe impegiſſe. Surgens tandem dixit: vade, inqvit, „ aut revoces, aut in conſpectum meum non revertaris. Clarius & fe- „ ſtive hæc narrat in epiſtola ad Spalatinum, eodem, qvo geſta illa fuerunt, die, Auguſta ſcripta *Lib. I. ep. 64.* Poſtqvam nempe retuliſſet, qvo modo (uti permiſſum fuerat) ſcriptum ſuum obtuliſſet, addit. „ Tandem rejectis ſchedulis atqve contemtis, revocationem denuo cla- „ mabat: & multo longoqve ſermone ex S. Thomæ fabulis tracto, me vi- „ ciſſe & compeſcuiſſe viſus eſt: decies fere cœpi, ut loqverer, toties rur- „ ſus tonabat, & ſolus regnabat; Tandem & ego clamare cœpi, dicens: „ ſi poteſt oſtendi, qvod *Extravagans* illa dictet, merita Chriſti theſau- „ rum eſſe indulgentiarum, revocabo, ut voles. Hic, o Deus, qvantus „ geſtus & cachinnus; repente librum arripuit, legit fervens & anhe- „

1518.

15 8. lans, donec pervenit eo, ubi ſcribitur, qvod Chriſtus ſua pasſione ac-
" qviſivit theſaurum. Hic ego, heus Pater Reverendisſime, hoc ver-
" bum, ***acqviſivit***, perpende. Si Chriſtus per ſua merita acqviſivit the-
" ſaurum: ergo merita non ſunt theſaurus, ſed id, qvod merita merue-
" runt, id eſt, claves Eccleſiæ. Ergo concluſio vera. Hic repente con-
" fuſus, cum nollet videri confuſus, tranſiliit fortiter ad alia, & volebat
" hæc obliviſci prudens: verum ego (certe ſatis irreverenter) fervens e-
" rupi: non etiam Grammaticam nobis deeſſe credat R. P. Tua, Ger-
" manis: aliud eſt eſſe theſaurum, aliud acqvirere theſaurum. Et ſic
" fracta fiducia ejus. Cum adhuc clamaret Revocationem, abii, di-
" cente ipſo, vade & ne revertaris ad me amplius, niſi revocare velis.

Pallavicinus *Lib. I. cap. XI. num. 4. & ſqq.* multus eſt in exagitando Luthero, qvod cauſam viciſſe apud Cardinalem ſeſe putet, qvia Lutheri dogmata, ad Electorem ſcribens, faſſus eſſet, diſputative poſita eſſe in theſibus, at affirmative in ſermonibus. Sic ***enim totum negotium cadere, qvia ſuper diſputationibus & non ſuper ſermonibus fuerit citatus.*** Sed & acuta eſt Lutheri exceptio, & e re Cardinalis & Pontificis fuiſſet, etiam pro ſufficienti acceptari, & informationem, qvam tam enixe rogabat, non denegare. Nam etſi in judiciis ſecularibus opus non eſt, ut reus, ſi delicti alias convictus ſit, ad confeſſionem publicam adigatur; debuiſſet tamen Pallavicinus, hac objectione utens ***d.l.num.5.*** officium pii paſtoris, qvod non ad deſtruendum, ſed ad ædificandum datum eſt, a rigore judicis criminalis diſtingvere. Pergit Lutherus:
" Craſſas & pueris decantatas Italitates & Romanitates vocans, qvod
" Cardinalis ex ſola aſſertione ſua hæreticum Lutherum credi velit ab E-
" lectore, & ex prudentiſſimo & acerrimi judicii Principe Pilatum face-
" re, qvi inauditum condemnet. Neqve enim ſufficere, ut ſolum di-
" cant, Erraſti, male dixiſti; ſed in ſcriptis ſignare debere errorem, &
" male dictum probare, aut Electori ſaltem ſcribere vel Imperatori vel
" Archiepiſcopo alicui in Germania, ſi ſe fraterculum & mendicum con-
" temnant, in qvibus erraverit, & qvibus rationibus erroris convinci
" poſſit. Provocat ad diſputationem publicam in ditione vel ſub ſal-
" vo conductu Electoris. Dolere ſe tamen, ſcribit, qvod Legatus obli-
" qve mordeat Electorem, qvaſi ejus fiducia moliatur iſta omnia: Syco-
" phantas enim qvosdam jactaſſe, ſe ejus hortatu & conſilio diſputaſſe,
" cum tamen hujus diſputationis nullus etiam intimorum amicorum

fuerit

fuerit conſcius, niſi Archiepiſcopus Magdeburgenſis & Epiſcopus 1518.
Brandenburgenſis; hos enim privatis literis, anteqvam diſputationem „
ederet, monuiſſe, bene ſcientem non ad Principes Laicos, ſed ad Epi- „
ſcopos illa referenda eſſe. Ad minas deinde Cardinalis epiſtolæ „
inſertas ita ſcribit: *fol. 213.* Ne Illuſtrisſimæ Dominationi Tuæ „
qvidqvam meo nomine mali accidat, ecce regiones tuas relin- „
qvo, iturus qvo miſericors DEUS voluerit, ejus divinæ volun- „
tati me in omnem permiſſurus eventum. Nihil enim minus ſe- „
qvor, qvam ut qvisqvam mortalium mea cauſa (nedum Illu- „
ſtrisſima Dominatio Tua) vel in invidiam, vel in periculum ali- „
qvod adducatur. Qvamobrem, Illuſtrisſime Princeps, Illuſtrisſimam „
Dominationem Tuam reverenter ſaluto; eiqve ſimpliciter valedico, „
gratias immortales pro omnibus ſuis beneficiis erga me agens. Ego „
enim ubicunqve ero gentium, Illuſtrisſimæ Dominationis Tuæ nun- „
qvam non ero memor, futurus ſemper ſincerus & gratus pro Tua & „
Tuorum felicitate precator. Ultimo ad qverelam Cardinalis, qvod „
Staupitius Vicarius, eo inſcio abierit, ita reſpondet: Qvid hoc „
ad Illuſtrisſimam Dominationem Tuam? Vicarius non erat vocatus, „
nihil ad eum iſta cauſa pertinebat: poterat ire, redire, abire, veni- „
re, omni hora ut voluit. An etiam portas Auguſtæ ingredientibus „
& egredientibus propter me claudi oportebat? Sed timeo, qvod „
undiqve corradatur & qværatur cauſa contra me. Ego adhuc gratia „
Dei gaudeo & gratias ago, qvod Chriſtus DEI filius in tam ſancta cau- „
ſa me pati dignum judicaverit. Deſiderium abeundi, qvod Lutherus „
ſignificat, pro artificio, ſuo more & ingenio, habet Pallavicinus *d.loc.*
§. 7. Idem *ſubacerbam* vocat Electoris ad Cardinalem Epiſtolam, qvæ data eſt Altenburgi d.8.Decembr. *Tom.I.fol.207.* & ut *ſatis durum* taxat Maimburgius; qvi tamen contenta ejus non male expoſuit, ut opus non ſit eam huc tranſcribere, multo minus defendere. Commotum fuiſſe Electorem, acceptis Cardinalis literis, ob minas iis adjectas, obſervari poteſt ex epiſtola Lutheri ad Spalatinum *Lib.I. ep.81.* in qva bilem Principis non improbat, ita ſcribens: Optime actum eſt, „
ut is, (Cajetanus) qvi paulo ante mei ſimilis, mendicus monachus, „
(erat enim Dominicanus) nunc etiam Principes potentisſimos non „
vereretur ſine ulla honoris ratione adire, alloqvi, minari, mandare, & „
pro libitu ſuperbisſime tractare: Diſcat vel ſero, etiam ſeculi poteſta- „

Digitized by Google

1518. tem a Deo eſſe, & ſuos non licere honores conculcare, præſertim ab eo, qvi ab homine (id eſt, Pontifice) tantummodo poteſtatem accepit. Prudentiæ fuit, qvod Elector, qvæ ipſe Cardinali opponere potuiſſet, ex Lutheri potius ad ſe epiſtola, qvam ſuæ incluſerat, cognoſcenda præberet; maſculum vero, qvod ante cognitam cauſam pro hæretico habere aut tractare Lutherum nollet. *Vulgatam eam epiſtolam Latine & Germanice, ſumma cum laude & admiratione Principis apud multos legi, omnesqve mire efferre ejus ingenium & artem elegantiſſimam*, Lutherus poſtea ſub initium anni ſeqventis ad Spalatinum ſcripſit *epiſtola 85.* nec negari poteſt animum ei reſtitutum auctumqve eſſe, ut faceret ſcriberetqve, de qvibus paulo poſt agemus. Scripſerat etiam pro eo ad Electorem Academia Wittembergenſis *Tom.I.fol.214.* in qva epiſtola (qvam referre omiſit Maimburgius) neſcio qvem *commendationis teporem* deprehendiſſe ſibi viſus eſt Pallavicinus *cap.XI. n.8.* „ Laudant qvidem Academici, qvod Elector honorem deferat Eccleſiæ & ſummo Pontifici, neqve ſe qvidqvam judicio ſanctæ Rom. Eccleſiæ antiqvius ducere, & primos futuros, qvi alienum Lutherum, ſi male ſenſerit, habituri ſint, obteſtantur; petitionem tamen ejus juſtisſimam, ipſumqve nobile & celeberrimum Academiæ ſuæ membrum agnoſcunt & commendant, nempe, ne cogeretur revocare ſententias, anteqvam cognoſceret eſſe damnandas. Sic enim antiqvam eſſe Eccleſiæ conſvetudinem, & Patrum exempla docere, ut datis rationibus & autoritatibus ad emendationem urgerent errantes, non nuda ſua aſſertione & poteſtate ullius dicta damnarent. Alio & Romanæ curiæ accommodato ingenio Pallavicinum eſſe apparet, & Maimburgii doctorem, cum optimum fuiſſe putat, ſi Pontifex hoc ſtatim tempore, ut poſtea fecit, ex tot Theologorum ſuorumqve ſenatorum ſuffragio, non auditum licet Lutherum, multo minus convictum, ſolenni anathemate feriiſſet. Electorem enim nondum tam vehementer cauſæ affectum, deſerturum eum fuiſſe. Sic animato Electore, Lutherus, ut dixi, timorem minuere viſus eſt, editis invita licet aula Electorali. *Actis Auguſtanis*, cum additamento admodum libero. Agnoſcit id ipſe, *Lib.I. ep.74.* literis ad Spalatinum d.9. Decembr. datis. „ Jam actum erat, ſcribens, qvod literis tuis mihi inhibes. Edita ſunt acta mea, ſed multa veritatis libertate, nondum tota tamen: mihi in his & omnibus feſtinandum video. Subjungit enim ſe comperiſſe

adven-

Digitized by Google

adventare miſſum a Pontifice Miltitium, aliaqve, ſive vera, ſive ad ſe 1518.
terrendum, ſpargi. Sed qvo illi magis furunt, ait, eo minus ego ter- „
reor; ero adhuc liberior aliqvando in Romanas illas lernas. Negat et- „
iam ſe, ut in aula rumor fuerat, valedixiſſe populo Wittembergenſi, ſed
ſolummodo pro concione dixiſſe: ſe incertum & inſtabilem eſſe conci-
onatorem, & ſæpius inſalutatis auditoribus receſſiſſe; qvod ſi igitur „
aliqvando idem fieret, valedixiſſe velle, ſi non fuerit reverſus; mo- „
nuit etiam, ſi cenſuris papalibus in ſe ſæviretur, ne ob eas Pontifici aut „
ulli mortalium male vellent, ſed Deo rem committerent. Obiter hic „
notandum: concionandi in templo oppidano munus Luthero jam „
ab aliqvo tempore a Paſtore urbis ordinario, qvem morbus diuturnus
impediebat, delegatum fuiſſe. Erat is *Simon Heinzius*, alias *Pomeranus*, ab oppidulo patrio vulgo Brück dictus, frater *Gregorii*, ejusdem
cognominis, qvi Cancellarius poſtea Electoralis fuit. Vitam Simonis ab eruditione & pietate laudati, qvi anno 1521. deceſſit, & Johannem Bugenhagium, Pomeranum, ſucceſſorem habuit, inter Theologorum aliorum editas a ſe retulit *Melchior Adamus*. Sed redeo unde
digreſſus ſum. Ad Linckium Norimbergenſem eodem Decembri
menſe ſcripſit Lutherus *Lib. I. ep. 80.* faſſusqve eſt, ſe Acta acutius edidiſſe, qvam Legatus ſperet; ſed longe, ait, majora parturit mihi jam
calamus: neſcio, unde veniant iſtæ meditationes; res iſta nec dum
habet initium ſuum, meo judicio tantum abeſt, ut finem ſperare poſ- „
ſint Romani proceres. Expecto homicidas meos ex Urbe, vel unde- „
cunqve: cenſuras miror differri. Addit: Princeps primo fuiſſet con- „
tentus me non eſſe in loco; prætterea (id eſt, poſtea) voluit omnino, ut „
manerem. Ex epilogo vero, qvem Actis addidit, hæc potisſimum „
notanda ſunt: qvod vim fieri Scripturæ in decretalibus Pontificiis iisdem pene verbis & argumentis indicet, qvibus in literis ad Electorem
uſus eſt, & primatum atqve univerſalitatem ex dicto Matth. XVI. *Tu
es Petrus*, probari poſſe dubitet, etſi dudum ita viſum fuerit Pelagio
Pontifici. Inde vero & ex iis, qvæ contra Conſtitutionem Clementis diſputat, hac vice concludit, non in omnibus decretis Pontificum
haberi verum & legitimum ſenſum Scripturæ, ideoqve citra illorum „
injuriam aliter dici, ſentiri & teneri poſſe, qvam ipſi habent; deniqve „
Papam neqve ſupra concilium eſſe, neqve ſupra ſcripturam, & errare „
poſſe: „

Digitized by Google

1518. poſſe: qvi contra ſentiant, per impudentisſimas adulationes monſtra „ inducere, per qvæ Scriptura pereat, nihilqve præter verbum hominis „ reſtet, immo ipſius Eccleſiæ Romanæ invidiam, ruinam & perniciem „ qværere.

§. x.

At Lutherus certus, ſe Romæ condemnandum eſſe, ut ipſe Legatus Duci ſcripſerat, præveniendum Pontificem ratus, nova proteſtatione forma juridica uſus eſt, qva promtum qvidem ſe eſſe dicit, judicium Papæ bene inſtructi ſubire: ſed qvoniam, utut Papa, errare tamen posſit, ut Petrus erraverit a Paulo reprehenſus, appellationem ad Concilium generale, qvod ſupra Papam ſit, ſe interponere profitetur, ab omnibus, qvæ Pontifex adverſus ſe decretum iret.

d. 28. Nov. apud Luther. Tom. I. f. 217.

§. XLIII.

Appellatio hæc Lutheri ſecunda facta eſt *Wittembergæ d. 28. Novembris* habetqve præmiſſam proteſtationem de autoritate Eccleſiæ & Papæ agnoſcenda, & deprecationem eorum, qvæ ex lubrico forſan lingvæ & adverſariorum irritamento minus recte aut reverenter dicta fuerint; dein innititur iis principiis, qvæ Maimburgius refert; tum gravamina eodem fere ſtylo, qvo prima, continet, niſi qvod minæ in literis Cardinalis ad Electorem ſcriptis, pro nova appellandi cauſa aſſumuntur. Celare voluit hanc appellationem Lutherus, eaqve non niſi ſuo arbitrio & tempore uti, ideo cum Typographo pactus, ut nullum exemplum diſtraheret, ſed omnia apud ſe deponeret. At is lucri cauſa fere omnia neſcio & dolente Luthero vendiderat, uti apparet ex literis ad Spalatinum pridie D. Thomæ ſcriptis, & ad Linckium. *ep. 80* *Pallavicinus Lib. I. c. XII, n. 7.* ubi appellationem hanc recenſet, nullius ideo valoris eam fuiſſe ſtatuit, *qvia conceſſa licet ſuperioritate Concilii, efficere tamen non potuerit, ne ſententia interim a Pontifice contra Lutherum prolata executioni mandaretur.* Hoc ſi ſimpliciter

citer verum eſt, qvis non videt vana eſſe omnia, qvæ de Concilii poteſtate ſupra Papam, vel tunc Lutherus ſenſit, vel hodie tanto fervore in Gallia aſſeruntur. Neqve enim facilius qvidqvam eſſet, qvam Pontificis interim ſententia omnes, qvi aliqvid adverſus placita ejus ſtatuunt aut admittunt, pro hæreticis condemnare, immo & e medio tollere, anteqvam Concilium convocetur. Apparet hinc, qvas difficultates habeat hierarchia Eccleſiaſtica, & qvicqvid de poteſtate Pontificum & Conciliorum diſputatur. Sed hæc ab aliis & alibi expenſa ſunt. 1518.

§. 7.

Interea Leo magnum hunc tumultum Bulla compeſci poſſe credens, componi illam fecerat, per qvam doctrina catholica de indulgentiis exponebatur, & confirmabatur, ſecundum conſtitutionem Clementis VI. Sed cum Legatus hanc in Germania qvindecim diebus poſt Lutheri proteſtationem publicari feciſſet, & indulgentiæ jam valde inviſæ eſſent, in Saxonia potiſſimum; factum eſt, ut Bulla iſthæc ſaltem pro utilitate Papæ, & qvæſtorum edita eſſe videretur, neqve fere eſſet, qvi qvidqvam pro indulgentiis ſolvere cuperet. *d. 13. Dec. ap. Eund. Tom. I.* *Pallavic. lib. 1. c. 12.*

§. XLIV.

Bulla hæc ſive *Nova decretalis* extat *Tom. I. f. 215.* data Romæ V. Id. ſive d. 9. Novembr. publicata a Cardinali, ad qvem directa erat, Linzii in Auſtria d. 13. Dec. 1518. In hac, caute omiſſa Lutheri mentione, ejusqve antitheſi, tota de indulgentia doctrina, qvanta illa qvalisqve ab immemorabili, ut Pontifex loqvitur, tempore, id eſt, ſi ab ætate Bonifacii VIII. ejusqve jubilæo, qvod Clemens Sextus pro fundamento habuit (priores enim Pontifices eo usqve progreſſi in diſtributione indulgentiarum non fuerant) calculum ducamus, paulo plusqvam a ducentis annis invaluerat, ſine omni moderatione, ſub pœna excommunicationis, qvam vocant, *latæ ſententiæ*, prædicari jubetur. Judici-

1518. um de ſucceſſu hujus decreti ex Pallavicino hauſit Maimburgius. Sed iſte, ut ſolet, ſubtilius & intentionem Pontificis aperuit & errorem notavit. Sperabant Romæ, Lutherum citationum atqve diplomatum, qvibus condemnatus jam eſſe videbatur, & Cajetani minis territum, inſignem curiæ artem grata mente reſpecturum, eaqve lubentiſſime uſurum eſſe. Porta enim ad honeſtam evaſionem aperiebatur, deciſa qvæſtione, qvam, ut toties proteſtatus erat, diſputandi tantum & informandi ſui cauſa moverat, & Pontifici definiendam detulerat; tanto etiam honore ei habito, ut nulla plane in decreto mentio ejus fieret, culpatis potius præconibus indulgentiarum, qvi *Religioſi ad evangeliſandum verbum Dei deputati* dicuntur, *taxantur tamen qvod errores multorum cordibus imprimerent:* qvanqvam vix alia docuiſſent, qvam qvæ hæc ipſa *Bulla* approbabat. Poterat itaqve Lutherus ſine pudore, ut Pallavicinus judicat, pedem retrahere, qvia multi ut ait, ex patribus Eccleſiæ, doctrina & ſanctimonia ſpectatiſſimi, ſententias foverunt, qvæ nunc poſt ſancita ab Eccleſia dogmata, hæreticæ haberentur, neqve tamen ullam illis maculam inurunt. Sed qvid Lutherus ſenſerit feceritqve, poſtea videbimus. Audire nunc aliam Pallavicini epicriſin lubet; qva *d. l.* §. *9.* exiſtimat, rectius facturum fuiſſe Pontificem, ſi aliqvam ex tot odioſis Lutheri ſententiis, iisqve maxime, propter qvas (uti qvidem falſo narrat Pallavicinus) Heidelbergæ irriſus fuerat, condemnaſſet; qvo facto ad palinodiam adactus aut exiſtimationem perdidiſſet, aut non retractans, pro hæretico habitus, & populari averſioni expoſitus fuiſſet. At nullum eſt conſilium hominum, utcunqve callidorum, qvod impedire deſtinata a Deo valeat.

§. XLV.

Vidimus ex anni hujus 1518. & duorum ex præcedenti menſium hiſtoria, veluti rudimenta & tyrocinia qvædam Lutheri. Et ſi qvidem ipſum ejusqve geſta hujus temporis ſummatim conſideremus, magnam in eo luctam, nec exiguos defectus (ipſo ingenue fatente) deprehendimus. Animum qvidem magnum oſtenderat, ſui ſolius ingenio & conſilio, nullo mortalium, ut aſſeverat, vel conſcio, ne dum ſvaſore aut defenſore, diſputare, immo contradicere auſus, miſellus & mendicus monachus, qvæ per totam Europam, longo tempore ſub ſummorum Pontificum autoritate exercita fuerant. Auxit intrepidæ mentis laudem multis ſcriptis, qvæ non poterant non potentiores offende-

Digitized by Google

ſendere; & periculoſo illo itinere ad Cajetanum, & qvod coram hoc maſcule & imperterritus ſteterat. Idem tamen amicorum tam eccleſiaſticorum qvam politicorum vel timori & diffidentiæ, vel circumſpectioni nimiæ multum hoc tempore dedit, iisqve ſubmisſionibus uſus eſt, qvorum ipſum poſtmodum pœnituit, ut vel ex *præfatione operum* anno 1545. ſcripta omnibus conſtare poteſt. Qvapropter admirandæ plane Dei ſapientiæ, non vero viri hujus, qvantiscunqve dotibus præditi, induſtriæ accepta ferri debent, etiam levia & tenuia tantorum, qvi ſecuti ſunt, eventuum primordia. Qvod ſi ex diverſo aulæ Pontificiæ conſilia & geſta ſpectemus, neſcio an ab illa plura politicarum artium documenta hoc rerum ſtatu expectari potuerint, qvam dediſſe deprehenditur; ſtante, qvam qvidem non laudo, ſententia, qvod nihil mutandum eſſe videretur ex iis, qvæ magno cum ſpecie Lutherus corrigenda eſſe contendebat. Divinæ vero, ut jam ſupra obſervavi, indubitanter adſcribi debet juſtitiæ, & de patefacienda veritate providentiæ, qva factum eſt, ut, qvoniam Romæ ſumma conſiliorum in protegendis indulgentiarum nundinationibus, ex utilitate pecuniaria pendebat, & ad hanc ſolam potenter tuendam reſpiciebatur, oculi hominum tantæ alias perſpicacitatis, ne ad unum qvidem & tam clarum ac pene palpabilem purioris doctrinæ radium diſcernendum & admittendum converterentur. Nihil enim facilius, ut ſupra diximus, fuiſſe videtur, qvam abuſibus circa indulgentias correctis, Luthero & qvotqvot ei favebant, ſatisfacere. Qvo facto cæteræ ejus theſes vel obliterari vel ſcholaſticarum diſputationum pulveri, ſicut aliæ innumeræ, immergi potuiſſent. Sed immani illa & autoritatis & utilitatis cupidine occœcatus cum ſuis Pontifex, emiſſo tam præcipitanter pro indulgentiarum recepta doctrina Decreto, ſpem omnem reformandæ in melius religionis & diſciplinæ, jam tum præſcindere eſt viſus; qvam opinionem omnium incertiſſimam & recentiſſimam de indulgentiarum theſauro & diſpenſatione, ne leviſſima qvidem correctione emolliendam, ſed pro ſummo fidei capite tantaqve ſub pœna venditandam ſtatueret: *Add.* Apparebit tamen ex ſeqventibus, non ita confiſos Decreto hoc ſuo Aulicos fuiſſe, ut non aliis qvoqve ad compeſcendum Lutherum machinis utendum ſibi eſſe exiſtimarent. Nolo qvidem Paulo Veneto adverſus Pallavicinum hic patrocinari, & ut certum defendere, qvod Cajetanus Romam redux, au-

I. §. 45. 1518. lica odia incurrerit, qvia durius cum Luthero egiſſet, nec Epiſcopi infula vel Cardinalis purpura oblata, hominem ineſcaſſet; neqve putaverim, apud Lutherum, cui animus pecuniæ & honorum contemtor tota vita fuit, id qvicqvam valiturum fuiſſe: ſed qvæ ſub finem hujus anni de legatione Miltitii decreta, & ſub initio ſeqventis expedita fuerunt, indicio ſunt, non defuiſſe tentamina, qvod rigore non poterat, per blanditias obtinendi. Qvod vero religionem ipſam attinet, non invenio hoc anno qvidqvam ex dogmatibus, aut cultu publico mutatum fuiſſe: ſed præparamenta ſecutæ reformationis ſatis magna & valida erant, duo potiſſimum, qvæ Lutherus voce & calamo docebat. *Primo*, qvod veritas Chriſtiana nec ab opinionibus, nec a decretis hominum, qvantiscunqve dignitatibus aut donis præditorum, adeoqve nec a Pontificis autoritate, ſed a ſcripturæ ſacræ doctrina penderet: *dein*, qvod ad Deum recte colendum, & ad ſalutem adipiſcendam, non externæ illæ & innumeræ obſervationes, tot legibus & regulis Pontificum & Cleri populo Chriſtiano injunctæ, earumqve qvalecunqve exercitium & *operatum*, qvod vocabant, *opus*, ſed prævenientis gratiæ divinæ auxilium, ejusqve pia & interna admiſſio, id eſt, fides reqviratur, qvam tamen non aliter intelligebat, qvam ut per charitatem efficax eſt. *Ego* (ſcribit tunc ad Joh. Ægranum *Lib. I. ep. 88.*) *fidem juſtificantem a charitate non ſeparo, immo ideo creditur, qvia placet & diligitur is, in qvem creditur.* Talia igitur, qvæ ex ſcriptis Lutheri, qvorum qvædam recenſuimus, aliisqve, qvæ tunc ſingulatim in populum ſparſa, poſtea in Tomos collecta fuerunt, eluceſcebant, apud doctos indoctosqve, tenebras, barbarie & dominatu Cleri invectas, fortius dispellebant, qvam eruditorum qvorundam virorum literatura illius aut anterioris temporis eo usqve factum erat; reperto, qvi majori cum libertate arcem errorum aggrederetur, & aliqvid ſupra Pontificem publice oſtenderet, unde veritas peti poſſet. Tanta vero ad hæc audienda confluentium undiqvaqve Wittebergam Studioſorum freqventia fuit, ut Lutherus Dominica III. Adventus ad Linckium ſcriberet: *Studium noſtrum more formicarum fervet. Audivimus* (ita ſcribit Scultetus in annũ 1517.) *a Præceptoribus noſtris, diverſarum gentium ſtudioſos Lutheri & Melanchthonis audiendi gratia Wittembergam profectos, ad primum oppidi conſpectum complicatis manibus Deo gratias egiſſe, qvod ſicut olim e Sione, ita illo ſeculo a Wittemberga Evangelica*

gelicæ veritatis lucem in remotiſſima regna voluiſſet diffundi. De Principum hoc anno circa res religionis conſiliis & actis nihil apparet. 1519.
Langvuerat Maximilianus Imperator, eiqve mortuo alius nondum ſuffectus erat. Unus repertus eſt *Fridericus Saxo*, neſcio an Luthero magis, qvam Academiæ ſuæ proſpiciens. Favit tamen illi hactenus, ut tutus vivere in ditione Electoris poſſet, nec inimicis indemnatus traderetur. Altiores radices egerat Hierarchiæ Romanæ in mentibus Principum opinio, & recentior erat infelicium eventuum memoria, qvos Imperatores & Reges Reformationem molientes, incurrerant, qvam ut qvisqvam animum ad eam applicare ſerio cogitaret; aliqva tamen, ut mox dicemus, fiducia naſci cœpit.

§. 2.

Sed Bullæ effectum maxime impedivit mors Maximiliani Imperatoris, Principis admodum Catholici, & pro honore ſanctæ ſedis animoſi. Deceſſit enim eodem fere tempore ſub initium anni ſeqventis 17. Januarii. Ita factum, ut Fridericus, Imperii Vicarius, tempore interregni, in tota illa Germaniæ parte, qvæ legibus & conſvetudinibus Saxonicis regitur, rerum potiretur. Inde Lutheri factio mox potentiſſima evaſit, nec de eo alii in oppidis & rure ſermones habebantur, qvam qvod vir eſſet a Deo miſſus, qvi errores in Eccleſiam invectos corrigeret, & Chriſtianos in libertatem Evangelicam vindicaret.

§. XLVI.

Fatetur Lutherus, poſt annos plusqvam viginti in Tomos Latinos præfatus: poſt mortem Maximiliani & ſub Vicariatu Friderici Electoris *deſæviiſſe paulatim tempeſtatem, & ſenſim obrepſiſſe contemtum excommunicationis ſeu fulminis Pontificii.* Subdit poſtea: *Procedebat feliciter Evangelium ſub umbra iſtius Principis, & late propagabatur;*

1519. *tur; movebat ejus autoritas plurimos, qvi cum eſſet oculatiſſimus & ſapientiſſimus Princeps, non poterat, niſi apud invidos, ſuſpicionem incurrere, qvod hæreſin aut hæreticos vellet alere & tueri, qvæ res Papatui magnum intulit detrimentum.* Audiamus viciſſim Principis hujus non multo poſt ex epiſtola ad Eraſmum Roterodamum circa Idus Majas hujus anni ſcripta, de Luthero aut potius de cauſa ejus judicium, *Tomo I. fol. 224.* Ita enim loqvitur *Non damnari ab eruditis cauſam Lutheranam, & Doctoris Martini lucubrationes ab optimis qvibusqve iſthic cupidiſſime legi, lætamur: eoqve magis, qvod pleriqve bonorum & eruditorum in noſtris qvoqve regionibus & principatibus, nedum externis, hominis tam vitam & mores, qvam eruditionem miro conſenſu laudant. Qvod enim hactenus in Saxonibus noſtris degit, non tam homini qvam cauſæ dedimus, nihil minus unqvam conati, qvam ut dignos præmiis pœna premeret. Neqve Deo omnipotente juvante committemus, ut noſtra culpa innocens qviſpiam ſua qværentium impietati dedatur.*

§. *aa.*

Act. Luth. cum Carolo Miltitio T.I. Cochlæ.

His elatus adeo ferociebat, ut vix acceſſum daret Carolo Miltitio, Eqviti Saxonico, Papæ cubiculario, qvem is Nuncium ad Ducem miſerat, Roſam ſolenniter ut moris erat, qvarta Qvadrageſimæ Dominica conſecratam exhibiturum, & rogaturum, ne ulterius tueretur hæreticum declaratum. Dux elegantis alioqvi & honeſti moris, non ſatis honorifice, ſed cum aliqvo contemtu donum Pontificium accepit, præventus infelici favore Lutheri, & offenſus ab aula Romana, qvæ beneficium qvoddam filio ejus naturali gratis noluerat conferre. Perſtitit itaqve conſtanter in priori ſententia, qvam Legato Cajetano ſignificaverat. Apparuit etiam, qvantum Lutherum attinebat, regulam politicam nullius pretii eſſe, ſi exceſ-

Pallavic. t.1. cap. 13.

exceſſui ab exceſſu contrario remedium qværatur. Nuncius enim iſte diverſam plane a Legati inſtituto viam, qvi qvaſi nimis duriter Lutherum tractaſſet Romæ traducebatur, ingrediendam ſibi ratus, in extremum oppoſitum incidit, eum ſubmiſſe laudans, & more, qvi charactere & loco ſuo plane indignus erat, palpans: immo eo progreſſus eſt, ut Tezelium, Lutheri primum antagoniſtam, tanqvam odii victimam immolaret, eumqve tam aſpere & indigne, exprobratis indulgentiarum abuſibus, & qvi inde provenerant motibus, increparet, ut miſer ille præ mœrore, ipſo qvoqve Luthero tandem dolente, moreretur. Nihil tamen his artibus, parum rectis aut politicis profecit Nuncius, nec plus a Luthero impetrare potuit, qvam ut Pontifici literas demiſſas, aut potius comes ſcriberet, nullius effectus. Nam utcunqve eum blande demulceret, ejusqve potentiam poſt Deum maximam eſſe diceret, addit tamen, formula licet honorifica, ſe nihil retractaturum eſſe. Admonitus vero, ut Confluentiam ad Archiepiſcopum Treverenſem, qvem arbitrum ſe laturum eſſe promiſerat, ad finiendam litem proficiſceretur, ita ſe excuſavit, ut diceret, ſe Cajetanum, qvem ibi eſſe audiverat, ferre non poſſe; tempus etiam inſtare, ut una cum Caroloſtadio Lipſiæ ad celebrem diſputationem compareret, qvam cum D. Eccio inituros ſe, conſtituerant.

1519. Acta Luth. cum Carol. Miltit.

Pallavicin. Lib. I. cap. 13. & 14.

§. XLVII.

§. XLVII.

Qvæ ex autoribus ſuis *Cochlæo* & *Pallavicino* hic congeſſit noſter de negotiatione Miltitiana, mutila ſunt, neqve absqve animadverſione transmittenda. *Carolus a Miltitz* antiqva & ſplendida Eqvitum Miſnenſium familia ortus fuit; ex qva, dum hæc ſcribo, aliqvot egregii viri ſummis & honeſtiſſimis in aula Saxonica Electorali functionibus ornati vivunt, & inſignia caſtella & prædia ad Albim & alibi poſſident. Carolus ille, ſacris addictus, Canonicus qvippe Moguntinus & Miſnenſis, Leonis Pontificis cubicularius erat, ut in literis ejus vocatur, *ſecretus & familiaris*; venerat autem ſub finem anni præteriti in Saxoniam (Luth. *Lib. I. ep. 79.*) privata negotia habens vel prætexens. Poſt adventum ſuum nihil prius habuit, qvam ut de cauſa Lutheri cum Electore tractaret, licet epiſtolas Papæ & Cardinalis Medicei, qvi poſtea Pontifex fuit, ad miniſtros Electorales, *Pfeffingerum* & *Spalatinum* (qvæ *Tomo I. fol. 220. 221.* habentur) nondum accepiſſet. Reperitur itaqve *Tom. I. Germ. Altenb. f. 255. & ſqq.* ut deliberatum fuerit in aula, an & qvomodo ſcribendum eſſet Pontifici? Scribendum enim eſſe ſvadebat Miltitius: formula etiam literarum concepta extat; ſed Elector rejecta ea non niſi ad Miltitium d. 11. Jan. ſcripſit, & per *Fabianum Feilitſchium*, Eqvitem, Conſiliarium ſuum, explicari mentem ſuam pluribus in hunc ſenſum juſſit, ut a cauſa Lutheri plane abſtrahere ſe velle diceret, non diſſimulans tamen offenſam ex literis Cajetani, qvas pro minis accipiebat, aut pro imputatione, ac ſi foveret & promoveret aliqvid Eccleſiæ damnoſum. Sperare nihilominus ſe teſtabatur Pontificem ut benignum Patrem, recte proviſurum eſſe his negotiis & motibus. Supervenere poſtea literæ illæ, qvas dixi, ſive Brevia Pontificis; qvanqvam exemplum ejus, qvod ad Electorem ipſum datum eſſe Pallavicinus innuit, in actis Lutheri non habetur. At qvæ ad miniſtros ſcripta ſunt, laudes Electoris & magnum Lutheri vituperium continent, vocatur enim *deteſtabilis Satanæ filius*, & deſideratur, ut *temeritas ejus & notiſſima hæreſis comprimatur & tollatur.* Sed Miltitius ſive fama de Luthero ejusqve favore apud populum territus, ſive qvod Principem, Cajetani literis irritatum, nec munus, qvod offerebat, Roſæ æſtimantem invenerat, illam ſibi viam tentandam ſtatuit, qva uſus eſt, & propter qvam, qvia ſucceſſu caruit, Pallavicino & exſcriptori ejus Maimburgio vapulat. Negotiatus tamen

Digitized by Google

tamen eſt omni cum induſtria annum plusqvam integrum. Sed non 1519. niſi poſt aliqvot menſes ab accepto mandato obtinuit, ut Conſiliariis Principis munus illud roſæ exhiberet. Nam Lutherus menſe Septembri *ad Langum Lib. I. ep. 119.* ſcribit: *Princeps noſter illuſtriſſimus tentatur a Miltitio cum aurea roſa: qvi in Dreſda gloriatus eſt, Doctorem Martinum in manibus ſuis eſſe; ſed nihil proficiet, Deo propitio:* Et poſtea d. 30. Octobr. *Staupitio ep. 121.* ſcribens, hæc habet inter alia: *Carolum Miltitz roſam tandem obtulit Altenburgi, abſente Principe; qvam neſcio qvanta pompa conatus fuerat Wittebergam ducere.* Poſt annos vero plusqvam viginti qvinqve in præfatione operum Latinorum ita ſcribit: *Roſam, qvam vocant auream, a Leone miſſam, nullo honore dignatus eſt, immo pro ridiculo habuit Elector.* Sed ante Roſæ oblationem Altenburgi, in ædibus Spalatini cum Luthero prima vice egerat Miltitius. Ægre tamen, & non niſi juſſus ab Electore Lutherus ad colloqvium ejus venit; non tam ex ferocia & ſuperbia, qvêmadmodum criminantur Jeſuitæ, ſed qvod inſidias vereretur, aut cauſæ ſuæ a Pontifice ad Concilium per appellationem delatæ præjudicium timeret. Ad Pontificem tamen poſtea anno 1520. d. 6. April. ſcribens, poſtqvam de Cajetano qveſtus erat, ita refert *(Tom. I. fol. 462. b.) Secutus eſt Carolus Miltitius, & ipſe B. T. nuncius; qvi multo & vario negotio curſans & recurſans, nihilqve omittens, qvod ad reparandum cauſæ ſtatum, qvem Cajetanus temere & ſuperbe turbaverat, pertineret, vix tandem etiam auxilio illuſtriſſimi Principis Friderici Electoris effecit, ut ſemel & iterum familiariter mecum loqveretur. Ubi denuo tuo nomini ceſſi, paratus ſilere, acceptans etiam judicem, vel Archiepiſcopum Trevirenſem, vel Epiſcopum Numburgenſem. Atqve ita factum eſt impetratum.* Sed antea, paulo poſt colloqvium d. 20. Febr. *epiſt. 97.* Staupitio ita rem narraverat: *Carolus Miltitius me vidit Altenburgi, conqveſtus, qvod orbem totum mihi conjunxerim, & Papæ abſtraxerim: exploratum ſe habere per hoſpitia cuncta, qvod inter qvinqve homines tres aut duo vix Romanæ parti faverent: fuit armatus ſeptuaginta Brevibus Apoſtolicis, in hoc negotium, ut me captum perduceret in homicidam Jeruſalem, purpuratam illam Babylonem, ut poſtea ex aula Principis accepi. Qvod ſtudium, cum deſperatum eſſet, cœpit agere, ut Romanæ Eccleſiæ reſtituerem qvod abſtuliſſem, & revocarem. Cum autem peterem, ut doceret revocanda, tandem convenimus, ut Epiſcopis aliqvot cauſa commit-*

Digitized by Google

1519. *teretur. Ego nominavi Archiepiſcopum Saltzburgenſem, Treverenſem & Freiſingenſem*, (idem erat etiam Numburgenſis, Philippus nempe Palatinus) *atqve veſperi, me accepto convivio, lætati ſumus, & oſculo mihi dato diſceſſimus: ego ſic me geſſi qvaſi has Italitates & ſimulationes non intelligerem.* Nec abs re erit, qvæ longe poſt in ſupra allegata *præfatione* ad opera Latina narravit, adſcribere: *Anno 1519. miſit roſam Leo X. per Carolum Miltitium, qvi multis egit mecum, ut Papæ reconciliarer. Is habuit LXX. Brevia Apoſtolica, ut ſi Princeps Fridericus illi me traderet, ſicuti Papa per roſam qværebat, per ſingula oppida affigeret unum, & ita tutus me perduceret Romam. Prodebat autem coram me conſilium cordis ſui, dicens: O Martine, ego credebam, te ſenem eſſe aliqvem Theologum, qvi poſt fornacem ſedens ita ſecum diſputaſſet, nunc video te eſſe adhuc integrum ætate & validum. Si haberem XXV. millia armatorum, non confiderem, te poſſe a me Romam perduci. Exploravi enim per totum iter animos hominum, qvid de te ſentirent; ecce, ubi unum pro Papa ſtare inveni, tres pro te contra Papam ſtabant. Illud vero ridiculum erat: Exploraverat etiam mulierculas & virgines in hoſpitiis, qvidnam de ſede Romana ſentirent? Illæ, ut ignaræ hujus vocabuli & ſellam domeſticam cogitantes, reſpondebant: Qvid nos ſcire poſſumus, qvales vos Romæ habeatis ſellas, ligneasne an lapideas? Rogabat itaqve, ut conſulerem ea, qvæ pacis eſſent; ſe omnem daturum operam, ut Papa idem faceret. Ego prolixe qvoqve promiſi, qvod omnia, qvæ ullo modo ſalva conſcientia & veritate poſſem, promptiſſime eſſem facturus: me qvoqve eſſe pacis cupidum & ſtudioſum, qvi per vim tractus in has turbas, neceſſitate adactus feciſſem omnia, qvæ feci, culpam non eſſe meam. Vocaverat autem ad ſe Johannem Tezelium Prædicatorii ordinis, autorem primarium hujus tragœdiæ, & verbis minisqve Pontificiis ita fregit hominem, hactenus terribilem cunctis, & imperterritum clamatorem, ut inde contabeſceret, & tandem ægritudine animi conficeretur. Qvem ego, ubi hoc reſcivi, ante obitum literis benigniter ſcriptis conſolatus ſum, ac juſſi animo bono eſſe, nec mei memoriam metueret; ſed conſcientia & indignatione Papæ forte occubuit. Futilis habebatur Carolus* (ob mores puto qvosdam minus correctos, de qvibus videndus Lutherus in epiſtola ad Spalatinum *ep. 122. Lib. I.* & Pallavicinus *Lib. I. c. 18. n. 1.*) *& futile ejus conſilium; ſed meo judicio, ſi Moguntinus a principio, cum a me admoneretur, deniqve ſi Papa, anteqvam me non auditum damnarit,*

1519.

ret, & Bullis ſuis ſæviret, hoc cepiſſent conſilium, qvod Carolus cepit, licet ſero, & ſtatim compeſcuiſſet Tezelianum furorem, non res evaſiſſet in tantum tumultum; tota culpa eſt Moguntini, cujus ſapientia & aſtutia eum fefellit, qva voluit meam doctrinam compeſcere, & ſuam pecuniam, per indulgentias qvæſitam, eſſe ſalvam. Nunc fruſtra qværuntur conſilia, fruſtra coguntur ſtudia. Dominus evigilavit, & ſtat ad judicandum populos, etiam ſi nos occidere poſſent, non tamen haberent, qvod volunt, immo minus haberent, qvam nobis vivis & ſalvis habent. Id qvod nonnulli inter eos, qvi non omino obeſæ naris ſunt, ſatis olfaciunt. (Hoc eo forte pertinet, qvod ſectas ſeditioſas compeſci a ſe poſſe exiſtimabat.) Non habent igitur poſt Lutheri confeſſionem cenſores, qvod Miltitium tantopere exagitent. Nam ejus profecto blanditiis, lacrymis & oſculis effectum eſt, ut Lutherus in epiſtola ad Pontificem d. 3. Martii Altenburgi ſcripta, (qvicqvid illi dicant) tam demiſſam obſeqvii oblationem faceret, qva illo rerum ſtatu vix majoreſſe potuerit. Vide *Tom II. Lat. fol. 222.* & *Lib. I. ep. 98.*

§. XLIX.

Proteſtatur illis literis *coram Deo & tota creatura, ſe nec voluiſſe nec hodie velle Eccleſiæ Romanæ aut Pontificis poteſtatem ullo modo tangere, aut qvacunqve verſutia demoliri. Eſſe eam ſuper omnia, nec ei qvidqvam præferendum, ſive in cœlo ſive in terra, præter unum Jeſum Chriſtum, Dominum omnium.* Promittit *ſe materiam de indulgentiis deinceps relicturum, penitusqve taciturum, modo & adverſarii vanas ampullas contineant, editurum eſſe in vulgus, qvo intelligant & moveantur, ut Romanam Eccleſiam pure colant, nec aſperitatem ſuam, cujus exceſſum agnoſcit, imitentur.* Revocationem qvidem recuſat, ſed illa de cauſa, *ne Romanæ Eccleſiæ dedecus ex illa accedat; cum nihil docuerit, qvod non ad ejus honorem pertineret, qvi per abuſus indulgentiarum periclitabatur;* addit tamen in fine epiſtolæ, *ſi plura facere poſſit aut cognoverit, ſine dubio paratiſſimum fore.* Actum itaqve denuo erat de reformatione, ſi ea a Luthero ſolo pependiſſet; ſed latius jam, ut in hac ipſa epiſtola non reticet, propagata erant ſcripta ejus, & clarius fulgere cœperat lux doctrinæ, qvam ut vel ipſo tacente vel retractante, ſupprimi & extingvi potuiſſet. Verum enim vero Pontifex non ſatis proſpexiſſe viſus eſt rebus ſuis, qvod Miltitii conſiliis non inſiſteret, ſed Archiepiſcopo Treverenſi cognitionem cauſæ delegare, ex dignitatis, (ut

Digitized by Google

15 9. Pallavicin. *Lib. I. cap. 14. n. 7.* putat) aut tricarum curialium reſpectu cunctaretur. Ob hanc ergo potiſſimum cauſam, (qvam Maimburgius omittere non debuiſſet) Lutherus Confluentiam ire noluit. Nam ad Miltitium iter illud & revocationem apud Trevirenſem Archiepiſcopum ſvadentem ſcribit *Lib. I. ep. III.* Si revocationem efficacem & probabilem facere deberet, opus eſſe, & Altenburgi ita fuiſſe conventum, *ut diſcuſſis ſuis ſententiis ſtatuerentur articuli revocandi, & modus revocandi, aſſignatis rationibus ut fieret revocatio efficax & probabilis: ne ſi aliter fieret, extorta ſibi diceretur per vim, & fierent noviſſima pejora prioribus*, Addit vero: *Sed etſi venire omnino deberem, poteris tu ipſe cogitare, qvam ſtultum me eſſent habituri, qvi cauſam iſtam audirent, cum nondum veniſſe mandatum ex urbe ſcribas: nec dum Archiepiſcopus me ejusdem mandati virtute vocarit: ſed nec certum habeam, an ſit mandatum hoc venturum, præſertim in iſto tumultu Imperii: nec certus ſum, an veniens mandatum Archiepiſcopus ſit accepturus. Qvomodo ergo in tanta dubia me dabo, per tot pericula, & tam gravibus expenſis? qvas unde habeam pauperrimus? tot conſumſi huc usqve in iſta cauſa, & feſſos feci Patronos, ut pudeat plura poſtulare; ut interim taceam, qvod durante interregno ne poſſit qvidem ulli ſalvus conductus præſtari, præſertim mihi, tot inimicis appetito.* Seqvitur inde allegatio aliarum, qvas Maimburgius retulit, excuſationum, & tandem ita clauditur epiſtola: *Jam qvod rem difficiliorem putas futuram, ſi ſanctiſſimus Dominus Leo decimus plures Epiſcopos ad iſtam cauſam deputarit: ego contrarium arbitror. Cum enim ſub judicium totius orbis rem iſtam editis libellis poſuerim, & nunc Lipſiæ coram tot viris tractandam ſuſcipiam: non modo non difficile, ſed & gratum fuerit, multorum judicum arbitrio cauſam tranſigi.* Liberius ad Spalatinum pridie ejus diei *ep. 110. Ridiculum Caroli Miltitii caput fatetur, nondum veniſſe mandatum ex urbe, & me vocat. Vocat autem ipſe, non Archiepiſcopus: dein ad præſentiam Cardinalis. An homines inſaniunt? Scribam ei interim, conſule mihi qvæſo.* Et ad Langum eodem die: *Vocavit me Carolus Miltitius ad Confluentiam, reſponſurum Archiepiſcopo Trevirenſi, præſente Legato Cajetano: homo ſvavis ſimul confitens ſe nondum ex urbe recepiſſe mandatum: & ſperat, me tam craſſæ naris eſſe, ut non vocatus, niſi ſua temeritate veniam.*
Add. *Video ubiqve undiqve, qvocunqve modo animam meam qværi.*

§. XLIX.

§. XLIX.

Cæterum, qvæ hic ex Pontificii Legati, Aleandri actis eruiſſe ſe dicit Pallavicinus, de filio Friderici notho, qvi ſacerdotii cujusdam collationem Romæ petens, pecunia parum civiliter emunctus fuerit, indeqve irritato Electoris adverſus curiam Romanam animo, vix meruerunt, ut neglectis magis ad rem pertinentibus, Maimburgius ſuæ infereret hiſtoriæ. Longe profecto infra Friderici ſapientiam & pietatem, cujus inſignia documenta tota vita dedit, fuiſſet, ob leviculam cauſam tam moleſtum negotium Pontifici faceſſere, ex qvo totius Eccleſiæ ſtatus in diſcrimen vocari videbatur. Ob eandem rationem non magis veriſimilia ſunt, qvæ ex æmulatione inter Electores, Saxonem & Moguntinum propter turbas Erfurti [anno 1510 obortas] conjicit Pallavicinus. Eundem male habet, qvod Lutherus tam impudens, ut ait, fuerit, ut apud Miltitium allegaret, imo ſcripto profiteretur, culpam omnem controverſiæ de indulgentiis ipſi Pontifici adſcribendam eſſe, qvia Alberti Brandenburgici cauſa leges canonicas ſolverit, duosqve ei Archiepiſcopatus & Epiſcopatum præterea inſignem contuliſſet, neqve tamen id gratis, ſed pro palliis exiguis multa aureorum millia acceperit, ad qvæ corradenda populum chriſtianum fœdisſime deglubendum ei dederit, coacto hunc in modum Epiſcopo, ut hominem qværeret *indulgentiarum*, ut loqvitur, *deſpumatorem*, qvalis erat Tezelius. Sed hæc libertas Luthero propria erat, & vero innixa. Nec ejus fundamentum infringit Pallavicinus, cum *d. c. XIV. n. 4.* ſcribit: *Germaniæ Principibus non poſſe denegari pluralitatem beneficiorum, ne nunc qvidem, poſtqvam a Concilio Tridentino illa interdicta fuit*; niſi agnoſcat auri ſacram famem, & politicæ conſiderationis vim eſſe, qvæ legum vincula perrumpat. Nam qvod addit, de debitis ex collatione beneficiorum proventibus ad ſuſtentationem Pontificis, non *qva Domini*, ut loqvitur, *profani*, ſed *qvatenus eſt Patriarcha*, talia ſunt, qvæ præſupponunt id, qvod eſt in qvæſtione & contradictione. Magnum præterea exceſſum inter alia obſervare licet, occaſione Miltitianæ commisſionis, ex profuſione in præcones indulgentiarum; qvia Tezelio tantum ſuperfuit aut conceſſum eſt ex nundinatione [cujus tamen non niſi inferioris notæ vicarius erat] ut nonaginta florenos (aurei tunc erant) menſtruos pro ſtipendio acciperet, præter expenſas

 trium

Digitized by Google

1519. trium eqvitum & currus. Magna illa tunc & invidioſa pecunia fuit, in monachum ex mendicantium ordine collata, qvæ Epiſcopo, certe in Italia, vel cupidisſimo ſatisfeciſſet. Qvapropter non immerito Tezelium Miltitius increpavit, ut eſt apud Luth. *Lib. I. epiſt. 97.* ſed de tota hac Miltitii legatione plenius edoceri potuiſſemus, ſi Pallavicinus ex Vaticanis ſcriniis, ex qvibus qvæ voluit contra Paulum Venetum produxit, Miltitii relationes proferre voluiſſet. Hujus enim qvaliscunqve fuerit, judicium de Luthero & de Electore, totiusqve negotii a ſe geſti ſerie, non contemnendam lucem hiſtoriæ afferre potuiſſet: majorem certe qvam fabella de notho Friderici in contumeliam tanti Principis intempeſtive expoſita, eiqve ſuperſtructa indigna ſuſpicio, & de avaritia ſacerdotum affectata declamatiuncula, qvæ *cap. 13. n. 6.* legitur. De iis vero, qvæ Miltitium attinent, & ex ſecretis ſcriniorum Papalium revelantur, cum ad annum 1520. venerimus, agendum erit.

§. L.

Ad vernum hujus anni 1519. tempus pertinet elaboratio & procurata editio aliqvot ſcriptorum Lutheri, inprimis *Commentarii in Epiſtolam ad Galatas*; ſed qvoniam Maimburgius eorum mentionem in anni ſeqventis hiſtoriam rejecit, nos qvoqve eum ſeqventes, annotationes noſtras eo differimus. Menſe Januario Lutherus, ut ex epiſtola ejus ad Spalatinum ſcripta *Lib. I. n. 92.* apparet, apud Epiſcopum Brandenburgenſem fuit, qvem multis ſecum expoſtulaſſe refert, qvod tanta auderet. Addit: *Intelligo Epiſcopos nunc tandem ſapere, ſui fuiſſe officii, qvod in me vident, ideoqve nonnihil pudere.* Cœpit etiam hoc menſe epiſtolicum aliqvod Lutheri cum *Hieronymo Dungersheimio*, a patrio Franconiæ oppido *Ochſenfart* dicto, Theologo Lipſienſi, commercium, qvo ſecutæ hac æſtate diſputationi cum Eccio præluſum qvaſi eſt, de primatu Pontificis *Lib. I. ep. 93. & ſeqq.* Monenti vero ex aula Spalatino de ſervanda veneratione & obedientia erga Pontificem, & declarationem edi cupienti, reſpondit Lutherus 3. Non. Martii *ep. 99.* ſibi nunqvam fuiſſe in animo, ut ab Apoſtolica ſede velit deſciſcere, provocat ad declarationem Germanice & populariter editam, qvam puto eſſe eam, qvæ *Tom. I. Altenb. fol. 294.* (qvanqvam poſt Lipſienſis diſputationis tempus collocata) legitur. In hac non ſolum de

de *interceſſione ſanctorum*, de *purgatorio*, de *præceptis Eccleſiaſticis* & de *bonis operibus*, ſed & de *poteſtate Pontificia* ita agit, ut imputationem hæreſeos depellat, & diſputabilia a credendis ſeparet. Interim angi ſe animo non obſcure ſignificat, dum ad eundem Spalatinum Dominica Invocavit *epiſt. 100.* ſcribit: *Verſo decreta Pontificum pro mea diſputatione* (Lipſiæ ſcilicet habenda) *& (in aurem tibi loqvor) neſcio an Papa ſit Antichriſtus ipſe, vel Apoſtolus ejus, adeo miſere corrumpitur & crucifigitur Chriſtus (id eſt veritas) ab eo in decretis. Diſcrucior mirum in modum, ſic illudi populum Chriſti ſpecie legum & chriſtiani nominis.* Et paulo poſt: *Naſcitur mihi indies magis ac magis ſubſidium & præſidium pro ſacris literis.* Lætum eo tempore fuit Luthero, qvod audiret doctrinæ ſuæ longe lateqve applaudi. *Johannes* enim *Frobenius*, celebris tunc Baſileæ typographus, ei ſignificaverat d. 14. Febr. *legi & probari ſcripta ejus Lutetiæ etiam a Sorbonicis, & diſperſa a ſe omnia, qva Baſileæ recuderat, exemplaria eſſe in Italia, Hiſpania & alibi, omnium Doctorum judiciis approbata*; Sedunenſem etiam Epiſcopum *Matthæum Scheinerum*, celeberrimum illo tempore virum, acceptis Lutheri lucubrationibus dixiſſe; *Luther, tu es vere Luther*, id eſt, liqvidus & purus: (lauter) & alicui, qvi Eccii propoſitiones obtulerat, & victoriam ei in diſputatione inſtanti, ominatus erat, reſpondiſſe: *diſputet Eccius, qvantum velit; Lutherus veritatem ſcribit.*

§. LI.

Circa idem tempus *Eraſmum*, qvem ob magnam eruditionis famam demereri & ſibi conciliare cupiebat, literis adiit 5. Cal. April. qvæ extant *Lib. I. n. 101.* Hic interim 18. Cal. Maji Antwerpia ad Fridericum Electorem ſcribens, Lutheri [ut jam ſupra tetigi] ita meminerat, ut *ignotiſſimum qvidem eum ſibi eſſe, & ſcripta ejus nec tueri ſe, nec improbare velle* diceret; *pro hæretico tamen haberi ægre ferat, & vitam ejus ab omnibus probari, libros vero ab optimis qvibusqve cupidiſſime legi adſeveret. Tomo I. f. 222.* Ad qvæ qvid d. 14. Maji reſponderit Elector, ſupra qvoqve per occaſionem relatum eſt. Eraſmus vero poſtea Luthero peramanter reſpondet, ejusqve commentarios in Pſalmos laudat, monens tamen de temperandis affectibus & ſtylo, & ne in Pontificem, ſed in eos, qvi Pontificibus abutuntur, detonet. Vide *Lib. VI. edit. Frobeniana p. 257. Londinenſ. Lib. VI. ep. 4.* Penſaverant

qva-

Digitized by Google

qvalecunqve hoc Lutheri delectamentum monachi Franciſcani, qvos *Minoritas* vocant, moleſtia qvadam. Hi conventum in oppido *Jüterbok* prope Wittebergam celebrantes, ſcriptis ad Epiſcopum Brandenburgenſem literis, Lutherum convitiis proſciderant, & theſes XV ex ejus ſcriptis excerpſerant, malæ, ut putabant, notæ. Sed illis acerrimo ſcripto Dom. Jubilate dato, inſcitiam & malitiam exprobravit, & qvædam ad objecta reſpondens, minatus eſt, niſi revocent adverſum ſe vulgata, ſe eos ita tractaturum, ut id ordini illorum non futurum ſit honorificum. Vide *Tom. I. f. 225. & ſeqq.* Exarſit vero poſtea vehementius, cum Eccium judicio ſuo monachorum dicta approbare intellexiſſet. Sed apologia illa, qva *fol. 227. & ſeqq.* monachis ſimul & Eccio reſpondetur, licet actis diſputationis d. l. præponatur, poſtea tamen conſcripta & publicata eſt, & de ea infra agemus.

§. LII.

In aula interim timuiſſe Spalatinum & alios apparet, ob theſes Lutheri, qvas Eccii theſibus oppoſuerat, maxime ob *decimam tertiam*, qvæ agit de poteſtate Pontificis. Nec ſatisfecerat, ut apparet, Spalatino Lutherus, licet epiſtola ſatis ampla ſecretum mentis, qvare ita concepiſſet theſin ſuam, explicaſſet. Mira itaqve fiducia denuo literas dat, qvæ *n. 108.* habentur, ſcribens: „Obſecro te, mi Spalatine, noli nimio timere, nec humanis cogitationibus totum cor cædere. Scis, qvod niſi Chriſtus me & mea ageret, jamdiu prima diſputatione indulgentiarum, deinde vulgari ſermone, tandem reſolutionibus & reſponſione mea ad Sylveſtrum, noviſſime Actis meis (cum Cajetano, qvæ ediderat) me perdideram, maxime profectione Auguſtana. Qvis enim mortalium horum ſingulum non timebat, aut ſperabat mihi excidium allaturum? Deniqve nuper ex Urbe ſcripſit Olſnitzer Cancellario Ducis Pomerani noſtri, me adeo conturbaſſe totam Romam reſolutionibus & dialogo, ut neſciant, qvomodo compeſcant. Eſſe tamen illis propoſitum, non ſcientia juris, ſed Italicis ſubtilitatibus (hæc enim verba ejus ſunt) me aggrediendi: has autem ego intelligo venena, vel mortem inſidiarum. Multa ego premo, & cauſa Principis & univerſitatis noſtræ cohibeo, qvæ (ſi alibi eſſem) evomerem in vaſtatricem Scripturæ & Eccleſiæ Romam, melius Babylonem. Non poteſt Scripturæ & Eccleſiæ veritas tractari, mi Spalatine, niſi hæc bellua offendatur.

Digitized by Google

datur. Non ergo ſperes me qvietum & ſalvum futurum, niſi velis & 1519.
me penitus Theologiam intermittere. Sine ergo amicos putare, me „
inſanire. Res iſta finem non accipiet (ſi ex Deo eſt) niſi, ſicut Chri- „
ſtum diſcipuli & noti ſui; ita & me derelinqvant omnes amici mei: & „
ſola ſit veritas, qvæ ſalvet ſe dextera ſua, non mea, non tua, non ulli- „
us hominis, & hanc horam ab initio ſpectavi. *Concludit:* Dixi tibi „
ſemper, me paratum eſſe cedere loco, ſi qva ego Principis illuſtriſſimi „
viderer periculo hic vivere. Aliqvando certe moriendum eſt: qvan- „
qvam jam edita vernacula qvadam apologia ſatis aduler Romanæ Ec- „
cleſiæ, & Pontifici, ſi qvid forte id proſit. Ut vero trepidationi auli- „
corum conſuleret, *Reſolutionem* ſive *probationem theſis XIII.* compo- „
ſuit Latine, de qva ad Langum Fer. 2. poſt Exaudi *Lib. I. ep. 123.* ſcri-
bit: Edo jam probationes ſuper odioſiſſimam propoſitionem tertiam „
decimam propter invidiam, qvæ hoc agit, ne Lipſiæ admittar ad re- „
ſpondendum. Ternis literis a Duce Georgio non potui certum obti- „
nere reſponſum, adero tamen ſaltem oblaturus me ad reſpondendum. „
Habetur hæc explicatio ſive reſolutio *Tom. I. Lat. Jen. fol. 311.* qvan- „
qvam præponi, meo judicio, illis debuiſſet, qvæ ibi ſeqvuntur *a fol. 394. ad 311.* niſi, qvod ex Emſeri ſcripto *Tomo I. f. 369.* ſuſpicari licet, edi-
tio ejus poſt diſputationem dilata eſt. Erat autem Eccii propoſitio
XIII. iſta: *Romanam Eccleſiam non fuiſſe ſuperiorem aliis Eccleſiis ante tempora Sylveſtri, negamus. Sed eum, qvi ſedem beatiſſimi Petri habuit & fidem, ſucceſſorem Petri & Vicarium Chriſti generalem ſemper agnovimus.* Huic Lutherus hanc oppoſuit: *Romanam Eccleſiam aliis Eccleſiis fuiſſe ſuperiorem probatur ex frigidiſſimis decretis Romanorum Pontificum, contra qva ſunt textus divinæ Scripturæ, hiſtoriæ approbatæ mille centumqve annorum, & decretum concilii Nicæni omnium ſanctiſſimi.* Præfatur reſolutioni ſive probationi hujus theſis Lutherus, & excuſat ab initio ſtylum, qvem aliqvando ſordidiorem, ſuiqve diſſimilem ex induſtria ſibi eſſe fatetur, *qvia ſpem nominis & memoriæ diuturnæ non habeat, nec qværat, ſed vi in publicum tractus, qvam citiſſime de reditu in angulum ſuum cogitaret, ſalvo Chriſtiano ſuo nomine. Putare theatrum ſuum habere ſuam horam, proditurum poſt ſe alium, Deo volente, ſi ipſe tempori ſuo ſatisfecerit.* Hæc indicio ſunt, qvam injuſte Luthero ambitio ſive inclareſcendi ſtudium imputetur; & qvod adverſus commoda ipſius egerint, qvi eum a qvietis & receſſus ſtudio inſectatione

P ſua

1519. ſua avocarunt. Excuſat porro imputationem aſperioris & immodeſtæ in adverſarios lingvæ, & objectioni iſti, per totam poſtea vitam factæ, veluti præventione qvadam occurrit *Tom.I.f.311.b.* *Videor & multis paulo durior in adverſarios, & velut modeſtia theologica oblitus. Hic ſi qva & alia vitia mea inveniantur, non magnopere deprecor culpam, qvod hoc me alia cauſa facere non ſum mihi conſcius, qvam nimio publici tædio & odio, in qvod me mergunt illi, plurimum mihi pretioſiſſimi temporis ſuffurantes. Deinde, qvod tam præfractos & obſtinatos oblatratores patior, ut e qvavis ſyllaba mihi ignominiam, ſibi victoriam nominis Chriſtiani inſidioſiſſime & pertinaciſſime qværant, ut malo nodo malus mihi cuneus neceſſarius videatur. Qvanqvam videor mihi ſtomacho meo multam ſemper feciſſe vim, ne facerem, qvæ poſſem. Et neſcio, ſi molliter ſimul & utiliter tangi qveant, qvi inveteratiſſima jamdiu conſvetudine opprobrandi hæretici nominis, ita in judicandis aliorum ſcriptis obſtupuerunt, & ad audiendam veritatem obduruerunt, ſuisqve opinionibus obſurduerunt, ut vix caduceo divino qvopiam excitari poſſe videantur. Ut id taceam, qvam intolerabile ſit leviter arguere eos, qvi e templo Dei ſpeluncam latronum fecerunt, & e Scriptura Dei negotium hominum; abominationem eam e loco ſancto & Chriſtus flagellis pepulit, & Paulus dure increpandos cenſuit hos vaniloqvos. Nam id coguntur, velint, nolint, confiteri, ſacras literas paſſim in univerſalibus ſtudiis fuiſſe neglectas penitus, qvantumvis ſeſe jactent Scripturas intelligere religioſius humano aliorum ſenſu, qvam illarum proprio.*

§. LIII.

In tota vero hac declaratione, ad ſcopum, qvem Principis & aulæ reſpectu tenendum ſibi præfixerat, non ſine magna, ut ex epiſtola ſupra allegata cognoſcitur, lucta, & reclamante pene mente conſentire cum Eccio præ ſe tulit, de primatu Pontificis, & de obedientia ei præſtanda *I. f. 312. 313.* ſed ex alio fundamento. Ipſe nempe ex generali regula Apoſtoli Rom. XIII. qvod *omnis poteſtas*, etiam qvæ nobis injuſta videtur, *a Deo ſit*, Pontificatum agnoſcit, & divinæ voluntati tribuit, qvæ ex ſigno, id eſt, eventu & conſenſu fidelium per tot ſecula hanc poteſtatem ferentium, agnoſci debeat; ſed probationes, huc usqve pro Pontificatu ex Scripturis & canonibus afferri ſolitas (qvasqve ſciebat ab Eccio in futura diſputatione allatum iri) rationibus robuſtiſſimis (ut d. l. loqvitur) oppugnandas ſibi ſumit. Scio qvidem,

Digitized by Google

dem, & ex actis diſputationis mox ſecutæ, totqve aliis ſcriptis conſtat, 1519.
neqve tunc defuiſſe Eccio, neqve nunc deeſſe, qvæ ſcriptis dictisve a Luthero reponantur; neqve mihi propoſitum eſt, vel huc tranſcribere, qvæ diſceptata ſunt, vel ſuperfluo labore in defendenda Proteſtantium ſententia, ab innumeris aliis dudum ſuſcepto, & ad hoc usqve tempus continuato, me & lectores onerare. Lectis tamen & expenſis omnibus, atqve ſeqveſtrato præjudicio, qvod ab educatione & diſciplina non potui non habere, deprehendo, qvæ Lutherus adverſus ſcripturæ dicta, *Tu es Petrus &c. oravi pro te, Petre &c. paſce oves meas, &c.* pro Pontificis univerſali poteſtate & vicariatu adduci ſolita, oppoſuit, & qvæ ad Patrum loca & decreta Pontificum replicavit, ſummi ponderis, nec ab Eccio ita confutata eſſe, ut conſcientiæ ſatisfieri posſit. Tanto nempe Lutherus vel unica hac præliminari declaratione rationum & argumentorum robore cauſam ſuam firmavit, tantamqve ſcripturarum & antiqvitatis peritiam demonſtravit, ut ſucceſſoribus licet plurium, & tunc non æqve cognitorum librorum adminiculis, multisqve argumentationum ſubtilitatibus inſtructis, & creberrimis diſceptationibus exercitatis, parum aut nihil reliqverit, qvo ſuperare induſtriam ejus potuerint. Tantum abeſt, ut Maimburgio credam, qvi *Eccium* ſcribit *veritatem & cauſam Dei in partibus habuiſſe.* Sed anteqvam narrata hujus de diſputatione Lipſienſi audiamus, mentem Lutheri de Pontificatu, ad Petrum Lupinum & Andream Caroloſtadium in *dedicatione commentarii in Epiſt. ad Galat. Tom. I. fol. 390.* & *Lib. I. ep. 84.* circa hæc eadem tempora, aut paulo ante (dies enim non adſcriptus eſt literis) maſcule explicatam, cognoſcendam damus. Poſtqvam igitur de Cajetano, & de decreto Pontificio in cauſa indulgentiarum qveſtus erat, & invectus in Italos, qvi Germanos *meros* (omitto cætera) *barbaros & beſtias* habeant, & ut *incredibilis illuſionis & explicationis patientes* irrideant; ſummis laudibus evehit Principes & Proceres Germanorum, qvi in comitiis Auguſtanis an. 1518. *recte, ſancte & auguſte inter Romanam Eccleſiam & Romanam curiam diſcreverint, & decimas, vigeſimas, qvinqvageſimas, in concilio Lateranenſi ſancitas, & tantopere a Legatis Apoſtolicæ ſedis expetitas, recuſaverint, eoqve ipſo viderint & agnoverint, erraſſe Papam & Concilium.* Subdit: *Deum feſſum blaſphemiis & irriſionibus ſui & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ nominis, monere voluiſſe Romanos Proceres, ut res*

1519. *Eccleſiæ poſito joco & ludo, aliqvando ſerio curarent, anteqvam eliciant ſangvinem, dum nimium emungunt Germaniam. Qvare & ego* (ſcribit) *horum Theologorum Laicorum* (id eſt, Statuum Imperii) *exemplo pulcherrimo, longiſſime, latiſſime, profundiſſime diſtingvo inter Romanam eccleſiam & Romanam curiam. Illam ſcio puriſſimum eſſe thalamum Chriſti, matrem Eccleſiarum, dominam mundi, ſed ſpiritu, id eſt, vitiorum, non rerum mundi, ſponſam Chriſti, filiam Dei, terrorem inferni, victoriam carnis. Et qvid dicam? Cujus ſunt omnia: juxta Paulum 1. Cor. 3. Ipſa autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.* Magiſtrum hic Lutherum agnoſcat Maimburgius, etiam in definienda vera Eccleſia Romana, qvemadmodum agnoviſſe in nupero tractatu deprehenditur, *curiam* a *ſede* Romana diſtingvens.

§. *bb.*

Cochl. Acta diſput. Lipſ. ap. Luth. l. 1. Ep. Phil. Melanchth. ep. Eckh. ibid.

Ea res ſic ſe habuit. Andreas Bondeſtein *vulgo a loco nativitatis in Franconia,* Caroloſtadius *dictus, Doctor & Archidiaconus VVittebergenſis, ille ipſe, qvi primus, & omnium rabidiſſime a Luthero, (cujus tunc adorator erat) poſtea in diverſas partes ivit, pro defenſione theſium hujus novi Dogmatiſtæ contra Eccium ſcripſerat; qvi illas fortiter oppugnaverat, & jam novum hunc adverſarium rigide urgebat, ſatis prævidens, a Luthero deſertum eum non iri. Itaqve cum Caroloſtadius, homo præceps, inflatus & vehemens, in replicis ſuis ad publicam diſputationem cum Eccio provocaſſet, Lutherus aut diffidens Caroloſtadii viribus, qvas Eccio impares eſſe ſciebat, aut honoris ſui intereſſe exiſtimans ut certamini huic miſceretur, ſocium ſeſe ad diſputandum obtulit, idqve ipſum Eccius flagrantiſſime deſiderabat. Neqve enim*

Digitized by Google

nim dubitabat, cum veritatem & Deum, cujus cau- 1519.
ſam propugnaturus erat, in partibus haberet, qvin ſu- Cochlæus.
perior evaderet; idqve ſæpe ei in ejusmodi conflicti-bus contigerat, ut nempe ſemper profundæ doctrinæ, excellentis ingenii, ſolidiſſimi etiam judicii & prodi-gioſæ memoriæ laude reportata diſcederet. Geor-gius, Dux Saxoniæ, Friderici Electoris patruelis, Li-pſiæ ad ditionem ſuam pertinentis Dominus, duos tan-tæ famæ viros in certamen prodituros videre deſide-rans, arcem Lipſienſem omnemqve ad diſputandum commoditatem & ſecuritatem illis obtulit. Qvan-qvam vero neqve Epiſcopus Merſeburgenſis, in cujus diœceſi eſt Lipſia, neqve hujus urbis Academia ap-probaret, qvod cauſa religionis populi judiciis expo-neretur, proceſſit tamen negotium, & dies dicta eſt XXVII. Junii; qva etiam antagoniſtæ comparue-runt. Luthero qvidem, cum ſpectator & teſtis Luth. in præfat. in T. I.
tantum eſſe vellet, de ſecuritate, qvemadmodum Ca-roloſtadio, non erat a Duce cautum; ſed Eccius omni-no cum Luthero congredi cupiens, facile id obtinuit, atqve ita iſte in partes admiſſus eſt. Celebris hæc actio peracta fuit in cœnaculo arcis majori, præſenti-bus Duce, ejusqve Conſiliariis, Magiſtratu, Doctori-bus & Baccalaureis Academiæ, infinitaqve multitu-dine hominum ex vicinis oppidis accurrentium, qvo theſes, de qvibus ultro citroqve diſputandum erat, miſſæ fuerant. Conventum erat de forma & regula

 diſpu-

1519. *diſputandi, ut nempe qvisqve ſuo loco & ordine placide exponeret, qvæ adverſario vel objicere vel objicienti reſpondere vellet. Scribæ conſtituti erant, qvi fideliter omnia hinc inde dicta notarent; id qvidem non lubenter concedente Eccio, qvi langvidam fore diſputationem metuebat ob tempus ſcribis tribuendum. Lutherus etiam, qvi alios judices, qvam cœtum adſiſtentem, ferre nolebat, qvod idem erat ac nullum ferre, tandem tamen in univerſitates Erfurtenſem & Pariſienſem conſenſit, qvo Acta hujus diſputationis ad decidendum mitterentur. Sperabat, utramqve ſibi favituram; illam, qvod in ea ſtudiis operam dederat; hanc, qvod ei cum Pontifice poſt abolitam ſanctionem pragmaticam non bene convenire credebat. His ita conſtitutis, Caroloſtadius primus contra Eccium inſurrexit, & poſtqvam ab utraqve parte proteſtatio facta erat, nihil eſſe ſtatuendum contra ſententiam & doctrinam Eccleſiæ Catholicæ, Eccius oppugnare dogmata Caroloſtadii & Lutheri cœpit, de libero arbitrio; qvod dicebant, ſine gratiæ auxilio homines nihil niſi malum facere poſſe, nec ſolum ſine illa, qvæ voluntatem movet, ſed & ſine illa, qvam Deus mentibus ſanctificandis per Spiritum ſanctum immittit, id eſt, ſine charitate, ita ut homo, qvi hac careat, nil niſi malum facere poſſit, ad bonum vero voluntas nihil contribuat, niſi recipiendo gratiam, qvæ ſola in homine operetur, ita tamen, ut*

nemo

Digitized by Google

nemo ſit, qvantumcunqve juſtus & ſanctus, qvi etiam in bona actione a Deo producta non peccet. Hæc theſis ventilata fuit usqve ad diem 4. Julii, qvo Caroloſtadius admodum duriter ab Eccio tractatus, & fatigatus diſputationis finem fecit. Rediit ad eam die 14. & 15. Julii non majori ſucceſſu. Interim Lutherus locum ejus occupavit, tenuitqve decem diebus. Singulis vero diebus mane & a meridie diſputabatur, ſcilicet de purgatorio, *qvod Lutherus negabat ex ſacra Scriptura probari poſſe: de* indulgentiis, *qvas inutiles eſſe ſtatuebat; de* remiſſione pœnæ, *qvam inſeparabilem a remiſſione culpæ eſſe dicebat, & porro inferebat, qvod eam qvilibet Presbyter non minus ac Pontifex dare poſſet: de* pœnitentia, *qvam ſemper a charitate ſeu amore incipere debere aſſerebat, non vero a metu, talem enim falſam eſſe: de* primatu Papæ, *qvem nonniſi jure humano, neqvaqvam vero divino niti contendebat. De hoc articulo omnium vehementiſſime & diutiſſime diſputatum fuit, & ex actis apparet, utrumqve diſputatorem, unum, dum bonam cauſam defenderet, alterum dum oppugnaret, multum ingenii & eruditionis oſtentaſſe, hoc tamen cum diſcrimine, ut facile conſpiciatur, veritatem a ſolidæ doctrinæ viro, qvalis Eccius erat, defenſam, erroris victricem fuiſſe, qvamvis error ſcientia & ſubtilitate pulchri ingenii ſuſtineretur.*

1519.

§. LIV.

Digitized by Google

I. §. 54. 1519.

§. LIV.

Moneo primo: erratum eſſe in voce *Bondeſtein,* ſcribi enim debet *Bodenſtein:* dein qvamvis Caroloſtadius adorator Lutheri a Maimburgio dicatur, conſtat tamen, illi ut ætate & dignitate antecedenti a Luthero honorem delatum eſſe, *Præceptorem enim* & *majorem ſuum in Chriſto* eum vocabat. *Lib. I. Ep. 84. Tom. I. f. 385. b.* Erat nempe Canonicus & Archidiaconus in Eccleſia collegiata omnium ſanctorum, a Friderico Electore non tam fundata, qvam reſtituta & aucta, & cum Decanus eſſet, Luthero Doctoris Theologi titulum anno 1512. contulerat. Occaſionem diſputationis Lipſienſis verum eſt à Caroloſtadii theſibus ortam. Eccius enim Auguſtæ cum Luthero comiter converſatus, vel ad diſputandum cum Caroloſtadio ſeſe obtulerat, ut in relatione Germanica *Tom. I. Alt. f. 124.* memoratur, vel a Luthero ipſo ad id inductus fuit, ut ex hujus literis ad Joh. Egranum *Lib. I. ep. 88.* colligitur. Sed Eccium ſive diſputandi pruritus, ſive, qvod ei Lutherus ſæpe exprobravit, flagrantiſſimum gloriæ ſtudium, & adulandi curiæ Romanæ & honores opesqve oppreſſo Luthero qværendi propoſitum eo perpulit, ut cum Luthero publice congredi vellet, ideo & theſes illas XIII. *fol. 241.* jam vulgaverat, qvæ poſtea Lipſiæ diſputatæ fuerunt, & apud Georgium, Principem Sax. effecerat, ut Lipſienſem Academiam ad locum diſputationi concedendum, invitam licet, permoveret, ut ex Eccii ad Lutherum epiſtola d. 19. Febr. ſcripta *Tom. 1. f. 387.* videre licet. Dein cum Lutherus, ut comes Caroloſtadii, ſed non ut ipſe diſputaturus Lipſiam veniſſet, & niſi ſalvo conductu ſpeciatim accepto diſputare nollet, etiam hunc ei Eccius impetravit. Qvapropter incertum eſt, qvod Maimburgius putat, Georgio Duci id deſtinatum ab initio fuiſſe, ut Eccius cum Luthero concurreret. Theſes Caroloſtadii & diſputata cum eo, integre licet tunc edita, in Actis Lutheri non extant ſed Lutheri ſaltem & Eccii Diſputatio *Tomo I. fol. 242. ſeqq.* legitur. Adjunctus etiam eſt *fol. 292.* ſermo Lutheri, compendium qvoddam diſputationis complectens, *in feſto Petri Pauli,* adeoqve ante diſputationem ſuam in ſacello arcis, rogatu Ducis Pomeraniæ Barnomi, qvi Wittembergæ ſtudiis operam dans, & tunc honoris cauſa Academiæ Rectoratum gerens, Lipſiam venerat, habitus. Nam in templis urbis concionandi facultas conceſſa non fuit Luthero, qva tamen Eccius in rem ſuam ſtrenue & ſæpe uſus

Digitized by Google

uſus eſt, aliaqve pro concione, alia in diſputatione ſtatuiſſe perhibetur. 1519.
Qvod diſputationem & diſputatores ipſos attinet, ſperni video a Maimburgio Caroloſtadium, ſed Lutheri & Eccii ingenium ex æqvo laudari, veruntamen palmam veritatis Eccio, ut ſupra jam dictum eſt, tribui. Qvam ſincere, neſcio; nam concilia ſupra Papam evehentem, & infallibilitatem ei negantem Lutherum publice nunc ſeqvitur ipſe Maimburgius. Cæterum optandum foret, ut Acta diſputationis, & qvæ Lutherus vel ante vel poſt eam ad ſententiæ ſuæ defenſionem commentatus eſt ſeparatim ut olim edita, in multorum verſarentur manibus, qvæ nunc aut vaſtis Tomorum voluminibus inſerta, aut perditis veteribus editionibus, fere in oblivionem venerunt. Nam etſi Luthero adverſa & ſuſpecta Lipſiæ erant fere omnia, ita ut favore & applauſu caruiſſe ipſe ingenue agnoſcat; dixit tamen, qvæ ingenii & doctrinæ copiam ita oſtenderunt, ut nec adverſarius die 23. Jul. ad Electorem poſtea ſcribens, laude ejus plane potuerit abſtinere, etſi Caroloſtadio nil niſi inſcitiam adſcribat. Excreſceret ultra, qvam ferre poſſim, labor meus, & libri modus, ſi ſaltem maxime notabilia adſcribere vellem. Interim verum eſt, Eccium, qvod voluerat, obtinuiſſe, nempe, ut ex Luthero eliceret, qvæ Romæ condemnationem ejus maturarunt, & qvæ, ſi aulæ conſiliis ſeſe accommodaſſet, tacere debuiſſet. Inter hæc omnia odioſiſſimum erat, qvod decreta Conſtantienſis concilii contra qvosdam Huſſi articulos, in dubium vocaret. Hoc enim ſtatim d. 23. Julii Eccius in literis ad Electorem, & ad Hochſtratenum d. 24. Julii *Tom. I. fol. 360.* qveſtus eſt. Periculoſe etiam laborabat Lutherus in evitando fulmine excommunicationis, qvod Bulla nupera Leonis in diſſentientes circa dogma indulgentiarum intentabat: *(fol. 282. & ſeq.)* Si enim etiam huic aperte contradixiſſet, actum de ejus ſtatu & ſecuritate fuiſſet, nondum obfirmato ad cenſuras Papales ſpernendas Principum conſilio. Ad amicos autem ſcribens, reprehendit ſtylum Bullæ, qvæ pro decidendi ratione non ſacræ Scripturæ teſtimonium, ſed immemorabile tempus allegabat. Vide *Lib. I. ep. 84. p. 135. b.*

§. LV.

Expedire puto, ut qvædam ex Lutheri relatione de hac diſputatione apponamus. Scribens igitur Spalatino d. 21. Jul. *Lib. I. ep. 114.* Eccium prævaluiſſe fatetur Carlſtadio, voce & geſtu, *ſed* (per Deum jurat)

Digitized by Google

I. §. 55.
1519.

jurat) *hunc egregie & locupletisſime adductis libris argumenta ſua defendiſſe, & ſolviſſe contraria:* adactum vero, poſcente Eccio & acclamantium tumultu, ut absqve libris poſtea diſputaretur, eoqve „ factum eſſe, ut Eccius memoria & lingva validior ſpecioſius pu- „ gnaret. In fine, pergit, ſubdolus homo (*Eccius*) omnia conceſſit, „ qvæ Carlſtadius arguebat, qvæ tamen fortiter impugnaverat, & „ omnino per omnia cum eo conſenſit, glorificatus, qvod in ſuam „ ſententiam pertraxiſſet Carlſtadium. Nam Scotum cum Scoti- „ ſtis, & Capreolum cum Thomiſtis rejecit, dicens, cæteros Scholaſti- „ cos idem & ſapuiſſe & docuiſſe, qvod Carlſtadius, ita cecidit tunc Sco- „ tus & Capreolus, id eſt, duæ celeberrimæ factiones Thomiſtarum & „ Scotorum. Qvod vero hic privatim ad Spalatinum ſcripſit, publice „ Eccio objecerat, die 6. Julii *fol. 255.* Iſte, *dicens*, articulus (de diviſione „ operum in bona & mala ratione ſubjecti operantis) triumphatus eſt „ præcedente hebdomate, ita, ut egregius D. D. Joh. Eccius (ſemper e- „ nim honorum titulis mutuo utebantur) coactus ſit Scotum & Scoti- „ ſtas, Capreolum & Thomiſtas cum univerſis ſuæ factionis Doctoribus „ celebrioribus repudiare, & Antagoniſtæ conſentire. Qvanqvam id „ Eccius audacter negarit. Sed & poſtea de hoc ipſo inter ſe in ſcriptis publicis certarunt, & Lutherus ſophiſma Eccii, qvo elabi voluit, vehementer improbavit, indeqve Sycophantiam & hypocriſin ei attribuit, epiſtola adverſus eum edita. *Tom. I. f. 369.* Cum enim Lipſiæ in diſputatione cum Caroloſtadio faſſum eſſe Eccium Lutherus dicat, liberum arbitrium ſine gratia non poſſe niſi malum facere: Eccius edita, qvam vocavit *expurgatione*, id ita eſt interpretatus, ut *malum* idem ſit ac *non meritorium*, id eſt, indifferens, vel ita ſaltem bonum, ut gratiam mereatur, qvam Scholaſtici vocant, *de congruo.* *Expurgatio* vero iſta Eccii oppoſita erat alteri Lutheri Epiſtolæ ad Spalatinum, in qva de diſputatione Lipſienſi amplam ſatis relationem fecit *die aſſumtionis Mariæ*, id eſt, d. 15. Auguſti. *Lib. I. ep. 116.* Præfixa eſt eadem Reſolutionibus poſt diſputationem *Tomo I.* editis *fol. 294. & ſeqq.* Ex hac inter multa notatu digna, brevitatis ſtudio pauca excerpemus. Di- „ ſputationem perditionem temporis fuiſſe, *ait*, non inqviſitionem ve- „ ritatis, neqve ſcopum fere ullum ab Eccio tactum, & concluſiones ſuas

a Wit-

Digitized by Google

de controverſiis ſuper libero arbitrio & indulgentiis, item de poteſtate Papæ, I. §. 55.
a Wittenbergenſibus per annos duos multo acrius & validius oppu- 1519.
gnatas fuiſſe, qvas Eccius vix in facie cutis leviter perſtrinxerit, no- „
tiſſimis & vulgo proculcatis argumentis utens. *Addit tamen*: Ita „
me Deus amet, fateri cogor, victos nos eſſe clamore & geſtu. Con- „
cedit adverſarium in literis humanis & ſcholaſticis varie & copioſe „
eruditum, ſed ſacrarum literarum inanem eſſe diſputatorem, & im- „
peritiæ ſuæ credibilia nimis teſtimonia in papyrum effudiſſe: ſibi qvi- „
dem ſoli (*qvod objiciebatur*) ſe non vendicare Scripturarum ſacrarum „
ſcientiam; arbitrari tamen, ſe in ſacris literis tantum verſatum & ex- „
ercitatum, ut de Scholaſtici Theologi ſententia, qvi ſacras literas vix „
a limine ſalutaverit, poſſit ſine periculo pronuntiare. Caroloſtadii „
vero propoſitiones (*ait*) velint nolint, teſtari coguntur, domum ſalvas „
rediiſſe, nec una vel ſyllaba refutatas, licet crudas eas devorare Eccius „
ſtatuerit. Repetit aliqva de artificio, qvo conſentire ſibi Carlſtadi-
um finxiſſet Eccius, cum ipſe Carlſtadio ceſſiſſet, approbata *Gregorii
Ariminenſis*, adverſantis omnibus Scholaſticis ſententia, & qvidem
neceſſario, *niſi Pelagianus Ingolſtadium reverti* voluiſſet. De indul- „
gentiis (*ſcribit*) pene concordamus, qvæ & prope in riſum abierunt, „
ſiqvidem & ipſe (*Eccius*) palam in vulgus qvoqve concionatus eſt, non „
eſſe qvidem eas contemnendas, nec tamen iis fidendum. Qvomodo „
ſi fuiſſent per indulgentiarios prædicatæ, nec Lutheri nomen hodie „
ullus forte noſſet. *Et poſtea*: de primatu Eccleſiæ Romanæ acrius „
certatum eſt. Ego primatum honoris non negavi, nec poteſtatis de- „
di, ſaltem jure divino, nihil repugnaturus, immo conſtanter confeſ- „
ſurus ac defenſurus, ſi facto vel jure humano eum habeat. Nihil enim „
minus qværo, qvam ut a ſumma ſede S. Petri & Pauli ulla cauſa qvis- „
qvam recedat, aut obedientiam debitam ſubtrahat. Solum ne tot „
ſanctos Patres in cœlo regnantes, qvi in Oriente viventes, ſub Roma- „
na ſede non fuerunt, contra jus divinum egiſſe concedam. Ille con- „
tra jure divino utrumqve conatus aſſerere, cum multas autoritates „
Patrum conveheret, inventum tandem eſt, eos ambiguos & varios eſ- „
ſe, inqve alteram ſententiam aliqvando videri inclinaſſe. Exponit „
inde, qvæ *de conciliis* diſputata ſunt, & contrariari ſibi *Conſtantienſe*
& *Lateranenſe* monſtrat; diſtinctionem vero Eccii irridet, qva conceſ-
ſit, *Papam non eſſe Epiſcopum univerſalem, ſed tamen univerſalis Eccle-
ſiæ*. Georgium Ducem laudat, qvod Principali clementia & munifi-

centia nihil omiſerit qvod ad feliciſſimum diſputationis eventum facere potuiſſet: narrat etiam, ut Princeps convivio exceptum ſe & Eccium manu palpaverit, & diſputationis eorum recordans dixerit, *ſive hoc ſit jure divino ſive humano, Romanus Pontifex eſt & manet ſummus Pontifex. Ita vere dixit* (ait Lutherus) *& non leviter inutilem hanc noſtrum diſputationem inſigni hac modeſtia taxavit.* In ſecretiori vero illa, qvam ſupra allegavi, epiſtola d. 21. Julii data, ad Spalatinum retulit etiam alia a Principe ſibi adverſus doctrinam ſuam objecta, aliorum ſcilicet inſtinctu. Nec ego eram, *ait*, tam ſtupidus, qvi non diſtingverem inter fiſtulam & flatum, doluiqve optimum & piiſſimum Principem alienis ita patere & parere affectibus, qvem videbam & expertus eram ſatis principaliter loqvi, qvando ſua loqvebatur. Deniqve ad Carlſtadii propoſitiones rediens, hæc ſcribit: „Sufficit mihi, „qvod carnifex illa conſcientiarum Theologiſtria, cui totum debeo, „qvod conſcientia mea patitur, cecidit in hac diſputatione: Nam pri„us didiceram, meritum aliud eſſe congrui, aliud condigni; facere ho„minem poſſe, qvod in ſe eſt ad obtinendam gratiam, poſſe removere „obicem, poſſe non obicem ponere gratiæ; poſſe implere præcepta Dei, „qvoad ſubſtantiam facti, licet non ad intentionem præcipientis; libe„rum arbitrium poſſe in utrumqve contradictorium; voluntatem poſſe „ex puris naturalibus diligere Deum ſuper omnia, poſſe ex naturalibus „haberi actum amoris, amicitiæ, & id genus monſtra, qvæ pro primis „ferme principiis feruntur ſcholaſticæ Theologiæ, & omnium libros & „aures impleverunt. At ſtrenue ceciderunt, ſine ullo ferme Marte, „conterriti ad ſolum conſpectum duarum propoſitionum illarum, qva„rum prior hæc Auguſtini: liberum arbitrium ſine gratia nihil valet, „niſi ad peccandum; Poſterior Ambroſii hæc: liberum Arbitrium ſine „gratia tanto citius propinqvat iniqvitati, qvanto fortius intenderit „actioni.

§. LVI.

Hæc & alia plurima pro Lutheri ſententia defendenda poſtea publicata, ſi cum narratis Maimburgii conferantur, apud æqvos judices facile evincent, qvam nihil ex illis veritati chriſtianæ & pietati adverſum erui poſſit; & ſophiſmata eſſe, qvæ tunc Eccius, & poſt illum tot alii, ad tuenda Scholaſticorum commenta, & ad lucem veritatis obfuſcan-

ſcandam, tanto nixu & acumine procuderunt. Etiam Pallavicino, qvi *Lib. I. cap. 15. & 16.* nihil non movet, qvo Eccii partes tueatur, non magno negotio reſponderi poſſet, niſi id controverſiarum potius tractatoribus relinqvendum eſſet. Mirari ſe dicit *cap. 17. n. 4. qvod homines ingenioſi atqve eruditi, qvales erant,* ut ait, *Lutherus & Melanchthon, in confutationibus ſubtile cum ſophiſtico male confuderint.* Exemplum autem paulo ante attulerat, de diſtinctione inter *totum & totaliter*, per qvam Eccius effugium qværebat, concedens, Deum *totum* operari in homine per gratiam, ſed non *totaliter*. Hanc diſtinctionem ſubtilem eſſe dicit, non ſophiſticam; Eccius enim adverſus Melanchthonem (ut poſtea referemus) ſcribens, ita tueri voluit inventum ſuum *Tomo I. fol. 363. b.* Cum bonum opus dixiſſem totum eſſe a Deo, „ non totaliter, irridet Grammatiſta hoc, velut commentum indignum „ majeſtate theologica, cum in diſputatione clare me expoſuerim. Ne- „ ſcit eſſentiam Dei videri totam a beato, at qvia non comprehenditur „ a beato, non videtur totaliter. Qvidditas generis eſt tota in una „ ſpecie, ſed non totaliter, cum etiam ſit in alia. Sic anima eſt tota in „ manu, non ſic, qvin etiam ſit in pede. Sic bonum opus eſt totum a Deo, „ non tamen ſic, qvin etiam ſit a libero arbitrio, qvia ſimul agunt non „ viciſſim, mixtim, non ſigillatim. Id expreſſe ait Bernhardus perti- „ nentiſſime ad propoſitum. Sed de hoc in additionibus pluſcula di- „ *Add.* cam, & infra §. 59. Melanchthonis judicium referam.

§. cc.

Certum eſt, etſi (ut in plerisqve talibus diſputationibus fieri ſolet) utraqve pars victoriam ſibi tribueret, qvod tamen Dux Georgius magis qvam unqvam firmus poſt hanc diſceptationem in fide Catholica perſtiterit, & præter Univerſitates Lovanii & Coloniæ, etiam Pariſienſis, cui judicium de doctrina Lutherus detulerat, aliqvo poſt tempore eum condemnaverint, ut ex iis, qvæ in hac hiſtoria ſeqventur, conſtabit.

Digitized by Google

§. LVII.

Verum eſt, qvod Dux Georgius pertinaci adverſus Lutherum odio graſſatus ſit, ſed de hoc non haberet, qvod glorietur Maimburgius, ſi ad deplorabilem exitum Principis reſpexiſſet, qvem Lib. III. ipſe refert, minus etiam, ſi eandem Lipſiam, poſt annos viginti (ut ipſe itidem narrat) una concione Lutheri reformatam cogitaſſet. Acutius vidit Pallavicinus, qvantum nocuerit hæc diſputatio Pontificiis partibus. Qvapropter *cap. XIV. n. 9.* prudentiam Epiſcopi Merſeburgenſis laudat, diſputationem, qvantum in ſe erat, impeditum euntis. Scribit enim; (qvod ob pares noſtrorum temporum caſus notari meretur) „Huic congreſſui obſtitit Epiſcopus Merſeburgenſis, in cujus Diœceſi „Lipſia ſita eſt, nec certe ſine cauſa: etenim, ut in locis, ubi permiſſu „Principum hæreſis greſſatur, hæ concertationes incredulis lucem affundunt, ita, ubi catholica religio ſola dominatur, ſinceros fidelium „animos importunis nebulis involvunt, atqve in controverſiam revo„cant id, qvod pacifice poſſidebatur. Et *cap. XVII. n. 6.* fatetur publicatis actis diſputationis in dubitationem adductos qvosdam fuiſſe, circa eos articulos, qvos antea pro compertis recipiebant, dum qvædam ex argumentationibus vel ſolutionibus Eccii minus inexpugnabiles videbantur. Inter inimiciſſimos Lutheri poſt diſputationem hanc locum ſumſit, de qvo huc usqve bene confidebat, *Hieronymus Epiſcopus Brandenburgenſis*, ab Eccio incitatus, qvem dixiſſe refert Lutherus *Lib. I. ep. 118. & 121. non reclinaturum ſe caput, niſi prius Martinum in ignem conjecerit, ſicut titionem iſtum, qvem, hæc dicens, ſimul in ignem miſit.*

Add.

§. LVIII.

Ex iis, qvæ poſt publicata acta diſputationis prodierunt, brevis ſed terſa eſt Lutheri defenſio, cui, ut ſupra dicere cœpi, *Minoritarum* theſes Luthero oppoſitæ, ſed ut ipſe conjecit, ab Eccio elaboratæ, occaſionem dederunt *Tomo I. Jenenſi fol. 227. b. & ſeqq. & Tom. I. Witt. f. 356.* ubi recte poſtponitur Actis diſputationis. In hac & de primatu Papæ, & de libero arbitrio & gratia divina egregie & cordate diſputat, ſoli Scripturæ palmam deferens. Scribit enim: „Plus mihi va„let unus locus Scripturæ, qvam omnes Doctores per Eccium adducti, „qvanqvam nec ipſos recte adduxerit, Adducat mihi, ait, vel unum

Scri-

Scripturæ locum, in qvo Petrus Petra dicitur, petra enim eſt Chriſtus 1519.
1. Cor. 10. Omittimus alia adverſus primatum, qvem juris divini eſ-
ſe pernegat; humano vero jure admittit. De libero arbitrio ſcribit „
fol. 235. b. Scito, lector, & certus eſto, Eccium nihil prorſus in hac re
diſſentire mihi, niſi ad meram vocem & ſpeciem. Qvod ut noſcas, ad- ”
verte: Eccius Lipſiæ conceſſit, liberum arbitrium ante gratiam non ”
valere, niſi ad peccandum. Ergo non valet ad bonum, ſed tantum ad ”
malum. Ubi ergo libertas ejus? nam omnis homo, ſaltem rudis, au- ”
diens liberum arbitrium, intelligit, ipſum æqve poſſe in bonum, & in ”
malum, prorſus non cogitans, qvod ſolum posſit in malum. Inde „
procedit in fiducia ſui, præſumens, poſſe ſe ad Deum ex ſuis viribus „
converti. Hæc eſſe impia Eccius bene novit, nec tamen Fratres eru- „
dit, ſed eorum erroribus impiisſime cooperatur. Dico ergo, qvod ho- ”
mo habet liberum arbitrium, non qvia ſit modo, qvale fuit in Paradi-
ſo [de qvo loqvitur Eccleſ. 15. per Eccium inductus] ſed qvia fuit li- ”
berum, & poteſt fieri per gratiam iterum liberum: alioqvi vere eſt ”
ſervum arbitrium. Non ergo liberum arbitrium, tam a facto eſſe, ”
qvam a debito eſſe dicitur. Unde Auguſtinus L. 2. contra Julia- ”
num, vocat ipſum ſervum arbitrium. Et Chriſtus: Qvi facit pecca- ”
tum, ſervus eſt peccati. Et iterum: Nemo poteſt accipere qvidqvam, ”
niſi ei datum fuerit. Joh. 3. Sicut ergo civitas devaſtata, vel collapſa „
domus habet qvidem nomen & titulum, qvem prius habuit & poſte- „
rius habebit, non tamen idem poteſt qvod prius, ita liberum arbitri- „
um. Qvid autem cum indoctisſimis Fratribus agam? Eccius reſpon-
deat, ſi liberum arbitrium eſt liberum, cur in poteſtate Pauli non fuit ”
Rom. 7. facere qvod volebat? cur ſervit peccato, qvod odiebat? Ecce ”
in gratia Apoſtolus captivum ſe dicit in lege peccati, & tu homini pec- ”
catori tribuis liberum arbitrium? Sed iterum, ſi liberum eſt arbitrium, ”
cur oramus: Sanctificetur nomen tuum: fiat voluntas tua? An, ut fa- ”
cilius posſimus, ſicut Pelagiani dixerunt? Si oramus, imposſibile eſt ”
qvod oramus, ac per hoc nullo pacto in libertate noſtra. Qvid mo- „
ror? Auguſtinus dicit, contemnendos eſſe, qvi ex malitia reſiſtunt ve- „
ritati, docendos, qvi ex ignorantia. Eccius autem hæc non ignorat, „
ut dixi. Qvando ergo ſancti Patres liberum arbitrium defendunt, ca-
pacitatem libertatis ejus prædicant, qvod ſcilicet verti poteſt ad bo- ”
num per gratiam Dei, & fieri revera liberum, ad qvod creatum eſt. ”
Memo- ”

Digitized by Google

1519. Memorabili etiam cum libertate de reſtricta plebanis [ſive ordinariis Paſtoribus] abſolvendi poteſtate qveritur *fol. 234.* & adducto loco Cypriani, adverſus evocationes cauſarum pœnitentialium ſtatuentis, ſingulis Paſtoribus adſcriptam eſſe portionem gregis, ſubjungit: „Vides unicuiqve Paſtori portionem gregis adſcriptam, at nunc unus „grex qvatuor, immo centum Paſtores vel depaſtores habet. Vides nul„lum caſum reſervatum, ſed in ſua Eccleſia qvemqve debere pœnitere. „Si hoc eſt contra jus divinum, Cyprianus eſt hæreticus in hoc dogma„te, qvod & Nicænum concilium conſtituit. Nec eſt, qvod garrit Ec„cius, diſciplinam Chriſtianam everti hac ſententia. Cur Cypria„nus eam & Nicænum concilium non evertunt? Imo per Romanam „curiam & caſuum reſervationem diſciplina evertitur. Si ſervaretur „hoc Cypriani & concilii Nicæni decretum, minus impunita eſſet pec„candi hodie licentia. Plebani nullam habent poteſtatem, paulo ma„jorem Epiſcopi, totam Romana curia. At illic nemo diſciplinatur, ſed „pro pecuniis omnia peccata venduntur, ubi eſt urbs mere indulgen„tiis, id eſt, diſciplinæ everſionibus plena, usqve ad clamorem in cœlum. Addit deniqve 24. articulos hæreticos, qvos ex Eccii & monachorum aſſertis deduxit *f. 238.* Plura annotatione dignisſima, ut prolixitatem vitem, prætereo.

§. LIX.

Tractus eſt occaſione hujus diſputationis in Theologorum lites *Philippus Melanchthon.* Is Lipſiæ, ut qvidem ipſe ſcribit, ut ocioſus ſpectator diſputationi adfuerat, & in reliqvo vulgo ſederat, *(fol. 365. b.)* qvanqvam alii tradant ſuccurriſſe eum non parum Caroloſtadio, & ab Eccio increpatum propterea fuiſſe, dicente, *Tace tu Philippe, ac tua ſtudia cura, nec me perturba.* Obſervaverat autem & excerpſerat qvædam; cumqve ſe iis, qvæ de non publicandis actis diſputationis inter partes cauta erant, teneri non putaret, relationem per epiſtolam ſcripſerat, judicii profecto & modeſtiæ plenam. Edita tunc eſt ſeparatim, & diem habet, non 25 Julii, qvi in Tomis erronee legitur, ſed 21. nomen etiam ejus, ad qvem ſcripta fuit, exprimitur, nempe *Johannis Oecolampadii*, qvod in Tomis omiſſum eſt. Neqve enim disſimulat, a ſcopo aberraſſe diſputatores, & horum tamen omnium honorifice „meminit, ita claudens epiſtolam: Cæterum apud nos magnæ admi„rationi plerisqve fuit Eccius, ob varias & inſignes ingenii dotes. Carolo-

Digitized by Google

roloſtadium de ſcriptis, credo noſti. Bonus eſt vir, & rara doctrina, 1519.
planeqve nonnihil extra vulgi aleam eruditus. In Luthero longo jam uſu mihi familiariter cognito, vivax ingenium, eruditionem & facundiam admiror, ſincerum & pure chriſtianum animum non poſſum non deamare. Epiſtolam eam neſcio qvomodo, ſtatim nactus Eccius, edita d. 25. Julii excuſatione *f. 363. & ſeqq.* acriter in Philippum invehitur, ſed ut Grammaticum contemnit, ait enim: *Etſi Græce & Latine non ſit indoctus, eum tamen non eſſe, cum qvo Theologus in theologico ſtudio congrediatur.* Luthero eruditionis laudem in hoc ſcripto tribuit. Negat inter alia, qvæ de libero arbitrio conceſſiſſe Caroloſtadio dicebatur, & affirmat, *hunc tandem conceſſiſſe voluntatem habere activitatem ad bonum opus:* Scilicet, (ut ex diſputatione apparet) *poſt gratiam.* Philippus adverſus Eccianam inculpationem defenſionem edidit, *fol. 364. b. & ſeqq.* qvæ indicio eſſe poteſt, an ut Grammatiſta exagitari ab Eccio meruerit: pauca ex illa adſcribemus. Poſtqvam notaſſet, qvomodo Eccius non ſolum Patrum dictis abuſus, ſed & ſacras literas audacius interpretatus ſit, qvam ratio patitur; ſubjungit *fol. 365.* qvæ ad ſcholaſticæ Theologiæ pulverem collata, puriſſimi auri pretium apud cordatos æſtimatores obtinebunt: Plane eo ſum in ſanctas literas animo, "
ut nihil indignius cenſeam, qvam ipſas pro more humanarum fabula- "
rum in varios ſenſus dilacerari, imo, ut Penelopes telam texi & retexi, "
ut ſua cujusqve fert libido; ut interim taceam, qvam ſit impium, Scri- "
pturam rapi ad humanos affectus & ſancta ſanctorum prophanis ma- "
nibus, imo idolothytis violari. Qvo nomine ipſe ſcit Eccius, qvid de- "
ploratæ qvæſtionum Theologiæ debeamus, qvæ tam clementer affecti- "
bus indulget humanis, qvanqvam hujus ſe patronum & aſſertorem velit "
haberi. Poſtea de Patrum interpretamentis loqvens ita *f. 366.* ſcribit: Pri- "
mum non eſt cordi mihi cujusqvam autoritati qvidqvam derogare, ve- "
neror & adoro tot Eccleſiæ lumina, celeberrimos vindices Chriſtianæ "
doctrinæ. Deinde puto non temere fieri, ſicubi ſententiis S. Patres vari- "
ant, qvemadmodum ſolent, ut judice Scriptura recipiantur, non ipſorũ, "
nempe variantibus judiciis, Scriptura vim patiatur. Qvandoqvidem u- "
nus aliqvis & ſimplex Scripturæ ſenſus eſt (ut & cœleſtis veritas ſimpli- "
ciſſima eſt) qvẽ collatis Scripturis, e filo ductuq; orationis licet aſſeqvi. "
In hoc enim jubemur diſcere Scripturas divinas, ut hominum ſenten- "
tias decretaqve ad ipſas, ceu ad Lydium lapidem exigamus. Deinde ut "

R omni-

1519. omnino ad judicandas Scripturas adhibendi ſint S. Patres, ſatius eſt ex
„ his locis Scripturæ ſententiam colligere, ubi hoc ipſum agunt, ut e-
„ narrent, qvam iis, ubi vel rhetoricantur vel affectibus ſuis qvocunqve
„ modo indulgent. Qvemadmodum hoc & ipſi fere experimur, varie
„ nos Scripturam intelligere, qvia varie afficimur: jam hic, jam ille ar-
„ ridet ſenſus, qvia qvo qvemqve rapit affectus, in id incumbit, in eo ſe
„ multiplici animi cogitatione oblectat, & ut polypus, cuicunqve petræ
„ adhæſerit, ejus colorem imitatur, ita nos qvorſum propenſum animi
„ ſtudium rapit, id omnibus viribus effigiare ſtudemus. Jam qvoties
„ evenit, ut excipiat vim alicujus ſententiæ propriam & ſinceram mens
„ noſtra, oblectetqve ſe paulisper in ea, mirabili qvodam modo; qvem
„ revocare poſtea elapſum prorſus neqvit. In eum modum ſancti Pa-
„ tres & affectu qvodam rapti, in ſenſum non malum qvidem, ſed im-
„ pertinentem ſæpe numero Scriptura ſunt abuſi. Qvod ut non damno,
„ ſic tamen recipio, ut in controverſia parum valere arbitrer. Nam ut
„ Græci dicunt: καλῶς τρέχουσιν, ἀλλὰ ἐκτὸς ὁδοῦ. Imo auſim & hoc
„ dicere, nonnunqvam ſenſu qvodam S. Patres interpretatos eſſe Scri-
„ pturas, qvem ſuggerebat & inſpirabat vivax aliqvis affectus, qvi ſen-
„ ſus & verus ſit, & non impertinens, qvem tamen nos homunculi ad li-
„ teram qvadrare non videmus, nempe alio nos noſtra mediocritas ra-
„ pit. Eſt enim ejusmodi qvædam tacita mentis alimonia, & manna
„ qvoddam, qvod puto Paulum intellectum ſpiritualem vocare, qvæ
„ facilius ſit percipere, qvam verbis delineare. Jam vero qvis non vi-
„ det, veteres liberrime Scripturis abuſos, pleraqve temporibus plera-
„ qve diſſenſionibus hæreticorum data ſunt, qvod genus exempla liceat
„ innumera producere. Neqve raro accidit, præſertim in recentiori-
„ bus, ut pugnet cum origine ſua expoſitio qvæpiam. De Scholaſticis
„ non eſt, ut multis agam, qvibus divinæ literæ qvidvis ſunt potius,
„ qvam ſimplices, imo, neſcio, qvem Proteum fingunt, dum eas in alle-
„ goricos, tropologicos, anagogicos, literales, grammaticales, hiſtori-
„ cos ſenſus transformant, & transfundunt in, neſcio, qvas lacunas.
Qvod vero qvæſtionem de libero arbitrio, ſive operatione Dei in ho-
mine attinet, illamqve Scholæ ſubtilitatem de *toto* & *totaliter*, ita ſe
„ defendit Philippus *fol. 365. b.* Susceperat Caroloſtadius defenden-
„ dam concluſionem ſuam undecimam, liberum arbitrium ante grati-
„ am non valere, niſi ad peccandum. Hanc oppugnabat Eccius, qvam
vides

vides de humanis viribus propoſitam, atqve adeo de juſtitia humana, 1519.
ſeu merito congrui. Neqve jam diſputo, accedat peculiare auxilium, „
nec ne variant; enim & ipſi qvæſtionum Magiſtri. Certe magno con- „
ſenſu Scholæ id peculiare auxilium gratiam Jeſu Chriſti eſſe non per- „
mittunt. Atqve id erat, qvod avidi auditores expectabamus. Qvod „
lectorem ad ſuam concluſionem relegat, nemo tam ſtupidus eſt, qvi „
putet, Caroloſtadium Eccianam concluſionem defendendam ſuſcepiſ- „
ſe. Ab illo inſtituto in anguſtias qvasdam, an recipiat voluntas tan- „
tum, cauſa ſenſim tracta eſt, cum in Caroloſtadii concluſionibus unica „
eſt, qvæ obiter cauſatur, totum opus bonum a Deo eſſe, atqve eam „
ipſam Eccius largitus eſt, modo non ſit opus divinitus totaliter. Ego „
vero certum habeo, Caroloſtadio nunqvam in mentem veniſſe, cau- „
ſam in has Symplegadas cogere. Credo, permovit eum, ut diceret, „
atqve id recte, totum opus bonum a Deo eſſe, propter Eccii propha- „
nam ſcholam, qvæ gratiæ & naturæ opera non diſtingvit, niſi reſpe- „
ctu rationis, ut vocant, planeqve eadem ſpecie cenſet actus, qvos cum „
natura citra gratiam, tum voluntas & gratia efficiunt. Hic vero tu- „
tandus ſeu excuſandus erat Barbarus ille Heraclitus, Scotus, qvem me- „
miniſtis in rhapſodiis ſuis qvam Chriſtiana hac de re doceat. Non „
diſplicuit argutia de toto & totaliter, nempe feſtiva, eoqve ipſo gra- „
tior, qvod nova eſt & digna Eccij profesſione, penes qvem hodie cum „
rerum, tum verborum arbitrium eſt. Jam qvod docet, inter illa qvid „
interſit, non eſt ingratum amici ſtudium, qvanqvam jam olim Por- „
phyrium didicimus, & nunc ad id genus nugalia theoremata revocari „
moleſtum eſt. Porro, qvia neceſſe erat novis gloſſematis & plane fi- „
ctitiis aſſerere vim liberi arbitrii, qva bonum efficiat, cum receptisſi- „
mum ſit, & apud Scholaſticos vel ſummæ notæ, nempe Occamicos, „
qvosdam voluntatis actus tantum recipi. Deniqve (ut omittam, qvæ „
de dicto: *Tu es Petrus*, doctisſime commentatur) ad objectam Theo-
logiæ imperitiam ita reſpondet *fol. 367.* Qvod vero crasſiores nos „
putat, qvam ut de ſublimibus Theologorum qvæſtionibus aliqvid at- „
tingamus, non diſplicet: modo permittat, & vulgus Chriſtianum de „
piis nonnunqvam qvæſtionibus colloqvi, atqve adeo nos, qvi a theolo- „
giæ ſtudiis non omnino abhorremus, id genus ſacris deliciis animum „
nonnunqvam paſcere. Qvanto ſatius erat parvulos, in qvibus nos „
qvoqve ſumus, favore ac ſtudio animare ad pias literas, imo etiamſi „

 qvid „

1519. qvid delinqverent per imprudentiam, connivere, qvam hujusmodi
„ tragicis vocibus deterrere Addo etiam Lutheri de hac Philippi &
„ Eccii concertatione judicium *ex Reſolutionibus*, Spalatino *fol. 298. b.*
„ inſcriptis: Vidiſſe te credo Eccii excuſationem adverſus Philippum
„ noſtrum, ſatis dignam Ecciano ingenio, in qva homini etiam in ſacris
„ literis terqve qvaterqve omnibus Ecciis doctiori, deniqve & ſordidæ
„ illius Ecciانæ theologiæ non ignaro, opprobrat pro magno vitio
„ Grammaticam profesſionem. Tam recto ſunt judicio Magiſtri illi
„ noſtri eximii, ut eruditionem metiantur ſecundum qvalificationes
„ ſuas & inanes titulos. Conatus eſt & eundem mihi invidioſum red-
„ dere, dum mihi & ingenium & eruditionem, neſcio qvantam, tribuit.
„ Nam ut hoc etiam ſcias, me qvoqve nonnihil gloriæ retuliſſe ex diſ-
„ putatione iſta. Tribuit mihi Eccius eruditionem, tribuunt & Lipſi-
„ enſes, adeo (qvantum fama cepi) ut niſi Eccio ſubſidiarias opes ſuffe-
„ ciſſent ipſi, fateantur Eccium a me fuiſſe proſtratum, atqve ita victo-
„ ria jam ab Eccio in Lipſienſes incipit migrare. Rurſus dicitur, illum
„ magnificum contemtorem Lipſienſes habuiſſe pro bonis qvidem ho-
„ minibus, ſed in qvibus longe plura ſperaſſet, & ſe ſolum omnia feciſſe.
„ Ita vides novam qvandam Iliada & Æneida illos cantare, & me ſaltem
„ Hectora & Turnum arbitrari, qvo illum Achillem & Æneam ſtatuant,
„ niſi qvod in hac victoria fluctuat, an ſuis id Eccius præſtiterit, an Li-
„ pſienſium viribus & copiis. Certum eſt ipſum ſolum ſemper clamaſ-
„ ſe, illos autem ſemper tacuiſſe. Putasne magnas me illis debere gra-
„ tias? Sed redeo ad Philippum; qvem tantum abeſt, ut ullus Eccius mi-
„ hi reddere poſſit invidioſum, ut in omni mea profesſione nihil ducam
„ antiqvius Philippi calculo, cujus unius judicium & autoritas mihi
„ ſtant pro multis millibus ſordidorum Ecciorum. Neqve me pudet,
„ etſi Magiſtrum artium, philoſophiæ & theologiæ, & omnibus pene
„ Eccii titulis inſignem, ſi hujus mihi Grammatiſtæ diſſenſerit ingeni-
„ um, meo ſenſu cedere; qvod & ſæpius feci, & qvotidie facio, ob divi-
„ num donum, qvod Deus in hoc fictile vaſculum (Eccio qvidem con-
„ temtibile) larga benedictione infudit. Philippum non laudo, crea-
„ tura eſt Dei, & nihil, ſed opus Dei mei in ipſo veneror. Nec Ecci-
„ um vitupero, ſed craſſas iſtas ſeminandæ diſcordiæ & invidiæ conci-
„ tandæ vafritias toto corde deteſtor abominorqve, qvas neqve fre-
„ qventiores, neqve maligniores usqvam vidi, qvam in Eccio, qvibus &
pene

Digitized by Google

pene totius noſtræ diſputationis farraginem fermentavit. Nam hac 1519.
una ſola pene re peſſima potens eſt Eccius; ad rem Theologicam ὄ-νος „
πρὸς λύραν. Hæc Lutherus. Etſi vero ſuſpecta haberi poſſint ut ab „
amico Melanchthonis & inimico Eccii profecta, confido tamen, candida ingenia, qvæ Melanchthonis iſta (qvanqvam nonniſi viginti trium annorum tunc juvenis) expendent, aliam longe eruditionem, piam nempe & ſolidam, qvam in Eccio aliorumqve ex difficilibus Scholaſticorum nugis ſapientium ſcriptis placitisqve deprehenſura eſſe.

§. LX.

Sed Luthero multum laboris poſt diſputationem acceſſit, referendi nempe, qvid actum eſſet, ut obtrectationibus reſponderet. Attulimus jam aliqva ex literis ad Spalatinum. Adjunxit iis, qvas d. 15. Aug. ſcripſit, *Reſolutiones concluſionum ſuarum*, qvas Eccius impugnaverat *fol. 299. ad fol. 311.* In his ſtatim ad concl. 1. profitetur, ſe Theo- „
logorum ſcholæ reverentiam omnem debere, veniam tamen petere, ſi „
divinas literas iis præferat. Concilia & Epiſcopos errare poſſe & er- „
raſſe; ſe liberum ab illorum & Pontificum captivitate eſſe velle, & ve- „
rum profiteri, a qvocunqve adſertum ſit, Panormitani exemplo, qvi „
ſtatuerit, uni privato fideli, ſi meliorem habeat autoritatem & ratio- „
nem, plus credendum, qvam toti Concilio, aut Papæ. Hieronymi „
etiam effatum allegat: Orbis eſt major urbe: immo perſpicue ſcribit, „
male damnatum eſſe Conſtantiæ Huſſi hunc articulum: Papa non „
eſt jure divino ſuper omnes eccleſias: cum tamen in eodem Concilio „
non ſine manifeſta, ut putat, contradictione decretum ſit, Concilium „
eſſe ſupra Papam, qvod cum nuper mutatum ſit in Lateranenſi Conci- „
lio, incertos per vicarias conciliorum noſtri ſeculi determinationes & „
reprobationes fieri chriſtianos conqveritur, ubi qværendus ſit Chri- „
ſtus, Eccleſia, Concilium, Spiritus Sanctus, & omnia in primum chaos „
confundi. Male etiam damnatum aliud Huſſi dogma dicit, qvo o- „
mnes actus in *malos & bonos* [ex perſonarum nempe operantium qva- „
litate] diſtinxerat. Nam etſi bona ſint opera ſapientiæ & virtutum, „
qvæ mali faciunt, non bene tamen ab illis fieri: bona illa Dei dona, „
mala reddi vitio hominum. Porro omnem Chriſtianum qvotidie „
pœnitere debere & qvotidie remiſſionem petere, qvia qvotidie peccat, „
non qvidem perpetrando crimina, ſed non perficiendo mandata Dei. „

Digitized by Google

I. §. 60. defenſione, de imperfectione bonorum operum: de fide efficaci, & qvatenus

1519. Allegat D. Pauli exemplum, & illam renitentiam ſive noluntatem carnis, de qva *Rom. VII.* qviritatur, in cauſa eſſe, ut nunqvam impleatur lex Dei, hæc enim perfectam voluntatem reqvirit. Igitur *ait:* tantum tibi peccati eſt, qvantum eſt noluntatis, difficultatis, repugnantiæ: tantum tibi meriti, qvantum voluntatis, libertatis, hilaritatis. Tota noluntas eſt peccatum mortale, defectus totius voluntatis [qvæ in hac vita non datur] facit, ut ſemper peccemus, etiamſi bene agamus. Hæc eſt cauſa, cur non ſit juſtus in terra. Reprehendit inde Theologos, qvi de rebus divinis humano modo loqvi, relictis Scripturis, maluerint, & *fomitem* non *peccatum,* ſed *infirmitatem* vocaverint. Fatetur itaqve, *ſe nihil ex illa theologia didiciſſe.* Refutat, qvæ de levitate peccatorum venialium, & qvod Deus perfectam impletionem legis non reqvirat, huc usqve in ſcholis ſtatuta fuerant, perſiſtens in ſententia, peccatum nullum ſua natura veniale eſſe, & actum bonum totum & totaliter, qvicqvid garriant Sophiſtæ, a Deo eſſe, qva voluntas rapitur, trahitur, movetur per gratiam, atqve ita paſſiva ſit, qvemadmodum ſerra tum demum ſecat, cum manu trahitur; tracta, *ait*, operatur, & ſerratio opus ejus eſſe dicitur, cum tamen mere patiatur. Fide vero ſola juſtificari homines ideo dici, qvia corde creditur ad juſtitiam, *Rom. X. 10.* Solo itaqve corde [qvod non operatur] nominato, excludi tacite cætera membra, qvæ operantur. Ad objectum Jacobi locum non ſaltem regerit, qvo Epiſtolæ ipſius autoritatem imminuat, [in qvo vix habet hodie, qvi eum ſeqvantur] ſed hoc qvoqve: De fide viva loqvitur D. Paulus: nam fides mortua non eſt fides, ſed opinio. At vide Theologos, hanc unam Jacobi autoritatem mordicus tenentes, nihil prorſus curantes, qvod tota alia Scriptura fidem ſine operibus commendet. *Et poſtea:* Multo periculo opera præ fide prædicantur; fides autem ſine opere nullo periculo prædicatur, propterea, qvod facilis eſt, & proclivis populus in fiduciam operum, & opera facile præponderant fidei. Ubi autem pura fides recte docetur, ſponte ſua & ſine periculo venient opera, dum didicerint, majorem vim, immo totam in fide poſitam, qvæ facit opera. At nunc Eccleſia repleta eſt jactantia operum externorum, ut Chriſtus de noſtro tempore dixiſſe videatur: Filius hominis cum venerit, putas inveniet fidem in terra? Breviter: cum fides ſit recta & bona opinio de Deo: opinio autem qvælibet per ſe ſolam hominem trahat in opera; non eſt dubitandum,

qvin

qvin omnia opera faciat, qvi fidem habuerit. Si enim opinio & amor 1519.
mulieris non ſinit eſſe otioſum, ſed ſine lege & magiſtro facit plura ,,
qvam poſtulatur: qvomodo non fides multo magis idem præſtet? ,,
Mundus regitur ſolis opinionibus ſuis, & ſola fides non poſſit regere ,,
Chriſtianos? Ex his jam tum ſcriptis, doctrina de fide, qvam conſtanter tenuit Lutherus, ita ob oculos ponitur, ut fundamentum ejus nemini ignotum eſſe poſſit, ſimulqve appareat, qvam immerito hoc dogma in tantam invidiam fuerit adductum, ac ſi omnem pietatem ſubverteret: cum ſanctius & efficacius argumentum pro bonis operibus ex divinarum literarum regulis erui non poſſit. Sed non minus clarum eſt odium doctrinæ huic inde natum, qvod ea admiſſa mercenaria illa, per opera externa & in Cleri commodum cedentia pietatis oſtentatio funditus periret. Sed pergendum eſt; De Bulla Clementina & declaratione ejus nupera Leonina, ita ſe expedivit Lutherus *ad concl. 10.* ut dicat: Non eſſe in manu Eccleſiæ, nec Pontificis, articulos ,, fidei ſtatuere, & cum dicatur Eccleſiam non deſeri a ſpiritu Chriſti; in- ,, telligi id non poſſe de Papa & Cardinalibus, vel, *ut poſtea loqvitur*, de ,, notariis & pœnitentiariis aut magiſtris palatii Papæ. *Interim ſe in* ,, *ſententia ſtare*, merita Chriſti nullius hominis poteſtate diſpenſari, ,, niſi miniſterialiter, cum abſolutio confertur credentibus. Declara- ,, toriam illam tamen *(Leonis)* non damno, *ait*, ſed in ſuo ſenſu relin- ,, qvo. Si autem aptata fuerit, ut contra prædicta militet, reſpuo, & po- ,, ſtulo ut reddatur ratio dictorum; deinde ut oſtendatur poteſtas fa- ,, ciendi articulos fidei, aut proferatur probata revelatio; nudis verbis ,, prohibet me Paulus credere. Iterum de autoritate Eccleſiæ *(ad concl,* ,, *12.)* luculenter reſpondet ad objectum illud Auguſtini dictum vulgatisſimum: *Evangelio non crederem, niſi me Eccleſia commoveret autoritas.* Id enim voluiſſe, ut Manichæos toto chriſtiano orbi adverſantes, per argumentum externum conſenſus illius univerſalis moveret, ut Evangelium audirent, eiqve crederent, cum ſine maximo Dei miraculo non eſſet factum, ut tot reſiſtentibus tyrannis, tot morientibus Chriſtianis, Evangelium maneret. Crediturum autem fuiſſe Auguſtinum non dubitat, etſi totus orbis inſaniiſſet contra Evangelium. Loqvi igitur eum magis de probanda fide catholica, qvam de ſua propria fide. Deniqve & hoc modo ſtare Auguſtini dictum, qvia fides eſt ex auditu, & ſine prædicatione credi non poteſt. De poteſtate Pontificis

brevis

1519. brevis eſt in hoc ſcripto, & allegat *reſolutionem ſuam propoſitionis XIII.* ſeparatim editam, de qva ſupra egimus. Tandem vero ita concludit: „In fine repeto, qvæ in principio dixi, me prorſus confiteri & „tueri primatum Romani Pontificis, qvantus qvantus eſt, fuit aut fu- „turus eſt, ſolum, qvod novum dogma eſſe cio, jure divino eundem „ſtabiliri, qvia nullus antiqvorum Patrum meminit ejus articuli fidei, „qvi tamen omnia tam pie & ſollicite, qvæ noſtræ fidei ſunt, exqviſive- „runt, nec ſecundum eundem egerunt aut vixerunt, qvos omnes hære- „ticos dici nulla ratione patiar. Atqve indies magis mihi placeo & ſu- „perbus fio, qvod video, nomen peſſimum mihi creſcere. Veritatem „enim, *id eſt*, Chriſtum, oportet creſcere, me autem minui. Plus gau- „deo ad vocem ſponſi & ſponſæ, qvam tumultum & clamorem luxuri- „oſorum procorum metuo; certus, qvod homines, qvi videntur mihi „adverſarii, ipſi non ſunt malorum autores, nec eos odio habeo, ſed Be- „hemoth ille princeps malorum, qvi per umbras ſuas, ut video, vellet „mihi formidabilis fieri, ſi poſſet, & veritatem e regno ſuo mei occaſi- „one exturbare; ſed major eſt, qvi in nobis eſt, qvam qvi in mundo, qvo „duce, nihil proficiet inimicus iſte, Amen. Verſum etiam ſubſcribit: *Præſens male judicat ætas, judicium melius poſteritatis erit.*

§. LXI.

Scripſerat vero primus poſt diſputationem, uti jam innui, Eccius ad Fridericum Electorem d. 23. Julii multa cum Lutheri inſectatione, ita, ut libros ejus ne legendos qvidem ſed comburendos eſſe Electori ſvaderet. Reſponſum come ſed dilatorium tulit, qvod legitur *Tomo I. Altenburg. fol. 275.* Poſtea ad communicatam ſecum Eccii epiſtolam Lutherus & Caroloſtadius prolixe & acriter reſponderunt d. 18. Aug. ceu *Tomo I. Alt. f. 277. & ſeqq.* refertur. Replicavit hic d. 8. Nov. & eum qvidem in modum, ut nihil omiſerit, qvæ & ad perſonam & ad doctrinam Lutheri infamandam poſſent conducere, adeo, ut in his literis compendium qvoddam fere omnium deprehendatur, qvæ ad hunc usqve diem in præcipuis, de qvibus controvertitur, articulis opponi vulgo Proteſtantibus ſolent. Hiſtoria etiam lucem ex illis accipit, & Eccius literas Lutheri tunc produxit, ſecunda poſt Martini feria 1518. ad ſe datas, in qvibus pactum ſe eſſe cum Eccio ſcribit, ut Lipſiæ vel Erfordiæ cum Caroloſtadio diſputaretur;

ex

Digitized by Google

ex qvibus tamen non appareť, de qvo altercabantur, qvis nempe primam propoſitionem diſputationis Lipſiæ feciſſet, invitatum vero poſtea Lutherum ad diſputandum ab Eccio Lipſiam fuiſſe, ex hujus literis, qvæ *fol. 387.* extant d. 19. Febr. manifeſtum eſt: itaqve vere Lutherus Spalatino ſcribit, Eccii excuſationes elevans d. 3. Decembr. *Lib. I. ep. 131. Non obtulimus Lipſiam, ſed oblatam accepimus.* Adeo vero exarſerat in Lutherum calumniandi impetus, ut & levia & fortuita fœdis criminationibus a Lipſienſibus qvibusdam traducerentur, ita ut inter alia dæmoniacum aliqvid ei objicerent. Id etſi adſerere noluit Eccius, in literis tamen ad Electorem, qvas allegavimus, vaniſſime ſcribere non eſt veritus: „habuiſſe Lutherum aliqvid filo & annulo argenteo, „qvem digito gerebat, alligatum, qvod multis ſermonibus occaſionem „dediſſet. Reprehenderant etiam, qvod ſertum odoris & ſpectandi gratia in manu geſſerat. *Lib. I. ep. 122. p. 213.* Lutherus ſane multum de iniqvo civitatis & Academiæ in ſe animo qveſtus eſt. Scribit enim in epiſtola ſupra allegata: *Lib. I. ep. 114.* „Lipſienſes ſane nos neqve ſalutarunt neqve viſitarunt, ac velut hoſtes inviſiſſimos habuerunt: „illum Eccium comitabantur, adhærebant, convivabantur, invitabant, „deniqve tunica donarunt, & ſchamlottum [eſt telæ ſubtilioris tunc „multum æſtimatæ ſpecies] addiderunt, cum ipſo ſpatiatum eqvitarunt: „breviter qvicqvid cogitare potuerunt, in noſtram injuriam tentaverunt.“ Eccius vero apud Electorem de ſumtu qveritur, qvem privatus & pauperculus Sacerdos (ein armes Pfäfflein) in iter hoc feciſſet *Tomo I. Alt. f. 274.* Et ad Hochſtratenum *Tom I. Lat. fol. 360. ſe ſolum non niſi æqvitate comitatum adverſus plures ſtetiſſe jactat: Erant,* ait, *eorum plures; ipſi Doctores duo* (Lutherus ſcilicet & Caroloſtadius) *Dominus Langus Auguſtinianorum Vicarius, duo Licentiati Theologiæ, unus nepos Reuchlini, multum arrogans, tres Doctores juris, Magiſtri plurimi, qvi privatim & publice juvabant, etiam in ipſo facto diſputationis.* Extat vero etiam Nicolai Amsdorffii, Canonici tunc Wittenbergenſis, relatio de diſputatione hac. d. 1. Auguſt. ad Spalatinum ſcripta, in qva Lutherum Eccio ob eruditionem & eloqvium & memoriam tantum præfert, qvantum aurum luto. *Tom. I. Alt. fol. 276.*

§. LXII.

Sed novus & malignus adverſarius ex ejusdem diſputationis occaſio-

I §. 62. § 62. Emſeri epiſtola de diſputatione, Lutherus eam refutat, hæreſis notam

1519. caſione oblatus eſt Luthero *Hieronymus Emſerus* Svevus, JurisCanonici Lic. & Prof. Lipſienſis. Laudaverant Lutherum & animaverant Bohemi qvidam Doctores aut Eccleſiaſtæ ex illis, qvi *ſub utraqve* vocabantur, poſt finitum tumultum Husſiticum & Baſileenſis concilii tempora utcunqve tolerati. Extant duorum literæ *Tomo I. f. 387. & 388.* ad Lutherum Pragæ datæ, menſe Julio, qvas tamen Octobri demum accepiſſe videtur, *Lib. I. ep. 121.* in qva eos ob ſtylum & ſenſum *Eraſmiſare* dicit. At Emſerus, qvem dixi, Romani ritus Doctori & Pragenſis Eccleſiæ Adminiſtratori Idibus Auguſti de Lipſienſi diſputatione ſcribens, id potisſimum agebat, ut Bohemis iſtis opinionem, qva ſuperbire videbantur, adimeret, ac ſi Lutherus doctrinæ Husſiticæ conſentiret, aut eorum partes multum juvare vellet. Licet vero in hac epiſtola de Luthero ſatis honorifice locutus eſſet, eumqve & Eccium cum Xenophonte & Platone compararet; male tamen habuit Lutherum hoc Emſeri ſcriptum, ut ſubdola & maligna mente profectum, adeo, ut prolixa epiſtola *Tomo I. f. 370. ſqq.* id exagitaret, *Ægocerotis* ſive *Capricorni* nomen autori imponens. Solebat enim Emſerus, neſcio qva nobilitatis oſtentatione, libellis ſuis inſignia gentilitia præfigere, in qvibus caper ſaliens & cornupetens conſpicitur. Sed Lutherus ei aſtutam invidiam & effœminatam mentem exprobrat, qvod peſſima ſentiens & moliens, nulla tamen paterni ſangvinis vena, nec tanta virilitate præditus eſſet, ut aperto Marte ſecum congrederetur; itaqve blanditias ejus pro Judæ oſculis reputabat, ſegnemqve laudationem manifeſto poſtponebat vituperio. Dein minime ſeqvi ſcribit, ſi dogmata ſua Hæreticis Bohemis placeant, ideo hæretica eſſe.
„Sic enim hæreticos fore viros eruditiſſimos in diverſis mundi parti-
„bus, qvorum literæ qvotidie ad ſe veniant gratulantium veritati, & id
„unice (*ut ait*) timentium ne felicibus cœptis deſiſtat & palinodiam ca-
„nat. O infelices vos, *addit*, & nihili Theologos, idolaqve mundi, qvi
„ſacrarum literarum ignari Eccleſiaſticas ſententias non aliis armis
„tueri poteſtis, qvam qvod timetis, indignamini, ſuſpicamini pueriliter
„& muliebriter, placitura eſſe dogmata hæreticis. Hæc monſtra di-
„diciſſe illum dicit ab Eccio, qvi ſcientia Scripturæ inanis, robuſtius
„argumentum Lipſiæ non habuerit, qvam locum illum communem de
„hæreticis. Vagari per regiones ſua dogmata, & a Chriſtianisſimis
„multis, Gallis, Italis, Anglis, Germanis, Hiſpanis qvoqve, jactari, illos
vero

Digitized by Google

vero Theologos Bohemicam fovere pertinaciam, qvi tam frigida & in- 1519.
conſtantia ſcribant: pigre enim confutare, eſſe bis confirmare. Cum „
vero Emſerus narraſſet, Bohemos ſacra pro Luthero feciſſe; ne id qvidem conſenſus argumentum eſſe regerit, ſe enim pro Emſero & Eccio „
magno affectu ſacra facere, imo pro nemine ardentius qvam pro il- „
lis orare, qvemadmodum oraverit pro Tezelio, hujus Tragœdiæ autore; *additqve*: cujus anima ſit in pace: deceſſerat enim menſe Auguſto „
hoc ipſo anno Lipſiæ: Dogmata vero, qvæ Emſerus in epiſtola ſua leviter tetigerat, percurrens, irridet argumentum ejus pro Pontificatu a ſacerdotio Veteris Teſtamenti deſumtum, & ad epiſtolam ad Hebræos eum ablegat, qvæ Chriſtum ipſum veteris Pontificis loco exhibet. Non veſtium, *ſcribit, fol. 374.* pompa aut potentiæ magnitudo, Novi „
Teſtamenti honor, ſed figura fuit, & nunc ignominia eſt. Spiritus „
nunc regnat, qvi talibus umbris non eget, nec ornatur. Hanc glori- „
am Emſerus noſter faſtidiens, honorem carnis & umbras rurſus e Vete- „
ri Teſtamento ſuſcitat. Pugnat dein argumento ſuo a Nicæno Concilio, qvod invictum eſſe dicit; & deplorat, qvod poſtea Romani Pontifices adeo pertinaces fuerint in primatu poteſtatis ſibi acqvirendo, ut maluerint integram Græciam, Bohemiam, Galliam & omnes provin- „
cias fulminibus ſuis perdere, & excommunicare, qvam uno momento „
voluntatis ſuæ mutationem pati. Affert qvædam de ſuo in Theolo- „
gia ſtudio, & in eo ſe Eccio præfert, Deo tamen omnia fert accepta & non hoc, ſed Chriſti nomine gloriandum eſſe cenſet, in qvo fortisſi- „
mus ſit infirmisſimus & viceverſa: A nulla diſputatione libentius ſe „
recesſiſſe ait, cum non niſi pulverulenta & trivialia argumenta ab Ec- „
cio audiviſſet, qvæ in Summiſtis & Sententiariis tirones Theologi le- „
gant. Laudat Caroloſtadii divites & uberes ſolutiones. Deniqve „
totum Pontificii primatus arcanum revelaturus, nunqvam ſe crediturum eſſe conteſtatur, illum jure divino eſſe ſupra concilium. Vis ſci- „
re, *ſcribit fol. 377.* qva cauſa? audi. A multis jam annis id qvæſitum „
eſt, per Romanos Pontifices & adulatores eorum, ut eſſent jure divino „
ſupra concilium, & ſuper omnes in tota Eccleſia, ſuper ipſam qvoqve „
univerſalem Eccleſiam. Qvid, putas, hac induſtria qværebant? nem- „
pe, cum eum, qvi ſit jure divino ſuperior, non liceat judicare, refor- „
mare, emendare; (ut ſentiunt) jam qvodlibet audendi in omnibus re- „
gnaret poteſtas, ſicut eſt dies hæc, ſtaretqve in Eccleſia Dei horrendum „

S 2 illud,

Digitized by Google

„ illud, ut Oſeas dicit, & abominatio illa in loco ſancto, ſcilicet impu- „ nita neqvitia & peccandi ſecura licentia. Qva qvid fieret, niſi Eccle- „ ſiæ vaſtitas & deſolatio? Hac enim poteſtate, qvæ ad ædificationem „ ſolum data eſt, molirentur aliud nihil, qvam deſtructionem. *Et poſt* „ *alia:* Verbum Dei ſuper omnes eſt, qvod ſi habet inferior & non ſupe- „ rior, cedere debet ſuperior inferiori, idqve exemplo Prophetarum fir- „ mat, qvibus Reges & Sacerdotes cedere debuerint. Adde, *ait*, qvod „ poteſtas in Eccleſia nulla eſt, niſi pro coercendo peccato, qvod liget & „ ſolvat. Atqve hic audacter loqvar, & qvod tu cum adulatoribus Ro- „ mani Pontificis vehementer ſis admiraturus, ac forte hæreſin definitu- „ rus, dico, Pontifices primo teneri ſub peccato mortali & reatu æternæ „ damnationis, ut reſiſtant peſtilentibus monſtris Romanæ curiæ, qvi- „ bus paſſim venduntur omnia Chriſti, exuguntur populi, vorantur E- „ piſcopatus palliis, ſacerdotia annatis. Nec eos ullo pacto excuſat „ ſuperioritas Papæ, qvia plus debent ſupremo omnium Chriſto, id eſt, „ veritati, qvam ubi vident per Papam peſſundari, & non ſuccurrunt, „ rei ſunt omnium malorum, qvæ Papa vel volendo vel diſſimulando „ facit. *Pergit fol. 378.* Hinc multis nominibus commendanda eſt U- „ niverſitas Chriſtianiſſima Pariſienſis, qvæ plus Principis omnium ve- „ ritatis & dominantis in Eccleſia verbi, qvam ſervientis poteſtatis per „ verbum conſtitutæ, cura ſollicita, Leoni X. vel potius ſub nomine Le- „ onis X. adulatoribus furentibus, appellatione interpoſita, reſiſtit co- „ ram omnibus, ſicut Paulus Petro Gal. 2. Atqve utinam exemplo iſto „ Chriſtianiſſimo ita facerent ſinguli Epiſcopi, ſinguli Abbates, Paſto- „ res, Principes, Magiſtratus, deniqve ſinguli Chriſtiani, qvoties ex Ur- „ be ſub nomine Papæ viderent monſtra adverſus Evangelium Chriſti „ prodire. Evangelio enim inprimis ab omnibus adſtandum eſt, nulli „ cedendum, nulli connivendum, nulli favendum, qvi contra Evange- „ lium Chriſti qvidqvam molitur, nec patri nec matri, ſicut dicit Chri- „ ſtus: Qvi amat patrem plus qvam me, non eſt me dignus. Dolet de- „ niqve de infelicitate ſeculi, & qvod tempus & operam in cauſa indul- „ gentiarum & poteſtatis Pontificiæ perdere debuerit, qvam ad fidem „ Dei & ſalutem minime dicit pertinere. Emſerus hoc ipſo anno repli- cavit acerbiſſime, ſed de illo infra agetur. Alio etiam ſcripto forma

Add. epi-

epiſtolæ dicto *Tomo I. fol. 378. & ſeqq.* & *Lib. I. ep. 117.* Lutherus Expurgationi Eccii reſpondit, ſimulationem potiſſimum ei objiciens, & mutatum controverſiæ ſtatum, multaqve cum conſtantia pronunciat victum eſſe a Caroloſtadio. Inter omnia vero, qvæ tunc edita ſunt, ſcripta, nullum acrius pupugiſſe ferunt Eccium, qvam reſponſum nomine *Canonicorum indoctorum Lutheranorum* evulgatum, qvod legitur *fol. 382.* cujus autorem profeſſus ſe eſt in literis ad Philippum *Johannes Oecolampadius*, notiſſimus in Helvetia poſtea Doctor Cinglianarum partium *Lib. I. Ep. 157.* Objicitur inter alia, qvod *Lutheri ſcripta variis prælis excudantur, Eccii a paucis æſtimentur doctis, pariter & indoctis improbata.* Confirmat id Lutherus Gallorum & Batavorum teſtimoniis *epiſt. 121.* Sed pergimus ad finiendam anni hujus hiſtoriam.

Add.

§. LXIII.

Ex decretis, qvæ adverſus Lutherum a Theologorum Facultatibus edita Maimburgius nominat, duo hoc anno publicata ſunt; *Colonienſium*, qvos Lovanienſes conſuluerant d. 30. Auguſti, & ipſorum *Lovanienſium* d. 7. Novembr. *Pariſienſes* nonniſi anno 1521. nec ad diputationem Lipſienſem, ſed ad excerptas ex libris Lutheri theſes, cenſuras ſuas ediderunt. Agemus aliqvid de omnibus, cum ad reſponſiones Lutheri narrandas tempus nos vocabit. Induci ſe paſſus erat Lutherus, cum ad diſputationem alia conditione non admitteretur, ut qvemadmodum commemorat Maimburgius & alii, *Erfurtenſis* & *Pariſienſis* Academiæ judicium de diſputatione Lipſienſi recepturum ſe eſſe promitteret. At Erfurtenſes, apud qvos Langus Auguſtinianorum Vicarius Lutheri partes tuebatur, tardarunt primo, dein, etſi urgente Georgio Duce, prorſus ſiluerunt, non improbante id Luthero, immo acerrimam refutationem, ſi pronunciaſſent minitante. *Lib. I. epiſtolis 119. 125. 131. 150.* Ægrotavit circa hoc tempus Fridericus Elector, ejusqve conſolandi cauſa tractatum ſcripſit Lutherus, qvem *Teſſamdecada* vocavit; Continet enim *bis ſeptem*, ut vocat, *ſpectra*, ſive conſiderationum capita, ſeptem nempe malorum, qvibus affliguntur Chriſtiani, & totidem bonorum, qvibus eriguntur. Relatum hoc ſcriptum eſt cum Lutheri epiſtola ad Electorem in Acta anno 1520, illo enim ineunte prodiit. Vide *Lib. I. ep. 134. 149. 152.* Præteriri de illo non debet E-

Digitized by Google

1519. raſmi ad Chriſtophorum Baſileenſem Epiſcopum judicium, qvanqvam poſt annos qvatuor, anno ſcilicet 1523. prolatum, qvod extat *Lib. XXI. ep. 8.* edit. Londinenſis, & *f. 816.* edit. vet. Baſileenſis. *Mitto,* ſcribit, *Celſitudini tuæ libellum Lutheri de qvatuordecim ſpectris, qvi magnopere probatus eſt, etiam ab his, qvi doctrinam illius omnibus modis averſantur; ſcripſit enim hunc prius, qvam res ad hanc rabiem eſt progreſſa.* Addit vero ex ſuo ingenio & inſtituto: *utinam vir ille ſic amicorum monitis potuiſſet ad moderationem revocari, qvemadmodum qvorundam odiis efferari.* Sed ut alibi monuimus, non erat is Eccleſiæ morbus, qvi emplaſtris Eraſmi curari poſſet. De aliis Lutheri libris hoc anno editis infra, ubi Maimburgius eorum meminit, agetur. Menſe Octobri, Bohemus qvidam ad Lutherum veniens omnes ejus libellos accepit domum referendos, ut cognoſcitur ex *Luth. ep. 124. Libri I.* Cum Eccio vero Lutherus amicitiam prorſus abrupit, ita enim ad Spalatinum exeunte hoc anno ſcribit *Lib. I. ep. 134: Eccio nihil reſpondi, niſi tria verba, eum Sophiſtam per orbem, non mea, ſed ſua culpa famari. Nolo cum homine pluribus agere: totus infidus eſt, & aperte rupit amicitiæ jura.* Impatientior tamen ob multitudinem inſectantium, *opto prope,* ait *ep. 133. in manus iſtorum venire, qvo furias ſuas aliqvando ſatiarent, niſi verbo Dei timerem & puſillo populo Dei.* Maximum vero ſibi eſſe odium ab Emſero apud Epiſcopum Miſnenſem conflatum poſtea memorat *epiſt. 137.* ob Bohemorum in ſe ſtudia. Lubet addere, qvæ ſollicitatus ab Electore per Spalatinum, ut *Poſtilla* (qvæ vocant) ſive commentarios & exegeſes in Evangelia & epiſtolas Qvadrageſimæ ſcriberet, reſpondit *epiſt. 134.* » Nihil eſt, mi Georgi, qvod ſæpius a pluribus enixius a me petitum eſt, qvam qvod tu ſcribis a Principe illuſtriſſimo a me peti: ſed nec ego inter omnia, qvæ facio, libentius illo qvid facerem; qvod hac una ratione ſacerdotibus & religioſis poſſe ſuccurri crederem, ut reſciſſis rejectisqve illotis illis fabulis ſermociniſtarum, Chriſtum proſcribentibus magis, qvam deſcribentibus, haberent, qvo puram Chriſti theologiam in populo vulgarent, & errores pellerent, qvi velut diluvium inundarunt. Atqve utinam hoc ſummi Pontifices curarent: hoc enim erat eorum officium. Verum qvantum eſt in hac re votum, tantum timeo defuturum eſſe ſucceſſum, qvod ſim occupatior, qvam ut huic rei ſerviam: aut neceſſe erit publicæ tum lectioni tum concioni non nihil detrahi, qvod difficile erit. Tentabo tamen

Digitized by Google

men & ordiar: ſi Deo placuerit, procedet, aut opto in hoc totus ſervi- 1519.
re. Immenſi porro labores ejus, qvibus onerabatur, ex *epiſtola 135.* "
cognoſci poſſunt: Qvod de enarrandis Evangeliis & Epiſtolis qvadra- "
geſimalibus tantopere urges, neſcio ſi qveam præſtare; multa ſunt, & "
ego oneratisſimus. Putas ne, Pſalterium exigit integrum virum? to- "
tum eundem concio in populum per Evangelium & Geneſin laborans: "
tertio totum ipſum preculæ & inſtituti mei [*Auguſtiniani*] cultus: "
qvarto totum hoc enarrandi munus; ut taceam epiſtolarum ſcriben- "
darum, deinde negotiorum alienorum occupationem: inter qvæ & "
congreſſus familiarium, qvem pene commeſſationem nomino, pluri- "
mum mihi temporum peſſime furatur. Certe homo ſum & unus. Ex "
his ipſis literis aliisq; tunc ſcriptis progreſſum Lutheri in deprehenden-
dis Eccleſiæ corruptelis videre licet. Qvo magis enim in eum ſæviebant
adverſarii, nec tamen haberent, qvod valide opponerent, qvam Scho-
laſticorum dogmata, Pontificum autoritate vel jam probata, vel qvæ
probatum iri non dubitabant, tanto magis ille ſuſpecta omnia habere,
qvæ Scripturæ manifeſto teſtimonio non niterentur, & fulcra illa in-
veteratarum opinionum contrectare & explorare ea cœpit fiducia, ut
infirmitatem eorum deprehenſam producere in publicum non verere-
tur. Itaqve jam tum de numero Sacramentorum ſeptenario dubita-
vit, & de confesſione peccatorum, item de communione, qvam vo-
cant, ſub una, de officio Sacerdotum, de qvo eum Spalatinus conſu-
luerat, & alia plura meditatus & locutus eſt, qvæ poſtea clarius pro-
tulit & conſtanter defendit. Labor Lutheri in Pſalterium, de qvo a-
liqvid in epiſtola allegata meminit, ad prælectiones ejus pertinet, qvas
in Pſalterium publice fecit easqve hoc anno 1519. menſe Martio cœpit.
Sed commodior alibi de his dicendi locus erit. Aucta interea erat
Friderici Electoris erga eum benevolentia, ita tamen, qvantum ex
Spalatini [qvo interprete ad Lutherum utebatur] literis conjici po-
teſt, ut ſi fieri poſſet *ſine offenſa Pontificis doctrina Evangelica procede-
ret*, epiſt. 139. In cultu vero publico neqve hoc anno mutatum aliqvid
reperio. Electionem Caroli V. Imp. menſe Junio factam conſtat, ſed
de illa per occaſionem in anni ſeqventis geſtis agit Maimburgius, cu-
jus ordo qvaliscunqve ſeqvendus nobis eſt, niſi eadem ſæpius dicere
velimus.

§. dd.

Digitized by Google

§. *dd.*

Pallavicin. lib. 1. c. 14. *Inter hæc Miltitius, nuncius, ſibi perſvadens, qvod lenitate, aut potius vili & majeſtate mittentis indigno obſeqvio, Lutheri pervicaciam ſuperaturus eſſet, Patres Auguſtinianos induxerat, ut ex congregatione ſua* (capitulum generale vocant) *qvam tunc in Saxonia habebant, deputatos ordinis nomine ad Lutherum mitterent, rogantes, ut petitis locum daret. Hac occaſione Patres iſtius ordinis, qvi ſemper magna officia Eccleſiæ præſtitit, omniqve tempore viros excellentes doctrina & moribus produxit, ſatis oſtenderunt, non plus ſibi ex infamia rebellionis & apoſtaſiæ Lutheri attribui poſſe, qvam ſacro Apoſtolorum collegio ex maledictione, qvæ Judæ ob abominabilem proditionem data eſt, & æternum dabitur. Fecerunt qvidqvid poterant, remonſtrando, exhortando, precibus etiam & lacrymis, ut pectus hoc refractarium emollirent, & perditum atqve prodigum filium in domum Patris, id eſt, Eccleſiam Catholicam, ex qva per*
1520. *hæreſin exceſſerat, reducerent. Sed nihil effecerunt, qvam ut ferocior fieret, cum jam non autoritate ſed precibus & ſubmisſionibus ſecum agi cerneret. Fingebat qvidem, ac ſi in eorum gratiam aliqvid remittere*
d. 6. April. t. 2. Luth. *vellet, & Pontifici ſcripſit, ſed tali modo, ex qvo ſatis apparebat, malum qvod leniri poſſe ſperabatur, incurabile eſſe. Maligne etiam literis hiſce Leonem*

lau-

Digitized by Google

laudare ſimulans, inſolentisſime & abjecte de prædeceſſoribus qvibusdam ejus, & ſanctæ ſedis, ſive potentiæ & autoritatis Pontificiæ, qvam pro nihilo habebat, defenſoribus loqvitur, tandemqve Papæ, tanqvam pari aut potius inferiori, veluti ex commiſeratione pacem offert, hac tamen conditione, ne unqvam a Luthero poſtularet, ut qvidqvam dictorum ſcriptorumve retractaret, aut ullius, qvisqvis id fuerit, judiciis aut legibus interpretandum verbum Dei ſubjiceret, id enim ajebat, talibus vinculis, ut ſervum, ligari non poſſe, cum ipſum oſtendat, nos perfecte liberos eſſe. Eo ipſo tempore, qvaſi inſultaret Pontifici librum ſuum de libertate Chriſtiana, *ei miſit qvam ad ſolam fidem* reſtringit, *qvæ inſtar omnium ſit, nos juſtificet, liberet & ſalvet, ſine bonorum operum auxilio, qvippe qvæ nihil ad ſalutem faciant, qvanqvam a fide producantur. Qvæ nos omnes æqvo jure Sacerdotes, Epiſcopos, Pontifices faciat. Eos itaqve qvi ſplendida hæc nomina & munia gerant, ea tantum ratione Laicis præſtare, ait, qvod ſervire illis & verbum Dei prædicare debeant. Per hoc liberari nos ab intolerabili traditionum & legum humanarum jugo, inprimis Pontificum, qvi in populum Chriſtianum tyrannidem exercuerint.*

1520. Porro palinodiam ut canam, non eſt, qvod ullus præſumat. Deinde leges interpretandi verbi Dei non patior, cum oporteat verbum Dei eſſe non alligatum, qvod libertatē docet omnium aliorū. Luth. ep. ad Leon. X. t. 2. Succedente humanorum operum & legum intolerabili captivitate fol. 17. Leges Pontificum acriter vituperandæ, qvibus in populum Dei graſſantur. Plebem, qvā captivam tenēt impii illi tyranni. f. 11.

§. LXIV.

Anteqvam de Miltitii poſtremo conatu, qvem ex Pallavicini *cap. XVII.* Maimburgius refert (licet *cap XIV.* margini adſcripſerit) agamus, inſeremus qvædam ad hiſtoriam anni hujus 1520. ineuntis pertinentia,

nentia, qvæ vel ex Sleidano Auctor petere potuiſſet. Concionatus fuerat anno præterito de graviſſimis dogmatibus Lutherus, inter alia de Evchariſtia, dixeratqve *Tomo I. Alt. f. 331. probari ſibi aut deſiderari, ut Eccleſia per concilium univerſale ſtatueret, ut in Sacramento Cœnæ utraqve, qvam vocant, ſpecies populo non minus qvam ſacerdotibus exhiberetur*: neqve plus ei imputavit Johannes ex nobilisſima Schleinizio-rum gente, Epiſcopus Miſnenſis, edito Stolpæ, ubi reſidebat, adverſus iſtum ſermonem decreto d. 24. Jan. 1520. qvod legitur *Tomo I. Jen. Lat. f. 493.* qvanqvam in ſermonibus iis poſtea Latine editis alia qvædam reperiantur. Sed jam ante Epiſcopale decretum invidioſisſime ob Sermonem illum traducebatur, Lipſiæ potiſſimum, ita qvidem, ut & in Bohemia natus, Pragæ educatus, & in Wiclefi libris inſtitutus diceretur. Edidit ergo declarationem lingva Germanica paulo poſt Calendas Januarii, in qva nondum qvidem urget, *ſed optat, ex Eccleſiæ decreto, communionem ſub utraqve;* Bohemos autem, qvi eam ſervant, pro hæreticis haberi debere negat, qvia Eccleſiæ conſenſu facultatem illam obtinuerint. At qvi ex illis Picardi vocabantur, præſentiam realem corporis & ſangvinis Chriſti inficiantes, inter hæreticos numerat; de tertio ſectariorum in Bohemia genere, qvos Grubenhagneros cognominari ſcribit, nihil ſibi conſtare ait: Erant autem illi ex Husſitica plebe reliqvi, qvos cæterorum odium cogebat in ſpeluncis & cavernis (Gruben) ſacris ſuis vacare. Dein nativitatis & educationis ſuæ rationem reddit, & ad Comitum Mansfeldenſium, in qvorum ditione lucem aſpexerat, notitiam provocat. Sed in autores decreti Epiſcopalis officiales Stolpenſes, (Stolpæ enim reſidebat Epiſcopus) qvos duos aut tres *rudiſſimos Sycophantas* vocat, ſtylum vehementer acuit, & minime ſcandaloſum, nedum hæreticum eſſe ſcribit, qvod optare aliqvid a futuro Concilio auſus ſit, exemplum Pii II. allegans, qvi matrimonium Clericis concedi deſideraverit. *Vide,* ait, *Lector, infelicitatem meam: huc usqve vexatus ſum, qvia de credendo, ſperando, amando, opinando, ſciendo locutus ſum. Nunc de optando & deſiderando arguor.* Sed iſta paulo ſerius publicata ſunt, & ægre ferente Spalatino & aula Electorali, ut videre licet ex *epiſt. 199. Lib. I.* Ibi enim ad temperamenta, ut fit, reſpectum fuiſſe, apparet ex reſponſo Lutheri ad Spalatinum d. 14. Januar. dato; *epiſt. 139.* Ex eo tamen ſimul con-

Digitized by Google

conſtat, qvanta ei cauſæ ſuæ fiducia, qvantaqve patiendi omnia pro veritate determinatio fuerit. Ita enim ſcribit: *Me petunt omnia: atqve utinam fieret cito, qvo a legendi & docendi officio ſolverer. Nihil enim æqve optarim (qvantum in me eſt). Qvod ſi perſiſtendum eſt in docendo, mi Spalatine, non intelligo conſilium tuum & tuorum, qvos memoras, poſſe videlicet ſacram theologiam ſine offenſione Pontificum doceri. Scriptura potiſſimum ſacrorum abuſum perſeqvitur, qvod non poterunt Pontifices ſuſtinere. Ego tradidi & obtuli me in nomine Domini. Fiat voluntas ejus.* Et poſtea: *Iſtam hominum cauſam fideli oratione Deo committamus, & ſecuri ſimus. Qvid enim facere poterunt? Occident? nunqvid reſuſcitabunt, ut iterum occidant? Hæreticum infamabunt? at Chriſtus cum iniqvis, ſeductoribus, maledictis damnatus eſt. Ejus paſſionem ſi qvando intueor, mire uror, hanc meam tentationem non ſolum aliqvid, ſed etiam maximam videri, tam magnis & multis, cum ſit revera nihil, niſi qvod funditus deſvevimus paſſionibus & malis, id eſt, Chriſtianæ vitæ. Proinde ſine, qvanto illi inſurgunt potentius; tanto a me ridentur ſecurius. Statutum eſt apud me, nolle qvicqvam in hoc timere, ſed omnia contemnere. Et niſi Principem vererer involvere, Apologiam fiducia plenam ederem: provocaturus amplius iſtas Erynnidas, irriſurus ſtultiſſimum eorum furorem in me.* 1520.

§. LXV.

Seqventi die nempe 15. Januar. ad Carolum Cæſarem literas ſcripſit Lutherus, qvarum mentionem in alienum locum trajecit Maimburgius, ut poſtea videbimus. Edidit d. 17. Januar. *Proteſtationem*, qvæ habetur *Tom. II. Lat. Jen. fol. 268.* in qva de infelicitate ſua qveritur, qva factum, *ait*, ut toto pene triennio pro Evangelica veritate „ infinitas perſecutiones paſſus, & invitus in publicum pertractus ſit; „ Deum teſtem advocans, nihil ſe volentem aut ſcientem docere pro „ concione vel in ſchola, qvod Deo vel ſaluti animarum eſſet contrarium. „ *Profitetur dein*, ſe fidelem & obedientem S. Eccleſiæ Catholicæ „ filium mori velle, &, ſi per adverſarios liceat, qvieturum, & permiſ- „ ſurum meliora & Chriſtianiora ex ſacris literis doceri & inſtitui; in „ publicas diſputationes deſcenſurum; omnium academiarum non ſu- „ ſpectarum cognitionem & ſententiam paſſurum; coram judicibus ſpi- „ ritualibus & ſecularibus, conductu libero impetrato, compariturum: „ qvæ cum jam ſæpius oblata minime obtinuiſſet, neqve tamen aliud „

„ qvam pro gloria Dei, & pro ſalute, commoditate, ſolatio & felicitate totius Reipublicæ Chriſtianæ, & pro officio Doctoris Theologi agat, „ ſine omni ſpe & expectatione privatæ laudis, qvæſtus & commodi, & „ tamen, ut Hæreticus, & impius ab adverſariis traducatur; (qvod qvi- „ dem illis ex corde ignoſcere ſe, *ſcribit*) obſecrat per Deum omnes, ut „ a temerario adverſum ſe judicio, odioqve & invidia ſibi caveant, & ſi „ qvid ſcripſerit vel ſcripturus ſit, vel ſerio vel joco, ſecus qvam deceat, „ id ſibi benevolenter ignoſcant, ob bonum qvod habeat propoſitum, & „ adverſariorum iniqvitatem & maledicentiam. Accepit hoc ipſo menſe exemplum literarum, qvas Eraſmus ad Albertum Cardinalem Moguntinum dederat; has laudat apud Spalatinum, & egregie ſe defendi ab Eraſmo putat, *qvamvis, qva ſoleret dexteritate, nihil minus agere Eraſmus videatur.* ut loqvitur *Lib. I. ep. 143.* Datæ erant literæ Eraſmi Lovanii Cal. Nov. 1519. & extant *Lib. XII. epiſtolarum Eraſmi n. 10. fol. 400. ſeqq* edit. Baſil. In his alieniſſimum qvidem ſe a Lutheri non minus qvam Reuchlini cauſa, licet in hanc a Lovanienſibus doctoribus invitus tractus ſit profitetur, ſed pro excuſandis, qvæ Lutherus, ut pu- „ tat, non tam impie, qvam imprudenter ſcripſerit, multa adfert, eiqve „ bonarum literarum ſtudia mediocria, ſed præclaras qvasdam Evan- „ gelicæ doctrinæ ſcintillas, & vitæ probatiſſimæ laudem tribuit; mo- „ nachorum vero inſcitiam, crudelitatem & potentiam miris modis de- **Add.** pingit: ut profecto digniſſima lectu ſit iſta epiſtola, ſtatum Eccleſiæ, ut tunc fuit, egregie repræſentans. Divulgata autem eſt, ut optaverat Lutherus, ſine dubio *Ulrici Hutteni*, de qvo infra dicetur, opera, tunc in aula Moguntina verſantis, cui eam Eraſmus commendaverat, Cardinali tradendam; ſed valde id doluit Eraſmus, ut ex literis ejus ad Cardinalem Octobri menſe hujus anni 1520. ſcriptis aliisqve apparet.

§. LXVI.

Lutherus vero continuato conſilio modeſtæ ſubmiſſionis, aulæ etiam hactenus obtemperans, ad Archiepiſcopum Moguntinum lite- „ ras dedit, d. 4. Febr. in qvibus teſtatur Jeſum Chriſtum omnium ju- „ dicem, ſe non eſſe ſibi conſcium mala docuiſſe, & paratum eſſe, doce- „ ri, & errore cognito ſententiam mutare, petitqve, ne calumniantibus „ fides habeatur. In eandem ſententiam & eodem die ad Adolphum, Epiſcopum Mersburgenſem ſcripſit, ab utroqve etiam reſponſum tulit.

Digitized by Google

lit. A Moguntino qvidem 5. Cal. Martii ſatis benignum, in qvo fatetur, ſe ſcripta Lutheri non legiſſe, & judicium de iis ſuperioribus permittere, monet vero, ut reverenter, religioſe & ſine tumultu res ſacras tractet, & a temeraria de poteſtate Pontificis, & de Sacramento Eucharistico, digladiatione abſtineat, licet inter literarum peritos commodo loco & tempore disqviri de talibus non improbet. *Concludit his verbis:* „Cæterum qvod te veritatem, qvam ſacris in literis legeris, didicerisqve, docere profiteris: non poſſumus improbare, modo id a te fiat pie, manſvete, citra mordacitatem, absqve inobedientiæ in publicam Eccleſiæ autoritatem incitamento fomentoqve. Qvod ſi ita fiat, opus tuum ex Deo erit utiqve laudabile fructuoſumqve & ut cum Gamaliele illo, *(de qvo Act. 5.)* tibi loqvamur, firmum ac indiſſolubile; ſin vero ex invidia opus tuum faſtuqve & malevolentia ex hominibusqve eſt, facile diſſolvi poterit. Qvando nulli non periculum eſſe conſtat, Dei beneficiis abuti, veritati Deoqve repugnare: qvi & nobis & tibi omnibusqve Chriſtianis bene agere concedat.„ Mersburgenſis brevius & acrius reſpondit VI. Cal. Mart. improbatis & dogmatibus Lutheri & ſtyli aculeis, & ab his eum dehortatur, cætera ad colloqvium differt. Nec multum diſplicuit hoc reſponſum Luthero, ut videre eſt ex literis ad Spalatinum paulo poſt datis. Vid. *Lib. I. Ep. Luth. n. 145--148.* A Moguntino titulum tulit *Honorabilis & religioſi*, à Mersburgenſi, *venerabilis fratris.* De Moguntino, qvi adverſus mendicantes monachos aliqvid decreverat, neſcio qvid boni ſperare incepiſſe Lutherum ex epiſtola allegata apparet, & infra clarius fiet. Inter Eccium interea & Caroloſtadium libellis tam acerbis & fœdis certatum eſt, ut Lutherus ipſe Caroloſtadium ab aula moneri ad ſilentium deſideraverit, ſed ne reſciſcat id a ſe conſilii ſuppeditatum: *eſt enim* (uti ſcribit) *homo infirmatus ſuſpicionibus* ep. 149. At Eccius irarum adverſus utrumq; plenus, Romam ipſe profectus eſt, *ſuccenſurus*, ut Lutherus loqvitur, *ſaltum Libani, concitato nempe ad condemnationem Lutheri Pontifice.* Vid. *ep. 161.* De hujus rei fama & inſidiis ſibi ſtructis, ita ſcribit Lutherus ad Spalatinum altera *poſt Qvaſimod. ep. 167.* „De mea cauſa jactatur, eſſe contra me cenſuram præ manibus omnium duriſſimam: ſic enim præpoſitus Hallenſis Novi operis me fecit moneri & aviſari, ut vocant. Deinde etiam inimici qvidam mei miſerti per amicos ex Halberſtadio fecerunt„

1520. cerunt moneri me, eſſe qvendam Doctorem medicinæ, qvi arte magi-
„ ca factus pro libito inviſibilis, qvendam occidit, mandatum haben-
„ tem & occidendi Lutheri, venturumqve ad futuram Dominicam o-
„ ſtenſionis reliqviarum, valde hoc conſtanter narratur.

§. LXVII.

Sed veniendum eſt ad Epiſtolam Lutheri ad Pontificem, qvæ mire diſplicet Maimburgio, Pallavicinum pro more ſeqventi. Extat die VI. April. hujus anni data, & legitur *Tomo I. fol. 461. ſeqq.* ut & *Libro I. Epiſtolarum Luth. n. 166.* Adde *Sleidan. initio libri II.* Nec temperare mihi poſſum, qvin omnes, etiam Lutheraniſmo infenſos, qva poſſum animi contentione, rogem, ut legere illam & relegere, ſepoſitoqve affectu agnoſcere velint, qvantus in ultimo hoc conatu ad movendum Pontificis animum, ut ſeriæ reformationi operam daret, ſit ſpiritus, qvantaqve ſolertia, invidiam a Leone amoventis, & culpam exaſperatæ cauſæ in Cajetanum & Eccium devolventis, ut profecto inter rara & admiratione digniſſima ſcripta referri merito debeat. Neqve ſine providentia divina accidiſſe credo, ut literæ tam animoſæ, adjunctusqve liber, opera *Miltitii*, Papalis miniſtri, Romam perferrentur, teſtimonium ſimpliciſſimæ veritatis perpetuum futuræ. De tempore tamen, qvo tradita eſt, dubitationem qvandam infra aperiam. Fuiſſe autem tunc Lutherum in aliqva adhuc ſpe, correctionem obtineri poſſe, ſervata Pontificatus prærogativa, negare non auſim, qvanqvam ei non tam ex ſuo ingenio, qvàm aliorum, in aula præcipue Electorali, nata aut conſervata. Nam d. 24. Febr. ad Spalatinum ſcribens: *Ego* (ait) *ſic angor, ut prope non dubitem, Papam eſſe proprie Antichriſtum illum, qvem vulgata opinione expectat mundus, adeo conveniunt omnia, qvæ vivit, facit, loqvitur, ſtatuit.* Immitis ergo eſt cenſorum conjectura, ac ſi inſultationis tantum & ludificationis cauſa ad Pontificem ſcripſiſſet. Serio egiſſe oſtendit epiſtola ad Spalatinum
„ *Lib. I. ep. 141.* cujus hæc ſunt verba: Convenimus Lichtenbergæ, mi
„ Spalatine, Dn. Carolus Miltitius & ego: qvantumqve ex eo audio, ma-
„ gna ſpe ſtatuimus, ut ego ad ſummum Pontificem epiſtolam edam u-
„ traqve lingva, præfixam parvulo alicui opuſculo; in qva narrem hi-
„ ſtoriam meam, & qvod non unqvam perſonam ejus appetierim, to-
„ tum pondus in Eccium verſurus. Qvæ omnia, cum ita vere ſe habeant,
„ facile facio, & qvam poſſum humillime offeram ſilentium: modo cæ-

teri

Digitized by Google

teri qvoqve ſileant, ut nihil videar omittere, qvod in me ad pacem qvoqvo modo facere poſſit, deſiderandum: id qvod ſemper facere paratus fui, qvod non ignoras. Parabo itaqve hæc ante omnia propediem: ſi eveniet, qvod ſperamus, bene factum eſt; ſin aliud erit, id qvoqve bonum erit. Cum vero dies huic epiſtolæ Lutheri ad Spalatinum adſcriptus non ſit, & literæ ejus ad Pontificem Germanice verſæ *Tomo I. Altenb. f. 337* non VI. April. ſed VI. Septembr. datæ legantur, ſcrupulum aliqvem de tempore non levem hic animadverto. Refert, ut dixi, Maimburgius ex Pallavicino, Miltitium per Auguſtinianos Lutherum ad epiſtolam illam Pontifici d. 6. April. ſcriptam permoviſſe; At ex epiſtolis Lutheri 171. 191. 193. apparet, Capitulum Auguſtinianorum generale Islebiæ die Auguſtini, id eſt 28. Auguſti hoc anno habitum fuiſſe, in qvo Staupitius Vicarii officio ſeſe abdicavit, eiqve Wenceslaus Linckius ſuffectus eſt. Hi duo Doctores cum aliqvot fratribus ad Lutherum venerunt Cal. Septembr. & Miltitii ſvaſu cum eo egerunt, ut ad Pontificem ſcribens teſtaretur, ſe nihil in caput ſive perſonam ejus unqvam fuiſſe molitum; id qvod facilime a ſe fieri poſſe, Spalatino ſcribit d. 11. Septembr. ſed agnoſcit, cavendum etiam ſibi eſſe, *ne ſedem ipſam atrocius tractet, ita tamen, ut ſale aliqvo illam aſpergat*; addit, *non diſplicere Auguſtinianis cauſam ſuam, diſplicere potius Romam*. Poſtea d. 3. Octobr. ad eundem Spalatinum literas dans, *mutaſſe ſe animum*, indicat, *& nolle jam ad Pontificem ſcribere*. Hæc conciliare me fateor non poſſe, nec conjecturam pro veritate hiſtorica tradere auſim, qvod Lutherus epiſtolam, Miltitio rogante, compoſuerit menſe Aprili, ſed non niſi menſe Septembri, accedente Auguſtinianorum adhortatione, perfecerit, ſerius etiam exhibuerit. Rectius feciſſet Pallavicinus, ſi autographum Lutheri in Vaticanis ſcriniis conſuluiſſet. Nec Maimburgius hic hiſtoriam, ſed declamationem ſcripſit, & calumniis impertinentibus indulget, cum Auguſtinianorum preces & lacrymas fingit, & illos cum Apoſtolorum collegio, Lutherum autem cum Juda comparat: optimi enim & doctiſſimi ex illo ordine haud pauci Lutherum ſeqvebantur: qvidam etiam cum vitæ jactura, ut in tempore memorabitur. Judæ vero adſimilari merentur, qvibus pecunia ante fidem eſt, qvo vitio ne acerrimi qvidem perſecutores Lutherum infamare auſi ſunt, cui contemtor opum & bonorum animus ad mortem usqve duravit. Qvicqvid autem ſit de

1520.

Digitized by Google

1520. de tempore ſcriptæ & traditæ Miltitio epiſtolæ, nihil agit magno niſu Pallavicinus, ut Lutherum ob illam mendaciorum & contumeliarum reum faciat, & ſectatores æſtimatoresqve ei auferat; nec plus, cum libellum epiſtolæ adjunctum, *de libertate chriſtiana*, impudentiſſimum vocat.

§. LXIIX.

Non inepte Lutherus libellum hunc, in literis ad Pontificem pro *compendio qvodam vitæ chriſtianæ*, & pro ſpecimine exhibet, qvibus ſtudiis malit & fructuoſius poſſit occupari. Duo in illo axiomata, verbis pugnantia, ſed optime conciliata tractat: *Chriſtianus homo omnium dominus eſt liberrimus, nulli ſubjectus. Chriſtianus homo omnium ſervus eſt officioſiſſimus, omnibus ſubjectus.* Utinam vero duo iſthæc, ita ut Lutherus explicavit, omnium Chriſtianorum animis inſiderent! Videamus qvæ Maimburgio in illo maxime diſplicent, dogmata *de fide, qvæ qvod ſola juſtificet*; & *de ſacerdotio Chriſtianorum*, tum qverela *de tyrannide Pontificum*. Liceat nobis verba qvædam libri ap-
» ponere ex *Tomo I. fol. 464. & ſeqq.* Poſtqvam, ut jam alibi fecerat,
» docuiſſet, fidem ideo ſolam juſtificare, qvia non niſi in homine inte-
» riore regnat, neqve hic externo opere juſtificari poſſit, verbum Dei
» univerſum in præcepta & promiſſa diſtingvit. Igitur ubi per præce-
» pta homo cognoſcit, ſe bona illa, qvæ præcipiuntur, facere & imple-
» re non poſſe, ſuccedere promiſſa; qvæ cum ſint vera, ſancta, juſta, li-
» bera, pacata & univerſa bonitate plena, ita abſorbeant animam, qvæ
» firma fide illi adhæret, ut non modo participet, ſed ſatietur & inebrie-
» tur omni virtute eorum: atqve hoc modo per fidem ſolam, ſine ope-
» ribus, e verbo Dei juſtificetur, liberetur, omni bono impleatur, vera-
» qve filia Dei efficiatur, ſicut dicit Joh. I. 12, *dedit eis poteſtatem* filios
» Dei fieri, his *qvi credunt* in nomine ejus. Hinc fidei virtutes proſe-
» qvitur, qvæ ſint, ut Deum, qvem pro verace habet, omnium piiſſime
» colat, & per omnia Deo obedientiſſime ſerviat. Qvod ergo *(ait)* præ-
» ceptum eſt reliqvum, qvod talis obedientia non abunde impleat, qvæ
» plenitudo plenior, qvam omnimoda obedientia, at hanc non opera, ſed
» ſola fides præſtat. Dein oſtendit, ut anima copuletur per fidem Chri-
» ſto, ut ſponſo ſponſa, omniaqve cum eo communia habeat. Vides,
» *ſcribit*, qva cauſa tantum tribuatur fidei, ut ſola impleat legem, & ſine
» ullis operibus juſtificet. Vides enim primum præceptum, qvod di-
cit

Digitized by Google

cit, unum Deum coles, ſola fide impleri. Si enim ipſe *aliud* non eſſes, " a planta pedis ad verticem, qvam bona opera, non tamen juſtus eſſes, " nec Deum coleres, nec primum præceptum impleres, cum Deus coli " non posſit, niſi tribuatur ei veritas & univerſa bonitatis gloria, ſicut " vere tribuenda eſt: hoc autem opera non faciunt, ſed ſola fides cordis. " Egregie autem occurrit omnibus objectionibus v. g. cum *f. 468.* ſcri- " bit: Qvanqvam homo, ut dixi, intus ſecundum Spiritum per fidem " abunde ſatis juſtificetur, habens qvicqvid habere debet, niſi qvod " hanc ipſam fidem & opulentiam oportet de die in diem augeſcere, us- " qve in futuram vitam, tamen manet in hac vita mortali ſuper terram, " in qva neceſſe eſt, ut corpus ſuum proprium regat, & cum hominibus " converſetur. Hic jam incipiunt opera; hic non eſt otiandum, hic " certe curandum, ut corpus jejuniis, vigiliis, laboribus aliisqve diſci- " plinis moderatis exerceatur, & ſpiritui ſubdatur, ut homini interiori " & fidei obediat, & conformis fiat, nec ei rebellet, aut ipſum impediat, " ſicut eſt ingenium ejus, ſi coercitum non fuerit. Interior enim homo " conformis Deo, & ad imaginem Dei creatus per fidem & gaudet & ju- " cundatur propter Chriſtum, in qvo tanta ſibi collata ſunt bona, unde " & hoc ſolum negotii ſibi habet, ut cum gaudio & gratis Deo ſerviat in " libera charitate. Dein ſimilitudinem affert de Epiſcopo ſacris ope- " rante: Si hæc, inqvit, facit, anteqvam conſecretur, nihil agit; at re- " cte agit, ſi conſecratus ſive Epiſcopus conſtitutus eſt; ita Chriſtianus " per fidem ſuam conſecratus, facit bona opera; ſed non per hæc magis " ſacer aut Chriſtianus efficitur; hoc enim ſolius fidei eſt, imo niſi ante " crederet, & Chriſtianus eſſet, nihil prorſus valerent omnia ſua opera. " Vera itaqve ſunt duo verba: Bona opera non faciunt bonum; ſed bo- " nus vir facit bona opera. Mala opera non faciunt malum virum; ſed " malus vir facit mala opera, ita, ut ſemper oporteat ipſam ſubſtantiam " ſeu perſonam eſſe bonam, ante omnia opera bona. Itaqve Chriſtia- " num ita apud ſe loqventem inducit *fol. 470. b.* En mihi indigno da- " mnatoqve homuncioni citra omne meritum, mera gratuitaqve miſe- " ricordia, dedit Deus meus in Chriſto omnes divitias juſtitiæ & ſalutis, " ut amplius nulla re prorſus indigeam, niſi fide, qvæ credat, hoc ſe ſic " habere. Huic ergo tali Patri, qvi me ſuis his inæſtimabilibus divitiis " obruit, cur non liberaliter, hilariter, toto corde ſpontaneoqve ſtudio "

1520. omnia faciam, qvæcunqve ſcivero placita & grata coram illo eſſe.
„ Dabo itaqve me qvendam Chriſtum proximo meo, qvemadmodum
„ Chriſtus ſeſe præbuit mihi, nihil facturus in hac vita, niſi qvod videro
„ proximo meo neceſſarium, commodum & ſalutare fore, qvandoqvi-
dem per fidem omnium bonorum in Chriſto abundans ſum. De re-
gno vero & ſacerdotio omnium Chriſtianorum, etiam laicorum, qvos
vocant, perſpicuis dictis ſacrarum literarum firmat, qvæ ſcribit; ad
„ objecta vero ita reſpondet *fol. 467.* Hic qværes: Si omnes, qvi in Ec-
„ cleſia ſunt, Sacerdotes ſunt, qvo nomine diſcernuntur ii, qvos nunc
„ Sacerdotes dicimus a Laicis? Reſpondeo: vocabulis iſtis, *Sacerdos*,
„ *Clericus*, *Spiritualis*, *Eccleſiaſticus*, injuria facta eſt, dum a reliqvis
„ Chriſtianis omnibus translata ſunt ad paucos iſtos, qvi nunc uſu no-
„ ſtro *Eccleſiaſtici* dicuntur. Scriptura enim ſancta nihil diſcernit inter
„ eos, niſi qvod *miniſtros*, *ſervos*, *œconomos* appellat, qvi nunc *Papæ*, *E-
„ piſcopi Dominiqve* jactantur, qvi cæteris ſerviant miniſterio verbi, ad
„ docendam fidem Chriſti & libertatem fidelium. Nam etſi verum eſt,
„ nos omnes æqvaliter ſacerdotes eſſe, non poſſumus, nec ſi poſſemus,
„ debemus omnes publice ſervire & docere. Sic Paulus 1. Cor. 4. Sic
„ *nos exiſtimet homo, ſicut miniſtros Chriſti & diſpenſatores myſteriorum
„ Dei.* At diſpenſatio iſta nunc in tantam pompam poteſtatis & terri-
„ ficam qvandam tyrannidem evaſit, ut nec gentium, nec ulla mundi
„ imperia qveant ei conferri, qvaſi Laici aliud qviddam, qvam Chriſtia-
„ ni ſint. Qva perverſitate factum eſt, ut penitus interciderit ſcientia
„ Chriſtianæ gratiæ, fidei, libertatis, & totius Chriſti, ſuccedente in lo-
„ cum ejus humanorum operum & legum intolerabili captivitate, fa-
„ ctiqve ſumus juxta lamentationes Jeremiæ ſervi hominum viliſſimo-
„ rum, qvi in terra ſunt, qvi noſtra miſeria abutuntur in omnes turpi-
„ tudines, & ignominias voluntatis ſuæ. Etſi vero ex hac aſſertione
non fluat qvam maxime timebat Clerus, vitæ clericæ aut monaſticæ,
qvam tanto cum emolumento ingens hominum numerus colebat,
contemtus aut abolitio, corrigi tamen illam poſſe & debere oſtendit,
„ ita ſcribens *fol. 471.* Talia oportuit eſſe omnium collegiorum, mona-
„ ſteriorum, ſacerdotumqve opera, ut qvisqve ſuæ profeſſionis & ſtatus
„ opera ſolum in hoc faceret, ut per hæc non juſtitiam, ſed corporis ſui
„ ſubjectionem exerceret, aliis in exemplum, qvi & ipſi opus habent cor-
„ poris ſui caſtigatione. Deinde ut aliis duntaxat obſeqverentur, ad

eorum

eorum voluntatem, gratuita charitate, hoc tamen ſemper & ſumma 1520.
cura obſervato, ne vana fiducia præſumat, per ipſa qvisqvam juſtificari, mereri aut ſalvus fieri, qvod ſolius fidei eſt, ut ſæpius dixi. Inde etiam obedientiam Pontifici & Prælatis non derogat, ſed roborat, pergens *fol. 471. b.* Si qvis ergo hanc ſcientiam haberet, facile ſe poſſet gerere citra periculum in infinitis illis mandatis & præceptis Papæ, Epiſcoporum, Monaſteriorum, Eccleſiarum, Principum & Magiſtratuum, qvæ aliqvi ſtulti paſtores ſic urgent, qvaſi ad juſtitiam & ſalutem ſint neceſſaria, appellantes ea præcepta Eccleſiæ, cum ſint nihil minus. Chriſtianus enim liber ſic dicet: Ego jejunabo, orabo, hoc & hoc faciam, qvod per homines mandatum eſt; non qvod illo mihi ſit opus ad juſtitiam aut ſalutem, ſed qvod in hoc morem geram Papæ, Epiſcopo, communitati illi, & illi Magiſtratui, aut proximo meo ad exemplum, faciam & patiar omnia, ſicut Chriſtus mihi multo plura fecit & paſſus eſt, qvorum ipſe nullo prorſus egebat, factus propter me ſub lege, cum non eſſet ſub lege. Et qvamvis tyranni vim aut injuriam faciunt hoc exigentes, non tamen nocebit, donec contra Deum non fuerit. Ex iis omnibus qvisqve poterit certum judicium & fidele diſcrimen omnium operum & legum accipere, & ſcire, qvi ſint cœci & ſtulti, & qvi feri & boni paſtores. Nam qvodcunqve opus non huc ſolum dirigitur, ut fiat vel ad caſtigandum corpus, vel ad obſeqvium proximi (modo contra Deum nihil poſtulet) non eſt bonum nec Chriſtianum. Et hinc ego vehementer metuo, pauca vel nulla collegia, monaſteria, altaria, officia Eccleſiaſtica eſſe Chriſtiana hodie, nec non & jejunia & preculas peculiares de certis ſanctis. Metuo, inqvam, in his omnibus qværi non niſi ea, qvæ noſtra ſunt, dum arbitramur per hæc purgari peccata noſtra & ſalutem inveniri, & ſic funditus extingvitur libertas Chriſtiana, qvod ex ignorantia Chriſtianæ fidei & libertatis venit. Deniqve jam tum impudenti, qva proſciſſus eſt, qvamqve etiam hodie patimur, calumniæ de libertate carnis per hanc doctrinam laſcivientis, optime reſpondet *fol. 472. a.* ſcribens: In fine propter eos, qvibus nil tam bene dicitur, qvod non depravent male intelligendo, addendum eſt, ſi tamen & id ipſum intelligere poſſint. Sunt qvam plurimi, qvi hanc libertatem fidei audientes, mox eam in occaſionem carnis vertant, omnia ſibi ſtatim licere arbitrantes, nec alia re ulla liberi & Chriſti-

1520. ani videri volentes, qvam contemtu & reprehenſione cæremoniarum,
„ traditionum, legum humanarum. Qvaſi ideo Chriſtiani ſint, qvia
„ ſtatis diebus non jejunant, aut aliis jejunantibus ipſi carnes come-
„ dunt, aut preculas uſitatas omittunt, ſuſpenſo naſo præcepta homi-
„ num illudentes, cætera vero ad Chriſtianam religionem pertinentia
„ prorſus poſthabentes. *Et poſt alia.* Qvare hic audienda eſt Scri-
„ ptura, qvæ docet, ut nec ad dextram nec ad ſiniſtram declinemus,
„ ſed ſeqvamur juſtitias Domini, recte lætificantes corda. Ut enim
„ non juſtus eſt qvisqvam, qvia operibus & ritibus cæremoniarum ſer-
„ vit & addictus eſt, ita nec juſtus ex eo cenſebitur ſolo, qvod illa o-
„ mittit & contemnit. Non enim liberi ſumus per fidem Chriſti ab
„ operibus, ſed ab opinionibus operum, id eſt, a ſtulta præſumtione
„ juſtificationis per opera qvæſitæ. Offenſam vero maximam incur-
„ rit ſine dubio ea, qvam ſub finem ſubjungit cenſura, inter alia his
„ verbis *fol. 472. b.* Cum ergo hæc vita agi non poſſit, ſine ceremo-
„ niis & operibus, imo fervens & rudis ætas adoleſcentium opus ha-
„ beat, hinc vinculis arceri & ſervari, & unicuiqve corpus ſuum eisdem
„ ſtudiis caſtigandum ſit, prudentem & fidelem oportet eſſe miniſtrum
„ Chriſti, ut ſic regat & doceat populum Chriſti in his omnibus, ne
„ conſcientia & fides eorum offendatur, ne in eis opinio aut radix ama-
„ ritudinis oriatur, & per illam inqvinentur multi, ut Paulus præmo-
„ nuit Ebræos; hoc eſt, ne amiſſa fide incipiant opinione operum inqvi-
„ nari, qvaſi per ipſa juſtificandi. Qvod facile fit, & plurimos inqvi-
„ nat, niſi fides conſtanter ſimul inculcatur. Impoſſibile autem eſt vi-
„ tari, ubi tacita fide, conſtitutiones hominum ſolæ docentur, ſicut
„ hactenus factum eſt, per peſtilentes, impias, animicidas Pontificum
„ noſtrorum traditiones, & Theologiſtarum opiniones, infinitis ani-
„ mabus ad inferos his laqveis pertractis, ut Antichriſtum agnoſcere
„ poſſis.

§. LXIX.

Omiſit Maimburgius, qvæ hoc ipſo tempore, & anteqvam Lutherus epiſtolam ad Pontificem Miltitio tradidiſſet, Fridericus Elector ad *Valentin. a Teutleben* Romæ tunc agentem, poſtea Hildeſienſem Epiſcopum, Cal. April. ſcripſit, a Sleidano fideliter relata & in *Tomo I. Alt. Germ. f. 352. Tomo II. Lat. Jen. f. 269. b.* extantia. Conſiderari vero ex mandatis Electoris maxime debet, cum inveterata opi-

Digitized by Google

opinione, ac ſi Principibus in cauſa religionis nil niſi obſeqvium erga 1520.
Clerum relictum eſſet, adhuc ita imbutum fuiſſe, ut negaret, ſibi unqvam in mentem veniſſe, ſua autoritate Lutheri doctrinæ patrocinari, neqve ſibi judicandi poteſtatem de ea ſumere, licet a multis doctis viris pia & Chriſtiana prædicetur: permittere ſaltem, ut Lutherus eam ſuo tueatur periculo, præſertim cum ad dicendum cauſam coram commiſſariis Pontificiis, obtenta prius ſecuritate, paratum ſe etiam nunc exhiberet, & ſi veris & liqvidis ſcripturæ teſtimoniis convinci poſſet, revocationem offerret. Nihilominus ſe dudum cum Luthero egiſſe, ut ex ditione ſua abiret, eumqve id præſtiturum fuiſſe, niſi Pontificius nuntius Miltitius multis precibus a ſe contendiſſet, ne id permitteret, metuens, ne alibi locum inveniret, ubi majori libertate & ſecuritate ſcriberet ageretve, qvam Wittembergæ, ubi & Electorem & Academiam reſpicere deberet. Familiarius poſtea Teutlebium, ut vaſallum ſuum & pro communis patriæ utilitate compellans, audire ſe, ſcribit, Lutherum ab Eccio aliisqve, qvi gratificaturi Pontifici eum læſerint, laceſſitum ſcripſiſſe, qvæ alias ſcripturus non fuiſſet: *addit*, non eſſe eum nunc, qvi olim, Germaniæ ſtatum: efflorеſcere bonas artes & literas, & plebejos etiam cognoſcendæ Scripturæ deſiderio teneri, inde fore, ſi non niſi vi eccleſiaſticæ poteſtatis agatur, & conditiones a Luthero propoſitæ, denegato examine doctrinæ, recuſentur, nec ex Scriptura ſacra teſtimonia & ſolida argumenta proferantur, ut maximi ſint orituri motus, ex qvibus ad Pontificem nulla ſit utilitas reditura. Verum vatem fuiſſe Principem hunc ſapientiſſimum, eventus docuit. Literas Teutlebii aliasqve Roma acceptas Elector per Spalatinum Luthero miſerat, ad qvem d. 9. Julii epiſtolam illam ſcripſit, qvæ habetur *Lib. I. n. 179.* ex qva aliqvid ad §. 71. allegavi. In exordio ejus ita loqvitur: Legi tacitus literas iſtas Romanas magno cum dolore, tantam videns in tantis Eccleſiæ verticibus hebetudinem & impietatem. Timeo eos conſcientiæ & veritatis luce ſic confuſos, ut nullius amplius eſſe qveant judicii aut ſenſus. Damnant mea, & ſimul fatentur, eſſe ea ingenii & eruditionis, deinde nec lecta nec legi petita ſibi. Dominus noſtri omnium miſereatur. Germanice verſa extat *Tom. I. Alt. f. 473.* ubi *Doctoris Teutlebii* literæ expreſſe nominantur, cujus tamen in Latina nulla ſit mentio. Inter alia notabiliter ſcribit: Omnibus

1520. modis placet, ut illuſtriſſimus Princeps ſe prorſus alienum gerat a cauſa mea, ſicut hucusqve geſſit: & me in publicum projiciat vel erudiendum vel convincendum; ſe vero, ut eruditorem agere non poſſit, ita nec judicem velle nec executorem, niſi producta & expoſita ſententia; nec videre ſe, qvomodo ſine cognita cauſa, qvam & ipſi ne verbo qvidem tangunt, poſſit qvenqvam ſive Turcam ſive Judæum plectere: niſi velint Romani, ut ipſis hominibus plus obediat qvam Deo: & in eum graſſetur, qvem neſciat, nocens ne an innocens ſit, qvod ſalva conſcientia fieri non poteſt, nec ad talem conſcientiam ullis præceptis ne divinis qvidem urgeri qveat. Plectant Sylveſtrum, Eccium, Cajetanum, & alios: qvi pro gloria ſua hanc Eccleſiæ Romanæ ſine ulla cauſa moverunt tragœdiam: ego ſum extra noxam. Qvicqvid feci & facio, coactus facio, ſemper qvieſcere paratus, modo veritatem Evangelicam non jubeant qvieſcere, nihil a me non impetrabunt, imo oblata omnia ſponte habebunt, ſi ſalutis viam Chriſtianis permittant eſſe liberam. Hoc unum peto ab illis viciſſim, ac præterea nihil. Qvid honeſtius peti poteſt? non peto galerum, non aurum, non qvicqvid Roma hodie in pretio habet. Aut ſi hoc non impetro, Miniſterio privent: & in angulo deſerti ſinant vivere & mori. Ego miſer invitus doceo; ſimul tamen pro eo patior mala, cum cæteri & libenter doceant, & pro eo honorentur: prorſus non poteſt animus meus ſic affectus vel minas timere, vel pollicitationes ſuſcipere. An qværunt, ut metum vel ſpem violenter inſculpam in animum, vel foris tantum ſimulem? Habes qvid ſentiam. Cæterum ſpero illuſtriſſimum Principem ita ſcripturum, ut capita iſta Romana intelligant Germaniam fuiſſe hactenus non ſua, ſed Italorum ruditate per occultum Dei judicium oppreſſam. Audito Teutlebio Pontifex poſtmodum ipſe ad Electorem literas dedit d. 8. Julii [Sleidanus diem VI. ponit: Leguntur autem integræ *Tomo II. Jen. Lat. f. 270. b.*] ejusqve oblata aulico more ſic interpretatus eſt, ac ſi Elector infenſus Lutheri cauſæ eſſet; ideoqve blandis verbis collaudatum urget, ut hominem hæreſeos aperte reum, & jam decreto ſive Bulla, cujus exemplum mittebat, damnatum ad revocationem adigeret, aut cuſtodiri faceret.

§. LXX.

Sed ante iſta Lutherus in Lovanienſium & colonienſium cenſuras ſtylum ſtrinxerat, reſponſumq; *Chriſtophoro Franco J.C.* inſcriptum, ſub finem

finem Martii, ut colligitur ex Ep. ad Spalatinum *Lib. I. ep. 160.* typis publicare fecit, qvod habetur, *Tom. I. f. 500. b. & ſeqq. Arrogantia nempe & tyrannide*, ut ait, plus qvam Turcica Theologorum illorum, nulla allata ratione, nudis verbis in condemnationem prorumpentium ita ſe fractum mutatumqve eſſe dicit, ut flere magis libeat, qvam qvidqvam ſcribere. Antichriſtum enim aut jam regnare, aut propediem regnaturum eſſe, hominibus tam impudenter ſupra verbum Dei ſeſe extollentibus. Mallet tamen id non totis tribuere collegiis, ipſumqve Cardinalem Adrianum qvi poſtea Pontifex fuit, excuſatum habere. Viderat enim ejus epiſtolam d. 4. Decembr. 1519. ſcriptam, ſibi maxime iniqvam, qva Lovanienſes ad condemnationem ſtimulaverat. *Tom. I. f. 498.* Qvamvis circa idem tempus Spalatino ſcribens, Cardinalis illius doctrinam ſcholaſticam valde improbet, *Lib. I. ep. 164.* Solatium qvoddam ſumit a communi cum aliis viris doctisſimis ſorte, qvorum recentes libri præcipitantia damnata, poſtmodum magni habiti fuerint, inter qvos laudat *Occamum, Picum, Vallam, dein* etiam *Weſſelum, Fabrum Stapulenſem ipſumqve Eraſmum.* Pariſienſis etiam ſcholæ exemplum allegat, qvæ multoties revocaverit, qvæ antea damnaſſet, ut ejus inconſtantia in proverbium abierit. Tum *Capnionis cauſam* adverſus Johannem Pfefferkornum, Judæum converſum a qvinqve univerſitatum Theologis temere damnatam iterum tangit. Ejus compendioſam hiſtoriam ex Sleidani Lib. II. qvi volet, petere poteſt. Etiam Joh. Husſi & ſocii condemnationem Epiſtola Poggii Florentini, & robuſtisſima fama, & privatis magiſtrorum confabulationibus taxatam, in exemplum adducit. Inhumanisſimos vocat, qvi, cum Ariſtotelem impiisſimum & publicum veritatis hoſtem atqve animarum carnificem, per officioſa interpretamenta excuſent & honeſtent, ejusqve turpitudinem, etiam cum Chriſti ignominia impurpurent & inaurent, ſe tamen Chriſtianum & fratrem, ſua imprudentia & aliena vi in publicum tractum non veſtiant, ſed doctrinalitatibus ſuis ſubtilisſimis denudent, adverſus charitatis legem jurisqve ordinem, qvi vult, ut prius audiantur, & ad explicationem admittantur, qvi errare videntur. Præterea qvæ ad ipſas propoſitiones de bonorum operum imperfectione, & Sanctorum erroribus pertinent, & ex alibi dictis ſatis nota ſunt, ut & alia, in qvibus cenſoribus inſcitiam veræ philoſophiæ objicit, ſuumqve in ea per duodecim annos

1520.

Add.

ſtudium

Digitized by Google

„ ſtudium allegat. *Philoſophiam* vero non eſſe, ait, garrulitatem de „ materia, motu, infinito, loco, vacuo, tempore, qvæ fere ſola ex Ariſtotele diſcantur, neqve intellectum, neqve affectum, nec communes hominum mores qvidqvam juvent, tantum contentionibus ſerendis ſervandisqve idoneam. In fine ſectam ſuam philoſophicam, qvam penitus imbiberit, adverſus Scotiſtas & Thomiſtas, qvos Pelagianos vocat, aperte profitetur, *Occamicam* nempe ſive *Modernorum, fol. 406. b.* Sleidanus contenta ſcripti hujus prolixius refert, Maimburgius neglexit. Interea plurimi Lutherum variis ſcriptis exagitabant. Inter eos erant *Abbas Ord. Ciſtert. veteris Cellæ* (Alten Cella prope Noſſenam) *Paulus Amnicola*, vulgo Bachmann/ & imprimis *Auguſtinus qvidam Alfeldenſis*, *Franciſcanus* Lipſiæ Monachus, ſcribaciſſimus. Huic qvem Romaniſtam vocat libello Germanico Lutherus *Tom. I. Alt. f. 452. & ſeqq.* magna cum eloqventia nec minori argumentorum vigore reſpondit. Convitia vero adverſus ſe largiter effuſa, ſale aliqvo reſperſa paucis diluit, pleraqve condonat, proteſtans, nihilominus acriter defenſurum ſe eſſe S. Scripturæ ſententiam, nec ullam a ſe moderationem in hoc expectari debere. Impugnat toto hoc ſcripto clare & efficaciter omnia, qvæ pro poteſtate Pontificis ex jure divino afferri ſolent, & qvid ſit Eccleſia Chriſti, qvod ejus caput, qvod regimen, egregie explicat, argumenta a forma regnorum mundi & ſacerdotio Aaronis ad Eccleſiaſticam Monarchiam conqviſita irridens. Liberrime etiam qveritur de abuſu poteſtatis Papalis & immanibus exactionibus, qvibus Germania exhauriatur, notatqve, intra hominum memoriam octo pallia Moguntinam ſolum Metropolin redimere Romæ debuiſſe, ſingula fere triginta florenorum millibus. Cum igitur plus qvam dimi- „ dia Germanicarum ditionum & opum pars in patrimonium Cleri jam „ conceſſerit, & qvæ ex Palliis & Annatis Romam portetur pecunia, „ turpiſſime prodigatur, tandem aliqvando opus eſſe ait, ut pigri & „ ebrioſi Germani, principes maxime & nobiles, de remediis cogitent. „ Nondum tamen ad abrogandum Pontificatum provehitur. Sed „ qvoniam Dei vel gubernatione, vel, ut magis putat, ira hucusqve invaluerit, ferri & honorari eum poſſe, non repugnat, dummodo pro „ articulo fidei non ſtatuatur, nec pro hæreticis habeantur tot & tanti

per

per orbem Chriſtianum cœtus, qvi poteſtatem ejus non agnoſcunt, nec pallia, mitras & bullas ab eo emunt: dein ut decreta Pontificia ad " normam S. Scripturæ examinare liceat. His conditionibus ſe non " paſſurum ſolum Pontificem, ſed & adjuturum, ut magis magisqve " extollatur. De *Thomæ Rhadini*, Dominicani oratione Romæ contra Lutherum hoc tempore edita & Lipſiæ recuſa, & *Melanchthonis* adverſus eam reſponſo in additionibus dicam. *Add.*

§. LXXI.

Inter hæc *Sylveſter a Schaumburg*, ſplendidus in Franconia ex libera, qvam vocant, nobilitate eqves, (Familia nobilisſima etiamnunc supereſt) filium Wittembergam miſerat Philippo Melanchthoni commendatum, eaqve occaſione Luthero patrocinium obtulerat, ut ex hujus epiſtola ad Spalatinum apparet, Dom. Voc. Jucund. ſcripta. *Lib. I ep. 172.* Idem fecerat *Franciſcus Sickingius* magni nominis in tractu Rhenano eqves, (*ep. 183.*) de qvo plura poſtea dicenda erunt. Sed *Schaumburgius* mentem uberius explicans, literas ad Lutherum (*Tom. I. Alt. fol 549.*) dedit, in qvibus audiviſſe ſe ſcribit a viris eruditis, do- " ctrinam ejus verbi divini autoritate niti, intelligere tamen, Luthe- " rum, licet ſe concilio, & piorum doctorumqve virorum judicio ſub- " misſiſſet, de vita periclitari, & fugam ad exteros, maxime Bohemos " meditari, qvi Eccleſiaſticam poteſtatem haud multum curent. Id ne " faciat, nec cauſam ſuſpectam odioſamqve ex Bohemorum ſocietate " reddat, impenſe rogat, offertqve ſuum & centum, qvos acceſſuros ſibi " ſperat, Nobilium patrocinium, ſub qvo tutus eſſe poſſit, donec de do- " ctrina ejus cognoſcatur. Hanc epiſtolam Lutherus, cum jam de Bul- " la Pontificia aliqvid ex literis Pontificis & Cardinalis S. Georgii, ad Electorem datis, certior factus eſſet, Spalatino miſit d. 10. Jul. his verbis *Lib. I. ep. 180.* Mitto literas Francici eqvitis, Sylveſtri Schauenber- " gen, & niſi moleſtum eſſet, vellem in literis Principis id ſubindicari " Cardinali S. Georgii: ut ſcirent, etiamſi me pellerent diris ſuis e Wit- " temberga, nihil effecturos, niſi ut rem pejorem e mala reddant: qvan- " doqvidem jam non in Bohemia ſed media qvoqve Germania ſint, qvi " expulſum tueri posſint & velint, invitis ipſis, contra omnia ſua fulmi- " na. Ubi periculum eſt, ne iis protectoribus tutus ſævius in Romanen- " ſes ſim graſſaturus: qvam ſi ſub Principis imperio publicis militarem " officiis docendi: id qvod ſine dubio, niſi Deus obſiſtat, futurum eſt: "

Digitized by Google

1520. Principem vero, ut hactenus in multis ſuſpexi, etiam irritatus, tunc
,, certe non neceſſe erit ſuſpicere. Itaqve, qvæ illis a me nondum ſunt
,, illata, nec meæ modeſtiæ, nec ſuæ tyrannidi aut meritis, ſed Principis
,, nomini & autoritati, tum communi ſtudioſorum Wittenbergenſium
,, cauſæ ſciant deberi. A me qvidem, jacta mihi alea, contemtus eſt Ro-
,, manus furor & favor: nolo eis reconciliari nec communicare in per-
,, petuum: damnent exurantqve mea. Ego viciſſim, niſi ignem habe-
,, re neqveam, damnabo publiceqve concremabo Jus Pontificium to-
,, tum, id eſt, lernam illam hæreſium & finem habebit humilitatis exhi-
,, bitæ hactenusqve fruſtratæ obſervantia; qva nolo amplius inflari ho-
,, ſtes Evangelii. Qvanto magis epiſtolam Card. Georgiani cogito,
,, tanto magis eos contemno, qvos mera ignavia & peſſima conſcientia
,, video compulſos, velut extremo halitu ſimulare ferociam. Vi ten-
,, tant ſuam ignorantiam tueri: ſed metuunt, ne non ſicut heri & nudi-
,, us tertius feliciter ſuccedat. Dominus autem, qvi ſcit me eſſe teter-
,, rimum peccatorem, ſuam cauſam ſive per me, ſive per alium perficiet,
,, qvod non dubito. Eodem fere ſenſu Romam ipſe ſcripſit, ut ex Lite-
ris d. 23. Auguſt. ad Spalatinum datis apparet *Lib. I. ep. 188.* ubi eum,
ad qvem ſcripſit nominat *S. Crucem*, Cardinalem forte ejus tituli.
Qvapropter alieno loco, nec ſine maligno interpretamento, Maim-
burgius infra de eqvitum Franconicorum protectione Luthero oblata
commentatur; uti poſtea videbimus. §. LXXXII. Hoc tamen ex lite-
ris his conſtare videtur, Lutherum confirmatiori animo acceptis
Schaumburgii literis fuiſſe. Qvæ enim præcedenti die 9. Julii ad e-
undem Spalatinum ſcripſerat, perturbationem non levem indicant,
nec minus adſcribi merentur. Qveſtus nempe qvædam de odiis Ro-
,, manenſium in ſe ita pergit, *Lib. I. ep. 179.* Noſti, qvod juſtiore cauſa
,, ego qverularer qvam ipſi: teſtes ſunt mei editi libelli, in qvibus toties
,, confiteor & qveror, me in hanc rem nulla libidine veniſſe, ſed per vim
,, tractum eſſe: deinde toties obtuli pacem & ſilentium: ubi autem non
,, rogo & extorqvere conor informationem meliorem? Adhuc ſic ſum
,, animatus ut taceam, ſi tacere permittar, hoc eſt, ſi illi qvoqve com-
,, peſcantur. Omnibus notum eſt, Eccium nulla alia cauſa me rapuiſſe
,, in rem Pontificiam, qvam ut me, nomen meum, omnia mea, deniqve
,, Univerſitatem noſtram in ludibrium poneret & conculcaret. Nunc,
,, cum videant homini divinitus reſiſti, me gloriæ inſanæ accuſant. Qvid
ego

ego gloriam qværam miſer? qvi aliud non peto, qvam ut privatus & „ latentisſimus deſerto publico, agere ſinerer? Habeat officia mea, qvi „ volet: exurat mea, qvi volet: qvid amplius faciam, rogo? Sed hoc ſi- „ mul dico, ſi non permittor ab officio docendi & miniſterio verbi liber „ eſſe, certe liber ero in miniſterio fungendo: ſat multis peccatis ſum o- „ nuſtus: non addam etiam hoc irremisſibile, ut in miniſterium poſitus, „ miniſterio deſim, & reus inveniar impii ſilentii, neglectæ veritatis, & „ tot millium animarum. „

§. ee.

Sic Lutherus ludos faciebat Papam, qvem laudare ſimulabat; cumqve animadverteret hac doctrina falſæ libertatis Chriſtianæ, licentiæ hominum faventis, plures ſibi qvam unqvam ſectatores qværi, voce & ſcripto id operoſisſime agebat, ut Eccleſiam Romanam in dies magis inviſam redderet, diſciplinam & Cochlæus. *leges ejus culpans, & autoritatem negans, libello Germanico, qvem auſus eſt Imperatori & Germanicæ nobilitati inſcribere. Omnem etiam doctrinam de ſacramentis corrupit, libro Latino de captivitate Babylonica, & in hujus fine cruentius bellum minatur, qvia comperiſſet, fulminantem adverſus ſe Bullam parari.* Capt. Babylon. Luth. t. 1.

§. LXXII.

Piget reiteratam toties calumniam de licentia plebis per Lutherum procurata refellere, cum ex tot ejus ſcriptis dictisve contrarium manifeſte appareat; neqve aliud ſcripſerit, qvam ipſæ de libertate Chriſtianorum clariſſime docent ſacræ literæ. Verum autem eſt, Lutherum non tam fama, qvæ de condemnatione ejus Romæ decreta vulgabatur, qvam conſcientiæ ſcrupulis & indies aucta veritatis eruendæ cupidine impulſum, ad libellos illos edendos progreſſum eſſe,

1520. qvos culpat Maimburgius. Et prior qvidem Germanice ſcriptus eſt *ad Cæſarem & Nobilitatem Imperii*, cum brevi ad *Nicolaum Amsdorffium* præfatione d. 24. Jun. data extatqve *Tomo I. Alt. fol. 480. ad 510.* Retulit libelli contenta Cochlæus in hiſtoria hujus anni, eaqve facilius vituperat qvam refutat. Tanta qvidem cum libertate ſcripſit Lutherus, ut etiam amici ejus libellum iſtum pro claſſico belli haberent, qvapropter apud Langum Auguſtinianorum Vicarium, non alia ſe ratione excuſat, qvam qvod perſvaſus ſit, *Papatum verum & Germanam Antichriſti ſedem eſſe, Lib. I. ep. 187.* addit tamen, *multis placere*, *nec aulæ Electorali penitus diſplicere.* Et jam d. 20. Julii ad Linccium, Norimbergenſem Auguſtinianum, ita ſcripſerat: *Editur libellus noſter in Papam, de reformanda Eccleſia vernaculus, ad univerſam Nobilitatem Germaniæ, qvi ſumme offenſurus eſt Romam, ductis in publicum impiis artibus & violentis poteſtatibus ejus.* Nihil ſane in illo omiſit, qvæ ad abuſus per tot ſecula invectos detegendos & corrigendos facere putabat. Triplicem ante omnia murum, qvo Pontificatum adverſus reformationes ſemet muniiſſe dicit, ſubruendum aggreditur. Primo „enim negat prærogativam Cleri, qva Laicis præcellere volunt, tan„tam eſſe, qvanta prædicari hucusqve ſolita fuerit. Exaggerat e con„trario præſtantiam conditionis, qvæ omnibus Chriſtianis, ut ſpiri„tualibus & Sacerdotibus competat, adeo ut ad miniſterium exercen„dum in caſu neceſſitatis qvilibet aptus ſit. Negat ſecundo, Scriptu„ram dependere ab autoritate Pontificis, cum is æqve ac alii falli poſſit. „Tertio itidem negat convocandi concilii poteſtatem ad Pontifices per„tinere; ſed jus illud qvoties eo opus eſt, Principibus vindicat: deinde „remedia expendit adverſus luxum, avaritiam, Simoniam Eccleſiaſti„cam, omnesqve Romanæ curiæ defectus, qvos longo ordine recenſet, ut tantam rerum peritiam non niſi cum admiratione, in homine monacho & ſcholæ atqve cathedræ addicto cognoſcere liceat. Complectitur fere omnia, qvæ poſtmodum Imperii ordines de Pontificii regiminis vitiis publice qveſti ſunt. Qvædam etiam adverſus confeſſionum, miſſarum, peregrinationum, adeoqve contra cultus & dogmatum abuſus & errores inſerit, & Pontificum invaſiones in regna & urbes Italiæ improbat. Monaſteriorum & collegiatarum eccleſiarum rectum & ſalutarem uſum reducendum ſvadet, ad Nobilitatis etiam conſervationem reſpiciens. Bohemorum ſchiſma facile tolli poſſe arbi-

Digitized by Google

arbitratur, imo & Picardos, qvos vocabant, Eccleſiæ conciliari, etſi dogma ſcholaſticum de transſubſtantiali præſentia non admittant, dummodo veram & naturalem confiteri velint. Academica ſtudia omnia & ſingula corrigi debere contendit; in impietatem Ariſtotelis graviter invectus, neqve ex eo præter Logicam, Rhetoricam & Poeticam qvidqvam doceri optat. Rejicit jus Pontificium ſeu Canonicum, emendandum vero & contrahendum Cæſareum, & in ſubſidium tantum eo utendum cenſet, reſtitutis legibus patriis. Egregia monet de ſtudio theologico, utqve id primario ad intellectum ſacræ Scripturæ deſtinetur; Scholas tam puerorum qvam puellarum, præcipue ad pietatis præcepta inſtitui debere docet. Qvæ de translatione Imperii ad Germanos a Græcis, & de Imperatorum majeſtate tractat, infra recurrent. §. LXXXI. Tandem etiam Politiæ vitia emendanda monſtrat: luxum veſtium & menſæ, invectionem aromatum & mercium peregrinarum, damna uſurarum & monopoliorum, neglectam educationem liberorum, turpitudinem lupanarium: qva occaſione promiſcua & præmatura vitæ monaſticæ vota improbat, & ante annum trigeſimum neminem ad illa admittendum eſſe exiſtimat. Mendicos, ſive monachi ſint ſive laici, tolerari debere negat. In epilogo certum ſe eſſe, ait, odii & perſecutionum, ſcire tamen plus qvam vitam ſibi eripi non poſſe: ſe jam ſatis diu petiiſſe ut audiatur, repulſo & contemto ſibi Deum os aperuiſſe, & alia magis inviſa ſe habere, qvæ Romæ objiciat. Qvocunqve vero Zelo in libello hoc utatur, Pontificatum tamen ipſum bonis legibus ordinatum non rejicit, & Cardinalium Collegium ex piis & peritis viris conſtituendum, & intra duodecim numerum reſtringendum eſſe monet.

§. LXXIII.

Alter libellus Latine menſe Auguſto & Septembri compoſitus ſub initium Octobris publicatus fuit, titulum habens: *De captivitate Babylonica Eccleſiæ, præludium D. Mart. Lutheri*, ubi præcipue de natura, numero & uſu Sacramentorum agitur, & extat *Tomo II. Lat. f. 273. & ſeqq.* De jure Pontificum in hoc pauca qvidem, ſed talia præmittit, qvibus ea, qvæ Lipſiæ conceſſerat, retractat, & jam Papatum regnum Babylonis, ſive Nimrodicam venationem eſſe aperte ſtatuit. Reliqva hujus libri, cum dogmatica ſint, & poſtea fuſius diſputata, enarrare hic ſuperſedeo. Cum vero Lutherus Eccium jam Lipſiam veniſſe, &

Bullam afferre intellexiſſet, ſcripto Germanico *(Tomo I. Alt. f. 526.)* acriter in eum invectus eſt, & allegatis tractatibus paulo ante publicatis *indoctorum Canonicorum* & *Eccii dedolati* imputationes qvasdam ejus adverſus ſe, ut mendaces & malignas refellit. Etiam *Huſſi*, cujus libros interea legerat, cauſam aperte tueri incipit, dolens qvod Lipſiæ id non æqve feciſſet. De condemnatione ejus memorabilem hiſtoriolam refert, ut a qvodam Doctore *Joh. Zacharia* adjuta fuerit, producto ex Huſſi diverſorio, per fraudem, Bibliorum exemplari qvod ab aliis omnibus diſcrepans, in loco *Ezech. XXXIV. 11.* verba inſerta habebat, *& non populus meus*, qvæ Huſſus ibi reperiri negaverat. Audiſſe ſe hæc ſcribit Lutherus ex *Andrea Prole*, Lipſienſi, Priore Auguſtiniano. Is Leoni Pontifici totiqve conſeſſui feſta multiplicaturo, in concilio Lateranenſi liberius contradicens, excommunicationem incurrerat; & decrepita ætate nec qvicqvam ab Erneſto, Electoris Sax. fratre, Archiepiſcopo Magdeburgenſi, [qvi anno 1513. deceſſit] protectus, ante cœptam a Luthero diſputationem exul aut vagus obierat. Erat vir doctus & reformationis cupidiſſimus, qvam etiam inſtare vaticinabatur. Vide *Melch. Adami in vit. Theol. pag. 5. Dreſſer. Mill. VI. p. 40. & ſeqq.* Sub finem ſcripti, de qvo loqvor, Lutherus negat ſe Bullam Pontificiam, qvam Eccius attuliſſe dicebatur, pro vera habere, niſi avtographum viderit, & adverſus executionem ejus proteſtatur: Sublegenda, antеqvam de Bulla tot turbarum autrice agamus, qvædam ſunt, qvæ hiſtoriæ hujus temporis partem faciunt. Menſe Julio cum tumultus Wittembergæ inter Studioſos & cives concitatus, & Lutherus in juventutis Academicæ licentiam durius concionatus eſſet, magnam invidiam ſibi conflavit, qvam ipſe inter inſignia pericula, qvæ intra triennium ſibi contigerint, refert. Spalatinum etiam in hoc negotio iratum habuit, & Amsdorfium diſſentientem. Vide *Lib. I. ep. 181. & ſeqq.* Sed Pontificiæ condemnationis major metus inſtabat, & conſilium ab amicis ſibi datum Lutherus d. 3. Octobr. Spalatino aperuit, ut ab Electore edictum imperiale impetraretur, ne qvis eum niſi Scriptura convictum damnaret; ſimul de libellorum ſuorum multiplicatione ipſe qveritur, optatqve ut concionatores potius multiplicari poſſent, qvi, qvæ ſcripſerat, vulgo traderent; nuntiat etiam, neſcio qvid, qvod ad eum ſcopum in Italia fieri, & ab Electore promoveri

poſſe

Digitized by Google

poſſe credebat. Eccium non eo qvo antea favore, ſed male tutum & 1520. contemtum haberi ſcribit, & apud Dominicanos latitare pericula metuentem, a qvibus tamen eum ſalvum cupiat. Ex Lutheri epiſtola d. 3. Octobr. data hoc qvoqve diſcimus: Qvod Hutteni libri Moguntiæ prohibiti fuerint, ipſe vero ingenti ſpiritu in Pontificem accenſus, armis & ingenio rem tentarit. Scripſerat Huttenus jam d. 4. Junii ad Lutherum, eumqve animaverat, Eccio inſultans. Retulit epiſtolam ſcriptor vitæ Hutteni *Melchior Adamus*, & Germanica eorum verſio extat *Tomo I. Altenb. fol. 444.* Sed & aliis poſtea literis de cavendo veneno Lutherum monuit, qvo ſe jam tentatum eſſe qveſtus eſt. Vide *Lib. I. ep. 193.* & *Tom. I. Altenb. fol. 546.*

§. *ff.*

Sane Leo a Legatis ſuis ipſoqve Eccio, qvi ad eum informandum Romam profectus erat, edoctus, ingens hoc malum, in qvo avertendo tres fere anni fruſtra conſumti erant, lenia remedia non admittere, ad ultimum rigorem deſcendere demum decrevit, qvo in ſimilibus caſibus Eccleſia ſemper uſa eſt. Ideoqve prævia maturâ deliberatione edidit tandem conſtitutionem d. 15. Junii hujus anni, qva propoſitiones Lutheri, ex libris ejus excerptas, partim ut manifeſte hæreticas, partim ut ſcandaloſas & temerarias condemnavit, & ei ſexaginta dies præfixit, intra qvos retractationem in forma probante Romam mitteret, aut eam ipſe afferret, literas ſalvi conductus omnemqve ſecuritatem impetraturus. Hoc ſi negligat, & terminum non obſervet, excommunicatum declarat, & prohibet omnes, qvicunqve ſint, ab ejus protectione, ſub pœna incurrendi easdem cenſuras, & amittendi omnes functiones & dignitates. Epiſt. Eccii ap. Luth. t. 2.

§. LXXIV.

Digitized by Google

I. §. 74.
1520.

§. LXXIV.

Venit tandem, *verba ſunt Lutheri ad Spalatinum d. 13. Octobr. epiſt. 196.* Bulla iſta Romana per Eccium allata: de qva noſtri ſcribunt ad Pontificem plura: ego eam contemno, & jam invado tanqvam impiam & mendacem, omnibusqve modis Eccianam. Vides in ea damnari Chriſtum ipſum: deinde nihil afferri cauſæ: tandem me vocari non ad audientiam, ſed ad palinodiam: ut ſcias eos plenos eſſe furore, cœcitate & amentia, qvi nihil videant neqve cogitent. Agam tamen adhuc preſſo nomine Papæ, tanqvam in effictam & mentitam bullam: qvanqvam credo veram & propriam eſſe eorum. O utinam Carolus vir eſſet, & pro Chriſto hos Satanas aggrederetur! Ego ſane mihi nihil metuo; fiat qvod voluntas Dei volet. Nec qvid Principi faciendum ſit ſcio, niſi qvod diſſimulare mihi hic optimum videtur. Nam & Lipſiæ & ubiqve tam bulla qvam Eccius contemtiſſimi ſunt: unde hoc ſuſpicor, ne autoritatem ſibi acqvirat nimia forte noſtra cura aut ſolicitudine, qvæ in ſe ipſa facile corruens qvieſcet. Mitto exemplar ejus, ut videas monſtra Romana: qvæ ſi dominentur, actum eſt de fide & Eccleſia. Gaudeo tamen toto corde mihi pro optima cauſa inferri mala: neqve dignus ſum tam ſancta vexatione. Jam multo liberior ſum, certus tandem factus, Papam eſſe Antichriſtum, & Satanæ ſedem manifeſte inventam: tantum ſervet Deus ſuos, ne ſeducantur ejus impiiſſima ſpecie. Eraſmus ſcribit, aulam Imperatoris eſſe mendico-tyrannis occupatam, ut nulla in Carolo ſpes eſſe poſſit: nec mirum. Nolite confidere in Principibus, in filiis hominum, in qvibus non eſt ſalus. Exemplum Bullæ cum notis Hutteni marginalibus extat *Tomo I. Lat. fol. 508.* Secreta qvædam circa ejus compoſitionem Pallavicinus aperuit *lib. I. cap. 20.* zelum nempe Cajetani, qvi licet æger deportari ſe in conſiſtorium fecerat, dein rixas mordaces, inter Petrum de Accolithis Cardinalem Anconitanum & Laurentium Puccium, Cardinalem Datarium [qvorum uterqve diverſam diplomatis formam conſcripſerat] ægre ab ipſo Pontifice ſopitas, qvi demum Anconitani ſtylum approbavit, ſed poſt qvatuor conſultationes intra decendium habitas, & a ſe ipſo interpolatum & reconcinnatum. Qvid Lutherus taxaverit & oppoſuerit, poſtea videbimus. Paulus Venetus in hiſtoria concilii Tridentini, qvæ judicio virorum ſapientum in Bulla Papali deſiderata fuerint, annotavit; ea Pallavicinus

cap.

Digitized by Google

cap.21. refutanda ſumſit, barbariem ſtyli, vetuſtate obſervantiæ, qvam 1520.
Ariſtotelis [hic enim in omnibus ſeqvendus eſt] monitu mutare non expediat, utcunqve excuſat, perplexitatem formularum, qvibus theſes Lutheri reſpective *tanqvam hæretici* vel *tanqvam ſcandaloſi*, vel *tanqvam piarum aurium offenſivi* damnabantur, non expreſſo, qvodnam vitium ſingulis conveniret, prudentiæ & libertati Chriſtianæ tribuit, non omnia nimio rigore perſeqventis, ſic & alia diluere conatur, & a præſentia doctorum virorum, qvi deliberationi interfuere, diplomati laudem qværit. Inter primos nominat *Sylveſtrum Prieriatem*, & *Joh. Eccium*, ex qvibus de aliis judicium eſto. Ut vero Pauli reprehenſionem elevet, qvod Pontifex cum aulicis ſaltem tantam rem aggreſſus ſit, omiſſa non ſolum Concilii convocatione, ſed & communicatione cum Epiſcopis & Academiis, extollit Lovanienſium & Colonienſium allegata in Bulla autoritatem, & ad exempla Pontificum provocat, qvi eodem modo ad deciſionem progreſſi ſint; qvo cum emolumento Eccleſiæ, alibi expenditur. Interim qvi Bullam legent, obſervabunt, non ſolum conſtructionis diſtractionem, qvam Paulus Venetus notavit, qvod nempe qvadringenta vocabula inter duo verba periodum circumſcribentia interjaceant, ſed & multa alia tumida & faſtidioſa; v. g. inclamationes illas, *Exurge Domine, Exurge Petre, Exurge tu qvoqve Paule, Exurgat omnis Sanctorum Eccleſia.* Dein faſtum in Pontificia poteſtate & jurisdictione magnifice debuccinanda, intimatas privationes & amisſiones non ſolum Eccleſiaſticorum munerum, ſed & regnorum, ditionum & omnium bonorum: allegata Pii II. & Julii II. Edicta, qvibus hæretici declarantur, qvi a Papa ad concilium provocant. Deniqve octodecim vocum forenſium ex rabulari diſciplina cumulatarum inanem ſtrepitum. Diploma enim nominatur *pagina damnationis, reprobationis, rejectionis, decreti, declarationis, inhibitionis, voluntatis, mandati, hortationis, obſecrationis, reqviſitionis, monitionis, asſignationis, confesſionis, condemnationis, ſubjectionis, excommunicationis & anathematizationis.* Hæc atqve alia ſi ad normam ſacrarum literarum, ad ſtylum Apoſtolicum, & primitivæ puræqve a mundano tumore Eccleſiæ morem, imo ſecundum Gallicana principia, qvæ nuper ipſe publice defendenda ſumſit, examinare voluiſſet Maimburgius, non tam generaliter ſcripſiſſet, *Leonem rigore uſum eſſe, qvo Eccleſia ſemper uti ſolita fuerit:* & ſubdola eſt cautio,

Digitized by Google

1520. tio, qvod ſanctionem hanc recitans tantum *functionum & dignitatum jacturam interminatam* notet, clauſulam illam prætervectus, qva Leo ſecularibus amisſionem feudorum non ſolum a Romana Eccleſia, ſed & qvomodo libet obtentorum comminatur. Vidit ſine dubio etiam Hutteni gloſſam, cum ſcribit: *qvid ſecularibus te negotiis implicas, qvi Chriſto militas? eſt hoc vicem Chriſti gerere, trahere ad ſe, qvæ Chriſtus non agnoſcit?* Qvocunqve autem odio Lutheri flagraverit Romana curia, moderationem tamen non imprudenter, pro rerum ſuarum ſtatu, tenuit, cum capiti ſive perſonæ Lutheri, damnata licet ejus doctrina, parcendum duxit, eiqve denuo poſticum monſtravit, per qvod elabi, & periculum corpori fortunæqve, ſi reniti pergeret, imminens, vitare haud difficulter potuiſſet. Sed ille cauſæ potius Pontificiæ debilitatem inde collegit, qvam ſuæ ullo modo diffidere voluit, ut paulo poſt dicemus.

§. gg.

Cochlæus. *Ad hanc Bullam in Germaniam deferendam Eccius nuntius conſtituitur, acceptis ad Ducem Saxoniæ & univerſitatem VVittembergenſem literis, in qvibus ad publicationem ejus commonebantur. Sed hoc ipſum nonparum nocuit huic negotio. Amici enim Lutheri Bullam iſtam tantum odio & fervori Eccii contra Lutherum attribuebant. Itaqve in Saxonia veluti ſuſpenſa habebatur, & Elector Lutherum ſemper, qvamvis id adhuc disſimularet, protegens, effecit, ut Bulla aliqvo tempore nec reciperetur, nec rejiceretur.*

§. LXXV.

Videri voluit Eccius invitus legationem ſuſcepiſſe, ſed nactus eſt, neſcio qvo modo, ejus literas ex Urbe d. 3. Maji ſcriptas, & additis notis publicavit Lutherus, ſycophantiam & utilitatis privatæ procurationem detegentes *Tomo I. Lat. Jen. f. 507.* Literas autem Pontifi-

cis

Digitized by Google

cis ad Wittembergenſem Academiam, qvas Maimburgius innuit, qvarumqve diem 8. Julii Pallavicinus *Lib. I. c. 22. n. 1.* ex Archivo Vaticano notat, allatas fuiſſe, dubitandum eſt, qvia Eccius ad Magiſtratum Academicum 3. Octobris ſcribens, nullam earum mentionem facit, ſed tantum Bullæ exemplum mittit, per Salvatorem orans, ut obſeqvium præſtent. Urgentibus, ut ait, de cauſis ejici jubet Lutherum, cujus ſolius meminit Bulla, pariterqve Caroloſtadium & Dolſchium (qvi *Johannes Doltſch* dictus a Veldtkirch Profeſſor Theologiæ erat, *Dulcius* a Sleidano alicubi vocatus); ſed pœnitentibus & revocaturis veniam & abſolutionem Pontificis nomine blande offert. Aberat tunc Elector: itaqve Eccius Lipſia in Franconiam rediens ad fratrem ejus Ducem Johannem qvi Coburgi erat d. 6. Octobr. miſſo itidem Bullæ exemplo, ſcribit *ſe pro injuncto munere Epiſcopis, Miſnenſi, Mersburgenſi & Brandenburgenſi Bullam publicaſſe, hosqve obedientiam obtuliſſe.* Addit epiſtolam Pontificis ad Electorem (qvam ſupra retuli) ſeqve Bambergæ reſponſum expectaturum eſſe aliqvandiu ſcribit, & excuſationem annectit, qvod religionis tantum cauſa multo cum labore & ſumtu iſta agat. Nomen ſubſcribit aliter qvam alias ſolebat, *Johannes Mayr ab Eck* Nuntius Apoſtolicus. Pallavicinus ſumma lætitia exceptam eſſe in Germania Bullam memorat. Qvod ex parte verum eſt; placuit enim Clero, neqve tamen omni. Nam ut Lutherus d. 4. Novembr. *Lib. I. ep. 197.* ſcribit, Bambergenſis Epiſcopus noluit eam publicare, neſcio qvem inſinuationis defectum obtendens; Erfurtenſis Academia idem cauſata eſt, & juvenes Academici Eccium armati obſederunt, Bullamqve diſcerptam in aqvam jecerunt. Primus forte publicavit Epiſcopus Eichſtetenſis Canonico ſuo, Eccio, puto, gratificans: Ejus diploma habetur *Tomo I. Alt. fol. 512.* d. 24. Octobr. datum. Elector Saxoniæ, cujus diſſimulationem aut tacitum conſenſum hic & paulo poſt notat Maimburgius, Coloniæ & Aqvisgrani tunc erat, ubi hoc menſe Octobri Carolus Cæſar coronatus fuit. Ibi cum eo Pontificii legati de Lutheri cauſa egerunt, ut poſtea videbimus.

§. *h h.*

Interim Lutherus, cui neqve Dux neqve Academia

I. §.*bb.* §.76.
1520.
d. 17.*Nov.* *mia ſeſe opponebant, ſed tacite potius cum eo conſpi-*
d. 1. *Decemb.* *rabant, denuo ad Papam aut Concilium appellavit; ſcripſit etiam contra Bullam, omnesqve errores per eam damnatas defendit, autorem Bullæ ſemper ut Antichriſtum tractans, & atrociſſimas injurias, majori qvam cogitari aut dici poteſt, ſcribendi furore & inſania effundens. Negari tamen non poteſt, hac intemperie, qvæ ei naturalis erat, impeditum eum non fuiſſe, qvo minus conſideraret, qvæ ſcriberet, ſemperqve ingenium & doctrinam in ſcriptis ſuis oſtenderet.*

§. LXXVI.

Appellatio die 17. Novembris adhibitis Notario & teſtibus, Wittembergæ in monaſterio Auguſtinianorum facta, repetitio & appendix fuit Appellationis die 28. Novembr. 1518. a Papa ad concilium interpoſitæ, qvam ſupra retulimus. Sed nunc commotior Lutherus Pontificem ipſum ob editam Bullam pro *tyranno, hæretico, apoſtata, Antichriſto, & ſuperbo concilii contemtore* habet, oratqve Cæſarem & omnes Imperii ordines, ut huic Appellationi adhærere, Papæ tyrannidi adverſari, aut ſaltem qvieſcere, & Bullæ executionem differre velint, donec legitime vocatus, per æqvos judices auditus & Scriptura dignisqve documentis convictus fuerit. Vide *Tomo II. Lat. fol. 272.* Duobus autem libellis ad Bullam reſpondit, qvorum utriqve dies 1. Decembris adſcriptus eſt. Qvi prior prodiit, inſcribitur *adverſus execrabilem Antichriſti bullam,* & habetur *Tomo II. fol. 301. ad fol. 308.* Utitur tamen Lutherus in hoc ipſo fervore ſuo hoc ſchemate, ut dicat, „ſe id agere, ut credat, Leonem X. Romanum Epiſcopum cum ſuis eruditis Cardinalibus non eſſe inſanæ Bullæ autores; qvanqvam non tam „pro honore Leonis, qvam ſuæ modeſtiæ cauſa ita ſentiat, ſe enim indignum eſſe reputat tantæ felicitatis, ut tam pulchra & glorioſa pro „veritate Dei patiatur, a tanto vertice damnatus, eoqve caſu optare, ut nunqvam abſolveretur, aut cum Antichriſto conciliaretur. *Felix*

illa

Digitized by Google

illa dies, (ait) *felix illa mors, cum gaudio & ſumma gratitudine Deo referenda, ſi qvando fiat, ut in iſta cauſa apprehendar & perdar.* Damnat „ poſtea & execratur Bullam, ſuosqve articulos, per eam damnatos, omnibus Chriſtianis ſub æternæ damnationis pœna aſſerendos commendat, qvi ſecus fecerint, pro Ethnicis ſe habiturum pronuntians. Inſcitiam vero Bullæ ante omnia arguit, qvod nudis verbis ſua damnet dogmata, nullis (ut tamen Epiſcopos & Chriſtianos omnes deceat) allatis rationibus, qvas ipſe jam in tertium annum efflagitaverit. Exagitat *reſpectivam* illam & *confuſam* damnationem, & ad *Occamica*, qvam ſeqvi ſe profitetur, ſcholæ præcepta *abſolutam, determinatam & diſtinctam* urget, ut dicatur, qvinam ſint articuli *haeretici*, qvi *erronei*, qvi *ſcandaloſi*; monſtratqve, qvomodo iſta differant, & qvod *malis veritas ipſa ſemper ſcandaloſa & offenſiva eſſe ſoleat:* Imo aperte aſſerit, Chriſtianam veritatem eamqve cognitam in ſuis articulis damnari. Exclamat *f. 304.* Ubi es nunc, optime Carole Imperator? Ubi eſtis Reges & Principes Chriſtiani? Chriſto dediſtis nomen in Baptiſmo, & has tartareas voces Antichriſti poteſtis ferre? Ubi eſtis Epiſcopi? Ubi Doctores? Ubi qvicunqve Chriſtum confitemini? ad hæc horribilia Papiſtarum portenta tacere poteſtis? Miſeram Eccleſiam Dei, factam Satanæ tantum ludibrium! Miſeros omnes, qvi his temporibus vivunt! Venit, venit ira Dei in finem ſuper Papiſtas, inimicos crucis Chriſti & veritatis Dei, ut reſiſtant & ipſi omnibus hominibus prohibentes prædicari & doceri veritatem, ſicut de Judæis dicit Paulus. Indignatur porro & expoſtulat, cur omnia ſua damnet, & qvis eos docuerit, ut triticum cum zizaniis, ſi qvæ habeat, evellant? cur Origenem ferant? cur impiiſſimum Ariſtotelem? cur impias & barbaras decretales Pontificum? Ipſum etiam Pontificem & Cardinales graviter alloqvitur & hortatur, ne in furore illo perſeverent, & Antichriſtum repræſentent. Addit iterum euphemiſmum, ſe Eccio potius qvam illis Bullam tribuere. Negat ſpeciatim, qvod in Bulla narratur, pecuniam ſibi oblatam fuiſſe ad iter Romanum. Cajetani id figmentum eſſe; qvi tantum abfuerit a pecunia offerenda, ut Auguſtæ tam ſordida & infami ageret penuria, ut crederetur familiam ſuam fame occiſurus eſſe. Ad ſe vero relatum eſſe, *offerri centenarios aliqvot aureorum ſicariis, qvi necem ſibi inferant.* Ludit inde & tantam expetit pecuniam, ut viginti peditum & qvinqve eqvitum millia conducere poſſit, qvibus comitatus, absqve ſalvo con-

1520.

1520. ductu, tutus Romam ire velit. Dolet univerſalis Eccleſiæ titulum ad viginti hominum numerum, paucos Cardinales nempe, & aliqvos Priores & Doctores reductum. Scripturam omnibus præfert. His præmiſſis non niſi aliqvos Articulos *de fide ad ſalutarem ſacramentorum uſum reqviſita*, de *peccato vel fomite*; (qvæ pro iisdem habet) *in baptizatis reſiduo*; de *imperfecta charitate ad damnationem ſufficienti*; de *rejicienda ſatisfactione, qvalis huc usqve exigebatur*; & de *inſufficientia contritionis* breviter defendit, & ad amplectendam veritatem, omnes commonefacit, pro qva ſe ultimum, qvod habet, nempe vitam & ſangvinem expoſiturum eſſe proteſtatur.

§. LXXVII.

At alter tractatus *Fabiano Feilitſchio*, (*Felicem* ipſe per alluſionem vocat) Eqviti & Electoris Conſiliario inſcriptus, cui titulus eſt: *Aſſertio omnium articulorum Mart. Lutheri per Bullam Leonis X. noviſſime damnatorum*, eundem præfert diem, ut dixi, 1. Decembr. ſed ſerius perfectus eſt: extat autem in *Tomo II. Lat. Jen. fol. 308. ad fol. 330.* Refert enim in illo *fol. 318.* exuſtos à ſe eſſe Decretales, qvod d. 10. Decembr. factum eſſe conſtat. In hoc ſcripto XLI articulos, qvos Bulla condemnat, ſingulatim explicat & tuetur, ea ſane cum eruditione & argumentorum evidentia, ut laudanda ſit Maimburgii ingenuitas, qvi dotes ingenii & doctrinæ hic obſervavit. Legi inprimis merentur, qvæ de autoritate & interpretatione Scripturæ *ab initio* commentatur. Oſtendit enim, qvam frivola ſit, qvæ ſibi objici ſoleat exceptio, Scripturas non eſſe interpretandas proprio ſpiritu. Id enim facere adverſarios, ſenſum non Scripturæ, ſed qvi in eas commentati ſunt hominum qværentes, eumqve tandem uni homini, at indoctiſſimo, & ſophiſtis indoctiſſimis circumvallato deferentes. Cur Auguſtinum aut Thomam ſeqvantur, qvi tamen proprio ſpiritu Scripturas explicarint, & ſæpiſſime a ſenſu Scripturæ receſſerint. Scripturas, *ait*, „ non niſi eo ſpiritu intelligendas eſſe, qvam qvo ſcriptæ ſunt, qvi ſpi„ritus nunqvam præſentius & vivacius qvam in ipſis ſacris ſuis, qvos „ ſcripſit, literis inveniatur. Inſudandum eſſe ſepoſitis omnium homi„num ſcriptis, tanto magis & pertinacius ſolis ſacris, qvo præſentius „ periculum eſt, ne qvis proprio ſpiritu eas intelligat. Id placuiſſe, id li„cuiſſe primitivæ Eccleſiæ, qvæ Patrum dicta nulla viderit. Scripturæ „ principem deberi locum, ut ſit ipſa per ſe certiſſima, faciliima, apertiſſima,

ſima, ſui ipſius interpres, omnium omnia probans, judicans & illu- 1520.
minans, ſecundum Pſalmum octonarium (119.) qvi totus nos ad hunc „
Scripturæ fontem deducat. Qvod ſi non ita ſit, cur Auguſtinus & re- „
liqvi ſancti Patres ad ſacras literas ut prima principia veritatis recur- „
runt, & ſua obſcuriora & ignotiora ex Scriptura confirmant, qvæ „
ideo notior & clarior eſſe debet, qvia ſi incertior & obſcurior eſſet, ad „
eam non deberet provocari, contrarium enim ratio exigit, & vel A- „
riſtoteles docet. Hujus argumenti vim non enervant, qvæ de ob- „
ſcuritate Scripturæ & neceſſitate interpretationis objici ſolent. Ne-
ceſſitatem illam non negavit Lutherus, qvi ſcivit dictum Chriſti: *Scrutamini* (ἐρευνᾶτε) *Scripturas, Joh. V. 39.* nec Pauli Zelum Prophetias exigentis 1. Corinth. XIV, 39. ſed ex clarioribus & collatis inter ſe locis faciendam eſſe urſit. Qvod eleganti alicubi ſimilitudine explicat, cum poſt nubes obſcuritatum, qvæ nobis inpenetrabiles videntur, nihil tamen aliud, qvam ſolem, id eſt, eandem veritatem, qvæ in aliis locis effulget, latere docet, in *explicat. Pſ. XXXVII. Tom. I. Alt. f. 825.* Seqvitur inde, qvacunqve interpretum multitudine aut autoritate aliqvid ſtatuatur, pro articulo tamen fidei ad ſalutem neceſſario obtrudi Eccleſiæ non poſſe, ideoqve nihil agere, qvi clare & determinate definire velint, qvæ non ex claris & liqvidis Scripturæ locis, aut neceſſaria & evidenti eorum ſeqvela, ſed ex locis ſingularibus, obſcuris, & faciliores magisqve analogas explicationes admittentibus deducunt: qvod tamen factum eſt in aſſerendo imperio Pontificio, purgatorio, aliisqve. Sed audiamus reliqva Lutheri huc pertinentia. Qvæ ergo eſt (*pergit fol. 309. b.*) noſtra tam irreligioſa per- „
verſitas, ut ſacras literas non per ſe ipſas & illarum proprium ſpiri „
tum, ſed per hominum gloſſas velimus diſcere, diverſo omnium Pa- „
trum exemplo, & in hac perverſitate gloriemur, ceu religioſiſſima pie „
tate? Si enim hoc volumus, concedemus Scripturas ſanctas eſſe obſcu- „
riores & ignotiores, qvam Patrum ſcripturas. Hoc autem admiſ „
ſo, ulterius dabimus, S. Patres ſuis commentariis nihil aliud feciſ- „
ſe, qvam ut, dum ſua probant per Scripturas, notiora probarint per „
ignotiora, & ſic tam ſe ipſos qvam nos mire illuſerint, prorſusqve „
in vanum laboraverint, & erit, ut plus credamus interpretantibus „
qvam loqventi Scripturæ. Qvis ita inſaniat? Poſthæc errores Pa- „
trum notat, ut Scripturas ſæpius torſerint, ut Auguſtinus diſputet,
non

1520. non definiat; Hieronymus qvoqve fere nihil afferat. Allegat iterum „ Auguſtini dictum, qvod honorem infallibilitatis ſoli Scripturæ canonicæ deferat, & Hilarii, qvi ſcribit: optimum interpretem eſſe, qvi ſenſum ex Scripturis retulerit potius, qvam illis intulerit. Affert dicta Apoſtolorum *1. Theſſ. V. 21. Gal. I. 8. 1. Joh. IV. 1. Act. XVII. 11.* & eorundem exempla, qvod omnia ex Scripturis probaverint, cum ſine „ dubio autoritate ſua rectius qvam Patres uti potuiſſent. Addit, nolle „ ſe per hæc ſanctis Patribus detrahere & pro ſanctis eorum laboribus „ ingratitudinem rependere, ſed libertatem Spiritus & Majeſtatem verbi Dei illis præponere. Sint *(ait fol. 310.)* ſancti viri & Eccleſiarum Patres, ſed homines, & Apoſtolis & Prophetis impares, & horum autoritate non prælati, nec æqvati, ſed ſubjecti, ut qvos non ipſi erudierunt aut illuſtraverunt, ſed a qvibus ipſi eruditi & illuſtrati ſunt, tantum nobis exemplo ſint, & qvemadmodum ipſi in verbo Dei pro ſuo tempore laboraverunt, ita & nos pro noſtro ſeculo in eodem laboremus. Una eſt vinea, ſed diverſi diverſarum horarum operarii, omnes tamen in ipſa vinea, non in ſarculis aut cultris operariorum laborant. Satis eſt e Patribus didiciſſe ſtudium & diligentiam in Scripturis laborandi, non omne opus eorum probari neceſſe eſt: ſiqvidem & diligentia pluribus qvandoqve non dat qvod dat vel uni ſola occaſio, & neſcio qvæ Spiritus incomprehenſibilis impulſio. Exemplo itaqve S. Bernhardi, ſi id poterimus, potius ex fonte ipſo qvam ex rivulis bibamus, ſic enim de ſe confitetur, ob id non raro Patribus ſanctis reluctari auſus. Alioqvi ſi Pontificibus aut Doctoribus ſolis fidendum eſt, nec ad Scripturæ tribunal vocandi ſunt, cur non Scripturas ſanctas explodimus, tanqvam ſuperfluas & obſcuriores, qvam ut eas poſſimus conſeqvi? Eodem exemplo tandem & Patres S. repellamus, receptis in eorum locum apertioribus (ut jactant) Theologis ſcholaſticis, donec & his abjectis, Ariſtotelem, & qvo qvisqve remotior a ſacris literis & S. Patribus fuerit, duces habeamus, ſicuti revera habuimus & habemus. Tum revera erit, ut Scripturas ſanctas non ſolum ſpiritu proprio non interpretemur, ſed nihil niſi proprium ſpiritum, Scripturis in totum incognitis, reliqvum retineamus, & meris opinionum noſtrarum turbinibus & procellis ſine fine agitemur, ſicut eſt dies hæc. Declarat deniqve antehac a ſe dicta atqve ſcripta, cur Scholaſticis Theologis Eccleſiaſticos, id eſt, Patres Scripturarum interpretes prætulerit; id nempe non

Digitized by Google

non eo pertinere, ut omnia eorum vera arbitraretur, ſed qvod propiora vero ſenſerint. 1520.

§. LXXIIX.

Articulorum XLI. qvam ſubjungit exegeſin recenſere longum foret; ſancta maxime & pia ſunt, qvæ de fomite peccati & de fidelium infirmitatibus poſt baptiſmum remanentibus ad art. 2. & 31. 32. 35. 36. diſputat, ex qvibus monſtrari poſſet, nihil niſi logomachiam & cavillationes in vocibus *peccati* & *defectus* ſeu infirmitatis ſupereſſe: ubi vero *de Indulgentiis* agit, jam olim mollius dicta retractat, imo exuri petit, totamqve illam Indulgentiarum œconomiam diſturbat. Adverſus *primatum Pontificis* [illegible]nuo pugnat, & ad dicta Scripturæ pro eo afferri ſolita reſpondet. Huſſi etiam librum *de Eccleſia* laudat, omniaqve ejus dogmata, qvæ Conſtantiæ damnata fuerunt, aſſerit, qvanqvam alia ejusdem non damnata non admittat. Calumniam de ſe, qvod bella contra Turcos improbaverit, diluit, *ad art. 34.* ita explicans mentem, ut rem Chriſtianam prius intus corrigi & conſtitui debere, ſtatuat, ſi feliciter adverſus illos præliari velimus. Sententiam vero ſuam *de liberi arbitrii* in ſalute hominis operanda impotentia, pro primario fidei a Pelagianiſmi errore conſervandæ fundamento commendat, cæteros *de Papatu, conciliis, indulgentiis*, & ut ait, *aliis non neceſſariis nugis* ei poſthabens: Agnoſcit tamen & qvaſi vaticinatur, veritatem hanc nunqvam admiſſum iri ab Eccleſia Pontificia. Notatu dignisſima ſunt verba ejus *ad Art. 36.* qvæ vulnus illud inſanabile, de qvo hodie etiam cordati piiqve omnes dolent, qvodqve nullo malagmate placari potuit, ingenue denudant. Ita ergo *fol. 329. b.* Niſi Papæ Eccleſia opera bona doceret ac venderet, aut ſola gratia nos juſtificari ſincere doceret; neqve in hanc pompam creviſſet, neqve ad horam, ſi qvo caſu creviſſet, ſtetiſſet. Crucis eſt enim hæc Theologia, qvæ damnat, qvicqvid Papa probat, & martyres facit. Unde & Eccleſia, finito martyrum tempore, optima ac pene tota ſui parte defloruit. Mox pro cruce ſucceſſit voluptas, pro penuria opulentia, pro ignominia gloria, donec ea, qvæ nunc Eccleſia vocatur, ipſo mundo, ut ſic dicam, mundanior, & ipſa carne carnalior facta ſit. Et ego non habeo aliud contra Papæ regnum robuſtius argumentum, qvam, qvod ſine cruce regnat. Prorſus nihil pati, omnibus autem abundare & excellere ſtudet, & non eſt fraudatus deſiderio ſuo. Habet qvod

 voluit,

Digitized by Google

I. §. 78.
1520. voluit, factaqve eſt meretrix civitas fidelis, vereqve regnum veri illius Antichriſti. Suppliciis in hæreticos ſæviri improbat, & pro argumento inter alia habet, qvod Eccleſiaſtici judices pro puniendis, qvos ſecularibus tradunt, (qvanqvam ficte & fucate) intercedere ſoleant, ut vitæ eorum parcatur.* Inter injuſte damnatos non Huſſum modo habet & Hieronymum Pragenſem, ſed Hieronymum etiam Savonarolam Dominicanum, & ſocios anno 1498. Florentiæ exuſtos. Vehementiam ſtyli, qvem cum Pallavicino ſuo hic maxime reprehendit & exagitat Maimburgius, ut ſæpe alias, ita & hoc ipſo tempore, non una Lutherus excuſat & tuetur ratione. Nam & aula Electoralis fervorem ei nimium non ſemel exprobraverat, & aliqvando acrius, qvam ut patienter id ferret Lutherus. Operoſe itaqve ſe in epiſtola ad Spalatinum *Lib. I. ep. 199.* defendit, qvæ etſi occaſione eorum qvæ Miſnenſium officialium cenſuris (ſupra memoratis) oppoſuerat, ſcripta eſt, rationes tamen adfert, qvæ ad alios etiam ejus libros pertinent. Fa-
,, tetur, ſe eſſe vehementiorem qvam oporteat: rem ſibi eſſe dicit cum
,, blaſphemis in veritatem evangelicam hominibus, cum lupis, cum iis,
,, qvi ſe inauditum, non monitum, non edoctum damnent, & atrociſſi-
,, mis criminationibus in ſe & verbum Dei graſſentur; ita fieri, ut ſi nec
,, calore nec ſtylo raperetur, tamen indignitate rei vel ſaxeus animus ad
,, arma qveat moveri, tanto magis ſe, qvi & calidus ſit, & ſtylum habeat
,, non penitus obtuſum, & mores qvibus ultra modeſtiam feratur. Mi-
,, rari tamen ſe, unde iſta nata ſit religio nova, ut qvicqvid in adverſari-
,, um dicatur convitium appelletur. De Chriſto, ait, qvid ſentis? an
,, convitiator fuit, qvando Judæos appellat generationem adulteram &
,, perverſam, progeniem viperarum, hypocritas, filios diaboli? deinde
,, Paulus, canes, vaniloqvos, ſeductores, indoctos: qvi Actor. 13. ſic in-
,, vehitur in Pſeudoprophetam, ut videri poſſit inſanus, dicens: *O plene*
,, *omni dolo & omni fallacia, fili diaboli, inimice veritatis?* Cur non hic
,, Paulus modeſte potius blanditur, ut convertat, qvam ſic tonat? Nec
,, poteſt ſane conſcientia veritatis eſſe patiens in præfractos & indomi-
,, tos hoſtes veritatis. Et mox: Video ab omnibus in me peti mode-
,, ſtiam, maxime ab hoſtibus, qvi minime tamen omnium eam præſtant:
,, ego ſi immodeſtior ſum, ſimplex tamen & apertus ſum, qvo illis me
,, puto præſtare, cum non niſi inſidioſiſſime commententur. Satisfactum eſſe Spalatino oportet, qvia hic Germanice vertere voluit *aſſer-*
tiones

Digitized by Google

tiones XLI. articulorum, qvos Lutherus Latine ſcripſerat, ut apparet ex ep. hujus d. 29. Novembr. data, *Lib. I. ep. 209.* in qva tamen monet Spalatinum, *ut majori eas cum libertate vertat, qvam hucusqve alia vertiſſet, aut ſibi iſtam provinciam relinqvat.* Extat ſane Germanica verſio, ab ipſo Luthero, & liberiori qvidem, ut Cochlæus qveritur, ſtylo compoſita. *Tom. I. Alt. fol. 615.* Spalatinus enim interim cum Electore ad comitia profectus erat, & menſe demum Martio 1521. verſio illa publicum vidit. Vide *Lib. I. ep. 216.*

§. *ii.*

Tandem cum de favore plebis & aulæ confidere posſet, & a literatis, & qvi ingenii laudem affectabant, magnis elogiis extolleretur, qvi liberatos ſe per eum ab Antichriſti Romani tyrannide, & in libertatem Evangelicam aſſertos dicebant, rem auſus eſt omnium inſolentisſimam, ut eos omnes ad æternum bellum Pontifici denuntiandum, & ſe ab Eccleſia Romana ſemper ſeparandos implicaret. Ut enim ultionem ſumeret ob libros ſuos Romæ, & in qvibusdam Belgii & Germaniæ civitatibus combuſtos, rogum ingentem extra muros VVittenbergenſes extrui, eiqve, comitantibus, qvos invitaverat, omnibus civibus, multisqve Doctoribus, maxime vero juventute literis operam dante, decretum Gratiani, Decretales Pontificum, Clementinas & Extravagantes, *dein* Bullam Leonis *imponi fecit, ignemqve ipſe ſubjecit, voce ſua tonanti proclamans:* Qvia turbaſti ſanctum Domini, æterno igne comburaris. *Exceptum hoc fuit a fanaticis illis, qvi eum ſeqvebantur magnis ac-* Cochlæus. Act. Luth.

 cla-

Digitized by Google

1520. *clamationibus, & exemplum imitati ſunt diſcipuli falſi hujus Prophetæ, in qvibusdam urbibus, etiam Lipſiæ, qvod Dux Georgius, infenſus licet Luthero, & vere Catholicus impedire neqvibat; tantam ſibi potentiam novus hic dogmatiſta in Saxonia paraverat. Multum tamen obfuit, ut idem præſidium apud novum Imperatorem inveniret, qvemadmodum vane ſperaverat.*

§. LXXIX.

Invectivas hic audimus, aut echo potius earum, qvas Pallavicinus eructat *Lib. I. cap. 22. n. 3.* eatenus diligentior, qvod non prorſus tacuit, qvæ Lutherus pro facti ſui defenſione adducit. Extant illa *Tomo II. fol. 334.* ubi triginta ex Juris Pontificii libris ſententias adducit, ob qvas comburi meruiſſent, interqve eas præcipue *cap. Si Papa diſt. 40.* & *cap. cuncta cauſ. 9. q. 3.* aliaqve, qvibus Pontifici & peccandi licentia & judicandi de omnibus poteſtas adſcribitur, ipſo ab omnium judicio exemto, contra præceptum Chriſti, qvi differentiam ſecularis & eccleſiaſticæ poteſtatis in hoc maxime conſtituit *Luc. XXII. 25. 26.* ut illa qvidem nemini, at hæc omnibus ſubjecta eſſe debeat, veriora ſcilicet docentibus. Ex iis enim aliisqve Lutherus ſummam totius juris Canonici hanc colligit: „Papa eſt Deus in terris, ſuperior omnibus cœleſtibus, terrenis, ſpiritualibus & ſecularibus, & omnia Papæ ſunt propria, cui nemo audeat dicere, qvid facis? Plures articulos producturum ſe minatur, „hi enim (*ait*) ſunt initium tragœdiæ, ſiqvidem hactenus cum cauſa Papæ luſi tantum & jocatus ſum. At qvoniam audent meos articulos comburere, in qvibus plus evangelii & veræ theologiæ eſt (id qvod ſine jactantia & cum veritate dicere & probare poſſum) qvam in omnibus Papæ libris, multo majore merito & jure impii eorum libri Juris exuri poſſunt, in qvibus nihil boni ineſt. Qvod ſi in illis etiam aliqvid boni ineſſet, qvod de Decretis fateri cogor, totum tamen eo detortum eſt, ut noceat, & Papam in ſua Antichriſtiana & impia tyrannide confirmet.“ Connexio, qva hic utitur Maimburgius, ad inferendam de Caroli V. electione hi-

Digitized by Google

ne hiſtoriam, valde impertinens eſt: Neqve enim tunc poſt delatam ad ſe Bullam, ſed ante menſes decem, die nempe 15. Januarii ad Imperatorem ſcripſerat Lutherus, ut ſupra notavimus, & poſtea iterum dicendum erit; imo ſpem de Carolo, ut ex ſupra relatis tractatibus ejus apparet, jam fere abjecerat. Qvæ de actis Lipſiæ Maimburgius hic memorat in Scriptoribus probatis nondum invenire potui; Vide tamen qvæ infra §. 91. notavi. 1520.

§. kk.

Imperator hic erat Carolus Auſtriacus, Hiſpaniæ Rex, ſex circiter ante menſes, anno præterito, poſt mortem avi ſui Maximiliani Imperatoris electus, & qvidem opera ſingulari Ducis Saxoniæ, qvi in hoc negotio præſtitit aliqvid extraordinariæ planè magnanimitatis, cui certum eſt a Carolo Imperatoriam dignitatem deberi. Cum enim ambigeretur inter duos Reges ambientes, & qvidam Treverenſem Archiepiſcopum ſecuti, Gallo adhærerent, alii cum Moguntino Hiſpanum præferrent, qvidam adhuc dubii eſſent cui parti accederent, uno impetu conſenſerunt, ut ad diſſidia tollenda neuter adſumeretur, ſed Fridericus, Saxoniæ Dux, Imperator fieret, & ita dignitatem hanc in natione Germanica retineret. Verum Princeps hic gratiis collegio actis, honorem oblatum conſtanter recuſavit, dicens, res Imperii in eo ſtatu eſſe, ut potentior ſe Princeps, qvi viribus Ottomannicis, qvæ metuebantur, par eſſet, ad tuendum id reqvireretur: & ſic ſuffragium ſuum Carolo dedit, qvi Galliæ Regem ſorte naſcendi (Germanicæ enim originis erat) Sleidanus. Ep. Cardin. Caj. ad Leon. Eraſm. epiſt. l. 13. ep. 4.

 ſupe-

Digitized by Google

ſuperabat, magnasqve ditiones in Germania posſidebat. Sic lance ad Caroli partes inclinata, electus is fuit die ſeqventi 28. Jan. Ejus Legati cum pro compenſando beneficio Generoſo huic Duci triginta ducatorum millia offerrent, rejecti ſunt illico, & cum ab eo peterent, ut ſaltem aulicis ejus decem millia diſtribui ſineret, reſpondit, ſe qvidem Legatis inhibere nihil poſſe, at ſi qvis ex ſuis denarium vel unum acciperet, eum ſe die ſeqventi ex miniſterio ſuo dimiſſurum eſſe.

§. LXXX.

Recte facit Maimburgius, Pallavicini qvidem exemplo (*Lib. I. cap. 22.*) qvod Friderici Electoris prudentiam & magnanimitatem in recuſando imperio & oblato a Carolo ſibi ſuisqve præmio, merita non fraudat laude. At fecerunt hoc librorum cenſores Romani, qvi ex *Joh. Funccii chronologia* exturbari mentionem ejus juſſerunt, neqve tamen, (ut loqvitur D. Joh. Hülſemannus in *epiſtola dedic. Breviarii ſui extenſi* anno 1648. editi,) *hac loligine aut ſepia tam illuſtris exempli memoriam de monumentis hiſtoriarum & mentium humanarum delere potuerunt.* Inventus nuper eſt in Gallia Varillaſius, qvi in *hiſtoria Franciſci I.* ex documentis, ut ſcribit, antea incognitis recens compilata, & Pariſiis anno 1685. Gallice edita, inſigni elogio Fridericum honorat, totumqve rei geſtæ ordinem exponit, *Roberti Cardinalis Urſini*, & *Erardi Marcani* Epiſcopi, & *Card. Leodienſis* teſtimoniis nixus. Ad Epiſcopi hujus relationem in *epiſtola ad Johannem Epiſcopum Roffenſem* provocavit Eraſmus *Lib. XIII. ep. 4.* cujus verba hic inſeri merentur, cum & Lutheri aliqvam mentionem faciant. *Dux Saxoniæ Fridericus bis ad me ſcripſit, eidem mea reſpondens epiſtolæ: hujus unius præſidio ſubſtitit Lutherus. Id ait ſe cauſæ dediſſe verius qvam perſonæ. Addit, non commiſſurum ſeſe, ut in ſua ditione opprimatur innocentia, eorum malitia, qvi ſua qværunt, non quæ Jeſu Chriſti. Ab omnibus delatum*

latum imperium ingenti animo recuſavit, idqve pridie, qvam Carolus eligeretur, cui nunqvam contigiſſet Imperii titulus, niſi Fridericus deprecatus eſſet, clarior honore contemto, qvam fuiſſet adepto. Mox rogatus, qvem igitur cenſeret eligendum? negavit ſibi qvenqvam alium videri tanti nominis oneri ſuſtinendo parem, qvam Carolum. Ob hunc inſignem animum a noſtris (id eſt, Cæſaris miniſtris) *oblata triginta florenorum millia conſtantiſſime rejecit. Qvumqve urgeretur, ut ſaltem decem millia pateretur dari famulis: accipiant* (inqvit) *ſi velint, attamen nemo manebit poſtridie apud me, qvi vel aureum acceperit: ac poſtridie conſcenſis eqvis ſubduxit ſeſe, ne pergerent eſſe moleſti. Hoc mihi ut compertiſſimum retulit Epiſcopus Leodienſis, qvi comitiis imperialibus interfuit.* Neſcio tamen qvid moverit Varillaſium, ut tradat, nullum Germaniæ Scriptorem ſuperioris ſeculi hæc narraſſe. Nam ut alios complures taceam, ipſi forte non viſos, Sleidanus eadem memorat, tum is, de qvo dixi, Funccius, exteris non ignotus, in *commentario Chronologiæ adjecto edit. Baſil. 1554. p. 242.* Sed nec ſpernendum eſt teſtimonium ipſius Lutheri, a nemine adverſariorum, qvod ſciam, rejectum, cum in epilogo Libri *de abroganda Miſſa privata Tomo II. Lat. Jen. fol. 493. b.* anno 1522. menſe Januario editi, [licet prius ſcripti] ad vaticinium qvoddam vulgo creditum alludens, ita de Friderico Electore ſcribit: *Nonne in comitiis Electorum concordibus ſuffragiis & deſignatus & petitus eſt in Imperatorem? eratqve vere Imperator, niſi noluiſſet.* Novam etiam Varillaſius ſecreti revelationem venditat, de *Franciſco Sickingio* Eqvite, non qvidem, ut ſcribit, *Svevo*, ſed *Rhenano*, ſupra a me memorato, magno Lutheri patrono, qvomodo electionem Caroli apud Electores qvosdam, Moguntinum maxime, juverit, & deſertis Gallicis partibus pro ea, qva apud militares viros in Germania pollebat gratia, & qvodam ſub prætextu ingentem exercitum pro Caroli electione tuenda collegerit. Pallavicinus Friderici virtutem *d. l.* commendans, divinum tamen aliqvid ſuſpicatur, qvod Princeps, qvi, ut loqvitur, Lutheranam hæreſin jam pro filia adoptaſſet, ad dominationis faſtigium in perditionem, ut putat, Germaniæ non fuerit evectus. Sed mihi id potius conſideratione dignum videtur, qvod ex tot Lutheri ſcriptis, in qvorum plurimis Fridericum magnis extollit laudibus, ne minimum qvidem veſtigium conſpiciatur, qvod is evectionem talem deſideraverit aut ſvaſerit. Fixum nempe illi erat in refor-

1520.

Add.

man-

Digitized by Google

I. §. 80. §. II. 1520. manda religione, nihil ab externæ potentiæ adminiculis deſiderare: eodemqve animo Electorem fuiſſe, ex moderatis pacificisqve ejus conſiliis, qvibus, qvamdiu vixit, inſiſtebat, concludi poteſt. Cenſura vero, qvam Jeſuita de perditione Germaniæ fert, ſi Fridericus Imperii thronum conſcendiſſet, retorqveri facile poſſet, diciqve: indignam ea felicitate judicatam a Deo eſſe illam Germaniæ partem, qvæ cum oculos ad tantam lucem verbi Divini clauderet, etiam optimi Principis autoritatem eadem contumacia ſpreviſſet.

§. II.

Epiſt. Luth. ad Carol. t. 2. Cochlæus.

Spem igitur Lutherus concepit, ut favore Ducis Saxoniæ, cui juvenis Imperator tantum debebat, conciliare ſibi illum poſſet. Propterea literas extreme blandas & demiſſas ad Imperatorem ſcripſit, qvibus protectionem ejus ad exemplum Athanaſii Conſtantinum implorantis petere ſe dicebat, ſimilem ob Evangelii veritatem perſecutionem patiens. Sparſit etiam ubiqve libellos plurimos, in qvibus Pontifices horribili modo traducens, ſubjectos Imperatori eſſe debere contendit ad Reformationem Eccleſiæ obtinendam, cujus is protector eſſet. Caruit tamen hæc ſpes, qvam Lutherus ejusqve factio conceperat, fundamento. Imperator enim ex Hiſpania in Belgium reverſus, ut Aqvisgrani, conſveto more coronaretur, benigne audivit Hieronymum Aleandrum, *Nuncium Pontificium, qvi exhibita Bulla Leonis contra Lutherum, nomine ejus duo petiit; unum, ut publicata Bulla libros hæretici hujus comburi mandaret, alterum, ut condito edicto Imperiali, hæreſin hanc pernicioſiſſimam*

una

Digitized by Google

una cum Autore ſuo, Imperio exterminaret. Primum ſine mora obtinuit, juſſit enim Imperator, ut libri in ditione ſua Belgica comburerentur, idemqve factum eſt in civitatibus Electorum & Archiepiſcoporum Treverenſis, Moguntini, Colonienſis. Alterum differendum erat ad comitia Imperii, ut magna, qvæ huic rei obſtabant, impedimenta ſuperari poſſent. 1520.

§. LXXXI.

Non intelligo, qva ratione de literis Lutheri ad Cæſarem hoc loco agat Maimburgius. Pallavicinus ſane, qvem ſeqvitur, *d.l. n.* 2. non de literis, ſed de libellis Lutheri aliqvid habet, eo ſcilicet maxime, qvem ſupra §. 72. allegavimus ad *Cæſarem & Nobilitatem Germaniæ*, in qvo Imperii Jura adverſus Pontificiam dominationem maſcule aſſertum ivit, ad qvem etiam noſter hic iterato videtur reſpexiſſe. Literæ autem d. 15. Januar. ut ſupra innuimus, ad Cæſarem datæ, extant non inelegantes, & modeſtiſſimæ, absqve ulla Pontificis inſectatione. Aliqvam nempe tunc Lutherus de Carolo ſpem habebat, ſed illam nunc depoſuerat, Eraſmi judicio motus, ut apparet ex *epiſtola 196. libri I.* ad Spalatinum d. 13. Octobr. data, ubi dictum allegat: *Nolite confidere in Principibus.* Sed etſi verum eſt, Imperatorem a Pontificiis legatis miniſtrisqve ſuis permotum, in prohibitionem & exuſſionem librorum Lutheri in provinciis Belgicis conſenſiſſe, eodemqve modo etiam Prælatos qvosdam graſſatos eſſe, nihil tamen ex eo ſeqvitur, qvam qvod cœco impetu vis oppoſita fuerit veritati, qvam tot hominum millia jam agnoſcebant, qvæ profecto indagationem qvietam & affectibus vacuam merebatur, nec per præcipitata Scholarum paucorumqve Pontificiæ dominationi metuentium judicia opprimi poterat, ut eventus docuit. Cæterum combuſtionem librorum ſuorum conſtanti animo accepit Lutherus, ut videre licet ex iis, qvæ ad Spalatinum, & poſtea ad Staupitium ſub initium anni ſeqventis ſcripſit *n. 207.* dicens: *Mea ter arſerunt Lovanii, Coloniæ, Moguntiæ; ſed Moguntiæ cum magno contemtu, adeoqve periculo comburentium.* Speciatim vero totam combuſtionis Lovanii factæ ceremoniam perſeqvitur, publicata narratio- Add.

Digitized by Google

I. §. 81. 1520. ratione *Tomo I. f. 496. & ſeqq.* in qva multa de Eraſmo aliisqve notatu digna reperiuntur, ex ejus epiſtolis hauſta. Pallavicinus *Lib. I. cap. XXII. & ſeq.* mire deprædicat *Hieronymi Aleandri*, Pontificii ad Imperatorem nuncii induſtriam, qva effecit, ut ſpectacula illa comburendorum librorum exhiberentur, multisqve rationibus eam ſeveritatem defendit; &, qvi jam tum eam reprehendebant, nec doctrinam hoc modo ſupprimi poſſe monebant, interqve eos *Eraſmum*, pro fautoribus Lutheri, id eſt, hæreticis habet. Vide *c. XXIII. n. 2. & ſeqq.* Hic vero temporis rationem neglexit, & plurima omiſit Noſter, cum aliqvid inſerere debuiſſet de geſtis nuntiorum Pontificiorum cum Friderico Electore, qvi Cæſari tunc Aqvisgrani coronato, & inde Coloniæ aderat, qvia poſtea demum ad comburendos libros Coloniæ ventum eſt, ſed tacente Pallavicino etiam ipſe tacuit. Retulit autem diligenter qvæ acta ſunt Sleidanus *Lib. II.* Nuntii erant *Marinus Caracciolus* & *Hieronymus Aleander*, ille Neapolitanus, hic in Carnia, ut Pallavicinus ſcribit, natus, Eraſmus *Mottanum* vocat, uterqve poſtea Cardinalitia purpura ornatus, qvorum magna encomia apud Pallavicinum *cap. 23.* leguntur. Sed Aleandrum (qvi paulo ante *Cancellarius Leodienſis* & olim famoſiſſimi *Cæſaris* illius *Borgiæ* ſeu Ducis Valentini *Secretarius* fuerat, famulus Hero dignus & pars aulæ Romanæ ſub Alexandro VI.) peſſime deſcribit Lutherus *Tom. I. fol 496.* his verbis: „Venit his diebus *Hieronymus Aleander*, vir ſua opinione longe „maximus, non ſolum propter lingvas, qvas eximie callet, ſiqvidem E„bræa illi vernacula eſt, Græca a puero illi coaluit, Latine autem didi„cit diutina profesſione, ſed etiam mirabilis ſibi videtur ob antiqvita„tem generis. Nam Judæus natus eſt, qvæ gens immodice gloriatur „de Abraham vetuſtisſimo ſe originem ducere. An vero baptiſatus ſit, „neſcitur. Certum eſt, eum non eſſe Phariſæum, qvia non credit re„ſurrectionem mortuorum, qvoniam vivit perinde atqve cum corpore „ſit totus periturus, adeo nullum a ſe pravum affectum abſtinens. Usq; ad „inſaniam iracundus eſt, qvavis occaſione furens. Impotentis arrogan„tiæ, avaritiæ inexplebilis, nefandæ libidinis & immodicæ, ſummum „gloriæ mancipium, qvanqvam mollior, qvam qvi posſit elaborato ſtylo „gloriam parare, & pejor, qvam qvi vel conetur in argumento honeſto. „At ne neſciamus, ceſſit felicisſime ſimulata defectio ad Chriſtianos. „Nactus enim ſic eſt anſam illuſtrandi Mesſiæ ſui, & obſcurandi Chriſti glo-

gloriam, qvæ hoc ſeculo cœpit refloreſcere, flacceſcente ſuperſtitione ” & peſtiferis hominum traditiunculis. Itaqve inſtructus literis pontificiis nuper venit, perditurus (qvantum poteſt) optima qvæqve. ” Pallavicinus, neſcio cur hæc intacta relinqvens, alia memorat, qvæ adverſus eum ſparſa ſint *d. l. n. 5.* & extant Hutteni in eum invectivæ. Qvaliscunqve autem fuerit Aleander, ad cauſam contra Lutherum agendam ſpecialiter delectus, & Marino Caracciolo adjunctus erat; qvi poſtqvam Dominica poſt Feſtum omnium Sanctorum, id eſt, menſe Novembri ineunte in templo Minoritarum Coloniæ initium loqvendi ad Fridericum Electorem feciſſet, & Pontificias literas exhibuiſſet, plurimis verbis & argumentis Collegæ dicta proſecutus, inſtitit, ut & libros Lutheri comburere & ipſum vel ſupplicio affici vel capi juberet, Pontifici transmittendum. Elector interprete *Bernardo, Epiſcopo Tridentino,* qvi aderat, dilationem petiit, poſteaqve per conſiliarios d. 4. Novembr. reſpondit, ea, qvæ *Tomo II. Lat. Luth. fol. 332. ſqq.* referuntur. Summa eſt, Electorem cum fratre, Duce Johanne, venerari Pontificiam dignitatem, commune nihil cum cauſa Lutheri habere, miſiſſe eum Auguſtam ad Cajetanum, & huic poſtea reſponſum dediſſe, qvod ne Momus qvidem calumniari poſſit: in eo etiam fuiſſe, ut Lutherum ex Academia ſua Wittembergenſi dimitteret, niſi Pontificis Nuntius, Miltitius, reſtitiſſet: commiſſo vero a Pontifice negotio Treverenſi Electori, Lutherum paratum ad ſiſtendum ſe fuiſſe, ſed commeatus tuti literas non potuiſſe impetrare. Viros probos & eruditos plurimos Lutherum excuſare, neqve conſtare Principi Electori, an libri ejus incendium mereantur, rogare igitur, ne id fiat ſine cauſæ cognitione; hanc æqvis, eruditis, piis & non ſuſpectis judicibus committi petit, ut Lutherus argumentis, doctis rationibus, piis & ſolidis Scripturis convincatur, qvo facto ſe præſtiturum, qvæ obedientiſſimum ſacratisſimæ matris Eccleſiæ filium deceat. Regeſſerunt multa nuntii, inprimis Aleander, qvi inter alia, Trevirenſis mandata expiraſſe dicebat, poſtqvam Pontifex cauſam ad ſe traxiſſet, a cujus ſolius judicio deciſio penderet, nec majori ratione ab eo nunc flagitari poſſe, ut alii eam deleget, qvam a Friderico, ut de ſubditi cujusdam ſui cauſa a Rege Galliæ cognoſci pateretur. Sed perſiſtente Saxoniæ Electore in ſua ſententia, finis ſermonis fuit, ut Nuntii dicerent, ſe, ut

Digitized by Google

1520. mandatum erat, ad libros Lutheri comburendos proceſſuros. Addidit Aleander, prioribus contradicens, & repulſam arte vulpina occultaturus, a Pontifice perſonam Lutheri non peti, neqve ejus ſangvine manus illiturum. *Add.* Eraſmus qvi tunc aderat d. 5. Novembr. ab Electore conſultus multa pro Luthero diſſeruiſſe dicitur, qvorum aliqva ex tempore ab eo ſcripta & Spalatino tradita, aut, qvod magis puto, ex „ ore ejus excepta habentur *Tomo II f. 331.* inter qvæ ſunt: Optimum „ qvemqve & Evangelicæ doctrinæ proximum minime offenſum eſſe „ Luthero; Bullæ vero ſævitiam probos omnes offendere, ut indignam „ mitisſimo Chriſti vicario: duas Academias damnaſſe Lutherum, ſed „ non conviciſſe: æqvum peti a Luthero, ut a non ſuſpectis judicibus „ audiatur: ſuſpectum ipſum minime eſſe, qvia nihil ambiret: Pontifici „ priorem eſſe ſuam, qvam Chriſti gloriam: qvæ hucusqve contra Lu- „ therum Scripta ſint, etiam a Theologis Luthero non adſentientibus „ improbari: mundum fatali deſiderio Evangelicæ veritatis nunc ferri, „ nec odioſe reſiſtendum eſſe, nec Caroli Imp. auſpicia rigore illo fune- „ ſtanda. Scribitur in relatione ſupra allegata *fol. 333. b.* Oratores Pontificis Eraſmo pingvisſimum Epiſcopatum promiſiſſe, ſi adverſus Lutherum ſcriberet, at reſpondiſſe illum: *Major eſt Lutherus, qvam ut a me intelligatur, tantusqve eſt, ut plus erudiar & proficiam ex lectione unius pagellæ Lutheranæ, qvam ex toto Thoma.* Obſervandum tamen, hæc ab Eraſmo ipſo non affirmari, ſed id tantum, qvod Epiſcopatum mereri potuiſſet, ſtylum adverſus Lutherum ſtringendo; alias vero cauſas cur tunc non ſcriberet, Paulo Bombaſio Romæ viventi, aperuit *Lib. XVII. ep. 14. fol. 545. ed. Baſil.* Dicta etiam Coloniæ aut ſecreta habuit, aut non agnovit. Ex Lutheri certe epiſtola *Lib. I. ep. 214.* apparet, invito utroqve & ad invidiam eorum Lipſiæ publicata ea fuiſſe. Sed de Eraſmo infra plura dicenda erunt, ubi ad digresſionem Maimburgii, ejus cauſa factam, veniemus.

§. *mm.*

Nam Lutheri partes ſenſim ita invaluerant in Germania, ut plurimi ex Conſiliariis Imperatoris prudentiæ non convenire judicarent, ſi autoritatem ſuam ſtatim ab initio in periculum mitteret, condito edicto,

edicto, cui nemo obediturus eſſe videbatur. Non e- 1520.
nim ſolum Dux Saxoniæ inter omnes Electores tunc maximæ in Imperio autoritatis, aperte Luthero favebat; ſed & Ludovicus, Elector Palatinus, Princeps potentisſimus, multos ex familia ſua proceres ſecum trahens. Nobilitas Eqveſtris ſpe utilitatis ex opulentorum monaſteriorum ſpoliis & ex magnis beneficiis, qvæ novus reformator pollicebatur, capiendæ inescata, toto pectore reformationem ſibi tam proficuam amplectebantur, & jam minitabantur ſe eam armis defenſuram eſſe. Caput eorum erat Udalri- Cochlæus. Luth. tom. I.
cus Huttenus, *homo audax, ſed gratioſus, amœni ingenii, proſa & carmine Latine & Germanice eloqvens, Pontifici etiam magis qvam ipſe Lutherus offenſus, & hujus perpetuus Encomiaſtes. Hic ſermonibus & ſcriptis ſeditioſis omnes contra Romam incitabat, ejusqve defectus continuo exaggerabat. Plebs, cum nihil niſi de tyrannide Antichriſti Romani in concionibus audiret, Lutherum ut magnum Prophetam reſpiciebat, qvem Deus ad verbi divini vim in Eccleſia reſtituendam, & jugum legum & traditionum humanarum, qvo Chriſtiani miſere oppresſi esſent, excutiendum excitaſſet. Cumqve Lutherus vitia acriter pro concione taxaret, multosqve jam libros Latinos & Germanicos ad pietatem pertinentes edidiſſet, v. g. explicationes decalogi, orationis dominicæ, Epiſtolarum & Evangeliorum Adventus, in-*

Digitized by Google

Canticum B. Virginis, in Pſalmos, & in Epiſtolam ad Galatas, in qvibus optima dixit; præterea minime avarus aut obnoxius eſſet, & morate viveret; vir bonus & magnus in univerſum, imo ſanctus habebatur, ita ut capiti ejus effigiato radios circumpingerent, tanqvam Canonizato. Acceſſit, qvod Eccleſiaſtici ut plurimum valde corrupti eſſent, & Monachi, conditionis ſuæ pertæſi, concionantem de libertate magno cum applauſu audiebant. Cupiditati enim eorum hæc mire congruebant. Tandem etiam literati, Grammatici, & qvi ob lingvarum, qvas doctas vocant, peritiam, eo tempore jus interpretandi ſacram Scripturam ſibi arrogabant, & Scholaſticos ignorantiæ & barbariei accuſabant (qvia Lutherus pro Theologo egregio habitus, idem faciebat maximosqve in ſcholis magiſtros & Theologiæ Doctores, ut corruptores ſacræ Scripturæ traducebat) omnes, veluti conſpiratione qvadam facta, prætenſi hujus Reformatoris laudes extollebant.

§. LXXXII.

Deplorandum eſt, hæc ex autoritatibus ſuis exſcribentem Maimburgium non affici eo veritatis ſenſu, ut agnoſcat, non niſi divina eaqve manifeſta providentia & ope progreſſum hunc Evangelicæ doctrinæ promoveri potuiſſe. Conſideremus qvo tunc rerum ſtatu Lutherus verſabatur. Unicus ei Patronus ex Principibus erat *Fridericus Elector*, magnæ qvidem apud Carolum gratiæ, a qvo *Patris* nomine honorabatur, ſed non tantæ, ut miniſtrorum ejus Hiſpanorum, Belgarum, Italorum, a qvibus educatus & obſeſſus erat, conſilia autoritate ſua impedire poſſet. Ipſe, ut audivimus, nullo modo ad vim pro defenſio-

fenſione Lutheri inclinabat, nec Lutheri argumentis eo tempore movebatur, ut obſeqvium Pontifici denegaret. Eqvites vero illi, qvorum ſtudia in Lutherum erumpebant, qvorumqve hic meminit noſter, potentia exigua erant, non niſi cum deſperatione & ruina rerum ſuarum uſurpanda, ut non multo poſt Sickingius omnium locupletisſimus & potentisſimus, expertus eſt. Repugnat etiam Actis & hiſtoricorum teſtimoniis, qvod *Ludovicus Elector Palatinus* aperte Luthero faverit, multosqve ex familia ſua proceres ſecum traxerit. Ludovicus enim nihil in religione veteri mutavit, etſi ſuſpicari aliqva de erroribus dogmatum cœpiſſet, & qvibusdam locis ſuæ aut mixtæ cum aliis ditionis conniveret Evangelii prædicatoribus. Obſtabant Theologi Academiæ Heidelbergenſis, Pontifici adeo non hoc ſolum tempore ſed & longe poſt adhærentes, ut anno 1523. ab Adriano VI. Papa excitari ad ſcribendum contra Lutherum paterentur. Etiam a Paulo III. anno 1536. ad concilium Tridentinum vocati ſunt. Mortuus eſt Ludovicus anno 1544. ante cœptam in Palatinatu reformationem: hæc enim ſucceſſoribus ejus debetur, ut in tempore notabitur. Porro qvi Lutheri doctrinam ſeqvebantur, ab ipſius conſiliis non ita pendebant, ut cauſam cum eo communem facerent. Id imprimis notari meretur, ut ſemel ac ſemper occurratur falſæ perſvaſioni aut calumniæ, ac ſi uni Luthero tanqvam Apoſtolo aut Patriarchæ omnes paruiſſent. Erant qvidem, qvi ipſum Lutherum videbant & audiebant, qvibus ille magnus & ſanctus & obſeqvioſe colendus videretur; erant tamen etiam ſacerdotes plurimi, in partibus præſertim remotioribus, qvi libellis ejus eatenus ſaltem excitabantur, ut Scripturarum lectioni eousqve fere neglectæ ipſi incumberent, adeoqve ut par erat, non Lutheri, ſed Scripturæ monitu a Pontifice & Scholis diſſentirent. Itaqve non unius iſtius viri autoritate, qvæ tenuis erat, ſed perſpecta divinæ veritatis luce, & pontificii dominatus ac ſcholaſticæ ſervitutis injuria, plurimi eccleſiaſtæ & paſtores populum ad verum purumqve cultum adhortari incipiebant; non abſimiles Samaritanis illis, qvi cum Chriſti ſermones ipſi audiſſent, mulieri eos referenti dicebant: *jam non propter tuam loqvelam credimus*, *Joh.IV.42.* Erant etiam qvi in aliqvibus diſſidebant, ut in ſuperiori Germania circa articulum de cœna Domini factum eſſe negari neqvit, nec Zwinglii ſaltem, ſed & aliorum exemplo comprobatur, qvi ægre patiebantur ſe *Lutheranos* vocari, licet

1520. cet occaſionem doctrinæ ex Lutheri ſcriptis accepiſſe non diffiterentur. Talis erat *Johannes Schvvebelius*, Pforzhemii natus, & anno 1514. Argentorati ſacerdos factus. Is monaſtico ſancti Spiritus ordine relicto, & patria profugus, ad Sickingium conceſſit, ibiqve anno 1521. uxorem duxit. Hujus potiſſimum opera trans Rhenum in Palatinatu Bipontino Evangelica doctrina ortum habuit. Talis *Martinus Bucerus*, Selestadienſis, Dominicani ordinis monachus, qvem Sickingius, nondum Lutheranus, Electori Palatino commendaverat, ut ei a ſacris concionibus eſſet. Viderat eum Heidelbergæ Lutherus, ut patet ex epiſtola ad Spalatinum d. 12. Febr. hoc anno 1520. ſcripta, *Lib. I. epiſt.* 153. ubi eum nominat *ſolum in ſecta ſua* (Dominica) *candidum, & optimæ ſpei juvenem, dignum amore, fide & ſpe.* Hic ob Lutheri doctrinam aliqvatenus ſibi probatam, perſecutioni monachorum cedere, & ad Sickingium ſe recipere eodem tempore coactus eſt, & paulo poſt Wormatiam ad Lutherum venit. Taceo alios, qvi ab eodem Eqvite recepti, & inde ad propagationem doctrinæ in varias regiones diſperſi fuerunt, poſtqvam nempe Sickingius Principum æmulatione, ex alia qvam religionis cauſa, armis petitus, in arce ſua anno 1523. occubuiſſet. Apud eundem etiam ſecuritatem ſibi qvæſivit, qvem hic deſcribit Maimburgius, *Ulricus Huttenus.* Natus hic fuit in arce patria Steckelberga, qvæ etiam nunc ad Huttenorum in Franconia gentem inter eqveſtres clariſſimam pertinet, anno 1488. ſtudiis humanioribus in nova tunc Francofurtenſi ad Viadrum Academia operatus, Magiſtri gradum anno ætatis XVIII. aſſumſit: poeticam inprimis excoluit, ut carmina ejus qvæ extant, oſtendunt. Militavit deinde (relicto, ut qvidam referunt, ordine clerico, cui in Fuldenſi Abbatia deſtinabatur,) Maximiliano Imperatori, & eqveſtri torqve, ut & corona ſeu laurea poetica ab eo donatus eſt. Parvo & debili erat corpore, ingenti tamen animo, eaqve fortitudine, ut anno 1517. Roma in Germaniam regrediens Viterbii qvinqve Gallos, a qvibus in rixa qvadam impetebatur, ſolus, accepto licet vulnere, profligaverit. Id factum carmine celebravit, qvod hoc verſiculo finitur:

Gloria prima Deo, qvi me ſervavit, ut illos
Perderet, & vicit, non ego, qvinqve viros.

In aulam inde Alberti Moguntini receptus, tanta non multo poſt ob Lutheri dogmata, qvæ avide imbiberat, odia incurrit, ut non modo ab

ab Hero, cui charus erat, diſcedere, ſed & perſeqvente Pontifice, nec protegente (ut ſperaverat) Carolo Imperatore, latitare cogeretur apud Sickingium primo, dein in inſula qvadam lacus Brigantini, ubi anno 1523. omnium rerum egenus &, ut Eraſmus ſcribit, ære alieno oppreſſus deceſſit. *Caput* itaqve *Franconicæ nobilitatis* qvi hunc vocat Maimburgius, hiſtoriam viri, immitibus fatis agitati, & extra patriam plerumqve agentis, aut ignoravit, aut non ſatis conſideravit; neqve violentia illius, qvam calamo & aliqvando manu cum poterat exercebat, religioni profuit, nocuit potius. Improbavit eam etiam Lutherus, & eo qvidem, qvo in magno periculo verſabatur, tempore, ut ex epiſtola menſe Junio anni 1521. ad Spalatinum data, videre licet, *Lib. I. ep. 232.* ubi ita ſcribit: *Qvid Huttenus petat, vides. Nollem vi & cæde pro Evangelio certari: ita ſcripſi ad hominem. Verbo victus eſt mundus, verbo ſervata eſt Eccleſia: etiam verbo reparabitur: ſed & Antichriſtus, ut ſine manu cœpit, ita ſine manu conteretur per verbum.* Ex his colligi poteſt, præſidia ab Eqvitibus illis Reformationi præſtita, non ejus eſſe momenti, qvod iis tribuit Maimburgius. Aperte autem fallitur, cum *Eqvites ſpe utilitatis ex opulentorum monaſteriorum ſpoiiis, & ex magnis beneficiis, qvæ Lutherus pollicitus eſſet, ineſcatos, arma minitatos eſſe*, dicit. Ne verbum qvidem ex Lutheri dictis ſcriptisve proferri poteſt, qvo talem prædam illis oſtenderit, longeqve alia ei ſententia de bonis Eccleſiæ fuit, imo & Eqvitum, ut alibi dicam. Ipſe etiam eventus calumniæ convincit autorem. Neqve enim nobilitas Eqveſtris ea erat potentia, ut monaſteria, licet a majoribus ſuis ex parte fundata, invadere aut tueri poſſet; majorum Principum & Dynaſtarum ea poteſtas & cura fuit, ut narrabitur. Qvicqvid autem poſtea ſecutum ſit, certum eſt, hoc tempore (anno nempe 1520.) a nemine, niſi ſtultiſſime, cogitari de tali re potuiſſe: non a Luthero, qvi in extremo periculo verſabatur, neqve a Principibus & Proceribus, qvi veritati licet aurem præberent, trepidabant tamen, ſive cauſæ nondum certi, ſive Pontificis & Imperatoris metu. Nam etſi hic poſt recens adeptum Imperium, autoritatem ſuam in diſcrimen dare eo modo nollet, qvem Pontificis Nuntii ſvadebant, (contrarium enim ſuggerebant miniſtri; qvos memorat Pallavicinus *Lib. I. cap. 24.*) mox tamen in comitiis Wormatienſibus ſatis oſtendit, ſe Pontifici non eſſe defuturum, neqve aliud, ut ſupra dixi, Lutherus ſibi ab illo promittebat.

1520. *Add.*

§. LXXXIII.

Qvæ vero de libris Lutheri exegeticis & practicis hic referuntur a Maimburgio, ad veram cauſam propagatæ tam ſubito religionis purioris efficaciſſime eum deducere potuiſſent. Dum enim vel conſcientiæ ſuæ, ſi libros legit, vel aliorum teſtimonio convictus, fateri cogitur, *optima in iis a Luthero ſcripta eſſe*, optima autem iſta e verbo Dei depromta eſſe, ipſe negaturus non ſit, agnoſcere ſimul debuit, unde venerit vis illa corda penetrans, & unde ortum ſit lumen, in orbem Chriſtianum tanta celeritate effulgens. Hæc enim verbi divini nativo ſenſu explicati, & populo Chriſtiano in ſcriptis Lutheri propoſiti virtus & energia, nullis externæ potentiæ adminiculis adjuta, tam valida fuit, ut trium annorum ſpatio, qvæ per annos mille & plures tot Pontificum decretis, tot ſcholarum dogmatibus, tot fabularum dulcedine, tanta Regum & Principum pro tuendis illis violentia, ad ſummum faſtigium ſurrexerant, ita labefactari inciperent, ut poſtea conciderent, & in ludibrium cederent apud omnes, qvi divino motui non reſiſtebant, nec utilitatem temporalem aut magiſtratuum imperia ſaluti animæ præferebant. Recte itaqve oſtenſum jam eſt ab aliis, eadem via & ratione hanc Evangelii renovatam purgatamqve prædicationem proceſſiſſe, qvæ in primi illa Apoſtolorum Eccleſia & proximis ſeculis obſervata fuit. Utrobiqve nulla autoritas a poteſtatibus mundi acceſſit, non per mulctas & exilia, per tormenta aut militarem ſævitiam, per vivicomburia & alias ſuppliciorum crudelitates religio inculcata fuit, ſed potius *contra eam fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania, aſtiterunt Reges terra & Principes convenerunt in unum Pſalm II. 1. 2.* Docuerunt in primitiva Eccleſia ore & ſcriptis veritatem Evangelicam ſine pompa, homines plebeji, a Spiritu Sancto, ſingulari qvidem & mirifico modo, illuminati, & tunc, qvod ad convincendos Judæos & paganos neceſſarium erat, miraculorum dono inſtructi. Prædicavit ore & ſcriptis, hoc reformationis tempore Lutherus, nulla generis aut dignitatis prærogativa conſpicuus, ſociosqve & ſectatores habuit ejuſdem fortunæ, neqve alia fundamenta, qvam qvæ Apoſtolorum ſcripta, miraculis jam confirmata, & pro divinis in orbe Chriſtiano recepta, præſtruxerant. Legat qvicunqve de hoc dubitat, ſi non alios, ſaltem hos, qvos Jeſuita hic non poteſt non

laudare

Digitized by Google

laudare Lutheri libros, vel unicum modo *in Epiſtolam ad Galatas commentarium*, qvi tunc tanto cum applauſu exceptus eſt, ut in præcipuas Europæ Chriſtianæ lingvas, & ante qvidem apud exteros, qvam apud Germanos transferretur; hi enim eandem doctrinam ex aliis ſua lingva editis præcipiebant, aut concionantem Lutherum audire poterant, ita ut demum anno 1525. tractatus hic Germanice verteretur. Vide *Tomum I. Altenburgenſem fol. 151. & ſeqq.* Tradit Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 7.* jam hoc anno 1520. Lutheri libros, inter qvos primarius erat Commentarius iſte, *Hiſpanice redditos & Antverpiæ excuſos fuiſſe.* Dum vero iis ſolummodo Hiſpanis, qvos vernili convitio *Mauros* vocat, id tribuit, & optimates ad excidium novæ, qvam vocat, hæreſis, flagrantisſime progreſſos fuiſſe celebrat, qvid aliud, qvam ſpiritum geniumqve Synagogæ refert, qvæ *Joh. VII. 47. 48. 49.* gloriabatur; *nunqvid ex principibus aliqvis credit in eum, aut ex Phariſæis, ſed turba hæc, qvæ non novit legem, maledicta eſt.* Si qvis objiciat, feſtinatione etiam falſa invaleſcere, rogatum illum velim, ut ſepoſito præjudicio fundamenta doctrinæ (nam de his magis qvam de celeritate propagationis gloriamur) Lutheri libris contenta conſideret. Retinuit enim ille, ut dixi, qvæ ab Apoſtolis erant prædicata, & in Eccleſia, etiam inter admixtos errores, innumerasqve traditionum & legum tricas & qvisqvilias ita ſervata, ut accedente pia commendatione & juſtæ interpretationis induſtria ex ſacris literis, ab erroribus facile ſeparari, & in puritatem reſtitui potuerint, atqve applauſum piarum mentium, divinam veritatem eſurientium, mereri. Evanuerunt e contrario illa tantum, qvæ Ariſtotelica Scholaſticorum ſubtilitas in Theologiam transformata, aut barbaries ſeculorum, morumqve corruptio, maxime vero dominatus & opum honorumqve cupido veris fidei articulis veluti agglutinaverant & conſarcinaverant. Sed ad libros Lutheri redeundum eſt. Turbato ordine eos memorat Maimburgius, & anticipato tempore. Nam *explicationes epiſtolarum & evangeliorum Adventus* ut & *commentatio in canticum B. Virginis* non hoc ſed ſeqventi anno prodierunt, ut conſtat ex epiſtola dedicatoria ad Electorem d. 3. Martii 1621. *Tom. II. f. 339.* & ex epiſtolis ad Spalatinum *Lib. I. ep. 232. 233.* menſe Junio. Sed *orationis Dominicæ paraphraſin* ad populi captum ter Germanice ſcripſit, nempe ſemel anno 1518. bis 1520. Vide *Tom. I. Alt. f. 76. 403. 540.* In *decalogum* eodem

 anno

1520.

1520. anno aliqvid edidit *f. 895.* ſed eundem in concione explicaverat anno 1518. qvæ Latine extat *Tom. I. Lat. Jen. fol. 122. ſeqq.* In *Pſalmos* a primo ad XXII. commentatus eſt ſub initium anni 1519. teſte dedicatione ad Fridericum, qvæ data eſt VI. April. eo anno, ſed ſerius edidit, adjectis qvibusdam, cum in Pathmo, ut vocat, lateret anno 1251. de qvo infra §. *183.* dicetur.

§. LXXXIV.

Commentarius *in Epiſtolam ad Galatas* prius qvidem elaboratus, & Petro Lupino Præpoſito, ac Caroloſtadio, Canonicis Wittemberg. dicatus, Septembri menſe anno 1519. excuſus prodiit, ut conſtat ex literis ad Staupitium *Lib. I. epiſt. 121.* Tractat autem Lutherus in illo doctrinæ Chriſtianæ nobiliſſima & ſumme neceſſaria capita de fide juſtificante & per charitatem operante, & de diſcrimine & uſu legis & evangelii, omnia tanta cum eruditione, eloqventia, gravitate, perſpicuitate, adductis etiam teſtimoniis Patrum, ea deniqve in univerſum ratione, ut omnibus, qvi veritatis ſtudio & implorato Spiritus ſancti auxilio, lecturi ea ſunt, etiam hodie ſatisfacere poſſint, & adverſus tot diſputationes, contradictiones & condemnationes immota conſiſtere. Qvoniam vero calumniæ ab initio ſparſæ & millies poſtea, indignum putidumqve in modum recoctæ, nullus eſt finis, ſed hodieqve Luthero imputatur, qvaſi ſua iſtac de fide doctrina, pietatem & ſanctitatem omnem ſolviſſet & enervaſſet; dein inter noſtrates etiam, utinam non tanto numero, reperiantur, qvi neſcio qvam fidei in labris natantis ſpumam, vana imaginatione, concipiunt, non poſſum, qvin qvædam etiam ex hoc commentario, ut ſupra ex aliis, ad Lutheri mentem, noſtræqve religionis profeſſionem clarius oſtendendam adſcribam.
„ Ad capitis II. verſ. *16. fol. 407. b.* hæc habet: Inprimis ſciendum, qvod
„ homo dupliciter juſtificatur, & omnino contrariis modis. Primo ad
„ extra ab operibus, ex propriis viribus, qvales ſunt, humanæ juſtitiæ,
„ uſu [ut dicitur] & conſvetudine comparatæ: qvalem deſcribit Ariſto-
„ teles aliiqve Philoſophi, qvalem leges civiles & eccleſiaſticæ in ceremo-
„ niis, qvalem dictamen rationis & prudentia parit. Sic enim putant,
„ operando juſta juſtum fieri, temperando temperatum, & ſimilia. Hanc
„ facit & lex Moſis, ipſe qvoqve decalogus, ſcilicet, ubi timore pœnæ
„ aut promiſſione mercedis ſervitur Deo, non juratur per nomen Dei,
hono-

Digitized by Google

honorantur parentes, non occiditur, non rapitur, non adulteratur &c. 1520.
Hæc eſt juſtitia ſervilis, mercenaria, ficta, ſpecioſa, externa, temporalis, mundana, humana, qvæ ad futuram gloriam nihil prodeſt, ſed in hac vita recipit mercedem, gloriam, divitias, honorem, potentiam, amicitiam, ſanitatem, aut certe pacem ac tranqvillitatem, minusqve malorum, qvam ii, qvi ſecus agunt, ſicut Chriſtus Phariſæos deſcribit, & B. Auguſtinus Romanos *libr. I. de civit. Dei cap. 8.* Hæc mire fallit, etiam ſapientes & magnos viros, niſi in ſacris literis fuerint eruditi &c. Pergit *fol. 408. a.* Secundo, ab intra ex fide & gratia, ubi homo de priore juſtitia prorſus deſperans, tanqvam ab immunditia menſtruatæ, proruit ante Deum, gemens humiliter, peccatoremqve ſeſe confeſſus cum publicano dicit: *Deus propitius eſto mihi peccatori.* Hic (inqvit Chriſtus) deſcendit juſtificatus in domum ſuam. Hæc enim eſt aliud nihil, qvam invocatio nominis divini &c. Et porro: Invocatio autem nominis divini, ſi eſt in corde, & ex corde vere facta, oſtendit, qvod cor & nomen Domini ſint unum ſimul, & ſibi cohærentia. Id eo impoſſibile eſt, ut cor non participet ejusdem virtutibus, qvibus pollet nomen Domini, ſicut dicit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*: Et rurſum: *ut annunciet in Sion nomen Domini.* Sicut ergo nomen Domini eſt purum, ſanctum, juſtum, verax, bonum &c. ita ſi tangat, tangaturqve corde (qvod fit per fidem) omnino facit cor ſimile ſibi. Sic fit, ut credentibus in nomen Domini, donentur omnia peccata, & juſtitia ei imputetur, propter nomen tuum, Domine, qvoniam bonum eſt, non propter meritum ipſorum, qvoniam nec ut audirent meruerunt. Juſtificato autem ſic corde per fidem, qvæ eſt in nomine ejus, dat eis Deus poteſtatem filios Dei fieri, diffuſo mox Spiritu Sancto in cordibus eorum, qvi charitate dilatet eos, ac pacatos hilaresqve faciat, omnium bonorum operatores, omnium malorum victores, etiam mortis contemtores & inferni. Hic mox ceſſant omnes leges, omnium legum opera, omnia ſunt jam libera, licita, & lex per fidem & charitatem eſt impleta. Qvalem autem libertatem intelligat, in libello *de libertate Chriſtiana*, ſupra relato, egregie explicavit). Deinde *fol. 409.* operum naturam *qvadrupliciter* conſiderat. *Opera peccati*, qvæ dominante concupiſcentia fiunt reſiſtentia gratiæ. *Opera legis*, qvæ foris, coercita concupiſcentia, fiunt, tamen intus eo magis fervente & legem odiente, id eſt, qvæ ſunt bona in

Digitized by Google

I. §. 84. 1520. in ſpecie, mala in corde. *Opera gratiæ*, qvæ repugnante concupiſcen-
„ tia, victore tamen ſpiritu gratiæ fiunt. *Opera pacis & perfectæ ſanita-*
„ *tis*, qvæ extincta concupiſcentia, plenisſima facilitate & ſvavitate fi-
„ unt, qvod in futura vita erit, hic incipitur. Docetqve poſtea, non
„ primum ſaltem genus, ſed & ſecundum, ob defectum gratiæ inter pec-
„ cata referri, ut verum ſit, *non eſſe*, (extra illam) *qui faciat bonum Pſalm*
„ *14.* At tertium genus poſt impetratam jam juſtificationem; qvartum
„ demum in futura vita exerceri. Ad Cap. IV. v. 4. *fol. 427.* charita-
„ tis ſive vitæ Chriſtianæ naturam ita deſcribit: Ne imagineris tibi vi-
„ tam Chriſtianam ſtatum & qvietem eſſe, ſed tranſitum & profectum
„ de vitiis ad virtutem, de claritate in claritatem, de virtute in virtu-
„ tem. Et qvi non fuerit in tranſitu, hunc nec Chriſtianum arbitreris,
„ ſed populum qvietis & pacis, ad qvos inducit Propheta hoſtes ejus. Ne
„ ergo credas Theologis iſtis deceptoribus, qvi tibi dicunt: Si unum
„ & primum gradum charitatis habeas, ſatis habes ad ſalutem, ſtultis o-
„ pinionibus ſuis ocioſam, ac velut in vaſe vinum, in corde charitatem
„ fingentes. Non eſt ocioſa charitas, ſed crucifigit carnem asſidue, &
„ ſuo gradu ſtare non poteſt contenta, ſed ſe dilatat in totum hominem
„ expurgandum. Illi autem cum ſuo uno gradu, tempore tentationis
„ & mortis, nec primum nec ſecundum gradum habebunt. Et ad verſ.
„ *6. fol. eod. b.* Hoc magis obſervandum, qvod Apoſtolus credentibus
„ mox & Spiritum filiorum dari teſtatur. Qvia, inqvit, eſtis filii (uti-
„ qve per fidem, ut jam ſæpe dictum eſt) miſit Deus Spiritum filii in cor-
„ da noſtra. Qvibus facile ſolvitur illorum qvæſtio, qvomodo ſola fi-
„ de hominem juſtificari & ſalvari doceatur. Nihil eſt, qvod movearis;
„ ſi vera eſt fides, & vere filius, non deerit Spiritus: ſi autem adſit Spiri-
„ tus, charitatem diffundet, & omnem illum virtutum concentum ab-
„ ſolvet, qvem 1. Corinth. 13. tribuit charitati. *Charitas patiens*, beni-
„ gna eſt &c. Ideo qvando de fide juſtificante loqvitur, de fide, qvæ
„ per dilectionem operatur, ut alias dicit, loqvitur. Fides enim mere-
„ tur, ut Spiritus detur, ſicut & ſupra. Ex operibus, an ex auditu fidei
„ Spiritum accepiſtis? Cæterum fides, qva & dæmones contremiſcunt,
„ & impii miracula faciunt, vera non eſt, cum non ſint filii, nec hære-
„ des benedictionis. Ad Cap. V. verſ. 4. *fol. 438. b.* taxat D. Hierony-
„ mus interpretem in verbo: Evacuati eſtis, qvod ſignificet magis, ab
„ opere Chriſti ceſſaſtis. Et mire placet hujus verbi emphaſis. Vult dicere:
„ ocioſi,

Digitized by Google

 I. §. 84.

ocioſi, inanes, vacui eſtis opere Chriſti, & Chriſti opus non eſt in vo- 1520.
bis, ſiqvidem (ut ſupra dictum eſt) Chriſtianus non vivit, non loqvi- „
tur, non operatur, non patitur, ſed Chriſtus in eo. Omnia opera „
ejus ſunt opera Chriſti, tam inæſtimabilis eſt gratia fidei. Qvi ergo „
in legem transfertur, jam ipſe in ſe vivit ipſo, ſuum opus, ſuam vi- „
tam, ſuum verbum exercet, id eſt, peccat, & legem non implet, „
ocioſus eſt Chriſto; Chriſtus non habitat in eo, nec utitur eo, agitqve „
peſſimum & infelix qvoddam Sabbatum ab operibus Domini, cum „
contra Sabbatisſare deberet, ab operibus ſuis vacare & ocioſus eſſe, ut „
opera Domini in eo fierent, qvod per Sabbatum olim figuratum docet „
B. Auguſtinus. Igitur qvi credit in Chriſtum, evacuatur a ſe ipſo, fit „
ocioſus ab operibus ſuis, ut vivat & operetur in eo Chriſtus. Qvi le- „
ge qværit juſtificari, evacuatur a Chriſto, fit ocioſus ab operibus Dei, „
ut vivat & operetur in ſe ipſo, hoc eſt, pereat & perdatur. Porro *fol.* „
493. b. Igitur qvi verbum Chriſti ſinceriter audit, & fideliter adhæret, „
mox qvoqve Spiritu charitatis induitur, ut ſupra dixit. Ex auditu „
fidei, an ex operibus Spiritum accepiſtis? Neqve enim fieri poteſt, ſi „
Chriſtum ſincere audias, non etiam mox eum diligas, ut qvi tanta pro „
te fecerit ac tulerit. Si diligere potes eum, qvi te viginti florenis do- „
nat, aut honorat officio qvocunqve, qvomodo non diliges eum, qvi „
non aurum, ſed ſeipſum pro te tradit, tot vulnera pro te accepit, ſangvi- „
nem ſudat & fundit, moritur & omnia extrema ſubit? Sin autem non „
diligis, certum eſt, qvod hæc nec ſincere audis, nec pure credis pro te fa- „
cta eſſe: hoc enim Spiritus facit, ut facias. Reliqva autem fides, qvæ „
miracula facit, donum eſt Dei liberale, in ingratos (qvandoqve) diſper- „
ſum, qvi in ſuam gloriam operantur, qvæ operantur, de qvibus *1. Cor. 13.* „
dicit: Si habuero omnem fidem, &c. Elegantisſime ergo & ſignifican- „
tisſime dicit, fides, qvæ charitate operatur, id eſt, (ut Eraſmus ex Græco „
docet) efficax eſt, non qvæ per acqviſitionem ſui ſtertit, nec qvæ per „
miracula potens eſt, ſed qvæ per charitatem efficax eſt, qvomodo ſupe- „
rius dixit: *Qvi operatus eſt Petro, operatus eſt & mihi inter gentes*, e- „
nergiam enim ſonat. „

Ad vers. 14. ubi ſumma legis refertur ex præcepto de dilectio- „
ne proximi, ita commentatur *f. 443.* Qvam multi deſcribunt, qvid lo- „
qvendum, qvid agendum, qvid ferendum, qvid cogitandum? nempe „
multa ſunt, qvæ erga homines invicem fieri poſſunt, tot ſenſibus, tot „
mem- „

I. §. 84.

1520. membris, tot objectis, tot caſibus: ita ut legum & librorum faciendorum non ſit finis. Qvantis enim præceptis ſola indiget lingva? qvantis oculi? qvantis aures? qvantis manus? qvantis guſtus? qvantis tactus? deinde, qvantis res familiaris? qvantis amici? o reptilia, qvorum non eſt numerus! Si non credis, vide jurium & legum hodie infelicisſimum ſtudium. At hoc præceptum, qvanto compendio, qvam cito, qvam efficaciter omnia abſolvit, ad caput, ad fontem, ad radicem horum omnium mittit manum, ad cor (inqvam) unde, juxta Sapient. aut vita aut mors procedit. Siqvidem inter opera hominis, alia magis vel interiora vel exteriora, nullum vero intimius eſt dilectione, ultra qvam nihil in humano corde ſecretius invenitur. Qvo affectu in rectitudinem poſito, jam nullis præceptis indigent alia membra. Emphaſin porro & epitaſin verborum illorum perſeqvuturus ita docet. *d. fol. b.* Primo nobilisſimam deſcribit virtutem, puta dilectionem. Non enim (inqvit) affabilis eſto proximo tuo, da ei manum, benefac, ſaluta, aut ullum aliud opus externum, ſed diliges: ſiqvidem ſunt, qvi loqvuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum. Deinde nobilisſimum depingit objectum, qvia detractis omnibus perſonis, dicit *proximum* tuum. Non dicit, diliges divitem, potentem, doctum ſapientem, probum, juſtum, formoſum, jucundum &c. ſed abſolute: *proximum tuum.* Per hoc ipſum declarans, nos omnes eſſe qvidem diverſos perſonis ac conditionibus coram hominibus, verum unius maſſæ, & æqvalis opinionis apud Deum. Perſonarum enim differentia obſervata penitus extingvit hoc præceptum, ut qvi indoctos, pauperes, infirmos, humiles, ſtultos, peccatores, difficiles faſtidiunt. Hi enim non homines, ſed larvas & facies eorum conſiderant, atqve ita falluntur. Tertio nobilisſimum exhibet exemplum utriusqve hujus, *Sicut teipſum* inqvit. Cæterarum legum exempla extra nos petenda ſunt, hoc intra nos, nobis monſtratur. Deinde externa exempla, qvia non ſentiuntur neqve vivunt, non ſatis movent: hoc autem exemplum intus ſentitur, vivit, ac efficaciſſime docet, non literis, non vocibus, non cogitationibus, ſed ipſo experientiæ ſenſu. Qvis enim non ſentit vitaliter, qvam ſeipſum diligat, qvam omnia qværat, cogitet, tentet, qvæ ſibi ſalutaria, honeſta, neceſſaria ſunt? Ad univerſus hic ſenſus vivus eſt judex, intimum monitorium, præſentisſimum documentum, qvid proximo debeas, nempe eadem eodemqve affectu. Qvid

eſt

eſt ergo, qvod multis libris occupamur? qvid multos magiſtros qvæ- 1520.
rimus? qvid operibus & juſtitiis laboramus? Ad hujus intimi ſenſus ”
& affectus amuſſim, omnes leges, omnes libri, omnia opera exigenda ”
ſunt. In hoc exercitandus Chriſtianus homo per omnia opera, per ”
totam vitam. Non potuit igitur efficacius tradi exemplum hujus do- ”
ctrinæ divinæ, qvia hoc non videmus & audimus, ſicut cæterarum le- ”
gum exempla, ſed experimur & vivimus: nec unqvam nos ab ipſo & ”
ipſum a nobis abeſſe poteſt. Nec dignius tradi objectum, qvam pro- ”
ximus tuus, id eſt, ſimillimus & cognatiſſimus tuus. Nec perfectius ”
tradi virtutis genus, qvam dilectio, qvæ eſt fons omnium bonorum, ”
ſicut radix omnium malorum cupiditas. Et ſunt plane omnia ſum- ”
ma in iſto breviſſimo præcepto, ut veriſſime ſit, ſumma, caput, perfe- ”
ctio, finis omnium legum, ſine qvo omnes merito nihil ſunt. Et poſtea ”
f.444. b. Ecce hæc eruditio docebit te, qvantus ſis in Chriſtianiſmo. ”
Hic invenies, qvos diligas, & non diligas, qvantum proficias aut defi- ”
cias, nam ſi unum habes, in qvem non es dulcis affectu, jam nihil es, et- ”
iamſi miracula opereris. Hac deniqve regula diſces tu ipſe, ſine ma- ”
giſtro diſcernere, inter opera & opera bona. Clare tunc tu videbis, ”
melius eſſe proximo bene velle, bene dicere, bene facere, & totam vi- ”
tam tuam facere, ut ſit ſervitus proximi in charitate (ut Apoſtolus ”
paulo ſupra dixit) qvam ſi omnium omnes eccleſias ædificares, omni- ”
um monaſteriorum merita haberes, omnium prorſus ſanctorum mi- ”
racula faceres, absqve hoc, qvod proximo in iis ſervires. Ecce hæc ”
eſt doctrina, qvam hodie non modo ignorant, ſed ſuis traditionibus ”
velut copiis infinitis penitus expugnant. Qvorum inſtitutum hoc ”
eſt, ut proximum nunqvam niſi perſonalem doceant diligere, dum in- ”
ter opera tantum digladiantur & facies diſtingvunt. Nec minus cau- ”
te intelligenda eſt vulgatiſſima illa diſtinctio, legis naturæ, legis ſcri- ”
ptæ, legis evangelicæ. Cum enim Apoſtolus hic dicat, omnes in uno ”
& in ſumma convenire, certe charitas omnis legis finis eſt, ut 1.Tim. 1. ”
dicit. Sed & Chriſtus Matth. 6. illam legem naturæ (ut vocant) *omnia,* ”
qvæcunqve vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis, expreſſe ean- ”
dem facit, cum lege & Prophetis dicens: *hæc enim lex eſt & Propheta.* ”
Cum autem ipſe evangelium doceat, clarum eſt, tres has leges, non ”
tam officio qvam falſo ſenſu intelligentium differre. Proinde hæc lex ”
ſcripta: *diliges proximum tuum ſicut teipſum,* prorſus idem dicit, qvod ”

Digitized by Google

L. §. 84. doctrina hæc male perverſa; *de diſcrimine legis & Evangelii,

1520. lex naturæ: *Qvæ vultis, ut faciant vobis homines* (hoc enim eſt ſe-
„ ipſum diligere) *eadem facite vos illis* (hoc certe eſt ſicut ſeipſum, ita
„ diligere ut alios, ut claret) At, qvid aliud totum Evangelium qvoqve
docet? Igitur una eſt lex, qvæ tranſiit per omnia ſecula, omnibus no-
„ ta hominibus, ſcripta in omnium cordibus, nec excuſabilem relinqvit
„ ullum ab initio usqve ad finem, licet Judæis acceſſerint ceremoniæ,
„ tum aliis gentibus ſuæ propriæ leges, qvæ non univerſum mundum
„ obligabant, ſed hæc ſola, qvam ſpiritus dictat, in cordibus omnium,
„ ſine intermisſione. Ad verſ. 21. *fol. 449. a.* Ecce hoc eſt, ſpiritu am-
„ bulare, & non perficere carnis deſideria, ſpiritu duci, non eſſe ſub le-
„ ge, atqve omnem legem in uno charitatis capitulo complecti, ſcilicet,
„ ſi hæc (opera carnis qvæ dicto verſ. 21. enumerantur) non fiant. Jam
„ vides, qvod non ſufficiat ſola fides, & tamen ſola fides juſtificat: qvia
„ ſi vera eſt, impetrat ſpiritum charitatis. Spiritus autem charitatis
„ hæc omnia [carnis opera] fugit, ac ſic legem implet, & regnum Dei
„ conſeqvitur. Proinde totum fidei tribuendum, fides autem verbo,
„ verbum autem divinæ miſericordiæ, mittentis verbi Apoſtolos & præ-
„ dicatores, ut ſit omnis ſufficientia noſtra ex Deo, a qvo venit omne do-
„ num & datum optimum.* Hæc ſunt, qvæ in populo tractari oportuit,
„ & eo ordine tractari, qvo ab Apoſtolo traduntur: ut primum de ſuis
„ viribus deſperantes, verbum fidei audiant, audientes credant, creden-
„ tes invocent, invocantes exaudiantur, exauditi ſpiritum charitatis ac-
„ cipiant, accepto ſpiritu ſpiritu ambulent, & deſideria carnis non per-
„ ficiant, ſed crucifigant, crucifixi cum Chriſto reſurgant, & regnum
„ Dei posſideant. Nos autem in operibus a nobis electis & ſtatutis a-
„ nimas occupamus, ſemper docentes, & nunqvam veritatis ſcientiam
„ attingentes, imo contra pietatem, liberum arbitrium & virtutes no-
„ ſtras erigentes, præſumtionem docentes, & merita congrui & condi-
„ gni vanisſime jactantes, tandem notitiam Chriſti penitus tollentes, &
„ miſerrimas conſcientias hominibus multiplicantes. Unum addam
locum de diſcrimine legis & evangelii, qvem habet *ad Cap. I. verſ. 11.*
„ *f. 398.* Evangelium & lex proprie in hoc differunt, qvod lex prædicat
„ facienda & omittenda, imo jam commiſſa & omiſſa, ac imposſibilia fie-
„ ri & omitti, ideo ſolam peccati miniſtrat cognitionem. Evangeli-
„ um autem remiſſa peccata, & omnia impleta factaqve. Lex enim di-
„ cit: *Redde qvod debes.* Evangelium autem: *dimittuntur tibi peccata*
„ *tua.*

Digitized by Google

tua. Sic Rom. 3. *per legem cognitio peccati.* Et cap. 4. *Lex iram operatur.* Ubi enim non eſt lex, nec prævaricatio. At de Evangelio dicit Lucæ ultimo: *Sic oportuit Chriſtum pati, & a mortuis reſurgere & prædicare in nomine ejus* (nota inſigniter, in nomine ejus non noſtro) *pœnitentiam & remiſſionem peccatorum in omnes gentes.* Ecce prædicatio remiſſionis peccatorum per nomen Chriſti, hoc eſt, Evangelium. Et Rom. 10. *Qvam ſpecioſi pedes Evangeliſantium pacem, annunciantium bona*, id eſt, remiſſionem peccatorum, & gratiam, legis plenitudinem per Chriſtum. Inde juſtificatus per gratiam, a lege ad evangelium fugiens, dicit, *dimitte nobis debita noſtra.* Sed cur Chriſtus in Evangelio multa præcipit & docet, ſi hoc legis officium eſt? item & Apoſtoli multa præcipiunt, cum tamen ſint Evangelici prædicatores? Reſpondeo: Doctrinæ ejuſmodi, qvæ ultra fidem traduntur (nam credentibus annunciatur ſalus & remiſſio peccatorum in Evangelio, ut Joh. 1. *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus, qvotqvot eum receperunt*) ſunt vel interpretationes legis, qvibus peccatum clarius cognoſceretur, ut gratia tanto ardentius qværeretur, qvanto peccatum certius ſentiretur: vel ſunt remedia & obſervationes, qvibus gratia jam accepta & fides donata cuſtodiretur, aleretur, perficereturqve, ſicut fit, dum ægrotus incipit curari. Sed hæc ſpeciminis cauſa, qvid ex lectione hujus commentarii ſperari poſſit, & ut Maimburgii judicium de his libris confirmemus, ſufficiant.

§. LXXXV.

Qvanqvam vero non leves de defectibus Eccleſiæ, aulæqve inprimis pontificiæ qverelas paſſim interſerat, nondum tamen, dum iſta ſcriberet, fiduciam abjecerat, fore, ut de doctrina ſua ex ſacris literis ſtatueretur. Hoc præſuppoſito Pontifici obſeqvium magna cum adſeveratione, nec non cum Bohemici ſchiſmatis ſeria improbatione in hoc ipſo commentario detulit. vide qvæ annotat ad *cap. VI. vers. 2. fol. 454.* Excuſat etiam, qvicqvid mordacius dixiſſe videri poterat, neceſſitate aperiendæ veritatis, & promovendæ reformationis. Notabilia ſunt qvæ *fol. 453. a. differit.* Dices forte, mi lector, me ſemper in Romanam curiam graſſari, qvod hucusqve nimis inſolitum fuit. Reſpondeo, teſtis mihi Dominus eſt, non ſtudio aut libidine mea me hoc facere, qvi nihil optem ardentius, qvam in angulo latere: ſed qvando omnino ſacras literas publice tractare debeo, Domino Jeſu Chriſto

1520. volo pure ſervire, qvantum poſſum. Nam ſi literæ divinæ ſic tractan-
„ tur, ut tantum de præteritis intelligantur, ac non noſtris moribus qvo-
„ qve accommodentur, qvid proderunt? frigidæ, mortuæ, & ne divinæ
„ qvidem tunc ſunt. Vides enim qvam apte & vivaciter hic locus, imo
„ qvam neceſſario in noſtrum ſeculum cedat: qvod, qvia alii vel non
„ ſunt auſi, vel non intellexerunt, qvid mirum, ſi citra invidiam fuerunt
„ Theologiæ Magiſtri? Mihi certum eſt, verbum Dei non poſſe ſine in-
„ vidia & mortis periculo recte tractari, atqve hoc eſſe unicum ſignum,
„ recte fuiſſe tractatum, ſi offendat, maxime principes & optimates po-
„ puli: petra eſt ſcandali, juxta qvam abſorbentur judices populorum.
„ Deniqve Eccleſia clamat, qvod Principes eam perſeqvantur, & Princi-
„ pes Chriſtum crucifixerunt. Et ad *cap. VI. vers. 6. fol. 456.* ubi ad-
verſus aſſertum a Sylveſtro Prieriate Pontifici Imperatorium totius
„ mundi dominatum aliqvid ſcripſerat, ſubjungit: Iterum mordes? non
„ mordeo, ſed neceſſitate Scripturæ elucidandæ noſtri ſeculi mores com-
„ monſtro, ut videamus, qvo pervenerit gloria Eccleſiæ, & qvæ ſit vera
„ aut ficta Eccleſia. Et, ut dicam libere, impoſſibile eſt, Scripturas poſſe
„ elucidari, & alias Eccleſias reformari, niſi univerſale illud reale Roma-
„ na curia qvam primum reformetur. Hæc enim verbum Dei audire
„ non poteſt, nec ſuſtinere, ut pure tractetur. Verbo Dei autem non tra-
„ ctato, neqve cæteris Eccleſiis ſuccurri poteſt. Hæc vero qvæ tunc ſpe
movendi adverſarios ad veritatis agnitionem ſcripſit & alia ejusmodi,
in altera hujus commentarii editione, qvæ anno 1524. prodiit, omitti
curavit, ut patet e *Tomo III. fol. 1. & ſeqq. 59. & ſeqq.*

§. LXXXVI.

Jam etiam ex *Commentationibus in Pſalmos* qvædam adſcribenda eſſent, ſed ne tædium creſcat, ad additiones §. 185. ubi de germanica hujus commentarii verſione dicendum erit, reliqva differam, & hic unicum ex *dedicatione* locum adſcribam, qvo Friderici Electoris pietas
„ commendatur, & Lutheri Theologia cognoſcitur. *Retulit olim* (ſcri-
„ bit) optimus ac vere mihi reverendus in Chriſto Pater meus Joan.
„ Staupitius, cum apud D. T. converſaretur, incidiſſe aliqvando ſermo-
„ nem de iis, qvi ad populum declamant, tum qvæ eſt judicii tui mira a-
„ crimonia, te dixiſſe, conciones illas, qvæ argutiis & traditionibus ho-
„ minum conſtant, mire frigere, ac ad perſvadendum in rebus noſtris e-
lumbes

Digitized by Google

lumbes & eviratas eſſe, qvando nihil poteſt tam acutum adduci, qvod 1520.
non rurſus alia argutia poſſit convelli. Scripturam vero ſanctam u- „
nam eſſe, qvæ tanta majeſtate & energia, etiam citra noſtram operam, „
ſonet, ut captis conſumtisqve mox omnibus machinis diſceptationis „
urgeat & cogat dicere: *Nunqvam ſic locutus eſt homo: Hic digitus Dei* „
eſt, non enim docet, ac ſcribæ & Phariſæi, ſed ſicut poteſtatem habens. In „
qvam ſententiam cum ille non illibenter pedibus iviſſet & commen- „
daſſet, tum te porrecta manu manum illius poſtulaſſe, & dixiſſe: *Stipu-* „
lare mihi qvæſo, ita perpetuo te ſenſurum. Obſecro, annon hæc vox & ſen- „
tentia vel ſanctiſſimum & ſummumPontificem deceret? eoqve magis, „
qvod non voce tantum, ſed affectu qvoqve cordis prolata perſpicue „
cognoſcitur. Qvid? an nondum videmus, qvi ſint veri Theologi? „
pudeat tandem Theologos & Juriſtas, eos maxime, qvibus ſacræ „
literæ pene ridiculum ſunt, & qvi conſarcinatis infinitis gloſſis, pe- „
ſtilenter palpant iis, & qvicqvid dixerint, verbum Dei videri velint „
(ſicut & divus Hieronymus conqveritur) qvaſi Chriſtus ad Petrum „
dixerit; *jube*, aut *præcipe*, aut *doce*; ac non potius, *paſce oves meas*, „
hoc eſt: illud trade, qvo paſcantur: paſcuntur autem ſolo verbo Dei, „
non opinionibus aut traditionibus hominum. Porro qvam vere di- „
xeris, nihil poſſe tam argute proponi, qvod non rurſus poſſit retundi; „
miſerum illud piſtrinum abunde docet, in qvo Scotiſtæ, Thomiſtæ, Al- „
bertiſtæ Moderni, & ſinguli in ſuas qviqve ſectas diviſi, tempus per- „
dunt. Hac fateor hiſtoria jucundiſſima, Illuſtriſſ: Princeps, ſum totus „
in amorem tui raptus. Neſcio enim qvi fiat, ut qvoscunqve ſacrarum „
literarum amantes audio, non poſſim non diligere; rurſum perverſo- „
res & contemtores earum, non odiſſe, ita ut in utramqve partem amo- „
ris impatientia ſim nimio vehemens, & ut amici illi mei criminantur, „
mordax & vane glorioſus. Sed criminentur me, ut volent, nomina „
mihi poſſunt vel mala vel bona imponere, ſive primæ ſive ſecundæ, aut „
etiam tertiæ intentionis, imo impoſitionis, (neqvid peccem in diale- „
ctica eorum) rem ipſam Theologiæ nunqvam auferent, nec amorem „
illius extingvent Chriſto propitio. Scio qvid mihi fecerit Scholaſtica „
Theologia, ſcio rurſum, qvid ei debeam gaudeo me erutum, & gratias „
ago Chriſto Domino meo. Non eſt qvod me doceant eam, novi eam, „
nec qvod concilient mihi eam; nolo eam.* Alios etiam tractatus de ar-
ticulis fidei aut exegeticos his annis publicatos, qvos præterit Maim-

I.§.86.§.nn.
1520. burgius, recenſere poſſemus, ſed illorum catalogus alibi habetur. Cæterum qvas cauſas, qvibus applauſum adeptus ſit Lutherus, exponit Maimburgius, etſi alia mente ſcribat, veras tamen magna ex parte agnoſcimus. Plebi nempe, jugi Pontificii pertæſæ, libertatis prædicationem acceptiſſimam fuiſſe. Qvid enim æſtimabilius eſt libertate illa, in qvam Chriſtus nos reſtituit, & qvam Lutherus tantopere commendaverat, & ab abuſu vindicaverat, peculiari, qvem ſupra laudavimus, libello. Mores vero ejus ſanctos & inculpatos qvis non, in illa præſertim corruptione cleri, admiretur, illumqve appictis radiis, ſi qvo fundamento illa nititur relatio, digniorem cenſeat, qvam tot ſcholaſticarum nugarum barbaros magiſtros, qvos eo honore mactat Romana eccleſia. Neqve pudere Lutherum debuit, qvod literati, qvi ſub Grammaticorum nomine inſulſe contemnebantur, magni eum facerent. Monachos vero qvosdam conditionis ſuæ pertæſos, eos maxime, qvi mendicando victum qværere cogebantur, ei applauſiſſe, mirandum non eſt, imo haut leve argumentum pro veritate doctrinæ præbet, qvod tot ex illis docti & pii viri in variis remotisſimisqve locis, qvi Lutherum nunqvam viderant, ut ſupra retulimus, ſententiæ ejus, Scriptura duce, accederent, imo, ut refert Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 11.* inter Clerum ſummum & infimum diſcordia nata erat, & inferiores Lutherum ſuſtinebant, Eccleſiarum Rectores eundem impugnabant. Hos ſcilicet non illos retinebat dignitatum & opum dulcedo.

§. n n.

Modo vero omnium efficacisſimo exiſtimationem novi hujus dogmatiſtæ ſtabilivit celeberrimus Eraſmus Roterodamus, qvi pro ingenioſisſimo & eruditisſimo viro ſui temporis æſtimabatur, & ab initio inter præcipuos Lutheri approbatores fuit. Homo iſte aut incerto aut obſcuro admodum genere natus, aſpectu & phyſiognomia ingratus, ſed ingenio excellenti & ſubtili, naturaqve tam felici erat, ut vir honeſtisſimus evadere potuiſſet, ſi meliori educatione uſus

Digitized by Google

uſius fuiſſet. Sed a parentibus ob paupertatem ſorti commiſſus fuit, qvam ab initio non ſatis æqvam expertus eſt, dum Trajecti ad Rhenum inter ſymphoniacos chori pueros ſeſe ſuſtentabat; dein Goudæ inter Canonicos regulares ſeu Auguſtini, ex neceſſitate potius, qvam ex inſtituto religioſo locum habuit. Inde, neſcio qva porta poſt annos novem egreſſus, magnam univerſitatum Europæarum partem percurrit, tantamqve ingenii & eruditionis famam acqviſivit, juncta etiam modeſtia, morum honeſtate, & ſtyli Græci Latiniqve elegantia, ut maximi ea ætate viri, Epiſcopi, Cardinales, Principes, ipſiqve Pontifices honori ſibi ducerent literas ab eo accipere, iisqve ſemper cum elogio reſpondebant. Interim certum eſt, non apparere ſatis clare ex ejus ſcriptis, qvid crediderit: in cauſa enim Lutheri adeo vacillabat, modo eum laudando, modo culpando, ut neqve ſimpliciter Lutheranus, neqve Catholicus haberi poſſit. Falſo ſcilicet pacis amore promtum ſe in utramq; partē oſtendit, qvod ipſe Lutherus ei objecit, cum in diſſidia aliqvo poſt tempore, cum eo prorumperet, antea enim conſtat, amiciſſimos fuiſſe. Eraſmus ſane luculenter id teſtatus eſt, cum Coloniæ apud miniſtros Imperatoris contra Aleandrum Nuntium omni vi obniteretur, ne libri Lutheri comburerentur. Cumqve Dux Saxoniæ ſententiam ejus de doctrina Lutheri rogaſſet, ſine hæſitatione reſpondit: bonam a ſe haberi, & tantum in modo

Spond. ad hunc ann.

Luth. de ſervo arbitrio.
Litt. Aleand. ad Card. Medic. apud Pallavic.
Melanchth. in vit. Luth.

I. §. 87. *doproponendi aliqvid deſiderari, qvo nimis acri &*
1520. *violento uteretur. Hoc Elector Luthero ſignificavit, vehementer ob applauſum viri tam inſignis gaudenti; ſed ex monito illo nihil admiſit, qvam qvod commodum erat, geniumqve ſuum ferum & indomitum corrigere noluit.*

§. LXXXVII.

Hæc qvoqve, qvæ Maimburgius de Eraſmo narrat, ex Pallavicino ſumſit *Lib. I. cap. 23.* in qvibus plus etiam eſt invidiæ & loliginis, ſed ejus abſtergendæ labor a propoſito meo longius abit. Etſi enim Eraſmus ſummæ & infinitæ pene eruditionis ſacræ & profanæ laudem, nulla cenſorum malitia, apud eos imminuere poſſit, qvi declamatorias & ſophiſticas artes a ſolida ſapientia, & fucum a nativa pulchritudine diſcernere valent; in religionis tamen negotio, ut dudum cum Luthero & poſt eum qveſti ſunt noſtrates, eum ſe non præſtitit Eraſmus, qvalem potuiſſet & debuiſſet: excuſatione qvidem dignior, ſi pacis tantum & concordiæ, ſive vitandi, ut ſæpe ſcripſit, tumultus ſtudio, medius veluti hæſiſſet. Cogitaſſe me ſæpius fateor, imo doluiſſe, qvid tantæ ſcientiæ & moderationis virum ea jam ætate ac conditione, ut ubiqve terrarum honeſtam ſtationem invenire potuiſſet, impediverit, qvo minus veritati manus aperte daret, & Reformationis negotium, ut poterat, abjecta de corrigendis Romanæ curiæ defectibus ſpe, ſerio & candide juvaret. In mentem qvidem venit, eum honorum, laudum & præmiorum cupidiſſimum fuiſſe, idqve ſuſpicabar ex freqventibus ejus ad aulas itineribus, ex blanditiis, qvibus magnates demulcet, ex deprædicatis remunerationibus, & callidis favoris parandi, vel invidiæ declinandæ artibus, qvibus uſum eſſe epiſtolæ oſtendunt. Vidi poſtea acriter illi ab Hutteno objectam inconſtantiam, levitatem & *conſtupratam*, ut loqvitur, *conſcientiam*, Theologo, qvi veritatem antea docuerit, & adhuc probe norit, minime dignam. Labi autem eum ſtatuit ob inexplebilem famæ ſitim, gloriæ avaritiam, animi imbecillitatem, minis terroribusqve cedentem, & muneribus atqve honoris ſpe facile corrumpendum & ebrium. Sed cum ea

non

non tantum edito libello, cui *Spongiæ* nomen dedit, a ſe amoliatur, ſed 1520.
& in *Epiſtolis* ad familiares ab honoris & opum cupidine immunem ſe tota vita fuiſſe, ad mortem usqve ſancto affirmet, ſæpe etiam oblatas dignitates & opima ſacerdotia recuſaverit, nolui meo judicio Hutteni fervori ſubſcribere. Addam qvæ Lutherus de Eraſmo ſenſerit, ex epiſtola anno 1521. d. 9. Septembr. anteqvam cum eo in diſputationem veniſſet, ad Spalatinum data: Eraſmum, *ait*, a cognitione gratiæ longinqvum eſſe video, qvi non ad crucem ſed ad pacem ſpectat in omnibus ſcriptis. Hinc omnia putat civiliter & benevolentia qvadam humanitatis tractanda gerendaqve, ſed hanc non curat Behemoth, neqve hinc qvicqvam ſeſe emendat. Objicit etiam ei gloriæ ſtudium, ſe vero de nulla re gloriari audere, niſi de verbo veritatis, a Domino dato. Addit poſtmodum: Igitur illorum ſcripta *(loqvitur de Capitone & Eraſmo)* qvia abſtinent ab increpando, mordendo, offendendo, nihil promovent. Civiliter enim admoniti Pontifices ſibi blanditum putant, & veluti jus habeant incorrigibilitatis, perſeverant, contenti, qvod tremendi ſint, & nemo eos reprehendere audeat. *Lib. I. ep. 243.* Cæterum qvæ Coloniæ pro Lutheri cauſa Eraſmus egerit, fide ſtant Jeſuitarum, Aleandri relationem ſeqventium, qvi ex contubernali inimicus Eraſmo factus erat. Ex actis Lutheri nihil præter illa apparet, qvæ ſupra retulimus. Nec reperio, qvid Fridericus, Eraſmo monente de ſtylo temperando, ad Lutherum ſcripſerit, qvæ ſpreta huic eſſe narrat Maimburgius. Video tamen, hunc in *dedicatione Evangelicarum explicationum* ſupra allegata aliqvid ejusmodi agnoſcere, & veluti deprecari, qvod Principis monitis in acrimonia contentionum de lana caprina (id eſt, de indulgentiis) vitanda non ſatisfecerit, ſed improborum procacitates aſperius qvam pro religione & modeſtia tractaſſet, veniam autem ſperat, *ſi perpendatur, qvantas virulentias unus ipſe perpeſſus ſit.* Sed iſta, ut dixi, acrius in epiſtola ad Spalatinum poſtea propugnavit. Probabile videbitur conferentibus Eraſmi & Lutheri ingenia, & eventum ſpectantibus, niſi Lutherus incredibili adverſus pericula animi conſtantia & ſeveritate propoſito ſuo inſtitiſſet, ſed Eraſmi verſutam lenitatem imitari voluiſſet, nihil metuendum Pontifici de reformatione fuiſſe. De vita Eraſmi certiora, qvam Maimburgius refert, aliunde petenda ſunt. Ipſe amicis ſcribens, qvæ de ſe ad famam tuendam memorari poſt mortem voluerit, non reti-

1520. cuit, qvæ alii forte diſſimulaſſent. Genitus eſt extra matrimonium a juvene Roterodamenſe *Gerardo*, qvem pater ſacris deſtinabat, & ab adamatæ puellæ, qvæ Eraſmum peperit, conjugio abſtraxerat. Cur autem ex *Regularium*, qvos vocant, *Auguſtinianorum*, ſodalitio, in qvod adoleſcens tutorum iniqvitate detruſus fuerat, diſceſſerit, ipſe ad *Servatium* eorum Præpoſitum, & ad *Lambertum Grunnium* ſub Florentii perſona ſcripſit. Annus nativitatis neſcitur; cum tamen anno 1518. ſe qvinqvagenarium eſſe referat, colligi poteſt, natum eſſe circa annum 1468. adeoqve Luthero annis qvindecim majorem fuiſſe. Obiit Baſileæ anno 1536. cum Friburgo in Brisgovia abiens Belgium cogitaret, & in typographia Frobeniana editioni librorum ſuorum incumberet, arthritide & dyſenteria conſumtus. Ex *Beati Rhenani* ad Carolum Cæſarem dedicatoria in *Origenem*, ab Eraſmo recognitum epiſtola, pleraqve haberi poſſunt ad hiſtoriam vitæ ejus pertinentia. Præmiſſa eſt illa dedicatio editioni epiſtolarum Eraſmi Anglicanæ qvæ anno 1642. prodiit cum aliis eo facientibus. Sed plura de eo dicenda infra occurrent. §. *179. & ſeq.*

§. 00.

Hoc ſtatu Lutheri factio erat, cum comitia VVormatiæ haberentur. Unde factum, ut aliqvi Imperatoris miniſtri inconſultum putarent, edictum adverſus eum condi, qvod Nuntius urgebat. Sed Princeps juvenis licet, judicio tamen acri præditus animadvertit, maximum negotio huic obſtaculum ex præjudicata opinione oriri, qvod putabatur Romæ contra Lutherum non alia de cauſa excommunicando ſine omni conditione procedi, & aliam Bullam d. 3. Jan. emiſſam eſſe, qvam ad privatam Papæ & curiæ Romanæ utilitatem; qvia Doctor hic abuſus corrigi & poteſtatem mitigari debere contendebat, ne odioſæ illæ exa-

Digitized by Google

 I. §. 00.
1520.

exactiones per Germaniam continuarentur, de qvibus plus una vice jam qveſti erant Proceres. Itaqve Nuntium monuit, ut ante omnia in plenis comitiis liqvido demonſtraret, a Luthero non Papam ſolum & curiam Romanam, ſed præcipua religionis Chriſtianæ capita oppugnari, eosqve errores a Pontifice condemnatos eſſe. Præſtitit hoc Aleander excellenter: admiſſus enim in comitiis ab Imperatore, ut publice audiretur, tres integras horas ſumma vi peroravit, magnoqve & illuſtri illi cœtui Principum & deputatorum Imperii, libros Lutheri ipſos producendo, oſtendit, neceſſario hujus heretici ſectam abolendam eſſe, utpote Eccleſiæ & ſtatui publico pariter perniciosam. Deſtrui enim per eam autoritatem ſpiritualem capitis eccleſiaſtici, ipſiusqve concilii generalis, ſine qva, & ſublato qvi de ſenſu Scripturarum decideret Judice controverſiarum, tot religiones extituræ eſſent, qvot capita. Negari ab illo libertatem hominis, & ſtatui bona & mala ex inſuperabili neceſſitate fieri, ſic portam late ad effrenem licentiam aperiri, omnibusqve criminibus defenſionem parari, legitimam nempe excuſationem, qvod aliter agi non potuerit. Annihilari præterea omnem Sacramentorum novæ legis valorem, negando conferri per ea gratiam: dari promiſcue omnibus poteſtatem abſolvendi: eximi Chriſtianos ab omnium legum vinculis ſub prætextu Chriſtianæ libertatis, peſſime intelle-

Ex actis Wormatienſibus in Archivo Vatic. apud Card. Pallavicinum.

1521. *Etæ: contradici votis ſolenniter Deo factis, qvaſi neminem obligent: deniqve mundum conjici in extremam omnium rerum confuſionem, ſine legibus, ſine hierarchia, ſine ſubordinatione & obedientia in Eccleſia, vel erga Principes, vel erga Deum ipſum, qvia is, ſi hæretico huic credatur, nobis præcipiat, qvæ effectu ſint impoſſibilia. Addidit: cum fruſtra fuerint omnia, jam per annos qvatuor adhibita ad liberandam Eccleſiam & Rempublicam ab ingenti hoc malo remedia, nullum jam ſupereſſe aliud, qvam ut Edictum Imperatorium conderetur, qvo ab omnibus ordinibus plena ſubmiſſione obſervato, deteſtabilis hæc hæreſis cum autore ſuo communi odio & execrationi exponeretur. Hæc oratio qvamvis longa magna cum attentione audita fuit, bonumqve effectum ſtatim habuit. Inita enim deliberatione conventum eſt, aboleri debere hanc hæreſin, qvæ fundamenta religionis Chriſtianæ ſubrueret.*

§. LXXXIIX.

Imperator prima comitia, qvæ ex lege Caroli IV. qvam auream Bullam vocant, *Norimbergæ* habere debuiſſet, ob peſtem ibi graſſantem *Wormatiæ* celebravit. In his, ut patet ex conſtitutione, qvæ poſt finita comitia ſive diſceſſum Imperatoris & ordinum Germaniæ (ideo *Receſſus* vocari ſolet) publicata fuit, maxima graviſſimaqve negotia tractata & concluſa ſunt: ordinatio nempe conſilii ſupremi virorum XXII. ex Electoribus, Principibus & Civitatibus Germaniæ delectorum; *Regimentum* appellabatur, cui abſente Cæſare tota Imperii gubernatio concredita fuit; Cameræ etiam ſive tribunalis ſummi ad juriſdictionem exercendam, Aſſeſſorum XVIII. Interdictum adverſus vim

Digitized by Google

vim armatam, qva jus ſuum manu perſeqvebantur qvicunqve poterant, ſatis juri & honori, ut jactabant, conſulentes, ſi modo vim illam (*Febdas* ſeu *diffidationes* vocabant) adverſario, certo qvodam ritu & tempore, denuntiaſſent. Decretus etiam Germaniæ ſumtibus Cæſari exercitus, qvo Romam coronæ adipiſcendæ cauſa proficiſceretur, *ut ablata, diuqve alienis manibus uſurpata in Italia recuperaret.* (ſunt verba Receſſus) Hæc & alia qvædam ſingularibus edictis & ſanctionibus, qvibus omnibus dies XXVI. Maji adſcriptus eſt, publicata, in volumine *Receſſuum Imperii* leguntur. Cur vero, ne unico qvidem verbo religionis, & qvæ contra Lutheri doctrinam Pontificii Legati poſtulaverint, tandemqve Edictum impetraverint, mentio fiat, cum illo tempore nondum ea diligentia & prolixitate, ut poſtea factum eſt, deliberationum & actorum Commentarii diurni (*protocolla* vocant) ſcribi ſolebant ex Archivorum libris, qvos mihi inſpicere licuit, doceri non potui. Conjecturæ itaqve ſubjectum manet, an, (qvod infra veriſimillimum reddet Pallavicini narratio) Receſſus conſcriptus, pleniſqve omnium ſuffragiis receptus, & poſtea demum adhibitis paucis Edictum conditum fuerit; an Legatis Pontificiis, pro poteſtatis eousqve exercitæ axiomate tuendo conſultius tutiusqve viſum fuerit, ſi in legibus Imperii politicis nihil de religione ſtatueretur, utqve Edictum contra Lutherum, non tam ex decreto Imperatoris & Ordinum, qvam ad miniſterium Pontifici præſtandum condi videretur; an vero Carolus gratificari Friderico Electori voluerit, cavendo, ne de actis contra Lutherum qvidqvam in Receſſu diceretur. Moguntini etiam Archiepiſcopi & Electoris, qvi ſtylum Actorum & conſtitutionum comitialium ex more dirigit & temperat, qvædam providentia & circumſpectio fuiſſe in hac re poteſt, militares Eqvitum in illis regionibus ſpiritus vel metuentis vel ſibi conciliantis, aut de Reformatione ipſa haud male ſentientis: cum Sickingio enim bene ei conveniſſe, poſtmodum apparuit, qvanqvam Hutteni minas, pro libris Lutheri oppida & pagos Moguntini combuſturum ſe jactantis, narret Pallavicinus *Lib. I. cap. 25. n. 1.* Hiſtoricis itaqve & Actorum Lutheri collectoribus debentur, qvæ de religionis cauſa in comitiis Wormatienſibus tractata novimus. Maimburgius ex fonte ſuo, id eſt, Pallavicino hauſit, qvæ nobis propinat, niſi qvod *Bullæ Pontificiæ novæ* d. 3. Januar. emiſſæ meminit, qva Lutherus ſine omni conditione denuo ex-

Digitized by Google

communicatus fuerit, de qva apud alios, qvos conſului, autores, fateor me nihil potuiſſe reperire. *Die viridium* hoc anno ſive *in Bulla Cœnæ Domini*, qvam vocant, Lutherum nominatim damnatum & execrationi ſubjectum fuiſſe, conſtat.

§. LXXXIX.

Varillaſius, qvicqvid de concilio Cæſaris hic refert Maimburgius, prudentiæ *Cevrii* tribuit, & ab hoc monitum Aleandrum eſſe ſcribit, ut dogmata Lutheri, qvæ impia & hæretica eſſent, non autem ea ſolum, qvæ Pontificis utilitatibus adverſarentur, produceret. Idem etiam rei geſtæ ordinem aliter narrat; nempe Aleandrum non eo qvo cauſam Pontificis contra Lutherum oravit, ſed alio poſtea die, excerptas ex libris Lutheri de captivitate Babylonica *qvadraginta propoſitiones* coram Cæſare & Ordinibus clara voce prælegiſſe, nulla vel exaggeratione vel explicatione addita, ſed paucis præfatum, legere ſe illa, ut dictis ſuis nuperis fidem faceret. Excitatam inde indignationem refert omnium, neqve dubitare potuiſſe, qvin condemnatio Lutheri per edictum Cæſareum eo ipſo conſeſſu ſecuta fuiſſet, niſi Fridericus Saxo inſigni, ut ſcribit, artificio, negaſſet librum illum Lutheri eſſe, ex qvo excerptas iſtas theſes dicebat legatus, atqve hoc demum modo ab Imperatore obtinuiſſet, ut Lutherus Wormatiæ audiretur. Vide Varillaſ. *de educatione Principis* ſive *vita Gvil. Croji Cevrii Lib. VI in fin.* ubi etiam formulam ſalvi conductus pro Luthero ab eo compoſitam fuiſſe ſcribit. Sed ſi iſthæc veritate nituntur, multum tamen ab ea recedunt, qvæ idem Autor in recentiori *de Hæreſibus* hiſtoria de comitiis Wormatienſibus tradidit: ut infra *ad* §. *96.* annotabitur. Differt ab ejus relatione Pallavicinus, cum Aleandri unam ſaltem orationem abſente Friderico, &, ut ait, morbum ſimulante habitam, & ab eo ſimul productos & proxime aſſidentibus oſtenſos Lutheri libros fuiſſe narrat *d. cap. XXV. n. 7.* Idem, licet brevius, tradit Maimburgius. Cum vero Aleander, ut Pallavicinus notavit, peroraverit in die, qvi vocari ſolet cinerum, id eſt, niſi me computus illius anni fallit, d. 13. Febr. non poſſum ſatis percipere aut conciliare, ab his ſcriptoribus diverſimode tradita, qvaſi poſt orationem demum Aleandri de Luthero in comitiis ſiſtendo actum fuerit.

§. XC.

§. XC. 1521.

Nam ſub finem anni 1520. & initium hujus 1521. adeoqve ante
comitia, cum Imperator & Elector Saxo multiqve Principes Worma-
tiæ eſſent, id actitatum fuiſſe conſtat. Elector ſane ſcribi fecerat Luthe-
ro, qvid facturus eſſet, ſi vocaretur a Cæſare, id enim adverſarios moli-
ri? & hic reſpondit d. 21. Decembr. 1520. ſe omnino venturum Cæſaris- "
qve vocationem pro divina habiturum eſſe, ſi autem vis fiat, ſicut ve- "
riſimile ſit, Deo commendaturum eſſe cauſam, qvi tres pueros in for- "
nace ignis ſervaverit, ſi vero ſervare nolit, parvam rem eſſe caput ſu- "
um, ſi ad Chriſtum comparetur, & qvæ ille paſſus ſit. Nec minus cor-
data & pia ſunt, qvæ addit: Proinde etſi ita fieri oporteat, ut Reges ter- "
ræ & Principes conveniant in unum, & cum gentibus & populis fre- "
mant adverſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus, tamen eodem "
Pſalmo docet Spiritus, beatos fore, qvi confidunt in eo. Nec ſolum "
hoc, verum & irridebit Dominus & ſubſannabit illos. Noſtrum cer- "
te definire non eſt, ex vitane an ex morte mea plus minusve periculi "
ſit oriturum Evangelio & publicæ ſaluti. Scis, qvod veritas Dei pe- "
tra ſcandali eſt, poſita in ruinam & reſurrectionem multorum in Iſraël. "
Noſtræ autem nunc curæ id unicum eſt officium reliqvum, ut oremus "
Dominum, ne Caroli imperium in meo aut illius ſangvine, pro impi- "
etate tuenda, primas operas cruentet: mallemqve me (qvod ſæpius di- "
xi) in ſolis Romaniſtarum manibus perire, ne ille cum ſuis in hanc cau- "
ſam involveretur. Scis qvæ miſeria Sigismundum Imperatorem poſt "
occiſum Huſſum conſecuta ſit: ut nihil deinde proſperum habuerit, ſi- "
ne prole obierit, & filius etiam filiæ Ladislaus poſtea perierit, & in ge- "
neratione una deletum ſit nomen ejus: Uxor vero Barbara infamia "
reginarum evaſerit: & alia, qvæ te noſſe credo. Si tamen ita fieri o- "
portet, ut & ego non modo Pontificibus, ſed & gentibus tradar, fiat "
voluntas Domini, Amen. En habes meum conſilium & animum: "
omnia de me præſumas præter fugam & palinodiam: fugere "
ipſe nolo, recantare multo minus. Ita me confortet Dominus Jeſus. "
Neutrum enim ſine periculo pietatis & multorum ſalutis facere poſ- "
ſem *Lib. I. ep. 205.* ad Spalatinum. Miror taceri, qvæ ex *epiſtola 207.* "
die Felicis, id eſt, 14. Jan: ad Staupitium data, cognoſcuntur, vocatum
jam illo menſe Lutherum a Cæſare, literis ad Electorem datis, fuiſſe, ſed
hunc recuſaſſe, Cæſaremqve aliis literis priores revocaſſe. Ita eodem
die

Digitized by Google

1521. die *epiſt. 208.* Linceio ſcribit Norimbergam: *Vocatus eram a Cæſare & revocata eſt eadem vocatio.* Caute autem ſine dubio verſatus eſt ſapientisſimus Princeps, ne in periculum mitteret Lutherum, qvanqvam ei hanc Cæſaris de ejus comparitione voluntatem eodem menſe ſignificaverit. Qvæ vero reſponderit, ex epiſtola ejus d. 25. Januarii ad Electorem cum multa ſubmisſione ſcripta apparet (*qvæ extat lib. I. n. 210.*) cujus inter alia hæc ſunt verba: *Ceterum qvod* ad me attinet, „paratiſſimus ſum in humili obedientia, ſi ſufficiens ſecuramentum & liberum conductum ultro citroqve iterum ad meam ſecuritatem adſecutus fuero, ad proxime futurum conventum Imperialem Wormatiæ habendum, coram æqvis, doctis, probis & non ſuſpectis judicibus comparere: & cum adjutorio Dei omnipotentis, me ita exhibere & excuſare, ut omnes in veritate experiantur, me hactenus nihil ex temeraria, indeliberata & inordinata voluntate, aut propter temporalem & ſecularem honorem & utilitatem, ſed qvicqvid ſcripſi & docui, ſecundum meam conſcientiam, juramentum & obligationem, ut indignum Doctorem ſanctæ ſcripturæ, ad laudem & gloriam Dei, ad ſalutem & felicitatem Eccleſiæ Catholicæ, bonumqve & commodum totius Germanicæ nationis, ad evulſionem periculoſarum abuſionum & ſuperſtitionum, & ad liberationem totius chriſtianæ Reipublicæ, ex tot infinitis, innumerabilibus, impiis & damnabilibus tyrannicis dedecoribus, probris, gravaminibus & blasphemiis propoſuiſſe & feciſſe. Sed qvæ petiit aut ſperavit, qvanqvam pia & juſta eſſent, Pontificii Legati artibus, qvas ipſe propalat Pallavicinus *dicto cap. XXV. n. 3. 4.* in ſummam venerunt difficultatem.

§. XCI.

Aleander enim vel propenſionem Germanorum procerum ad Lutheri doctrinam, vel langvorem in autoritate Pontificia tuenda Wormatiæ cernens, impetravit Roma literas & pecuniam ad conciliandas qvorundam mentes. Nec Lutherum machinæ inimicorum prorſus latuerunt; ſcribit enim *Lib. I. ep. 211.* Staupitio (qvamvis tunc mutato, ut alibi dixi) d. 9. Febr. *Wormatiæ nihil contra me adhuc actum etſi miro furore Papiſtæ moliantur mihi mala. Spalatinus ſcribit, tantum favoris Evangelio eſſe iſthic, ut me inauditum & inconvictum damnari non ſperet.* Interim & in Saxonia & in Bohemia creſcebat

ſcebat indignatio in Pontificem, & amor doctrinæ Lutheri, ut videre licet ex epiſtolis Dominica Qvadrageſimæ & Invocavit 17. Febr. datis, in qvibus ad Spalatinum refert, ut Bohemi libellos qvosdam ſuos „ in lingvam patriam verti curaverint, & ut juventus Academica Bac- „ chanalium tempore in Papam luſerit. Etiam *Georgii* Saxoniæ Ducis in Lutherum odium, fratris ejus *Henrici*, qvi Freibergæ reſidebat, favor utcunqve penſabat. Vide *Lib. I. ep. 219.* Lipſiæ vero, qvæ tanta antea Lutheri invidia flagrabat, non deerant, qvi non obſtante Georgii Principis ſui rigore, male affecti erant rei Pontificiæ, ita ut Bulla ibi contra Lutherum affixa contaminata & lacerata fuerit. Vide *Lib. I. ep. 218.* Nec mitius tractabantur Emſeri adverſus eum libelli, de qvibus alibi. Auſus deniqve eſt celebris pictor, *Lucas Cranachius*, figuras ligno inſculpere, & inde chartas excudere, qvæ Chriſti & Antichriſti geſta ſibi oppoſita, diſſimilemqve exitum repræſentarent: qvibus iconiſmis inſcriptiones adjecit Lutherus, & ad Spalatinum miſit d. 7. Martii qvæ habentur in *Tomo I. Altenb. Germ. fol. 597. ſeqq.* Adde *Lib. I. ep. 219.* Subſcripſit autem geſtis Chriſti teſtimonia ex hiſtoria Evangelica, Pontificiis vero actionibus dicta ex decretalibus, qvibus potentia & majeſtas Papæ magnifice aſſeritur, additis ex Daniele & Apocalypſi vaticiniis ruinam & damnationem Antichriſti indicantibus. Paulo poſt cum ex Spalatini literis intelligeret, eo conſilio vocatum ſe ad Comitia iri, ut articulos ſuorum dogmatum, qvi mittebantur, revocaret die Martis poſt Judica, id eſt, d. 19. Martii ita ſcribit *Lib. I. ep. 220.* Articulos revocandos, mi Spalatine, & res geren- „ das a me præſcriptas, accepi. Tu ne dubites, nihil me revocaturum: „ poſtqvam video, non alio eos niti argumento, qvam qvod contra ri- „ tum & conſvetudines Eccleſiæ (qvam fingunt) ſcripſerim. Reſpon- „ debo ergo Carolo Imperatori, ſolius palinodiæ cauſa vocatum me „ non venturum, qvandoqvidem idem ſit, ac ſi jam illuc veniſſem & huc „ rediiſſem. Poſſem enim & hic revocare, ſi revocandum eſſet ſolum. „ Cæterum ſi me ad occidendum deinceps vocare velit, & hac reſponſi- „ one Imperii hoſtem me habuerit, offeram me venturum. Neqve e- „ nim fugiam (Chriſto propitio) verbumve in acie relinqvam. Certiſ- „ ſimum autem habeo, illos non qvieturos ſangvinarios, donec occide- „ rint me; qvanqvam hoc cupiam, ne in meo ſangvine rei fiant, niſi Pa- „

Add.

Digitized by Google

I. §. 91. §. pp. 1521. piſtæ. Sed ad Aleandri orationem veniamus. Exhibuit illam Pallavicinus *dicto cap. XXV. n. 8. & ſeqq.* non (qvod utiqve rectius & melius fuiſſet) ut habita eſt, ſed, ut fatetur & Hiſtoricorum more excuſat, qvibus potuit fucis & cincinnis in ſummam Lutheri ejusqve dogmatum contumeliam adornatam. Eo ipſo tamen cauſæ Pontificiæ parum conſulens, qvæ ſi Dei & Chriſti eſſet, ut confidenter jactant, calumniis & cavillis propugnari minime debuit. Totam vero hanc orationem talibus ſcatere facillimo oſtendi poſſit negotio, niſi jam ex maligne allegatis Lutheri dogmatibus manifeſto appareret. Qvamvis vero non modo compendio uſus ſit in declamatione illa recenſenda Maimbùrgius, ſed & qvædam craſſiora mendacia omiſerit, retinuit tamen, qvæ eodem vitio peſſimæ depravationis aut aperti mendacii laborant: qvalia ſunt, qvod Lutherus neceſſitatem actionum omnium humanarum, & ſic etiam patrandorum criminum ſtatuerit; dein qvod abſolvendi a peccatis licentiam omnibus attribuerit, promiſcuam nempe, ut loqvitur, id eſt, neglecto aut ſublato miniſterii ordine; porro, qvod impoſſibilitatem parendi legibus publicis aſſeruerit, dum ſcilicet hominum imbecillitatem ad rigidam & perfectam mandatorum divinorum impletionem, & obtinendam meriti, qvod jactabatur, ſuperabundantis gloriam commonſtrabat; (Pallavicinus addit, qvod bellum in Turcas improbaverit) & alia non minus putida & veteratoria. Effectum orationis paulo aliter refert Pallavicinus, qvam noſter, neqve tunc defuiſſe diſſimulat, etiam præter Saxonem, qvi Luthero faverint; addit tamen, Cæſarem averſiſſimo ab eo animo fuiſſe, & literas ejus non lectas repente conciſas Aleandro tradidiſſe, qvod qvam verum ſit, in medio relinqvo: literas enim ante annum datas fuiſſe, ſupra retuli, ſi vero eas indicat, qvas poſt abitum ex itinere ſcripſit, tempus turbat. Laudat Aleandrum, qvod diſputationem cum Luthero, ab aliqvibus ſuggeſtam, recuſaverit, & contumeliam janitoris (Lutherani ſcilicet) qvi eum a conſilii Cæſarei introitu pugno in pectus illiſo repulerat, prudenter toleraverit.

§. pp.

Sed Saxoniæ Dux, qvi cæteris in qvæſtione de jure conſentiebat, omnes tamen propoſita qvæſtione facti

Digitized by Google

cti permovit, cum diceret, agi de proſcribenda non ſolum doctrina, ſed & de Doctore Luthero, qvi ejus autor haberetur, reqviri itaqve, anteqvam ulterius procedatur, ut in his ipſis Comitiis audiretur, & ex ipſo intelligeretur, verum ne eſſet qvod propoſitiones iſtas doceret, qvæ in libris ejus reperiri dicebantur. Hoc valde anxium habuit Nuncium Aleandrum, metuentem, ne Lutherus, qvi loqvendi & diſputandi occaſionem avide qværebat, eloqventia ſua & falſis ſubtilitatibus homines, non ſatis ad judicandum de talibus rebus idoneos deciperet, itemqve ut verba ſua ita interpretaretur, ut dubitari posſit, an recte & ſecundum ſenſum, qvem ipſe illis daret, intellecta & juſte condemnata fuerint. Sed Imperator, qvi Saxoniæ Ducem nolebat offendere, ſibi vero ipſi ſatisfacere, ac Nuncio gratificari cupiebat, ſapienti temperamento uſus eſt. Dixit itaqve Lutherum audiendum fore, ne prætendi posſit, inauditum damnatum fuiſſe, ſed hactenus ſolummodo audiendum, ut profiteretur, an retractare vellet errores, qvi in libris ſuis reperirentur. Ita Luthero ſcripſit die 6. Martii, injunxitqve, ut intra dies XXI. VVormatiæ ſe ſiſteret; miſit etiam fecialem, qvi eum adduceret cum literis ſalviconductus, ſuo & totius conventus nomine, qvibus munitus tutò accedere, morari & recedere posſet, ea tamen conditione, ne in itinere concionaretur. Sed fecialis, Gaſpar Sturmius, *totus jam Lutheranus,* 1521.

Digitized by Google

1521. *concionari eum pro lubitu Erfordiæ permiſit, contra doctrinam, leges & mores Paparum, neqve de hoc qvidqvam Imperatori renunciavit.*

§. XCII.

Qvæ de Friderici Electoris ſententia ex Pallavicino refert noſter, ex actis Lutheri & Saxonicis non poſſunt tam clare demonſtrari, ut dubitatione careant. Aliæ potius ſiſtendi & audiendi Lutherum & Electori petenti ſvadentive, aut Cæſari concedenti cauſæ fuiſſe videntur. Varillaſius, qvem ſupra laudavi, Electorem cum Aleandro, præſente Cæſare, vehementisſime rixantem producit, & callide, ut ait, negantem, librum *de captivitate Babylonica*, qvem ille monſtrabat, Lutheri eſſe. Sed illa ſuſpicio ab ingenio Principis alienisſima eſt; crediderim hic potius Jeſuitis, qvi Electorem generatim deſideraſſe narrant, ut Lutherus ipſe de iis, qvæ ſcripſiſſet, audiretur. Nec ſine ratione hoc poſtulabat Elector, malignitatem interpretationum ex ſpecimine Aleandri facile perſpiciens, qvi nullo ſophiſmate in referenda Lutheri doctrina abſtinuerat. Carolum ipſum videndi Lutheri cupidum fuiſſe, Varillaſius notat. Inter cauſas, ob qvas præſentiam Lutheri impeditum ibat Aleander, tacet Maimburgius, qvam gravisſimam indicat Pallavicinus, fori ſcilicet incompetentiam. Angebat enim hominem, qvod Cæſar & Ordines, utpote Laici, (Latinus interpres reddit *profani*) condemnatum a Pontifice Lutherum, & jam poſt bis terve finitos, qvos ei ad revocandum conſtituerat, ſexaginta dies excommunicatum & deteſtabilem, videre & audire cuperent. Nec diffitendum eſt, Majeſtatis juri hic locum fuiſſe, utcunqve aulæ Pontificiæ inviſo. Idem Pallavicinus *periculoſum vel ineptum fuiſſe ſtatuit, cauſam iſtam ſolenniter diſputandam ad conventum hunc trahi; qvi communi* (univerſali) *laboraret ignorantia.* Inter auditores tamen erant Archiepiſcopi qvinqve, Epiſcopi undecim, præter Legatos reliqvorum, qvi plerumqve Clerici eſſe ſolent, ut tot Principes & minorum gentium prælatos taceam. Qvod ſi Laicos ſaltem *ignorantiæ communis* reos habuit, & a judicio de religione removendos; qvid ſine cavillo reſpondebit Paulo, qvi de magno myſterio tractaturus, Corinthiis, tum qvidem ſchiſmate & morum vitiis corruptis, ſcribit, *ut cum pruden-*

dentibus loqvor, vos ipſi judicate qvod dico 1. Cor. X, 15. & Theſſalonicenſibus, per regulam ad omnes applicabilem imperat: *omnia probate, qvod bonum eſt, tenete. 1. Theſſ. V, 21.* Sed nondum erectum erat tribunal, cujus decreta Laicorum turba cum Regibus Principibusqve ſuis cœco ſeqvi debeat ſervitio. Qvis deniqve in culpa fuit, qvod in *communi ignorantia* Laici verſarentur, qvam illi ipſi, qvi populum erudire debebant de religione, qvam omnes & ſinguli eatenus noſſe oportet, ut in capitibus ad ſalutem neceſſariis vocem ſummi Paſtoris Chriſti a deceptorum fiſtula diſtingvere valeant; ut maxime aliæ qvæſtiones, qvarum infinitus numerus fidem & religionem pene ſuffocaverat, ignorari, & doctiorum judicio deferri posſint. Sed cum eo uſqve præter magnificas poteſtatis Pontificiæ deprædicationes, fabulaſqve & ritus, nihil fere, qvod ad fidem & mores Chriſtianorum reqviritur, qva par erat, perſpicuitate & ſobrietate populo propoſitum fuiſſet, id vero Lutherus, & qvi ejus exemplum ſeqvebantur, magna facerent dexteritate, qvid mirum, ſi in illo vocem Chriſti & divini verbi efficaciam magno cum ſolatio & plauſu exciperent & ſentirent tot hominum in omnibus nationibus myriades? Hanc veritatis reductionem promovere & melius meliusqve efformare & perficere ſua autoritate Pontifex ejusqve Legati potuiſſent, qvemadmodum Lutherus jam ab annis plus tribus inſtantisſime & cum eo vox omnis pene populi flagitaverat; ſed qvid obſtiterit, qvo minus tanto beneficio qviete & bono cum ordine potiri potuerit totus Chriſtianorum cœtus, & cur in contrarium omni vi & arte graſſati fuerint, omniaqve in ſummum periculum & tumultum adduxerint, qvi paſtorum loco erant, ex iis, qvæ dicta ſunt, & porro dicentur, ſatis notum eſt. * Aleandri igitur ſtrepitus impedire non potuit Lutheri comparitionem, & diſplicuiſſe ei neceſſe eſt literas Imperatoris d. VI. Martii, datas, qvibus non ſolum plenam ſecuritatem, ad iter & reditum Lutherus accepit, ſed & benigne & honorifice compellatus fuit. Inſcriptæ enim ſunt, *Honorabili, dilecto, devoto, Doctori Martino Luthero, Ordinis Auguſtiniani.* In his, ſicut nec in diplomate ſalvi conductus, qvod fecialis ſecum ferebat, nihil invenitur de conditione, qvam hic refert Maimburgius, de non concionando in itinere. Interdictum tamen id ſibi fuiſſe non negavit Lutherus, ut poſtea videbimus. De *ſalvo conductu* diſceptatum

1521. eſſe inter proceres, prout qvisqve in Lutherum affectus erat; & cum eſſent, qvi Cæſareis literis, exemplo Husſi territi, fidendum non eſſe dicerent, Principum qvorundam fidem ſpeciatim interpoſitam fuiſſe, Cochlæus autor eſt. Id induſtria & qvidem ultima Cevrii procuratum refert & laudat Varillaſius, fidejuſſores autem fuiſſe Saxoniæ Electorem, Hasſiæ Landgravium, & Principes qvosdam, ut ait, Brunſvicenſes atqve Brandenburgenſes. Literas ſalvi conductus, qvas Principes, per qvorum regiones iter Luthero erat, nempe Elector Saxo cum Fratre Johanne, Georgius Dux Saxoniæ, & Philippus Hasſiæ Landgravius expedierunt, extant *Tomo I. Alt. fol. 653. 727.* *Cevrius*, qvem dixi, in his comitiis obiit die 18. Maji veneno, ut creditur, per Hiſpanorum inſidias, qvo & paulo ante fratris filius, Gvilielmus Crojus, Cameracenſis & Toletanus Archiepiſcopus ibidem ſublatus habetur. Varill. *d. l.* Lutherus utriusqve obitum notavit *epiſtolis 231. & 233.* per *Schiferum* enim intelligit *Cevrium*, (ex pronuntiatione Gallobelgica vocis *Chevres*) & millionem aureorum Imperatori reliqviſſe ex fama memorat, addens: *Audacem Chriſtum, qvi hos montes auri nihil vereatur, ſed utinam agnoſcant aliqvando, qvoniam ipſe Dominus DEUS noſter!*

§. 99.

Acta Wormat. Conv. ex cod. Vat.

Profectus itaqve eſt VVitteberga curru magnifico vectus, comitante centum eqvitum turma, qvi ei honoris cauſa aderant, utqve appareret, non defore illi viros, ad defenſionem ejus paratos. Intravit die 6. April. VVormatiam, octo tantum ex eqvitibus ſuis comitatus. Amicis autem qvi eum ab itinere dehortabantur, qvia ab Imperatore, qvi libros ejus comburi fecerat, jam condemnatus eſſet, reſpondit, qvod ſi omnes homines toto orbe juncti, omnesqve Dæmones inferni, ab hoc itinere non eſſent impedituri, ſe enim cauſam Dei tueri. Die ſeqventi, hora qvarta poſt meri-

Acta Mart. Luth. Wormat. t. 2. Cochlæus hoc anno.

1521.

meridiem, in conſeſſum Comitialem adductus fuit a Mareſchallo Imperii, Comite Pappenheimio, qvi & ſtatim interdixit, ne qvid loqveretur, ſed præciſe reſponderet ad ea, qvæ Imperatoris nomine ei proponenda forent.

§. XCIII.

Currum magnificum hic ad Gallicæ elegantiæ genium fingit noſter. Cochlæus, qvi totum ejus iter, & læta convivia, & qvod aliqvando hilarior teſtudinem pulſaverit, (Muſicæ enim peritus erat) inſectatur, talem deſcribit, qvi *in modum lectica paratus* fuerit, *umbroſus & contra cœli injurias munitus*. Neqve alios tunc habebant Germani, panno nempe tectos, qvales mercatoribus etiam hodie in uſu ſunt, ad nundinas euntibus; talis deniqve, qvalem Senatus oppidanus Wittenbergenſis ei præbere potuit, cui eo nomine gratias egit, *Tomo I. Altenb. fol. 732.* De centum eqvitum comitatu nihil reperitur in actis Lutheri. Comites habuit *Jodocum* (ſive ut poſtea nomen ſuum ſcribere ſolebat *Juſtum*) *Jonam*, Præpoſitum Collegiatæ Eccleſiæ Wittemberg. *Nicolaum Amsdorfium*, ejusdem Canonicum, & *Hieronymum Schurfium*, Juris Doctorem celebrem, qvo veluti advocato utebatur. Acceſſerant in itinere alii qvidam: inter qvos Euricius Cordus ludimoderator tunc Erfurtenſis. Vinariæ a Duce Johanne, fratre Electoris, viaticum accepit. Erfurti inſtanter rogatus, Dominica Qvaſimodogeniti concionem habuit, qvæ extat *Tomo I. Altenb. fol. 714.* & a Cochlæo (qvem Maimburgius exſcribit) exagitatur. Extemporanea & brevis eſt, adverſus fiduciam operum, & vitia Cleri directa. Iſennaci etiam concionatum eſſe, ſed in reditu, ipſe refert, *proteſtante tamen, juſſu Superiorum*, ut ajebat, *Parocho*. Conciones excuſat Lutherus, qvod in conditionem illam, de non concionando non conſenſiſſet, *nec verbum Dei alligari posſit, Lib. I. ep. 229.* imo jam Wormatiæ id reſponſi Principibus dediſſe, ad Comitem Mansfeldium ſcripſit *Tomo I. Altenb. fol. 732.* In aliis etiam locis concionatum eſſe, & qvandam urbem, qvam *Andors* vocat, uno ſermone totam Lutheranam feciſſe narrat Varillaſius, ſed nullo teſte, nec eo nomine ullum eſt in Germania oppidum. Terrebant eum & diſtrahebant in itinere

non

Digitized by Google

1521. non pauca; nuntiabatur condemnatum jam eſſe Wormatiæ, corpore parum valebat: Francofurto enim ad Spalatinum Wormatiam ſcribit: *Lib. I. ep. 221. Tota hac via ab Iſennaco usqve huc langvui, & adhuc langveo, incognitis mihi antehac modis.* Sed & mandatum Caroli eſſe *in terrorem mei evulgatum intelligo:* (de combuſtione librorum in Belgio puto) *verum Chriſtus vivit; & intrabimus Wormatiam invitis omnibus portis inferni, & potentatibus aeris.* Et poſtea: *Satanam terrere & contemnere propoſitum eſt.* Oppenheimii autem ab amicis ipſoqve Spalatino, ne veniret, per literas monitus reſpondit: (qvæ plurimi memorarunt) *Si tot diaboli Wormatiæ eſſent, qvot in domibus lateritiæ tegulæ, ſe tamen intrepide eo venturum eſſe.* Narravit hæc ſuis paulo ante obitum Islebiæ *Tomo I. Alt. f. 734. Ita Deus,* addens, *impavidum reddere poteſt hominem, neſcio an nunc tam fortis eſſem.* Tentatus fuit etiam Moguntini, ut putabat, conſiliis, ut evitata Wormatia in arcem Sickingii Ebernburgum concederet, ibi cum Joh. Glapione Franciſcano (cujus Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 4.* meminit) Cæſaris Pœnitentiario collocuturus; ipſe qvoqve Sickingius idem rogabat, miſſo Oppenheimium Martino Bucero cum eqvitibus qvibusdam. Sed cum triduum tantum ex viginti & uno diebus, intra qvos comparere debebat, ſupereſſet, & ipſe inſidias vereretur, *ſe, qvo juſſus erat iturum eſſe,* conſtanter reſpondit, & cucullo ſuo indutum, curruqve aperto vectum [die Martis, 16. April.] urbem intraſſe narrat, magno populi concurſu. Hoſpitium habuit apud eqvites Rhodios, ut Cochlæus ſcribit, qvi nunc Melitenſes vocantur, Lutherus *Teutonicos* nominat, vulgarem appellationem ſecutus, qva domus illa vocabatur: ſtatimqve a magno procerum & nobilium numero ſalutatus fuit. Honeſtum erat, qvod non per alium, qvam ipſum Imperii, qvem vocant, Mareſchallum, Saxoniæ Electoris, Archi-Mareſchalli, vicarium hæreditarium, Dynaſtam Pappenheimium (nondum enim comitum nomen familia illa tum adſumſerat) in conſeſſu publico adeſſe juberetur. Convenerat is eum in hoſpitio ante prandium, neqve tunc, ſed in ipſo conſeſſu monuit, ne loqveretur, niſi interrogatus.

§. rr.

Erant in conventu, qvi eum ſerio monebant, ut firmo eſſet animo, imo aliqvi ei verba Evangelica recita-

Digitized by Google

citabant : Cum tradent vos, nolite cogitare, qvomodo aut qvid loqvamini, dabitur enim vobis in illa hora, qvid loqvamini. *Sed parum ex his profecit, ſatisqve oſtendit, ſpiritum Evangelii ſe non habere. Cum enim officialis Trevirenſis ipſi denuntiaret, velle Imperatorem, ut ad duo reſponderet: primo an autorem ſe eſſe fateretur omnium horum librorum, qvibus nomen ſuum præfixum eſſet, & qvorum index ei prælegebatur? dein, an retractare vellet, qvæ in iis condemnata eſſent? ad primum reſpondit, agnoſcere ſe libros, niſi aliqvid iis eſſet additum; ad alterum; qvia de re omnium maximi momenti, de fide nempe & verbo Dei, ageretur, tempus ſe ad cogitandum petere, ne præcipiti reſponſo plus minusve diceret, hoc enim non eſſet Chriſtum coram hominibus confiteri, ut facere decreviſſet. Hæc profecto reſponſio non ſapiebat genium Prophetæ divinitus inſpirati, cum tamen ex ea ſpes appareret, qvod retractaturus dogmata ſua eſſet. Prævia deliberatione reſponſum fuit ab Officiali: qvanqvam ſciviſſet, qvæ interrogandus eſſet, & paratus ad promtam reſponſionem eſſe debuiſſet, Doctor præſertim tanti nominis, Imperatoriam tamen Majeſtatem concedere, ut in poſterum diem dilationem haberet.*

1521.
Matth. 10.

§. XCIV.

Actorum cum Luthero Wormatiæ relatio Latina extat *Tomo II. Lat. Jen. fol. 436. & ſeqq.* lectu dignisſima, qvam neſcio qva cavillatione taxat Cochlæus, ac ſi illam Lutherus ſemetipſum laudans compoſuiſ-

Digitized by Google

1521. poſuiſſet. Eadem Germanice reperitur *Tomo I. Altenb. f. 718. & ſeqq.* Sed præter hanc aliæ tres, una ad Lucam Cranachium, Conſulem Wittembergenſem *f. 731.* altera ad Hoyerum, Comitem Mansfeldenſem *fol. 732.* tertia Islebiæ, de qva dixi, ſuis ante obitum facta *fol. 733.* Ex his qvædam Maimburgio omiſſa ſupplebo. Ductus eſt die Mercurii d. XVII. April. in conſeſſum publicum, præeunte Pappenheimio Mareſchallo, & feciali Sturmio per hortos & domus ad evitandum concurſum, ita tamen, ut magna nihilominus multitudo ad eum videndum, omnibus modis, etiam perruptis tectis, confluxerit. Officialem Trevirenſem, (qvi *Johannes ab Eck* vocabatur, alius a diſputatore, de qvo ſupra egimus, ſed non minus Luthero infeſtus) de libris ſuis recognoſcendis interrogantem Cæſaris nomine Lutherum interpellavit Hieronymus Schurfius, exclamans: *Intitulentur libri:* prælecti itaqve ſunt eorum tituli. Maimburgius, ut videmus, negat ſpiritu Evangelii animatum fuiſſe Lutherum, dum dilationem peteret. Sed etſi promiſſionem Apoſtolis factam, ſi de immediata inſpiratione verborum intelligatur, Lutherus ſibi non arrogaverit, nemo tamen ſine temeritate, ut a ſpiritu Chriſti alienum, condemnare poteſt, qvod extemporanea reſponſione, in auguſto illo conſeſſu, ſe ſuamqve cauſam proſtituere noluerit. Audiamus ipſum pie & graviter locutum *fol. 436. b. Qvia de fide eſt qvæſtio & animarum ſalute, & qvia divinum verbum concernit, qvo nihil majus eſt, tam in cœlo qvam in terra, qvod nos merito revereri convenit omnes, temerarium ac juxta periculoſum fuerit, me qvidqvam incogitatum proferre, cum & minus qvam pro re, & majus qvam pro vero, non præmeditatus, aſſerere poſſim, qvorum utrumqve me in ſententiam adducet, qvam Chriſtus tulit, cum ait: Qvi me negaverit coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qvi in cœlis eſt. Peto igitur hac de cauſa, & qvidem ſuppliciter, a Cæſarea Majeſtate ſpatium deliberandi, ut citra divini verbi injuriam, & animæ meæ periculum interrogationi ſatisfaciam.* At bilem ſuam hic etiam effundit Pallavicinus, ruſticitatem Luthero objectans, qvod in primo hoc aditu ad Cæſarem tantum modeſtiæ in verbo & geſtu ne tantiſper qvidem valuerit ſibi mutuari ab arte & reverentia, ut, qvalis eſſet, reapſe diſſimularet, unde lepide Cæſar dixerit: *hic certe nunqvam efficeret, ut hæreticus fierem.* Qvam elegantiam & urbanitatem deſideraverint Itali, eqvidem neſcio, nihil tamen a Cochlæo, cui omnia conqvi-

Digitized by Google

conqvirere, qvæ contemtum aut invidiam Luthero moverent, otium & libido fuit, memoratum reperio, qvo indecens aliqvid ei imputetur. Lutherus cum ſeqventi die denuo coram Cæſare & Principibus ſtaret, in exordio per miſericordiam Dei obſecravit, ut benigne ſibi „ ignoſceretur, ſi per imperitiam vel dignos titulos cuiqve non dederit, „ vel qvocunqve modo in mores geſtusqve aulicos peccaverit; ſe enim „ non in aulis, ſed in angulis monachorum verſatum, nihil amplius de „ ſe teſtari poſſe, qvam ea ſimplicitate animi hactenus docuiſſe & ſcripſiſſe, ut tantum gloriam Dei & ſinceram fidelium Chriſti inſtitutionem „ ſpectaverit. Hæc elegantiæ magiſtro Jeſuitæ ſufficere poſſunt. Cæ- „ ſaris vero dictum fide ſtat narrantis, nec ad rem facit. Deplorandum potius eſt ingenium hominum, qvi veritatem ex perſona æſtimant, & qvibus tiaræ & infulæ aliiqve mundani faſtus præſtigiæ pro Evangelio ſunt. De Carolo tamen ſi non illa, certe provectiori ætate, meliora licet ominari, ut in loco dicetur. Eidem Pallavicino ſi credas, Lutherus famam præſentia ſua Wormatiæ perdidit, intemperantia, ſuperbia, iracundia, imo a Dæmone obſeſſus habitus fuit: qvæ immania & putida Maimburgius merito prætervectus eſt. Nos iſtæ contumeliæ confirmant, Lutherum ex domeſticis cæleſtis Patrisfamilias fuiſſe, qvi convitio eodem, qvo ille, excepti, non habent, qvod conqverantur. *Matth X, 25.* Cochlæus e contrario applauſibus invidet, qvos audiviſſe in reditu ex conſeſſu Comitiali Lutherus ipſe (neſcio ubi) retulerit, & inter hos dictum audiverit, *Beatus venter, qvi te portavit.*

§. 55.

Illo igitur die, hora ſexta veſpertina iterum admiſſus repetiit reſponſum ad primum caput; ſed ad ſecundum perorare cœpit (ad hoc enim, ut meditari poſſet, qvæ diceret, tempus poſtulaverat). Sed in ſumma hæc dicebat: ſe libros varii generis, nec unius materiæ, compoſuiſſe, qvosdam de fide & pietate Chriſtiana, hos ſine impietate revocare non poſſe; alios

Digitized by Google

I. §. 55. 1521. *contra decreta, abuſus, doctrinam & uſurpationes Pontificum, qvi tyrannidem in Chriſtianos exercerent, & ſcandala darent, hæc qvoqve qvæ ſcripſerit, revocare ſe non poſſe, niſi manifeſte prodere Evangelium, & tyrannidem in Eccleſia Dei fovere vellet. Deniqve adverſus privatos qvosdam ſe ſcripſiſſe, qvi doctrinam ſuam impugnaverint, & Papæ dogmata pariter & tyrannidem defenderint, in his fateri ſe, qvod aliqvando nimium acris in adverſarios fuerit, ſed qvoniam non de moribus ſuis, ſed de doctrina ageretur, hæc vero a ſe ſemper evidentibus Scripturæ teſtimoniis confirmata fuerit, nunqvam ſe eam negaturum, ſed paratum eſſe ad illam coram qvocunqve defendendam, revocaturum etiam, & libros ſuos ipſum combuſturum, ſi ex ſolo verbo divino, non humano, demonſtrari posſit, qvod erraverit. At cum in ſermonem prolixum, qvo Principes ad protegendam veritatem adhortabatur, evagaretur, Vicarius eum Imperatoris juſſu interpellavit, dicens: non id agi, ut doctrinæ ſuæ rationem redderet, qvæ jam per Concilia, inprimis Conſtantienſe, Germanis ſingulariter venerabile, damnata eſſet, poſt qvod nihil examinandum reſtaret; ſed exigi, ut uno verbo ſimpliciter & absqve ambiguitate diceret, an revocare doctrinam ſuam vellet an non. Reſpondit autem, qvoties iterato idem interrogaretur, ſimpliciter & pure, ſe non revocaturum, neqve enim ſe Papas, aut Concilia reſpice-*

ſpicere, qvæ ſæpe erraverint, ſed ſolum verbum Dei, qvod a ſuis partibus ſtare exiſtimet, hoc eſſe unicum judicem, qvem agnoſceret. Qvoniam igitur conſcientia ſua divino hoc verbo ligata eſſet, neceſſum eſſe, ut ex hoc erroris convinceretur, ſi vellent, ut ſalva conſcientia revocationem faceret. 1521.

§. XCV.

Admiſſus eſt die ſeqventi, id eſt, 18. April. circa veſperam, poſtqvam duas horas expectaſſet; inde factum, ut in noctem protraheretur conſeſſus. Qvæ dixerit, in relationibus ejus fuſius reperiuntur, non male tamen in compendium a Maimburgio contracta. Locutus eſſe dicitur in relatione ſupra allegata *Tomo I. Altenb. fol. 720.* modeſte & verecunde, non clamans, nec vehementi ſed moderata utens " voce, Chriſtiana tamen cum fiducia, eaqve animi præſentia, qvam ad- " verſarii ei adfuiſſe noluerint: ſperaverant enim, qvia dilationem pe- " tiiſſet, mitiora dicturum & revocaturum fuiſſe. Memorat ipſe in " Islebienſi, qvam dixi, relatione *fol. 734.* cum Germanice primum locutus eſſet, & eadem Latine dicere juberetur, hæſiſſe paululum, & reſpiratione opus habuiſſe, incaleſcentem & ſudantem a vapore circumſtantis multitudinis, & ob Principum, qvibus proximus erat, præſentiam, ita ut Fridericus Thunavius, Eqves Thuringus, ex primoribus Aulæ Electoralis, eum monuerit, ſatis locutum eſſe; ſed reſumto animo omnia Latine repetiiſſe, valde id probante Electore. Ultimam orationis partem adſcribere non piget, cum, increpante officiali & urgente, ut ſimplex nec cornutum reſponſum daret, revocarene vellet an non, ita locutus eſt: *Qvando ergo Sereniſſima Majeſtas veſtra, Dominationesqve veſtræ, ſimplex reſponſum petunt, dabo illud, neqve cornutum neqve dentatum, in hunc modum: Niſi convictus fuero teſtimoniis Scripturarum aut ratione evidenti, (nam neqve Papæ neqve Conciliis ſolis credo, cum conſtet, eos erraſſe ſæpius, & ſibi ipſis contradixiſſe) victus ſum Scripturis a me adductis, captaqve eſt conſcientia in verbis Dei, revocare neqve poſſum neqve volo qvidqvam, cum contra conſcientiam agere neqve tutum ſit neqve integrum.* Addidit verba Germanica: Hier

 ſtehe

Digitized by Google

I. §. 95. 1521. ſtehe ich/ ich kan nicht anders/ GOtt helff mir/ Amen! id eſt, *Hic ſto, non poſſum aliter, Deus me adjuvet! Amen.* Varillaſius aut autor, qvo uſus eſt, ignoratione Germanicæ lingvæ, putavit juramenti formula, Germanis ſveta, uſum eſſe Lutherum, qvo dicta ſua veluti confirmaret & clauderet, ſed fallitur. Nam & poſt iſta verba cum Officiali Trevirenſi in diſputationem qvandam venit de conciliorum infallibilitate, nec dixerat, ut jurantes ſolent: *Ita me Deus adjuvet!* ſed more precantis & optantis: *Deus me adjuvet!* Dimidiam vero conſeſſus partem Luthero per duas horas locuto applauſiſſe idem fatetur Varillaſius, idqve obſervaſſe Lutherum, tantoqve majori fiducia & libertate locutum eſſe, indignantibus ob id non parum, qvi Pontificiis partibus adhærebant, & Officiali Trevirenſi ſuccenſentibus, qvod non prius eum interrupiſſet, dimiſſum ſibilis proſecuti ſunt Hiſpani. Mererentur plurima ex dictis Lutheri adſcribi, ſed non niſi ſeqventia apponam, qvæ leguntur *Tomo II. Lat. Jen. fol. 437. b.* Alio patrocinio meis libellis adeſſe non poſſum, qvam ipſe Dominus meus Jeſus Chriſtus adfuit ſuæ doctrinæ; qvi cum coram Hanna de ſua doctrina fuiſſet interrogatus, & alapam a miniſtro accepiſſet, dixit: Si male locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo. Si Dominus ipſe, qvi ſciebat ſeſe errare non poſſe, non detrectavit teſtimonium adverſus ſuam doctrinam audire, etiam a viliſſimo ſervo; qvanto magis ego fex, non niſi errare potens, debeo expetere & expectare, ſi qvis teſtimonium reddere velit adverſus meam doctrinam. Itaqve rogo per miſericordiam Dei, Sereniſſima Majeſtas veſtra, Illuſtriſſimæqve Dominationes veſtræ, aut qvicunqve tandem, vel ſummus vel infimus, poſſit, reddat teſtimonium, convincat errores, ſuperet Scripturis propheticis & evangelicis; paratiſſimus enim ero, ſi edoctus fuero, qvemcunqve errorem revocare, eroqve primus, qvi libellos meos in ignem projiciam. Ex his arbitror, liqvidum fieri, me ſatis curaſſe & ponderaſſe diſcrimina & pericula, ſeu ſtudia & diſſenſiones, meæ doctrinæ occaſione in orbe excitatas, de qvibus heri graviter & fortiter admonitus fui. Mihi plane omnium jucundiſſima facies iſta in rebus eſt, videre ob verbum Dei ſtudia & diſſenſiones fieri. Is enim eſt verbi Dei curſus, caſus & eventus. Nam dicit: Non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim ſeparare hominem adverſus patrem &c. Proinde cogitandum nobis eſt, qvod Deus noſter ſit mirabilis & terribilis in conſiliis ſuis, ne forte

id,

Digitized by Google

d, qvod tantis ſtudiis tentatur, ſi a damnato verbo Dei exordiamur, 1521.
vergat poſtea potius in intolerabile malorum diluvium, & qvod ca- „
vendum ſit, ne Adoleſcentis hujus optimi Principis Caroli (in qvo „
poſt Deum multa ſpes eſt) infelix & inauſpicatum fiat imperium. „

§. *tt.*

Qvanqvam vero ei objiciebatur, eodem verbo divino condemnatos fuiſſe in Conſtantienſi concilio errores VViclefi & Husſi, qvos renovaret, & qvod apud concilium, non apud eum, ſtaret, verum ſenſum Scripturis dare; nihil tamen aliud ab eo impetrari potuit, neqve in comitiis, neqve in colloqviis, qvæ publice privatimqve cum Doctoribus eruditisſimis, præſentibus multis Principibus, & maxime Archiepiſcopo Trevirenſi, habebantur. Hic enim magnam operam adhibebat ad eum reducendum. Poſt multos ſermones ſine fructu hinc inde habitos, pro concluſione omni allegavit dictum Gamalielis ad Proceres Hieroſolymitanos, Apoſtolos in carcerem compingentes: Si eſt ex hominibus conſilium hoc aut opus, diſ- *Actor. 5.*
ſolvetur: Si vero ex Deo eſt, non poteritis diſſolvere. *Imperator ſtatim atqve Lutherus ſecunda vice auditus fuiſſet in conſeſſu Principum, ſcriptum ſua manu exaratum legi fecit, in qvo paratum ſe profitebatur, omnes ſuas vires pro defenſione religionis Catholicæ impendere, qvam ab Imperatoribus & Regibus anteceſſoribus accepiſſet, & jam a miſero Monacho ſubrui cerneret. Ideo cum adverſus ingenium ejus pertinax*

Digitized by Google

1521. *nax nihil proficeretur, juſſit eum d. 26. April. VVormatia excedere, dato iterum XXI. dierum ſpatio, ut ſe in locum tutum reciperet, addiditqve eundem fecialem, qvi eum adduxerat, easdemqve ſalvi conductus literas, qvibus fretus in comitiis comparuerat,*

§. XCVI.

Turbat hic omnia, & plurima præterit Maimburgius memoratu digna. Seqventi poſt ſecundam Lutheri admiſſionem die, id eſt, d. 19. Aprilis Cæſar ex ſchedula illa Burgundice (ait Cochlæus) id eſt, Gallice ſcripta, qvid ſibi videretur, juvenili ardore & præter morem comitiorum recitari fecit, cum Principes ſententiam rogare debuiſſet. Itaqve nihil feſtinatione illa effectum eſt, ſed is dies cum ſeqventi deliberationibus conſumtus. *Interea*, ut in actis, *Tomo I. Jen. fol. 439. a.* refertur, *viſus & viſitatus eſt*, ut ibi dicitur, *Lutherus a multis Principibus, Comitibus, Baronibus, Eqvitibus, Nobilibus, Sacrificis, Religioſis, Profanis; & vulgus curiam circumſidens videndo ſatiari non potuit. Schedulæ etiam binæ fuerunt affixæ, una contra Lutherum, altera, ut videbatur, pro illo.* Fœdus enim Nobilium qvadringentorum protegendi ejus cauſa initum ſignificabatur, & Sickingii copiæ, qvas in promtu habebat, metuebantur, ſed ſuppoſititiæ atqve in ejus invidiam compoſitæ credebantur minæ, & ab ipſo Cæſare irridebantur, ut Pallavicinus notavit. Addit tamen hic, precibus Moguntini plus juſto timidi (qvod ei etiam Lutherus objectare ſolebat) obtentum fuiſſe a Cæſare, ut triduum indulgeret, intra qvod non qvidem publico nomine, ſed ab iis, qvi vellent, ex Principibus, cum Luthero ageretur, tentando, an ad revocationem impelli poſſet. Suſcepit negotium Richardus a Greiffenclau, Archiepiſcopus Trevirenſis, adſcitisqve Electore Brandenburgico, Epiſcopis Auguſtano & Brixienſi, Magiſtro ordinis Teutonici, Georgio Saxoniæ Duce, & ex Comitibus & Civitatum delegatis qvibusdam, Lutherum d. 24. April. ad ſe introductum
Add. per Hieronymum Veum, Cancellarium Badenſem, eruditionis & eloqventiæ nomine etiam Luthero laudatum, cohortari fecit, multis argumentis ex locis Rhetoricis, ab honeſtate, utilitate, periculo, ſalute publi-

Digitized by Google

publica & privata petitis, ut a propoſito diſcederet. Lutherus actis gratiis, qvod ſe homuncionem tanti Principes commonefacerent; ad id, qvod inter objecta odioſisſimum erat, nempe qvod concilia rejiceret, paucis reſpondit, ſe Conſtantienſe ſolum improbare, qvod contra ſymbolum Apoſtolicum in damnanda Husſi de Eccleſia doctrina impegiſſet: ſcandali vero, qvod metuebatur, culpam a ſe ita amoliebatur, ut diceret, inevitabile eſſe, ut doctrina Chriſti non pariat ſcandala: ex verbo Dei deniqve omnia ſua examinari & decidi cupiit petiitqve. Id cum habita interim a Principibus conſultatione digreſſus & revocatus repeteret, & apud Cæſarem intercedi pro ſe rogaret, ne contra conſcientiam ſuam qvidqvam agere cogeretur, dimiſſus ex illo conventu fuit, cum ultimo interrogante Electore Brandenburgico, an in eo perſiſteret, ut, niſi Scriptura convictus nollet cedere, reſpondiſſet: *Etiam, Domine clementiſſime, vel rationibus clariſſimis & evidentibus.* Sevocatum poſtea in Trevirenſis triclinium Eccius officialis, & Cochlæus adorti ſunt acri & ſophiſtica, ut refert, diſputatione, qvibus aſſiſtentibus ſibi D. Schurffio & Amsdorffio, reſpondit. Finis erat, ut eum admonerent, ne amplius doceret aut ſcriberet. Prorogato iterum ad biduum ſalvo conductu, d. 25. April. Veus ille Badenſis & D. Peutingerus Auguſtanus permovere conati ſunt Lutherum, ut Cæſari & imperio judicium de ſcriptis ſuis permitteret; qvod non abnuit, ſi ſecundum Scripturam judicare vellent. Redeuntes dein poſt meridiem poſtularunt, ut ſaltem Concilio ſubmitteret dogmata ſua; in hoc qvoqve eadem conditione conſenſit, ſi ex Scriptura deciderentur. Sed illis, uti qvidem in Lutheri Actis refertur (diſſentiente Cochlæo) Trevirenſi renuntiantibus, Lutherum ſimpliciter Concilio deciſionem detuliſſe, vocatus ad ipſum Trevirenſem, conditionem adjectam a ſe fuiſſe oſtendit, & poſt humanisſimum colloqvium, qvod primum cum ſolo Electore, dein & præſentibus Conſiliariis habitum fuit, qværenti Principi, qvale cauſæ huic remedium inveniri poſſit? reſpondit, ut Maimburgius & omnes narrant, allegato dicto *Actor. 5.* ita qvidem, ut diceret, intra triennium aut biennium ſponte ſua periturum eſſe propoſitum ſuum, ſi non eſſet ex Deo. De *Concilio Conſtantienſi* denuo moto ſermone, perſtitit in ſententia, verbo Dei contraria deciſiſſe, & ſe caput vitamqve prius amiſſurum, qvam verbum

I. §. 96.

1521. Dei deſerturum. Poſt qvæ benigne & promiſſa ſecuritate redeundi unde venerat, dimiſſus fuit. Eodemqve die denunciatum ei eſt ab Eccio Trevirenſi & Secretario Cæſareo, ut (data ad 21. dies ſecuritate) abiret, qvoniam poſt tot commonitiones ad cor & unitatem redire nollet, Cæſarqve officium, ut advocatus fidei Catholicæ, facturus eſſet; addiderunt prohibitionem, ne in itinere concionaretur, aut alio „ modo populum concitaret. Reſpondit Lutherus: ſicut Domino „ placuit, ita factum eſt, ſit nomen Domini benedictum. Addiditqve: „ ſe ſupplicem, primum omnium, Serenisſimæ Cæſareæ Majeſtati, & re- „ liqvis Imperii Ordinibus, gratias agere, qvam poſſet, maximas, pro „ tam benigna & clementi audientia, proqve conductu libero & ſervato „ & ſervando. Neqve ſe qvidqvam deſideraſſe, niſi reformationem per „ Scripturam ſanctam, a ſe tantopere flagitatam. Alioqvi pro Cæſa- „ rea Majeſtate & Imperio paſſurum omnia, vitam & mortem, famam „ & infamiam, nihilqve ſibi prorſus reſervaturum, niſi unicum verbum „ Domini liberum ad confitendum & teſtificandum illud. Poſtremo „ Cæſareæ Majeſtati & toti Imperio ſe humillime, tum commendare, tum ſubjicere. *Tom. II fol. 440. 441.* Poſtridie d. 26. April. ſalutatis, qvi eum freqventiſſime convenerant, patronis & amicis, ſumto jentaculo abiit, comitatus ab iis, qvi eum adduxerant, & inſeqvente mox Feciali, qvi illi Oppenheimii pernoctanti junctus eſt. Pallavicinus alleganti conſilium Gamalielis Luthero inſultans, etiam Mahommetiſmum & Calviniſmum defendi poſſe putat, qvia ab hominibus non potuerint diſſolvi, impingitqve impudentisſime Luthero calumniam, ac ſi doceat, *ſcelem etiam ex Deo eſſe.* Sed Lutherus ad hominem argumentatus eſt, utqve violentiam, qvæ parabatur, declinaret; ſatis alioqvin certus, non ab eventu ſolo cauſæ ſuæ juſtitiam pendere, cujus fundamentum pro conſcientia ſua unice in verbo divino collocabat. Qvicqvid autem malevoli de geſtis Wormatiæ a Luthero & cum eo, muginentur, illuſtre in omne ævum exemplum, cui par nullum memorari poteſt, Imperator, Principes Proceresqve, & Lutherus utrinqve ediderunt: Illi qvidem, qvod privatum & monachum, tum, qvod maximum erat, damnatum jam ſolenniter a Pontifice, in conſeſſum ſuum ſplendidisſimum admiſſum, benigne & patienter audiverint, ſecuritatem promiſſam, ſpretis multorum, qvi tollendum homuncionem dicerent, ſuggeſtionibus ſervaverint, amice & humaniter in colloqviis

1521.

loqviis particularibus tractaverint, etſi præter unum Saxoniæ Electorem nemo tunc patrocinium ejus neqve hic tam aperte profiteretur, ut cauſam ejus ſuam faceret. Errat enim Varillaſius, cum Philippum, Hasſiæ Landgravium, una cum Saxone, defenſionem in his conciliis Luthero præſtitiſſe refert. Nondum enim hic ad partes acceſſerat, qvod ipſe Lutherus in relatione Islebienſi ſæpe allegata fatetur, narrans: veniſſe qvidem ad ſe Philippum, & jocatum aliqvid eſſe de doctrina, ſed abeuntem, porrecta manu hoc ſolum dixiſſe: *Si jure niteris, Deus tibi aſſiſtat.* Non multum differunt, qvibus celeberrimus Eqves Georgius Frundsbergius, de qvo alibi dicendi locus erit, Lutherum allocutus eſſe perhibetur. Hic enim euntis in conſeſſum humerum manu feriens dixiſſe fertur: *O fratercule, tu gradum nunc facis, qvalem ego multiqve belli duces, in periculoſisſima acie vix fecimus: ſi tamen recte ſentis, & tua cauſa certus es, pergas in nomine Domini, & confidas, non deſeret te Deus.* Verba Germanica ſignificantiora ſunt, relata in breviarium vitæ Lutheri Tomis Altenb. annexum ex *Cyr. Spangenb. ſpeculo nobilitatis fol. 54. a.* Münchlein/ Münchlein/ du geheſt ietzt einen Gang/ dergleichen ich und mancher Oberſter/ auch in unſer aller ernſteſten Schlacht-Ordnung nicht gethan haben. Biſtu auff rechter Meinung/ und deiner Sache gewiß/ ſo fahre in Gottes Namen fort/ und ſey nur getroſt/ GOtt wird dich nicht verlaſſen. Illa qvaliscunqve Principum & populorum propenſio, ingens qvidem omnium ſtudium, cognoſcendæ tandem veritatis Evangelicæ & excutiendi jugi Pontificii oſtendit; ſed imperfecta adhuc & incerta erant omnia. Qvapropter admiranda merito eſt, nec humanis viribus, ſed ardentisſimis precibus Lutheri (qvarum formula aliqva *Tomo I. Altenb. fol. 726.* exhibetur) tribui debet, qvæ in eo eminuit præſentia animi & invincibilis in veritate profitenda conſtantia, ad conſpectum & minas tremendarum poteſtatum ſervata, nec non dexteritas in refutandis adverſariis, qvam negare tandem poſt tot extenuationes non plane auſus Pallavicinus lateribus, id eſt, clamori & corporis robori Lutheri tribuit. *Lib. II. cap. 1. n. 5.* Ipſe vero vir admirandus, ut mos eſt optimo cuiqve, ſibi non ſatisfecit, & hoc anno, qvanqvam deſperatis pene rebus ſuis, exul & ſemicaptivus, tum corpore pesſime valens, in literis ad Spalatinum d. 9. Septembr. datis conqveritur: *Ego timeo valde & vexor conſcientia, qvod tuo & amicorum conſilio cedens, Wormatiæ remiſi*

1521. *ſpiritum meum, & idolis illis non exhibuerim Eliam qvendam; Alia audirent, ſi denuo ſiſterer coram eis*, & ad Hartmuthum Cronbergium anno ſeqventi ſcribens *P. II. Ep. p. 103. b. Wormatiæ in amicorum nonnullorum gratiam, ne viderer reluctari pertinacius, ſpiritum meum preſſi, nec tyrannis animoſius & obfirmatius Evangelio confitendo reſtiti, qvo nomine non ſemel poſt a perfidis & impiis male audire coactus ſum. Ut gentiles impii (ut ſunt) judicare ſolent, & ipſi judicant, qvi nullius aut fidei, aut ſpiritus capaces unqvam fuerint. Ejus tamen animi mo-*
Add. *derationis & habiti honoris ſæpe numero me & tæduit & piguit.*

§. XCVI.

d. 26. Maji. apud Goldaſt. Conſt. Imper. t. 2. Cochl. act. Luth.

Seqventi menſe in templo majori præſentibus omnibus Principibus publicari fecit Edictum ſuum Imperiale, qvo Lutherus ab Imperio, ut ſchiſmaticus & hæreticus manifeſtus proſcribitur, & interdicitur omnibus, ne illum recipiant aut protegant, neqve libros ejus habeant, poteſtate omnibus facta, ipſum ejusqve complices atqve protectores invadendi, & eorum bona mobilia atqve immobilia capiendi.

§. XCVII.

Prius qvidem de itinere Lutheri cum Pallavicino dicendum fuiſſet, ſed ſeqvor Maimburgium. Edictum rigoroſiſſimum fuiſſe nemo mirabitur, qvi ex Pallavicino intelliget, ab Aleandro conſcriptum fuiſſe. Qvidqvid igitur oratione illa ſua jam exprobraverat Luthero, qvicqvid ex ſcriptis ejus odioſum eruere, & in peſſimam partem interpretari potuit, omne deniqve affectuum & ſtyli virus in illum effudit, adeo ut dicat, *illum unum non ut hominem, ſed diabolum ipſum, ſub hominis ſpecie, ad perniciem generis humani aſſumta monachi cuculla, qvam plurimorum hæreticorum damnatiſſimas hæreſes jam diu ſepultas, in unam ſentinam congeſſiſſe, aliqvas etiam de ſuo excogitaſſe: & ſub ſimulata fidei prædicatione, & Evangelicæ veritatis profeſſione, omnem Evangelicam pacem & charitatem, omnemqve rerum ordinem, & pulcher-*

Digitized by Google

cberrimam deniqve Eccleſiæ faciem invertere, labefactare & penitus perfundare moliri. Hos flores dignos habuit Jeſuita, qvos operi ſuo innecteret. Seqvitur dein, ut moris eſt, ex illis præmiſſis atrociſſimarum pœnarum interminatio, in Lutherum ejusqve patronos, fautores, doctrinæ ſectatores, librorum lectores, evulgatores &c. Sed & alterius ſecreti revelationem Pallavicino debemus. Qvod dies edicti, licet 26. Maji (poſtqvam plurimi ex Electoribus & Principibus interqve hos Saxo jam diſceſſiſſent) publicati, retractus ad diem ejus menſis octavam fuerit, Vide *Lib. I. cap. 28. n. 7.* Id factum eſt, ut omnibus ſuffragiis approbatum eſſe videretur, qvanqvam paucis probatum fuiſſe fama erat, ut Sleidanus notat. Ut adeo fruſtra Pallavicinus de univerſæ Nobilitatis Senatusqve Germaniæ conſenſu, contra Paulum Venetum glorietur, ab eventu mox ſecuto ſatis refutatus. Vulgatum fuit Edictum utraqve lingva, & extat varia forma, inſertum etiam Lutheri Tomis Germanicis. Vide *Tom I. Altenburg. fol 736.* De effectu poſtea videbimus. Parum abfuit, qvin Aleandri conſilium ſtatim ſucceſſerit; de qvo ex Spalatini relatione ad Linccium ſcripſit hoc anno, anteqvam Wormatiam iret Lutherus *Lib. II. epiſtolar. p. 8. a.* auſum nempe dicere: *Etiamſi vos Germani, qvi minimum omnium dependitis æris Romano Pontifici, jugum ſervitutis Romanæ excuſſeritis; tamen curabimus, ut mutuis cædibus abſumti veſtro cruore pereatis.*

§. xx.

Sed multum abfuit, ut edictum hoc, qvem Imperator cupiebat, effectum haberet. Dux enim Saxoniæ, qvi publicandum id fore ſciebat, ut & Imperatoris offenſam evitaret, nec tamen Lutherum deſereret, ſecreta juſſa dederat, qvibus ex compacto obſeqvens Lutherus fecialem ſuum Friburgi a ſe dimiſerat. Inde ab hominibus perſonatis in ſylva qvadam, ſimulata vi, curru extractus, in arcem Veſtberg, monti impoſitam, in regione fere deſerta prope Alſtad, du-

Digitized by Google

1521. *ctus, ibiqve per menſes plusqvam novem incluſus, ſplendide tamen habitus eſt, nemoqve reſcivit, ubi eſſet. Fertur ipſe Saxoniæ Dux idſcire noluiſſe, ideoqve tantum mandaſſe, ut in locum aliqvem tutum abderetur, nempe ut apud Imperatorem jurare poſſet, ſe neſcire, qvo Lutherus confugiſſet. Interea hæretici hujus ſectatores ubiqve diſſeminabant, Papiſtarum inſidiis necatum eſſe, qvod fere in ſeditionem VVormatiæ erupiſſet, in magnum vitæ periculum adducto Nuncio Aleandro, qvem Lutherani vehementer oderant. Majus vero impedimentum executioni Imperatorii edicti attulit, & negotium hoc bene cœptum meliori exitu deſtituit, qvod Imperator poſt comitia VVormatienſia cogeretur in Hiſpaniam ad ſedandos tumultus redire, qvos mala gubernatio miniſtrorum ſuorum Belgarum ibi excitaverat. Tunc enim magni protectores Lutheri, Dux Saxoniæ, & Comes Palatinus Imperii Vicarii, ſumma autoritate fruebantur. Itaqve edictum Caroli Qvinti executioni non fuit mandatum, & Lutherani ſub illorum præſidio potentiores & inſolentiores, qvam unqvam facti ſunt.*

Cochlæus.

§. XCIIX.

Dicendum tandem eſt de itinere Lutheri. Venit is d. 28. April. Dom. Cantate Friedburgum ſive Friedbergam: Wetteraviæ id oppidum eſt Imperiale cum caſtro Liberæ nobilitatis, a Maimburgio Typographorum errores incaute ſecuto *Friburgum* vocatur. Inde literas ad Imperatorem & Ordines Imperii ſcripſit, eodem utrasqve tenore:

tenore. Recenſet qvæ ſecum acta erant, gratias agit pro impetrato „ & ſervato ſalvo conductu, qveritur tamen, qvod dogmata ſua ex ſa- „ cris literis non eſſent examinata, harum veritatem & præeminenti- „ am omnibus modis extollit, & conſcientiam ſuam illis devinctam eſſe „ teſtatur, petitqve iterum inſtantisſime, ut ſub fide Cæſaris a judicibus „ non ſuſpectis, eruditis, liberis, tam profanis qvam Eccleſiaſticis audia- „ tur, qvibus libellos & dogmata libentisſime eſſet ſubmiſſurus: roga- „ re ſe hæc dicit, non ſui cauſa, qvi ſe nullius eſſe ſciat pretii, ſed totius „ Eccleſiæ nomine; nihil enim ſe qværere, qvam gloriam Dei & com- „ munem omnium ſalutem, neqve ſe conſiderare, ſive ab adverſariis con- „ demnetur ſive non: orare etiam pro illis, ſed maxime pro Cæſare & „ Germaniæ, patriæ ſuæ, Ordinibus. *Lib. I. ep. 223. 224.* Has literas poſtmodum typis divulgatas, omni cum reverentia & ſubmiſſione, nullaqve cujusqvam inſectatione ſcriptas, feciali Wormatiam ad Spalatinum reportandas dedit poſtero die. Ibat enim Friedberga in Cattorum provinciam, eaqve nocte Grünbergæ hoſpitium habuit, qvod oppidum Philippi Landgravii erat, qvi literis commeatus, ut diximus, ſpeciatim ei caverat, ut adeo earum fide tutus in Thuringiam proficiſci poſſet. Dimiſſum fecialem fuiſſe ſuſpicatur, Cochlæi ductu, Pallavicinus, ut qvæ ſecuta eſt occultatio Lutheri, tutius expediri potuerit: ſed ex hujus actis ſcriptisve, in qvibus nihil diſſimulat, tale nihil apparet. Cæterum hiſtoria itineris & captivitatis ex Lutheri literis ad amicos d. 12. Maji & ſeqventibus ſcriptis recte cognoſcitur. Vide *Libri I. epiſt. 226. & 229.* Mire prædicat Abbatis Hersfeldenſis, qvi Imperii Principibus accenſebatur & Benedictini Ordinis erat, humanitatem ſibi exhibitam, & ut ipſo flagitante concionatus fuerit, neqvicqvam inhibitionem Wormatienſem opponens. Captus autem eſt, cum Iſennaco, non recta, qvam in Saxoniam euntes per Gotham Erfurtumqve habent via, ſed ad inviſendos propinqvos ſuos, in tractu Salzungenſi, magno numero, ut refert, habitantes, deflecteret, prope arcem Eqvitum Hundiorum, Altenſtein, & vicum Schvveina, ad radices ſylvæ Thuringiacæ, Vierram amnem verſus ſitæ, in ditione Electorali. Retro inde ductus fuit per ſylvas in arcem ſupra Iſennacum in altisſimo montium vertice conſtructam, vetuſtisſimam Landgraviorum Thuringiæ ſedem, & Sanctæ Eliſabethæ habitatione aliisqve

§.98. 1521. qve caſibus notam, qvæ vocatur *Wartburg* vel *Wartemburgum*, qvaſi dicas *Caſtellum ſpeculæ*. Mirus hic eſt noſter, de locis, ut apparet, ſibi incognitis tam confidenter qvam falſiſſime ſcribens. Cum enim apud Pallavicinum *Waſtburgum*, vel, ut interpres Latinus ſcripſit, *Weſtbergam* inveniſſet, (voces nihili) Cochlæum etiam conſuluit; at hic ex ſermonibus tunc ſparſis mendaciſſimum lubenter arripuerat, ut Lutherum in arcem *Alſtet*, abductum ſcriberet. Ea cum oppido cognomine plus bidui itinere Wartburgo diſtat, & Munzerum Parochum habuit, ruſticæ ſeditionis incentorem, cujus cum Luthero comparatio qvædam opportuniſſima hic viſa eſt Cochlæo. Ex diverſis his erroribus unum conflavit Maimburgius, ſimul &, neſcio qvod, deſertum, in tractu, qvalis circa *Alſtedium* eſt, freqventiſſime habitato, effinxit. Neqve montes & ſylvæ circum Iſennacum & Wartburgum deſertam faciunt regionem, qvæ & populoſa eſt, & ob viam regiam ex Thuringia in Cattos& ad Rhenum notiſſima. Sed tales lapſus, (qvamvis ab audacia veniant, incomperta tradentis) condonari poſſunt homini peregrino, modo nocentioribus aliis careret. Modeſtior tamen idem eſt Pallavicino magiſtro. Hic enim non ſolum refert, qvod locum cuſtoditi Lutheri ideo neſcire voluerit Elector, ut jurare Cæſari, ſi opus eſſet, de ignorantia poſſet, qvod hactenus ſeqvitur Maimburgius, ſed & juraſſe dicit. Si conjecturis uti licet, ubi deſunt rei geſtæ clara teſtimonia, credere malim, non ſine Cæſaris ipſius conſcientia hunc ſervandi Lutheri modum adhibitum fuiſſe. Ipſe mihi Pallavicinus facem præfert *Lib. I. cap. 28. n. 5.* Caroli calliditatem revelans, qvi Pontificis amicitiam contra æmulum Galliæ Regem, condemnando Lutherum, ita ambiebat, ut tamen neglecta Edicti executione media ſibi ſervaret, ſuis commodis varie proſpiciendi, ſi Pontificis fides, qvæ lubrica habebatur, labaſceret. Certe qvæ poſtea acciderunt, dubitare vix ſinunt, cauſam Lutheranam & prætextibus & utilitati ſæpius ſerviiſſe. Qvapropter præter abſentiam Imperatoris alias etiam cauſas non obſervati Edicti fuiſſe oportet; inter qvas Dei providentia pro ſumma & præcipua numerari debet. Nam Principes ad hoc usqve tempus præter conniventiam qvandam nihil præſtabant, ſola Sickingii circa Rhenum eaqve debilis factio tumultuoſius agebat, infelici, ut in tempore dicetur, exitu.

§. 99.

§. 55.

Lutherus ipſe in ſolitudine ſua, qvam Pathmon Inſulam *vocabat, indefeſſe laborans, multis novis libellis ſubinde editis, ſuos confirmabat, & veteres errores ſtabiliens etiam novos indies invenit. Eo ipſo in loco tractatum* de confeſſione ſecreta *conſcripſit, qvam crudeliter a Papis inventam eſſe dicit, ad torqvendas immaniter conſcientias. Ibidem Doctori* Latomo *reſpondit, defenditqve omnia, qvæ Lovanienſes Doctores in ſcriptis ſuis condemnaverant, præcipue hanc propoſitionem, qvod Deus homini mandet, qvæ præſtare non ſit poſſibile, & qvod gratia ita operetur bonum a Deo præceptum, ut voluntas nihil contribuat, qvam malum & peccatum, & ſemper in omnibus bonis operibus peccet. Ibidem præterea compoſuit tractatus* adverſus Miſſas privatas, *aliosqve, in qvibus ultra ea, qvæ in libro* de captivitate Babylonica *dixerat provectus; ſtatuit Miſſam non poſſe eſſe ſacrificium; nullum eſſe purgatorium, neqve transſubſtantiationem, ſed corpus & ſangvinem Jeſu Chriſti in Sacramento ſub ſubſtantia panis & vini eſſe; Laicis duas Sacramenti ſpecies eſſe porrigendas; nullam eſſe inter Clericos & Laicos differentiam; cuilibet in Eccleſia eandem conſecrandi & adminiſtrandi Sacramenta, itemqve docendi poteſtatem competere, qvamvis ordinis & decoris cauſa Se-*

Luth. tom. 2.

omne opus bonum eſt peccatum
Luth. t. 2.

Digitized by Google

1521. *nioribus demandetur, per qvos intelligit Presbyteros & Epiſcopos, duoqve hæc nomina non niſi unam, ait, rem ſignificare; nihil eſſe qvod conſcientiam noſtram obliget, qvam qvod in Evangelio præſcriptum & præceptum eſt, præcepta vero & conſilia æqvali modo omnes Chriſtianos obligare; nullum votum qvam qvod in Baptiſmo fit, obligatorium eſſe. Ex hoc capite in ſeceſſu illo ſuo tractatum* contra vota monaſtica & cœlibatum Eccleſiaſticum *compoſuit, illaqve & hunc directe libertati filiorum Dei adverſari aſſerit. Ita oſtium ad vitam diſſolutam apertum fuit iis, qvi amiſſæ libertatis deſiderio angebantur, & brevi tempore monaſteria utriusqve ſexus deſerta, multiqve Monachi & Presbyteri in magna Germaniæ parte, uxoribus juncti, apparebant. Eodem vero tempore non parum commotus eſt, cum intelligeret, qvod* Sorbona, *cujus judicio ſe cum magno ejus elogio ſubmiſerat d. 15. April. plusqvam centum theſes doctrinæ ſuæ, ex libris ſuis excerptas, tanqvam execrabiles, hæreticas, impias, ſchiſmaticas & blaſphemas condemnaſſet.*

§. XCIX.

Multa hic ſed imperfecte, crude, maligne, confuſe dicuntur, qvæ ſi evolvere, ordinare, refutare, ut fieri poſſet, vellem, volumen conficerem, ſed brevitatis cauſa pauca annotabo. Lutherus prudentiæ & poteſtati politicæ obtemperans potius, qvam ſuo conſilio vel conſenſu in arcis ſolitudinem abditus, multa patiebatur; qveritur enim in epiſtolis, qvas dixi, de valetudine ex obſtructionibus pene deſperata, ita ut multoties medicinæ cauſa Erfordiam excurrere vellet:

Digitized by Google

let: improbat vir laborioſus & parſimoniæ monaſticæ ſvetus, abundantiorem & delicatiorem victum (qvem poſt aliqvod demum tempus a Principe ſibi ſuppeditari divinavit potius, qvam ſcivit) tentationibus non ſatis fortiter ſe dicebat reſiſtere, ad orationem langvere, crapuloſum atqve otioſum deſidere: maxime vero de Eccleſiæ ſtatu & Wittenberga ſua angebatur. Ego, *ſcribit, Melanchthoni Lib. I. ep. 226.* „ hic ſedens tota die, faciem Eccleſiæ ante me conſtituo, & illud video „ Pſalm 88. nunqvid vane conſtituiſti omnes filios hominum? Deus, „ qvam horrendum iræ Dei ſpectrum eſt, abominale illud Romani Antichriſti regnum: ac meam duritiam deteſtor, qvi non totus in lachrymas reſolvor, ut & ego fontibus lachrymarum flerem interfectos „ filios populi mei. Sed non eſt, qvi ſurgat & teneat Deum, aut opponat ſe ſe murum pro domo Iſrael, in hoc die noviſſimo iræ ejus. O dignum regnum Papæ, fine & fece ſeculorum. Deus misereatur noſtri. „ Et *epiſtola 231.* ad eundem: Pro verbi gloria, & aliorum & mea mutua confirmatione mallem inter carbones vivos ardere, qvam ſolus ſemivivus atqve utinam non mortuus, putere. Conſolatur tamen ſe „ ex Dei voluntate, additqve. Ego etiam, ſi peream, nihil peribit Evangelio, & Philippum ſperat Heliſæum fore, Eliæ ſuccedentem. *item:* Si Papa omnes aggreditur, qvi mecum ſentiunt, ſine tumultu non erit „ Germania, & qvo citius id tentaverit, hoc citius & ipſe & ſui peribunt, „ & ego revertar. Deus ſuſcitat ſpiritus multorum, atqve adeo & vulgi corda, ut mihi veriſimile non ſit, poſſe rem iſtam vi compeſci, aut ſi „ compeſci cœperit, decuplo major erit. Sæpius optat, ut dignus habeatur mortem pro veritate oppetere, honoremqve ſui occidendi Georgio, Saxoniæ Duci, veluti defert; neqve enim alius majori zelo edicti Wormatienſis executionem curabat, qvanqvam & de Electoris Brandenburgici rigore qveritur. Interim a vi & tumultu ita abhorrebat, ut Erfurtenſis plebis & Academicæ Juventutis petulantiam in Clerum omnibus modis improbaret, licet ſui cauſa fieri audiret. Notanter ſane in fragmento qvodam Epiſtolæ *(n. 230. Lib. I)* ſcribit: Etſi bonum eſt impios coerceri, modus tamen iſte Evangelio noſtro parit „ & infamiam & juſtam repulſam. Vehementer me offendit gratia iſta „ hominum in nos. Ex qva liqvido videmus, nondum eſſe nos dignos „ coram Deo verbi ſui miniſtros, & Satanam in noſtra ſtudia ludere & „ ridere. Affligebat etiam aulæ timiditas, ex qva difficultas oriebatur

1521.

Digitized by Google

1521. in publicandis ſcriptis qvibusdam Lutheri & habendis diſputationibus, ita ut Academiæ Profeſſores, interqve eos Melanchthon animum fere deſponderent. Itaqve hunc, & cum eo reliqvos, d. 13. Julii ſcribens cohortatur, *ne aula conſilia ſeqvantur, ſed præveniant, ſicut ipſe fecerit; dimidium* (ait) *factum non eſſet, ſi ab illius* (Spalatini) *conſilio pependiſſem, ſunt etiam ibi homines, ſicut & nos. Lib. I. epiſt. 234.* Sed poſtea die Martini ſive 11. Novembris acerrime reſpondet Spalatino *(epiſt. 251.)* & ſcriptum qvod adverſus Moguntinum, ut poſtea dicemus, paraverat, invito ipſo & Principe publicaturum ſe eſſe conſtanter affirmat, perditionem utriqve comminatus; & maſcule affirmans, pacem Dei paci mundi præferri debere, nec ſe moveri, qvod qvidam ex ſuis immodeſtius agant, non ideo ruiturum Evangelium; etiam inter Apoſtolos Judam fuiſſe; verbo, non gloriæ verbi adhærendum eſſe: *alienetur,* ait, *a nobis, qvi alienatur; cur non ſpectat noſtra meliora & firmiora? cur ſpectat pejora & infirmiora?*

§. C.

Qvod vero ad libros ejus in hoc ſeceſſu elaboratos attinet, ſtupendus eſt labor viri, tot curis agitati & corpore male habentis. Non omnes enumerat Maimburgius, nec mihi neceſſe videtur catalogum omnium ex Tomis huc transſcribere, aut contenta promiſcue enarrare. Confirmavit in qvibusdam qvæ antea ſcripſerat & contradicentes refutavit; qvædam vero poſt novas meditationes & diſputationes propoſuit, qvæ utinam ſincere retuliſſet Maimburgius. Sed non alibi magis, qvam in librorum & dogmatum recenſione oſtendit, Jeſuitam ſe & ſectæ propugnatorem non Hiſtoricum eſſe. Duobus fundamentis omnia ſcripta Lutheri dogmatica innituntur: Affirmat *ut certa & credenda, qvæ ex ſacra Scriptura probari poſſunt.* Negat *articulos fidei eſſe, qvæ ex Scriptura pro talibus non poſſunt demonſtrari.* Itaqve fruſtra debacchantur in Lutherum adverſarii, & in his Maimburgius, qvi ex aliis principiis eum adoriuntur; ut jam ſub initium commentarii hujus monuimus. Confeſſionem igitur privatam, qvalem Romanæ Eccleſiæ Sacerdotes ex Bulla Pontificia, præcipue in ſeptimana ſancta exigebant, rejecit Lutherus, qvia, ut breviſſime ad articulos Wormatiæ excerptos reſpondit, ex Scriptura probari neqvit *(Tomo II. Jen. fol. 441. b.)* retinendam autem cenſet debita cum moderatione. Tractat hæc

hæc libello Germanico d. 1. Jun. 1521. Franciſco a Sickingen dedicato, 1521.
qvi extat *Tomo I. Altenb. f. 783. & ſeqq.* Vehementisſime in abuſus, qvi partim dominatu partim negligentia & pravis moribus Epiſcoporum irrepſerant detonaſſe Lutherum, non poteſt negari; imprimis qvod nihil effecerint omnibus illis de confesſione legibus & conſcientiæ tor- *Add.*
turis, ad fidem populi augendam & vitam corrigendam, ſed ſtulta ſaltem opinione homines imbuerint, ac ſi confesſione privata, & qvæ eam ſeqvuntur ſatisfactionibus a Clero impoſitis, omnia crimina expiarentur, qvæ interim millies & publice repetebantur. Docet e contrario confesſionis & cenſuræ ſalutaris modum ex *Matth. XVIII, 15-20.* qvibusqve rationibus Chriſtiani ad ſpontaneas confesſiones moveri posſint & debeant, nempe ex utilitate ſubmisſionis & mortificationis, & ex ſolatii ubertate, qvod abſolutio Eccleſiaſtica ob promisſionem Chriſti ſecum fert. Ex his conſtat, nihil agi adverſus hoc dogma, ſi nil niſi decreta Pontificis pro eo allegentur, donec horum divina ſtabiliatur autoritas; ideoqve nec hæreticum eſſe, qvod Scripturæ dictis firmatur, donec horum ſtat (ut merito ſtare debet) adverſus decreta & temporum præſcriptiones majeſtas. De hoc tractatu (qvamvis ejus verſionem promiſerit Lutherus) qvia Latine non extat, ex Cochlæo edoctus fuit noſter, ſapienter tamen omiſit, qvæ vitilitigator iſte ex præfatione ad Sickingium extorſit, qvaſi Lutherus vim minitatus fuerit Pontifici & Clero: neqve enim plus qvam hoc ſcribit, *vereri ſe, ne poſt ſpreta omnia, qvæ verbo & ſcriptis, & in duobus comitiis examinanda propoſuiſſet, ſe jam ex acie qvaſi abducto, inveniatur aliqvis, qvi non verbis ſed re doceat.* Id vero non multo poſt (ut alia taceam) magnam cleri partem in Germania per tumultum ruſticum expertam eſſe conſtat, improbante & dolente Luthero, ut in loco dicemus. Qvi & hoc ipſo anno ult. Febr. ad Spalatinum ſcribens *(Lib. I. ep. 214.)* mentem ſuam ſatis explicat. Omnes, *ait*, divinant, fore Bohemicæ ſimi- „
lem ſeditionem in noſtros qvoqve clericos graſſaturam. Ego ſine „
culpa ſum; qvi hoc molitus fui, ut nobilitas Germaniæ non ferro ſed „
conſiliis & edictis, qvod facile posſunt, Romaniſtis illis modum po- „
neret: nam contra imbellem vulgum Cleri, idem eſt ac contra fœmi- „
nas & pueros bellare. „

§. CI.

De Lutheri ſcripto *adverſus Jacobum Latomum*, Theologum Lovanien-

vanienſem, ob rixas cum Reuchlino & Eraſmo non incelebrem, (qvod extat *Tom. II. fol. 400. & ſeqq.*) ſub titulo *Rationis Latomianæ pro incendiariis Lovanienſis Scholæ ſophiſtis reddita, confutatio Lutherana*, jejune & maligne agit Maimburgius. *Primo* enim verum non eſt, qvod omnia defenderit in hoc tractatu Lutherus, qvæ Lovanienſes condemnaverant; ſed præteritis, ut expreſſe ait, qvæ de pœnitentia & indulgentia diſputata ſunt, ſolummodo paradoxum illud aſſeruit, qvo ſuperbam de viribus humanis ſeu merito congrui ſententiam exagitabat: *Omne bonum opus eſt peccatum.* Vide *fol. 407. 434.* *Deinde* Tomum ſecundum citat, foliorum plusqvam ſexcentorum librum Maimburgius, in qvo iſtam propoſitionem, veluti piſciculum in mare projectum indagare jubet Lectorem, ut profecto dubitandum ſit, an vel Tomum, vel confutationem unqvam evolverit legeritqve. Sed *tertio* inſigniter perverſus eſt, qvod dogmata Lutheri, omiſſa eorum pia & ſancta explicatione, qvam paucisſimis verbis ex confutatione addere potuiſſet, eo ſolum fine eaqve verſutia proponit, ut imperitis fucum faciat, & invidiam religioni concitet, qvaſi opera bona aſpernaretur. Propoſitionem enim illam: *Dei præcepta impleri impoſſibile eſt*, ita intelligit Lutherus, *niſi gratiæ accedat auxilium; ſive: impleri, non operantibus plene nobis, ſed ignoſcente copioſe gratia Dei f. 406.* Alteri: *omne bonum opus eſt peccatum*, addit ipſe brevisſimam verisſimamqve explicationem, *niſi Dei ignoſcat miſericordia. fol. 420. b.* Jam ad judicium cujusvis non plane obtuſi aut ſumme malevoli provocare poſſumus, qvi confutationem legerit; an non Lutherus nullo qvidem tunc alio qvam ſacræ Scripturæ libro, ut refert, inſtructus, utramqve hanc theſin tam erudite & ſolide, imo divine explicaverit, omnibusqve adverſariis os adeo obſtruxerit, ut ſine manifeſta impietate aut cavillatione frigidisſima nihil reponi potuerit. Micat profecto hic Lutheri libellus inter alios eo tempore ſcriptos, ut inter ſtellas luna minores: & auſim dicere, ſi nihil aliud tota vita ſcripſiſſet, eſſet tamen vel ob hunc unicum maximis Eccleſiæ doctoribus comparandus. In hoc præcipua Prophetarum & Apoſtolorum dicta tam docte interpretatur, gloſſas vero Sophiſtarum exqviſitisſime annihilat, ut Spiritus ſancti genuinus ſenſus non poſſit non cordibus pie & attente legentium innoteſcere. Uſum vero (ad qvem ultimo reſpiciendum eſt ſacra

cra

Digitized by Google

cra tractantibus) repurgatæ a Scholaſticis fermentis doctrinæ de gratia & fide, inter alia a contrario demonſtrat, ut hominem inducat, qvi poſt bonum opus etiam auxiliante gratia a ſe perpetratum, Deum hoc modo compellet: Ecce Domine Deus, hoc opus bonum per tuæ gratiæ auxilium feci, non eſt in eo vitium aut peccatum ullum, nec indiget miſericordia tua ignoſcente, qvam ſuper eo nec peto; deinde volo, ut judicio tuo verisſimo & ſtrictisſimo ipſum judices. In hoc enim gloriari coram te poſſum, qvod nec tu posſis illud damnare, cum ſis juſtus & verax, imo niſi te ipſum neges, non damnabis, certus ſum; non jam opus miſericordia, qvæ remittat debitum in iſto opere, ſicut oratio tua docet, evacuata hic eſt utiqve, ſed tantum juſtitia, qvæ coronet. *fol. 415. a.* Huc, ait, redire faſtum ſcholaſticum, de perfectione bonorum operum gloriantem. Cum vero non negat qvosdam ex Patribus *peccati* voce in deſcribenda hominis infirmitate abſtinuiſſe, indeqve motos Scholaſticos, Ariſtotelis, non Scripturæ, veſtigia ſeqventes, homini plus virium tribuiſſe, ex qvibus theſaurum illum diſpenſandæ aliis indulgentiæ Pontifices & Clerus accumularent; ſibi tamen certius tutiusqve viſum eſſe cum Scriptura loqvi, & alia potius Patrum, inprimis Auguſtini, dicta præferre, qvæ cum ſtylo Apoſtolico concordant. Audiamus pauca qvædam ex ipſo *fol. 422.* Summa reſponſionis Lutheranæ & confutationis Latomianæ eſt hæc, ſi peccatum in locis Apoſtoli Pauli citatis probari poteſt, non eſſe vere & proprie peccatum, ruit Lutherus; ſi non poteſt probari, ruit Latomus. At probari non poteſt niſi per qvædam Patrum dicta, ſibi etiam pugnantium, inſuper humana, etſi non pugnarent qvibus præferri debent divina, ſine qvorum autoritate nihil eſt aſſerendum; qvare ruit Latomus & omnia ſua, & ſtat Lutherus cum omnibus ſuis. Et poſtea *fol. 423. b.* Ego vero tibi promitto & orbi, me non velle uti vocabulo aliter qvam Paulus, in qvod invoco nomen Domini, ut mihi reſiſtat, ſi aliter uſus fuero. Qvid vis amplius? At vocabulum ipſum volo tenere, & tua Patrumqve vocabula nolo, qvod ſcias. Volo, inqvam, peccatum dicere, qvod vos defectum vel imperfectionem dicitis, numqvid me aliter coges? Nihil moveor veſtro impetuoſisſimo tumultu, qvem non ſine cauſa vos concitare video, nempe ne ſuccumbatis, & inveniamini temere in tanta crimina irruiſſe, ſed hoc antea fuerat prævidendum. Irridet poſtea contrarium ſtatuentes, etiam hanc ob

cau-

Digitized by Google

1521. cauſam, qvod ſimiles ſint Stoicis, qvi ſapientem definiunt, qvalem nunqvam viderunt, & Qvintiliano, qvi Oratorem format, qvalis nec fuit, nec erit. Suo igitur illos argumento confutat, qvi dubitare unumqvemqve de ſua præcipiunt juſtitia, adeoqve exemplum propoſitionis & regulæ, qvam Lutheranæ opponunt, nempe *omne opus bonum eſt ſine peccato*, in hac vita dare non poſſint. Tandem utilitatem ſuæ ,, ſententiæ ita oſtendit *f. 428. b.* Dices autem: videmini verbi controverſia torqveri, qvando in ſumma convenitis, neutri aſſerentes, damnabile eſſe illud reliqvum Baptiſmi, ſive peccatum ſit ſive pœna. Reſpondeo, de fine concordamus, eſſe ſcilicet innoxium, ſed neqvaqvam de cauſa ipſa. Nam ipſi naturæ tribuunt, qvod gratiæ Dei eſt, qvod ferendum non eſt. Deinde ſecuros faciunt homines, ne peccatum expurgent. Minuunt etiam myſterii Chriſti notitiam, per hoc & laudem & amorem Dei, dum non conſiderant effuſiſſimæ gratiæ bonitatem ſuper peccatores expanſam, ſed innocentem naturam faciunt, atqve ſi nihil aliud obſtaret, ſine Scripturis loqvuntur, tum Scripturæ ſinceritatem ſine cauſa perdunt, & intelligentiam rerum obſcurant. Qvo fit, ut amiſſa ſimplicitate ſua ſcandalum fiat, qvod nos ab ipſa longius ducat, ſicut contigit, cum primo admiſimus hominum gloſſas tanqvam pias & lucidiores, qvam ſit Scriptura, tandem & hujus gloſſæ aliam gloſſam, ut jam non ſit modus gloſſas gloſſarum augendi, & nos in confuſionem verborum confuſiſſimam trahendi, donec prorſus nihil Chriſtianarum rerum amplius noſceremus, & jam gentiles inſanias noſtris pares & utiles arbitraremur. Miſeranda eſt cœcitas eorum & culpanda pertinacia, qvi ne his qvidem intellectis ſapere volunt, ſed in malitia, hæreſin Luthero, & tot regnorum & provinciarum incolis, ob veriſſimam & ſaluberrimam doctrinam objiciendi, perſeverant. Poſſent & alia notatu digniſſima ex hoc ſcripto Lutheri afferri, inprimis qvæ adverſus Theologiam ſcholaſticam *fol. 434. b.* graviter monuit, qvibusqve rationibus, ſuo damno, ut ait, edoctus ſimplicitatem ſtudii theologici, ad exemplum veteris Eccleſiæ, qvæ ſine ulla Scholaſticarum nugarum cognitione, puellas etiam, Theologiæ peritiſſimas & martyres produxit, commendavit. Qveſtus erat ſub initium libri *f. 404 b.* qvod Maximilianus Cæſar tempore controverſiæ Reuchlinianæ, cum Judæorum libros omnes præter Biblia comburi mandaſſet, non idem adverſus Scholaſticos ſtatuerit,

eosqve

eosqve ad ſolam Scripturam adegerit, ablatis omnibus *erucis*, ut loqvitur, *bruchis, locuſtis, ranis, pediculis ſophiſticis*. Inſcripſit hunc librum Juſto Jonæ, Præpoſito Wittembergenſi, in locum defuncti Lupini tum facto, eiqve de honoris acceſſione gratulatur, incepto, ut patet ex epiſtola d. 8. Junii & d. 20. finito opere. Nec prætereundum eſt, qvod ad præfationem Latomi, in qva Lutherum criminatur, qvod verbotenus ſaltem Papæ ab initio ſcripta ſua ſubmisſiſſet, dolere ſe dicit, qvod tam ſerio ſubmiſerit, ſe enim ex animo non alia tunc de Papa Conciliis & Univerſitatibus ſenſiſſe, qvam qvod vulgo audiverit, & cogitationes ſuas ultra decennium frenaſſe, dicto Salomonis: ne innitaris prudentiæ tuæ, ſemperqve arbitratum eſſe latere in Academiis Theologos, qvi non ſilerent, ſi impia docerentur; creviſſe autem cognitionem ſuam & animum, cum adverſarii inſcitiam & ignorantiam ſuam immani copia revelaſſent, qvod niſi feciſſent, ſe in finem usqve ſtultum & dementatum manſurum fuiſſe. Gratias inde agit Domino Jeſu Chriſto, qvi pro tentatione hac ſe centuplo temporalis illius ſcientiæ (ſcholaſticam intelligit) honoraverit, ut jam perſvaſisſimus ſit, de iis, qvæ adverſus Papam & Academias ſentiat. Vide *f. 401. b.* Hæc mire confirmant, qvæ ſupra non uno loco indicavi, de profectu Lutheri, ejusqve primitiis in puriori doctrina ante tot annos perceptis, & mente tamdiu volutatis; tum qvæ de adverſantium importunitate eorumqve in erroribus pertinacia dicta ſunt.

§. CII.

Pergit Maimburgius ad alia Lutheri dogmata, de qvibus in eremo ut vocat, ſuo, hoc anno ſcripſit. Et vera qvidem ſunt, qvæ refert de ſententia Lutheri, circa Miſſam & Sacramentum Cœnæ; ſed præterqvam qvod rationes ejus reticet, manifeſte errat, qvod ultra ea provectum eſſe ſcribat, qvæ in libro *de captivitate Babylonica* docuit, qvaſi hoc demum anno negare cœpiſſet, qvod Miſſa non ſit ſacrificium. Nam hoc ipſum jam diſertis verbis, eodemqve rationum fundamento docuit in eo, qvi allegatur libro *de captivitate Babylonica* plusqvam integrum ante annum nempe 1520. edito *fol. 282. & ſeqq.* Imo in dedicatione tractatus *de abroganda miſſa privata* ad fratres Auguſtinianos conventus Wittenbergenſis Cal. Novembr. hoc anno 1521. repetere ſe

Digitized by Google

1521. fatetur, qvæ jam ſcripſerit, qvia adverſus Epiſcopos priora damnantes id neceſſe ſit. Hoc ideo notari pero, ut fœda calumnia, qvam qvidem Maimburgius, neſcio an ignoratione, an, qvod mallem & laudarem, conſulto præteriit, vel ex hac una temporis obſervatione reſpuatur. Eam enim impudentes & maleferiati inter Germanos Jeſuitæ & Monachi jamdudum evomuerunt, nec alios hodie, poſt plurimos refutationes piguit eandem putidisſimam crambem ſemper recoqvere. Imo nuper emunctioris naris etiam inter Gallos viri, *Antonius* puta *Arnaldus* tot ſcriptis celebris, nec ſenio mitigatus, & *Abbas* qvidam *Cordemoyus*, deniqve, qvi Maimburgio in hiſtoriographia hac ſuccesſiſſe videtur, *Antonius Varillaſius* inveniſſe ſe putant, qvibus Lutheranam doctrinam pro Diabolica diffament, & maxime in provinciis ab Imperio avulſis tanto atrocius perſeqvendam ſiſtant, aliisqve exemplo præeant.

Addit.

§. CIII.

Pergit etiam ex dogmatibus Lutheri hoc referre Maimburgius, qvod nulla ſit inter Clericos & Laicos, neqve inter Epiſcopos & Presbyteros differentia; & qvod cuilibet in Eccleſia eadem conſecrandi & adminiſtrandi Sacramenta, itemqve docendi poteſtas competat. Hæc invidioſius qvam verius proponuntur. Lutherus jam ſæpius ad faſtum Cleri intolerabilem, qvo ad id usqve tempus populum Chriſtianum tractaverat, retundendum, in diſcrimen illud Cleri & Laicorum accuratius inqvirens, Scripturæ locis clarisſimis *1. Pet. II. 9. & Apocal. V. 10. & XX.* convictum ſe eſſe exiſtimavit, poſt ſublatum veteris Teſtamenti ſacerdotium, & Chriſto unico novi fœderis ſacerdote conſtituto, Chriſtianos veros ſive fideles omnes, *ſacerdotum ſpiritualium* nomine cenſendos eſſe, neqve aliis Sacerdotibus proprie ſic dictis magis opus habere, qvam ſacrificio vel cruento, vel ceremoniali & repræſentativo, niſi qvod ſe ipſos hoſtias Deo ſpirituales qvotidie ſiſterent, & ſacrificii loco preces & gratiarum actiones in ſpiritu & veritate, & qvicqvid ex cultu & obſeqvio noſtro Deo placere per Chriſtum poteſt, offerrent. Urſit vero adverſus contraria docentes, qvod ne unicus qvidem locus ex novo Teſtamento oſtendi posſit, in qvo miniſtri Eccleſiæ *Sacerdotes* vocentur. Itaqve iis nomen illud, eo qvo utebantur ſenſu, qvantum in ſe erat, abſtulit, non neſcius, horribile id viſum iri, ſed veritate irrefragibili convictum ſe eſſe aſſeveravit. Fruſtra vero dicit,

Digitized by Google

dicit, ad Eccleſiæ leges provocari, Eccleſiam enim illam qvæ creditur 1521.
in Symbolo Apoſtolico, non eſſe eam, qvæ tales leges faciat ſine verbo „
Dei: neqve enim verbum Dei eſſe, qvod Eccleſia dicit, ſed ex verbo Dei „
fieri Eccleſiam. Adducit Pauli locum 1. Cor. XIV. 24. 25. qvo proba- „
tur, ex Prophetia, id eſt, ex verbi divini prædicatione dignoſci, in qvi- „
bus ſit Deus, vel ubi ſit Eccleſia. Itaqve jure ſuo & ex natura voca- „
tionis omnes omnino Chriſtianos Deo hoſtias ſpirituales, uti dictum „
eſt, præter qvas aliæ non exigantur, offerre, eosdemqve verbum etiam „
Dei docere, atqve adeo prophetare poſſe, ex eodem D. Pauli capite v. „
26. & ſeqq. concludit; hos omnes eſſe Chriſtos Dei, qvos tangi nolit. „
Pſal. CIV. 15. nec mulieres a Prophetia aut docendi facultate repelli „
poſſe, etſi decoris cauſa publico munere abſtinere debeant; ſic prophe- „
taſſe Oldam, Mariam Deiparam, ſeptem Philippi filias. Gravem in- „
de antitheſin facit inter Sacerdotes, ab Hierarchia papali inſtitutos, „
& veros Chriſti Sacerdotes ſive fideles: & vitia Cleri & Epiſcoporum, „
ut tunc erant, qvos *eqveſtre & heroicum genus vocat*, ſatis aperte taxat, „
veros autem Epiſcopos ſive Presbyteros unos eosdemqve facit atqve „
deſcribit ex notisſimis Apoſtolorum dictis *Tit. II. 7. 8. 9. 1. Pet. V. 2.* „
Interim non negat ad docendum verbum Dei (cum præſertim in po- „
pulo ſtudia & dona docendi magis magisqve, nec ſine Cleri culpa ces- „
ſaverint) & ad adminiſtranda ſacramenta certos viros conſtitui debe- „
re; neqve niſi ſumma necesſitate, & modo decenti atqve analogo, ſin- „
gulos fideles præſtare aliis fraterna charitate poſſe, qvæ a miniſterio „
Eccleſiaſtico ordinarie præſtari debent. Vide *tract. de abroganda miſſa a f. 468. ad 477.* Si qvæ igitur liberius in hoc articulo ſcripſit dixitve, ea, ut monui, ad deprimendas Cleri, qvas jure divino ſibi deberi putabat, qvibusqve abutebatur, nimias prærogativas, revinciendi qvodammodo cauſa, qvæ in alteram partem detorta erant, ſcripſit, praxi vero & ipſius Lutheri & Eccleſiarum, qvæ ejus doctrinam ſecutæ ſunt, ita explicata & obſervata fuere, ut ſcandalo careant. Sed & de his ulterius agendi occaſio alibi dabitur.

§. CIV.

Qvæ vero idem *de conſiliis & præceptis* Evangelicis diſputavit, eodem collimant. Neqve enim populum a decenti ritu & diſciplina abducit, ſed oſtendit, Clerum ideo ſolviſſe ſanctisſima Chriſti verba, qvibus legis divinæ veram intentionem adverſus Synagogæ ſuper-

Digitized by Google

1521. fatetur, qvæ jam ſcripſerit, qvia adverſus Epiſcopos priora damnantes id neceſſe ſit. Hoc ideo notari peto, ut fœda calumnia, qvam qvidem Maimburgius, neſcio an ignoratione, an, qvod mallem & laudarem, conſulto præteriit, vel ex hac una temporis obſervatione reſpuatur. Eam enim impudentes & maleferiati inter Germanos Jeſuitæ & Monachi jamdudum evomuerunt, nec alios hodie, poſt plurimos refutationes piguit eandem putidisſimam crambem ſemper recoqvere. Imo nuper emunctioris naris etiam inter Gallos viri, *Antonius* puta *Arnaldus* tot ſcriptis celebris, nec ſenio mitigatus, & *Abbas* qvidam *Cordemoyus*, deniqve, qvi Maimburgio in hiſtoriographia hac ſuccesſiſſe videtur, *Antonius Varillaſius* inveniſſe ſe putant, qvibus Lutheranam doctrinam pro Diabolica diffament, & maxime in provinciis ab Imperio avulſis tanto atrocius perſeqvendam ſiſtant, aliisqve exemplo præeant.

Addit.

§. CIII.

Pergit etiam ex dogmatibus Lutheri hoc referre Maimburgius, qvod nulla ſit inter Clericos & Laicos, neqve inter Epiſcopos & Presbyteros differentia; & qvod cuilibet in Eccleſia eadem conſecrandi & adminiſtrandi Sacramenta, itemqve docendi poteſtas competat. Hæc invidioſius qvam verius proponuntur. Lutherus jam ſæpius ad faſtum Cleri intolerabilem, qvo ad id usqve tempus populum Chriſtianum tractaverat, retundendum, in diſcrimen illud Cleri & Laicorum accuratius inqvirens, Scripturæ locis clarisſimis *1. Pet. II. 9.* & *Apocal. V. 10. & XX.* convictum ſe eſſe exiſtimavit, poſt ſublatum veteris Teſtamenti ſacerdotium, & Chriſto unico novi fœderis ſacerdote conſtituto, Chriſtianos veros ſive fideles omnes, *ſacerdotum ſpiritualium* nomine cenſendos eſſe, neqve aliis Sacerdotibus proprie ſic dictis magis opus habere, qvam ſacrificio vel cruento, vel ceremoniali & repræſentativo, niſi qvod ſe ipſos hoſtias Deo ſpirituales qvotidie ſiſterent, & ſacrificii loco preces & gratiarum actiones in ſpiritu & veritate, & qvicqvid ex cultu & obſeqvio noſtro Deo placere per Chriſtum poteſt, offerrent. Urſit vero adverſus contraria docentes, qvod ne unicus qvidem locus ex novo Teſtamento oſtendi posſit, in qvo miniſtri Eccleſiæ *Sacerdotes* vocentur. Itaqve iis nomen illud, eo qvo utebantur ſenſu, qvantum in ſe erat, abſtulit, non neſcius, horribile id viſum iri, ſed veritate irrefragibili convictum ſe eſſe aſſeveravit. Fruſtra vero dicit,

Digitized by Google

dicit, ad Eccleſiæ leges provocari, Eccleſiam enim illam qvæ creditur 1521.
in Symbolo Apoſtolico, non eſſe eam, qvæ tales leges faciat ſine verbo „
Dei: neqve enim verbum Dei eſſe, qvod Eccleſia dicit, ſed ex verbo Dei „
fieri Eccleſiam. Adducit Pauli locum 1. Cor. XIV. 24. 25. qvo proba- „
tur, ex Prophetia, id eſt, ex verbi divini prædicatione dignoſci, in qvi- „
bus ſit Deus, vel ubi ſit Eccleſia. Itaqve jure ſuo & ex natura voca- „
tionis omnes omnino Chriſtianos Deo hoſtias ſpirituales, uti dictum „
eſt, præter qvas aliæ non exigantur, offerre, eosdemqve verbum etiam „
Dei docere, atqve adeo prophetare poſſe, ex eodem D. Pauli capite v. „
26. & ſeqq. concludit; hos omnes eſſe Chriſtos Dei, qvos tangi nolit. „
Pſal. CIV. 15. nec mulieres a Prophetia aut docendi facultate repelli „
poſſe, etſi decoris cauſa publico munere abſtinere debeant; ſic prophe- „
taſſe Oldam, Mariam Deiparam, ſeptem Philippi filias. Gravem in- „
de antitheſin facit inter Sacerdotes, ab Hierarchia papali inſtitutos, „
& veros Chriſti Sacerdotes ſive fideles: & vitia Cleri & Epiſcoporum, „
ut tunc erant, qvos *eqveſtre & heroicum genus vocat*, ſatis aperte taxat, „
veros autem Epiſcopos ſive Presbyteros unos eosdemqve facit atqve „
deſcribit ex notisſimis Apoſtolorum dictis *Tit. II. 7. 8. 9. 1. Pet. V. 2.* „
Interim non negat ad docendum verbum Dei (cum præſertim in po- „
pulo ſtudia & dona docendi magis magisqve, nec ſine Cleri culpa ceſ- „
ſaverint) & ad adminiſtranda ſacramenta certos viros conſtitui debe- „
re; neqve niſi ſumma necesſitate, & modo decenti atqve analogo, ſin- „
gulos fideles præſtare aliis fraterna charitate poſſe, qvæ a miniſterio „
Eccleſiaſtico ordinarie præſtari debent. Vide *tract. de abroganda miſſa a f. 468. ad 477.* Si qvæ igitur liberius in hoc articulo ſcripſit dixitve, ea, ut monui, ad deprimendas Cleri, qvas jure divino ſibi deberi putabat, qvibusqve abutebatur, nimias prærogativas, revinciendi qvodammodo cauſa, qvæ in alteram partem detorta erant, ſcripſit, praxi vero & ipſius Lutheri & Eccleſiarum, qvæ ejus doctrinam ſecutæ ſunt, ita explicata & obſervata fuere, ut ſcandalo careant. Sed & de his ulterius agendi occaſio alibi dabitur.

§. CIV.

Qvæ vero idem *de conſiliis & præceptis* Evangelicis diſputavit, eodem collimant. Neqve enim populum a decenti ritu & diſciplina abducit, ſed oſtendit, Clerum ideo ſolviſſe ſanctisſima Chriſti verba, qvibus legis divinæ veram intentionem adverſus Synagogæ ſuper-

Digitized by Google

ſtructiones & depravationes explicavit, ut ſibi vitæ genus arrogarent, qvod plus præſtare videretur, qvam Chriſtus exegiſſet: ſcilicet ut haberent, qvo populum præcellerent, & merita ſuperflua aliis applicare cum lucro & honore ſuo poſſent. Ultima qvæ his refert noſter, ad *vota* pertinent *monaſtica*, de qvorum validitate & præcipue de conjugiis monachorum, non ſine magna lucta diu ambegit Lutherus, licet de reliqvorum Eccleſiaſticorum nuptiis non tam voto qvam eccleſiaſtica ſolum lege prohibitorum, minus dubitaret. Primus in Saxonia, qvod ſciam, conjugem ducere auſus eſt, hoc anno 1521. ***Bartholomæus Bernhardi***, Veldtkirchenſis Bavarus, Curiæ in Rhætis Sacerdos factus; ſed Kembergæ (*Cameracum* nominat Lutherus) qvod eſt cis Albim oppidum, ditionis Electoralis, haud procul Wittenberga, Præpoſitus ſive Parochus. Ejus *Apologia ad officiales Diœceſanos Magdeburgenſis Archiepiſcopatus* extat *Tomo II. Jen. f. 462. & ſeqq.* admodum docta, ſed a Melanchthone ſcripta, qvod & ſtylus arguit, & MS. qvoddam Bibliothecæ Paulinæ Lipſienſis indicat. Habetur & *libellus* ejus *ſupplex ad Fridericum Electorem f. 464. b.* Tutatur autem ſe argumentis notisſimis, a libertate, jure divino humanoqve permiſſa, a praxi veteris Eccleſiæ, a necesſitate, qvæ conſcientiam urget ad vitandas impuritates, cui nec oppoſitione legis Pontificiæ, nec votis de ſervanda caſtitate ſatisfacere potuerit, paratum tamen ſe ſcribit, ut portet iram Domini, ſi ſecundum traditionem Pontificiam potius, qvam divinas literas, & veteres Synodos adverſum ſe decerneretur. Latitabat tunc Lutherus, ſed factum non improbavit. Ad Philippum enim ſcribens Amsdorffio nuntiari jubet, qvod *Paſtor Hersfeldæ* (Abbatis, de qvo diximus, oppidum erat) *vir optimus, uxorem duxerit, ne ſoli Wittenbergenſes*, ut ait, *habeant propoſitum illum Neogamon:* metuit tamen *ne hic expellatur & duplo ventre egeat*, addens: ***Dominus vivit, Paſtor omnium, per qvem nec ales eſurit.*** Sciendum itaqve non tam a Luthero qvam aliis Wittenbergenſibus Doctoribus, Philippo (qvi ſacris non initiatus uxorem jam anno 1520. duxerat) & maxime Caroloſtadio, pro libertate Clericorum circa matrimonia voce & ſcriptis actum eſſe. Conſentiebat Lutherus, qvoad Sacerdotes, urgens Pauli dictum, inter Diaboli doctrinas prohibitionem matrimonii referentis; ſed hæſit circa *Monachos*, qvi a Deo non inſtituti, neqve ſola lege Pontificia

Digitized by Google

tificia prohibiti, ſed ſpontaneis votis obſtricti illum ſtatum elegerint & Deo obtulerint. Nec Caroloſtadii argumenta ſufficere credidit ad Monachos a voto liberandos, qvanqvam *miſereri ſe* ſcribat *pollutionibus & uredinibus vexatorum*. Vide *ep. 238. Lib. I.* Seqventi epiſtola nondum ſe poteſt expedire, ſed *vexari* qveritur *nube qvadam pompæ & opinionis humanæ*. Inde ad Spalatinum die Sixti (6. Auguſt.) ſcribens, *noſtri Wittenbergenſes*, ait, *etiam monachis dabunt uxores: at mihi non obtrudent uxorem. Utinam Carolſtadii qvoqve ſcripta plus lucis haberent, cum & ingenii & eruditionis magna vis in eis ſit. epiſt. 240.* Repetit idem fere in *ep. 241.* metuens, ne ille fabulam excitet, aptioribus „ argumentis ex Scripturis non utens, periculoſum etiam arbitratur, „ tantam turbam cœlibum ad nuptias, infidis & incertis Scripturæ locis „ provocare, ut perpetua conſcientiarum cruce, pejore qvam nunc di- „ vexentur. Verum Philippo contra votorum monaſticorum obliga- „ tionem argumentanti, hac ſuccurrit ratiocinatione, qvod eatenus improbanda & reſcindenda ſint, *ſi animo ſalutis & juſtitiæ qværendæ facta fuerint, ut a vulgo voventium fieri ſoleat*; qvanqvam de ſe id non affirmet, qvi incertus ſit, qvo animo voverit, cum raptus potius qvam captus fuerit, & contra parentis voluntatem, ut ſupra notavimus. Miſit etiam *theſes* eas, puta qvas Epiſcopis & presbyteris Eccleſiæ Wittenbergenſis de voto religionum diſputantibus, hoc anno 1521. inſcripſit, qvæ habentur inter cæteras diſputationes. *Tomo I. fol. 425. ſeqq.* ſubjunxit alias, qvas pro diſputandis & inqvirendis, non pro certis & tenendis habet: his tamen annus 1522. præſcriptus eſt, qvia forte eo demum editæ ſunt; Philippi autem judicio detulit, an edendæ ſint. Jocatur deinde, & Philippum, cui Lutherus uxorem dederat, *id agere* dicit, *ut ſibi qvoqve det, ſed pulchre*, ait, *cavebo ne id poſſis Lib. I. ep. 242.* Idem fere ad Amsdorffium ſeqventi die ſcripſit *ep. 244.* Extat fragmentum epiſtolæ ad Philippum *n. 245.* ſine die, ſed circa idem tempus, ſine dubio datæ, in qva jam manus dat: Fidendum eſt, *ait*, Evangelio, & „ vota iſta qvocunqve caſu, qvocunqve animo, qvocunqve tempore e- „ miſſa, cum tota fiducia deſerenda ſunt, & ad libertatem fidei Chriſtia- „ næ revertendum. Hæc mea eſt firma & indubitata ſententia, de qva „ benedico & gratias ago benigniſſimo liberatori, Domino noſtro Jeſu „ Chriſto, qvi eſt benedictus in ſecula. Amen. Adde, ſis, qvæ ad Gerbelium Jureconſultum, ſcribit *in odium miſerrimi vel uredine perpetua* „

1521.

Digitized by Google

I. §. 105. §. 105. liber Luth. de vot. Monaſticis ad parentem. docet non niti verbo Dei,

1521. *vel immundis fluxibus damnabilis cœlibatus, & in laudem conjugii, qvod paradiſum vocat, etſi ſumma inopia laborans. ep. 250.* nec multo aliter ad Spalatinum die Martini *ep. 251.* Hæc profecto neqve laſcivientem neqve præcipitem animum arguunt, qvem Luthero hoſtiles calumniæ tribuunt.

§. CV.

Propoſuit autem ſententiæ ſuæ argumenta in tractatu *de votis monaſticis*, qvem Patri ſuo Joh. Luthero d. 21. Novembr. 1521. inſcripſit. *Tomo II. f. 504. & ſeqq.* Narrat in epiſtola dedicatoria, ut jam ſupra tetigi, qvomodo Pater monaſterium ingreſſuro reſtiterit, dicens, „caveret ne, qvem allegabat, terror & agon, illuſio eſſet, & præſtigium, „dein ut replicanti ſibi, & filiali fiducia Patri duritiem diſſenſus opprobranti, iſte oppoſuerit, Audiſtine etiam tu, parentibus eſſe obediendum? ait tamen: etſi in tota vita non audiverit verbum potentius, ſecurum nihilominus in juſtitia ſua, Patrem velut hominem fortiter „contemſiſſe. Scribit porro neqve Patrem neqve ſe tum intellexiſſe „vim divini mandati, & ſic doctrinam hominum & hypocritarum ſu„perſtitionem prælatam fuiſſe. Addit *fol. 504. b.* Verum Deus, cujus „miſericordiæ non eſt numerus, & ſapientiæ ejus non eſt finis, ex omni„bus his erroribus & peccatis qvanta bona, ecce, promovit! Nonne cen„tum filios nunc malles amiſiſſe, qvam hoc bonum non vidiſſe? Videtur „mihi Satanas a pueritia mea aliqvid in me prævidiſſe eorum, qvæ nunc „patitur, ideo ad perdendum impediendumqve me inſanivit incredibilibus machinis, ut ſæpius fuerim admiratus, egone ſolus eſſem inter „mortales, qvem peteret? Profitetur, vixiſſe ſe qvidem ut monachum „non ſine peccato, ſed ſine crimine, niſi illo, qvod fuerit inobediens: at „ſe ejus filium nihil ominus eſſe, & vota omnia nullius eſſe momenti. Hoc in tractatu multis & graviſſimis rationibus deducit, ſtatuitqve (1.) vota monaſtica non niti verbo Dei, ſed illi adverſari, invento ſcilicet a Clero diſcrimine inter præcepta & conſilia evangelica, cum nulla ſint præcepta (proprie nempe ſic dicta) evangelica, ſed tantum promisſiones, & in his qvædam declarationes mandatorum Dei & exhortationes ad eadem ſervanda Matth. 5. 6. 7. conſilium autem unicum eſſe de continentia, ſi qvis dono peculiari Dei inſtructus eam ſervare libere & ſine voto velit. Damnat igitur votorum vincula, ita tamen, ut ſanctos pioſqve monachos excuſet, & prædicet nominatim Bernhar-

hardum ſanctum & beatum, qvia ex ſcriptis ejus conſtet, & de aliis 1521.
etiam ſperari poſſit, qvod vota monaſtica ex fide, non meriti opinione
ſervaverint. (2) Oſtendit vota adverſari fidei, pluribus explicans di-
ctum Pauli Rom. XIV. 23. *omne qvod non eſt ex fide, peccatum eſt*, fidem
qve ibi non pro fide conſcientiæ (qvanqvam etiam eam interpretatio-
nem ſuo modo admittat) ſed juſtificante intelligendam eſſe conten-
dit. Sententiam vero ſuam hac occaſione egregie ſtabilit, qvod ſola fi- „
de juſtificemur, & qvod opera ante fidem peccata ſint, poſt fidem vero „
fructus ex remiſſione peccatorum & bona conſcientia provenientes. „
Concludit inde, illos qvi ea vovent opinione, ut per vitam monaſti- „
cam boni & ſalvi fiant, peccata deleant, & operibus bonis diteſcant, „
impios & judæis ſimiles eſſe, a fide apoſtatare, eamqve blaſphemare & „
abnegare. Si vero ſint, qvi meliori mente voverint, comparari poſ- „
ſe pueris in fornace ardenti per miraculum ſervatis. Severe poſtea ex „
1. *Tim. IV. 3.* contra doctrinam Dæmoniorum prohibentium nubere
argumentatur, & ad objectionem, qva diu detentum ſe eſſe dicit, qvod
ſcilicet non prohibeantur, ſed voto abdicentur nuptiæ, reſpondet,
qvia illa vota non niſi per abuſum & neglectum fidei juſtificantis & „
ſpe meriti ſingularis & præcipui fiant, ideoqve impia ſint, nullo modo „
per hæc excuſari doctrinam aut leges de cœlibatu poſſe. Iterum ta- „
men ſanctos, qvi bene in monaſteriis vixerint, excuſatos habet, ne-
qve ideo magis vitam in monaſteriis, qvod qvidam in illis ſancte mo-
riantur, voveri debere; qvam ignes, cruces, beſtias, in qvibus ſancti
ſancte mortui ſunt. Votum vero pium & licitum admittit, qvod fit,
reſervata, ſi conſcientia urgeat, ſolvendi facultate, & ſecundum fun-
damentum fidei, ex formula, qvam proponit *fol 517.* (3) rejicit vo-
ta monaſtica, qvia ſunt contra libertatem Chriſtianam ſive Evangeli-
cam, definit autem hanc *fol. 528.* qvod ſit libertas conſcientiæ, qva ſol- „
vitur conſcientia ab operibus, non ut ulla faciat, ſed ut in nullis confi- „
dat, hærens nempe in ſolis operibus Chriſti abſolutiſſime, ſicut colum- „
ba in foraminibus petræ, bona vero opera ſua apprehendens, & di- „
ctans, ea facienda gratis, ad commodum ſolum proximi & ad exercen- „
dum corpus, neqvaqvam ad juſtitiam, pacem, & ſatisfactionem, & re- „
miſſionem peccatorum parandam, qvia hanc non niſi in operibus „
Chriſti qværit. Taxat hic obiter ſcholam Pariſienſem, qvæ ſtatuit, „
dogmata Ariſtotelis moralia non diſſentire a Chriſti dogmatibus, cum „
tamen „

Digitized by Google

1521. tamen ille aliud non doceat, qvam per opera acqviri virtutes v. g. faciendo temperantiam efficimur temperati. Id vero Chriſtiana conſcientia, *ait*, execratur & dicit, credendo in Chriſtum temperatum, efficiar & ego temperatus. Intelligi inde poſſe monſtrat, cur toties dixerit, nec vota nec opera neceſſaria eſſe ad juſtitiam & ſalutem. Sola enim opera Chriſti in baptiſmo in nos effuſa, neceſſaria ad ſalutem eſſe, ſed bona opera facienda eſſe ſecundum ſubſtantiam, ſed non ſecundum conſcientiam ſive opinionem, velut defendentia & juſtificantia, hoc enim eſſet conſcientiam corrumpere, & a Chriſto ſponſo ſuo abſtrahere; ſed ſi libera ſint & gratis fiant, jam non opera eſſe legis, ſed Chriſti in nobis per fidem operantis & viventis per omnia, ideo non poſſe magis omitti qvam ipſam fidem, nec minus neceſſaria eſſe qvam fidem. Vide *fol. 519.* Monet poſtea, qvantum obſtent doctrinæ huic vota monaſtica, ſpe & intentione meriti ſingularis facta, & ad Hieronymi nimias virginitatis laudes reſpondet. Virginitatem fatetur qvidem eſſe rem maximam, ſi nulla lege, nulla neceſſitate, nulla ſpe præmii, ſed gratuita & voluntaria mente ſervetur, & ſi virgo ſic cogitet: Qvanqvam poſſim nubere, tamen placet virginem manere, non qvia præcepta, non qvia conſulta, non qvia pretioſa & magna præ cæteris virtutibus, ſed qvia mihi ſic viſum eſt vivere, ſicuti alteri viſum eſt nubere, vel agricolari. Nolo enim moleſtias conjugii, volo libera eſſe a curis & Deo vacare. Ecce, hoc eſt ſimplicitate Chriſtiana virginem eſſe, qvæ non in ſe ipſa, ſed in Chriſto glorietur. Unusqvisqve enim in dono ſuo debet gratis Deo ſervire, omnes autem communi fidei virginitate, in uno Chriſto gloriari, ubi non eſt maſculus neqve fœmina, ita nec virgo nec conjunx, nec vidua nec cœlebs, ſed omnes unum in Chriſto *fol. 520.* Porro *fol. 521.* ita ſtatuit: Votum caſtitatis & totius vitæ monaſticæ, ſi pium eſt, debet neceſſario ſecum involvere libertatem rurſus omittendi, & in hanc ferme ſententiam interpretari: Voveo tibi obedientiam, caſtitatem, paupertatem ſervandam, cum tota regula S. Auguſtini usqve ad mortem, libere, hoc eſt, ut mutare poſſim, qvando viſum fuerit. Si aliter interpreteris aut intellexeris, cernis ex prædictis peccari adverſus libertatem divinam nobis mandatam, nec poſſe fieri, ut Deus aliter acceptet, niſi revocet libertatem, id eſt, niſi neget ſe ipſum. Qvid ad me, ſi S. Patres vel nulli ita voverint aut ſenſerint? Qvid ſi omnes erraverint, aut miracu-

raculoſe intus ducti fuerint? Aperta eſt & irrefragabilis Evangelii ſententia, damnari doctrinas hominum, & liberas eas, nosqve illarum Dominos eſſe, qvare non poſſumus earum fieri ſervi ulla autoritate Angelorum, ne dum noſtra ſtulta ſuperſtitione & humilitate, ut Paulus ait. Animadvertit fore ut ſubſannetur & irrideatur tale, qvod ipſe ſvadet aut admittit votum, ſed ſe ſcire ſcribit, qvod ſermo Dei ſit veritas, verbum hominis mendacium; humanum inventum eſſe votum, nec aliter utile futurum niſi liberum maneat. Videmus enim (ait) primitivæ Eccleſiæ inſtitutum fuiſſe, & morem plane ſaluberrimum, ut juventutem ſeniores ſibi ad tempus commendatam, inſtituerent in fide & diſciplina, qvod & Apoſtolorum Petri & Pauli epiſtolæ indicant, ubi juniores volunt ſubdi ſenioribus. Hinc primum natæ ſcholæ Chriſtianæ, in qvibus & puellæ qvoqve erudiebantur, ut ſanctæ Hagnes (Agnetis) habet hiſtoria. Ex his tandem collegia & monaſteria pullulaverunt, propter eos, qvi perpetuo & libere in ſcholis iſtis manere volebant, Ubi autem cœperunt ii, qvi juventutem inſtituendam ſuſceperunt ſegnes fieri, & ſua curare, aucti opibus & ocio, & juventus rebellior facta, tum voti laqveos invenerunt, qvibus conſcientias alligatas tenerent ſub diſciplina, ut qvisqve ſe ipſum metu peccati cohiberet, & ocium fieret curatoribus. Sicut & nunc mos eſt furioſus Academiarum, juventutem irretire juramentis & conſcientias eorum excarnificare, ne ſit neceſſe illis vigilare & ſollicitos eſſe, ſed ut in utramqve aurem ſecure dormiant. Sic ex liberis & Chriſtianis ſcholis ſervilia & judaica monaſteria, veræqve Synagogæ impietatis factæ ſunt. Si igitur votum hodiernum ad priſcum illum morem revocaretur, & ita ſervaretur, nihil ibi periculi eſſet, & absqve dubio apud Deum aliter non agnoſcitur, qvam ad illum morem ſervandum temporaliter, tantum ut inſtitutionem Chriſtianam infirmiores & rudiores animi imbibant, & poſtea rurſum liberi dimittantur (4) vota adverſari tradit præceptis Dei: impediri enim monachos a legitima obſervatione decalogi in prima tabula. Cum enim primum præceptum fidem, ſecundum laudem, tertium opera Dei proponat, nihil horum recte a monachis tractari aut præſtari (5) idem oſtendit ratione ſecundæ tabulæ, ut peccet contra charitatem & obedientiam parentibus & ſuperioribus debitam, inducta alio obedientiæ, alioqve victus genere, qvod Deus nec exigat nec probet (6) adverſari etiam

Digitized by Google

1521. rationi. Hoc præcipue deducit ab impoſſibilitate ſervandi vota, &
qvod his ſemper inſit conditio, ſi ſervari poterit, ex qvo fundamento
etiam in hierarchia Pontificia diſpenſationes oriri notat. Injuſtum ita-
qve & abſurdum eſſe, cum alia vota facillime ſolvant Pontifices, cur in
ſolo virginitatis voto tam duri eſſe velint: De paupertate autem ima-
„ ginaria & illuſoria monachorum multa habet *fol. 532. & ſeqq.* & Sa-
„ tanæ commentum eſſe judicat, qvo religioſi liberi facti ſunt a juvanda
„ paupertate aliorum, & ab impendendis operibus charitatis, utqve
„ nulli qvam ſibi ſerviant, imo ocioſi & manuum operibus tantum ab
„ aliis ſibi ſinant ſerviri *f. 534.* Obedientiæ deniqve monaſticæ vitia de-
ſcribit, illiqve præfert, qvæ parentibus, magiſtratibus, maritis & he-
ris præſtatur. De caſtitatis periculis in vita monaſtica ſcribens *f. 536.*
„ deplorat non tantum ſcortationes, ſtupra & adulteria, ſed qvas vocat
„ monaſticas, moniales, & monachales, id eſt, ſolitarias libidines, in
„ qvas per Satanæ inſidias labantur, qvi alienis opibus ſaginati, ſaturi-
„ tate & abundantia ſecuri agant: ſolari ſe interim unumqvemqve & de
„ altero præſumere caſtitatem, qvam ipſe ſe non ſervare ſentiat. Lau-
dat caſtitatem, qvæ libere ſervetur, & qvamdiu ſervari ſine conſcien-
tiæ vulnere qveat, dummodo ea colatur intentione, qvam ſupra ex-
plicavit. Vide *fol. 537.* Qvi ſecus docent, eos ſeductores eſſe, qvos
Chriſtus caveri juſſerit. *Matth. XXIV, 5.* Id de nullis hæreticis intel-
ligi poſſe ait, qvam de illis, qvi vias & modos vivendi ad juſtitiam &
ſalutem docent, qvi jactant Eremitas, & vocant ad deſertum & pene-
„ tralia, id eſt, ad clauſtra & monaſteria *f. 539.* Baptiſmi votum extol-
„ lit, in qvo Dei ſe nobis offerentis eſt promiſſio, noſtra vero acceptatio.
„ Sic bona omnia a Deo dari, a nobis accipi, neqve alia a nobis præſta-
„ ri; qvam ad qvæ peragenda nobis Deus gratiam ſuam donat, inter qvæ
„ non poſſit referri virginitas, qvia nec ſit in noſtra poteſtate, nec a Deo
„ voventibus promiſſa, itaqve minime vovenda, niſi qvando & qvam-
„ diu appareat Dei dono nobis eam dari. Annum vero probationis ad
„ hanc explorationem non putat ſufficere, ſed tentari temporis præfi-
„ nitione Deum. Hæc fere eſt ſumma eorum qvæ de iſthac materia hoc
anno ſcripſit: recuſo tamen tractatui qvædam addidit *f. 540. b.* ubi
iterum urget votum caſtitatis (qvia ſit *lex mere corporalis & de re cor-
poraliſſima*) hunc ſenſum, Chriſto interprete, habere debere, *ut ſerve-
tur qvantum fieri poſſit abſqve periculo corporis & animæ.* Occurrit
cavil-

cavillationi, ſi qvis dicat, ergo etiam licet in caſu neceſſitatis occidere, furari & omnia præcepta ſolvere. Ait enim, non neceſſe eſt peccare, ſunt mulieres, ſunt viri, duc uxorem, nube. Reſpondet deniqve ad locum Pauli *1. Tim. V. 11.* de viduis laſcivientibus, & ex eo minime ſeqvi oſtendit, qvod ex Auguſtino de prohibita voti retractatione affertur, cum nec eo tempore vovendi ritus in Eccleſia fuerit, nec tale qvid, ſed contrarium potius ab Apoſtolo intendatur. Notabilis in fine eſt admonitio, qva libellum, qvemadmodum cœperat, concludit, nempe ut conſcientiis infirmorum potius conſulat, qvam obſtinationem adverſariorum impugnaret. Scribit itaqve *fol. 543. b.* Per Chriſtum oro omnes, qvi meo voluerint hoc conſilio uti, & deſerta monaſtice, libertati ſeſe reddere, ut ante omnia ſuam conſcientiam probent, ne forte hoc tentent novitate rei allecti, aut ſolo hominum contemtu vel odio. Nam ii in morte, ſuſcitata & vexata per Satanam conſcientia, de apoſtaſia, de ſoluto voto &c. non ſubſiſtent, ſed ad ſacrilegam pœnitentiam ſpectabunt, fientqve noviſſima pejora prioribus. Duo ſubjungit Apoſtolorum dicta, nempe Petri *1. Pet. II. 16. qvaſi liberi, & non qvaſi velamen habentes malitiæ libertatem, ſed ſicut ſervi Dei.* & Pauli *Gal. V. 13. In libertatem vocati eſtis tantum ne libertatem detis in occaſionem carni.* Hæc itaqve fuit doctrina Lutheri ſincere relata, qva oſtium apertum eſſe ſcribit Maimburgius ad vitam diſſolutam iis, qvi amiſſæ libertatis deſiderio angebantur, qvaqve effectum ſit, ut brevi tempore monaſteria in magna Germaniæ parte deſerta fuerint, monachiqve & presbyteri multi uxoribus juncti apparuerint. Negari factum neqvit, de jure qværitur. Ejus fundamenta ita propoſuit Lutherus, ut ad hunc usqve diem conſcientiæ Chriſtianorum conſultum per ea fuerit, immani illa & infanda, qvæ ex cœlibatu coacto oriebatur, impuritate in provinciis Proteſtantium ſublata. Si qvi tunc fuerunt, qvod nolim abnuere, & ipſe animadvertit & qveſtus eſt Lutherus, qvi non bona mente, lecto ejus libello, monaſteria deſeruerunt, & diſſolutæ vitæ turpitudine ſeſe contaminarunt, ſiqve etiam hodie ſunt, qvales proh dolor! inveniuntur, qvi permiſſo matrimonio non contenti, libertate abutuntur in velamen malitiæ, nihilominus ſtant Lutheri argumenta, nec illi imputari poſſunt, qvæ per abuſum malorum hominum ſeqvuntur. ita nempe comparatæ ſunt res humanæ, ut etiam, Chriſto teſte, *neceſſe ſit, ut ve-*

1521.

I. §. 105. 1521. *niant ſcandala*, neqve fas eſt, aliis qvam legitimis modis iis reſiſtere, aut graviora malo remedia adhibere, qvod cœlibatus lege factum eſſe apparuit. Interim qvicqvid oppoſitum jam tanto tempore fuit doctrinæ huic Lutheri, qvantumcunqve a Romanæ Eccleſiæ Doctoribus improbatæ & exagitatæ, nullum tamen pondus habuit, niſi ubi vis coactiva per exilia, carceres & ſupplicia, vel ſpes honorum & lucri, acceſſerit. Stat potius divinarum literarum aliisqve validisſimis argumentis probatum, ob conjugia Clericis monachisqve permiſſa, damnari neqve Lutherum, neqve doctrinam ejus ſecutos, jure poſſe. Ipſe certe Lutherus de tractatu illo ſuo aliqvo poſt tempore non immerito ita judicat, *eſſe omnium, qvos ſcripſerit munitiſſimum, imo qvod gloriari audeat invictum :* Ita ſcripſit ad *Johannem Briſmannum* de qvo alibi dicetur, anno 1523. eumqve rogat *ut Minoritæ Wurtzburgenſi* (qvalis ipſe Briſmannus fuerat) *Caſparo Schazgeyer*, qvi Lutheri libellum de votis refutaverat, *reſponderet, cum ſibi nec vacaret nec operæ pretium videretur*, Vide *Lib. II. p. 113. b.* Eraſmus libertatem votorum ſive jus ex monaſteriis diſcedendi & conjugia clericorum, laudat aut non improbat, pluribus locis ita ut in longa illa, qva ſuæ juventutis „ caſus ſub nomine *Florentii* deſcripſit epiſtola *Lib. XXIV. 5.* notanter „ dicat, ſi vere piorum & ſpiritualium ſententia plus valeret, qvam craſ„ ſorum judicia, nullum poſthac eſſe votum inſolubile, præter vota ba„ ptiſmi, præſertim ut nunc habet mortalium vel malitia vel imbecillitas. Qvia tamen invidia Lutheraniſmi ut qveritur in literis, ad *Jodocum ſive Juſtum Jonam* hoc anno 1521. datis *Lib. XVII. epiſt. 18.* ob hanc qvoqve ſententiam gravabatur, oppoſitionem fecit ſuæ & Lu„ theri ſententiæ. Moneo, *ait*, juvenes non eſſe pelliciendos ad vincu„ la religionis, priusqvam ſibi ipſi noti ſunt & norint qvid ſit religio. Lu„ therus, ut ajunt, in totum damnat omnia vota. Sed falſus eſt Eraſmus, illud, ut ajunt, aliter pronuntiaturus ſi tractatum Lutheri *de votis monaſticis* legere voluiſſet. Poſt decennium anno 1531. purgans ſe apud *Georgium Sax. Ducem*, in literis ad ejus conſiliarium *D. Simonem Piſtoris*, hæc habet de conjugio ſacerdotum: *Lib. XVIII. ep. 4.* Ego „ nec Sacerdotibus permitto conjugium, nec monachis relaxo vota, ni„ id fiat ex autoritate Pontificum, & ad ædificationem Eccleſiæ, non ad „ deſtructionem. Eo perpellere pueros ac puellas inhumanum arbi„ tror, & pium, eximere fraude captos, imprimis optandum eſſet ſacerdotes

dotes caſtitatem & cœleſtem vitam amplecti. Nunc rebus adeo contaminatis fortaſſe levius malum eſſet eligendum. Hæc opinio ſi non placet Eccleſiæ præfectis, pro ſomnio ducatur. Ita attemperare dicta ſua ad genium eorum qvibus ſcribebat, noverat Eraſmus. Interim qvod a Pontificibus fruſtra petierunt Reges & cordatiſſimus qvisqve, qvod tamen ipſi Pontificii juris aſſertores agnoſcunt poſitivum & arbitrarium eſſe, in qvo etiam cum lubet, diſpenſationibus utuntur: bona conſcientia ſuoqve jure in Germania & alibi ſtatuerunt proceres Reip. & Eccleſiæ, & aſſenſit populus. Attamen collegia hominum in caſto cœlibatu libere viventium cum utilitate Eccleſiæ & ad excolenda bonarum literarum ſtudia; tum etiam virginum monaſteria, eodem libertatis jure (uti qvidem aliqvibus locis etiam inter noſtrates factum eſt) inſtituta, non repugnant Proteſtantium religioni, nec abhorrent a Lutheri conſiliis, ut ex hoc ipſo tractatu patet. De Pariſienſi cenſura paulo poſt dicemus, ubi de refutatione ejus agitur a Maimburgio. Nunc de aliis Lutheri libris hoc anno 1521. editis, qvos noſter ille omiſit, dicendum eſt.

1521.

§. CVI.

Memorari meretur ante omnes, qvem adverſus *Ambroſium Catharinum Senenſem*, Dominicanum, tunc juvenem, poſtea ad Epiſcopales dignitates evectum, & ex concilii Tridentini Actis celeberrimum compoſuit. Pervenerat ad eum Catharini liber ante iter Wormatienſe, opera Lincii, Auguſtiniani Norimbergenſis, ut conſtat ex Lutheri ad hunc *epiſtola 218. Libri I.* d. 7. Mart. data. Scribit enim: *Deus bone, qvanta farrago inſulſiſſimi iſtius Thomiſtæ Catharini! Reſpondebo ei paucis, ad ſummum qvatuor qvaternionibus.* Sed crevit refutatio ad qvatuordecim, non tamen niſi ſub finem anni publicata, Vide *ep. 250.* Extat Latina *Tom. II. f. 376. b.* Germanica vero, interprete *Paulo Sperato*, inſigni Lutheri adjutore, & poſtea in Boruſſia Epiſcopo Evangelico Pomezanenſi, *Tom. I. Alt. f. 653.* Dedicavit librum ſuum Lutherus Lincio d. 1. April. Catharinum inter alia vocat *Sylveſtrini Regiſtri conſummatorem. Prodiit enim*, ait, *primum Sylveſter, & ſicut ſorex mutivit, ac mox periit. Secutus eſt Cajetanus ille. Sacratum implet numerum Catharinus, Thomiſtarum (Dominicani ordinis) jam tertius. Hi Thomiſticæ factionis in Italia proceres ſunt, ex qvibus*

Digitized by Google

I. §. 106.
1521. *alios licebit æſtimare.* Thomam ipſum hæretica docuiſſe confidenter aſſerit, forte imprudentem, qvapropter ſanctum fuiſſe non vult negare. Omiſit autem in tractatu ſuo Lutherus qvæſtiones *de indulgentiis & de libero arbitrio,* aliasqve a Lovanienſibus & Colonienſibus damnatas; & Catharino contradictiones & variationes objicienti ultro largitur, ſe nunc in multis aliter ſentire. Unum jam probandum ſumit, *Papam eſſe Antichriſtum.* Aggreditur autem primo, locum illum ſolennem *Matth. XVI. Tu es Petrus*, multis argumentationibus oſtendens, nihil hoc dicto pro Romana Hierarchia effici, neqve eam Eccleſiam eſſe Romanam, multo minus Papam, adverſus qvam portæ inferorum, id eſt, peccata non prævaleant. Petram in qva fundatur Eccleſia, eſſe inviſibilem & ſpiritualem, ſola fide perceptibilem, de qva non demonſtretur, ſed credatur, eſſe Eccleſiam Catholicam. Dein Catharini ſententiam per ſyllogiſmos qvosdam proponit, interqve eos hunc. *Omnia qvæ facit Eccleſia, Spiritus Sanctus facit: Omnia qvæ Papa cum ſuis facit, facit Eccleſia: Ergo omnia qvæ Papa cum ſuis facit, facit Spiritus Sanctus.* Majoris probationem non exigit, præſupponens, Eccleſiam, de qva loqvitur, eſſe cœtum vere fidelium, qvi a Spiritu ſancto regitur. At minorem a Catharino vult probari, idqve nec factum eſſe, nec unqvam fieri poſſe contendit. Irridet conſeqventias. *Petrus eſt Apoſtolus,* Ergo *Papa etiam eſt Apoſtolus. Petrus fuit ſanctus,* ergo *Papa etiam eſt ſanctus.* Dicta Patrum ſine Scripturis nil ſe dicit morari. Locum Scripturæ clarum in tanta re non producere,
„ impudentisſimum eſſe dicit: Interim & vocabulum *Eccleſia* & *Petra*
„ ſcenica qvadam & portentoſa cavillatione torqveri, ut inde pro *Petra*
„ ſubſtituant hominem, eundemqve impium; pro *Eccleſia,* homines im-
„ pios, & in has cloacas Spiritum Sanctum incarcerent, qvi inerrabiles
„ faciat; cum tamen ſub petra deberet intelligi res ſanctisſima. Et ut
„ effugium occludat diſtingventibus inter perſonam & officium Pontificum, negat ullum locum Scripturæ dari poſſe, in qvo idem vocabulum ſimul ſignificet hominem in totum impium, & ſimul pium & ſanctum, ſicut de vocabulo *Petra* fingere neceſſe habeant, qvi per id Pontificem intelligunt. Opponentibus vero vulgatum illud, qvod & nunc qvotidie aures Proteſtantium circumſtrepit, qvo ſigno Eccleſia cognoſcatur, ſi viſibilem illam petram auferamus? reſpondit, ſigna neceſſaria & qvæ habemus, eſſe baptiſma, panem eucharisticum, & omnium potisſi-

tisſimum Evangelium. Tria hæc eſſe Chriſtianorum ſymbola, teſſeras, 1521.
characteres. Evangelium autem non modo ſcriptum ſed vocale exigit,
non qvidqvid de ſuggeſtu declametur, ſed qvod germanam & genuinā
Chriſti fidem doceat. Eccleſiæ deinde Romanæ ſtatum cum eo compa-
rat, qvem Danielis prophetia *c. VIII.* præfiguravit, & nihil omittit, qvo
omnia, qvæ tunc Pontifici ejusqve curiæ & hierarchiæ objecta ſunt, &
adhuc objiciuntur, ex Prophetæ dictis ſtabiliat. Inprimis omnem illam
Eccleſiaſticarum legum & rituum molem, Moyſi non Chriſto conveni-
re docet. Non enim in veſtibus, cibis, perſonis, domibus, geſtibus & ſimi-
libus, externam ſpeciem præ ſe ferentibus, nec in tota morum doctrina,
ſed in fide Chriſti ſanctitatem Eccleſiæ ſpectari, qvi nos non ideo ſolum
ſangvine ſuo mercatus fuerit, ut doceret bene vivere, ſed ut ipſe vivat
& regnet in nobis ſitqve Dominus noſter operans in nobis omnia
opera noſtra, idqve per ſolam in eum fidem fieri. Excuſat tamen,
qvos in Romana Eccleſia ſanctos habent, monaſticæ præſertim vitæ in-
ſtitutores; putatqve qvæ illi libertate Spiritus & fidei fecerint aut
ordinaverint, in neceſſarias poſtea leges, fallacia inſenſibili, degene-
raſſe: fidem itaqve eorum non exempla & facta nuda imitanda eſſe.
Qvæ adverſus luxum, avaritiam, rapinas, dominatum, ſuperbiam, li-
bidinem, aliosqve malos Cleri, Romanæqve inprimis aulæ, mores li-
berrime qvidem & intrepide objicit, qvæqve dogmata reprehendit,
qvoniam nota ſunt & ſæpe recurrunt, repetere hic nihil attinet. Miſ-
ſam qveritur in ſacrificium converſam, auctum Sacramentorum nu- „
merum ad Cleri utilitatem, reliqviarum cultum illegitimum, frater- „
nitatum inventa, univerſitatum doctrinas corruptas, & vitam licen- „
tioſam, tum maxime Ariſtotelis nimiam autoritatem, ab Alexandro „
de Hales & Thoma Aqvinate omnium, ut ſcribit, Ariſtoteliciſſimo, „
Theologiæ invectam; Theologaſtrorum multiplices ſectas, Morali- „
ſtarum infelicisſimos ſcrupulos; cumqve in modum iſta & alia depin- „
git & deplorat, ut miraculo ſimillimum ſit, potuiſſe hominem poſt edi- „
tum librum iſtum viginti qvinqve adhuc annos vitam producere, nec „
odii irreconciliabilis victimam fieri, tam debili præſidio ab humana „
protectione nixum. Ex plurimis ſeqventia ſaltem, qvæ non tam in-
crepantis qvam commonentis & meliora ſvadentis verba ſunt, adſcri-
bam (nam acerbiora ſciens & bona mente prætereo) *f. 384. b.* O væ „
tibi Papa! væ vobis Cardinalibus! væ vobis Epiſcopis, væ vobis Sa- „
cerdo-

Digitized by Google

1521. cerdotibus, væ vobis monachis, & toti ordini Eccleſiaſtico? Qvis vo-
„ bis monſtrabit fugere a ventura & inſtante ira? Qvid reſpondebitis
„ pro officio verbi, qvod ſubiiſtis, & non impleſtis? Nunqvid ille tripli-
„ ces coronas, pileos, infulas, annulos, aurum, purpuram & omnes jam
„ dictas facies acceptabit? Stat ſententia fixa, non reſpicit in faciem ho-
„ minum. Qvocirca conſilium Chriſti audiat, qvi poteſt, ubi docet
„ Matth. XXIV. Fugiendum eſſe in montes, & non revertendum in
„ domum. Relinqvat publicum qvi poteſt, in ſolitudinem vadat, qvi
„ liber eſt. Noli, noli, o homo, qvisqvis es, ambire Epiſcopatum, Ca-
„ nonicatum, Monachatum, aut ullum ordinem Clericatus, peccatum
„ & perditio eſt in omnibus, ut facies prædictæ monſtrant. Aut ſi o-
„ mnino vis aut urgeris initiari ſacris, age, contemne has facies Anti-
„ chriſti hujus, & cura, ut Evangelio pure inſervias, vel per te ipſum do-
„ cendo, ſi gratiam habes, vel iis, qvi poſſunt docere, aſſiſtendo, coope-
„ rando & ſerviendo, qvales Apoſtolus ſe habuiſſe multos teſtatur; tum
„ orationibus puris pro fructu Evangelii inſtes coram Deo. Crede mi-
„ hi, niſi hoc feceris, Clericatum non niſi in damnationem tuam portas,
„ etiamſi miracula feceris, & te ipſum igni tradideris. Proprium & u-
„ num officium eſt Clericatus, docere verbum, qvo evacuato, non Cle-
„ ricus ſed facies Clerici ſola reliqva eſt. Surdis qvidem iſta plerisqve
ex primoribus Cleri cecinit Lutherus, & perſiſtentibus in inſtitutis
ſuis moleſtisſima; talia tamen, qvæ facilius vi & autoritate damnari,
qvam veritate divina refutari potuerunt. Agnoſcit autem ipſe *fol.*
„ *388.* Infelices omnes fuiſſe, qvi Papæ ſemet oppoſuerint, ſive, ut Ita-
„ li ſcribunt, rebellaverint, ſed & martyres, ait, fuiſſe infelices & ipſum
„ Chriſtum. Indignatur, qvod legentes omnes *Decretales* & hiſtorias
„ nihil inveniant, qvod Papæ conqverantur, niſi qvod Principes vel of-
„ fenderint vel non defenderint ſedem Apoſtolicam. Nunqvam vero,
„ qvod fidem & Evangelium contemſerint, aut in Deum peccaverint, ut
„ adeo unum ſolumqve crimen ſit Pontificiæ majeſtatis læſio. De iis
vero, qvæ adverſus Germanos geſſerunt Pontifices, graviter lamenta-
„ tur. Ait enim, piget me pudetqve imo miſeret, qvanta ludibria ex
„ Imperatoribus, Principibus univerſaqve natione Germaniæ fecerint,
„ qvanta libidine & fiducia in illis luſerint, non ſecus eos ducentes & ja-
„ ctantes, atqve irrationabilia bruta, qvibus tantum ad cædes, ad rapi-
„ nas, ad dolos & fraudes abuterentur. Non multum profecto iſta di-
ſcre-

Digitized by Google

ſcrepant ab his, qvæ Maimburgius in *hiſtoria de declinatione Imperii* tradidit; & ex geſtis Henricorum, Fridericorum, & Ludovici Bavari notiora ſunt, qvam ut referri debeant. Pergit Lutherus & miratur Pontifices tantum ſibi imperium imbellibus & ignavis artibus peperiſſe, ſocordia potiſſimum Principum, & qvod faſtigio illi Papali non offecerit, univerſale odium, cum nemo fere ſit, qvi ei non invideat & male cupiat. Ea vero omnia ad iratum Chriſtianis Deum refert. Si „ enim populi, qvi Chriſti nomen profitentur a peccato & lege liberati, „ Chriſti revera eſſent eumqve voluntarie audirent & ſeqverentur, non „ legis timore, ſed gratuita libertate & benevolentia ducti, idqve ut fieret, „ curaſſent Pontifices & Epiſcopi, non dubitat in meliori ſtatu futuram „ fuiſſe Eccleſiam, & pro Hierarchia nos habituros fuiſſe charitatis miniſterium. Merentur attente legi qvæ habet *fol. 392. & ſeqq.* in qvibus genuinam & veram pietatem Chriſtianorum ſemoto fuco, qvi ab externa ſpecie ſumitur, egregie exponit. In epilogo vero ad Linceium non vane ominatur *f. 400.* Hoc meo libro habent qvod a- „ gant homines loqvaces & ſcribaces, niſi fallor, qvamvis ſperem eo us- „ qve rem mihi perductam, ut ſuperati mea perſeverantia, ſolis clamo- „ ribus, furiis, fraudibus, viribus deinceps in me ſint graſſaturi, ut in „ Hæreticum, qvalem omnia ſecula non viderint: obturabunt autem „ aures ſuas, ſicut aſpis illa, qvæ vocem incantantis non audit. Nec „ hoc agent, ut Scripturis contra me pugnent, ſed abolendum duntaxat „ de terra clamabunt. Verum ego ſcio, & certus ſum, Jeſum Chriſtum „ Dominum noſtrum vivere & regnare, qva ſcientia & fiducia inflatus, „ non timebo etiam multa millia Paparum. Major eſt enim, qvi in no- „ bis, qvam qvi in mundo eſt. „

§. CVII.

Ad hunc annum etiam referenda ſunt, qvæ Lutherus *Hieronymo Emſero* reſpondit, & *Thomæ Murnero* Lipſienſibus, qvi aliqvibus libellis eum aggreſſi erant. Sed qvia Maimburgius Emſerum ejusqve ſcripta in hiſtoria anni ſeqventis magnifice commendat, ſatius eſt, ut ibi de Lutheri ſcriptis Emſero oppoſitis ſimul agatur. Prætereunda non eſt ſumma Lutheri de cauſa ſua fiducia, qva factum, ut ad Albertum Cardinalem Moguntinum & Magdeburgenſem literas illas ſcriberet, qvæ extant *Tom. I. Altenb. fol. 925.* die 25. Novembr. 1521. ex latebris

Digitized by Google

tebris ſuis datas. Novas enim indulgentiarum nundinationes Albertus Halis Saxonicis, incluta urbe, qvæ ſedes erat Archiepiſcoporum Magdeburgenſium, inſtituerat, & Parochum qvendam ad uxorem, qvam duxerat, dimittendam & abjurandam carceris pœna coegerat.
„ Minatus autem eſt in literis illis Alberti Lutherus, ni ab iſta indulgen-
„ tiarum prædicatione & Paſtorum conjugatorum perſecutione ceſſe-
„ tur, ſe, licet pro perdito & veluti mortuo habeatur, ita Albertum ſcri-
„ ptis eſſe aggreſſurum, ut omnis corruptæ religionis & morum impudi-
„ ciſſimorum culpa & ignominia in eo ſit hæſura. Audet etiam ab eo
„ poſtulare, ut intra dies qvatuordecim reſpondeat, an petita Lutheri admittere velit. Albertus *Fabritii Capitonis* conſilio & ſtylo, leniſſi-
„ me Luthero reſpondit d. 21. Decembr. ſcribit enim: ſe literas ejus be-
„ nevole & in optimam partem accepiſſe, ſperare etiam cauſas, pro-
„ pter qvas Lutherus ſcripſerit, jam ceſſaſſe, agnoſcit ſe peccatorem eſ-
„ ſe, imo inutile & fœtidum ſtercus, nec recuſare Chriſtianam & frater-
„ nam Lutheri admonitionem, eiqve propter Chriſtum optime velle.
„ Promittit deniqve ſe officio pii & Eccleſiaſtici Principis functurum eſ-
ſe. Sed gaudium qvod ex literis talibus Lutherus percipere potuiſ-
Addit. ſet, Capitonis epiſtola fuit ſublatum, qva Luthero ſignificabat, ea lenitate uſum eſſe, ſe conſulente, Archiepiſcopum, ut Lutherus ab inſectatione ejus aliorumqve Prælatorum poſthac abſtineret. Addebat, alium promovendi Evangelii modum ab Archiepiſcopo intendi, tutiorem & commodiorem. Verum Lutherus ſub initium anni ſeqventis d. 17. Jan. Capitoni omnem de temperamento illo ſpem prolixa Epiſtola ademit, qvæ extat *Lib. II. epiſtolarum p. 36. & ſeqq.* Germa-
„ nice autem verſa in *Tomo I. Altenb. fol. 937.* legitur. Diſtingvit inter
„ correptionem ſpiritus, ſive falſorum dogmatum refutationes, qvam
„ ſine omni perſonarum reſpectu fieri debere contendit, nulliqve faſti-
„ gio parci, & inter manſvetudinem, qva acerrime licet correptos ſuſci-
„ pere, tolerare, & juvare conveniat. Fides per verbum Dei, ait, nihil
„ prorſus ſuſtinet, ſed arguit, devorat, evellit, deſtruit, diſſipat, & male-
„ dictus qvi facit opus Domini fraudulenter; At charitas omnia ſuffert,
„ omnia ſperat. Oppoſuerat aliqvid Capito de conjugii abuſibus, a ſacerdotibus uxoratis metuendis, ſed hoc nihil contra doctrinæ purita-
„ tem facere oſtendit. Hoc a vobis (ait) non exigimus, ut conjugia
præ-

præſtetis omnibus moleſtiis libera, ſed tantum ne doctrinam & exempla ejusmodi damnetis. Nihil de ſacerdotum conjugiis promittimus, niſi qvod autoritate Dei liceat ſacerdotes eſſe conjuges. Concludit deniqve, ſe Capitoni amiciſſimum obſeqventiſſimumqve futurum, dum is verbo pietatis amicus fuerit, egregium vero contemtorem, ſi cum Cardinali ſuo pergat ludere in re ſacra. Charitas noſtra (ſcribit) pro vobis mori parata eſt, fides vero ſi tangitur, pupilla oculi noſtri tangitur. Fidem noſtram nunqvam non timete. Interim a ſcribendo contra Cardinalem qvieturum ſe aliqvandiu pollicetur, & epiſtolæ ejus ideo non reſponſurum, qvod neqve laudare neqve vituperare ſive ſinceritatem ſive hypocriſin ejus conſultum nunc duceret. Vide qvæ eodem tempore ad Philippum ſcribens, de arte & fuco Capitonis qveritur *Lib. II. epiſt. p. 41.* Tantum animum in homine omni fere præſidio (nam infidum & debile erat, qvod ab aula Saxonica præſtabatur) deſtituto, nullumqve commodum aut honorem ſpectante aut ſperante, ſed ſolius conſcientiæ fiduciæ innitente, niſi divinitus conceſſus fuiſſet, inveniri impoſſibile eſt. Qvid potuiſſet vehementius aut imperioſius ſcribere tantæ dignitatis & potentiæ Præſuli, ſi legatione Pontificia inſtructus, & Cæſareis omniumqve Regum exercitibus comitatus ad reformationem inſtituendam miſſus fuiſſet? Sed de hoc ulterius agendi mox dabitur occaſio, cum de certamine Lutheri cum Angliæ Rege ſermo erit. Cæterum anteqvam epiſtolam illam ad Albertum ſcripſiſſet, *adverſus Idolum* (ita indulgentiarum præconium nominat) *Hallenſe*, reprehenſionem publicam Germanice elaboraverat, ut ad Gerbelium ſcribit *Lib. I. ep. 250. Germanis meis natus ſum, qvibus & ſerviam.* Sed editio libri prohibita fuit ab aula: graviter qvidem ſuccenſente, & cum Spalatino expoſtulante Luthero *Lib. I. ep. 251. & 253.* qvanqvam poſtea, ut ex epiſtolis ſupra adductis apparet, ipſe in dilationem editionis conſenſerit. Notabilis etiam eſt epiſtola Philippi Melanchthonis ad Capitonem, ab *Abrahamo Sculteto* ex avtographo relata (in tomis enim epiſtolarum non extat) in *Annal. Evang. Decad. I. p. 96.* qva ſvadet, ne Lutherus, qvem ſpiritu Dei agere judicat, contemnatur, & ad edenda acerbiſſima contra Albertum ſcripta proriretur, qvod ſua opera hactenus impediverit. Refertur etiam Capitonis ad Melanchthonem reſponſum, qvo innuit, *Albertum clam cum Luthero facere, illiqve vires & autoritatem confirmare.*

1521. *mare.* Qvod ſi verum eſt, nihil niſi ingens illud Archiepiſcopale & Electorale faſtigium, ſicut & aliis Eccleſiæ proceribus, & pingvia ſacerdotia tunc obſtitiſſe apparet, qvo minus Evangelicam veritatem cum periculo ea amittendi amplecterentur.

§. CIIX.

De aliis etiam Lutheri geſtis in cuſtodia illa ſua dicendum eſt, unde de ſpiritu, & qvo jure eum tam atrocibus convitiis inceſſant adverſarii, judicari poſſit. Invitus, aut, qvemadmodum alibi loqvitur, nolens volens ſeceſſum illum admiſerat, cautelis aulicis cedens. Nam ut ſæpius tetigi, nondum ita obfirmatus erat Electori Saxoni animus, ut periclitari de tota fortuna ſua Lutheri cauſa voluerit. Apparet id inter alia ex qvadam hiſtoria Actorum Wormatienſium, qvæ per alluſionem ad paſſionem Chriſti compoſita *Libro II. epiſtolarum p. 33.* reperitur. Ægre itaqve obtemperaverat Lutherus, malebatqve in publicum prodire, & furoribus adverſariorum occurrere, objecto jugulo, ut ad Philippum ſcribit Dom. Exaudi *Lib. I ep. 226. 230.* Incertus an Wittenbergam eſſet rediturus & ire paratus qvo Dominus volet. *d. l. ep. 234.* Præſupponit tamen vocationem, qvalis tunc ab *Erfurtenſibus* ei videbatur expectanda eſſe, *ep. 234.* Nulla itaqve invidia ſed magno gaudio afficiebatur, cum intelligeret, florere doctrinam & ſtudia Wittenbergæ, etiam ſe abſente: *Ego ſic gaudeo de veſtra abundantia*, ſcribit *ep. 235. ut mitiſſime feram abſentiam meam.* Et *ep. 243. Gaudeo Wittenbergam creſcere hoc maxime nomine, qvod me abſente creſcit, ut videat impius & fremat & deſiderium ejus pereat, Chriſtus autem perficiat, qvæ incepit.* Philippi interim timiditatem & in cruce ferenda impatientiam non ſemel ſed amice increpavit, animoqve forti eum eſſe juſſit, ſed & curam ejus geſſit, & per Spalatinum urſit Principem, ne eum penuriam in re familiari habere patiatur. Vide *ep. 236.* Tenero vero amore Wittembergenſes in univerſum proſeqvebatur, ideo ad conſolandos eos, & in pietatis ſtudio excitandos, prolixam conſcripſit epiſtolam. *Lib. II. epiſtolar. p. 15. ſqq.* cui explicationem „Pſalmi XXXVI. (Hebr. XXXVII.) addidit. Dolet, qvod nondum di„gnus fuerit plus qvam odium, invidentiam, ignominias, contumelias, „& probroſa convitia a Papiſtis pati: Qvanqvam, niſi Deus obſtitiſſet „eorum conatui, jamdudum dentibus eorum contritum ſe fuiſſe agno-

ſcit:

Digitized by Google

ſcit: Deo tamen attribuit conſtantiam ſuam, qvod jam ter coram infenſisſimis adverſariis fidei rationem redditurus comparuerit, *Auguſtæ, Lipſiæ*, & hoc anno *Wormatiæ*, ubi tantum ſe ſubmiſiſſe refert, ut etiam fidem publicam ſibi datam ſaluti ſuæ poſtponere paratus fuerit (ſi ſcilicet ad defendendam doctrinam fuiſſet admiſſus) Addit poſtea *p. 16. b.* Qvo vero ibi non ſunt affecti dedecore. Sperabam profecto, ut Epiſcopi & Doctores accuratiori habita indagine ſingula diligentius ex me perqvirerent, nihil non penſiculantes & perſcrutantes rimatius, qvorum tamen alia non audiebatur vox & poſtulatio, qvam qvod prædicatæ a me doctrinæ palinodiam canerem. Qvorum veſano conſilio, ſi omnes Germaniæ Principes & ordinum proceres adjectis conſenſiſſent calculis, (erant enim qvi ſuffragium non addebant) extreme me puduiſſet nominis Germanici, qvod ſe Papiſticis tyrannis ita ultro deridendum & dementandum devoviſſet. Omnis enim rerum cardo vertebatur ab adverſariis, id qvod obſcurum erat nemini. Nunc vero has tres ſubmiſſiones & apparitiones non ut a nobis factas jacto, ſed ut gratiam Dei agnoſcamus & laudibus extollamus, certa fiducia animo noſtro obfirmato, qvi noſtros inimicos audacia diſpoliatos ita exanimavit metu, ut unicum mendicum coram audire apertoqve Marte oppugnare non ſuſtinuerint, ſed vitata luce veluti veſpertiliones & nycticoraces in tenebris volitantes, turpiter ululant, putantes hac ratione nos metu conſternatum iri. E contrario adverſarios reprehendit, qvod nullus eorum Wittembergam accedere auſus fuerit, oblata licet ſecuritate: ita Thraſonica tantum & ventoſa lingva multam eruditionem venditare, ait, at pro officio ſuo paſtorali pugnare nolle. De prædicatione vero Evangelii, qvam ſitiebat populus, non tantum ita laboravit in receſſu illo, ut *Poſtillas*, qvas vocat, *Evangeliorum & Epiſtolarum Dominicalium* lingva patria conſcriberet, & imprimendas Wittembergam mitteret (Vide *Lib. I. ep. 234. p. 335. b. ep. 237.*) ſed & omnibus modis ſvaſit, ut pomeridianæ conciones diebus feſtis Wittembergæ haberentur, loco compotationum & ludorum, ut fieret conſvetudo libertatis (Evangelicæ) introducendæ, & in priſcæ Eccleſiæ faciem & morem reſtituendæ: hoc munus autem Philippo demandari cupit, etſi uxorato (*Lib. I. ep. 243.*) in qva re Origenis exemplum allegat, qvi privatim mulieres docuerit. Dubitationibus

Digitized by Google

etiam Wittembergenſium ad ſe delatis judicio ſuo ſuccurrebat, ut jam ſupra de cœlibatu agentes diximus. Sed & qvæſtio tunc orta fuerat, an armis uti, ſive militare liceat Chriſtianis? & licere reſpondit Lutherus, etſi nec præceptum nec conſilium extet Evangelicum, ſufficere enim, qvod non ſit prohibitus ſed potius commendatus gladii uſus. Inde Philippo hæſitanti Johannis Baptiſtæ concionem, Cornelii exemplum, dicta Pauli & Petri, ubi Magiſtratus (qvi ſine gladio geri non poſſunt) colendos, & prece juvandos docent, allegat *ep. 234.*

§. CIX.

Ridiculos haberi noſtrates ſcio, cum prophetiæ donum Luthero tribuunt, neqve is ſibi eo modo id arrogavit, ut ſe Prophetis veteris aut novi Teſtamenti æqvaret; non poſſum tamen locum ſumme notabilem, ex epiſtola ejus ad Linccium *Lib. II. p. 10.* adſcribere, etſi ſeqventi demum anno datam eſſe apparet, feria qvarta poſt Reminiſcere menſe nempe Martio, & erratum ſit in numero anni, nam ex Pathmo ſcriptam eſſe multa oſtendunt. Nemo poſt edictum Cæſareum ſævius doctrinam Evangelicam perſeqvebatur, aut alios ad eandem crudelitatem magis incitabat, qvam Georgius, Saxoniæ Dux, incentoribus Epiſcopis Miſnenſi & Mersburgenſi, potisſimum vero hoc, qvi erat Adolfus ex Anhaltinorum Principum familia natus, qvem Lutherus *ſancticulum Epiſcopum* vocat *ſuperbisſima & avarisſima humilitatis*, *Lib. I. ep. 217.* Nec ſtimulare Principem ceſſabant Lipſienſes qvidam Academici, & ob iracundiam omnibus inviſus Emſerus, qvi Miſnæ præbendam qvandam habebat, & a Georgio Duce *Secretarii* vel *Conſiliarii* titulo ornatus fuerat. Scribit igitur Linccio Lutherus: „Vehementer metuo, ſi pergant Principes audire ſtolidum illud „cerebrum Ducis Georgii, futurum eſſe tumultum, qvi tota Germania „Principes & Magiſtratus perdat, & ſimul Clerum univerſum involvat, „ſic enim res iſta mihi apparet. Vulgus concitatum eſt ubiqve, & o„culos habet; vi premi nec vult, nec poteſt, Dominus eſt qvi facit hæc, „& has minas & intentata pericula abſcondit ab oculis Principum: „imo per cæcitatem & violentiam eorum talia conſummabit, ut videar „mihi videre Germaniam in ſangvine natare. Qvare te per viſcera „Chriſti oro, optime Wenceslae, ora cum tuis nobiſcum, & ponamus „nos murum contra Deum pro populo in iſto die furoris ſui magni.

Digitized by Google

Res ſeria eſt, qvæ inſtat, & ſtolidum caput illud Dreſdenſe nihil curat 1521.
populorum cauſam, modo ſuas inſanias & inveterata odia impleat. „
Deinde ſi qvid potes, ſatage, ut per ſenatores veſtros moneantur Prin- „
cipes modeſte & ſine vi ſtatuere & agere: cogitent, populos non eſſe „
tales modo, qvales hactenus fuerunt, ſciant gladium domeſticum ſuis „
cervicibus certiſſime impendere. Ipſi agunt, ut Lutherum perdant, „
ſed certe Lutherus agit, ut ipſi ſerventur. Non Luthero ſed ipſis in- „
ſtat perditio, qvam moliuntur, tantum abeſt, ut eos timeam. *Hæc* „
certe in ſpiritu loqvi me arbitror. Qvod ſi omnino definita eſt ira in „
cœlo, ut nec orationibus nec conſiliis impediri poſſit, impetrabimus ut „
Joſias noſter in pace dormiat, & mundus ſibi relinqvatur in ſuam Ba- „
bylonem. Qvod autem ex ſpiritu ſe loqvi non vane putaverit Luthe- „
rus, eventu probatum eſt, nam tumultu ruſticorum poſt triennium ſeqvuto, qvæ damna Principibus & Clero illata fuerint, notum eſt, & Fridericus, qvem *Joſiam* nominat, placida morte miſeriæ illius ſpectaculo fuit ſubtractus. Non minus vera ſunt, qvæ de Germaniæ fato & Carolo Imp. vaticinatus eſt, qvi Pontificis ſocietatem adverſus Galliæ Regem, edicto ſuo Wormatienſi mercatus, graviſſimis bellis implicitus fuit: id enim cum reſciviſſet Lutherus, ad Spalatinum ſcribit. *Lib. I. ep. 236.* Carolum impeti bellis, nihil mirum: nihilqve unqvam „
habebit proſperum: & cogetur alienæ impietatis pœnam ſolvere, in- „
felix juvenis, qvod veritatem Wormatiæ malis conſultoribus in faci- „
em ſic repudiarit: & Germaniam involvet calamitas ſua qvoqve, qvod „
impietati conſenſit: Dominus autem ſuos agnoſcet. Negari qvidem „
neqvit, ſucceſiſſe qvædam non infeliciter Carolo, ſed nihil ex iis proſperum habuiſſe, ut Lutherus loqvitur, nulloqve ſucceſſu recte uſum, certisſima hiſtoriarum fide, nec aliorum magis, qvam Gallorum ſcriptorum teſtimonio comprobari poteſt.

Talis in cuſtodia illa ſua fuit Lutherus, *mirabilis*, ut ipſe agnovit, *& monachus & captivus, qvi barbam comamqve*, ut ſcribit, *nutriebat, & ſub eqveſtri ornatu, & Georgii nobilis* (Juncker George) *nomine latere debebat*, ita ut nec ipſi Principes, ubi eſſet ſatis ſcirent: certe *Johanni*, Electoris fratri, menſe demum Septembri a Præfecto arcis revelatum id fuit. Vide *Lib. I. ep. 234.* Ignorare etiam Lutherum patiebantur, qvo ſumtu alimonia ſuppeditaretur. Haud pigebit, qvæ d. 15. Auguſti hac de re ad Spalatinum ſcripſerit, & genium viri generoſum

Digitized by Google

1521. roſum oſtendunt, aliaqve ſcitu non injucunda, hic inſerta legere, ex *Lib. I. ep. 241.* De patientia mei exilii nihil ſis ſollicitus. Mea enim nihil refert, ubi ubi agam: modo non ſim tandem onerofus & moleſtus his hominibus. Neminem enim vellem per me gravari. Omnino autem credo me hic agere alimonia & expenſis Principis noſtri: alioqvi ne horam qvidem hic ſubſiſterem; ſi ſcirem hujus viri me conſumere ſubſtantiam: qvanqvam & hilariter & libenter omnia mihi miniſtret. Scis enim, qvod, ſi cujuspiam opes perdendæ ſunt, Principum perdendæ ſunt: qvod Principem eſſe, & non aliqva parte latronem eſſe, aut non, aut vix poſſibile eſt, eoqve majorem, qvo major Princeps fuerit. Tu bene feceris, ſi me de hoc certum facies. Nam ex hoc homine tam liberali nihil intelligere poſſum, niſi qvod e marſupio Principali me ſuſtentet. Sed ſic eſt ingenium meum, ut metuam eſſe onerofus, ubi forte onerofus non ſum, atqve hoc metuere etiam decet liberalem animum. Fui proxima feria ſecunda in venatione, duobus diebus, viſurus voluptatem illam Heroum γλυκύπικρον: cepimus duos lepores, & aliqvot perdiculas miſeras: dignam profecto occupationem hominum otioſorum: theologiſabar etiam ibi inter retia & canes. Ac qvantum voluptatis attulit ſpecies illa rerum, tantum miſericordiæ & doloris miſcuit myſterium. Qvid enim iſta imago niſi Diabolum ſignificat, per inſidias ſuas & impios magiſtros canes ſuos, ſcilicet epiſcopos & theologos, venantes innoxias iſtas beſtias? nimis præſens erat myſterium hoc triſtiſſimum de animabus ſimplicibus & fidelibus.

§. CX.

Interim dum ille negotioſo diſtinetur otio, doctrina ejus longe, lateqve perſonare cœpit, cultu licet externo nondum mutato, nec autoritate publica accedente. Magnum tamen ad mutationem ſub hujus ipſius anni finem gradum fecerunt Auguſtiniani Wittenbergenſes, qvi ſolitarias Miſſas intermiſerant, ſed de iis in ſeqventis anni hiſtoria plura dicemus. In Saxonia Electorali liberius qvidem jam concionabantur multi, ſcriptis Lutheri ad lectionem Biblicam incitati; ſed ringentibus Epiſcopis, cunctantibus etiam ex Clero & Magiſtratibus, qvibus periculum honorum opumqve ex Cæſarei edicti rigore non videbatur ſpernendum, plebecula fere puriori doctrinæ adhæſit.

Inter

Digitized by Google

Inter primarias urbes *Zviccavia* (qvam *Cygneam* vocant) jam ab initio Lutheranæ doctrinæ prædicatores Evangelii habuerat, ſed veluti occultos, inter qvos Fridericus Mecum ſive Myconius fuit, Liechtenfelſæ in Franconia natus, Annæberga, ubi in monaſterio a Georgio Duce noviter extructo Franciſcanum induerat cucullum, pulſus, celebris poſtea Gothæ in Thuringis Eccleſiaſtes, & Luthero conjunctiſſimus, aliiqve; ſed hoc anno paſtorem accepit ex vicino Schneebergæ oppido, ſive Nivemonte, virum Luthero chariſſimum, *Nicolaum Hausmannum*, de qvo dicere ſolebat: *Qvod nos docemus, ille vivit.* Huic conſulenti, an oblatum Paſtoris munus accipere deberet, menſe Martio reſponderat inter alia Lutherus: *Si paſtoratum aſſumis, Papæ & Epiſcoporum hoſtem te facies, illorum decretis repugnans; ſi non repugnaveris, Chriſti hoſtis eris. Lib. I. ep. 222.* Eodem tamen tempore etiam Anabaptiſticæ ſectæ primordia Zviccaviæ jacta fuerunt, ut paulo poſt narrabitur. Fribergæ (ſplendida etiam illa eſt, & argentifodinis ſepulchrisqve Principum celeberrima Miſniæ urbs) Henricus Saxoniæ Dux, imperabat, ad exiguam provinciæ portionem a Georgio fratre primogenito, ex paterni teſtamenti diſpoſitione redactus. Hic propendere ad Lutheri doctrinam cœperat, Bullam Pontificiam deteſtatus, & a Luthero petens, ut ad ſe ſcriberet, qvod & hic factum a ſe refert, in literis d. 7. Martii datis, *Lib. I. ep. 219*, ſed Dux ob metum Georgii, publicato poſtea edicto Wormatienſi ulterius progreſſus tunc non eſt. In Dania eatenus faveri ſibi cœptum ſcribit Lutherus *d. ep. 219* ut Rex Chriſtiernus mandato univerſitati ſuæ dato, nollet ejus ſcripta damnari. Idem Rex jam anno præcedenti ab avunculo ſuo, Friderico, Sax. Electore, concionatorem Evangelicum petierat, miſſusqve fuit *Martinus* qvidam, ille nempe, cujus in epiſtola allegata Lutherus meminit, qvi ob Doctoris titulum aſſumendum Wittenbergam venerat. Allegat hæc ex *Arfridi Whitfeldii* Chron. Daniæ *Scultetus in an. 1520.* Verum de rebus Danicis infra iterum dicendi occaſio dabitur. Erfurti cum tumultu agebatur, minime probante id (ut jam diximus) Luthero. Docebat ante omnes ad Lutheri ductum ſæpe memoratus *Johannes Langus*, Prior Auguſtinianorum. In Bohemia, qva Miſniæ adjacet, in Valle Joachimica Schlikiis Comitibus tunc ſubjecta, hoc anno Scholæ Rector, *Philippus Eberbachius* evangelium docere cœpit.

Addit. *Addit.* *Addit.*

Digitized by Google

Addit. In Pomerania, Treptovæ, *Johannes Bugenhagius* & *Andreas Cnophius* Scholam celebrem regentes, tanto applauſu docebant, ut ex Livonia aliisqve remotis locis concurſus ſcholaſticorum eo fieret. Allatum anno 1520. Lutheri librum *de Captivitate Babylonica* Bugenhagius primo ut hæreticum execratus, paulo poſt ſecunda cura perlegens, ita probavit, ut univerſum mundum cœcutire, ſolum & unicum Lutherum vera videre profiteretur. Sententiæ ejus Abbas loci & qvidam Eccleſiaſtæ acceſſerant, ſed orto a petulanti plebe adverſus Monachos Antonianos, cum tintinnabulis & porcis pro more diſcurrentes, tumultu, ſecuta eſt ab Epiſcopo Caminenſi, *Eraſmo*, ex nobili *Manteufeliorum* familia, atrox perſecutio, qvam evitans Bugenhagius vere hujus anni 1521. Wittenbergam venit, anteqvam Lutherus Wormatiam iret, & poſtea Simone illo Clinico, de qvo ſupra dixi, defuncto, Paſtor urbicus factus eſt. Ad Rhenum non minor plurimorum in Lutheri doctrinam propenſio, ſed magna etiam ejusdem oppugnatio fuit. Wormatiæ, ubi Lutheri conſtantia animos hominum moverat, poſt ejus diſceſſum, cum in templis id non liceret, aliis in locis conciones habitæ ſunt e ſuggeſtu portatili, eam ob cauſam circumlato. Argentorati *Matthias Cellius*, Keiſersbergæ natus, magna cum libertate Lutheri dogmata propoſuit. Is in *Apologia* adverſus Fiſcalis Epiſcopalis accuſationes anno 1523. edita, cum edictum Wormatienſe objiceretur, exemplo totius Germaniæ ſe defendit, in qva, *non obſtante edicto, nullam urbem, nullum oppidum, cœtum, monaſterium, Academiam, Capitulum, imo nullam familiam nec domum eſſe aſſeverat, in qva non ſint, qui Lutheri, qvam vocant, ſectam profiteantur.* In Belgio etſi nullus ad opprimendam hanc doctrinam rigor omitteretur, impediri tamen non potuit, qvo minus in plurimis urbibus locum inveniret. Antverpiæ, qvæ tunc omnium maxime florebat, a duobus jam annis Prior Auguſtinianorum, *Jacobus*, cognomento *Præpoſitus* alias *Spreng.* (vide *Lib. II. ep. 70. b.*) Lutheri imitatione concionatus fuerat; (ille nempe, cujus elogium facit *Eraſmus* in epiſtola ad Lutherum, *Additione ad §. LI.* relata) Is vero hoc anno Bruxellas ductus, mireqve divexatus, & ignis ſupplicio territus, palinodiam publice egit, ineunte anno ſeqventi, menſe Febr. coram Hieronymo Aleandro, Commiſſario Apoſtolico, Hieronymo Vandernoot, Cancellario Brabantiæ, Adriano Her-

Digitized by Google

Herboutio, Suffraganeo Cameracenſ[illegible]oh. Glapione, Cæſaris Confeſſario, aliisqve: eamqve typis Lipſienſes vulgarunt. Nec puduit judices inter triginta articulos Lutheri etiam ſeqventes condemnare, & ad abjurandos eos miſerum mortis metu cogere. Artic. 6. omnia „ opera ſanctorum peccata ſunt & egent miſericordia ignoſcente & „ remittente. Artic. 10. Omne opus liberi arbitrii qvantumcunqve bo- „ num, peccatum eſt; egens DEI miſericordia ignoſcente. Artic. 24. „ & 25. concupiſcentia qvæ in baptizando relinqvitur eſt peccatum pro- „ prie dictum, contra hanc legem Dei, non concupiſces. Caro tali con- „ cupiſcentia infecta ad omne opus liberi arbitrii concurrit, unde qvod- „ libet opus humanum peccatum efficitur. Artic. 28. Diſplicentia de „ peccatis admiſſis non eſt via ad gratiam juſtificantem, ſed e contrario „ Gratia eſt via ad ipſam diſplicentiam. Art. 30. dolor de uno peccato, „ ſine dolore omnium, eſt peccatum. Nec ſufficiebat hæc recantare, ſed & juratam aſſertionem dogmatum Pontificiorum, qvæ Catholicæ Eccleſiæ doctrinam vocabant, exegerunt, inter qvæ ſunt: Credo ope- „ ra ſanctorum ſic eſſe vitæ æternæ meritoria, qvod omni culpa care- „ rent. De libero arbitrio credo & aſſero, qvod active concurrit, & „ cogit ad actus bonos libere. De operibus liberi arbitrii credo non o- „ mnia eſſe peccata, ſed aliqva eſſe vitæ æternæ meritoria absqve omni „ culpa, & per conſeqvens non indigentia miſericordia remittente. Hæc „ profecto horrida & Chriſtiano nomine indigna eſſe, multos etiam ex Romana Eccleſia judicaturos eſſe ſpero. At idem Jacobus tunc dimiſſus, Brugis in Flandria iterum prædicare, qvæ abjuraverat, cœpit, & e carcere Bruxellenſi, in qvem denuo compactus fuit, ope Franciſcani cujusdam elapſus, poſtmodum qvæ ſecum acta erant ipſe publicavit, & lapſum deprecatus, Bremæ, multis annis Evangelium docuit. Vide Sculteti *Annal. ad ann. 1521.* & Epiſtolas Lutheri *Lib. II. p. 74.*

§. CXI.

Tanta incrementa doctrinæ non potuerunt non Lutherum magno gaudio afficere, & ſolitudinis illius tædium levare; ſed præter tentationes, de qvibus ſæpe qveritur, Wittenbergæ fiebant, qvæ moleſte ferret. Inter illa non puto prætereunda eſſe, qvod Jus Canonicum (qvod combuſtione illa ſua ſatis infamatum eſſe credebat) publice adhuc Wittenbergæ legeretur, & qvidem a *Juſto Jona, Can. Lic.* ob ſa-

larium forte, in eam lectionem conſtitutum, ut innuit *Pallavicinus Lib. I. cap. 22. in fine.* At Lutherus optimum judicabat, ut jus Pontificium prorſus excluderetur, *& Principes animo aliqvando accepto jurisdictionem & cenſuras iſtas penitus antiqvarent in ſuis terris.* Vide *Lib. I. ep. 237.* Indignabatur etiam de Canonicorum Wittenbergenſium plerorumqve pervicacia in ſuperſtitionibus, & de morum turpitudine, eaqve occaſione de transferendis ad meliorem uſum reditibus illis cogitare cœpit; ſcribit itaqve ad Spalatinum d. 25. Novembr. *Lib. I. ep. 252.* „ Utinam & Princeps noſter Bethauen qvoqve ſuam Wittembergenſem aboleret: diſpertitis poſt vitam eorum, qvi nunc ſunt „ in ea ſtipendiarii, reditibus in pauperes: qvales multos habet ea ter- „ ra, etiam in ſangvine generoſo, ſicut noſti. Ea enim erat Principe di- „ gna munificentia, qvæ ei regnum aperiret æternum. Iſta impietas „ per eum roborata qvid faciet? Caroloſtadii deniqve perverſum ingenium magis magisqve erumpebat, unde menſe Septembri Amsdor- „ fio ſcribit *ep. 244.* De Carlſtadio doleo, cui etſi facile reſiſti poteſt, ta- „ men adverſariis noſtris gloriandi dabitur occaſio, de inteſtina noſtra „ diſcordia, magno ſcandalo infirmorum. Sive igitur hujus emendandi, ſive cum amicis converſandi cupidine, ex arce, paucis conſciis, excurrit, & hoſpitio Amsdorffii uſus, clam Electore, aliqvot dies cum amicis jucunde transegit. Scribit de itinere illo ſuo ad Spalatinum & de librorum ſuorum ſuppreſſione vehementer qveritur *ep. 253.* ſed epiſtola diem adſcriptum non habet, ſub finem autem anni datam facile „ conjicitur. Veni Wittenbergam, & inter dulcisſimas amicorum „ ſvavitates hoc abſinthium inveni, ſcilicet libellos & literas nemini eſſe „ neqve auditas neqve viſas: qvem dolorem tu judica, an juſtum eſſe debuerim arbitrari. Omnia vehementer placent, qvæ video & au- „ dio. Dominus confortet ſpiritum eorum, qvi bene volunt: qvan- „ qvam per viam vexatus rumore vario, de noſtrorum qvorundam im- „ portunitate, præſtituerim publicam exhortationem edere, qvamprimum reverſus fuero, ad Eremum meam, cætera alias. Principi Il- „ luſtrisſimo me commenda, cui celatum meum acceſſum ad Witten- „ bergam & receſſum volui; qva cauſa ſatis ipſe intelligis. Vale, Wit- „ tenbergæ, apud Philippum meum in ædibus Amsdorffianis.

§. 22.

§. 22.

Reſcivit etiam, Henricum VIII. *Angliæ Regem pulchrum librum a ſe pro ſeptem Sacramentorum defenſione, adverſus tractatum Lutheri de captivitate Babylonica conſcriptum Pontifici miſiſſe, qvo meritus eſt, ut condita ob id Bulla glorioſum* defenſoris fidei *titulum acciperet, qvem etiam poſt defectionem ſuam ab Eccleſia Romana (bonam matrem ſuam eam tunc appellabat) retinuit, & ſucceſſores etiamnum gerunt, licet eam ipſam fidem deſeruerint, cujus defenſæ titulum Henricus acqviſivit. Sed ſalvo omni coronatis capitibus debito honore, videtur mihi dici illis poſſe: aut ad fidem illam redite, aut titulum ponite, qvi ſine illa ſtare neqvit. Sperandum tamen eſt, venturum diem, qvo Deus per gratiam ſuam qvendam ex magnis illis Principibus excitaturus ſit, qvi exeqvatur, qvæ precibus noſtris a divina Majeſtate contendere debemus, nempe ut titulus iſte non ut hodie ſpecioſa ſaltem ſit deſignatio ejus, qvod eſſe deberet, nec tamen eſt; & ut Anglia eodem horrore hæreſin averſetur, qvo eam tunc Rex ejus averſabatur, tam fortiter contra Lutherum ſcribens, ad qvem nunc poſt brevem hanc digreſſionem redeundum eſt. Difficile dictu eſt, in qvantum furorem Lutherus, nuntiatis iſtis, conjectus fuerit; exacerbatus etiam ſolitudine aut potius captivitate illa ſua, & plusqvam*

Cogor tamen ne ingratitudine maculer, Matrem meam, Chriſti ſponſam, utinam tanta cum facultate, qvanta cum voluntate defendere. Apud Cochl.

1521. natura ſua erat efferatior, qvanqvam hanc nunqvam vel tantillum frenare poſſet, ſi ſemel incaluiſſet. Proteſtatus erat ſemper voce & ſcriptis, maxime coram Legato Cajetano, & in celebri diſputatione Lipſienſi, qvod Doctores Pariſienſes pro veræ Theologiæ Magiſtris haberet, ſed affectuum impetu ſtatim in extremum alterum furoris & rabiei adverſus eos, qvos tantopere laudaverat, detruſus, exagitare illos in reſponſione ſua ad cenſuram illorum, & in aliis ſcriptis poſtea editis, qvavis occaſione tempeſtive & intempeſtive cœpit, non tantum, ut primos divinæ hujus ſcientiæ corruptores, ſed & omnium hominum imperitisſimos & ſtupidisſimos, ſine ingenio, lumine & judicio; innumeras alias & vilisſimas injurias addens, ut qvi eas legit, difficulter indignatione abſtinere poſſit, ne easdem in autorem retorqveat. Voluit etiam, ut diſcipulus ſuus, Philippus Melanchthon Grammaticus admodum diſertus, qvi VVittenbergæ humaniores literas docebat, adverſus eos ſcriberet; qvod is eo ſtylo præſtitit, ut præter dictionis nitorem & puritatem, genium potius magiſtri, cujus bilis in ipſo titulo libri deprehendebatur, qvam diſcipuli referret, qvi alias timidus & moderatus erat. Fatendum interim eſt, omnia iſta convitia magis proficuisſe Sorbonæ, qvam tanta elogia, qvæ antea in eam ſparſerat Lutherus pro ſuffragio ejus impetrando, in- primis

Adverſus furioſum Pariſienſium Theologaſtrorum decretũ Apologia pro Luthero.

Atqve illius ſupremam poteſtatem non tantum imminuere & labefactare, ſed etiam funditus evertere ſtuduiſſet. Cenſur. Facult. Pariſ. in libr. II. Marci Ant. de Dominis in præfat.

primis contra primatum & ſupremam Pontificis poteſtatem, qvam hæreticus hic non debilitare tantum, ſed & penitus abolere nitebatur. Inde enim cognoſcitur, qvod illuſtris hæc Facultas, qvæ ſemper jura & prærogativam ſacræ ſedis firmisſime defendit, nullo modo flecti in hoc puncto voluerit, a qvo unitas Eccleſiæ Catholicæ dependet. Hoc eſt, qvod eadem centum fere poſt annos, poſt condemnatum Lutherum, cenſura etiam notavit libros M. Antonii de Dominis, *qvi hunc Lutheraniſmi articulum renovare, & tueri contra autoritatem Jeſu Chriſti in terris annixus eſt.*

Ecce evoluto centum annorum ſpatio alter apoſtata & Eccleſiæ perduellis in medium prodire auſus eſt, eandemqve defectionem contra Eccleſiam, & generalem Chriſti in terris vicarium renovare cogitans &c. ibid.

§. CXII.

Reſcire qvidem Lutherus hoc, qvod Maimburgius notat, tempore, de libro Angliæ Regis nihil potuit, ſed eum ſub finem demum anni, aut initio ſeqventis vidit; debuiſſet itaqve vel Cochlei ductu, hæc de Angliæ Rege digresſiuncula in locum convenientiorem referri. De materia libri dicetur, cum de reſponſo Lutheri agemus. Ambitione juvenili elatum Regem, ad ſcribendum ſe accinxiſſe, vel ut Clerum Regni ſibi devinciret, facile credent, qvi ingenium hominis ex moribus geſtisqve ejus conſiderabunt. Refert Pallavicinus *Lib. II. cap. 1. n. 8.* ex Archivis Pontificiis, Henricum jam ante ſcriptum librum, a Pontifice aliqvem ſpecioſum titulum, qvalibus Reges Galliæ & Hiſpaniæ, ille *Chriſtianiſſimi*, hic *Catholici* utuntur, deſideraſſe, diuqve deliberatum fuiſſe, qvo pacto ei ſatisfacere absqve aliorum Regum invidia Pontifex poſſet: ita dilato negotio ſuperveniſſe menſe Octobri hujus anni librum Regium Pontifici diſticho hoc qvalicunqve inſcriptum:

Anglorum Rex Henricus, Leo Decime, mittit
Hoc opus & fidei teſtem & amicitiæ.

Indeqve, penetrata Regis voluntate per Cardinalem Volſejum, titulumqve *Defenſoris fidei* petenti, gratificatum eſſe Leonem X. Reticuiſſe non

I. §. 112. 1521. non debebat, jam Julium II. Ludovico XII. Gallorum Regi infenſiſſimum, hunc ipſum *Chriſtianiſſimi* titulum Angliæ Regi, adverſus Gallos concitato, deſtinaſſe, & Leonem mutata rerum facie id exeqvi non auſum, novi vocabuli invento utcunqve ſatisfacere Regiæ ambitioni voluiſſe. Extat typis eo anno vulgata *Joh. Clerici*, Angliæ Regis legati *Oratio ad Leonem habita*, cum ei librum Regis nomine in conſeſſu Cardinalium offerret, ſatis tumida, cui Leo breviter & apte reſpondit. Refert inter alia orator, *Regem* (ſacris enim deſtinabatur, cum fratrem ſeniorem haberet) *ſub optimis præceptoribus ætatem triviſſe, & in ſacris ſcripturis plurimum verſatum fuiſſe, ſæpius magna laude cum doctiſſimis Britannorum diſputaſſe; nunc non ſine gloria audere cum Luthero, non contemnendæ eruditionis viro, in certamen deſcendere.* Cæterum de religionis in Anglia ſtatu proximis ante Lutherum annis, dein poſtqvam hic ſcribere cepit, legi meretur nupera *D. Gilberti Burneti hiſtoria de reformatione Eccleſiæ Anglicanæ*, lingva patria ex documentis fide dignis edita, & Gallice a *Roſemondo* verſa. Diſpoſitio magna in populo Anglicano jam a Joh. Wiclefi temporibus adverſus abuſus Pontificios & Cleri ſupererat, ſeveris Epiſcoporum decretis & inqviſitionibus, pœnisqve atrocibus non ita extincta, ut non ſubinde ex cineribus qvaſi reſurgeret. Enumerat Scriptor, qvem dixi, aliqvot exempla condemnatorum ſub initium ſeculi decimi qvinti (qvos vocabant) *Lollardorum* utriusqve ſexus, qvibus vel Wiclefi vel alia invidioſiſſima dogmata imputabant, & confitenda per fidiculas extorqvebant judices. Qvamprimum igitur Lutheri libri in Angliam importati & in lingvam popularem verſi ſunt, ſtatim applauſum invenerunt, primiqve adverſus Clerum concionari cœperunt; ſicut & in Germania monachi mendicantes, nullis honoribus aut opibus a veritatis ſtudio retracti, & vitæ auſteritate ad omnem fortunam ferendam indurati. Populus vero jamdudum a Cleri doctrina & moribus averſus avide accipiebat dogmata, qvibus ſimplicior ad cœlum via aperiebatur, & remotis ſcholaſticarum ſubtilitatum & ceremoniarum ac legum involucris, cuilibet per Scripturarum ſacrarum evulgationem cognoſcenda præbebantur religionis myſteria; ſed Epiſcopi magno zelo perſeqvebantur omnes, qvi novis libris aut concionibus ſtudebant. Sufficiebat ergo ad condemnationem, ſi qvis liberos ſuos orationem Dominicam, decem præcepta & ſymbolum Apoſtolicum lingva populari docuiſ-

Digitized by Google

docuiſſet. Hoc unum ob crimen jam anno 1519. Conventriæ, in ipſa ſeptimana ſacra d. 4. April. ſex viros fœminamqve unam ſupplicio affectos memorat Burnetus. Aucta inde in Clericos odia, qvod in homines moribus inculpatis viventes ſævirent, ipſi ſua non corrigerent vitia. Succurrere itaqve eorum honori ipſe Rex ſuo libro voluit. Qvam vero fidem defenderit, ex reſponſione Lutheri poſtea apparebit. Voti ſui interea Maimburgius hactenus compos factus eſt, ut jam habeat, qvi Romæ diu ſperatus eſt, Regem Angliæ, qvi titulum per annos centum qvinqvaginta aliter intellectum & exercitum, illo, qvo impetratus fuit, ſenſu, gerere poſſit, ſi Deo viſum eſt, hoc experimento puriorem doctrinam profitentes explorare.

§. CXIII.

Qvod ad Pariſienſis Academiæ decretum ſive cenſuram attinet, ejus notitia ad Lutherum in arcem, in qva latebat, ſimul & Apologiæ a Melanchthone conſcriptæ, menſe demum Julio, ut patet ex *epiſtola 234. Libri I.* Utraqve habetur *Tomo II. Jen. Lat. fol. 443. & ſeqq. fol. 451. & ſeqq.* pervenit. Verſio autem Apologiæ Germanica ab ipſo Luthero compoſita eſt, ſed, ut Cochleus qveritur, aculeatior Melanchthoniana, extat autem ea *Tomo I. Alt. f. 836.* Immanes iræ Lutheri, qvas hic exaggerat Maimburgius, in ejus ſcriptis reperiri non poſſunt. Ab initio ſane non male ſperabat de Pariſienſibus, ob opinionem nempe Sorbonæ (ita enim a collegio qvodam vocatur *Theologica facultas*) de ſuperioritate conciliorum ſupra Papam, & ob appellationem a Papa ad concilium, qva anno 1517. uſa erat Academia; non ignarus tamen erat, qvod ſcholaſticæ Theologiæ veluti mater eſſet Theologica Pariſienſium Schola. Nec negaro velim, ex rumoribus qvibusdam, qvod non deeſſent in Gallia qvi ſua probarent, in ſpe illa ſua confirmatum fuiſſe; ſed vicit Lutetiæ inveterati erroris apud plurimos præjudicium. Lutherus igitur, poſtqvam, ut dixi, cenſuras accepit, d. 15. Julii ad Spalatinum ſcribit *Lib. I. ep. 236.* Vidi Pariſienſium Sophiſtarum decretum cum Philippi apologia, & ex corde gaudeo. Non enim ſic eos excœcaret Chriſtus, niſi conſulere rebus ſtatuiſſet, & finem tyrannidi illorum facere inciperet. Qvæ verba furioſe excandeſcentis eſſe nemo dixerit: ad Philippum autem familiariter ſcribens, *aſinos* & *inſanos*

1521. *inſanos* eos vocat *Lib. I. ep. 234.* Hic obiter notamus, promiſcuam literarũm evulgationem Luthero aliqvatenus fraudi fuiſſe: aliter enim pleriqve omnes præmeditati & in publicum, aliter ad familiares ſcribimus. Interim ſi qvædam liberius dicta vel excandeſcentiam vel ruſticitatem qvandam ex illius ſeculi & monachalis vitæ genio arguunt, eadem candorem & ſimplicitatem ingenuam oſtendunt. Cæterum Philippi apologia pro Luthero brevis eſt, inſcripta ut in margine annotavit Maimburgius, *adverſus furioſum Pariſienſium Theologaſtrorum decretum.* Exprobrat in hac Academiæ propagata ſcholaſticæ Theologiæ figmenta, & qvod Gerſoni meliora monenti majores eorum reſtiterint; nugas ſcholæ, adductis qvibusdam Johannis Majoris theſibus irridet; epiſtolam, qvam decreto præmiſerunt, *muliebrium furiarum & monachalis impotentia plenam eſſe* ait, & a Rhetore qvodam conductitio conſcriptam: Principia fidei illis eſſe, hominum opiniones: Lutherum tamen in doctrina *de libero arbitrio & gratia* conſentientem Auguſtinum habere: Injuſte & ineptisſime illum cum Hæreticis comparari, præcipue cum Montano, qvi ſpiritui cuidam ſuo credi volebat, cum Lutherus omnia ſua ex Scriptura probanda ſuſcipiat: Concilia fruſtra allegari, qvorum qvædam non Chriſti ſed Antichriſti doctrinam firmaverint: Academias Theologiam ſcholaſticam ſeqvutas in hæreſin incidiſſe: Sorbonam non eſſe Eccleſiam, qvæ autoritate abſoluta decidere posſit. In lucem provocat Sorboniſtas, ut prodeant, & rationes reddant: Luthero enim per mendacium affingi, ac ſi Eccleſiam audire nollet, qvi nihil impenſius deſideraverit, qvam ut doceretur, dummodo id ex Scripturis fiat. Ideo merito ei a Germanis credi, qvi ad Sorboniſtarum nomina jam obſurduerint: non dogmata, ſed dogmatum rationes conferri debere. Exagitat ſpeciatim ſtrophas Pariſienſium *de gratia gratum faciente. O infelicem*, exclamat, *Galliam, cui tales contingunt cenſores.* Addit alia mordaciora; Dei vero miſericordiam prædicat, qvod nunc vera habeatur doctrina de pœnitentia, qva per annos qvadringentos caruerit Eccleſia. Addit epilogum *fol. 456. b.* „Hæc monere te, Chriſtiane lector, volui, „ne a Lutherana doctrina abſterreret Sorbonæ autoritas, qvæ qvid ſapiat, „ex uno atqve altero loco hic cognoviſti. Et ex his, qvos adnotavimus, „reliqva æſtimabis. Eſt enim ſui ſimilis Sorbona, Chriſtum inter fabros citius qvam in iſto genere reperias. Tuum eſt interim una

una mecum poſtulare Lutetiam rationem ſui judicii, qvam ubi ediderit, de noſtris nos qvoqve copioſius diſſeremus. Prodiit etiam ad„ verſus apologiam Philippi cenſura ludicra & jocoſa qvæ habetur *Tom. II. Lat. Jen. f. 457. & ſeqq.* incertum an ab ipſo Luthero, an alio compoſita, ſtylo ſcholaſtico, ut riſum lectoribus moveat.

§. *aaa.*

Jam qvod ad librum contra Regem Angliæ attinet, ſubmiſſe rogo Lutheranos, qvi hanc hiſtoriam legent, & ſatis deprehendent, me ex praoccupatione & affectu adverſus illos nihil ſcribere, ut credant, ſi mihi cum honeſto qvodam inter eos viro convertendo res eſſet, qvod nihil aliud ab eo peterem, qvam ut ſine præventione & frigide (ut dici ſolet) legeret, qvæ Lutherus ſcripſit, dum Regi reſpondet. Certus enim ſum, Lutheranum talem illico a Lutheraniſmo diſceſſurum eſſe, ſi inſolentem, belluinum & furioſe impudentem ſtylum, qvo Lutherus Regem iſtum, tanqvam fatuum & infimum ex plebe tractavit, & horrendas injurias, qvas in eum effudit, conſideraverit. Inde enim concludet, impoſſibile eſſe, qvod Spiritus DEI tam inhoneſto & turpi iſto homine ad reformationem mundi uſus ſit. Tandem in hac ipſa ſolitudine delineationem totius reformationis, qvam prætendebat, abſolvit, nullumqve modum tenuit, ut ab initio fecerat, cum partem dicendorum retineret, nec, ut ait, ab erroribus Papiſmi plane liberatus eſſet. Pontificem itaqve neqvaqvam amplius agnoſcere voluit, neqve

Ut neſcias an ipſa mania ſic inſanire poſſit, aut ipſa ſtoliditas tam fatua ſit, qvam eſt caput hoc Henrici noſtri, damnabilis putredo iſta & vermis. Jus mihi erit Majeſtatem Anglicam luto ſuo & ſtercore conſpergere &c. Luth. contra Reg. Angl. t. 2.

traditionem, autoritatem Patrum & conciliorum, nec purgatorium, miſſas, vota, monaſteria, epiſcopos, presbyteros (qvi Laici non eſſent) leges, decreta, ceremonias, qvæ vim obligandi haberent: non cultum Sanctorum, ſacramenta, (excepto Baptiſmo, & ſacra cœna, ademta tamen virtute conferendi gratiam) deniqve nec Eccleſiam viſibilem, qvæ infallibiliter & ultimo de controverſiis judicandi jus haberet, ſed ſolam Scripturam ſuo ſenſu interpretandam. Qvoniam vero ſecundum hanc ideam, qvam de religione formaverat, nihil fixum determinatumqve erat, qvo mentes in unitate fidei & diſciplinæ retineri potuiſſent, brevi factum eſt, ut ex ſecta ejus verum Babylonis ſive confuſionis inſtar emergeret, qvo in plures alias ſibi refragantes diſtrahebatur, magnaqve Luthero moleſtia creabatur, qvod eo ipſo tempore, de qvo loqvor, accidit.

§. CXIV.

Jam monui, librum Lutheri adverſus Henricum VIII. Angliæ Regem non ad hunc, ad qvem relatus eſt a Maimburgio, ſed ad ſeqventem annum pertinere. Pallavicinus *Lib. II. cap. 1. n. 9.* neſcio qva ratione, ſcribit, Lutherum *paucos* poſt annos reſpondiſſe; interpres pro paucis *aliqvot* habet. Extat, ut ſcriptus eſt a Luthero, Latine, & dedicatus d. 15. Julii 1522. *Sebaſtiano Schlickio*, Comiti Bohemo Evangelicæ doctrinæ faventi. Vide *Tom. II. fol. 547. & ſeqq.* & Germanicam verſionem ab ipſo Luthero factam *Tomo II. Altenb. fol. 189. & ſeqq.* Occaſionem dedicandi inde ſumſit, qvod Rex inter alia ei objecerat, qvod fugam in Bohemiam meditaretur; itaqve ſe per ſcripta ſua in Bohemiam venire & in ditione Schlickiana hoc modo initium receptus

Digitized by Google

facere dicit: Et porro: Rex laicus ſcripſit ad ſacerrimum ſuum Pontificem; ego qvondam miſeratione Papæ clericus, ſcribere debui ad Chriſtianiſſimum laicum. *Et paulo poſt:* Sic (per libros nempe) non modo in Bohemiam fugero, ſed & habitavero in ea, etiamſi hic me excuſſerit illaudatæ meretricis furor. Invidiam tamen ejus ſimul ſuccendero & vicero in Chriſto. Principio libri qveritur, cum ipſe nihil clamet, qvam Evangelium & Chriſtum; qvod adverſarii tamen nihil reſpondeant, qvam Patres, uſus, ſtatuta hominum: atqve ſic Regem plane a diſputationis ſcopo & fundamento aberraſſe dicit, ſtipula & fœno contra rupem verbi Dei pugnantem. Mallet Regis librum *Eduardo Leo* (qvi ex diſputationibus cum Eraſmo notus eſt, & poſtea Archiepiſcopus Eboracenſis fuit) attribuere; finit tamen Regis eſſe, & excuſatum ſe cupit, durius & aſperius Regi reſpondentem: prudens ille & ſciens (ait) mendacia componat, adverſus mei Regis majeſtatem in cœlis; damnabilis putredo illa & vermis: jus mihi erit pro meo Rege, etiam Majeſtatem Anglicam luto ſuo & ſtercore conſpergere, & coronam iſtam, blaſphemam in Chriſtum, pedibus conculcare. Hoc profecto non perfunctorie fecit, ita qvidem, ut non tantum Eraſmi, cautæ urbanitatis & blandi obſeqvii magiſtri, ſed & amicorum ſinceriorum judicio, exceſſiſſe modum viſus ſit. Nec eum id latuit, ſcribit enim d. 4. Sept. ad Spalatinum *Lib. II. epiſt. p. 91. b.* Sciebam multos offenſurum, qvicqvid in Regem Angliæ ſcriberem, inſulſum & virulentum Thomiſtam, ſed ita placuit mihi, atqve adeo multis cauſis neceſſarium fuit, qvod facio neſcitur modo, ſcietur poſtea. Paulo ante menſe Auguſto ad amicum qvendam ſcripſerat in eundem fere ſenſum, allegata Chriſti & Johannis Baptiſtæ ſeveritate in culpandis Phariſæis (vide *Tom. II. Altenb. fol. 208.*) clauſeratqve epiſtolam his verbis: Elector, Princeps meus, aliiqve amici me ſæpe monuerunt, ut mollius ſcriberem, ſed ſemper reſpondi, & nunc qvoqve reſpondeo, me id non eſſe facturum: cauſa mea non eſt inter res medias, in qva cedi & diſſimulari poſſit, ſicut hucusqve ſtulte feci. In ipſo vero libro etiam hæc, inter alia habet, *fol. 548.* Si idolum Romanæ abominationis propter Chriſtum conculcavi, qvod ſeſe in locum Dei ſtatuerat, magiſtrumqve Regum & totius mundi fecerat; qvis eſt iſte Henricus novus Thomiſta, diſcipulus duntaxat tam ignavi monſtri, ut virulentas blaſphemias ejus honorem? Sit ipſe defenſor Eccleſiæ, ſed ejus Eccleſiæ, qvam

1521.

Digitized by Google

1521. tanto libro jactat & tuetur, nempe purpuratæ meretricis, & ebriæ & „ fornicationum matris. Ego & Eccleſiam ejus & defenſorem ipſum „ pro eodem ducens, utrosqve eodem impetu invadam, & Chriſto du- „ ce conficiam. Certus enim ſum, dogmata mea habere me de cœlo, „ qvæ etiam adverſus eum triumphant, qvi in ungve noviſſimo plus ha- „ bet virtutis & aſtutiæ, qvam omnes Papæ & Reges & Doctores; ut ni- „ hil agant, qvi Bullas nominum & titulorum contra me jactant, & libel- „ los ſub regiis inſcriptionibus venditant. Dogmata mea ſtabunt, & „ Papa cadet, invitis omnibus portis inferi, & poteſtatibus aeris, & ter- „ ræ, & maris. Ipſi me provocaverunt ad bellum, bellum igitur habe- „ bunt; pacem oblatam contempſerunt, pacem igitur non habebunt. „ Deus viderit, uter primo feſſus defecerit, Papa an Lutherus. Sic pla- „ cet in Chriſto indies magis ac magis ſuperbire adverſus inſulſos iſtos „ & ineptos Baſiliſcos, qvo magis ipſi furunt.

§. CXV.

Jactantem vero hic audimus Maimburgium argumentum, qvo Lutheranum uno momento converti a ſe poſſe confidit, ſi vir honeſtus ſit. *Semper ego auditor tantum?* Ecce converſionis præconem auſculto. Ante omnia autem oporteret & illum honeſtum eſſe, qvi provocat honeſtum; Præſumam id de Maimburgio, ſi non ut Jeſuita [qvalis erat dum iſta ſcriberet, & Patris potius qvam aulicum & eqveſtrem illum Gallorum titulum (*honeſte homme*) affectabat] certe, ut de Domino, (*Monſieur*) qvo vocabulo paulo poſt cum Pontificis autoritate ex ſodalitio Jeſuitico ejiceretur, omiſſo *Patris* titulo in hiſtoriæ Calvinianæ & ſeqventium tractatuum ſuorum inſcriptione uſus eſt. Peto autem, ut & me pro honeſto viro eadem præſumtionis benignitate reputet. Aſſumo itaqve palmarium illum & verticordium, ut putat, pro deſerendo Luthero ſyllogiſmum, hac forma: *Spiritus Dei non utitur inhoneſto & turpi homine ad reformandum mundum: Lutherus fuit homo inhoneſtus & turpis, & qvidem enormiter;* Ergo, *Spiritus Dei non uſus eſt eo ad reformandum mundum.* Reſpondebunt docti ſubtilius; mihi honeſto, ſimplici, aut eqveſtri more regerere liceat, qvæ poſſum: In majori propoſitione ante omnia inqviro, qvæ ſit illa inhoneſtas & turpitudo, qvæ Spiritum Dei repellat? Hic non aliam indicat argumentator, qvam maledicentiam, qva Lutherus in Regem Angliæ

Hoc vivo eo ſcriptum jam poſt obitum ejus mutare nolui; nec deſunt, qvibus eadem dici poſſint.

Angliæ uſus eſt, cujus ſpecimen margini adſcripſit. Dein interrogo, qvid ſit reformare mundum, anne majus aliqvid, qvam prædicare Evangelium? Non puto: certe aliud nec egit nec agere voluit Lutherus, millies proteſtatus, & facto ſuo probans, ſe nulla vi niſi verbi divini uti, aut uſurum eſſe. His conſtitutis, vacillat major propoſitio, niſi probetur, mortale eſſe peccatum, maledicere Regi impio, & non ſuo, & atrociter inſultanti; & prædicari Evangelium non poſſe ab iis, qvi venialiter, ut loqvuntur, peccant. Sed nemo neſcit, qvales fuerint Apoſtoli, cum a Chriſto ad prædicandum Evangelium mitterentur *Matth. X. Marc. VI. Luc. IX.* qvantosqve defectus tunc non in moribus tantum, ſed, qvod magis eſt, in doctrina habuerint. Præſtiterunt tamen egregie, qvæ juſſi erant, & reverſi cum gaudio dicebant: ***Domine etiam Dæmonia ſubjiciuntur nobis in nomine tuo Luc. X. 17.*** Erat & Judas inter hos, qvem ſcimus qvalis vixerit, mortuusqve ſit. Aſſentior itaqve omnibus, qvi cum Donatiſtis errare nolunt, ſed ſtatuunt, veritatem Evangelicam, ſi per eam intelligitur *reformatio mundi* (qva voce hic invidioſe utitur noſter) id eſt, purgatio doctrinæ ab erroribus, non pendere a ſanctitate prædicantium, ſed a verbi divini efficacia. Non poteſt hæc negare Maimburgius, niſi ſua ipſe vineta velit cædere. Hic enim ipſe liber Regius, cui *pulchri* elogium (modicum id qvidem) dat, talemqve prædicat, qvo *Defenſoris fidei* titulum a ſupremo fidei Romanæ (de hac enim, ut dicemus, diſputabatur) definitore meruerit, ab homine turpi & inhoneſto ſcriptus eſt. Aut igitur fidem defendit, & mundum ab hæreſi, ſi credas panegyriſtæ, ſalvavit, ſpirituqve Dei actus fuit Rex ille Henricus, minime ſanctus; ut confitente Maimburgio mox probabitur; aut cadit fides, qvam defendit, ſi ſanctus non fuit defenſor. Deum immortalem! qvid de plerorumqve Pontificum decretis, qvid de Leonis X. Bullis pro indulgentiis & adverſus propoſitiones Lutheri editis, dici poſſet, ſi vel uno hoc argumento ab impuritate & turpitudine autorum impugnari deberent? Sed non eſt opus Lutheranis iſtuc confugere, & glaucomata populo objicere: habent Lydium lapidem, qvo dogmata explorent, & unde Spiritus ſancti dictamina agnoſcant, qvæ docentium nævi infirmare neqveunt. Hæc ad majorem. Minorem qvis non videt negari poſſe & debere, dum Luthero ob librum hunc adverſus Regis aggreſſionem

nem ſcribenti turpitudinis belluinæ & furioſæ impudentiæ crimen imputatur. Conferant qvibus otium eſt, utrumqve ſcriptum; Regem tamen pro eo habeant, qvi depoſita Regis perſona Monachum Thomiſtam induit, & cum viro peregrino, liberrimi, ut ſciebat animi & oris, congredi, eumqve conviciis proritare non eſt veritus. Retinere Regem ab hac temeritate debebant ſuæ ſectæ leges. Laicus erat, nec calamo ad defendendam fidem illam ſeptem Sacramentorum opus habebat, qvi jam illa ætate gladio, laqveo & igne Lutheranos in regno ſuo refutare, & veluti Leunculus ungves faucesqve ſangvine imbuere cœperat, qvem deinde ſenior Leonina ſævitia largiter profudiſſe ab omnibus notatur. Hæ illi artes ſufficiebant, & Romæ probabantur. Deniqve ſi inhoneſtum & turpiſſimum eſt, Regem qvemcunqve increpare, qvis Maimburgio inhoneſtior, qvi hunc ipſum Regem nullo convitio laceſſitus, non ut Lutherus ſcholaſticis dicteriis exagitat, ſed centum impietatum reum pronuntiat? *Lib. III. Hiſt. Calvin.* Perdidit itaqve oleum & operam argumenti illius inventione Maimburgius, minimeqve omnium apud Lutheranos fidem invenit, cum jactat, ſine præoccupatione & affectu ſe ſcripſiſſe. Rogo vero, ſi hæc leget, Lutheranorum, qvos tam officioſe compellat, nomine, Dominum hunc Maimburgium, ut agnoſcere velit, nihil effici adverſus agnitam veritatem divinam, technis, qvas didicit docuitqve in ſchola ſua, aut fucis Rhetoricis. Imo eliſo, cui tantum tribuit, argumento, perſvaſum nobis eſſe credat, Lutherum in increpatione illa Regis eodem ſpiritu actum eſſe, qvo Joſua, qvi pedibus conculcari a populo voluit impios Reges; qvo Samuel Agagum in fruſta concidit; qvo Elias Achabum increpavit; qvo Chriſtus & Apoſtoli in hoſtes veritatis invecti ſunt. Hoc ex ſanctitate doctrinæ, & ex fine, in qvem zelus Lutheri tendebat, colligimus; neminem enim deſtruere, neminem per ſupplicia & militum ſævitiam ad credenda qvæ nollet, cogere voluit; nihil ſuæ autoritati, omnia Scripturæ detulit. Hoc animo cum eſſet, eos qvi hominum decreta cum tanta convitiandi licentia & minis mortiferis opponebant, pro impiis habebat & tractabat. Pertinent huc, qvæ Melanchthon ad Capitonem, Lutheri iras in Moguntinum improbantem ſcripſit, ex Epiſtola a Sculteto jam ſupra §. 107. allegata. Negare non poteſtis, (ait) qvin Evangelium doceat:

Addit.

ceat:

ceat: id rejicitis, ſi Lutherus rejicitur. Nec ignoro, te acerbitate offendi. Sed qvid, ſi divinitus accendatur ἐυαγγελίσασθαι? obſecro vide, qvi rerum ac temporum ſtatus ſit, qvo ſale opus ſit iſtis tam pingvibus Dominis. Nunc tibi contigit, qvi ſaliat, vosne conculcabitis? Paulus cavere præcipit, ne Spiritus extingvatur: qvod ne a vobis præſtetur, adnitere.

§. CXVI.

Jam pauca de materia diſceptationis inter Regem & Lutherum addemus. Non erat illa, qvod graviter qveritur Lutherus, de capitibus veræ Chriſtianæ doctrinæ, non, ut ſcribit, de fide, ſpe, charitate, baptiſmate, ſacra cœna; nec de lege, peccatis, morte, libero arbitrio, gratia; non de Chriſto, de Deo, judicio noviſſimo, cœlo, inferno aut de Eccleſia & ſimilibus, qvæ ſcire oportet Chriſtianum, & ad ſalutem ſunt neceſſaria, ſed de Papatu, conciliorum decretis, doctoribus, indulgentiis, purgatorio, Miſſa, Academiis, votis monaſticis, Epiſcopis, traditionibus, cultu Sanctorum, novis Sacramentis, qvibus Eccleſia non modo poteſt ſaluberrime carere, verum etiam ne conſiſtit qvidem, niſi aut careat, aut iis pro libero arbitrio utatur. Hæc autem defendit Henricus; hæc eſt fides, cujus defenſæ præmium fuit titulus a Leone datus, & poſtea Roſa ab Adriano donata, qvo utroqve dono ita uſus eſt, ut datorum non multo poſt pœniteret Pontifices, ut in loco dicetur. Hi ſunt deniqve illi articuli, qvorum prætextu tot myriades hominum, Roma id urgente vel ſub carnifice, vel bellorum furiis perierunt. Digna fides hoc Rege defenſore cujus vitia Romano-Catholici ac Proteſtantes uno damnant ore: hujus majeſtatem Lutherus, ſi obtrectatores ejus audias, venerari debuit, etiam in ſcholaſtico pallio, convitiis ac calumniis certare incipientem. Sed ſatis aut nimium de Rege. Pauca adhuc de libro. Tractavit in hoc Lutherus unum ſaltem articulum *de Sacramento cœnæ Dominicæ*, tempus de reliqvis ſcribendi ſibi deeſſe qverens. Indignatur enim omnium maxime, qvod Rex præteritis argumentis ſuis, qvibus calicis uſum populo injuſte ablatum eſſe Scripturæ teſtimoniis eviciſſe ſe dicit, in autoritate humana & obſervatione antiqva opponenda operam conſumſerit, aut verba Scripturæ neglectis interpretationis legibus, ex conſeqventibus, circumſtantibus & repugnantibus, imperite aut maligne torſerit. In-

Digitized by Google

ſiſtit ſuæ ſententiæ adverſus dogma transſubſtantiationis in verbis, *hoc eſt corpus meum*, a Rege oppoſitis; pronomen *hoc* non ad prædicatum, *corpus*, ſed ad ſubjectum, *panem*, pertinere docet, hunc enim Chriſtus dicit ſe accepiſſe, benedixiſſe & fregiſſe, non corpus. Urget Pauli locum *1. Cor. X. 16. panis qvem frangimus*. Propugnat ſimilitudinem ſuam, de corpore Chriſti ſic, ſalvo pane, præſenti, ut eſt ignis in ferro candenti, aut Deus in homine ſalva humanitate. Irridet objectionem, qvod indigna ſit ſubſtantia panis, qvæ cum corpore Domini ſubſiſtat, ideoqve in accidens transmutari debeat, ſic enim humanæ naturæ unionem cum divina etiam negandam fore. Itaqve transſubſtantiationem, qvam antea pro opinione indifferenti habuiſſe ſe fatetur, jam pro impio & blaſphemo habet dogmate. At potentiſſimam rationem pro Miſſa a Rege allatam eſſe per ironiam fatetur, cum is „ ſcriberet: Si miſſa non eſſet bonum opus, Laici nihil pro ea tribue„ rent Clericis temporalis beneficii: Recte & optime Rex, ait, ex hac ra„ tione dixit, & digniſſima tanto aſſertore ratione Miſſam aſſeruit. Ita„ qve in largitione Laicorum & arbitrio pecuniæ eſt, Miſſam eſſe opus, & qvicqvid eſſe ſacerdotibus utile fuerit. Examinat inde & monſtrat, qvomodo Miſſa ſit opus, ex parte Sacerdotis, non vero ex parte populi. Qvæ Patrum & Doctorum prolixæ allegationi reſponderit, infra in *addit. ad §. 102.* referentur. Nec minori fiducia defendit effatum ſuum, qvod *judicium de veritate dogmatum non ad Papam, ſed ad populum & ſingulos pertineat*; alias fruſtra in Veteri & Novo Teſtamento tot dehortationes ad populum factas fuiſſe, ut ſibi a falſis Prophetis caveret, nec dicta Chriſti valitura, qvod oves ſuæ vocem ſuam audiant, & qvicqvid Apoſtoli de explicatione & probatione doctrinæ monuerint. Qvod ſi dicant, nullum ſic modum fore diſſenſionis, ſi „ unitas ſub Pontifice non admittatur, unitatem illam ſufficere dicit, „ qvam Chriſtus exigit, qvamqve facit unus Deus, unus Baptiſmus, unus „ panis, unus mediator, una fides, qvam fideles omnes a Deo docentur *Joh. VI. 45.* Deniqve librum Regis, ut inter omnes, qvi contra ſe ſcripti ſint, Latiniſſimum agnoſcit, ita ſtolidisſimum & ineptisſimum eſſe exiſtimat, non defenſa ex Scripturæ fundamento Miſſa, ſed ſaltem hominum verbis & uſu ſeculorum. Miſſa vero, Lutheri argumentis, ut exiſtimat, triumphata, totum Papatum triumphari. Nam ſuper

Digitized by Google

ſuper Miſſam, *ait*, ceu rupem nititur totus Papatus, cum ſuis monaſteriis, Epiſcopatibus, Collegiis, altaribus, miniſtris & doctrinis atqve adeo cum toto ventre ſuo. Si itaqve evincere non poſſunt, humanorum verborum obſervantia articulos fidei fieri; nihil contra Lutherum effecturos, etſi mille libros ſcripſerint: neqve enim ſe diſputare qvid a qvoqvam dictum ſcriptumve, vel non dictum aut ſcriptum ſit, ſed an id dictum aut ſcriptum neceſſarium ſit ſervatu, an hic articulus fidei & æqvale verbo Dei, qvod conſcientiam liget: Addit epilogum *fol. 564*. Si qvem offenderit mea in Regem aſperitas, hoc ſibi reſponſum habeat: Cum inſenſatis monſtris me hoc libro agere, qvi omnia mea optima & modeſta ſcripta, tum humillimam meam ſubmisſionem contemſerunt, & magis ex mea modeſtia induruerunt. Deinde a virulentia & mendaciis abſtinui, qvibus liber Regis refertiſſimus eſt: nec magnum eſt, ſi ego Regem terræ contemno & mordeo, qvando ipſe nihil veritus eſt Regem cœli in ſuis ſermonibus blaſphemare & virulentiſſimis mendaciis prophanare, Dominus judicat populos in æqvitate, Amen.

§. CXVII.

Qvæ porro ſubjungit Maimburgius de Lutheri dogmatibus jam apertius propoſitis, vera eſſe ex hoc ipſo adverſus Regem libro, aliisqve hoc & ſeqventibus annis editis certum eſt. At maligne enunciat qvædam v. g. qvod Sacramentis ademerit vim conferendæ gratiæ; Lutherus enim ad ſalutarem Sacramentorum uſum, gratiam reqvirit, ſed nudum opus operatum absqve fide utentis ſine fructu eſſe ſtatuit. Nec verum eſt, Scripturas ſuo ſaltem ſenſu explicare illum voluiſſe; Patet enim ex ſæpius dictis, qvas interpretationum leges ſibi & omnibus præſcribat. Tandem qvæ de ſectarum multiplicatione ſubjungit & exaggerat, adverſus veritatem doctrinæ non poſſunt allegari. Hoc enim diviſionum & hæreſium malo ab initio ſtatim afflicta fuit Eccleſia; & gravius turbatur, qvo propius fini ſeculorum accedit. Qvod ſi non alio modo unitas fidei conſervari poteſt qvam Pontificia illa poteſtate, cujus decreta vi & manu Reges exeqvantur, nulla eſſet fidei gloria, ex efficacia verbi & ſpiritus, ſed omnia a vi externa penderent, eodemqve modo, (uti & factum eſt) & Muhammediſmus, & qvæcun-

Digitized by Google

qve hæreſis & profana ſuperſtitio obtrudi debilioribus poſſet. Ad annum hunc 1521. referendum eſſet initium perſecutionis ſangvinariæ in Belgio, procurante Aleandro, aliisqve, Caroli Imperatoris nomine abutentibus, factum, ſed commodiori loco de ea agetur. Menſe Novembri Carolus ad Viennenſem univerſitatem, qvæ executionem Bullæ Pontificiæ huc usqve ſuſpenderat, reſcriptum dedit, jubetqve, ut pareant, & libros Lutheri publice comburant. Extat id e Latino verſum *Tomo I. Altenb. fol. 924. b.* Pertinet etiam ad finem anni ſynodus Auguſtinianorum Wittembergæ habita, & Friderici Electoris acta cum Theologis Wittembergenſibus circa Miſſam, ſed ea in aliud tempus diſtulit Maimburgius, ibiqve qvædam annotabimus. Calendis Decembribus mortuus eſt Leo Decimus, annos non niſi XLVI. natus, ſive toxico ei propinato, ſive ulcere fœdo, qvod ex intemperantia dudum contractum, cauſam tamen electioni dederat. Cum enim juvenem ad Pontificatum evehere inſolens eſſet, ex fœtore ulceris, qvo jamtum laborabat, per conclave diſperſo, brevis vitæ prognoſticum captum eſt. *Addit.* Hæc & alia ad mores Leonis pertinentia, Varillaſius nuper in arcana hiſtoria Florentina prodidit, ex qvibus, & ex ſilentio Pallavicini, judicium Pauli Veneti de Pontifice hoc confirmatur, qvod duobus maximis vitiis laboraverit, ignorantia religionis & impietate ſive atheiſmo. Ut adeo mitem nimis appareat fuiſſe Lutherum, qvi talia ei non objecerit, neqve compenſari illa poterunt liberalitatis & magnificentiæ, aliarumqve, qvæ nec Chriſtianum, nedum Chriſti vicarium faciunt, dotium laude, qva illum literati ejus ætatis vehementer extollebant, interqve eos omnium copioſiſſime Eraſmus.

§. *bbb.*

Melanchth. epiſt. ad Erid. Mecum. *Dum enim Lutherus arci illi incluſus eſſet, nec Dux Saxoniæ inde eum exire, & in publico conſpici permitteret, ne Imperator, qvi illum proſcripſerat, offenderetur; Caroloſtadius Archidiaconus, homo turbulentus & præceps, magiſtrum ſuperare, & ſe* *Cochlæus.* *qvoqve caput factionis conſtituere aggreſſus eſt.*

Hunc

Digitized by Google

Hunc in finem, poſtqvam uxorem, licet in ſacerdotii ordine conſtitutus, ducere auſus eſſet, (ut cælibatum Eccleſiaſticum non doctrina ſolum, ſed & exemplo deſtrueret, qvod plurimi qvoqve alii presbyteri Lutherani ſtatim ſecuti ſunt) juvenum ejusdem ferociæ caterva ſtipatus, in pulchrum omnium Sanctorum templum intravit, ibiqve Iconoclaſtico furore Chriſti crucifixi ſtatuas & alias imagines ſacras comminuit, & altaria dejecit, ut Miſſæ celebrationem penitus impediret. His intellectis Lutherus, qvi diſcipulum pati non poterat, ſe magiſtrum ſuperantem, ex ſolitudine ſua, vetante licet Electore, prorupit, huicqve ſcripſit, ſe magis obligari ad obediendum Deo qvam omnibus mundi Principibus. Properat itaqve VVittebergam, & adſcita multitudine populi, a qvo adorabatur, cathedram conſcendit, & terribili voce contra Caroloſtadium detonat, qvi ne verbum qvidem regerere auſus eſt, qvippe neqve ingenio neqve eloqvio magiſtro comparandus, & præſente eo contremiſcens.

Epiſt. Luth. ad Frideric. Ducem. t. 2.

Coehlaus.

§. CXIIX.

Anteqvam de rebus Caroloſtadii dicam, de Luthero qvædam narranda ſunt. Occupatus fuerat cuſtodiæ ſuæ tempore non ſolum aliis in ſcriptis, ſed vel maxime in vertendo Novo Teſtamento, de qvo Maimburgii ordinem ſeqventibus infra agendum erit. Interea novos Prophetas, ut videri volebant, Zviccaviæ prodiiſſe compererat, anabaptiſmum & enthuſiaſmum, aliaqve non toleranda populo ingerentes. Horum præcipui erant *Nicolaus* cognomento *Ciconia* (Storch)

Addit.

Digitized by Google

ex pannificum numero, qvi ex tribulibus ſuis duodecim Apoſtolos, & ſeptuaginta duos diſcipulos legerat; dein *Marcus* qvidam *Stubnerus*, *Martinus Cellarius*, & *Thomas Münzerus*, qvi in æde S. Catharinæ cum tumultu prædicabat; idem nempe, qvi poſtea ruſticorum ſeditioſorum Dux factus eſt, ut in ſecundo libro memorabitur. Reſiſtebant inſanientibus Paſtor urbis, *Nicolaus Hausmannus*, & duo Diaconi, qvos Lutherus laudat. Anteqvam vero hic Wittenbergam rediiſſet, monuit Philippum & Amsdorffium, ne judicium de iis præcipitarent, ſed ſpiritus primo probent, an ex Deo ſint. Suſpecta tamen ſibi maxime eſſe ſcribit, jactata ab illis cum Majeſtate divina colloqvia; Deum enim, Scriptura teſte, ſpiritualibus anguſtiis animas explorare prius ſolere: qvi igitur non niſi blanda, tranqvilla, devota, &, ut vocant, religioſa crepent, etiamſi in tertium cœlum ſe raptos dicant, fidem non arbitratur mereri, Vide *Lib. II Ep. p. 42. 46.* Audiebat etiam ſeveriſſima edicta adverſus doctrinam ſuam condi; Nam ex Regimine Cæſareo, Norimbergæ, abſente Cæſare, ſtabilito, Electore Palatino præſidente, d. 20. Jan. mandatum ad Principes publicatum fuerat, ut coercerent profanatores ſacræ Cœnæ, communionem ſub utraqve uſurpantes, & Clericos uxoratos. Hoc exaſperans Georgius Dux Saxoniæ, qvi eo tempore ex Principum Ordine conſeſſui aderat, condito Norimbergæ circa Idus Febr. edicto, in provincia ſua carceri includi & pœnæ ſervari juſſit Monachos & presbyteros, qvi Lutheri dogmata prædicarent, tum omnes, qvi ſub utraqve communicarent: revocari etiam mandavit, qvi ſtudiorum cauſa in Academiis aut Scholis nova doctrina imbutis verſarentur. Philippus qvoqve Friſingenſis & Numburgenſis Epiſcopus, mandatum Regiminis, ſed ut erat, publicari curavit d. 24. Febr. Vide *Tom. II. Alt. f. 86. 87. 88.*

§. CXIX.

Addit. Odioſam autem maxime fecerant doctrinæ Evangelicæ cauſam Caroloſtadii exceſſus, de qvibus hic agit Maimburgius. Et hoc ipſum graviter objicit Wittenbergenſibus Lutherus in fragmento Epiſtolæ, dicto *Tomo II. fol. 89.* extante. Cum vero nihil proficeret, retineri ſe amplius in arce non eſt paſſus. Qvæ ante diſceſſum ad Fridericum ſcripſerit, in Actis excuſis non reperiuntur. Apparet tamen ex epiſtola ad

Digitized by Google

ad eundem, ex itinere in oppido Borna, haud procul Lipſia, die cinerum (4. Mart.) data, qvod Elector Lutherum a reditu dehortatus fuerit; ſed is abitus ſui cauſas, inaudita cum libertate, dicta epiſtola defendit, & primo qvidem iis, qvæ Wittenbergæ acciderant, pene in deſperationem adductum ſe eſſe ſcribit, qvæ enim huc usqve paſſus eſſet, meros jocos & ludos ſibi videri; at iſta in ſummam Evangelii contumeliam erupiſſe, nec deplorari aut improbari ſatis poſſe. Sola itaqve cauſæ ſuæ fiducia erectum vivere, & niſi id jam ſciret Elector, expreſſe ei denunciatum a ſe velle. Evangelium ſuum non ab hominibus, ſed ſolum ex cœlo a Jeſu Chriſto Domino noſtro ſe habere, ideo ſe ſervum Chriſti & Evangeliſtam, & in poſterum hoc nomine uſurum eſſe. Obtuliſſe ſe qvidem huc usqve cognitioni, ſed ex ſuperflua humilitate, ut alios alliceret. Nunc cum videat eam modeſtiam in detrimentum Evangelii a Diabolo verti, nolle ſe amplius cedere, ut anno præterito in gratiam Principis, non metu fecerit. Wormatiam ſe ingreſſum eſſe, innumeros Diabolos non formidantem. Cum vero Dux Georgius (forte hunc reſpiciendum eſſe Elector innuerat) ne uni qvidem Diabolo viribus par ſit, per Evangelium autem fideles tanto gaudio & fortitudine erigantur, ut Patrem Deum habeant & invocare poſſint; ſperni Ducis iras debere, eoqve ſe eſſe animo, ut Lipſiam qvoqve intraturus eſſet, ſi eodem urbs illa, qvo Wittenberga, ſtatu foret, idqve facturum, etſi novem diebus nil niſi Georgios Duces plueret, qvorum ſinguli hunc novies ſævitia ſuperarent: ſe paſſum hactenus eſſe, qvemadmodum & Deus toleraverit, ut Georgius Chriſtum pro ſtramineo homunculo haberet, imo & oraſſe pro eo ſæpius, & adhuc ſemel oraturum, qvanqvam uno verbo occiſurum ſe illum eſſe confidat. Scribo hæc, *ait*, Celſitudini Tuæ, ut ſciat, me longe potentiori ſub protectione, qvam Electorali, Wittenbergam ire; nolo a Te protegi, nec gladio ad hanc cauſam opus eſt, Deus absqve ullo hominum auxilio illam eſt curaturus. Qvoniam igitur Celſitudo Tua infirma eſt fide, non poſſum eam pro defenſore meo habere. Qvoniam autem ſcire vult, qvid ſibi agendum ſit, dicitqve, ſe minus juſto feciſſe, dico ego, nihil Tibi faciendum eſſe, & jam nimium Te feciſſe. Non fert Deus, ut Tua Celſitudo aut ego cauſam vi tueamur; ſi hæc credis, tutus eris; ſin minus, ego tamen credo, & ſinam, ut Tua te angat incredulitas. Excuſatus itaqve es, qvoniam Tibi obſeqvi nolo, ſi

capior

Digitized by Google

1522. capior ego aut occidor. Noli Cæſari vi reſiſtere, patere, ut agat adverſus corpora & opes in ditione Tua, qvæ velit. Non poteſt a Te (qvem ſciunt, qvo loco natus ſit) poſtulare, ut carnificis munus adverſus me exerceas. Qvod ſi id petant, Tuæqve Celſitudini id mihi aperiat, faxo (credas aut non credas) ut mei cauſa tutus & illæſus ſis corpore, anima, bonis. Concludit deniqve: (plura impoſterum, ut ait, ſcripturus) Alius vir eſt qvam Dux Georgius, qvo cum mihi res eſt, ille me optime novit, nec ego eum male. Si hoc crederet Celſitudo Tua, videret gloriam Dei, ſed qvia nondum credit, nihil huc usqve vidit. Hæc qvia, qvod ſciam, in Tomis Latinis non extant, ex dicta epiſtola Germanica excerpere viſum eſt, ut conſtantia viri appareat, cui ſimilem orbis non habuit, & qvæ (qvicqvid objiciant adverſarii & invidi) divini motus characteres manifeſtos exhibet, eventu etiam probatos; omnes enim minæ, contumeliæ & machinæ adverſus eum per annos, qvos adhuc vixit, viginti qvatuor, irrita fuerunt.

§. CXX.

Fridericus acceptis ſeqventi die 5. Martii, qvas dixi, literis, magna prudentia & moderatione, ne ſuam autoritatem cum Zelo Lutheri committeret, nihil ei reſpondit, ſed dato 6. Martii (Veneris poſt cinerem) Lochavia, ad Hieronymum Schurfium, J. C. Wittenbergenſem, & Conſiliarium ſuum, mandato, benigne ſalutare juſſit Lutherum, & cum eo agi, ut literas ad Electorem ſcriberet, qvibus cauſas, cur Wittenbergam regreſſus ſit, aperiat, fateaturqve ſe injuſſu Principis rediiſſe, & aliqvo modo ſeſe offerat, promittat etiam nemini moleſtum futurum eſſe. Literas nempe ita volebat componi Elector, ut eas cum Magnatibus & amicis communicare poſſet. Addit, ſe nihil in hac cauſa intendere, qvam ne ſeditiones fiant, idqve diligenter curandum, & Luthero interim a concionando in arce (id eſt, templo Omnium Sanctorum) abſtinendum eſſe, omniaqve hæc ſecretiſſime habenda. Vide *Tomo II. Alt. f. 93.* Schurfius d. Martii (Dom. Invoc.) ad Electorem retulit, Lutherum (qvem mirifice, ut Apoſtolum & Evangeliſtam Chriſti commendat, & turbas ab aliis, abſente eo, excitatas valde improbat) ad literas, qvæ deſiderabantur ſcribendas promtum fuiſſe, eorumqve exemplum, adſcripto die 6. Martii mittit. Schedulam inſeruerat Lutherus, qva Electori integrum facit, aliam formam præ-

Digitized by Google

præſcribere, addens ſe nihil plane, qvod lucem ferre non poſſit, actu- 1522.
rum, nec metuere, ſi priorum etiam literarum (ſcilicet d. 4. Martii
datarum) contenta evulgentur: ſi motus timeatur, cum non Sacer-
dotes ſolum, ut huc usqve ſuſpicatus fuerit, ſed ante omnia Principes
eſſe experturos, oppreſſa tamen prius Evangelii doctrina, ut ſemper
antehac factum ſit. Elector Schurſio d. 10. Mart. reſcripſit, pauca
qvædam paulo vehementiora in Lutheri literis eſſe, qvæ mutari cupe-
ret. Aſſenſit Lutherus, ut ex relatione Schurfii d. 15. Martii *d. Tom.
II. f. 99.* apparet, in qva hic ſimul memorat, qvanto gaudio omnium
doctorum & indoctorum Lutheri adventus exceptus fuerit, qvam e-
gregie ille qvotidie veritatem doceat, & omnia in ordinem reſtituat:
adfuiſſe etiam Capitonem (qvi apud Albertum Cardinalem Halis tunc
erat) duasqve conciones Lutheri adverſus abuſus ſacræ cœnæ, lætan-
tem laudantemqve audiſſe. Hæc & alia Schurſius. Literæ qvas Lu-
therus ex compacto cum Electore, & hujus juſſu correctas ſcripſit die
Mercurii poſt Invocavit, id eſt 11. Martii (qvæ Germaniæ Tomo II. Alt.
fol. 96. 97. Latinæ Tomo II. Jen. f. 544. 545. & Lib. II. Epiſtolarum p. 46.
47. extant) nam Latinæ tales ſunt, qvales Lutherus compoſuerat:
Itaqve in iis reſidua manſerunt, qvæ Elector expungi voluerat, v. g. u-
bi ſcripſerat Lutherus, longe aliud in cælo qvam Norimbergæ in con- „
ventu pronunciatum & concluſum eſſe, & brevi appariturum, qvod „
illi qvi nunc ſomniant ſe penitus devoraſſe Evangelium, & qvaſi cru- „
dum in alvum transmiſiſſe, nondum has ipſas epulas illibatas, preci- „
bus de more conſecraverint. Horum enim loco in Germanico exem-
plari correcto ſaltem legitur, *longe aliud in cælo, qvam in terris con-
cluſum* eſſe. Inſerta vero ſunt qvædam Germanicis iſtis, qvæ in Lati-
nis non habentur, non admodum lubenter a Luthero admiſſa, ut pa-
tet ex epiſtola ad Spalatinum d. 13. Martii data *Lib. II. ep. p. 56.* cujus
inter alia hæc ſunt verba: Mitto hic literas ad Principem, in qvibus, „
ut multa incredulitatis pavidæ ſigna Princeps oſtendit, qvæ infirmitas „
ejus ferenda eſt, ita hoc unum me offendebat verbum, qvod Cæſarem „
cogor appellare Dominum Clementiſſimum Meinen allergnädigſten „
Herrn/ cum ſciat orbis, eſſe mihi infenſiſſimum, & hunc fucum mani- „
feſtum omnes ridebunt. Tamen ego potius rideri volo, & fuci ar- „
gui, qvam infirmitati Principis reſiſtere; conſcientiam autem ab iſto „
fuco ſic redimo, qvod uſus & ſtylus ſic habeat, Cæſarem appellare vel- „

 ut „

„ ut proprio nomine & titulo, etiam ab iis, qvibus ſit infenſiſſimus. Nam „ ego fucos mire odi & ſatis multum eis conceſſi hactenus; aliqvando „ & παῤῥησίαν præſtare oportet. Tres autem utrobiqve rationes pro adventu ſuo Lutherus allegavit, qvas Maimburgius, ut alia, præteriit. *Primo* qvod incumbere ſibi crediderit inceptam a ſe Wittenbergæ religionis reſtitutionem proſeqvi; *ſecundo* qvod a cœtu, cujus cura ſibi commiſſa fuerit, ob enatas turbas, qvas abſens ſedare non potuerit, per literas revocatus fuerit; *tertio*, qvod valde angeretur animo, & vereretur, ne qva magna ſeditio in Germania oriatur, eaqve pœnas det contemtus & ingratitudinis beneficiorum Dei. Videmus enim, *ait*, „ qvanta cum approbatione, applauſu, gratulatione & concurſu Evan„ gelium a plurimis accipiatur. Sed in populo multi hoc beneficium „ carnaliter accipiunt, cernunt apertis oculis veritatem, nec tamen ea, „ ut debent, utuntur. Hæc omnia uberius explicat, & pro ratione generali, qvam ſolam notavit Maimburgius, plus ſemel affert, *Deo ante* „ *omnia parendum eſſe*. Scribit enim: Urgent me cauſæ inevitabiles, „ Deus cogit & vocat, hic nulli creaturæ tergiverſandum eſt, age, fiat „ igitur in nomine Jeſu Chriſti, qvi eſt Dominus mortis & vitæ. Et „ poſtea: Non ſolum Celſitudinis veſtræ vel offenſionem vel benevolen„ tiam, ſed etiam totius mundi vel odium vel furores tantæ Eccleſiæ ne„ ceſſitati poſthabenda duxi. Et in fine: Celſitudo Veſtra Dominus „ qvidem eſt mei corpuſculi & fortunularum, Chriſtus vero etiam ani„ marum, ad qvas me miſit, & ad qvarum vitam me exſuſcitavit. Fiducia vero bonæ cauſæ ita inter alia loqvi cum fecit: Ego firmiſſime per„ ſvaſum habeo, meum verbum ſeu initium mei Evangelii non a me ſed „ a Deo profectum eſſe. Nec ullum genus mortis aut perſecutionis, „ Deo juvante, hoc mihi excutiet aut diverſum docebit. Et videor mi„ hi recte divinare, nullis terroribus aut ſævitia hanc lucem aboleri poſſe. Annuit tunc & huc usqve huic divinationi & his votis Deus, & ſi per peccata noſtra liceat, etiam impoſterum annuet. Cæterum de tumultu Caroloſtadiano, etſi multa dici poſſent, neglecta aut ignorata Maimburgio, cum tamen tot alia & meliora dicenda reſtent, multa prætermittenda ſunt. In literis Schurfii d. 8. Mart. ſcriptis *dicto Tomo II. f. 94.* inter alia refertur, ſublata a Caroloſtadio confeſſione & facta Sacerdotum expulſione in locum qvinqve aut decem Miſſarum in

tem-

templo oppidano habitarum, uno die plus centum per tumultum confluentis plebis, neglectis omnibus ceremoniis, ſuccesſiſſe. Conciones autem, qvas adverſus abuſus Lutherus diebus ſeptem continuis habuit, nempe a *Dominica Invocavit* d.8.Mart. ad 14. Mart. extant *dicto Tom. II. f.99. & ſeqq.* Has non video, cur terribiliter detonatas eſſe Maimburgius dicat. Sed de iis paulo poſt agetur. De matrimonio Clericorum, qvod hic iterum tangit noſter, plus ſatis ſupra dictum eſt. Caroloſtadii nuptias Lutherus, dum in arce eſſet, intellexerat, & in literis d 14. Jan. ad Amsdorffium datis mire ſibi placere ſcripſerat, addito voto: *Confortet eum Deus in bonum exemplum inhibendæ & minuendæ Papiſticæ libidinis, Amen.*

§. ccc.

Scripſerat qvidem contra Miſſam Lutherus, nec a nuptiis abhorrebat, ut non multo poſt apparuit, ſed qvoniam ſciret, Ducem, Patronum ſuum, nolle qvidqvam in externis immutari, ipſe vero Miſſam alia prorſus qvam Catholica forma introducere vellet, non tamen omnia, licet in ſe bona, ſine ordine tractari debere dixit, ſed ſcandala vitanda eſſe. Ideo palam acriter inculpato Archidiacono, ita ut obfractas imagines hæreticum & Iconoclaſtem nominaret, permiſſas eſſe imagines docuit, exceptis iis, qvibus Deitas effingeretur, imo utile eſſe eas haberi, præſertim Jeſu Chriſti. Certe in Lutheri operibus, tribus poſt mortem ejus annis VVittebergæ vulgatis, præmiſſa imago Chriſti crucifixi conſpicitur, ad cujus unum latus Dux, ad alterum Lutherus, flexis genibus orantes repræſentantur. Hanc publicam correctionem miſer iſte Archidiaconus ferre debuit, ægre licet;

 neqve

Digitized by Google

1522. *neqve tamen ab aliis exceſſibus abſtinere potuit.*
Staphyl. l. de Luth. *Cum enim qvod Deus Adamo dixerat:* In ſudore vul-
Emſin. Albe- tus tui veſceris pane tuo, *pro præcepto, qvo omnes ho-*
rus contr. *mines obligarentur, baberet, terram fodere cœpit, &*
Caroloſt. *Melanchthon a ſtulto illo ſe induci paſſus eſt, ut ope-*
Flor. de Ræm. Lib. 1. c. 15. *ram ſuam piſtori locaret, ita ut Lutherus vix multo negotio ab his ineptiis illos revocare poſſet. Sed aliæ mox ſeqvebantur. Nolebant enim, ut aliud qvidqvam qvam ſacra Scriptura in Academia prælegeretur: ita literarum ſtudia VVittebergæ interrupta fuiſſent, niſi Lutherus autoritatem ſuam interpoſuiſſet, qvamvis continua vituperatione Philoſophiæ, & doctrinæ Scholaſticæ cauſam errori dediſſet. Manifeſtum vero diſſidium tandem erupit, cum infelix no-*
Caroloſt. dial. de Cœn. contra Luth. *vam contra Lutherum ſectam conſtituturus Realitatem corporis & ſangvinis Jeſu Chriſti in ſacræ Eucharistiæ Sacramento negare cœpit.*

§. CXXI.

Non invenio increpationes illas in concionibus Lutheri, qvas hic refert Maimburgius: ſed pro magno illo, qvem ex tumultu ſe abſente & contemto facto cœperat, dolore, modeſte locutum eſſe judicabunt, qvi conciones legent. Breves illæ ſunt, & qvatuor tantum priores Latine verſæ habentur *Tomo VII. Lat. Witt. f. 273. & ſeqq.* In *prima* placide inſinuat auditoribus, qva charitate infirmi tractandi ſint; & adverſus hanc peccatum eſſe præcipitantia & violentia, neqve ſe, licet primus per Dei gratiam verbum divinum iis annunciaverit, ſi præſens fuiſſet, approbaturum, qvæ egerint, fuiſſe, Miſſas tamen ſolitarias ob abuſum notorium abrogatas ſinere. Concione *ſecunda* neminem ad fidem vel cultum cogi debere rationibus firmat, & ſuo

exemplo

Digitized by Google

exemplo, qvi (ut eſt in textu Latino dicto *Tomo VII. f. 275. b.*) Wormatiæ tumultum excitare potuiſſet, ut nec ipſi Cæſari tuto illic agere licuiſſet. Concione *tertia* inter alia de ſacris imaginibus ita loqvitur, ut propter ingentem abuſum mallet nullas eſſe, tolerari tamen poſſe absqve adoratione, imo nec eas, qvæ adorantur, vi tollere conſultum fuiſſe, ſed ſufficere, ſi abuſus publice demonſtretur. Idem *qvarta* perſeqvitur concione, neqve tamen imagines utiles eſſe docet, ut hic refert Maimburgius, ſed indifferentes, ſi cultus abſit; ſcilicet neqve bonas neqve malas. In eadem, de uſu abuſuqve jejuniorum ſive abſtinentiæ a carnibus tractat, & liberam relinqvit. *Qvinta* improbat, qvod pro neceſſario habere voluerint, panem & vinum in S. Cœna non ore a porrigente ſacerdote, ſed manibus prehenſa accipere. Etſi enim ritus iſte liber ſit, ſine ſcandalo tamen mutari non potuiſſe. *Sexta* promiſcuum acceſſum ſeu concurſum ad ſacram Cœnam reprehendit, & piam reqvirit præparationem, ante omnia vero fidem, ſine qva ſalutaris non ſit uſus. *Septima* deniqve confeſſionis Sacerdoti faciendæ utilitatem commendat. In his omnibus nihil jubet, aut terrore vel minis exigit, aut præcipit, ſed adductis rationibus, monens precansqve ſvadet. De communione ſub utraqve ita ſtatuit, ut etſi illam præferat, noluerit tamen vi introducere, ſed argumentis propoſitis cœtum ad illam invitare, & interea ferre, qvi unam ſpeciem ſumere voluiſſent. Taxatur hic ex Reformatorum parte ab *Abrah. Sculteto*, qvod in epiſtola ad Priorem Auguſtinianorum Islebienſem, Caſparum Guttelium, Dom. Læt. ſcripta inter res nihili communionem ſub utraqve retulerit. Verba literarum hæc ſunt: *Lib. II. p. 56.* Ego Carolſtadium offendi, qvod ordinationes ſuas caſſavi, licet doctrinam non damnarim, niſi qvod diſplicet, in ſolis ceremoniis & externis faciebus laboraſſe eum, neglecta interim vera doctrina chriſtiana, hoc eſt, fide & charitate. Nam ſua inepta docendi ratione eo populum perduxerat, ut ſeſe Chriſtianum arbitraretur, per has res nihili, ſi utraqve ſpecie communicaret, ſi tangeret, ſi non confiteretur, ſi imagines frangeret. En malitiam Satanæ, ut per novam ſpeciem molitus eſt erigere ſe ad ruinam Evangelii. Nam hæc ego qvæſieram hactenus, ut conſcientiæ ab iſtis contrariis faciebus liberarentur, & res ipſa per ſeſe rueret communi conſenſu. At ille cupiebat fieri ſubito novus Magiſter, & ſuas ordi-

1522. „ordinationes in populo preſſa autoritate mea erigere. Non ſic impii, „non ſic, ſed ſoli Deo gloria. Spero tamen æqvas mentes facile judicaturas, Lutherum id modo deprehendere, ejusqve verba eo pertinere, qvod res ſanctæ profanentur & in nihilum reducantur, ſi externa tantum ſpecie, non ex conſcientia fidei fiant. Alia etiam ſuggillatio ex poſtremis iſtis verbis, cum ad ſolum Deum gloriam refert, repellitur, qva qvidam zelum Lutheri ambitioni & æmulationi tribuunt. Nec juſtior eſt cenſura, cui inter alios Eraſmus adverſus Lutherum non ſemel indulget, qvaſi bonarum literarum ſtudia ſub Lutheraniſmo interitura ſint. Qvicqvid enim in eam ſententiam Caroloſtadius tumultuarie & fanatice dixerat aut egerat, Luthero inviſum ingratiſſimumqve fuit. Neqve juſta, qva uſus eſt, vituperatio abuſus Philoſophiæ & Theologiæ Scholaſticæ reprehenſionem, ſed potius laudem meretur. Ea ſane effectum eſt, ut vel ipſorum adverſariorum teſtimonio, longe alia Philoſophici & Theologici ſtudii facies poſthac apparuerit in toto Chriſtiano orbe. De Maimburgii relatione, cum narrat, imaginem Chriſti Tomis Lutheri præfixam eſſe, cui ille & Elector poſitis aſſiſtant genibus, notandum eſt, nihil inde de neceſſitate aut cultu imaginum concludi poſſe; nec aliam Electori aut Luthero ſententiam pictura illa Typographorum ſtudio facta tribui, qvam qvalem illi viventes publice profeſſi ſunt. Eriguntur multoties in templis & cœmeteriis Lutheranorum ejusmodi ſtatuæ & picturæ, neqve tamen per eas aliud indicatur, qvam defunctos pia & devota mente Chriſtum coluiſſe. Nam viventium nemo ad imagines ſe proſternit, licet non raro publice privatimqve orantes in genua provolvantur, & ſtatuæ in templis aliqvibus ſuperſint. Qvæ de Philippo affert, examinare hic non lubet; alterius etiam loci ſunt, qvæ de diſſidio ſacramentario hic & in ſeqventibus ſubjungit.

§. *ddd.*

Luth. ep. ad Argent. Melanchth. de Cœna. Hiſtor. Auguſt.

Bona fide laus hæc tribuenda eſt Luthero, qvod nunqvam errorem hunc Sacramentariorum ferre potuerit, ſicuti nec hodie Lutherani illum in Calviniſtis ferunt, qvantocunqve niſu hi unionem cum iis moliti

moliti fuerint. Ingenue etiam profitetur Lutherus, ſe, ut Papæ ægrius faceret, & multa moleſtia ſe liberaret, optaſſe, ut bona cum conſcientia negare præſentiam realem poſſet; ſed qvia ſacra Scriptura tam perſpicua in hoc argumento ſit, nullam vidiſſe ſe eam negandi rationem, niſi qvis manifeſta malitia oculos claudere vellet. Itaqve tam acriter perſecutus eſt Caroloſtadium, ut hic diſcipulus ejus VVitteberga exceſſerit, & ſe in oppidum ad Salam fluvium, Orlamundam receperit. Ibi multos decepit, qvi poſtea Lutherum, eos ab errore revocaturum, parum abfuit qvin obtruncaſſent. Permotus igitur a Luthero Dux, Caroloſtadium tota ditione ſua exegit. Is Tigurim abiens cum Zvinglio conferre cœpit, qvi Lutheranus antea, Sacramentarius factus erat, & ſemper poſtea hujus hæreſeos autor habitus eſt. Hæc ad hiſtoriam Calviniſmi pertinent, qvam ad aliud opus differo. Sed Zvinglius, qvi gloriam inventæ novæ ſectæ cum nemine communem habere volebat, Caroloſtadium poſtea deſeruit; & hic tam inops factus eſt, ut ad veterem magiſtrum rediret, & viliſſima ſubmiſſione condonationem & veniam VVittebergam redeundi impetraret. Verum adeo contemtus ibi, & ab omnibus deſertus fuit, ut miſer panem ruſtico labore qværere cogeretur, ligna venum in urbem portans: donec miſeriæ illius & qvotidianæ inſultationis ab iis, qvibus antea, ut Archidiaconus & Doctor veneratio-

1522.
Sleid. l. 3. & 5. Schlüſſelburg. de Cœn. Dom.

Luth. ep. ad Argent. Cochlæus. Flor. Ræm. l. 2. c. 7. Addit.

Hiſtor. Auguſt.

ni

1522. Hiſtor. de Com. Auguſt Flor. de Ræm. l. 2.

ni fuerat, pertæſus, Baſileam ſe conferret, ubi prædicatoris munus adeptus eſt. Ibi, ut multi Lutherani Scriptores asſerunt, (qvanqvam ea narratio ſuſpecta mihi eſt) a Diabolo demum ſtrangulatus dicitur, qvi & concionanti, ſpecie viri immaniter magni apparuerit, dein in domum ejus venerit, eiqve nuntiari juſſerit, intra triduum ſe venturum eſſe; qvo exacto Caroloſtadius obierit. Qvicqvid ſit, filium reliqvit Johannem *patre ſapientiorem & feliciorem. Concilio enim Tridentino is ſe ſubmiſit, & Catholicus factus eſt. Verum hæc multo poſt evenerunt, conjuncta tamen hic ſunt a me, ut uno conſpectu exhiberetur, qvis exitus fuerit conatus Caroloſtadiani adverſus Lutherum, qvi ob victum & penitus oppresſum diſcipulum elatus, ferocior indies multoqve imperioſior & inſolentior qvam antea evaſit. Hoc enim tempore ſeditioſum adverſus totum ordinem Eccleſiaſticum & inprimis contra Epiſcopos, qvos exterminari vult, librum publicavit. Fuit etiam tanta impudentia, ut Bullæ Pontificiæ* In Cœna Domini, *qva nominatim excommunicatus erat, aliam a ſe factam opponeret, ſub titulo* Bullæ & Reformationis D. Lutheri: *in qva dicit, qvod omnes qvi vires ſuas ad diripiendos Epiſcopatus & Epiſcoporum poteſtatem abrogandam impenderent, filii Dei genuini ſint futuri; e contrario qvi eos defenderent, aut iis obtemperarent, Satanæ ſint miniſtri. Horrendum vero*

Adverſus falſo nominatum ſtatum Eccleſiaſticorum tom. 2.

maxi-

Digitized by Google

maxime, quod impietatem tam apertam multis Sacræ Scripturæ dictis probare nititur, quam ſummo ſtudio plurimis in locis corrupit, & promiſcue omnium hominum manibus inſinuavit, ut doctrinam ejus purum putum Dei verbum eſſe crederent. 1522.

§. CXXII.

De controverſia circa præſentiam realem alibi, ut jam innui, convenientior dicendi locus erit: illa enim hoc tempore nondum eruperat, neqve Lutherus manifeſte doctrinam Caroloſtadii ſed importunitatem taxavit. Laus qva hic ob aſſertam præſentiam Lutherum donat Maimburgius, qvo tendat, facile conjicitur. Cætera de Caroloſtadio examinanda non ſumo, nec defendo, ſi qvid de eo invidioſius ſcriptum eſt. Tumultus ruſtici tempore inſeliciter in Franconia vagans, & inter ſeditioſos delatus, Rotenburgo ad Tuberam vix elapſus eſt, nec niſi Lutheri opera a criminis intentatione liberatus, & in Saxoniam receptus: ibi de cœna Domini diſputationis non aſſertionis cauſa ſcripſiſſe teſtatus, ſuſpectum ſe Zvinglianis partibus fecit. Poſtea tamen cum ne Lutheri qvidem commiſerantis interventu invenire conditionem poſſet, qva ſe ſuosqve aleret, Baſileam anno 1531. pervenit, ubi tunc Lutheri potius qvam Zvinglii dogmata, aut utraqve, locum habebant; cumqve annis decem in templo Petrino & in Schola qvoqve docuiſſet, peſtis tempore anno 1541. ipſo Nativitatis Chriſti Feſto obiit. Famam Diabolicæ apparitionis, qva territus mortem oppetierit, ab *Hesbuſio*, qvi eo tempore Baſileæ non ſine autoritate vivebat, ſparſam, & pro concione ad populum delatam refutavit ***Petrus Boqvinus***, Reformatæ ſive Helveticæ confeſſionis in Palatinatu Heidelbergenſi primarius adminiſter: ex qvo aliisqve vitam Caroloſtadii conſcripſit, & inter Theologos Lutheranos (qvi tamen eum vehementer deteſtantur) retulit ***Melchior Adami***. Ipſe etiam Melanchthon litis & tumultus de cœna Domini autorem illum facit, vocatqve ***hominem ferum, inconſideratum, indoctum, & ſuo ſenſu abundantem***, einen wilden/ unverſtändigen/ ungelehrten und eigenſinnigen Menſchen. De inſolentia, ferocitate & impudentia Lutheri veteres qverelas ex Cochleo hic repetentem Maimburgium patienter feramus,

Digitized by Google

1522. mus. In qvantis ipſe anguſtiis tunc vixerit, epiſtola ejus ad Nic. Gerbelium Argentinenſem JC. oſtendit menſe Martio ſcripta *Lib. II. p. 52.* his verbis: „Furit Satanas, & fremunt vicini undiqve, neſcio qvot mortibus & infernis, jam & reipſa mea adeo aula medius fidius turbavit res usqve ad deſperationem. Vivum ergo coactus ſum meipſum in medium Cæſaris & Papæ furorem conjicere, ſi forte lupum e caula qveam ejicere. Itaqve jam nullis præſidiis cinctus ſum, niſi cæleſtibus, ſed verſor in medio hoſtium, qvibus jus eſt per homines datum me omni hora occidendi. Ego me ſic ſolor, qvod ſcio Chriſtum eſſe Dominum omnium, cui Pater omnia poſuit ſub pedibus ejus, haud dubium & Cæſaris iram, & univerſos Dæmones, qvi non ſunt de ovibus, qvas Pater ſubjecit Filio. Ita ſi is volet me occidi, occidat in nomine ejus; ſi nolet, qvis me occidet? Tu tantum cum tuis cura, ut Evangelium juves orationibus. Video enim Satanam id moliri, ut non modo Evangelium extingvatur, ſed & tota Germania ſangvine proprio inundet. Heu qvæ monſtra ille cogitat, & niſi fallor, nimis certo inſtant, eo qvod non ſint, qvi ſe murum ponant adverſus Deum pro domo Iſrael. Tum qvod Evangelion regni præ dura noſtra ingratitudine habemus in ſolo ſermone, ſed non in virtute, & magis inflamur ſcientia qvam ædificamur charitate, ideo dabitur nobis, ut metuo, ſicut meremur." Et eodem die ad Joh. Langum, Erfurtenſem Eccleſiaſtem: *d. l. p. 54. b.* „Ad vos venire non licet, neqve enim Deum tentare fas eſt, & pericula qværere ultro, cum hic ſatis periculorum expectandum ſit mihi, qvi Papali & Imperiali anathemate excluſus, prorſus omnibus ſum ad cædem expoſitus, nullo præſidio tutus, niſi cæleſti." Sed anteqvam de libris, qvorum hic mentio a Maimburgio fit, agatur, tacendum non eſt, ediviſſe Lutherum eodem menſe Martio tractatum Germanicum *de communione ſub utraqve & innovationibus aliis* a Caroloſtadio ſcilicet factis, qvi extat *Tomo II. Altenb. f. 120 & ſeqq.* In hoc, qvæ extemporaneis illis concionibus monuerat, plenius explicat. Sentiebat autem tunc temporis & ſvadebat, donec ex verbo Dei mentes hominum convincerentur, ut ob præoccupatum per tot ſecula fere omnem populum obſervantia & metu Pontificiorum decretorum, communio ſub una nondum vi abrogaretur, ſed publice adhuc retineretur; qvi vero conſcientiæ impulſu communionem ſub utraqve deſiderarent, ita admittantur, ſi id ſine ſcandalo eorum, qvi ſub una com-

municant, fieri poſſit. Sic etiam Miſſam deniqve ipſam omiſſis ſaltem formulis, qvæ ad ſacrificium pertinent, &, qvem vocant, canone, veteri ritu & Latino ſermone, ſed cum communione, & prævia libera confesſione accedentium, celebrari. Si qvi ſint Sacerdotes, qvi ſolitarias miſſas nolint intermittere, tolerari eos, nec vi ab altaribus abigi volebat; imagines etiam non removeri; conjugia deniqve Sacerdotum & Monachorum libera eſſe debere. Hæc inſolentis & audacis non ſunt, ſed nimium forte caventis, & ad infirmitatem Principum & populi reſpicientis.

§. CXXIII.

Qvacunqve autem moderatione ille circa ritum Sacræ cœnæ omnium judicio expoſitum, uteretur, nullam tamen erga Pontificem & Epiſcopos, qvi doctrinam ejus, Bullarum Papalium autoritate nixi, ubiqve perſeqvebantur, mediocritatem ſervandam ſibi impoſterum eſſe exiſtimavit, ſed edito libello Germanico wider den falſch genanten geiſtlichen Stand des Pabſts und der Biſchöffe/ *Tom. II. Alt. fol. 161. adverſus falſo nominatum ſtatum Eccleſiaſticum Papæ & Epiſcoporum*, omnia argumenta veluti in aciem eduxit, qvibus eos nihil minus qvam Chriſti Apoſtolos, ſed plane damnabiles, & populis damnationis cauſam præbentes demonſtret. In exordio *Eccleſiaſten* ſe nominat, qvia Sacerdotis & Doctoris titulis, lubens qvidem, per Papæ & Cæſaris bullas exutus ſit, nihilqve ex Pontificio charactere reliqvum habeat. Qvod ſi etiam *Evangeliſtæ* titulum ſumeret, majori id jure facturum ſe eſſe ſcribit, qvam ullus Epiſcoporum ſuum titulum probare posſit, certumqve ſe eſſe, a Chriſto ipſo ſic nominari, & pro tali haberi, qvi doctrinæ ſuæ magiſter, & in noviſſimo die teſtis futurus ſit. Argumenta vero, qvibus verum Epiſcopatum deſcribit, & cui oppoſitum eſſe ait illum, qvem Epiſcopi ejus temporis gerebant, ex epiſtolis Pauli *1. Tim. III. Tit. I. & Petri Ep. II. cap. 2.* depromit, & incredibili libertate vitia Eccleſiaſticorum, impudicitiam & luxum, pompas aulicas, ignorantiam Theologiæ & deſidiam in docenda plebe, ut & avaritiam depingit, & belle, ut Cochleus loqvitur, commemorat, qvas per officialium & Procuratorum rapacitates in aulis & conſiſtoriis ſuis exercebant. Bullam etiam, ad imitationem & retorſionem Pontifi-

ciæ, libello huic inſeruit, qva veluti ex cathedra definit & edicit, ea
„ qvæ Latine vertit Cochleus: Qvicunqve opem ferunt, corpus, bona,
„ & famam in hoc impendunt, ut Epiſcopatus devaſtentur, & Epiſcopo-
„ rum regimen extingvatur, hi ſunt dilecti filii Dei, & veri Chriſtiani;
„ obſervantes præcepta Dei, & repugnantes ordinationibus Diaboli.
„ Aut ſi hoc non poſſint, regimen tamen illud ſaltem condemnant ac vi-
„ tant. Contra vero, qvicunqve manutenent Epiſcoporum regimen,
„ eisqve obediunt voluntaria obedientia: hi ſunt diaboli miniſtri pro-
„ prii, & repugnant Dei ordinationi ac legi. Sed debuiſſet etiam Co-
chleus bona fide adſcribere explicationem & moderationem, qvam
Lutherus diſerte ſubjungit *dicto Tom. II. f. 175 a.* in hæc verba: De-
„ vaſtationem & extinctionem neqvaqvam intelligi volo, ac ſi manu ac
„ gladio res agenda eſſet (neqve enim digni hoc ſunt labore, neqve is ex-
„ pediret) ſed ſecundum doctrinam Danielis c. VIII. 25. ſine manu con-
„ teretur, ut ſcilicet omnes per verbum Dei contra illos doceant, & ar-
„ gumententur, donec pudefiant & ſponte contemnantur & cadant.
„ Hæc deſtructio Chriſtiana eſt, in qvam omnis impendi debet opera.
Dein vulnera etiam oleo, ut ſcribit, fovens, illis Epiſcopis, qvi vitia a-
gnoſcant, & de ſalvanda anima ſua ſolliciti eſſe velint, conſilium dat,
ut, ſi ipſi præſtare id non poſſint, viros doctos adſciſcant, per qvos in
diœceſi ſua Evangelium pure prædicent, nihilqve omittant aut vitent,
qvod Chriſtus faciendum patiendumve Evangelii ſui cauſa ſtatuerit.
Sic Valerium Hipponenſem ſibi Auguſtinum ſubſtituiſſe, & in multis
Græcæ Eccleſiæ diœceſibus Presbyteros Epiſcoporum loco, iisqve præ-
ſentibus, fuiſſe concionatos. Qvomodo objectionibus reſpondeat
de tumultu, qvi metuendus ſit, & de damno Principum & Nobilium,
qvorum filii hoc modo a dignitate & proventu Epiſcopatuum & Præ-
bendarum excluderentur, aliaqve qvæ pro cœlibatu & virginitatis vo-
to allegari ſolent, refutet, tum qvod nota ſint, tum qvod vetera odia
nimis renovarent, ſatius eſt omitti. Summa eſt, præferri omnibus a-
liis conſiderationibus, utilitatibus & dignitatibus debere ſalutem ani-
mæ, & verbi divini clariſſimas diſpoſitiones. Nec abs re ſunt, qvæ
„ dicit *fol. 182. b.* Etiamſi illuſtrium virorum filii in Clerum, filiæ in mo-
„ naſteria, rei familiaris levandæ cauſa, aſſumantur, nihil tamen profi-
„ ci; adeſſe vindictam divinam clamore ſangvinis ob cædem ſpiritua-
lem

Digitized by Google

lem animarum veluti profuſum, provocatam, qva Principes & Nobi- "
litas depauperentur. *Ait poſtea:* Cur ſecundo genitis Principum & "
Nobilium non aliqvid datur, more Iſraelitarum, ut ad aliorum civium "
conditionem redigerentur? qvis jubet omnes æqvali jure bona divi- "
dere, omnesqve Principes & nobiles manere? futurum brevi prædicit, "
ut nobiles cum plebejis jungantur, opum ſcilicet cauſa. Qvomodo excepta fuerit tam acris cenſura, florentibus Epiſcoporum rebus, qvorum plurimi magnorum Principum & illuſtriſſimorum Comitum fratres filiiqve erant, aut vix ullus, qvi non ex Baronum & eqveſtri genere eſſet, egregiis affinitatibus ſubnixus, facile judicari poteſt, mirumqve profecto, ut jam ſæpe dixi, eſt, hominem hunc vel unum diem ſuperſtitem libertati huic ſuæ vivere potuiſſe. Qvanta in eum veluti grando convitiorum ceciderit, ipſe qvidem non diſſimulat, qvanqvam verum eſt, adverſarios ei pleroſqve rudes & inficetos contigiſſe, qvos ingenio longe ſuperabat. Eraſmum inter paucos excipio, qvi ſtylo & politiori literatura potior, eaqve elegantia & moderatione affectuum applauſum captans, ita ſcripſit, ut neminem Lutheri cauſæ magis nocuiſſe exiſtimem. De hoc ipſe qvidem Eraſmus gloriatur, qvanqvam exigua ab Eccleſia, cui adhærebat, gratia. Nolo repetere, qvæ ſupra notavi, opus fuiſſe immiti Prælatorum caſtigatore, ut Eraſmus ipſe non diffitetur, Epiſtola ad Melanchthonem anno 1524. ſcripta *Lib. XIX. ep. 3.* Nam eventu comprobatum eſt, qvotidieqve adhuc comprobatur, qvod fruſtra idem Eraſmus ſperaverit, ut temperata libertate Pontifices & Reges ad hujus negotii (reformationis nempe) conſortium pellicerentur. Qvod vero in iisdem literis optat Eraſmus, *ut Lutherus tam cito poſſet Pontifices & Principes ad Evangelicæ pietatis ſtudium convertere, qvam in vitia illorum fortiter debacchari;* id profecto ipſe Lutherus anxie deſideravit, imo cum non ſuccederet, qvam plusqvam omnia intendebat, vitæ & morum, etiam in illis locis, ubi purior doctrina prædicabatur, correctio, nemo vehementius de malo illo qveſtus eſt. Teſtis eſt inter alia epiſtola ad Joh. Langum, qvi tunc monaſterio Auguſtiniano Erfurtenſi exierat, ſupra relata, in qva qveritur: Virtus verbi adhuc latet; vel nimis modica eſt in omni- "
bus nobis, qvod miror valde. Sumus enim iidem, qvi antea, duri, "
inſenſati, impatientes, temerarii, ebrii, laſcivi, contentioſi; ſumma, "

Digitized by Google

ſymbolum illud & inſigne Chriſtianorum charitas nusqvam prodit, &
" fit illud Pauli: regnum Dei habemus in ſermone, non in virtute. De
" Monachis vero cucullum exuentibus ita loqvitur: Video Monachos
" noſtros multos exire nulla alia cauſa, qvam qva intraverant, hoc eſt,
" ventris & libertatis carnalis gratia, per qvos Satanas magnum fœto-
" rem in noſtri verbi odorem bonum excitabit. Et anno ſeqventi 1523.
" m. Jul. ad Spalatinum: Mihi moleſtisſimum eſt, huc tanto numero
" volare defectores Monachos, & qvod magis movet, ſtatim uxores du-
" cere, cum ſit genus hominum ad res gerendas ineptisſimum. *Lib. II. Ep. p. 139. b.* Hanc ingenuitatem viri ſancti diſſimulare non debui, qva multæ imputationes adverſariorum repelli poſſunt. Si enim fraudulenter verſatus eſſet, ſuumqve tantum commodum, & popularem applauſum ſeqvi voluiſſet, non ea, qvam videmus, libertate de abuſu doctrinæ qveſtus foret. Fecit igitur qvod potuit, qvantumqve Deus permittebat. Aſſeruit in libertatem Chriſtianam populos, jugum humanarum traditionum confregit; verbum Dei omnibus, qvi audire & legere vellent, obtulit, morum caſtimoniam graviſſimis argumentis ex vero fidei fundamento urſit, plantavit nempe & rigavit, incrementum a Deo expectandum fuit. Neqve tamen infructuoſus adeo erat labor ejus, ut non inſignia pietatis exempla undiqve conſpicerentur, martyrii etiam honore novellas Eccleſias decorante, ut poſtea memorabimus. Qvantumcunqve vero vel tunc langveret, vel nunc etiam langveat inter nos pietas, nondum tamen (Deo ſit gratia) habet, qvod Germaniæ proteſtanti ſe præferant Reformationis oſores, omnium vero minime illæ nationes, qvæ Lutheraniſmum ferro & igni arcent, meliorem morum diſciplinam jactare poſſunt.

§. CXXIV.

Edidit hoc anno Lutherus tractatum Germanicum *de vitanda hominum doctrina*, qvi legitur *in Tomo II. Alt. fol. 135. & ſeqq.* in qvo allatis & explicatis ſcripturæ dictis, præſertim *1. Tim. IV. 1. 7. Coloſſ. II. 16. 23. 2. Pet. II. 1. 3.* præcepta Pontificum de jejuniis, de cælibatu aliaqve impietatis accuſat. Veritus interim ne in abuſum iſta verte-
" rentur, in exordio libelli ita loqvitur; Sciant impudica & proterva
" eorum capita, qvi Chriſtianiſmum jactant, qvod ovis & carnibus veſcan-

Digitized by Google

ſcantur, confeſſione abſtineant, imagines confringant, me illis minime ſcribere. Habeo enim iſtos pro talibus qvi caſtra Iſraelitarum contra præceptum Devter. XXIII. 12. 14. conſpurcant & fœdant: toleramus illos, donec a Deo corrigantur. Scribo autem iſta miſeris, afflictis & qvaſi captivis conſcientiis monachorum & monialium, qvi liberari ex vinculis votorum deſiderantes dubitant, an id ſine peccato fieri poſſit. Repetit deinde contenta libelli *de votis monaſticis* anno præterito Latine editi, oſtenditqve, qvomodo vita monaſtica ſalva fide & conſcientia geri poſſit, & qva ratione ab ea diſcedere & cælibatui renuntiare liceat. Hic (qvod multi ex adverſariis nulla ratione ei exprobrant) ſtimulos carnis & pericula pollutionum allegans, nullum alium conſcientiæ tranqvillandæ modum inveniri poſſe tradit, qvam conjugium: petit autem non ſolum a lectoribus veniam, qvod iſta non taceat, ſed & improbat affectatam harum rerum diſſimulationem, ſatius eſſe ſcribens, ut qvæ Spiritus Sanctus per Moſen aperte & multis locis ad inſtruendos homines non ceſavit, eodem fine, incautæ juventuti non reticeantur; aures, ait, volumus puriores habere, qvam os Spiritus ſancti: pudorem affectamus, ubi illo opus non eſt: non pudet, ubi pudere nos deberet. Cum vero conjiciat, ſibi talia ſcribenti ab inimicis objectum iri, ac ſi ipſe libidine vehementer ureretur, ea ſe ætate eſſe dicit, ut per Dei gratiam de continuatione cælibis vitæ bene ſperet, neqve tamen tam arrogantem eſſe, ut caſtisſimis ſe accenſere velit; minime vero illis, qvi virginitatem jactent, in occulto tamen faciant, qvæ turpe ſit dicere *Eph. V. 12.* Reperitur hoc anno inter Electorem Saxoniæ & Epiſcopum Miſnenſem colliſio qvædam. Hic enim edicto Norimbergenſi, cujus ſupra memini, accepto, & in Diœceſi ſua menſe Majo publicato, parochos tres ex ditione Electorali ſiſti ſibi deſideraverat, ob Lutheri cauſam, & qvod uxores duxiſſent, plectendos. Reſpondit Elector, ſe, ut Principem ſecularem a judicandis controverſiis, qvæ pro Eccleſiaſticis haberentur, hucusqve abſtinuiſſe aut impeditum eſſe; dolere tamen, qvod tot abuſus contra præcepta Dei irrepſerint: in qvibus nominatim taxat blaſphemandi licentiam, & qvod Sacerdotibus licentia concubinas habendi ab Epiſcopis venderetur; recteqve facturum ſcribit Epiſcopum, ſi pios probosqve viros cætibus præficeret, qvi verbum Dei & Chriſtianam-

1522. nam diſciplinam prædicarent & abuſus corrigerent. Tres vero Parochos ſi legitime procedatur, defenſurum eſſe negat, ſed ita ſe geſturum, ut Principem Chriſtianum deceat. *Tom. II. Alt. f. 133.* Apparet etiam hinc, qvam trepide aut caute adhuc verſatus ſit in religionis negotio Princeps, qvi tamen pro unico Lutheri patrono habebatur. Qvæ de corrupta a Luthero Scriptura hic attexit Maimburgius, digreſſioni inſerviunt, qva ad narrationem de Bibliorum verſione perveniat, qvam nunc cum calumniæ continuatione inſertam audiemus.

§. eee.

*Eodem enim tempore in lucem emiſit partem Bibliorum a ſe translatorum, cui labori magna diligentia incubuit, poſtqvam adverſus Eccleſiam Catholicam inſurrexit. Nihil enim inſtituto ſuo magis proficuum fore judicabat, qvam verſionem illam, in qvam ſub ſpecioſo prætextu ſtyli ad genium lingvæ patriæ eleganter accommodati, explicationes qvasdam ſubtiles inſinuare poſſet, qvibus dogmata ſua juvarentur. Sane qvemadmodum, ut lingvæ iſtius periti affirmant, Lutherus ejus genium probe intelligens, nunqvam elegantius, qvam in iſto opere ſcripſit, ita Doctores qvidam Germani ſapientiſſimi, qvi plusqvam lingvam ſuam popularem callebant, aſſeverant, nihil ea verſione magis corruptum, minusqve fidele eſſe, utut elegans & polita ſit. * In hac enim neglecta verſione vulgata, ab Eccleſia ſolenniter recepta*

Ut hac arte Scripturam ſuo commodo translatam ad dogmata ſua confirmanda detorqveret. Epiſt. Georgii Ducis ad Reg. Angl. apud Cochlæum.

Jo. Cochlæus. Hier. Emſer.

* *Qvis ſatis narrare qveat, qvantus turbationum & ruinarum fomes & occaſio fuerit ea Novi Teſtamenti translatio, in qva data opera contra veterem & probatam Eccleſiæ lectionem multa immutavit, multa addidit, & in alienum ſenſum detorſit.*

1522.

pta & probata, Hebraicum textum male intellectum, aut Græcum ſæpe corruptum ſeqvutus eſt, addens & omittens pro lubitu, qvæ dogmatibus ſuis obſtabant vel ſerviebant. Inprimis affectavit, ut Novum Teſtamentum perverſe interpretaretur, eleganter tamen ſcriberet, & ita jucundo errorum ſuorum veneno & populum & nobiliores inficeret, qvi rei novitate & elegantia ſtyli permoti, avidisſime & magna cum voluptate iſtam verſionem, ut purum Dei verbum legebant, cum tamen hominis eſſet, a qvo decipiebantur. * Curavit ideo, ut in parva volumina digeſtum a Typographis, qvi ei adhærebant, imprimeretur, neqve qvidqvam elegantius & correctius ederetur. Sic infinitus exemplorum numerus excuſus eſt, per totam Germaniam ſubito divulgatus, ita ut omnes libris his commode uti poſſent ** Notas etiam breviuſculas margini adjecit, qvibus falſus, qvem textui attribuebat, ſenſus ſtabiliretur; præmiſit qvoqve præfationem ſumme artificioſam & malignam, in qva nihil omiſit, qvo homines ad ardorem legendi libri permoveri poſſent, in qvibus dicebat, ve-

* Mirum in modum multiplicabatur per chalcographos Novum Teſtamentum Lutheri. Multum promovit novum iſtud Evangelium chalcographorum & bibliopolarum mens, induſtria, impenſa & opera; nam qvicqvid pro Luthero erat, qvam diligentisſime & emendatisſime imprimebatur. Cochlæus.

** Multas adjecit in marginibus paſſim notas, gloſſas erroneas atqve cavilloſas. In præfationibus nihil malignitatis omiſit, ut in partes ſuas traheret lectorem. ibid. Luth. in poſtil.

Digitized by Google

L. §. eee.
1522.

rum Dei verbum in puritate ſua, qvalis ante hanc verſionem haberi neqviverit, contineri. Neqve eventus ſpem ejus deſtituit. * *Hæc enim verſio Lutheri, qvam diſcipuli ejus ultra modum, tanqvam opus abſolutiſſimum, imo, ut miraculoſum Dei donum per magnum hunc virum Germaniæ collatum, extollebant, tam accepta & familiaris omnibus facta eſt, ut non ſolum in Saxonia, ſed & in aliis provinciis nemo eſſet, qvi eam non haberet,* ** *aut legiſſe videri vellet. Fœminæ maxime honori id ducebant, & in aſſidua lectione verſabantur. Qvædam præcipuæ etiam dignationis, tam obſtinate deditæ lectioni Bibliorum illorum erant, ut illam, pariterqve doctrinam Lutheri, non tantum adverſus alias fœminas, ſed & Presbyteros, Monachos & Doctores Catholicos defendere auderent, tanta cum arrogantia & ſuperbia, ut iis tanqvam indoctis & invidis inſultarent, nec vererentur objicere, qvod Hebrææ & Græcæ lingvæ ignari Scripturam non intelligerent, verusqve intellectus penes ſolum Lutherum eſſet.*

§. CXXV.

* *Matheſ. Comm. 13. de Luth. Flor. de Ræm. lib. 1. cap. 15.*

** *Ut mulieres & qvilibet Idiotæ Novum illud Teſtamentum tanqvam fontem omnis veritatis avidiſſime legerent &c. Ut non ſolum cum laicis partis Catholicæ, verum etiam cum Sacerdotibus & Monachis, atqve adeo etiam cum magiſtris diſputare non erubeſcerent &c. Et qvidem procaciſſime inſultantes, ignorantiamqve improperantes. Id qvod de nobili qvadam muliere compertum habetur &c. Cochlæus.*

1522.

§. CXXV.

Poſt impugnatam Pontificum poteſtatem nihil odioſius Clero Romano præſtitit Lutherus, ſed nihil populo Chriſtiano acceptabilius & utilius, qvam Sacræ Scripturæ in lingvam popularem verſionem, cujus exemplum mox omnes fere nationes ſecutæ ſunt. Qvemadmodum & in prima Chriſtianæ religionis plantatione factum eſſe conſtat, ut Scriptura, in intelligibilem lingvam verſa, populis proponeretur. Primam inſtituti ſui mentionem de novo Teſtamento vertendo, qvod ſciam, in epiſtola ad Langum Lutherus fecit, *Lib. I. ep. 204.* ſed annus mendoſe adſcriptus illi eſt. Cum enim data dicatur *fer. 4. poſt Luciæ* in eremo (id eſt, Wartemburgi) non potuit ſcribi anno 1520. cum ſeqventi demum anno Lutherus in arcem venerit; irrepſit ergo ſphalma, ut alia multa, & legi ſine dubio debet annus 1521. Deinde menſe Januario 1522. ex arce ad Nicol. Amsdorffium ita ſcribit *Lib. II. ep. p. 45. b.* Interim Biblia transferam; qvanqvam onus ſuſceperim ſupra vires. Video nunc qvid ſit interpretari, & cur hactenus a nullo ſit attentatum, qvi profiteretur nomen ſuum [priores enim verſiones nomen autorum non memorant] Vetus vero teſtamentum non potero attingere, niſi vobis præſentibus & cooperantibus. Deniqve ſi qva poſſet fieri, ut ſecretum cubile apud Veſtrum aliqvem haberem, mox venirem, & veſtro auxilio totum ab initio transferrem, ut fieret translatio digna, qvæ Chriſtianis legeretur; ſpero enim nos meliorem daturos eſſe qvam habeant Latini, noſtræ Germaniæ. Magnum & dignum opus eſt, in qvo nos omnes laboremus, cum ſit publicum & publicæ ſaluti donandum. Diligenter incubuerat in iſta ſolitudine ſua Lutherus per totam æſtatem anni 1521. excolendæ lingvæ Hebraicæ & Græcæ, ut verſioni, qvam meditabatur, parem ſe præſtare poſſet. Extabant qvidem verſiones Bibliorum Germanicæ Norimbergæ annis 1477. 1483. 1490. item Auguſtæ 1518. typis publicatæ, ſed nullo populi fructu, cui nec legi permittebantur, nec ob ſtyli & typorum horriditatem ſatisfacere poterant. Incommodis iſtis remedium qværens Lutherus, & veritati operam dedit, dum qvantum poterat ſenſum Scripturæ genuinum ex textu originali ſeqvebatur, & perſpicuitati atqve puritati ſermonis ſtudebat; formæ & jam librorum proſpiciens, ut parriti & minori pretio emendi prodirent. Neqve tamen ſibi ſoli in labore hoc fidere voluit, ſed cum collegis diligentisſime contu-

Digitized by Google

1522. lit, qvæ verterat. Diſcimus id ex literis ejus poſt reditum ex arce Dom.
,, Lætare 1522. ad Spalatinum datis *Lib. II. p. 55. b.* Non ſolum (*ait*) Jo-
,, hannis Evangelium ſed totum Teſtamentum Novum in Pathmo mea
,, verteram, verum omnia nunc elimare cæpimus Philippus & ego, & e-
,, rit (Deo volente) dignum opus: ſed & tua opera aliqvando in vocabu-
,, lis apte locandis neceſſaria eſt, ideo ſis paratus, ſed ſic, ut ſimplicia,
,, non caſtrenſia nec aulica ſuppedites. Hic enim liber ſimplicitate vo-
,, let illuſtrari. Et ut ordiar, vide ut Gemmarum Apoc. 21. tum nomi-
,, na tum colores, & utinam aſpectus! nobis ex aula, aut unde potes, mi-
,, niſtres. Impetravit autem gemmas iſtas & reddidit inſpectas, ut ex
aliis epiſtolis illius temporis conſtat vide *p. 135. b.* Edidit initio Mat-
thæi Evangelium, poſtea Marci, & Epiſtolam ad Romanos, & ſic alios
N. T. libros, *Lib. II. p. 50. 78. b. & 92.* ut totum primo prodierit men-
ſe Sept. 1522. Veteris inde Teſtamenti translationem incredibili la-
bore & diligentia aggreſſus eſt, a Moſe incipiens: ita enim ad Spalati-
,, num ſcribit d. 2. Novembr. 1522. p. 94. In vertendo veteri Teſtamento
,, ſum modo in Levitico, incredibile eſt enim, qvam me hactenus literæ,
,, negotia, ſocietates & multa alia impediverint. Sed jam ſtatui domi
,, me claudere & feſtinare, ut ad Januarium Moſes ſub prælum mitta-
,, tur; Nam hunc ſeorſim edemus, deinde hiſtorias, ultimo Prophetas.
,, Sic enim partiri & paulatim emittere cogit ratio magnitudinis & pre-
,, cii librorum. Moſen vero typographis, qvi menſe Decembri ſecun-
dam N. T. editionem abſolverant, dandum eſſe memorat d. 15. De-
cembr. in literis ad Linccium. Eodem tempore in prolixa ad Hart-
mutum Cronebergium, Eqvitem, epiſtola, de propoſito illo ſuo ſcri-
,, bit *d. l. p. 107. b.* Statui qvoqve vetus Teſtamentum in lingvam Ger-
,, manicam transfundere, qva re peropus mihi eſſe intelligo, fortaſſe a-
,, lioqvi vana ſcientiæ perſvaſione induta mortuus eſſem. Qvem qvi-
,, dem laborem obire debebant hi, qvi ſibi ſtulte placentes nihil non ſci-
re videntur. Laudanda eſt modeſtia qva agnoſcit, qvam arduum o-
pus aggreſſus ſit, & qvæ doctrina & eruditio reqviratur ad verſionem
accuratam; unde conſilium ſæpe amicos rogavit, Vide epiſt. ad Spa-
latinum anno 1523. (omiſſo die) ſcriptam *p. 137.* in qva loca ex Geneſi
qvædam proponit, & Germanica verba miniſtrari ſibi petit. Aliis li-
teris in animalium nominibus hærens eundem conſuluit. *p. 171.* Sub
finem anni d. 4. Decembr. ad Nicol. Hauſmannum ſcribit, ſe alte-
ram

Digitized by Google

ram V. T. partem abſolviſſe, & jam tertiam aggredi, difficilimam & maximam. In Hiobo, Martio demum menſe 1524. occupatus fuit, multa cum difficultate, de qva apud Spalatinum, qvaſi per jocum, qveritur *pag. 183. b.* his verbis: In transferendo Hiob tantum eſt nobis negotii, ob ſtyli grandiſſimi granditatem, ut videatur multo impatientior translationis noſtræ eſſe, qvam fuit conſolationis amicorum, aut certe perpetuo vult ſedere in ſterqvilinio. Niſi forte id voluit autor libri ejus, ne unqvam transferatur: ea res moratur præla in hac tertia parte Bibliorum. Prophetarum verſio non niſi anno 1527. ſecuta eſt; ut patet ex epiſtola ad Langum d. 4. Febr. eo anno ſcripta *p. 328.* & ad Linceium *p. 332.* Verſi autem erant etiam Wormatiæ Judæorum ope, non contemnente laborem Luthero, ſed Germaniſmum obſcuriorem notante. Abſolvit autem primum Eſaiam anno 1528. dein Danielem, ſed in cæteris non niſi anno 1530. ad finem pervenit. Adjutores habuit *Johannem Bugenhagium Pomeranum, Juſtum Jonam, Philippum Melanchthonem, Matthæum Aurogallum*, aliqvando & alios. *Georgius Rorarius* correctoris vicem ſubiit. Integrum volumen anno 1534. editum fuit, dein 1541. & 1545. recuſum, non ſine emendationibus, de qvibus ſe moneri lubenter ferebat, imo amicos, ut id facerent rogabat.

§. CXXVI.

Hæc qvanqvam ad ſeqventes annos pertinent, conjungenda eſſe duxi. Jam Maimburgii maligna qvædam judicia breviter refellemus. Qvis illi, & qvos habet, autoribus credat, Lutherum ideo vertiſſe Scripturas, ut explicationes ſubtiles inſinuare poſſet, qvibus dogmata ſua juvarentur? Si enim annotatiunculas illas, qvas gloſſas vocant, intelligit, & paucæ iſtæ ſunt & breves, & qvod maxime notandum, ex fortuitis ſermonibus, cum verſiones in conſeſſu cum collegis relegerentur, a Rorario, paulo ante nominato, exceptæ, ut Mattheſius, Scriptor vitæ Lutheri, *Conc. XII. p. 160.* tradidit. Qvid opus erat hoc ignobili artificio, cum dogmata, qvæ controverſa erant, tot tractatibus non Latina ſolum ſed & Germanica lingva editis ſtabiliiſſet, dein anteqvam tota verſio abſolveretur anno 1530. publica Procerum qvorundam Germaniæ confeſſione aſſerta & in omnium manibus eſſent?

1522. ſent? Fruſtra qvoqve ad Doctores provocat Maimburgius, plus qvam lingvam patriam callentes (qvaſi ſcilicet Lutherus nullam aliam calluerit) qvi de corruptione textus & infidelitate verſionis atteſtentur. Nimium qvantum! mentem denudant, qvibuscunqve hæc verſio ſudes adhuc in oculis eſt, qva nihil ſalutarius Germaniæ & vicinis nationibus, qvæ ex iſta ſuas translationes elaborarent poſt barbaram ignorantiam, tot ſeculis ſive per incuriam ſive invidiam Cleri invectam, contigiſſe certum eſt. Scio regeri, hæreſes natas aut multiplicatas eſſe, propalato in vulgus ſacro codice. Qvaſi tam ardua res eſſet Latinam verſionem legere, aut qvaſi non ex hac qvoqve hæreſes oriri poſſent; qvales qvidem magno numero extiterunt anteqvam promiſcuæ verſiones in lingvas populares fierent. Itaqve qverela iſta non tam ad præcavendas hæreſes inſtituitur, qvam id indicat, metuiſſe Clerum, ne populus ex ruditate illa ſua eluctans majorem eruditionem melioresqve mores a paſtoribus deſideraret. Qvapropter Lutherus licet populo valde probaſſet ſtudium ſuum, non majorem tamen apud proceres Eccleſiaſticos gratiam retulit, qvam Romanus ille ſcriba apud Patricios, cum legum civilium arcana plebi prodidiſſet. Qvis vero ſapientiam hanc præpoſteram miſeros homines docuit, cum Deus ipſe de veteri Teſtamento Judæis populariter legendo, dum & obſcuriora & nondum impleta eſſent, qvæ de Chriſto promittebantur, præcepiſſet, ut jam adimpletis omnibus & in clarisſimam lucem productis, ſecreta & abſcondita Chriſtianis eſſe Scripturarum monumenta curarent, & non niſi a Sacerdotibus, qvatenus, qvando, & qvo ſenſu vellent, docenda? Præviderat utiqve Deus fore, ut qvædam a legentibus non intelligerentur, qvædam in abuſum verterentur; præviderat idem ſectas Judaicas, ex lectione promiſcua & diverſitate interpretationum orituras. Anne conſultoribus his Deo opus erat, qvi Bibliorum lectionum ſupprimerent, aut magna cum cautione diſpenſarent, ne hæreſes orirentur? qvis jus dedit Clero, ut has non ſolum ferro & igne, ſed & ſublata lectione ſacrarum literarum extingverent? nonne idem hoc eſt, ac cibo hominibus interdicere, qvia aliqvi plus juſto vorantes, in morbos incidunt? Intererat ſcilicet Cleri potentiæ & utilitatis, ut omnes potius in extrema religionis ignorantia verſarentur, nec niſi ab ore aut nutu ſacerdotum (utinam piorum & doctorum!) penderent, qvam ut populus eorum placita ex regula verbi divini metiretur;

Digitized by Google

retur, erroresqve notaret & reformari, ubi opus eſt, urgeret. At rei 1522.
Chriſtianæ intererat, ut neminem myſteria regni Dei laterent, utqve veri fideles & Chriſtiani ex verbo Dei per Spiritus Sancti operationem in dogmatibus & moribus ſalubriter erudirentur, licet plurimi vel ignorantia vel erronea interpretatione ab hoc ſcopo dilabi, & ſchiſmata atqve hæreſes fieri poſſent. Immortales itaqve laudes Luthero debet Germania, qvam ſi nihil aliud unqvam ei præſtitiſſet, vel hoc uno translationis Bibliorum labore, tanto beneficio affecit, qvale nullum per omnia retro ſecula poſt cæptam Evangelii prædicationem illi contigit, aut in poſterum ſperari poteſt. Non imminuent hanc laudem impudentes calumniæ Cochlei, Emſeri, aliorumqve qvos ſeqvitur Maimburgius, de corruptione, omiſſione, inſertione. Nihil huc usqve demonſtratum eſt, qvod tantis convitiis dignum ſit: Imo vix ulla erit verſio, qvæ minus reprehendi poſſit, qvæqve elegantia & perſpicuitate illam vincat. Periculum faciat aliqvis vel mediocriter Hebraicæ & Græcæ, ut & Germanicæ lingvæ peritus, & conferat cum textu originali vulgatam aliasqve verſiones, deinde etiam hanc qvam Lutherus elaboravit, & judicet in qva commodiorem & clariorem interpretationem deprehendere poſſit. Omittantur vero licet omnia loca, qvæ adverſarii ſugillant, vel ex vulgata, qvam ipſi authenticam vocant, Latina ſubſtituantur, nihil tamen veritati dogmatum ad ſalutem neceſſariorum, qvæ Lutherus propoſuit, decedet. At erepta Chriſtianis, lingvæ Latinæ ignaris, Bibliorum lectione, aufertur id, qvod religionis qvaſi alimentum eſt, & qvo nihil pretioſius dari poteſt. Vanus eſt Maimburgius, cum hominis non Dei verba ſuggeſta eſſe populis a Luthero nugatur, niſi de Latina, omnibusqve verſionibus imo de Evangeliſtarum & Apoſtolorum ſcriptis, qvæ non Syriaca Chriſti verba, ſed Græca proponunt, idem ſtatuere velit. Chriſti paſtoris vocem oves agnoſcunt. Sint qvædam in Lutheri verſione, qvæ emendationem admittant (qvis enim hoc negat, aut infallibilem eam facit?) At ſunt in Latina tanto numero, ut poſt tot doctiſſimorum virorum labores, tot Pontificum decreta plurima nondum expurgata ſint, qvæ expurgari & corrigi debent, ut ipſi ſinceriores ſcriptores ex Romanis inficiari neqveunt. Interim tot tamqve variis Scripturæ locis divina ſeſe exeruit ſapientia & bonitas, & tam fructuoſa eſt diverſitas lingvarum, ex dono Spiritus ſancti interpretationi accommodata,

Digitized by Google

1522. data, ut neminem via ſalutis latere poſſit, qvi implorato S. Spiritus auxilio ad lectionem verſionum accedet, ſi originarios libros non intelligat. At male habet cenſores, qvod fœminæ etiam ea utuntur; ſed qvis dimidiam generis humani partem, ratione præditam & Eccleſiæ membra, ab hac felicitate excludat? Non eſt in Chriſto maſculus neqve fœmina, nec minoris intereſt fœminas pie ſapere, a qvibus mares prima rudimenta ut vitæ, ita educationis accipiunt, imo major fere in primitiva illa Eccleſia fœminarum qvam virorum in Chriſtianiſmo laus fuit. Qvid non de Sanctis ſuis ex hoc ſexu recentioribus prædicat Roma? ex qvibus etiam ſcriptis inclaruerant & magiſtræ virorum ſunt Brigitta, Catharina Senenſis, Tereſia, aliæ. Inter fœminas vero, qvæ ſub initium reformationis & Bibliorum Germanicorum verſione ita profecerunt, ut Doctores Pontificiarum partium refutare auſæ fuerint, Cochleus *p.55.* qvem hic exſcripſit Maimburgius unam nominat *Argulam*, eamqve laudat Lutherus non una epiſtola *Lib. II. p.181. 235. b. 244.* Extant hujus literæ ad Bavariæ Duces, & ad alios Magiſtratus Chriſtianos, tum ad Ingolſtadienſem Academiam anno ſeqventi 1523. Dietfurti datæ, qvibus Arſatium Sechoferum Monacenſem, qvem Ingolſtadienſes ob Lutheraniſmum vexaverant, defendit; ſe vero audiri petit, ex ſacra Scriptura diſputaturam; „Chriſtum enim, *ait*, non puduiſſe cum Maria Magdalena, & cum mulier„cula Samaritana de religione colloqvi, nec Hieronymum, ut fœminis „plurimis ſcriberet. Si Lutheri verſionem ſuſpectam haberent, eſſe ve„tuſtiores, nullum tamen ipſo melius Germanice ſcripſiſſe, qvapropter „ei remunerationem pro verſis Bibliis a Deo precatur largisſimam. Se „vero non Lutheri, ſed Dei verbo niti aſſerit, nec ab hoc receſſuram, „etſi Lutherus ſententiam mutaret. Qva ingenua profesſione eliditur, qvod hic cavillatur noſter, ac ſi intellectum Scripturæ penes ſolum Lutherum ſtare crediddiſſent, qvi tunc Evangelii doctrinam amplectebantur. Nata fuit iſta matrona ex illuſtri inter Bavaros *Stauffiorum* familia, nupta in *Grumbachiam*, non minus olim in Franconia celebrem, & nuper extinctam.

§. fff.

Interim eruditi viri reperti ſunt, qvi monſtrabant,

Digitized by Google

bant, * *infidam & pernicioſam eſſe hanc verſionem; inter qvos ante omnes inſigne nomen adeptus eſt, ſed & implacabile odium & perſecutionem adverſæ partis incurrit,* Hieronymus Emſerus, *vir egregius & ſapiens, atqve in ſcientiis divinis & humanis verſatiſſimus, Doctor Lipſienſis, & Conſiliarius Georgii Ducis Saxoniæ, qvi Electoris patruelis erat. Pulchris iſtis donis naturalibus & acqviſitis magnum religionis Zelum junxerat, & inter primos erat, qvi naſcenti hæreſi Lutheri ſe opponeret; illius veſtigia ſemper premens, omniqve occaſione eum impugnans.* ** *Irritavit hoc immanem in modum Lutherum, qvod eum perpetuo adverſarium haberet, neqve fuit, contra qvem tot libellos ſcripſerit, aut qvem tantis convitiis cumulaverit. Hic erat ille vir Dei, qvi ſpretis importunitatibus & injuriis Lutheri & ejus ſectatorum, meritum in hoc qværebat, ut furori factionis Lutheranæ (ut futurum eſſe facile conjiciebat) ſe exponeret. Primus itaqve omnium publice privatimqve, ſcripto & voce horrendas corruptiones Novi Teſtamenti detexit,* † *& plusqvam mille in verſione*

Sſ fal-

* *Inventi ſunt igitur ex Germanis qvi ex ea translatione admiſſos paſſim errores & mutationes collegerunt, inter qvos ſane Hieronymus Emſerus præcipuam laudem promeruit. Cochlæus.*

** *Nulli adverſariorum ſæpius qvam illi reſpondit. Scripſit petulantiſſime tot ſane convitiis exuberantem, tot ſcommatis mordacem, tot calumniis acerbam: ut Emſer magis obrutus qvam invaſus videretur. Cochlæus.* † *Supra mille. Cochlæus Flor. de Ram. l. c.*

1522. *falſitates in publicum produxit. * Idem ut antidotum Catholicis non deeſſet, & errores Lutheranæ verſionis demonſtrarentur, exactisſimam & fidelem aliam compoſuit, vulgatæ perfecte congruentem, unde facile omnia loca apparuerunt, qvæ in Lutherana corrupta erant. Hoc in cauſa fuit, ut plurimi Principes Eccleſiaſtici & ſeculares, v.g. Ferdinandus Archidux, frater Imperatoris, Georgius Saxo, & Bavariæ Dux, legibus & edictis publicis perverſam iſtam verſionem comburi mandarent, & magnis mulctis indictis ſubditos omnes cogerent, ut qvæcunqve libri exempla haberent, Magiſtratibus ad id conſtitutis exhiberent. † Hoc adeo efferavit Lutherum, ut inſolentisſimo libello emiſſo Principes* tyrannos *appellaret, & autoritate, qvam Papæ ſubreptam ſibi arrogabat, ſuprema, omnibus inhiberet, ne obedirent, idem alioqvi facturos, ut dicebat, ac ſi Jeſum Chriſtum Herodi occidendum traderent.*

§. CXXVII.

Inter tot alios, qvi Luthero obſtrepebant, mordaciſſimum & importuniſſimum fuiſſe *Emſerum*, ex tot ſcriptis ejus, qvæ tineis nunc inter

* *Propriam translationem, qvæ probato & recepto Eccleſiæ textui Latino per omnia conſonaret, velut antidotum contra Lutheri venena evulgavit. Cochl. Flor. Ræm. loc. cit.*

† *Luth. lib. de poteſt. ſeculari: In Miſnia, in Bavaria, in Marchia, aliisqve in locis promulgaverunt tyranni edictum, ut nova Teſtamenta hinc inde in præfecturas mittantur ne tradant ſub periculo ſalutis ſuæ. Qvisqvis enim id fecerit, is tradit Chriſtum Herodi in manus. Illi enim agunt velut Chriſticidæ, ſicut Herodes.*

Digitized by Google

inter ſcruta Bibliothecarum qvarundam eſcam præbent, ſatis conſtat, qvanqvam non ſegnior aut mitior fuit Cochleus Alfeldenſis, & obſcuriores alii. Eruditionem qvandam habuiſſe apparet, ſed majorem ambitionem, ut pro docto celebraretur, ex epiſtola ad eum Eraſmi *Lib. XIIX. ep. 28.* facile colligitur. Laudatorem Cochleum potiſſimum invenit, ſibi ſimilimum, id eſt, effrenem & mendaciſſimum calumniatorem. Ex hoc Maimburgius hauſit, qvicqvid de eo tradit, cujus nullum credo librum vidit. Longum eſſet referre utriusqve ſcripta: Inter omnia vero jejunisſimum eſt, qvod hic tantopere commendatur, in qvo errores in verſione N. T. a Luthero commiſſos demonſtrandos ſibi ſumſit. Nam totius propemodum reprehenſionis fundamentum, diſcrepantiæ Lutheranæ verſionis a vulgata Latina aut variæ qvorundam exemplarium lectioni innititur; cum tamen Lutherus aperte profeſſus ſit, ſe Græcum textum Latino prætuliſſe, qvod & alii, qvicunqve ſapiunt, interpretes fecerunt, imprimis Eraſmus, qvi tamen a Leone X. Pontifice mirifice laudatus eſt, qvanqvam nunc ſint, qvi laudes illas tanqvam non Pontificio, ſed privato ſpiritu pronunciatas taxent & improbent. De Emſeri Notis in verſionem Lutheri, & de alia ab ipſo compoſita in Additionibus dicam. Inter multa, qvæ *Addit.* in aliis libellis Luthero objectat Emſerus, & ad qvæ illum obmutuiſſe Cochleus falſo gloriatur, illud fere primarium eſt, qvod Lutherum Lipſiæ, tempore diſputationis, præſentibus Conſiliariis Ducis Georgii, dixiſſe refert, *rem iſtam* (Lutheri ſcilicet doctrinam) *non eſſe propter Deum cœptam, nec propter Deum finiendam.* Ex hoc, Cochleo judice, fama Lutheri apud bonos graviter fuit ſauciata. Sed qvam vane hoc ſpargatur, conſtare poteſt ex Lutheri reſponſione, qvam in libro Germanico anno 1521. adverſus Emſerum edito *Tom. I. Alt. fol. 558.* in hunc ſenſum facit. „Factum eſt Lipſiæ in arce, in Cancellaria, cum de diſputationis forma ita tractaretur, ut in Eccii emolumentum, meum vero damnum omnia tenderent, & adverſarii plus ambitioni qvam veritati darent, cum tamen eousqve ſperaſſem illos ſicut & ego in Dei nomine (*ſive* ad Dei honorem) negotium illud aggreſſos eſſe. Tunc verbis qverulis & triſti animo dixi, Res hæc non eſt cæpta in nomine Domini, nec in nomine Domini exitum habebit; idqve eventu comprobatum eſt, omnibusqve notum, qvam nullus ejus diſputationis fructus fuerit. Hæc verba mea non noſtratium teſtimonio tantum, ſed

Digitized by Google

1522. „ & Emſeri ipſius conſcientia probare poſſum, qvi aderat, invidiam ardenti vultu ſpirans. Hoc reſponſum etſi tardius juſto prolatum, & neſcio, qvo chirographo Lutheri ad Tezelium eliſum eſſe cavilletur Cochleus, ſatisfacere omnibus poteſt ſincere judicantibus. Sed ſinamus, qvi volunt, imaginariis trophæis lætari. Emſerum, cum non ceſſaret continuis convitiis & calumniis Lutherum laceſſere, aliosqve magno numero id facientes, negligere tandem Lutherus ſtatuit; ajebat enim mores ſuos ſe non eſſe defenſurum, pro doctrina autem jam ſatis pugnaſſe, fruſtraqve fore, ſi eadem ſemper repeteret, cum diverſis principiis ipſe & adverſarii incumberent. Se enim Scripturæ ejusqve genuino, qvem ex bonæ interpretationis legibus eliciebat, ſenſu: illos Eccleſiæ Romanæ autoritati, aut longo uſui, aut excerptis detortisqve ſacrarum literarum centonibus inniti, ſibi itaqve tempus ad inſtruendum populum & confirmandos fratres, Eccleſiæqve emendationem promovendam utilius impendendum eſſe. Deniqve etſi manifeſto convictos tacere non ſolere, ſed in convitia aut ironias dilabi. Itaqve ad *Wolffgangum Stein* in Vinarienſi Ducis Johannis aula tunc concionantem ſcribit, ſub finem anni *Lib. II. p. 99.* „Qvod hoc ſpectas, ut amici tui volunt, ſic eis reſpondere, ut non rideant, fruſtra ſpectas; nihil loqvacius vanitate, neqve enim tales ſunt homines iſti, qvi tacere qveant aut qvieſcere, etiam manifeſte victi, imo nec mortui tacebunt. Nunqvid Phariſæi victi qvieverunt? Nunqvid Judæi a Stephano deſiſtebant victi? Ita & hic facies, ut reddita ſemel ratione hac, deinceps ſinas eos latrare & blaſphemare, tu, contemtis ranis, tuo pergas itinere. Nam nec ego meos adverſarios eo poſſum redigere toties victos turpisſime, ut deſinant. Dic ergo amicis tuis, ut talia non expectent ab his vanisſimis hominibus, qvi nihil niſi ſacci verborum, vel toti lingva ſunt. Notabilia qvoqve maxime ſunt, qvæ poſtea menſe Apr. 1524. de Emſero, Hauſmanno reſpondit *Lib. II. p. 204. b.* „Emſero nihil eſt reſpondendum, optime Nicolae, qvia is eſt, de qvo Paulus dicit, ſubverſus eſt & ſuo judicio damnatus & vitandus, peccat enim peccatum ad mortem. Adhuc modicum & orabo contra eum, ut reddat ei Dominus ſecundum opera ſua, melius eſt enim ut moriatur, qvam ut ſic pergat contra conſcientiam ſuam Chriſtum blaſphemare; ſine ergo eum, velociter nimis ſatis compeſcetur miſer iſte. Sed & tu-

& tu deſine pro eo orare. Hæc non multo poſt eventum habuerunt; Emſerus enim ſubitanea morte ſublatus eſt d. 8. Nov. 1527. deqve ea Georgio Duci condolet Eraſmus *Lib. XIX. Ep. 58.* Nos illum judicio divino, Maimburgio vero ſuam relinqvimus opinionem, qva iſtum tantis elogiis dignum cenſuit, & Luthero prætulit. Cætera in qvæ hic invehitur Maimburgius, qvod Lutherus pro tyrannis habuerit, qvi Bibliorum traditionem & combuſtionem violentis edictis, eorumqve executionibus inhibuerunt, ſuo ſtant fundamento, neminem tamen incitavit, ut auferentibus libros vi reſiſteret, imo etſi ſponte tradere vetuit, cedere tamen vi majori juſſit, nec Papæ imperioſitatem imitatus eſt, cum verbis tantum & rationibus ſe ſuosqve libros defenderet, nec haberet aut cuperet, qvi militari coactione placita ſua exeqverentur. Libellus vero *de ſeculari poteſtate*, in qvo Lutherus edicta adverſus Novum ſuum Teſtamentum improbat, ſub initium ſeqventis anni prodiit, ex qvo Cochleus ſumſit, qvæ margini Maimburgius annotavit. *Tom. II. Alt. f. 258.* Inſcriptus fuit Johanni Saxoniæ Duci, Electoris Fratri Cal. Jan. 1523.

§. ggg.

Sed neqve generoſi illius Doctoris Emſeri, nec Principum Mandata & Edicta Lutheraniſmi ſtabilimentum impedire potuerunt. Elector enim Saxoniæ, qvi Lutheri, ſubditi ſui, audaciam reprimere debebat, pro lubitu eum agere permiſit. Hinc apparet, felicitatem aut miſeriam provinciarum, etiam qvoad ſpiritualia, ſæpe a Principe, qvi rerum potitur, dependere, & qvod populus ſalutem ſuam ei poſt Deum debeat, ſi magno conſervandæ puræ religionis zelo a Deo donatus, Novatores corruptionem molientes impigre ab initio reprimat.

I. §. 128.
1522.

§. CXXIIX.

Luthero hic magis credendum, qvi adeo non pro lubitu agere ſe potuiſſe dicit ſub hoc Principe, ut continuis potius qverelis per hoc tempus cunctationes & artes aulæ deploret. Favebat qvidem veritatis vi convictus Princeps dogmatibus, ſed vel certus non erat, an adverſantibus Pontifice & Imperatore omnibusqve Epiſcopis, Reformatio doctrinæ obtineri poſſet; nec provinciæ Ordines, qvorum ab antiqvo magna erat in negotiis publicis autoritas, conſiliis opibusqve ad rem tam inſolitam & arduam tentandam concurrebant. Lutherus qvidem, ut dixi, qvanqvam nihil vi agi vellet, a Principe tamen deſiderabat, ut prædicationi Evangelii liberiorem curſum permitteret, & ſtipendiis atqve alimentis juvaret, qvi populi ſtudiis ad miniſteria vocabantur, monaſteriis exacti vel ſponte cedentes; dein ut Prælatis qvibusdam, cauſam doctrinæ vi impedientibus, autoritate ſua obſiſteret; ſed ægre illa & parce obtinebantur. Hæc ex multis Lutheri Epiſtolis ad Spalatinum probari poſſunt. **Addit.** Miſerat Lutherus Altenburgum, rogante Senatu, *Gabrielem Didymum* Exmonachum. Hunc cum Clerus ferre nollet, nec Princeps adverſus illum tueri hominem vellet, ita ad Spalatinum ſcribit Lutherus, die Adſcenſionis 1522. „Scio qvid „Princeps metuat, ſcio etiam, qvod in carne adhuc ſumus & multa ti„memus, ubi timor non eſt: ſumma, faciat Princeps & aula in hac re „qvod voluerint, ego Spiritui Sancto non reſiſtam; ipſi viderint. Sen„tentia mea eſt, non probari, nec conſentiri a me, Gabrielem illic ſub„movendum, neqve rurſus animus eſt illum adhuc commendare, vel eo „in loco tueri adverſus vim, vos videritis. Satis liqvide hinc conſtare poteſt, qvam parum indultum fuerit Luthero, nam Gabriel ille paulo poſt cedere loco coactus fuit, alio juſſu Principis ſuffecto. Vide *Lib. II. ep. 80.* qvod male factum eſſe paulo poſt Spalatino Lutherus objecit, neqve tamen mutare potuit *d. l. p. 88. b.* Eodem fere tempore *Hauſmanno* Zviccavienſium Paſtori interroganti, qvid faciendum eſſet, ſi Epiſcopus ad confirmationis, qvod vocant, Sacramentum celebrandum eo veniret? reſiſtere ei non niſi verbo jubet, ut Paulus Petro; ſed ſi id non valeat, populum monere ne fidat ludicris ceremoniis. Vide *Lib. II. Ep. p. 91.* Paulo poſt ſollicita iterum aula, menſe Sept. ita ſcribit ad Spalatinum. „Valde vellem Principem noſtrum ſua curare, „& me ſinere cum Satana ſqvamisqve ſuis agere, ſicut & ante ſcripſi,

cœlum

Digitized by Google

coelum non ruet. Si id non credit, ego tamen credo & certus ſum, qvanqvam qvid verbis laboro? qvis non videt præſente opere Dei ha- „ ctenus omnes minas verſas in ludibrium? qvi fecit ſic, faciet ſic in fi- „ nem. Nullius niſi meo periculo res geritur *d. l. p. 92. b.* Adeo vero cautè & timide fovebatur Lutheri cauſa, ut Jo. Pomerano nuptias tunc celebraturo ferina & munuſculum non Principis nomine, qvod petierat Lutherus, ſed Spalatini mitteretur. Unde gratias agens Lutherus, *Secretum erit* (ait) *ſcimus & antea hanc ſilendi cauſam, tu miſeris, non Princeps. p. 93. b.* Nihil igitur Fridericus Elector vel hoc anno vel ſeqventibus dum vixit, Lutheri cauſæ majus aut utilius præſtitit, qvam ut carnificis, ut ita dicam, miniſterium, qvod Pontificia ei & Imperatoria decreta injungere videbantur, amolitus a ſe eſt, & qvoniam nondum nec juri ſuo nec viribus in reformanda religione ſatis confidebat, adeoqve nondum agnoſcebat, qvod Maimburgius hic contra principia Romanæ Hierarchiæ præſupponit, Lutherum ſubditum ſuum eſſe, medium qvaſi ſe geſſit, veritatis luce, qvæ ſibi effulſerat, interea lætus. Hoc animo & alii tunc erant, ut de Pruſſiæ Magiſtro Marchione Brandenburgico narrat Lutherus in epiſtola ad Linccium, *p. 99.* qvod Legato Pontificio reſponderit, *ſeſe Eccleſiam libenter adjuturum, ſed eum non eſſe modum Eccleſiæ juvandæ, damnare manifeſtam veritatem & libros exurere.* Reperti autem plures ſunt qvi conſilium Maimburgii, qvod hic aperit, ſtrenue exeqvebantur, & ſub hæreticorum nomine veritatis præcones impigre opprimebant, ut in loco dicemus. Problema nempe qvod hic de officio Principum circa ſacra proponit noſter, caveas ut aliter interpreteris, qvam de ſervili illa opera, qvam Pontifex & Clerus exigit, ut ubi dogmatum efficacia nihil proficiunt, nec nuda autoritate convincere populos poſſunt, tum iſti ſicas & rogos expediant. Ita ſancti & coelo digni habentur & hac charitate facile obtegunt qvicqvid alias peccant. Si vero & ipſi ut magna Eccleſiæ non membra ſaltem ſed & fulcra & qvibus ex officio incumbit religionis cura, qvalemcunqve explorationem aut cognitionem de dogmatibus aut emendationem diſciplinæ moliuntur, tunc cum Ozia rege jus adolendi dicuntur invadere, & ut profani ac hæretici ſolioqve ſuo deturbandi condemnantur, imo omnium, qvi id audere velint, aggreſſionibus exponuntur; qvod qvi neſcit ex hiſtoria Gallica & Anglicana diſcere poteſt.

§. bbb.

Digitized by Google

§. bbb.

Inter hæc Auguſtiniani VVittenbergenſes qvi Lutheri, ſodalis ſui, doctrinam primi ſectabantur, Miſſas juxta fundationem amplius non celebrabant ſed ſimpliciter cœnam adminiſtrabant, panem & vinum conſecrantes, & ſub utraqve ſpecie communicantibus diſtribuentes. Igitur Dux Saxoniæ ægre inmutationes externas conſentiens, Academiæ rem examinandam proponi fecit, & judicium ejus popoſcit. Sed hoc collegium totum jam Lutheranum, effecit, ne Princeps diutius, ut hucusqve fecerat, diſſimularet. Per deputatos enim ſuos, qvi erat Juſtus Jonas, Præpoſitus Eccleſiæ VVittenbergenſis, Philippus Melanchthon, & Nicolaus Amsdorfius, tres maximi Lutheri amici, decreverunt, non poſſe ſalva conſcientia Miſſam Catholicorum amplius tolerari, qvam abominabilem & cœnæ Dominicæ plane contrariam eſſe dicebant. Sic tandem induci ſe paſſus eſt Princeps; qvanqvam in pulchro ſuo omnium Sanctorum templo Miſſam Catholicam adhuc continuari vellet.

§. CXXIX.

Qvæ hic de Miſſa privata ab Auguſtinianis omiſſa, & de Electoris decretis narrantur, ad finem anni 1521. pertinent, & alieno loco hic inſeruntur. Facta enim ſunt ante tumultum Caroloſtadianum, & anteqvam Lutherus ex Pathmo ſuo Wittenbergam rediiſſet. Nec verum eſt, Electorem per deputatos ſuos adverſus Miſſam decidiſſe. Rei ordo, qvantum ex Tomis Lutheri, aliisqve documentis colligi poteſt,

Digitized by Google

poteſt, hic fuit; Auguſtiniani ex provinciis Miſniæ & Thuringiæ Wittenbergæ ad Capitulum, qvod vocant, ſive ſynodum convenerant. Extat eorum decretum *Tom. II. Alt. f. 18. Tom. II. Lat. Jen. f. 496. ſeqq.* ſed non adſcripto die, ſub finem vero anni 1521. vel ineunte 1522. factum conſtat ex Epiſtola D. Caſp. Beieri Islebienſis die Mercur. poſt Epiphan. 1522. ſcripta, qvæ ex *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* mecum communicata fuit. Ejus capita erant (1) ut liberum eſſet in monaſteriis manere vel egredi, (2) qvi manerent veſte monachali uterentur, ex libertate tamen Chriſtiana, (3) ut in ceremoniis vel utendis vel abrogandis ea fieret moderatio, ne fides lædatur, (4) mendicatione & miſſis votivis abſtineretur, (5) ut deligerentur ex monachis apti ad prædicandum verbum Dei, cæteri victum manu pararent, (6) ut ſuperioribus monaſteriorum obſeqvium præſtetur ex charitate & pro vitando ſcandalo. Sed Auguſtiniani Wittenbergenſes jam ante ſynodum, Miſſas votivas & privatas omiſerant, approbante id, qvi aberat, Luthero, egregio ſuo ad fratres tractatu ex arce menſe Nov. 1521. ſcripto, qvi Latine habetur *To. II. Jen. f. 465.* Is tamen anni demum ſeqventis initio, ad notitiam eorum pervenit, ſuppreſſus interim cum aliis Lutheri ſcriptis timiditate Spalatini, ut ſupra ex *Lib. I. ep. 253.* notavi. Extat & Germanice tum in veteribus editionibus tum recentiori. *To. II. Alt. f. 21 & ſeqq.* Mererentur multa ex illo adſcribi, ſed ſumma capita referam. Proteſtatur primo ſe nullorum Patrum aut Doctorum Academiarum autoritate, ſed ſolius Jeſu Chriſti doctrina niti, nec de facto aut longo uſu ſed de jure diſputare; dein ſacerdotium Novi Teſtamenti unice ſpirituale eſſe ſtatuit, omnibus Chriſtianis competens ſed de hoc jam ſupra §. 103. per occaſionem dictum eſt. Hæc *prima* libri parte continentur; In *altera* poſt refutationem adverſariæ ſententiæ ex verbis inſtitutionis demonſtrat, qvod dixerat, Miſſam non eſſe ſacrificium, octo argumentis; deinde ad contraria, qvæ pro ſacrificio afferri ſolent, reſpondet, ſpeciatim ad canonem, qvem vocant, Miſſæ, & deniqve concludit *f. 485. b.* curandum eſſe, ut rurſus ad formam & inſtitutionem Chriſti qvam proxime accedamus, ſcilicet ut ſingulis Dominicis diebus & iis ſolis, & unica tantum Eychariſtia conſecretur; ſicut modo fit in die Paſchæ: & illic conveniant eſurientes & ſitientes, id eſt, piæ & afflictæ conſcientiæ, qvæ a peccatis optent ſanari, excluſis iis, qvi palam ſecundum carnem ambulant, tum in medio, memoria Chriſti, publico

1522. publico verbo fidei, peragatur, in communi oretur, & gratiæ agan-
„ tur, ſicut ex epiſtolis & actibus Apoſtolorum & Evangeliis facile eſt
„ ordinare. Parte *tertia* leges Pontificias præcipuas examinat, utqve
„ Chriſti Evangelio adverſentur, pluribus oſtendit, & Eccleſiam Roma-
„ nam cum ſynagoga comparat. Addit parænesin verbis memoratu
„ dignisſimis *f. 493.* In fine *(ſcribens)* ſi hæc omnia non movent, ſinant
„ tamen a ſe impetrare me miſerum, qvotqvot ſunt ſacrifices Miſſarum,
„ qvod omni humilitate & toto corde ab eis peto, nempe, ut ſaltem hoc
„ concedant ſuæ propriæ ſaluti aliqvod remedium, ne inviti ſacrificent
„ aliqvando, aut intuitu cenſus & commodi ſui. Utinam hoc ſaltem
„ obtineam. Probet itaqve ſeſe qvilibet, & ubi talem ſeſe invenerit, ut
„ nullo modo eſſet celebraturus, niſi cogeretur vel timore amittendi ſa-
„ cerdotii ſeu præbendæ, vel infamiæ & oblocutionis humanæ, vel affe-
„ ctu capiundæ (qvam vocant) præſentiæ, vel qvocunqve alio affectu,
„ qvi non ſit fidei rectæ. Hic, inqvam, caveat, ne celebret, ſed potius
„ tota vita abſtineat, ſi non poteſt aliter, & mandata vel verba hominum
„ ad celebrandum cogentia prorſus conculcet pedibus. Melius eſt e-
„ nim hominum mandata conculcare, in qvibus non poteſt peccari,
„ qvam incurrere in divinæ Majeſtatis tam ſalutare & vivificum myſte-
„ rium. Neqve enim mundus premitur majoribus & pluribus pecca-
„ tis, etiamſi perverſitas deeſſet impii ſacrificii, qvam hac indigna cele-
„ bratione ſacrificum, & communione laicorum toto orbe inundantis-
„ ſima. Fidei autem rectæ affectus eſt, non accedere niſi animo qvæ-
„ rendæ miſericordiæ & remiſſionis peccatorum, hoc eſt eſurire & ſitire
„ juſtitiam. Eſurientem & inanem animam reqvirit & replet hoc re-
„ gale & magnificum convivium. Divites, ſaturos, faſtidientes, aut
„ hominum gratia & pecuniæ intuitu venientes dimittit inanes, imo
„ cum Juda tradit Satanæ ad æternam mortem. Non qvod confirma-
„ tum velim celebrandi negotium, ſed cum prævalente traditionum &
„ inolitæ conſvetudinis tyrannide, deſperata ſit catholica inſtauratio
„ hujus divini Teſtamenti, id ſaltem efficiamus, ut fide recta incedentes
„ minus peccemus, ſi forte cum errantibus electis tandem ſalvemur. Vi-
„ deo enim qvam plurimos incredibili tædio, alios autem perturbata,
„ ſæva atqve tandem contemtrice conſcientia accedere, nihil qværen-
„ tes, niſi ut opus ipſum perficiant, & debito ſe ſe liberent, aut lucro po-
„ tiantur, aut ruborem evadant. O horrendam hanc & miſerabilem

præ-

Digitized by Google

præſumtionem. In epilogo non dubitat fore, qvin clamoribus ad- „
verſariorum Auguſtiniani Wittenbergenſes pro hæreticis, Antichri- „
ſtianis & inſanis diffamentur, ſed jubet vicisſim rideri, qvi charitatem „
ſervientem proximo & hoſtiam viventem corporis, ira, contemtu, lu- „
xu, libidinibus extingvunt. De Principe vero Friderico (cujus ma- „
gnum elogium ſupra relatum, qvod Imperatoris axiomate nuper di-
gnus habitus fuerit, ſubjungit) bene ſperare jubet, taxato interim Ca-
nonicorum Wittenbergenſium cultu, & qvam male in illis alendis
Principis opes impendantur.

§. CXXX.

Interea, ut dixi, & anteqvam hic tractatus ad Auguſtinianos perveniſſet, ut in præfatione libelli manifeſte legitur *fol. 465.b.* illi primi omnium cœperant abuſum Miſſarum abrogare. Hac re in aulam nuntiata Elector, non ut Pallavicinus *Lib. II. cap. 8. n. 18.* narrat, *Jonam, Melanchthonem & Amsdorffium,* (qvod aliqvo modo ſeqvitur Maimburgius) ſed ex conſiliariis ſuis ſub finem anni 1521. *D. Gregorium Pontanum* deputavit, ad Wittenbergenſem Academiam, de novationibus, & intermiſſa ab Auguſtinianis Miſſa atqve de concione cujusdam Magiſtri Gabrielis expoſtulantem. Delecti inde fuere ex Academia, qvi ab Auguſtinianis rationem factorum poſcerent. Hi intel-
lecta horum ſententia, ejusqve rationibus, Electorem rogarunt, ut „
Miſſas per totam ditionem ſuam abrogaret, neqve id ob pudorem hæ- „
retici aut Husſitici nominis omitteret; hoc Chriſtum, qvi pro omni- „
bus aliis Principibus Electorem hac veritatis luce dignatus eſſet, exige- „
re. Patet id ex ſcripto, qvod *Deliberatio* inſcribitur *Tom. II. Lat. Jen.* „
fol. 497. & ſqq. Tom. II. Alt. fol. 16. cui nomina ſubſcripſere; *Juſtus Jonas, Johan.* Dölſch/ *Andreas Caroloſtadius, Hieronymus Schurfius, Nicolaus Amsdorffius, Philippus Melanchthon*; qvanqvam in Latino exemplari omiſſi ſint *Caroloſtadius* & *Schurfius*. Hoc Academiæ reſponſo accepto, Princeps, miſſo *D. Chriſtiano Baiero,* qvi poſtea Can-
cellarius fuit, ita ſeſe explicavit, ſe qvidem ut Principem Chriſtianum „
decet, nihil omiſſum velle, qvod ad Dei gloriam & fidei Chriſtianæ „
confirmationem faceret, ſed videri ſibi, nihil præcipitandum in tanta „
re, qvæ ad totam Eccleſiam Chriſtianam pertineret, & a tantilla ho- „

» minum parte difficulter obtineri poſſet: veritatem ab aliis qvoqve agnitum iri, & ſperandum eſſe, ut in commune emendatio ſuccederet; neſcire etiam ſe, annon celebratio Miſſæ plurimis jam ſeculis duraverit, nec notum eſſe, qvando illa, qva Apoſtoli uſi ſint, ceſſaverit; cogitandum porro, qvoniam templa & monaſteria pleraqve Miſſarum cauſa fundata ſint, qvomodo his ceſſantibus, reditus ſervari poſſint, & hæretici nominis exprobratio vitari. Deſiderare Principem, utpote laicum & Scripturæ ignarum, ut delecti ab Academia & Capitulo cum cæteris collegis rem ita expendant, ut nihil fiat, qvod diſcordias & motus excitare poſſit. His ab iisdem ſex delectis alio ſcripto, qvod *Informationis* titulum habet, & extat in *Tomo II. Lat. Jen. f. 501. Tom. II. Altenb. f. 19.* ita reſponſum eſt, ut repetitis, qvæ Princeps per Baierum propoſuerat, priori ſententiæ adverſus Miſſas inhærerent, illasqve qvod qvæſtus vel fundationis gratia absqve deſiderio exercendæ fidei fierent, abrogandas cenſerent, idqve ſine tumultu aut ſcandalo fieri poſſe exiſtimarent, aut ſi qvid turbaretur, Chriſti exemplo dicendum eſſe putarent, *ſinite illos, cæci ſunt, & cæcorum ductores:* Et cum » Apoſtolis, *obediendum Deo magis qvam hominibus.* Porro negant referre, qvod ipſi pauciores aut minima pars ſint: nam ab initio mundi ſemper a minima parte veritatem agnitam fuiſſe, & Chriſto teſte, Evangelium infirmis, paucis, miſeris indoctis prædicatum & commendatum eſſe; qvapropter mirari neminem debere, qvod nunc Pontifices & ſapientes mundi dignitati, potentiæ, tranqvillitati aliisqve commodis ſuis metuentes, veritatis prædicationem non agnoſcant, nec in piam mutationem conſenſuri ſint, donec eis deſuper donatum patefactumqve fuerit. Fundationes qvod attinet, collegia & monaſteria ab initio non Miſſarum ſed juventutis in religione erudiendæ cauſa & ad pauperes alendos conſtituta, & regiis opibus locupletata fuiſſe tradunt, idqve ad Auguſtini usqve, partim etiam ad Bernardi ætatem. Sed a qvadringentis aut qvingentis annis Miſſarum certo tempore habendarum cauſa fundari cæpiſſe, pro defunctis autem vix a ducentis annis; aboleri tamen iſtæc ut errores debere, utcunqve antiqvi ſint. Paulum enim jam ſuo tempore de cæremoniarum æmulatione, & Antichriſti tyrannide conqveſtum eſſe. Antiqviſſimum morem, ad Cypriani usqve tempora fuiſſe, ut ſemper in Miſſa integrum ſacramentum

tum adſtantibus fuerit porrectum, hodiernum ritum poſtea introductum vel ex Miſſalis Mediolanenſis diſcrepantia apparere. Addunt, non eſſe magnifaciendos adverſariorum furores, nec pericula metuenda, qvæ Chriſtus jamdudum prædixerit, & Apoſtoli experti fuerint; fore enim ut ea circa ultima mundi tempora multiplicentur. In ſcandalum conſtitutam eſſe doctrinam Chriſti, & in lapidem offenſionis, & ſignum contradictionis, ut conſtet ex Luc. II. 34. & XX. 18. Ad hæc Fridericum aliqvid publice decreviſſe probari neqvit, ſed dum cunctaretur & conniveret, Caroloſtadius paulo poſt abſente Luthero, ad violentas illas mutationes in templo oppidano progreſſus eſt, de qvibus dictum fuit. Canonici ritus veteres ſervarunt, & non niſi poſt biennium, multum annitente Luthero, ſuſtulerunt, ut adeo Pallavicinus *Lib. II. cap. 8. in fin.* ſibi non conſtans Friderici diſſimulationem ipſe notaverit.

§. CXXXI.

Anteqvam ad ea, qvæ Maimburgius, non ſervato temporis ordine, ſubjungit, progrediar, alia qvædam ad annum hunc 1522. pertinentia referenda reperio. Et ſcripta qvidem Lutheri qvod attinet, edidit præter illa, qvæ memorata ſunt, *cenſuram Bullæ Pontificiæ*, qvam vocant, *de cœna Domini* qvotannis in die viridium ante Paſcha recitari Romæ ſolitæ; ita nempe, ut Germanice verſæ annotationes adderet ſatis mordaces, præſertim ad locum, ubi prima Lutheri inter hæreticos mentio facta fuit. Adjecit qvaſi antidotum pſalmum, qvi in Bibliis Latinis nono conjungitur, Hebræis decimus eſt, *ut qvid Domine receſſiſti longe*, ſcholiis explicatum. Ex ſermonibus etiam ejus aliqvi typis vulgati fuerunt, v. g. *de vita conjugali Tomo II. Alt. f. 208.* Hunc ſuo more exagitat Cochleus, ſed nullo jure. Neqve enim neceſſitatem conjugii indiſtincte præcipit Lutherus, ſed injuſtitiam & nullitatem votorum cœlibatus demonſtrat, neminemqve hic obligari poſſe contendit, niſi aliqvam ex tribus illis continentiæ conditionibus habeat, qvas Chriſtus Matth. XIX. 12. enumerat; ex his vero tertiam, de illis, *qvi ſeipſos caſtrant propter regnum cœlorum*, rariſſimam & inter mille vix uni poſſibilem æſtimat, eorum nempe, qvi, ut loqvitur, Dei gratia frænati, natura licet & corpore conjugio apti, voluntarie ta-

„ men (non ex voto obligatorio) nuptiis abſtinent, & malunt generan-
„ dis per Evangelium liberis ſpiritualibus occupari. Hoc inter miracu-
„ la Dei ſingularia refert, qvæ acqviri proprio auſu neqveant, tales vo-
„ catione Dei ſingulari, ut Jeremias excitari, ut eam vim gratiæ divinæ
„ in ſe ſentiant, ut verbo illi divino alteri, creſcite & multiplicamini, lo-
„ cus apud eos non ſit. In hoc tractatu calumniam repellit, qva etiamnum a male feriatis qvibusdam laceratur, ac ſi ſenſiſſet, ut fœmina impotenti ad rem maritalem viro juncta, alio uteretur: ſententiam igitur ſuam qvam dubius adhuc & timidus dederat, ita declarat, ut apertæ ſeparationi locum eſſe ſtatuat, qvoniam nullum eſt tali caſu matrimonium. Poſtea alias ſeparationis cauſas, & qvid de gradibus prohibitis jure divino ſentiendum ſit, expendit, & Pontificias leges matrimoniorum libertatem arctantes, & diſpenſandi utilitatem ſectantes reprehendit. Erfurti hoc anno duas habuit conciones d. 21. & 23. Octobris: ex qvibus poſterior (die S. Severi) impreſſa extat *Tomo II. Altenb. f. 154.* in qva de fide & bonis operibus ſententiam ſuam proponit & de cruce Chriſtianorum ſalutaria monet. Antea epiſtolam ad Chriſtianos & Prædicantes Erfurtenſes de cultu Sanctorum dederat ſub finem Maji, qvæ Germanice habetur *Tomo II. Altenb. f. 159.* & Latine *Parte II. epiſt. p. 84.* Latinæ dies decimus Julii adſcriptus eſt. Diſſidebant autem in qvibusdam prædicatores Evangelici, qvos in epiſtola illa nominat & ſalutat, inter qvos primarius erat *Johannes* ille *Langus*, Prior nuper Auguſtinianorum. Cum enim inter illos qvidam vehementiores eſſent, jam antea in vigilia Palmarum ad Langum ſcribens monuerat, ne tumultum Carlſtadianum in auferendis imaginibus Miſſisqve ſolitariis abrogandis imitarentur; *verbo ſolo* (ait) *ſunt auferenda ſcandala, ut ſponte ſua cadant, & ſine manu conterantur, ſicut idola per Apoſtolos ablata ſunt.* Hoc autem principium ſuum ſæpiſſime inculcavit, nec Pontificatui Romano, qvantumcunqve eum abominaretur, alium exitum aut finem, qvam per verbum divinum, aut per adventum Domini ominatus eſt. Ita clare ſcribit in allegata annotatione ad Pſalm IX. verſ. ult. *Hic verſus certe de extremo judicio cantat: dicit enim poſt deſtructionem Pontificis & liberationem pauperum non fore in terris tyrannum, qvi metui debeat. Hoc fieri non poſſet, ſi mundus poſt Papam duraturus eſſet, mundus enim nunqvam erit*

ſine

Digitized by Google

ſine tyrannis. Concordat itaqve Propheta cum Apoſtolo, qvod Chriſtus adventu ſuo ſedem illam ſubverſurus ſit: utinam propediem fiat! Amen. Itaqve nugas agunt nugaciſsimas Cochleus aliiqve, qvi verba ejus cavillantur, cum Papæ interitum mox inſtantem denuntiare videtur. Nam hæc aliter non intelligit, qvam de particulari, magno tamen, Pontificiæ autoritatis in Germania aliisqve provinciis decremento & ruina. Itaqve & alias ſæpius tum hoc ipſo anno, cum adhuc in arce latitaret, die converſionis Pauli exhortationem ſcripſit, in qva graviſſime omnes a violentia & ſeditioſis conſiliis dehortatur, divinam œconomiam allegans, qvæ non vult, ut vi agatur. *Qvicunqve*, ait, *Tomo II. Altenb. f. 81. doctrinam meam legunt, & recte intelligunt, a ſeditione abſtinent; eamqve ex me minime diſcunt; ſi qvi ſunt, qvi ea abutuntur, id nobis imputari non debet.* Monſtrat autem, qvantum brevi prædicationis ſuæ tempore profectum ſit, ſine omni violentia, adverſus abuſus Eccleſiæ, qvibus corrigendis & Imperatores & Reges fruſtra inſudaverint. *Non eſt*, ſcribit, *meum opus, nec in hominis viribus eſt ita operari, imo ne mea qvidem deliberatione aut conſilio hucusqve ſucceſsit, nec porro per me ſuccedet; alius vir eſt, qvi rotam machinæ impellit, qvem non vident Papiſtæ, ſed mox videbunt. Tu modo Evangelium urge & promove, doce, ſcribe, concionare, oſtende, vitam Chriſtianorum in fide & charitate conſiſtere, & vide, qvomodo poſt biennium Papa, Epiſcopi, Cardinales, Sacerdotes, monachi, moniales, campanæ, turres, miſſæ, vigiliæ, cuculli, tonſuræ, regulæ, ſtatuta, totaqve legum papalium moles in fumum ſit abitura.* Hæc etſi exſibilantur ab adverſariis, magnum tamen implementum in tot regnis & provinciis habuerunt, etſi juſto Dei judicio univerſalis totius Chriſtiani orbis reformatio non fuerit ſecuta, nec Lutherus eam, ut ex iis, qvæ alibi ſcripſit, conſtat, intellexerit.

§. CXXXII.

Inter epiſtolas, qvas hoc anno ſcripſit, memorabiles qvædam ſunt, & hiſtoriam juvant. Notanda maxime eſt illa, qvam ad Bohemiæ proceres comitia Pragæ habentes d. 15. Jul. dedit *Lib. II. epiſt. p. 85.* extat etiam Germanice *Tomo II. Alt. f. 187.* In hac hortatur, ne ab Evangelio deficiant, tum Huſſi memoriam commendat, ſectasqve tolerandas eſſe monet. In Sileſia Carolus Monſterbergenſis Dux, Lutheri

theri libellis motus, humaniſsime ad eum ſcripſit d. 29. Jun. qverens, qvod proavum ſuum Georgium Podiebradium Bohemiæ Regem, Pontifices ob Huſſi dogma anathemate in qvartam usqve generationem devoverint, hortaturqve Lutherum, ut contra Pontificum abuſus porro ſcriptis & voce pergeret. Reſpondiſſe ſe Duci Lutherus ipſe refert, ſed exemplum literarum nondum vidi. In Franconia Johannes Baro Schwarzenbergius, (qvæ Familia inter eqveſtres a multis ſeculis ſplendidiſſima, dudum in Baronum & Comitum, nuper etiam in Principum ordinem evecta fuit) aulæ Bambergenſis Magiſter, vir erat non indoctus, ſcriptisqve qvibusdam clarus, & Luthero favere cœperat, ſed ita, ut nondum omnia ejus dogmata probaret. Hujus literis Lutherus menſe Septembr. (vide *Tom. II Altenb. f. 221.*) reſpondens, inter alia laudat moderationem Epiſcopi Bambergenſis, & parci petit interceſſione Baronis, Paſtori Coronacenſi, qvi uxorem duxerat. Certe in ipſa urbe Bamberga eos Evangelii doctrina progreſſus fecerat, ut Pontifici Adriano dignum cura ſua videretur, ut ad Senatum urbis prolixe ſcriberet, d. ult. Novembr. hujus anni 1522. Hoc diploma in Lutherum injurioſiſsimum ipſe Latine & Germanice edi, & notis ad marginem perſtringi curavit. Vide *Tom. II. Lat. Jen. f. 570. Tom. II. Alt. f. 244.* ubi Germanica commonitio Lutheri ſubjuncta eſt, in qva barbaram Latinitatem Pontificii ſcripti, & alia exagitat, acceptat tamen, qvod Adrianus judicium de doctrina Bambergenſibus deferre videatur. Igitur & ipſe Populum inter Pontificem & ſe judicem ferre vult, uter Scripturam recte alleget. Sæpius jam *Hartmuthi Cronebergii* potentis in tractu Rhenano Eqvitis meminimus. Is ſcriptis & voce Lutheri cauſam maſcule defendere cæperat, aliqva tamen ejus nomine ipſum Lutherum compoſuiſſe compertum fuit. Extant vero & ex *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* mecum communicata fuerunt, qvæ ſtylus arguit, Cronebergii eſſe. Talia ſunt literæ ejus ad *Petrum Maierum*, Paſtorem Francofurtenſem 1522. Sabb. poſt Pentecoſt. in qvibus eum ad veritatem Evangelicam docendam hortatur, & qvam anno 1523. coram Regimine Norimbergenſi apologiam fecit; tum qvæ ad Adrianum Papam eodem anno per modum Epiſtolæ edidit. In his magnum pro religione Evangelica & adverſus Hierarchiam Romanam zelum oſtendit. Speciatim vero contendit, ut Epiſcopi, Prælati & Monachi

ditio-

Digitized by Google

ditionibus temporalibus cedant, utqve reditus illi ad veram Dei laudem, alendis Prædicatoribus & pauperibus impendantur, Epiſcopis etiam honeſta præbeantur ſalaria, eaqve omnia magiſtratuum cura & conſentiente populo, nulloqve privatæ utilitatis reſpectu expediantur. Qvæ ideo refero, ut appareat, qvod ſupra jam monui, qvam falſe & iniqve Nobilitati Germanicæ Lutheri doctrinam tunc amplexæ, imputetur cupiditas bonorum Eccleſiaſticorum, in ſuos uſus vertendorum. Ejectus tunc erat Gronebergius arce & oppido ſuo, unde nomen habuit, prope Francofurtum, occaſione ſocietatis cum Sikingio & inimicitiarum cum Trevirenſi Archiepiſcopo, cujus vaſallus erat, ſed feudum ultro, ut loqvuntur, refutaverat ſive abdicaverat. Eadem tamen cum magnanimitate locutus eſt, qva florentibus rebus conſveverat. Laudat id Lutherus *Lib. II. Ep. p. 126. Vir tantum* (ſcribens) *paſſus, adhuc ſatis firmus in fide ſtat.* Sed legi meretur Epiſtola, qvam Lutherus ad eum dedit, mox cum ex arce Wittenbergam rediiſſet, *Lib. II. p. 100.* (Germanica etiam extat *Tom. II. Alt. f. 116.*) piis admonitionibus & conſolationibus pleniſſima. Acerbe in ea qveritur de Wor- „ matienſi decreto, qvo Germania veritatem indicta cauſa damnaverit, „ ut & de tumultu Wittenbergenſi, ex qvo cautiorem ſe factum fuiſſe „ non diffitetur. Gratias autem agit Deo, qvod & Cronebergius & a- „ lii inveniantur, qvibus Deus Spiritum largitus ſit nulli offendiculo ob- „ noxium, fidemqve per charitatem operantem & efficacem. Non vult „ in ſe credi, ſed in Chriſtum, nec Lutheranos, qvi doctrinam ejus reci- „ piunt, vocari, ut alibi non ſemel contendit. *Verbum habent* (ait) *&* „ *ipſos verbum habet: Lutherum, ſanctus ſit an improbus nebulo, non morentur; poteſt juxta Deus per Balaam loqvi atqve per Eſaiam, per Caipham ac per Petrum, ſed & per Aſinam.* Addit alia magna cum parrheſia *p. 106. b.*

§. CXXXIII.

Lutherus hoc tempore Melanchthonis *commentarios in Epiſtolam ad Romanos* inſcio & invito ipſo ſubtraxit, & edi fecit; idqve in epiſtola ad eum d. 29. Julii defendit *d. l. p. 87.* præfert autem ejus labores (etſi id cum magna invidia ſe facere animadvertat) Hieronymi & Origenis Commentariis: Illos enim ſua potius qvam Paulina & Chri- „ ſtiana, *ait*, tradidiſſe. At Philippi annotationes commentarium ap- „

 pel-

& libros Weſſeli cum prolixo - - - -

I. §. 133.

1522. pellari non poſſe, ſed indicem legendæ ſcripturæ & cognoſcendi Chri-
„ ſti, qvalis nullus huc usqve extet. Edita hoc anno qvædam ſunt *Weſ-
ſeli* (cognomento *Ganſevoit) Friſii Groningenſis*, qvi ob variam illoqve
tempore ſtupendam eruditionem *Lux mundi* dici ſolitus fuit. Natus
erat anno 1400. deceſſit anno 1489. trium lingvarum ſacrarumqve li-
terarum gnarus, & a corruptela dogmatum ſcholaſticorum ita rece-
dens, ut juſtitiam illam operum externam & conſtitutiones traditio-
nesqve humanas rejiceret, & verbum Dei pro credendorum regula ha-
beret, Miſſarum etiam abuſum notaret & cœlibatum cleri impurum
deteſtaretur. Illum, cum Pariſiis & Baſileæ docuiſſet, Philippus Ele-
ctor Palatinus renaſcentibus literis favens, Heidelbergam evocavit
anno 1477. ubi, cum Clericus non eſſet, nec fieri vellet a Theologiæ
profeſſione repulſus, Philoſophiam & lingvas aliqvandiu docuit, di-
ſcipulum & ſucceſſorem reliqvit popularem ſuum *Rudolfum Agrico-
lam*, Omlandum Friſium, celeberrimum poſtea nomen adeptum, pri-
mumqve bibliothecæ Palatinæ pararium. Huic *Joh. Reuchlinus* ſive
Capnio ſucceſſit, itidem Weſſeli auditor. Reconditiora vero de o-
mnibus illis memoravit *Henricus Altingius in hiſtoria reformationis
Palatinæ* ad teſtimonia Goſvini Halenſis Belgæ provocans, qvæqve is
ad Melanchthonem anno 1528. de Weſſelo ſcripſit. In hujus igitur
Weſſeli librum ſive farraginem Lutherus præfationem edidit 3. Cal.
Aug. qvæ in *Epiſtolarum Parte II. p. 89.* habetur, ex qva ſeqventia me-
„ rito adſcribenda veniunt: Ego neſcio qva Dei providentia in publi-
„ cum raptus, cum monſtris iſtis indulgentiarum & pontificiarum le-
„ gum, & falſæ nominatæ Theologiæ, ſic pugnavi, ut me ſolum eſſe puta-
„ rem. Etſi ſatis mihi ſemper fuerit animi, ita ut paſſim mordacior &
„ immodeſtior accuſer, præ nimia, qva ardebam, fiducia: ſemper tamen
„ id optavi, qvo tollerer & ego de medio meorum Baalitarum, & civili-
„ ter mortuus in angulo mihi viverem, prorſus deſperans me poſſe qvic-
„ qvam promovere apud æneas frontes iſtas & cervices ferreas impieta-
„ tis. Sed ecce & mihi dicitur, eſſe Domino reliqvias ſuas ſalvas, etiam
„ in hoc tempore, & Prophetas in abſcondito ſervatos, nec hoc ſolum
Addit. „ dicitur, ſed & cum gaudio oſtenditur. Prodiit enim Weſſelus (qvem
„ Baſilium dicunt) Phriſius Groningenſis, vir admirabilis ingenii, rari &
„ magni ſpiritus, qvem & ipſum apparet eſſe vere Theodidactum, qvales
„ prophetavit fore Chriſtianos Eſaias, neqve enim ex hominibus acce-

piſſe

Digitized by Google

piſſe judicari poteſt, ſicut nec ego. Hic ſi mihi antea fuiſſet lectus, 1522.
„ poterat hoſtibus meis videri Lutherus omnia ex Weſſelo hauſiſſe, adeo
„ ſpiritus utriusqve conſpirat in unum. Mihi vero & gaudium & ro-
„ bur augeſcit, jamqve nihil dubito, me recta docuiſſe, qvando tam con-
„ ſtanti ſenſu, peneqve eisdem verbis, tamen diverſo tempore, alienis
„ cœlo & terra, alioqve caſu, ſic ille mihi per omnia conſentit. Miror
„ autem, qvæ infelicitas obſtiterit, qvo minus in publico chriſtianiſſi-
„ mus hic autor verſetur, niſi in cauſa fuerit, qvod ſine bello & ſangvine
„ vixerit, (qva una re mihi diſſimilis) aut metus Judæorum noſtrorum
„ (Aleandrum innuit) eum oppreſſerit, qvi ſuis impiis inqviſitionibus in
„ hoc nati videntur, ut optimos qvosqve libros faciant hæreticos, qvi
„ ſuos Ariſtoteles & plusqvam hæreticos nobis ſtatuant Chriſtianos,
„ qvorum finis Deo vindice jam deſinit in confuſionem. Legat itaqve
„ pius lector, legatqve cum judicio, qvo maxime hic præſtat, qvod & e-
„ gregie format, & qvos in me offendit nimia aſperitas, in aliis nimia di-
„ ctionis elegantia, hic non habent qvod qverantur. Stylus eſt trivia-
„ lis, ac pro ſeculo ſuo, res ipſa tractatur modeſte & fideliter. Et ſi in
„ ſtercoribus Ennii legit aurum Virgilius, poterit & ex Weſſelo noſtro
„ legere, qvod opibus eloqventiæ ſuæ addet Theologus. Dominus Je-
„ ſus addat ad hunc multos alios Baſilios. Subjuncta eſt cujusdam *Joh.*
„ *Oſtendorpii* Daventrienſis relatio, ad qvem Weſſelus jam ſenex dixiſſe
„ perhibetur; *Studioſe adoleſcens, ad illum vives diem, qvo doctrina re-*
„ *centiorum & contentioſorum iſtorum Theologorum, Thomæ, Bonaventu-*
„ *ræ, & aliorum ejusdem farinæ ab omnibus vere Chriſtianis Theologis ex-*
„ *plodetur.* Sed hæc per occaſionem dicta ſunto. Jam ad Maimbur-
„ gium redimus.

§. iii.

Lutherus vero, qvi poſt reditum ſuum pro Ev-angeliſta VVittenbergæ ſe gerebat, ipſe ſcilicet Papa, vel nullum alium laturus, ritus Baptiſmi & Miſſæ ſeu ſacræ Cœnæ ordinavit. Exiſtimabat enim cultum divinum cum aliqvibus ceremoniis celebrari debere, ita tamen, ut nemo ad eas cogeretur, ſed cuiqve ſua relin-

Deliberat. de abrog. Miſſ. priv. Informat. & deliber. delector. ab univerſ. Formul. Miſſ. ſeu comm. pro Eccl. Witt Luth. t. 2.

Digitized by Google

relinqveretur libertas, pro libitu iis utendi. Chriſtianorum enim conſcientias ſemper liberas eſſe, nec alio jugo qvam Evangelii ſubdi debere contendebat. Diſpoſitionem etiam fecit de bonis Eccleſiaſticis, volebatqve ut expulſis Epiſcopis, Abbatibus & Monachis, omnes fundi & reditus Epiſcopatuum, Abbatiarum & Monaſteriorum Principibus territorii aut Magiſtratibus oppidorum accreſcerent, niſi Epiſcopatus in Principatus ſeculares erecti fuiſſent. Conventus vero ordinum mendicantium in ſcholas publicas eſſe mutandos, in qvibus juventus utriusqve ſexus inſtrueretur, aut in Hoſpitalia convertenda, in ſumma ut ex reditibus illorum bonorum ſuſtentatio fieret Paſtorum, Miniſtrorum, Rectorum & Magiſtrorum Scholæ, pauperum & orphanorum, & ad omnes alias neceſſitates publicas ſublevandas impenderentur. Hoc propoſitum Principibus & Magiſtratibus, qvos cupido diteſcendi ex opulentis Eccleſiarum ſpoliis tentabat, maxime placebat, partesqve Lutheri indies potentiores reddebat, ut deprehenſum eſt in Comitiis Norimbergenſibus eo tempore habitis, in qvibus Lutherani prævaluerunt.

Luth. de communi fiſco. *Cochleus.*

§. CXXXIV.

Repetit hic otioſa; optime facta peſſime traducit, & pro more ſuo ſaltum in annum ſeqventem moliens, conglomerat multa, aliqva anticipat, ſubdit falſa, omittit vera. *Evangeliſta* qvo ſenſu Lutherus fuerit, ſupra dictum eſt. Qvid enim aliud eſt Evangeliſta, qvam qvi Evangelium ſive doctrinam Jeſu Chriſti populo proponit, qvos a Chri-

Digitized by Google

ſto, ſicut alios Eccleſiæ doctores; conſtitui tradit Paulus Eph. IV. 11. 1522.
Qvod ſi Papam (ut noſter ait) repræſentare voluerit, alios mores induiſſe Lutherus debuiſſet. Nulla illi præcipiendi de fide, & diſſentientes fulmine anathematum percellendi atqve magiſtratibus & carnificibus tradendi mens erat. At ferre (dicit) alium noluit Lutherus; nullum nempe, qvi juſſu & autoritate non rationibus ex verbo Dei evidenter deductis, de religione decerneret, mandaret, juberet, interdiceret, & qvæ alia imperantis Romanæ ſedis formulæ eſſe ſolebant. Effectum huc usqve erat, incipiente Luthero, ut per maximam Germaniæ partem in urbibus non ſolum, qvas vocant, Imperialibus & liberis, ſed & ſub Epiſcopis aut Principibus, Lutheri doctrinam improbantibus, aut timore Imperatorii & Pontificii rigoris non admittentibus, doctrina purior perſonaret, concionantibus magno numero Monachis, qvi errores veteres ingenue agnoſcebant, populoqve libertatem a jugo, qvo hucusqve præter fas & nullo pietatis profectu preſſus erat, prædicabant. Vileſcere inde cultus eo usqve uſurpatus cœpit, nec tamen ſatis vel autoritatis prædicatoribus, aut populis ea erat prudentia & moderatio, ut omnia recte & decenter ordinarent; auferre enim mala facilius eſt qvam bona ſurrogare. Dein ut Satanæ aſtu ſemper fieri ſolet, non deerant, qvi optime cogitata abuſibus & exceſſibus vitiarent, & in extremum aliud tendentes tumultu agerent. Hæc Luthero, ut par eſt, & jam ſupra occaſione Caroloſtadiani motus notatum, magnam incutiebant ſollicitudinem. Maxime vero & intimo imo plusqvam metu ab hoſtibus, angebatur in ipſa Saxonia, Principis Electoris & aulicorum trepidatione, qvi etſi doctrinam probarent, manum tamen publice introducendæ admovere cunctabantur, nec Lutherus ab iis majora poſtulare pro rerum, qvi tunc erat, ſtatu conſultum putabat, ſufficere ratus, dummodo non repugnarent, ſed Evangelicæ concioni locum facerent. At ipſe jam ſatis præparatis, imo convictis tot hominum animis, de abuſibus Eccleſiæ; cum Magiſtratus, ut dixi, veteri perſvaſione vel metu nihil auderent, ſed eventum ſpecularentur, intereaqve populi & Paſtores ab erroribus diſcedere cœpiſſent, multa tamen mutanda & ordinanda relinqverent, qvotidie conſulebatur & urgebatur, ut qvi primus abuſus oſtendiſſet, meliorem etiam uſum monſtraret. Non poterat is deſiderio huic reſiſtere, qvanqvam in ſummo diſcrimine verſaretur, nullo præſidio, ne Wittenbergæ

Digitized by Google

1522. qvidem ſatis tutus. Itaqve non qvidem legislatoris, ſed conſulentis & hortantis perſonam ſumens, de ritibus Sacramentorum ſententiam ſuam aperuit, qvanqvam id non hoc, ſed ſeqventi anno 1523. factum eſt, ſicut & cætera, qvæ hic Maimburgius alieno loco infarſit.

§. CXXXV.

Baptiſmus ad id usqve tempus Latinis verbis peragebatur, nulla populi ædificatione. Formulam igitur, qva uti ſolebant baptizantes, Lutherus ex Latina Germanicam fecit, præfatus; *eſſe qvidem qvæ in iſta emendari potuiſſent, ſed nihil mutaſſe, ut infirmis parceret, nec ſcandalo & calumniis anſam daret, ac ſi novum baptiſmum introducere intenderet.* In iſta itaqve formula (vide *Tom. II. Alt. f. 324.*) ritus Romanos retinuit, non ſolum *Exorciſmum*, qvem vocant, cum trina baptizantis ſufflatione, ſed & ut *ſal in os infantis ingereretur, ſputo aures & naſus tangerentur, oleo conſecrato pectus & humeri illinerentur, crux in vertice pingeretur, mitella infantis capiti imponeretur, cereus in manum daretur.* Hæc ſervaſſe non temere novaturientis, ſed plus forte nimium obſervantiæ inveteratæ tribuentis eſſe apparet, & a Maimburgio (ſi novit) taceri non debuerunt. Is tamen ita hic loqvitur, ac ſi neſcio qvos ritus in baptiſmo etiam ordinaſſet, cum ne unum qvidem tunc ordinaverit aut mutaverit; præfando ſaltem monens, externa illa (paulo ante relata) ab hominibus ad ornandum Baptiſmum addita pro parvis habenda eſſe: poteſt enim *(ait)* omiſſis illis baptiſmus fieri,
» neqve ea ſunt, qvæ Diabolus metuat, qvi majora etiam ſpernere novit.
» Seriis hic opus eſt; qvi adſtat, fidem habeat, verbum Dei audiat, devo-
» te oret. Preces Parochus ita pronuntiet, ut adſtantes (ſive fidejuſſo-
» res) ſeqvi eas in corde poſſint, infantem Deo commendent, & diabolo
» reſiſtant. Pios Sacerdotes ſobriosqve, probos, piosqve fidejuſſores
» adhibere decet, qvi tanto Sacramento peragendo attenti & apti ſint,
» ne id Diabolo ludibrio fiat, & in contemtum Dei cedat, qvi nos per
» baptiſmum tam ineffabili & abundanti gratia cumulat, ut ipſe rege-
» nerationem vocet, qva ab omni tyrannide diaboli, peccato, morte &
» inferno liberati, filii vitæ & hæredes omnium bonorum Dei, imo Dei
» filii & fratres Chriſti efficimur. O Chriſtiani, nolite ineffabilia hæc
» dona tam oſcitanter tractare; nam Baptiſmus unicum nobis ſolatium,
» & ad omnia divina beneficia introitum præbet. Hæc credo talia

ſunt,

ſunt, qvæ pietatem viri manifeſtam faciunt, & qvæ dudum ad inſtructionem Chriſtianorum doceri in adminiſtratione Baptiſmi, & loco Latinæ illius demurmurationis & ſcenicæ ceremoniæ ſervari debuiſſent. Neqve tamen diſſimulo, biennio poſt, parta jam ſecuritate aliqva religionis, ſub Johanne Sax. Electore, iterata formulæ baptiſmatis editione, *ſufflationes, ſal, ſputum, chriſma*, omiſſa fuiſſe, ſervato ex ritibus vetuſtis ſaltem *exorciſmo*, & *ſigno crucis* atqve *induſio* qvo baptizati velari ſolent. vide *Tom. II. Alt. f. 327.*

§. CXXXVI.

Miſſam qvod attinet, ſive adminiſtrationem Sacræ Cœnæ, ex ſupra dictis repetendum eſt, primam abrogationem miſſarum ſolitariarum, earumqve inprimis, qvæ pretio fiebant, ſive votivarum, non a Luthero ſed ab *Auguſtinianis*, ipſo abſente, Wittenbergæ anno 1521. cœptam fuiſſe; dictum etiam fuit, qva cautela in communione ſub utraqve introducenda, moderandaqve Caroloſtadii violentia Lutherus uſus fuerit. Sed populus jam de vero Sacramenti uſu paſſim edoctus erat, & ſacri calicis præbitionem flagrantiſſime deſiderabat, ceremonias vero Miſſificantium averſabatur. Cum vero Epiſcopi officio ſuo ad tollendos abuſus minime uterentur, ſed peſſime conſulti Reformationem flagitantibus populis, qva vi & ſeveritate poterant, obniterentur, Magiſtratus vero partim conniverent, mediiqve inter populum & Clerum verſarentur, fieri non poterat, qvin multa perperam & confuſe agerentur. Igitur Lutherus ab aliqvibus egregiarum civitatum parochis conſultus, qvid pro temporis ratione circa miſſas & communionem ſalva fide fieri poſſet, & qvæ ipſius ſvaſu Wittenbergæ (conſenſu civium & diſſimulante Principe) obſervari cœperant, edito anno 1523. libello notum facere voluit, eumqve Nicolao Hauſmanno, jam ſæpe nobis memorato, Zviccavienſium ſive Cygneæ Eccleſiæ primario & laudatiſſimo Paſtori (Epiſcopum Lutherus vocat) inſcripſit, cujus exordium integrum, ex qvo intentio Lutheri pateſcit, omnino adſcribendum eſſe exiſtimavi. *Tom. II. Lat. fol. 588.* Hactenus libellis & „ ſermonibus egi inter populos, ut corda primum ab impiis opinionibus „ cæremoniarum avocarem, chriſtianum & commodum arbitratus me „ facere, ſi cauſa fierem, ut absqve manibus contereretur abominatio, „ qvam

1522. qvam Satan per hominem peccati in loco ſancto ſtatuerat. Proinde
„ nihil vi aut imperio tentavi, nec vetera mutavi, ſemper cunctabundus
„ & formidabundus: Tum propter imbecilles in fide animos, qvibus ſubito
„ eximi non potuit tam vetus & inclita, nec inſeri tam recens & inſveta
„ ratio colendi Dei: Tum maxime propter leves illos & faſtidioſos
„ ſpiritus, qvi ceu ſues immundæ, ſine fide, ſine mente irruunt, & ſola
„ novitate gaudent, atqve ſtatim ut novitas eſſe deſiit, nauſeant. Qvo
„ genere hominum, cum in rebus cæteris nihil eſt moleſtius, tum in rebus
„ ſacris ſunt moleſtiſſimi & intolerabiles, qvamvis ut rumpar ira,
„ ferre illos cogor, niſi velim & Evangelium ipſum e publico tollere. Sed
„ cum jam ſpes ſit, multorum corda per gratiam Dei illuſtrata eſſe & roborata,
„ ipſaqve res poſcat, ut tandem ſcandala tollantur de regno
„ Chriſti, audendum eſt aliqvid in nomine Chriſti. Juſtum eſt enim,
„ ut vel paucis conſulamus, ne dum perpetuo levitatem & abuſum illorum
„ formidemus, nullis prorſus conſulamus, & dum iſtorum futura
„ ſcandala cavere volumus, univerſas abominationes illorum roboremus.
„ Qvare de formula aliqva pia miſſandi (ut vocant) & communicandi,
„ ut & tu populaſti toties, optime Nicolae, agemus, ac ſic agemus,
„ ut non amplius ſolum verbo doctrinæ corda regamus, ſed manum
„ qvoqve apponamus, & publica adminiſtratione, in opus perducamus,
„ nulli prorſus præjudicantes, ne aliam amplecti & ſeqvi liceat.
„ Qvin ex animo per Chriſtum obſecramus, ut ſiqvid melius illis revelatum
„ fuerit, nos priores tacere jubeant, ut communi opera rem communem
juvemus. Plura ex libello afferenda eſſent, ſed præſtat ipſum legere. Verum eſt, ceremonias Miſſæ in libertate populi Chriſtiani Lutherum reliqviſſe, ſed ita, ut ſubſtantialia minime negligerentur, qvæ Chriſtus ipſe, ut in initio libelli *fol. 588. b.* dicitur, primum inſtituit & ſub Apoſtolis ſimplicisſime atqve piisſime absqve ullis additamentis obſervata fuerunt. Qvæ vero ſucceſſu temporum humanis inventis aucta ſunt, ut *præter nomen* (ut ait) *ad noſtra ſecula nihil de Miſſa & communione pervenerit*, ex iis retineri ad tempus ſaltem putavit, qvæcunqve ſalva fide poterant, ut novitas & ſcandalum vitaretur; qvædam autem ut ſuperſtitioſa & intoleranda omnino abrogari & omitti. Præſupponit qvæ alias abunde ſe docuiſſe memorat, *Miſſam non eſſe ſacrificium, ſeu opus ſacrificantis, ſed Sacramentum & teſtamentum, ſeu benedictionem, evcharistiam, cœnam Domini, menſam Domini, memoriam*

Digitized by Google

1522. riam Domini vel communionem &c. Itaqve ex omiſſis præcipuum eſt *offertorium* & *canon*, & qvicqvid ad ſacrificandi formulas & ritum pertinet. Ex retentis (præter neceſſaria illa ſcilicet, recitationem verborum inſtitutionis & orationem Dominicam) ſunt uſus Latinæ lingvæ (qvanqvam is poſtea ſublatus etiam fuit) addita tamen pro concione explicatione populari. Toleravit præterea, ut prior ſumat Sacerdos, utqve *elevet* ſacrum panem & calicem, & ut *pacem annunciet*; ſervavit etiam pleraſqve precum & cantus formulas. Aqvæ cum vino mixtionem etſi non plane improbat, omitti tamen mavult. A communicantibus exigit, ut anteqvam admittantur, interrogentur, an intelligant ſciantqve verba inſtitutionis & Dominicam orationem, dicantqve, qvo animo qvaqve fructus ſpe accedant; qvi hæc noverint, riteqve ſemel reſponderint, interrogari amplius neceſſe eſſe non putavit. Confeſſionem peccatorum liberam ſinit, ſvadet tamen; optimam præparationem eſſe ſtatuit, pœnitentiam, fidem, deſiderium ſolatii & confirmandæ fidei ex Sacramenti participatione. Utramqve porro ſpeciem porrigi debere, cum biennio toto Evangelica doctrina inculcata jam ſit, aperte contendit, neqve concilii decretum expectandum, imo ſi id ad neceſſitatem fidei reqviri dicatur, potius rejiciendum & contrarium faciendum eſſe, ne ab hominum autoritate res fidei dependeant. Cantica vernacula ad populi inſtructionem a poetis, ſi qvi eſſent, componi deſiderat, interim vetuſta, qvæ etiam nunc durant, retineri vult, iſta tamen omnia pro tempore proponit, *cætera*, ait, *uſus & res ipſa docebunt, modo verbum Dei ſtrenue & fideliter in Eccleſiis annuncietur*; addit, ut objectionem adverſariorum præveniret *fol. 592.* „Nam qvod forte petent aliqvi, hæc omnia Scripturis & exemplis Patrum probari, non multum movemur; qvod ſupra diximus, in his debere libertatem regnare, & neqve legibus, neqve imperiis liceat conſcientias captivare chriſtianas: unde & nihil de his rebus Scripturæ definiunt, ſed ſinunt libertatem ſpiritus abundare ſuo ſenſu, pro commoditate locorum, temporum, & perſonarum, Patrum vero exempla partim ſunt incognita, qvæ vero nota ſunt, tam varia ſunt, ut nihil certi liceat conſtituere, videlicet qvod & ipſi libertate ſua uſi ſunt. Qvin ut maxime certa & ſimplicia eſſent, nobis tamen nec legem nec neceſſitatem imitandi imponerent.„ Debacchatus in hunc libellum miris modis cum aliis eſt *Emſerus*, cumqve Scripto aliqvo, anno ſeqven-

Digitized by Google

1522. qventi 1524. eidem Hausmanno (qvem ſatis palpat laudatqve) dedicato, acerbe taxavit; nec Cochleus bilem ſuam continere potuit, maxime qvod Lutherus tam impatienter ferret, Canonicos Wittebergenſes in Miſſa ſolitaria veteri ritu celebranda pergere; qvodqve in aula illis conniveretur: In epilogo enim tractatus *f. 592. b.* hæc habet Lutherus: „Nec vos aut qvosvis alios abſterreat, qvod in noſtra Wittenberga adhuc perſeverat Topheth illa ſacrilega, qvæ Principum Saxoniæ impia & perdita pecunia eſt, Templum dico omnium Sanctorum. „Nam tantum eſt miſerante Deo apud nos antidoti per copioſum verbum Dei, ut peſtis illa in angulo ſuo langvens, non niſi ſibi ipſi peſtilens ſit. Deniqve vix tres aut qvatuor porci & ventres ſunt, in ipſa illa perditionis domo, qvi pecuniam illam colunt, cæteris omnibus ſimul & univerſo populo inſignis nauſea & abominatio eſt, neqve licet vi aut imperio in eos graſſari, ut noſti, decere Chriſtianos, non niſi virtute gladii ſpiritus pugnare, ſic enim informo populum qvotidie, alioqvi jamdudum domus illa omnium Sanctorum, imo domus omnium Diabolorum alio nomine ferretur in orbe. Satisfactum tamen eſt zelo ejus haud multo poſt, ut in loco dicetur. Judicare nunc poſſunt omnes, qvibus æqva mens eſt, qvid peccatum ſit a Luthero, aut ab illis, qvi ei obſeqvebantur, qvam diu non demonſtratur neceſſitas obedientiæ, qvam Sedes Romana in orbem terrarum, omnesqve Chriſtianas gentes ſibi arrogabat. Hac enim non probata, ex decretis Pontificiis doctrina Lutheri, & provinciarum urbiumqve, qvi eum ſecuti ſunt, conſilium & inſtitutum fruſtra & frivole impugnatur. Neqve enim minus Chriſtiani, imo majori puritate & fide eſſe potuerunt, fuerunt & ſunt, qvi rejectis, qvæ ſuperſtitioſa & ſuperflua eſſe perſpexerant, qvibusqve conſcientiam ſuam obligari negabant, illa ſolummodo in ſacramentorum ritu ut neceſſaria ſervarunt, qvæ de eorum ſubſtantia & integritate eſſe, indubitatis argumentis ex ſacris literis convicti deprehenderant, reliqva, ut recte docuit Lutherus, etſi per ſe non mala, ſed nec neceſſaria, in libertate reliqverunt, non qvidem crude & laxe, ut hic inſinuare velle Maimburgius videtur, ſed decenti ordine, qvadamqve Cleri & populi conventione. Videant igitur, qvi orbem Chriſtianum cædibus & ſangvine miſcuerunt, ob hoc unum, qvod populus Chriſtianus jugi, per tot ſecula ex inſcitia & barbarie tolerati, pertæſus fuerit, & qvædam mutaverit, ea tamen cum moderatione,

tione,

-tione, ut qvi mallent prioribus inhærere, id ſuo facerent arbitratu. Jam 1522.
vero qvod S. Cœnæ ſacramentum, ritusqve attinet, conſtare exiſtimo apud omnes antiqvitatis Eccleſiaſticæ non imperitos, ſubſtantiam ejus conſiſtere in modo, qvem Chriſtus inſtituit, & Apoſtoli ſervarunt. Fatentur autem ſcriptores in media etiam ſeculorum iſtorum barbarie, & diu antè Lutherum, nihil probari poſſe ex inſtituto primitivo, qvam uſum verborum inſtitutionis & orationis Dominicæ. Idem adductis auctoribus ſtabilivit Georgius Caſſander Theologus eximius, minime is qvidem Lutheranus, ſed veritatis amans, (& Ferdinandi I. & Maximil. II. Cæſarum Conſiliarius, qvorum juſſu conſultationem de religione anno 1564. ſcripſit, Thuano *Lib. XXXVI Hiſtor.* ſumme laudatam.) Libro *de Liturgicis Cap. II.* ut explodendus ſit Emſerus aliiqve, qvi ex ſuppoſititiis ſcriptoribus ementitas antiqvitates propinant. Qvicunqve igitur in ſimplicitate hac acqvieſcunt, illi nihil adverſus Chriſtianam diſciplinam admittunt, etſi a placitis Romanis & longo uſu diſcedant. Culpa ſchiſmatis penes eos ſtat, ſtabitqve, Deo olim juſto judice, qvi poteſtate, cujus titulum non probant, in alios utuntur, & hæretici nominis invidia, pœnarumqve atrocitate ſuas inculcant ſententias, non Chriſti. Hujus inſtituta ad ſalutem pertinentia, ſi ſervet populus, utut in ritibus variet, ſatisfacit nomini & officio Chriſtianorum, nec legibus Eccleſiaſticis mere poſitivis obligatur, niſi expreſſe vel tacite conſentiat, qvod axioma, & Scripturis ſacris & Chriſtianæ fidei naturæ conveniens, juris Pontificii etiam compilatores, multiqve ex doctoribus ſincerioribus Romano Catholicis, qvotqvot ſcilicet nullam adulandi Hierarchiæ cauſam habent, agnoſcunt, idqve Proteſtantium conſcientiæ maximam præbet ſecuritatem.

Addit. (beside "adductis auctoribus ſtabilivit Georgius Caſſander")

Addit. (beside "expreſſe vel tacite conſentiat")

§. CXXXVII.

Accedimus jam ad tertium, qvod hic ex ſeqventis anni geſtis retrotrahit Maimburgius, nempe ad conſilium Lutheri, *de bonis Eccleſiaſticis.* Mirum qvam temere hic prodiderint ſtudia ſua, & qvid in religione ipſis maximum videatur, qvi de opibus & dignitatibus Cleri tantos excitarunt clamores & motus, cum nihil hic jure divino exigatur, qvam ut miniſtris Eccleſiæ populum docentibus, & ſacra legitime curantibus de alimentis proſpiciendum ſit. Cætera omnia ab humano ſunt inſtituto, aut Pontificio potius dominatu, cujus vis le-

I. §. 137. gitima, ſi non probatur, manent omnia, ſicut ab initio fuerunt, in diſ-
1522. poſitione Principum & populi. Hoc irrefragabilibus argumentis
Addit. non a Proteſtantibus modo, ſed & ab adverſæ partis doctoribus ita credo aſſertum eſſe, ut pro principio ſatis tuto haberi debeat. Qvapropter etſi Lutherus omnem per ſeculorum priorum patientiam invectam patrimonii, qvod vocant, Eccleſiaſtici conſtitutionem mutari ſvaſiſſet, Principesqve & populos obſeqventes habuiſſet, nullum tamen crimen ne ſic qvidem demonſtrari poſſet, ſtante, qvod Principes & populi legibus pontificiis inſolubili nexu non fuerint adſtricti; ſed ad libertatis ſuæ vindicias ex gravibus cauſis provocare & progredi jure potuerint, ſicut potuiſſe rationibus oſtenderunt, qvæ conſcientiæ ſuæ ſatisfecerunt, nec a judicio eorum, qvi ob ſuas utilitates reſiſtebant, & jus dicendi legitima poteſtate carebant, reprobari potuerunt. Paucis dicam, omnis de bonis Eccleſiaſticis ira & rixa fruſtra eſt, nec in foro conſcientiæ (qvicqvid vi & armis in hanc vel illam partem factum ſit aut fiat) attendi debet, donec Pontifices, non armis ſuis aut obnoxiarum ſibi poteſtatum, ſed legitimo more evicerint, divini juris eſſe, ut illi cum Clero ſuo, pro arbitrio, ex opibus vi aut aſtu coactorum & inductorum hominum capiant, unde pro lubitu & ſplendide vivant. Ceſſante autem divini juris neceſſitate, jus eſt Principibus & poteſtatibus, etiam olim ſponte data, ſive, ut dicitur, fundata, animadverſo errore aut abuſu, revocare, & alia ratione de impenſis in rem ſacram ſtatuere & definire. Seqvitur inde, injuſtas qverelas eſſe, qvæ de mutatis bonis Eccleſiaſticis fiunt, injuſtiorem vero vim, qvæ ad illa in arbitrium Cleri reducenda cum publicæ pacis diſpendio & effuſione ſangvinis adhibetur. Scio eqvidem autoritatem civilem & edicta Imperatorum vetera allegari a Pontificibus & Clero, adverſus hanc libertatem diſponendi de bonis Eccleſiæ. Utut vero ea cum tumultu infringi a mere ſubditis non liceat, de Germaniæ tamen Principibus & ſtatibus aliter judicari debet, qvi ſalva Majeſtate Imperatoria, qvæ ſuis conſtat fundamentis & terminis, in ditionibus ſuis Legiſlatoriam habent poteſtatem. Hæc controverſia ſuperiori & noſtro ſeculo armis in Germania non ſemel ventilata, tandem pactionibus in eam redacta eſt formam, cui nunc merito inſiſtitur. Qvid in aliis regnis & provinciis aut qvo jure fiat, non opus eſt, ut hic examinemus. Videmus tamen a Regibus & Rebus publicis, etiam Pontifici

in

Digitized by Google

in cæteris obſeqventibus (Galliam, Siciliam, & Venetos, pro exemplis nomino) multum aſſeri & effici, qvæ libertati illi ſupremæ, qvam Proteſtantes poſtliminio jam olim recuperarunt, ſuoqve poſtea ſangvine tutati ſunt, vel paria ſint, vel valde affinia, prudenterqve facere Romanam Hierarchiam, ſi lenibus modis de opibus Cleri, poteſtatibus ſummis gratificetur, & lites redimat, qvarum deciſio ſi non ex Lutheri, certe non multum diſſimilibus placitis, ut nunc ſapit mundus, valde ipſi metuenda eſſet. Sed iſta de jure, pro meo inſtituto, & ſemel dicta ſufficiant: Jam factum qvod Luthero imputatur, conſiderandum eſt. 1522.

§. CXXXVIII.

Edidit is anno 1523. præfationem in *ſtatutum* qvoddam Leiſnici ad Muldam, qvod mediocre in ditione Electorali Saxonica oppidum eſt, de reditibus iſtius parochiæ conditum, ad qvam vici aliqvot circumjacentes pertinent. Convenerant autem Nobiles, vicorum Domini, & inter eos vir egregius, multumqve Luthero laudatus (Vide *Lib. II. Ep. p. 331. b.*) *Sebaſtianus Cotteritius*, (familia eqveſtri etiamnum florentinatus) cum Senatu oppidano, & vicorum incolis (inito prius pacto cum Abbate vicini monaſterii Buchenſis, eoqve ab Electore confirmato) de decemviris (duobus nempe ex nobilitate, duobus ex ſenatu, tribus ex civibus, tribus etiam ex vicorum incolis) per ſuffragia omnium qvotannis deligendis, qvi omnes parochiæ reditus, Eleemoſynas etiam, colligerent, aut ſi opus eſſet, collationes indicerent, ex qvibus parochus, diaconi, puerorum & puellarum in ſcholis magiſtri & magiſtræ honeſte alerentur, ædificia ſacra conſervarentur, & pauperibus proſpiceretur, ſublata omni mendicandi, ſive ut loqvebantur, terminandi & ſtationandi, tum monachis tum vagabundis aliis licentia. Tam pie vero & prudenter iſta omnia pro modo facultatum ſuarum providerunt, qvos dixi oppidani, ſuo qvidem arbitrio, nulloqve ſuperiorum juſſu, ut optandum cum Luthero ſit, hoc exemplum pro regula ubiqve obſervatum fuiſſe. Notabilis inter alia eſt in ordinatione iſta de Eleemoſynis colligendis diſpoſitio hunc in ſenſum: Habeantur in templo duo vaſa portatilia, in qvæ panis, carnes aliaqve „ eſculenta reponantur, alia in qvæ pecunia conjiciatur. Collectæ igi- „ tur Eleemoſynæ, eæ præſertim, qvæ ſervari neqveant ſtatim, qvæ ve- „ ro ſervari poſſunt die Dominica pauperibus diſtribuantur, ita ut nemo „ Addit.

1522. ex cœtu qvi ætatis aut morbi cauſa alimenta ſibi acqvirere non poſſit,
„ egere cibi, veſtibus aut hoſpitii debeat; ſed ex decreto Decemviro-
„ rum neceſſaria capiat. Porro ut ex reditibus ſacris & ſumtibus publi-
„ cis, cum vile eſt annonæ pretium, frumenti modus coematur, ex qvo,
” tempore caritatis, donari, vendi aut mutuo dari egentibus, itidem ex
” arbitrio decemvirorum poſſit. Si vero reditus annui, & qvæ ſponte
” conferuntur, ad omnes erogationes non ſufficiant, tunc decemviris
” proponentibus totus cœtus, qvæ neceſſaria erunt, pro facultatibus col-
” liget, idqve tanto faciet lubentius, qvia antehac longiſſimo tempore
” intolerabili modo per totum annum a mendicantibus domeſticis &
” peregrinis, aliisqve callidis artibus exhauſtos ſe fuiſſe ſciunt. Cæte-
rum Leiſnicenſes in exordio profitentur, ſe divinarum literarum peri-
tos conſuluiſſe, Lutherum tamen non nominant: qvanqvam veriſimi-
le eſt, conſilio ejus uſos eſſe. Ipſe vero in præfatione haud prolixa
Leiſnicenſes, qvos alloqvitur, magnopere laudat, ſtatutumqve illud
dignum judicaſſe ſe ſcribit, qvod typis publicetur, aliisqve ad imitati-
„ onem proponatur. Eo enim, ait, rem Clericorum, qvi ſub ſpecie cul-
„ tus divini tantas mundi opes corraſerint, jam devenire, ut videantur
„ Deo & hominibus moleſti, nec ferendi amplius eſſe. Cum igitur mo-
„ naſteria jam deſeri incipiant, nec ſint, qvi in iis vivere poſt hac velint,
” & hæc mutatio ſuæ doctrinæ imputetur, curandum ſibi eſſe, qvantum
” conſilio & ſvaſionibus poſſit, minuendæ invidiæ cauſa, ne derelicta
” monaſteriorum & collegiorum bona in prædam promiſcuam homi-
” num avarorum cedant, ſed pie & utiliter impendantur. Nihil autem
præcipit aut urget, neqve ad ullum Principum deſideria illa ſua defert,
ſed, ut dixi, ſolis Leiſnicenſibus reſpondet, multaqve pro caſuum &
temporum ratione ulterius expendenda, & ſecundum regulam chri-
ſtianæ charitatis omnia æſtimanda & inſtituenda eſſe monet, adeoqve
intra vota conſiſtit, contentum ſe fore, ajens, ſi modo duo aut tres con-
ſilia hæc ſua vel ſeqvantur, vel ſaltem non improbent. Scripta eſt
præfatio hæc Germanice, ut & ipſum Leiſnicenſium ſtatutum, nec
Maimburgius ex illis qvidqvam, credo, cognovit, qvam qvæ ex Co-
chlei maligna & mendaci relatione exſcripſit. Moderatiora qvippe
omnia ſunt, qvæ Lutherus proponit. Neqve enim expelli vult mo-
nachos, ſed volentes dimitti; manentibus alimoniam, & qvidem ube-
riorem, qvam habuerint, præberi, ne avaritiæ ſed charitatis impulſu

Digitized by Google

iſta fieri videantur. Neqve ſe aliis conſulere, ait, qvam qvi Evangelicam doctrinam recipiant, & facultatem diſponendi de his rebus habeant. Falſisſimum igitur eſt, eum velle, ut qvæ ex reditibus monaſteriorum deſertorum ſuperſunt, Principibus & Magiſtratibus accreſcant, qvinimo diſerte ſvadet, ut omnia ad pias cauſas ſive ad charitatis chriſtianæ exercitia impendantur, tanqvam *bona Eccleſiaſtica*, qvo nomine olim vocata fuerint, id eſt, *communia, & ad cœtum & Eccleſiam, in pios uſus pertinentia.* Addit exceptionem, ſi forte fundatorum poſteri ipſi nunc egeant, ut & his de alimentis & ſubſidiis qvibusdam proſpiciatur, ſed citra abuſum, & ad præſcriptum ordinatæ charitatis. Improbat autem promiſcuam iſtius modi fundationum retractionem, qvalis in Bohemia facta ſit. De Eccleſiarum Cathedralium & collegiatarum reditibus ita judicat, qvod in effectu & re ipſa nil aliud ſint, qvam politici reditus, atqve ita mallet Epiſcopos & Prælatos in numerum civilium poteſtatum referri, qvam pro divini cultus miniſtris haberi. Aut ut ad fundatorum hæredes proventus iſti, eo, qvo ſupra dixit, modo, reverterentur, aut communi fiſco Eccleſiaſtico accederent. Cum vero uſuraria pravitate laborare contractus, qvos vocant, venditionis annuorum redituum, in qvibus magna pars proventus Clericorum conſiſtebat, cenſeret, debitores liberandos ære illo alieno eſſe ſvadebat: ſed neminem invenit, qvi in hac opinione ei aſſentiretur, ita ut aliqvot poſt annos ab illo rigore ipſe diſceſſerit, a Jureconſultis informatus, & Principum leges de uſuris viceſimis non improbaverit. Cæterum ex hoc ipſo, non libro, ut Cochleus nominat, ſed brevi conſilio per epiſtolam vel præfationem expoſito, manifeſtum fit, de qvo jam in præloqvio aliqvid monui, qvam calumnioſe inſimulentur Principes & magiſtratus Germaniæ, qvod Lutheri doctrinam hoc uno fere argumento acceptaverint, ut ſpoliis ex bonis Eccleſiaſticis diteſcerent. Scripſit iſta hoc anno 1523. Lutherus, cum ipſe in ſummo periculo viveret, Elector vero Saxonicus nondum de publica Eccleſiarum ordinatione & reformatione decreviſſet, & jam doctrinam ipſam maxima populi pars probaverat, nullo ad bona Eccleſiaſtica habito reſpectu. Adeo vero nulla tunc lucrandi & diteſcendi cogitatio Principem aut proceres provinciarum movere poterat, ut metu Pontificis & Cæſaris magno potius ære libertatem Evangelicæ do-

I. §. 138. 1522. ctrinæ redemiſſent. Qvibus enim in anguſtiis hoc ipſo tempore, qvo Comitia Norimbergica habebantur, verſati ſint purioris doctrinæ fautores, paulo poſt dicetur. Qvod ſi conſilium Lutheri proceſſiſſet, & id ſeqvi placuiſſet Principibus, qvid qvæſo lucri ad eos redundaſſet, cum ſtatuta a Luthero ſuprema regula de charitate chriſtiana, nihil omnino ad fiſcum Principum & magiſtratuum redire potuiſſet, niſi ipſi indigentiam & paupertatem majorem pro conditione ſua, non minus qvam plebeji probaſſent, tantumqve poſt ſumtus ad cultum divinum & ſcholas publicas neceſſarios pauperumqve ſuſtentationem ſuperfuiſſet, ut etiam Principibus & Nobilibus aliqvid tribui potuiſſet, qvod per regulas a Luthero poſitas, ineptum cogitatu, nedum effectu fuit.

Addit. Principes ſane Saxonici illo tempore tam opulenti erant, ut pecuniis (qvod probare facile poſſem) mutuo datis alios juvarent, aut eos magnificis ædificiis impenderent. Ex minori Nobilitate depauperatas familias qvasdam fuiſſe haud negaverim. Conſtat autem primas dotationes antiqvitus admodum tenues, multorumqve fundatorum familias dudum extinctas fuiſſe. Maxima nempe redituum pars Clericorum induſtriæ aut collationibus pecuniariis, multum etiam uſuris debebatur. Itaqve ne qvid diſſimulem, conſilium illud de fundatorum hæredibus juvandis, levandæ invidiæ cauſa propoſitum fuiſſe puto, ſterili aut nullo effectu. Neqve enim reſtituta ad eum modum fundatorum ex eqveſtri ordine poſteris monaſteria fuerunt, aut ſi qvid tale accidit, onus ſubrogatum fuit ſcholas conſtituendi, certumqve præceptorum diſcentiumqve numerum in iis alendi; qvanqvam non niſi unum hujusmodi exemplum in Saxonica ditione mihi notum eſt in ſplendida Eqvitum *Witzlebiorum* familia, qvi *Roslebiæ* in Thuringia monaſterium in ſcholam converterunt. Nihil itaqve niſi perpetuæ & tædioſiſſimæ contumeliæ ſunt, qvæ reformationi ex bonorum Eccleſiaſticorum invaſione opponuntur; nec niſi vaniſſime fingitur, Luthero autore ſpolia Principibus oſtenſa eſſe. Qvid vero longo poſt tempore nempe anno 1532. ſeqveſtratis jam poſt publicas cum provincialibus conventiones monaſteriis & collegiatarum Eccleſiarum reditibus, pro commodo aliqvo fiſci ducalis permittendum eſſe exiſtimaverit Lutherus, ut ſcilicet maximi ſumtus in religionis negotia facti qvodammodo refunderentur, in loco exponetur. vide *Tom. V. Alt. fol. 1027. & ſeqq.* Sed ab ejus intentione & conſilio neqve hoc anno

neqve

Digitized by Google

neqve ſeqventibus profecta ſunt, ſi qvæ minus probanda per varias rerum mutationes evenerunt, imo vix alius acrius in abuſus bonorum Eccleſiaſticorum invectus eſt.

§. CXXXIX.

Sævitia, ut ſupra innui, contra Lutheranos, qvos vocabant, palam & vehementer exerceri iſthoc anno 1522. cœpta eſt. Durior ante alios Georgius Saxoniæ Dux mandatum menſe Novembr. anno 1522. de tradendis Novi Teſtamenti libris a Luthero verſis emiſit, qvos ſub pecunia a ſubditis redimebat, *Tom.II.Alt.f.224.* ſevere punitis, qvi retinebant. Viſitavit etiam, incitatus a Duce, autumno hujus anni, Academiam Lipſienſem Epiſcopus Mersburgenſis, & graviſſimis pœnis denuntiatis, lectionem Novi Teſtamenti a Luthero editi, & excurſum ad conciones in vicina Electoris ditione audiendas prohibuit; qvo facto juventus ſtudiis incumbens, ut jam ante cœperat, Lipſiam magis magisqve deſeruit, & Wittenbergam petiit. Nec mitiores erant Henricus Brunſvicenſis & Ferdinandus Rex, Caroli Imp. frater, tum in Auſtria, tum in Wurtembergico, qvem tunc tenebat, Ducatu. Sed violentiſſima Belgis perſecutio incubuit, magno hominum numero præcipiti condemnatione vita aut bonis ſpoliato. Menſe Octobr. deſtructum eſt totum Auguſtinianorum monaſterium Antverpienſe, monachiqve omnes vel extremo ſupplicio poſtea affecti, vel, cum carceris tædio mortisqve metu revocaſſent, aliis modis puniti ſunt. Prædicaverant autem illi ſecundum Lutheri doctrinam tanto cum applauſu, ut templum affluentem hominum multitudinem non caperet; Nec Jacobi illius caſus, qvem ſupra retuli, cæteros abſterrebat. In Germania vero doctrina Evangelica multis in locis majori cum libertate admiſſa eſt. *Addit.* Norimbergæ Andreas Oſiander, Menſe Februario publice concionari cœpit, & Monachus qvidam Franciſcanus *Gallus Kornius* cauſas deſerti a ſe monaſterii publicavit. *Addit.* Auguſtæ Vindelicorum hoſpes olim Lutheri *Joh. Froſchius*, Theol. Doctor, Carmelitarum Prior; Francofurti ad Mœnum *Hartmannus Ibachius*, Ulmæ Monachi *Addit.* aliqvot non ſine periculo, & vocatus poſtea a Senatu *Conradus Samius*, Halæ Svevorum *Johannes Brentius*, magni poſtea inter Evangelicos *Addit.* nominis; docuerunt. In tractu, qvi Chraichgoa dicitur, in finibus

Digitized by Google

1522. Palatinatus & Wurtembergici agri ſitus, in Eqvitum Liberorum, qvorum ibi multi & opulenti habitabant, qvibusdam etiam Palatinæ ditionis pagis & vicis concionati ſunt bene multi, inter qvos celebriores
Addit. habentur *Erhardus Snepſius*, & *Franciſcus Irenicus*. Pulſi qvidam, ubi Clerus prævalebat, in alias regiones dogmata tranſtulerunt. In Franconia Georgius Comes Wertheimenſis Lutherum de Prædicatore mittendo rogavit, cui aureorum centum ſtipendium (non exigua tunc ſumma erat) & victum in menſa ſua offerebat *Lib. II. Epiſt. p. 92.* Bremæ docuit *Henricus Zuthphanienſis*, Auguſtinianus Antverpienſis, carcere elapſus; Magdeburgi *Melchior Myricius* (von der Heyde) itidem Auguſtinianus, *Eberhardus Widenſee*, Halberſtadio pulſus, & *Johannes Fritſchhans* Franciſcanus, qvi tamen anno ſeqventi fratrum odiis ceſſit, & ne iis reſiſtens populo tumultuandi occaſionem præberet, Wittenbergam profugit, diſceſſusqve ſui cauſas & doctrinæ fundamenta brevi ſed pio nec indocto libello Magiſtratui Magdeburgenſi expoſuit. Mildeburgi ad Mœnum Moguntini Electoris oppido, *Joh. Draco*, Caroloſtadius; Serveſtæ, qvæ egregia Anhaltini Principatus ad Albim urbs eſt, Lutherus ipſe in Auguſtinianorum monaſterio hoc anno concionem habuit magno ſucceſſu. In Pomerania florentiſſima Emporia Stetinum & Sunda, illud qvidem petitis Wittenberga concionatoribus, *Nicolao Curienſi* & *Paulo a Rheda*, hoc exulem Treptovienſem, *Chriſtianum Ketelhut*, recipiens reformationis initium fecerunt: ſed Sundæ cum tumultu res acta fuit, plebe ad imagines frangendas concitata, & monachos uno die expellente. Stolpenæ ulterioris Pomeraniæ claro oppido *Petrus Svavenius*, Danus, Lutheri domeſticus, prima ſemina jecit. In Livonia primariæ urbes Riga, Revalia, Dorpatum eadem receperunt *Andrea Cnophio*, prædicante, qvi cum Bugenhagio vere præcedenti Treptovia ejectus fuerat, ſed ab aliis impulſa plebs vehementius, qvam par erat, agebat. Rogatu poſtea Magiſtri eqvitum Teutonici ordinis, cui Livonia tunc parebat, Lutherus ad Livonos ſcripſit menſe Januar. 1523. *Lib. II. Ep. 122. b. & ſeqq.* in
„ qvibus inter alia ita loqvitur; Caput totius Chriſtianæ doctrinæ eſt fi-
„ des in Chriſtum, & deinceps erga proximum dilectio. Indulgentia-
„ rum nundinationes ſanctorum cultum & qvicqvid præterea operum
„ ad animarum noſtrarum ſalutem pertrahitur, ut venenum lethale &
„ præſentiſſimum defugite & devitate. Qveritur in eadem epiſtola de

Prin-

1522. Principibus & Epiſcopis Germaniæ eorumqve blaſphemiis, condemnationibus, proſcriptionibus, inſectationibus, igne, ferro, vinculis; „ & beatos Livonos prædicat, qvi veluti Britanni toto orbe remoti, in „ extremis terræ finibus ſalutiferum Chriſti Evangelium omni cum vo- „ luptate exoſculati & amplexi ſint, confortat autem eos ad perſecutio- „ nes, qvas ſecuturas eſſe prædicit fortiter ſuſtinendas. „ Hamburgenſes hoc anno expulſo officiali ArchiEpiſcopi Bremenſis; Friſii etiam *Addit.* miniſtros Evangelii Wittenberga petierunt, teſte Luthero *Lib. II. p. 98.* De Helvetiis & Alſatis multa narrari poſſent: diſſenſus enim in articulo de S. Cœna nondum in ſchiſma eruperat. Itaqve *Caſpar Hedio*, *Martinus Bucerus*, *Joh. Oecolampadius*, hoc etiam anno Moguntiæ, Weiſſenburgi in Alſatia, & apud Sickingium docentes pro Lutheranis habebantur. *Hedio* tamen ad *Capitonis* ingenium ſe accommodans Moguntiæ in ſummo Templo tectius concionabatur, reprehendente ſimulationem illam Oecolampadio. Vide *Scultet. hoc anno 1522. p. 123, & p. 137.* ubi hujus methodum in aula Sickingii ad reformandum cultum publicum adhibitam ex epiſtola ejus ad Zvinglium refert. In Bohemia & Sileſia, etſi Ludovicus Rex Luthero infenſus eſſet, Georgii tamen Marchionis Brandenburgici, qvi regiæ aulæ Magiſter erat, & favere Luthero cœperat, opera florere incipiebat Evangelica doctrina, Uratislaviæ maxime, qvæ nobiliſſima Sileſiæ urbs eſt, & ſub Ducibus Lignicenſibus & Monſterbergenſibus. Ex Polonia miſſum ad ſe Secretarium religionis cauſa memorat ipſe Lutherus menſe Julio in epiſtola ad Spalatinum, *Lib. II. p. 88. b.* Ex Hungaria fama novæ lucis in doctrina excitata, adoleſcentes Wittenbergam venerunt, in qvibus primus hoc anno nominatur *Martinus Cyriaci*, Leutſchovienſis, Rectore Melanchthone, albo Academico inſertus. De Dania & Svecia, Maimburgium paulo poſt audiemus. Majoris vero laboris eſſet, & plura ex ſingulis regionibus & urbibus documenta reqvireret, ſi qvis ortum & progreſſum doctrinæ repurgatæ ubiqve locorum notare & deſcribere accuratius vellet. Præterire tamen nolo qvæ Scultetus ex avtographo literarum *Friderici Canirmii*, Scholæ Rectoris Delphis Batavorum Moguntiam ad Hedionem ſcriptarum, in hiſtoria hujus *anni 1522. p. 136.* annotavit, ſtatum illarum provinciarum, qvæ duriſſimo Cæſarei edicti jugo premebantur, & Eraſmi aliorumqve animos repræſentantia. Multa (*ita ſcribit*) moliuntur adver- „

1522. ſarii per mandata, epiſtolas, legationes etiam, ſed infatuat etiam Dominus conſilia Ahitophel, & fit, ut monte parturiente naſcatur ridiculus mus; tantum ſcio, ſi vel ſemel liceat in publico concionari, res monachorum, (qvæ hic infeſtisſimæ ſunt veritati) plane ad nihilum rédituras, cum magna ex parte labefactatæ ſint pauculis in gymnaſio noſtro ſermonibus a me habitis. Sed expectanda patienter voluntas ac beneplacitum Domini, qvi cum videat, usqve adeo fervere nos, conſulto diſſimulat auxilium, ne noſtris conatibus aut laboribus qvidqvam arrogemus, ſi omnia feliciter cadant, cum non tam habeat rationem vocandorum, ut ad gratiam perveniant, qvam jam vocatorum, ut in gratia permaneant, ſed ubi viderit nos ceſſare, imo deſperare ſalutem Iſrael, ac totis animis inde pendere, ut ipſe ſolus operetur jam in medio terræ, tum demum ex improviſo aderit Eccleſiæ ſuæ, qvi inſperata feret auxilia: ut tantum Deo ſit laus & gloria, Amen. Eraſmum in dies magis frigeſcere, & qvantum ego judicare poſſum, retractare latenter, qvæ videatur olim liberius vel dixiſſe vel ſcripſiſſe, ægerrime fero, & agnoſco puerilem metum, qvi plus veretur hominum gloriam qvam Dei. Cæterum tales Nicodemi apud nos in magno ſunt numero; ſed qvi firmius ſtarent haud dubio, ſi detur publicare gloriam Chriſti, qvo uno fortificantur ægræ conſcientiæ. Ex his, qvæ de incremento Evangelii extra Electoris Friderici & Ducis Johannis ditionem adduxi, conſtare poteſt, plus fere alibi per viros doctos & pios qvi ſcriptis Lutheri excitati erant ad ſacræ Scripturæ lectionem qvam intra Saxoniam Electoralem præſtitum eſſe. Hic enim diſſimulantibus principibus procedebant aut hærebant omnia ad arbitrium magiſtratuum aut populi, prout qvisqve affectus erat, aut potentia præpollebat. Apparet hoc clariſſime ex epiſtola Lutheri ad Parochum Zviccavienſem Hauſmannum fer. 2. poſt Cantate ſcripta: Conſulenti enim de negotio qvodam eccleſiaſtico reſpondet: „nullo modo mihi conſultum videtur ut Principi illuſtriſſimo de hac re ſcribatur, certus qvod non acceptabit, ſed a ſe ad vos denuo retorqvebit. Novi hominis ingenium, qvi ferre poteſt, ut ab aliis fiant, qvæcunqve fiunt, ſed mandare aut conſulere nolit; ita Senatui & tibi res perficienda eſt. *Lib. II. epiſt. p. 65.* Docebat eo tempore Islebiæ Prior Auguſtinianorum *Caſpar Guttelius*, cujus §. 121. memini, Theologiæ Doctor, qvem *optimum patrem* nominat Lutherus, loco ſupra citato, &, alibi

etiam

etiam laudat. Hic referente Sculteto *ad annum 1522. p. 155.* Arnſtadii in Thuringia Comitum Schwartzburgenſium nobili oppido, a civibus rogatus, in foro aliqvot conciones habuit, ſeqventi anno Wittenbergæ typis excuſas & Comiti Günthero loci Domino inſcriptas. Sed pergo ad alia, qvæ Maimburgius exhibet. 1522.

§. kkk.

Cum enim Franciſcus Cheregatus, Nuntius Adriani VI. qvi ante menſes plus minus viginti Leoni ſucceſſerat, eo miſſus, executionem Bullæ prædeceſſoris ſui & edicti VVormatienſis adverſus Lutherum peteret; reſponſum tulit, remedium hoc intempeſtivum eſſe, gravibus per Germaniam qverelis contra abuſus Curiæ Romanæ ejusqve dominatum exortis, (hæc enim Lutherani ubiqve vulgabant) ſi igitur nunc contra Lutherum aliqvid decerneretur, crediturum eſſe totum populum, fieri id ad fovendos abuſus, & deſtruendam veritatem Evangelii, unde majores turbæ metuendæ eſſent. Longe efficaciora itaqve media qværi debere; inter qvæ primum eſſet, ut Pontifex cum conſenſu Imperatoris Concilium liberum indiceret, intra annum in urbe qvadam Germaniæ habendum: deinde ut ſtatus Eccleſiaſticus reformaretur, ante omnia vero ipſa curia Romana: tandem ut qverelis ſive gravaminibus nationis Germanicæ ſatisfieret. Horum centum compoſita erant, a Lutheranis, ut ſatis apparebant, ſuppeditata; qvædam enim manifeſte ad deſtruendam totam Pontificis autori-

Acta Conventus Norimb. Faſcicul. rer. expet. & fug. Goldaſt. Conſt. Imp. t. 2.

centum gravamina German. ap. Goldaſt. & in Faſcic. rer. expet.

1523. *toritatem diſciplinam etiam Eccleſiaſticam, & ſanctisſimas qvasqve conſvetudines Chriſtianiſmi, ab immemorabili tempore obſervatas tendebant. Additum de cætero fuit, ne dum concilium expectaretur, Lutheranis contra Eccleſiam Catholicam amplius qvidqvam ſcribere fas eſſet, & ut concionatores utriusqve partis nihil niſi purum Dei verbum prædicarent, ad normam doctrinæ & interpretationis in Eccleſia receptæ. Inſtante autem & graviter qverente nuntio, Ordinariis injunctum fuit, ut Sacerdotes, qvi uxores duxerant, & monachi, qvi monaſteria & regulas ſuas deſeruerant, pœnis canonicis coercerentur, privilegiis & beneficiis privandi, utqve nullum a Magiſtratibus impedimentum executioni huic objiceretur. Hæc in formam Edicti reducta d. 6. Martii nomine Imperatoris abſentis publicata ſunt. Lutherus, qvanqvam non erat, ut his lætaretur, edito tamen ſcripto artificioſo & maligno, ſuo illa interpretabatur modo, populo nempe ſatis placituro; atqve ſic approbare ſe decreta ſimulabat, illaqve ſibi proficua eſſe multis perſvadebat.*

Luth. contr. falſar. Edict. Cæſar. t. 2.

§. CXL.

Adriani VI. Pontificis electionem, qvæ abſente ipſo in Hiſpania Romæ facta eſt d. 9. Jan. 1522. cur tam paucis verbis referat, digreſſionum alias non parcus noſter, eqvidem neſcio. Mihi ratio eſt, qvædam a ſcopo non aliena de ea commentari. *Adrianum* Trajecti ad Rhenum, ſive Ultrajecti natum, ſacris ordinibus addictum, Decanum Lovanienſem, Caroli qvinti Præceptorem, magnisqve miniſteriis in

Bel-

Belgio, & Hiſpaniarum gubernatione honoratum, Theologiæ Tho- 1525.
miſticæ innutritum, ſcriptis etiam ante Pontificatum clarum fuiſſe, vulgata ſunt. Ex moribus ejus candor ſive animi aperta libertas, Belgarum genti veluti innata, præcipue laudatur. In aula regia ſub amici ſpecie æmulum habuit, qvem ſupra aliqvoties nominavi, *Crojum Cevrium*, Caroli educatorem primarium. Hujus, qvi ſolus Regiæ juventæ arbitrium ſibi aſſerebat, artibus, in Hiſpaniam amotus potius qvam legatus, ad Ferdinandum Caroli avum fuit; a qvo *Epiſcopatum Dertuſanum* & a Leone X. *Cardinalis* dignitatem accepit: deinde mortuo Ferdinando, *Gubernator Hiſpaniæ* conſtitutus eſt; parum felici & conſilio & ſucceſſu, ut ex nupera Varillaſii hiſtoria paulo accuratius (dummodo & fidelius) qvam ex vetuſtioribus commentariis cognoſci poteſt. Humilitatem generis, qvæ qvidem negari non poteſt, impeⷬrite tamen ex eo arguit Pallavicinus, qvod familiæ nomine carens *Florentii* tantum patris pro cognomento aſſumſerit. Id enim Belgis, ſi paucos ex illuſtri genere excipias, populare eſt, ſicut olim Hebræis Græcisqve fuit, & apud Svecos ac Danos etiam nunc ut plurimum ſervatur. In Germania qvoqve poſt Caroli demum Magni aut Ottonum tempora cognomina familiarum in conſvetudinem venerunt, nulla aut rara antea etiam apud nobiles. Cæterum Pallavicinus non ſolum a Paulo Veneto, ſed & a Franciſco Gvicciardino, qvi tempore illo vixit ſcripſitqve, multum diſcrepat in hiſtoria hujus Adriani, pugnatqve vehementer in Venetum de vexatiſſima tunc indulgentiarum materia, liberius, qvam Romanæ rei expedit, relatis Pontificis & Cajetani Cardinalis ſententiis, commentantem. Tractat autem iſta Pallavicinus prolixe *Lib. II. capitibus 5. & 6.* ſed omni ſubtilitate ſua & ſophiſmatum artificio excuſare apud cordatos Lectores debilitatem cauſæ Pontificiæ in aſſerendo indulgentiarum jure, magnasqve alias corruptiones non poterit. Enormia ſunt qvæ poſtulat: *primo* ſanctos creditores Dei eſſe, id eſt, plus mereri, qvam opus habeant; *dein* qvæ ſuperflua iis ſunt, communioni Eccleſiæ ſive omnibus Chriſtianis fidelibus accreſcere; *porro*, qvod Chriſtus in ſuperabundantia meriti ſui hæredem inſtituerit Eccleſiam; *deniqve* qvod hujus nomine Pontifex & Vicarius diſpenſationem tanti habeat theſauri. At cum multis ratiunculis id agat, ut pecuniæ ex diſpenſationibus corradendæ artes defendat, & Eccleſiaſtico foro jus aſſerat, ut Legum diſſolutioni frænum

injiceret ex argento, cum æqve ut profano, ex ferro id non liceat, dein de defectu regimini hierarchici ob ſenium Pontificum & diverſa ſucceſſorum ingenia & inſtituta mirifice philoſophetur, nimium qvantum! ſimplicitati & ſanctitati Chriſtianæ religionis adverſari, & Italicæ calliditatis genium ſapere deprehenditur. Sed miſſis his notabimus, ad hiſtoriam reformationis propius pertinentia. Cauſas eligendi Adriani, hominis exteri, &, ut Romani ajebant, barbari, non celat ipſe Romanæ politices magiſter Pallavicinus, interqve eas habet Theologicam Adriani peritiam & fervorem, cujus ſpecimen dederat, cum Doctores Lovanienſes, ſuos olim collegas, ad condemnandas Lutheri theſes (ut ſupra dictum) ſtimulaſſet. *Doctis itaqve hæreticis*, qvos vocabant, *doctiorem ſe opponere* dicebant *Pontificem*. Sed interior cauſa erat, qvod Julius Mediceus Cardinalis poſt Leonis obitum, factione ſua nondum ad Pontificatum adipiſcendum prævalere poterat, ad qvam poſt mortem Adriani pervenit. Cum igitur cedendum tunc contra nitentibus eſſe videret, malebat peregrinum & factionum expertem qvam æmulum ex præſentibus & notis evehi, ſibiqve ſimul præſidia ab Imperatore adverſus Gallos, qvos Leo, nec non ipſe Cardinalis Mediceus non uno modo offenderant, conqvirebat, dum virum, qvem Cæſari charum credebat, ſuo extolleret ſuffragio. Adeo parum divini aut pii conſilii in eligentibus deprehenditur; pro bono tamen ſigno erat, magna Romanorum & Italorum a novo Pontifice averſio, qvibus corruptisſimis non niſi melioris famæ vitæqve vir diſplicere poterat. Jam conſilia novi Pontificis ita pandit Pallavicinus, ut Proteſtantes non tum ſaltem ſcire potuerint, qvid ſperandum ſibi ab aula Romana eſſet, ſed & idem hoc monitore in præſens luculenter cognoſcant. Reformationem capitoſus ſenex, ſi non in doctrina, ſaltem in moribus, animo volvebat; ſed hunc ei zelum ex Schola aut ſimplicitate naturæ adhærentem, confeſtim aut exemerunt, aut difficillimis objectamentis infructuoſum fecerunt veterani dominationis Pontificiæ artifices. Non veretur laudare hos Pallavicinus, putatqve emendationem Eccleſiæ vel ideo negligi debuiſſe, ne Proteſtantes ſui cauſa factam eſſe ſibi imaginarentur; dein perduellionis (pro qva reformationem habet) incendium non conceſſionibus ſed terroris gelu & ſangvinis pluvia reſtingvendum eſſe. Qvæ ſententia

cap. 6.

cap. 6. n. 8. audacter pronunciata, a qvo ſpiritu efflata ſit, obeſæ naris 1523.
eſſet, qvi non olfaceret: præſertim cum Proteſtantes, qvi Pontifici & emunctionibus pecuniariis ſe ſubduxerant, pecunioſiores aliis, qvi jugum adhuc ferunt, non eſſe aſſeveret; ſed in veras paupertatis cauſas non inqviſivit, qvæ ex libertate illa ab exactionibus Romanis utiqve non veniunt. Interim ſatis liqvidum eſt, ingenti onere magnam pecuniæ vim Romam mittendi, & tot qvibus carere potuerunt, monachorum & monialium cohortes alendi, liberatos fuiſſe, idqve pro divino beneficio non immerito agnoviſſe. Nunc Adrianum, non tam qvæ volebat, qvam qvæ per conſultores illos ſuos poterat, remedia pro Eccleſia expedientem videbimus. Teſtem habemus ipſum Pallavicinum inter capita, qvæ ante electionem a Cardinalibus conſcribi & jurejurando ſanciri poſt Leonis mortem placuit, futurum Pontificem obligatura, etiam illud fuiſſe: *Revocandas eſſe facultates omnes, Fratribus minoribus* (Franciſcanis) *conceſſas, promulgandi indulgentias pro Vaticani templi molitione.* Hoc non poteſt non eſſe Luthero honorificum, cujus monitis iſta revocatio debebatur. Aperte ſane tradit Pallavicinus, Pontificem promulgationem indulgentiarum *pro ſcintillis incendii habuiſſe dicto cap. 4. n. 2.* Ulterius vero progreſſus, exactiones, qvæ *Dataria* nomen fecerunt, moderari inſtituebat; ſed hic ei *ferventiora conſilia ex formis abſtractis nata objiciuntur, ſpeculantibus ſpecioſa, ſed ſubjectæ materiæ conditioni minime accommodata, dicto cap. 6. n. 7.* Acrius etiam reprehenditur, qvod miſſo ad Norimbergenſia comitia Legato depravationes curiæ Romanæ nimis aperte agnovit, & *reformationem in capite & membris* ſumme neceſſariam, ſibiqve omnino cordi eſſe, profeſſus eſt. Hic ei Pallavicinus *ſimplicitatem animi, credulitatem erga eos, qvi Leonis geſta culpabant, nimiam vehementiam, & liberiorem, qvam par eſt, ſinceritatem, imprudentiam vero ſummam iſta publice evulganti*, exprobrat, ut ex toto fere *cap. 7. Lib. II.* apparet. Prægnantiſſima vero ratio candorem illum Adriani exagitandi ipſi eſt, qvod *Romanus Pontificatus ſacra profanaqve dominatione permixtus ſit, adeoqve* multis gravibusqve *de cauſis civili prudentia, id eſt, artibus dominationis ſumme indigeat.* Qvo qvid apud Chriſtianos vicarium Chriſti, (ſi qvis eſſe debeat,) magiſtro, qvam fieri poteſt, ſimillimum exoptantibus, & dominatum profanum, ſive ſpirituale regimen in Eccleſia non agnoſcentibus, dici poſſit inſolentius,

1523. judicandum cordatis relinqvo, ſicut & politicum, qvod ſubjungit problema, qvo *præfert rectorem Eccleſiæ, mediocri ſanctitate ſed eximia prudentia præditum, ei, qvi ſanctimoniam modicæ prudentiæ conjunctam haberet.* Facile qvidem aſſentientes nos habebit, ſi ſanctimoniam non aliam intelligit, qvam qvæ externa pompa aut oſtentatione aſcetici rigoris exhibetur; ſed ſi veram & genuinam æſtimare decet, qvam Chriſtus & Apoſtoli præſcribunt, *ſerpentinam prudentiam cum columbæ ſimplicitate copulantes,* qvamqve ſectari eum convenit, qvi Chriſti boni paſtoris perſonam gerere vult, eam Adriano non inviderent Proteſtantes, modo veritatis Evangelicæ lux illi affulſiſſet, isqve zelum ſuum ad hanc agnoſcendam & promovendam applicuiſſet, & ſinceræ pietatis Chriſtianæ fundamenta, qvæ Lutherus, applaudente pene tota Europa, proponebat, inveteratis ſcholæ ſuæ vaframeentis prætuliſſet. Sed cum nil niſi iras & cenſuras in doctrinam puriorem per diplomata & Legatum effunderet, neutrum qvod intendebat, tenuit. Neqve enim Luthero nocuit, nec ſuam reformationem, qvæ crumenis qvam animabus hominum utilior erat, ad effectum perduxit.

§. CXLI.

Videamus tamen, qvomodo occaſione Comitiorum Norimbergenſium, qvæ abſente in Hiſpania Carolo ſub finem anni 1522. a Ferdinando fratre, Cæſaris locum tenente & a Regimento congregata fuerant, uſus ſit Adrianus. Et ſiqvidem Acta Tomis Lutheri inſerta, & Sleidanum ſeqvimur, Pontifex hic, poſtqvam ex Hiſpania Romam veniſſet d. 5. Octobr. 1522. humaniſſimas literas ad Fridericum Saxoniæ Electorem, qvem Norimbergæ præſentem eſſe putabat, *Hieronymo Romrio*, Camerario ſuo perferendas dedit, qvæ habentur *Tomo II. Lat. f. 567. b.* in qvibus tamen nihil de Luthero memorat, ſed benigne „hortatur Principem, qvi Sacri Rom. Imperii (Eccleſiæ Advocati) „membrum & Elector eſſet, ut ad ſalutem totius Chriſtianæ Reipubli„cæ ſanctamqve fidem tuendam incumberet, cætera ex ſubſeqvuturo mox „Legato intellecturus. Dubium vero hic facit Pallavicinus de literis hiſce, easqve putat per errorem in Tomis Lutheri *Adriano* tribui, cum a *Clemente* miſſæ ſint, eædem nempe, qvæ adſcripto die 7. Dec. 1523. *dicto Tomo II. fol. ult.* habentur. Sed cum utriusqve Pontificis literæ non ſolum in Jenenſi, ſed & in Wittenbergenſi editione diverſo ſtylo

& tem-

& tempore inveniantur, & Rorarius ille, olim Maximiliani Cæſaris, cubicularius, eodem titulo ab Adriano, ſicut a Clemente honorari & in Germaniam, cujus rerum gnarus erat, ad ſecuta mox altera Comitia, ut Legati præcurſor, mitti potuerit, non eſt, ut de fide literarum ambigamus. Cæterum Adrianus ad iſta Comitia anno 1522. cœpta Legatum expedivit *Franciſcum Cheregatum*, Vicentinum, Epiſcopum Fabrianenſem, qvi Cardinalibus Sedunenſi & Cornetenſi a ſecretis, multisqve legationibus adhibitus fuerat, dato ad Ordines Imperii diplomate, d. 25. Novembr. qvod totum fere in invectivis adverſus Lutherum occupatur. Extat *Tomo II. Lat. fol. 568. & ſqq.* Imputat autem ei non modo *veterum hæreſium reſuſcitationem*, *ſed & corruptionem morum, & invaſiones bonorum ſacrorum, & bella civilia*, qvæ fieri cœpiſſent (Sickingianos motus, de qvibus poſtea dicemus, innuens) dein *damna a Turcis Hungariæ eo anno illata, & obſidionem Rhodi Inſulæ* (qvæ paulo poſt menſe Decembri capta eſt) deplorans. Ante omnia ab interna lue purgandam eſſe ſtatuit Germaniam, & exprobrat, qvod „ per unum, ut loqvitur, fraterculum apoſtatam, qvaſi is ſolus ſapiat & „ ſciat, aut ſolus Spiritum ſanctum acceperit, a via, qvam Chriſtus & „ Apoſtoli demonſtraverint, totqve martyres & ſancti viri inceſſerint, „ ſeduci ſe paſſi ſint, nec in Edicti Wormatienſis executione debitam „ præſtiterint obedientiam: cavere eos ſibi a Lutheri ſectatoribus jubet, „ poſtqvam Pontifici & Clero obſeqvium ſubtraxerint, etiam Laicorum „ bona invaſuris. Neqve enim qvi Chriſtos Domini violare auſi ſint, eos „ eſſe, qvi cervicibus cæterorum parcerent. Ingentes deniqve minas „ divinæ ultionis addit, utqve Germani majorum ſuorum exemplum adverſus Huſſum & Socium in Conſtantienſi concilio editum, imitentur, ſerio omnes cohortatur. Hæc non ſine effectu publicata ſunt a Legato, conterritis aut commotis fere omnibus, immenſum vero, ut ex ablegati Saxonici relatione *(Tom. II. Alt. f. 276.)* patet, clamantibus Epiſcopis & ſacri Ordinis ſtatibus, *tollendum eſſe Lutherum, & carceri includendos, qvi Norimbergæ dogmata ejus in concionibus propalabant.*

§. CXLII.

Ut vero apud ſeculares Principes Pontificis conſilia majorem invenirent applauſum, Legatus ineunte Anno 1523. mandati, qvod

Digitized by Google

1523. conceperat; formulam ſive inſtructionem, qvam prius, monſtrata breviori alia, celaverat, in conſeſſu Ordinum prælegi fecit. Hæc typis cum diplomate Pontificio ad Ordines, qvod retuli, ſubjunctoqve reſponſo Ordinum, horumqve gravaminibus (de qvibus ſtatim dicam) & annexa taxatione Annatarum, qvas vocant, Latine & Germanice Norimbergæ a *Friderico Peypus* cum gratia & privilegio Imperiali vulgata fuit. Recuſa ſunt poſtea omnia anno 1538. cum præfatione Lutheri, qvæ habetur *Tom. VI. Alt. fol. 1254.* Et anno 1607. *Melchior Goldaſtus* iſthæc, qvæ jam oblivioni videbantur tradita eſſe, in memoria tamen hominum conſervari merentur, in collectione ſua ſive *Rationali Conſtitutionum Imperialium* denuo exhibuit, qvem Pallavicinus allegat. At nuper prodierunt *Edmundi Richerii* Doctoris Sorbonici, qvi Cardinalis Richelii tempore ob liberiora ſcripta qvædam dure habitus fuit, *hiſtoriæ conciliorum Libri qvatuor*, in qvorum poſtremo eadem inſtructio reperitur, additis egregiis admonitionibus, in qvibus autor demonſtrat, qvam neceſſaria fuerit, qvam in hac inſtructione promittebat Adrianus, Eccleſiæ reformatio, qvantaqve cum infelicitate tam bene animatus Pontifex eo ipſo anno e vivis ſublatus fuerit. Refert, eum apud Gvilielmum Encurtium (Enkenfurt) & Theodorum Hezium, populares & familiares ſuos, poſteaqvam curiæ Romanæ artes & conſilia perſpecta habuit, conqveſtum eſſe, *permiſeram eſſe Pontificum Romanorum conditionem, eoqve in ſtatu res eſſe, ut qvanqvam maxime vellet, emendare Eccleſiam non poſſit; qvandoqvidem omnes corruptelæ atqve abuſus in formam ſtatus politici qvæſtuoſiſſimi evaſerint.* Vide Richer. *hiſt. concil. Lib IV. p. 133. & p. 120. ſeqq.* Qvæ etſi a viro Romano-Catholico & Proteſtantibus infeſto ſcripta ſunt, laudem tamen Adriani, vulnera Eccleſiæ confitentis, (qvam a Pallavicino & aliis ſugillari videmus) firmant & augent, aliorum vero Pontificum artes faciunt ſuſpectas. Taxat Richerius ſatis acriter homines obnoxios, qvi „ſuas merces, ut facilius exponant & venditent, incruſtare nituntur, di„centes, Papam neqve ut Papam neqve ut privatam perſonam errare „poſſe. *Bellarminus lib. qvarto de Rom. Pontif. cap. VI.* item: Papam „neqve in approbatione Religioſorum, neqve in Canonizatione San„ctorum errare poſſe. Qvorſum autem hæc *(ait)* niſi ut tanqvam in„fallibilem regulam omnia & ſingula curiæ Romanæ adinventa, ritus & „ceremonias recipiamus (licet univerſum Eccleſiæ ſtatum a Chriſto &

Apo-

Digitized by Google

Apoſtolis inſtitutum peſſundent) & ſi qvis in contrarium aliqvid mu- 1523. ginari audeat, pro ſchiſmatico & hæretico cenſeatur. Verum hæc mundanæ ſapientiæ arcana, qvo minus pateant, etſi magno qvidem cum artificio ab hominibus obtegantur; (ne ſcilicet populus Eccleſiam emendatione egere cognoſcat, & ne cui perſpectum fiat a ducentis amplius annis omnes bonos & pios viros in ſtudium emendandæ Eccleſiæ vehementer incubuiſſe, & nihil qvicqvam promoviſſe) attamen Deus optimus maximus ſua inſcrutabili providentia illa tandem in omnium oculis exponi voluit: qvoniam illo ipſo anno, qvo ſynodi Conſtantienſis & Baſileenſis decreta cum ſanctione pragmatica in Synodo Lateranenſi a Leone X. abrogata ſunt, Lutherus qvæſtum turpiſſimum indulgentiarum reprehendit: atqve in curiæ Romanæ corruptelas, non ut Eccleſiæ filius, ſed hoſtis acerrimus detonuit. Siqvidem magno veritatis ac virtutis præjudicio uſu evenire compertum, ut qvi amicum recte monentem audire detrectat, tandem a proprio inimico corripiatur: qvoniam Deus nunqvam veritatem opprimi patitur. Certe dum apud me perpendo Arrianiſmum & Monotheletiſmum, in qvo de ſola doctrina, non de ſanandis moribus Eccleſiæ certabatur, trecentos circiter annos continuaſſe: valde qvidem reformidare incipio, ne Lutheri & Calvini hæreſes, qvæ potiſſimum ex regiminis Eccleſiaſtici corruptela & morum bonorum tabe originem & incrementa hauriunt, multo longius latiusqve pervadant, noſtriqve mores corruptiſſimi, qvos nulla jam ratione ſanari poſſe experimur, demum immani Turcorum barbarie aut alia memorabili clade juſtiſſime & ſeveriſſime conterantur: Qvando eo furoris ac dementiæ ventum eſt, ut jam nec cum propriis vitiis diutius hoſpitari, nec ullam eorum medicinam, qvantumvis benignam & ſalutarem, perferre qveamus. Nam homines obnoxii & ad eam rem conducti, ſtatim atqve aliqvem etiam pium & maxime Catholicum intuentur, qvi lapſum Eccleſiaſticæ diſciplinæ paulo liberius deflet, continuo illum partes & qverelas Hæreticorum fovere criminantur. Qvid igitur in cauſa tanti mali & corruptela pertinacius obdureſcente atqve in dies ſingulos altius pervadente, ſupereſt, qvam ut hæreſes & ſchiſmata acrius inflammentur, nosqve in illas horribiles ruinas dedant præcipites, qvæ poſtremis temporibus venturæ ac illam diem terribilem Domini noſtri Jeſu Chriſti acceleraturæ ſunt? Hæc demtis, qvæ ſine neceſſitate & ex ſua

præoccupatione contra Lutherum ſparſit, cordati ſane & ſapientis viri eſſe qvis non affirmet?

§. CXLIII.

Sed jam ex Adriani inſtructione (præteritis, ut ſatis tritis notisqve, qvæ Luthero falſiſſime objiciuntur) confesſionem corruptelarum & neceſſariæ reformationis percipiamus, cum non in multorum manibus libri, qvos allegavimus, verſentur. Ita autem loqvitur Pontifex: „Scimus in hac ſancta ſede aliqvot jam annis multa abominanda „fuiſſe; abuſus in ſpiritualibus, exceſſus in mandatis, & omnia deniqve „in perverſum mutata. Nec mirum ſi ægritudo a capite in membra, „a ſummis Pontificibus in alios inferiores Prælatos deſcenderit. Omnes „nos, (id eſt, Prælati Eccleſiaſtici) declinavimus unusqvisqve in vias ſuas, „nec fuit jam diu qvi faceret bonum, non fuit usqve ad unum: „qvamobrem neceſſe eſt, ut omnes demus gloriam Deo, & humiliemus „animas noſtras ei: videat unusqvisqve noſtrum, unde ceciderit: & ſe „potius qvilibet judicet, qvam a Deo in virga furoris ſui judicari velit. „Qva in re qvod ad nos attinet, polliceberis nos omnem operam adhibituros, „ut primum curia hæc, unde forte omne hoc malum processit, „reformetur: ut ſicut inde corruptio in omnes inferiores emanavit, ita „etiam ab eadem ſanitas & reformatio omnium emanet. Ad qvod „procurandum nos tanto arctius obligatos reputamus, qvanto univerſum „mundum hujusmodi reformationem avidius deſiderare videmus. „Hoc teſtimonium ſatis, puto, oſtendit, qvam immerito Maimburgius in exordio libri ſui univerſalem illam obedientiam & qvietem ante Lutherum commendaverit. Qvæ enim illa eſſe potuit, qvum univerſus mundus reformationem hanc, nec ſine cauſa legitima, deſideraverit, fatente id ipſo Pontifice, qvi non niſi oracula edere æſtimatur. Addit poſtea Adrianus qvædam de ſe, ut Pontificatus onus invitus, eoqve „animo ſuſceperit, ut ſponſam Chriſti deformatam, Eccleſiam Catho„licam reformaret, oppresſis ſubveniret, doctos & virtute præditos, qvi „multo tempore neglecti jacuerint (proviſionibus, ut paulo poſt ait, „Apoſtolicis, ad hiſtriones & ſtabularios delatis) erigeret & ornaret, a„liaqve ageret, qvæ bonum Pontificem & legitimum Petri ſucceſſorem „agere oporteret. Agnoſcit vero difficultatem propoſiti & ſubdit: „Qvanqvam nemo mirari debebit, ſi non ſtatim omnia errata & abuſus

omnes

Digitized by Google

omnes per nos emendatos viderit: inveteratus enim morbus eſt, nec 1523.
ſimplex, ſed varius & multiplex, pedetentim in ejus cura proceden- „
dum eſt: & prius gravioribus magisve periculoſis occurrendum, ne „
omnia pariter reformare volentes, omnia perturbemus: omnes ſubi- „
tæ mutationes, inqvit Ariſtoteles, in republica periculoſæ ſunt: qvi ni- „
mis emungit, elicit ſangvinem. Germanice verſa Pontificia iſta ſcri- „
pta extant *Tom. II. Alt. f. 237. & ſeqq.* & Lutherus annotationes mar- „
ginales addiderat, referente Sleidano, qvæ in Tomis non invenio. Exagitavit inter alia poſtremum illud de lentis remediis dictum, idqve ita intelligendum eſſe putavit, ut *pedetentim procedere;* ſit *ſingulis pedibus atqve paſſibus intervallum aliqvot ſeculorum dare.*

§. CXLIV.

Tetigit in hac inſtructione Pontifex qvædam, de qvibus Germani ſpeciatim qveſti erant. Sciendum enim, ante iſta comitia, qvæ in annum 1523. protracta ſunt, verno anni 1522. tempore, Norimbergæ, præſente Imperatore, conveniſſe ordines, & Ludovico Hungariæ Regi, cui Turci Belgradum, regni propugnaculum, eripuerant, copias illas, qvæ Carolo ad Coronationem in Italiam profecturo, pro more deſtinatæ erant, in auxilium decreviſſe. Extat Receſſus hujus conventus die Jovis poſt Cal. Maji datus in volumine *Conſtitutionum*, qvæ Moguntiæ edi ſolent, in qvibus tamen nihil ex actis ſeqventium hujus anni comitiorum, de qvibus hic ſermo eſt, reperitur. In prioribus vero illis comitiis inter alia poſtulaverant & repetierant ordines, qvæ jam Wormatiæ urgere cœperant, ut ad Turcici belli ſumtus annatæ & penſiones Romam mitti ſolitæ, aſſignarentur, eundemqve in finem ex Collegiatarum Eccleſiaſticarum proventibus decima pars, vel unius ſaltem præbendæ fructus, item ex monaſteriis opulentis ſufficientia tributa, & ex mendicantibus qvinqve floreni annui penderentur. Hæc poſtea Carolus datis Valliſoleti in Hiſpania ult. Octobr. 1522. ad Pontificem Adrianum literis perſcripſit, addens (qvod in Germania profiteri nondum, puto, auſus fuerat) *opus eſſe illis corrogationibus, ut in Lutheranæ doctrinæ ſectatores diſtricto gladio animadverti poſſet.* Sed cum in mandatis Pontificiis nihil ad hoc reſponderetur, ſeculares Principes & Status, *gravamina* ſive *abuſus ſedis Romanæ*, qvæ jam olim & nuper Wormatiæ anno 1521. colligi cœpta & in *capita LXVII. puncta* vero

1522. *centum* digeſta erant, denuo Ferdinando Cæſaris locum tenenti & Eccleſiaſticis ſtatibus conſciis compilarunt. Reſponſum inde communi decreto tam Eccleſiaſticorum qvam ſecularium, præſante Ferdinando, Pontificis Legato datum eſt, in cauſa qvidem Lutheri ſive religionis, eum in modum, qvi infra explicabitur. Qvod vero ad gravamina attinet §. 8. & 9. reſponſi ſui Ferdinandus & ordines, gratias „ primo Pontifici agunt, qvod teſtatus ſit, diſplicuiſſe ſibi, cum in mino„ ribus eſſet, qvoties concordatis Germaniæ Principum per curiam Ro„ manam derogaretur, qvodqve promitteret, etiamſi Principes id nun„ qvam reqvirerent, ſe tamen Pontificatus ſui tempore abſtinere, & u„ nicuiqve nationi, maxime Germanicæ jus ſuum conſervare velle; dein „ petunt, ut abuſus & gravamina, ſimulqve certi articuli, qvos ſeculares „ Principes ſpecialiter deſignaverint, & ſcripto exhibituri ſint, fideliter „ reformentur, ſecus ſi fiat pacem & concordiam inter Ordines ſperan„ dam non eſſe. Patet hinc, uti etiam ex edicto, qvod finitis Comitiis Cæſaris nomine d. 6. Martii editum fuit, *centum illa gravamina*, etſi a ſecularibus compoſita, a Cæſare tamen ejusqve Fratre & Legato, ut & ab Eccleſiaſticis, Præſulibus & Prælatis communi approbatione recepta, in reſponſo ſolenni qvod Legato Pontificio exhibitum fuit, allegata, petitaqve eorum correctione publice agnita eſſe. Impudentiſſima itaqve Cochlei calumnia eſt, a Maimburgio oſcitanter hic adoptata, qvæ Lutheranos gravaminum illorum autores facit; contrarium enim Acta, qvæ, ut dixi, & tunc & poſtea edita ſunt, evincunt: nec ſuſpecta fiunt, qvod Index Annatarum ſimul editus eſt, namqve & illum ſeculares non niſi ab Eccleſiaſticis habere potuerunt; qvod vero hi a ſecularibus ſolis compilationem gravaminum fieri, qvam ipſi ad eum laborem concurrere maluerint, inde fortasſis factum eſt, qvod aliqvibus commodi ſui major qvam pietatis ratio eſſet, omnes vero juramenti, qvo Pontificiæ ſedis Prælati aſtringuntur, religione tenerentur, & ſibi tutius putarent, aliorum potius ore & calamo qvam ſuo, odioſum remedium qværi. Interim dubitari non debet, Lutheri ſcripta & dogmata novum Gravaminum exhibitioni impulſum dediſſe, etſi nullus tunc Principum aut ſtatuum Lutheri defenſionem publice profeſſus ſit. Itaqve omnibus adhuc obſeqvium erga Romanam ſedem profitentibus, Lutheranis inepte adſcribuntur, qvæ univerſalia Comitia, ipſeqve Cæſaris Frater pro ſuis agnoſcunt, niſi hac ratione

totam

Digitized by Google

totam Germaniam, qvatenus per comitia repræſentatur, Lutheranam 1523.
facere velint. - Et parum profecto aberat, qvin fuerit; Sed Deo viſum eſt non multo poſt voluntatem ſuam patefacere, qvousqve repurgatæ doctrinæ locum concedere decreviſſet.

§. CXLV.

Continet autem centenaria illa enarratio abuſus jurisdictio- „
nis Eccleſiaſticæ, excommunicationum, conſecrationum, multiplici- „
um exactionum & caſuum reſervatorum, denegatæ abſolutionis, men- ”
dicantium & terminantium impudentiam, & aulicorum Pontificio- ”
rum (*Curtiſanos*, imo *nebulones* vocant) artes, qvibus beneficia ”
& præbendas invadant, & populum pecunia emungant; multæ etiam ”
concordatorum, qvos vocant, ſive pactorum inter Imperatores & Pa- ”
pas contraventiones culpantur. Adducunt inde ſtatus paupertatem ”
ſuam ex fundationibus veterum ortam, qvibus factum ſit, ut vix tertia ”
aut qvarta pars bonorum Laicis ſuperſit, & ideo Turcis reſiſti non poſ- „
ſe, niſi large contribuentibus Eccleſiaſticis, & qvidem ex arbitrio Epi- „
ſcoporum Germanorum, non Pontificis; & niſi aurum argentum alia- „
qve pretioſa templorum in uſus publicos convertantur. In flagitia „
vero Clericorum & qvæ imprimis ob interdicta matrimonia per im- ”
pudicitiam committunt, & ære redimunt, vehementer invehuntur, ”
pœnisqve iisdem, qvibus Laici plectuntur, coerceri delinqventes vo- ”
lunt. Feriarum numerum minui deſiderant. Ablata Teutonici ordi- ”
nis eqvitibus in Italia & Sicilia prædia ſive Commendas, reſtitui flagi- ”
tant, bonorum immobilium poſthac ad Clerum provenientium relui- ”
tionem ſibi concedi; onera vero fundorum ab iis præſtari, ab hæredita- ”
tibus repelli Clericos, & ut iis renuncient, cogi debere contendunt. „
Sunt tamen, qvæ religionem ſtrictius attinent v. g. qvod humanis tradi-
tionibus multa prohibeantur, qvæ nullo divino præcepto interdicta „
vel imperata ſint, eaqve poſtmodum pecunia accepta relaxentur. (*c.1.*) „
qvod per indulgentiarum impoſturas & fraudes profligata fuerit Ger- ”
mana Chriſtianorum pietas, imo Chriſti; qvodqve inceſtus, ſtupra, ”
adulteria, perjuria, homicidia, furta, rapinæ, fœnora, ac tota malo- ”
rum lerna inde originem apud credulos nimis ad prædicationes tales ”
Germanos traxerint, (*cap.2.*) qvod Stationarii ſanctos ſingulorum ”
pene morborum averruncos lucri cauſa conſtituerint, Antonianorum ”
monachorum exemplo (*cap. 4.*) qvod Paſtores mercede conducti & ut ”

Digitized by Google

1523. plurimum indocti, pro Evangelii limpidiſſimo fonte turbidas, protri-
„ tas ac ruderibus oppletas propinent lacunas & fabulas gentilibus ſimi-
„ limas, per qvas plebs a Germana Chriſti fide, & in Deum fiducia ad
„ hominum ſuperſtitioſa commenta & ſomnia abſtrahatur.“ (*cap. 14.*)
„ qvod ſacra omnia, Miſſæ etiam, vendantur. (*cap. 67. 68.*) Alia præte-
rimus, ſicut & pene omnes Clericorum artes pecuniarias, in gravami-
nibus iſtis deſcriptas, qvas Proteſtantium Eccleſiæ, excuſſo jugo Ro-
manæ ſedis, jamdudum neqve ſenſerunt, neqve nunc, qvales fuerint,
ſatis intelligunt; ut adeo Gravamina iſta iis potius legenda & expen-
denda ſint, qvi oneribus talibus etiam nunc premuntur. Notandum
tamen, neqve in editionibus anno 1523. aut paulo poſt, (ut ſupra retu-
li,) factis, neqve in Goldaſti compilatione reperiri, qvæ Joh. Wolfius
Tom. II. f. 213. 214. Lect. memorab. ex aliis editionibus exhibet, & qvæ,
ut apparet, Maximiliano Cæſari tradita fuerunt: cum Lutherus non-
dum diſputaſſet. (meminerunt enim pragmaticæ ſanctionis Gallicæ,
ut nondum ſublatæ.) Urgent autem in illis maxime *Annatarum ini-
qvitatem*, & dicunt, a Moguntina ſede pro decem aureorum millibus,
olim exactis, nunc nullo jure, viginti qvinqve aut viginti ſeptem mil-
lia extorqveri, ita factum, ut freqventi Archiepiſcoporum morte in-
tra hominis ætatem 75000. aurei Moguntia Romam pervenerint, ut-
qve Jacobus Archiepiſcopus, qvi ante Albertum fuit, non ſine cauſa di-
xerit, ſe de morte ſua ideo dolere, qvod pauperes ſubditos iterum pro
pallio tam gravem exactionem pati oporteat. Bambergæ etiam in-
tra paucos annos tres Epiſcopos deceſſiſſe. Ajunt porro, ſi uberio-
res proventus Epiſcopatuum Germanicorum Romæ reſpiciantur, præ-
ſtare eos ad nervum belli pro tuenda pace, & ad multas, qvas enume-
rant, pias cauſas impendi. Proponunt etiam Gallorum exemplum,
utqve illi pragmatica ſanctione ſibi proſpexerint, & qvo jure Galliæ
Reges in conferendis beneficiis utantur, abuſusqve corrigant; nec ve-
rentur monita qvædam Cæſari ſuggerere, ut ſibi ab Eccleſiaſticis, qvi
Romano Pontifici juramento obſtricti ſint, caveat, nec in pericula an-
teceſſorum ſuorum incidat, qvos electis AntiCæſaribus vel anathema-
te vexaverint Papæ: deniqve ut appareat ante Lutherum fuiſſe, qvi
maſcule loqverentur, verba adſcribo, qvibus conſultationes illas (*a-
„ viſamenta* vocant) concludunt: Nihil ſanctius, nihil Deo gratius, nihil
„ ſempiterna memoria dignius efficere poterit Cæſarea Majeſtas, qvam
ut

Digitized by Google

ut tantas Germanicæ nationis moleſtias & exactiones moderetur, ut 1523.
Laicis Clerum perſeqvendi occaſionem auferat, ut parochias (qvarum „
aliqvas Epiſcopatus Italicos æqvare Æneas ſcribit) ex faucibus Corti- „
ſanorum eripiat, eisqve frenum imponat: ut jus Patronatus laicorum „
in utrisqve & nominationes canonicorum collationesqve Eccleſiaſti- „
corum in ordinariis menſibus conſervet: ut multorum illuſtrium, no- „
bilium & civium filiis in Germania conſulat, qvi in univerſitatibus ab „
adoleſcentia divinas & humanas literas diſcunt, ut & ipſi extra curi „
am Romanam absqve iniqviſſimis vexationibus, ſumtuoſisſimisqve, in- „
terdum etiam indignis litibus, ad præbendas Eccleſiaſticas aſcendant „
qvi & Imperio Romano conſiliis & Eccleſiæ toti orationibus ſuis o- „
pem ferre poſſint. Neqve enim minima cauſa eſt, cur tantopere flo- „
reat Franciæ Regnum, niſi qvod tantos tamqve præſtantes in omni bo- „
na doctrina viros multos habet. Si Cæſar hanc impietatem enerva- „
verit, ſi Germaniam tributo gravi oppreſſam in priſtinam libertatem „
vendicaverit, ſi doctis & honeſtis ad Præbendas aditum fecerit: tum „
vere liberator Germaniæ, libertatisqve reſtitutor, tum vere pater pa- „
triæ perpetuo ab omnibus paſſim poterit appellari: nec minorem ſibi „
gloriam Germaniæqve fructum afferet, qvam ſi provinciam aliqvam „
bellicis ei viribus adjeciſſet. Sicqve non minores uni Maximiliano „
gratias debebit, qvam his omnibus qvi a translato ex Græcis in Ger- „
manos imperio, multis antea temporibus regnaverunt. Ad intelli- „
gendum qvæ de *parochiis* dicunt obiter notandum, qvod inter alios ab-
uſus hic qvoqve ante Lutheri tempora valde freqvens fuerit, ut Paro-
chiæ ampliſſimæ in Germania variis artibus Italis demandarentur, qvi
earum reditus qvantum maxima mercede poſſent, indigenis ex arbi-
trio elocabant, parum penſi habentes qvomodo hi paſtorum officio
fungerentur, modo pecunias ex pacto debitas corradere ſcirent. Ita
ad imperitiſſimos animarum cura deveniebat, qvarum inertiæ Mona-
chi, parum qvidem meliores ſuccurrebant.

§. CXLVI.

Sed ad illa nunc Gravamina redeundum eſt, qvæ his comitiis
1523. exhibita fuerunt, qvibus in fine ſatis animoſe denunciationem
ſubjecerunt Proceres, niſi enumerata illa onera atqve gravamina in „
præſtituto tempore ocyus ex oculis mortalium ſublata, abolita & ab- „

Digitized by Google

L. §. 146. rogata fuerint, ea ſe diutius tolerare nec velle nec poſſe, ſed rei iniqvi-
1523. „ tate cogi & impelli, ut pro ſuo captu & induſtria de aliis commodio-
„ ribus viis & mediis cogitent, qvibus exonerari ab illis moleſtiis ac in
„ priſtinam libertatem vindicari poſſent. Ad hoc vero additamentum
non parum ſeverum, incitatos ſe eſſe non diſſimulant, qvod Legatus
præter omnium expectationem inopinato diſceſſiſſet: nempe ut cen-
tum illorum Gravaminum exhibitionem evitaret. Minime etiam ei
ſatisfecerat reſponſum Ferdinandi & Ordinum nomine datum, qvod
ſupra tetigi, & in Actis publicis legitur. Nam etſi ex ſententia pluri-
um ſuffragiorum, ut fieri ſolet, ita compoſitum eſſet, ut Lutheranam
ſectam improbarent Ordines, & Edictum Wormatienſe probare vide-
rentur; executionem tamen ejus absqve periculo popularis tumultus
„ fieri non potuiſſe oſtendebant, irritatis, ut ajebant, omnibus, per abu-
„ ſus curiæ Romanæ, qvos ante omnia reformari oporteret, laudantqve
„ id offerentem Pontificem, & ut promiſſis ſtaret, obnixe rogant. Dein
„ pro commodiſsimo efficaciſſimo & opportuno remedio habent, ſi li-
„ berum Chriſtianum concilium in natione Germanica, Argentorati,
„ Moguntiæ, Coloniæ, Metis, aut alio convenienti loco indiceretur, in
„ qvo Eccleſiaſtici & Laici nullo obſtante juramento, libere pro gloria
„ Dei & ſalute animarum loqvi & conſulere posſint; interea Cæſaris Lo-
„ cum tenentem & ordines proviſuros, ut tumultus compeſcantur, cu-
„ raturos etiam apud Fridericum Saxoniæ Electorem, ne Lutherus in il-
„ lius ditione verſans, ulterius aliqvid ſcribat, aut edat, utqve Concio-
„ natores per totam Germaniam nihil præter verum, purum & ſincerum
„ & ſanctum Evangelium, & approbatam Scripturam pie, manſvete &
„ Chriſtiane ſecundum receptam doctrinam Eccleſiæ doceant, omnia-
„ qve omittant, qvæ ſanctius & doctius a populo ignorantur, qvam ſci-
„ untur, utqve ad hoc a Prædicatoribus obtinendum inſpectores a Præ-
„ latis conſtituantur. In fine rigorem aliqvem exſerunt adverſus Pres-
„ byteros, qvi uxores ducebant, & monachos clauſtra relinqventes, i-
„ temqve adverſus typographos, qvi libros promiſcue edunt. Qvam
valde vero ſibi diſplicuerint pleraqve iſtius reſponſi (qvod mire libe-
rum ipſe prædicat Lutherus *Lib. II. ep. p. 127.*) non diſſimulavit Lega-
tus, qvanqvam Pallavicino judice id facere non debuiſſet. Scripta
enim Replicatione laudatis modice Ordinibus, ſed magnificis encomiis
mactato Pontifice, ut ſanctiſſimo & Germano, perſtitit in poſcenda
Edicti

Edicti Wormatienſis executione; Ordines vero tam ſegniter cauſam Dei curare, & Edicti vires ſuſpendere, adeoqve vehementer in divi- " nam Majeſtatem & in Apoſtolicæ ſedis dignitatem, nec minus in Cæ- " ſarem peccare conqveritur. Tumultum metuendum eſſe negat, il- " lum enim autoritate etiam Papæ non difficulter compeſci poſſe. Ad poſtulationem *de Annatis* Pontificis reſponſum expectandum eſſe ait; Concilium non improbat, ſed ſtylum, qvo poſtulabatur, inſectatus eſt, *ligatis*, ut ait, *Pontifici manibus* per ea, qvæ de conſenſu Cæſaris, de libertate ſuffragantium & de relaxatione juramentorum addidiſſent: nec contentus iis, qvæ de typographis & librorum edendorum moderatione obtulerant, omnia illa ad Pontificis & Cæſaris arbitrium ſecundum edictum Wormatienſe pertinere contendit; notat deniqve aculeum in cauda habere, qvæ adverſus Presbyteros & monachos ſtatuenda dixiſſent, niſi cognitionem de delictis illis ſolis Eccleſiaſticis concedi debere declararent. Ad hæc *Duplica* loco paucis verbis priora repetierunt Ordines, iisqve acqvieſcere juſſerunt Legatum, donec Gravamina Germanicæ nationis Pontifici transmiſſa eſſent, & de effectu blandorum verborum, qvibus uſus fuerat, conſtaret.

§. CXLVII.

Exacerbatus etiam in Fridericum Electorem Pontifex alias literas ſcripſit, qvibus Lutherum mirum in modum exagitat; Friderici vero fidem & conſcientiam multis argumentis ac minis aggreditur. Earum exemplum ſed non adſcripto die *Tom. II. Lat. f. 572.* habetur. Jactat inter alia (qvam vere, nunc non examino,) Electoris dignitatem Saxoniæ Ducibus a Gregorio V. Papa natione Saxone collatam eſſe, non animadvertens, qvod beneficium illud ad Fridericum non pertineret qvi extincta veteri familia, in Electoratum ex Sigiſmundi Imp. conceſſione Proavo ſuo collatum, ſucceſſerat. Pallavicinus duarum qvidem literarum Pontificis ad Electorem mentionem facit, *cap. IIX. §. 20.* utrasqve cum per valetudinem ad Comitia non veniſſet, a Legato ei transmiſſas; ſed niſi genuinæ ſint illæ, qvas Pallavicinus (ut ſupra notavi) pro erroneis habet, non niſi unius diplomatis exemplum extat. Neqve in Actis noſtris comparent, qvæ idem Autor narrat, qvomodo Elector acceptis literis, miſſo Norimbergam *Johanne Umet Plunterizio*, apud Legatum ſe purgaverit, & Pontifici d. 15. Febr. per

Digitized by Google

1523. generalia reſponderit, qvæ in Cheregatorum ſcripturis reperiſſe ſe *d. l. §.21.* commemorat. Certum tamen eſt, *Johannem Planitium* Eqvitem ex familia etiam nunc ſplendida, Norimbergam ab Electore amandatum fuiſſe, ſive ut Regimento aſſideret, ſive ut Comitiis intereſſet, cujus nomen in monſtroſum illud *Ilmet Pluncerizii* detortum eſſe videtur. Extant autem duæ Planitii relationes ad Electorem *Tomo II. Altenb. f. 276. & 369.* ſed in poſteriori error in adſcribendo anno ſine dubio commiſſus eſt: ſcribi nempe debuit anno 1522. non 1523. Meminit enim Planitius d. 27. Decembr. famæ de capta a Turcis Rhodo (qvæ poſtea ſub finem Decembris 1522. expugnata fuit) & literas illas Hadriani acerbas, qvas dixi, & qvæ Germanice verſæ *d. l. f. 37.* habentur, Electori mittit. Deceſſerat autem Hadrianus menſe Septembr. 1523. nec mortui literas Legatus menſe Decembri exhibuiſſet, electo jam Clemente ſeptimo. An vero ad literas iſtas reſponderit Elector, non reperio; ad poſteriores nil reſpondere voluiſſe ex epiſtola Lutheri *Lib. II. Epiſt. p. 55. b.* conjici poteſt. Cæterum veriſſimum eſt, qvod ſupra non ſemel monui, & Pallavicini teſtimonio *d. l. §.21.* comprobatur, Fridericum apertam Lutheri defenſionem ne tunc qvidem profeſſum eſſe, unde ſimul ejus & doctrinæ maximum periculum evidenter cognoſcitur, contra qvem, ut Planitius in relationibus ſuis teſtatur, Ferdinandus, Cæſaris fratris nomine, licet ſuffragiorum major numerus in mitiorem iret ſententiam, Epiſcopis tamen & uni fere ex ſecularibus Georgio Saxoni, rigorem urgentibus aſſentiri maluit; omnes enim Eccleſiaſtici proceres (ut ſcribit) *crucifige* clamabant. Videntur ſane eo tempore, menſe nimirum Januario anni 1523. qvidam in aula Saxonica de occultando denuo Luthero cogitaſſe, ſed hic Spalatino ſcribens d. 12. Jan. *ne præſumas,* ait, *me denuo in angulum reverſurum eſſe, inſaniant Behemoth & ſqvamæ ejus.* Timorem vero aulæ & indicat & reprehenſione aliqva corrigere, ſed & conſolatione juvare nititur Lutherus menſe Octobr. hujus anni *Lib. II. Ep. p. 166.* his verbis:

„ Pulchre memini qvid Principi ex Bornis (v. Epiſt. ſupra relatam *Tomo II. Alt. f 92.*) ſcripſi, mi Spalatine, atqve utinam vos ita crederetis fore,
„ moniti tam manifeſtaria Dei manu, qva jam fere ſecundum annū præter
„ omnium ſpem ego vivo, & Princeps non modo tutus eſt, ſed longe mi-
„ tiores furores Principum ſentit, qvam ante annum. Non eſt Chriſto dif-
„ ficile Principē tueri in hac mea cauſa, in qvam ſine cauſa ſolo Dei con-

ſilio

Digitized by Google

ſilio veni:.Nam ſi & ipſe rationem ſcirem,qva citra Evangelii ignominiam illum ex iſta cauſa volverem,ne vitæ qvidem parcerem.Ego ſperaveram me intra annum raptum iri ad ſupplicium mortis, hæc erat ratio mea,qva ille liberaretur,ſi tamen ſic etiam liberaretur,me extincto.Nunc cum ſimus impares ad inveſtigandum & comprehendendum conſilium ejus, tutisſimi interim erimus,ſi dixerimus,fiat voluntas tua." 1523.
Errat etiam Pallavicinus, cum *c. VIII.* §. *16.* Lutheri epiſtolam, in qva ad Electorem ſcribit, *aliud in cælo aliud Norimbergæ decretum eſſe*, huc trahit. Scripſit enim iſtam menſe Martio 1522. & de alio Edicto, cujus ſupra memini, loqvitur. Hæc vero Comitia ſub finem hujus anni cœpta Januario & Februario ſeqventis 1523. continuata ſunt, ita ut loco Receſſus *Edictum* Cæſaris nomine d. 6. Martii datum publicaretur, qvod extat *Tom.II.Alt.f.288.* In hoc, ut pro ſagacitate animadvertit Pallavicinus *d. cap. 8.* §. *15.* etſi cætera cum iis, qvæ Ordines Legato Pontificio reſponderant, conveniunt, qvædam tamen Romæ minus ferenda, tacite ſuppreſſa fuerunt, inter qvæ præcipuum erat *relaxatio juramenti & obligationis eorum, qvi Concilio interfuturi eſſent.* Hæc Comitiorum Acta expendentes, mirum divinæ providentiæ ordinem obſervabunt, qvo factum eſt, ut nec opprimi veritatis renaſcentis lux poſſet, neqve tamen iis proficeret, qvi inveteratis erroribus inhærere malebant. Videbant Imperii Proceres, nævos pleroſqve Hierarchiæ, eosqve in centum illis gravaminibus multa cum libertate oſtendebant, ita, ut qvemadmodum dixi, nec illi qverelas improbare poſſent, qvorum intereſſe videbatur, ne fierent. Omnium enim conſcientia eatenus informata & convicta erat, ut Concilio opus eſſe unanimiter ſtatuerent, utqve jam rigorem illum, qvo Wormatiæ Lutherum ejusqve dogmata præcipitanter tractaverant, intempeſtivum eſſe agnoſcerent. Doctrinæ publicæ, qvæ ad populum erudiendum pertinet, emendationem, ſive verbi divini ſinceram propoſitionem & piam explicationem uno ore flagitabant, qvo ipſo abuſus priores evidenter arguebantur. Qvid autem hac rerum facie Pontifici pro Paſtoris univerſalis, qvod gerere ſe dicebat, officio, magis curandum agendumqve fuiſſet, qvam ut juſtiſſimis deſideriis inclutæ nationis, cujus exemplum jam aliæ plurimæ probare & ſeqvi incipiebant, & dum ex Proceribus nemo adhuc obſeqvium ei aperte denegaret,aures benignas præberet,viasq; & modos vel proponeret vel admitteret,per qvos *Addit.*
ante

Digitized by Google

I. §. 48. 1523. ante omnia veritati divinæ ſatisfieret, dein & concordiæ & tolerantiæ in iis rebus ratio haberetur, qvæ ſalva veritate cum aliqvo licet commodi Clericalis diſpendio mutari potuiſſent.

§. CXLIIX.

Sane Lutherus edito ad Locum tenentem ſeu Præſidem & membra Imperialis, qvod Norimbergæ conſtitutum erat, Regiminis ſcripto, ex fervore ſuo multum remittens, tam pie, prudenter & modeſte mentem ſuam explicavit, ut ſi id conſideraſſet Maimburgius, pro artificioſo & maligno illud non diffamaſſet. Sed ſine dubio Cochlei ſaltem fide ſcripſit, qvamvis libellus Lutheri non ſolum Germanice *Tom. II. Alt. f. 290.* ſed & Latine *Tom. II. Lat. Witt. f. 387.* extet. Laudat & magna gratiarum actione ſe accepiſſe dicit Mandatum, populoqve diligenter commendaſſe, neqve ſe dubitare, qvin divina inſpiratione illud compoſitum fuerit; dein qvatuor articulos ex eo excerpit, & qvomodo eos ipſe cum ſuis intelligat, utqve ab aliis perverſe explicentur, breviter commonſtrat (1.) Evangelium, ait, jubemur prædicare ſecundum interpretationem Doctorum ab Eccleſia Chriſtiana receptam. „Hic puto ad antiqviores Doctores, Auguſtinum, Cyprianum, Hilarium, ſimilesqve, qvatenus & hi conformia ſacris literis docuerunt, reſpicitur, non ad Thomam, Scotum aliosqve Scholaſticos, a Romana ſaltem Eccleſia probatos. Si enim ea mens Edicti eſſet, ut etiam porro non niſi ſcholaſticæ & Ariſtotelicæ nugæ populo proponerentur, nil opus foret Concilio. Se igitur & ſuos mandato pulchre obſecuturos eſſe profitetur, & purum Evangelium prædicaturos, at cum adverſarii, qvid ſit Evangelium ejusqve doctrina, neſciant, ſed ſophiſmatibus ſuis inhæreant, metuendum eſſe, ne nihil præſtent. Facile dici, „*prædicate Evangelium:* ſed operarios in hanc meſſem a cœlo precibus „impetrandos eſſe. Matth. IX. 38. (2.) Rectiſſime conſtitutum eſſe, ut „Epiſcopi doctos ſacrarumqve literarum peritos ordinent, qvi prædicatores obſervent, errantes modeſte & placide moneant, & in refractarios animadvertant, ita qvidem, ne veritas Evangelica opprimi videatur. Nihil hic deſideratur, ait, qvam ut fiat; nimis bonus eſt hic articulus, nec tempori noſtro convenit, qvod nunc forte illud eſt, qvod Chriſtus Luc. XVII. 22. prædixerit, in qvo ne unus qvidem dies filii hominis videtur. Non reperiuntur qvi præſtent, qvæ Edictum reqvirit,

rit. Qvomodo Scripturarum periti invenientur, cum per aliqvot ſecula nec in Academiis, nec collegiis & monaſteriis, ſacræ literæ debito modo expoſitæ, ſed non niſi ſophiſmata inculcata fuerunt? Qvomodo errantes modeſte & placide corrigant, qvi non niſi excommunicationibus, anathematiſmis, combuſtionibus, aliisqve ſæviendi modis adſveti ſunt? Si mecum (addit) modeſte egiſſent, meliori loco res illorum ſtarent; utinam vero vel nunc fidele hoc Edicti monitum obſervarent: (3.) Laudat, qvod usqve ad Concilium librorum novorum editio, niſi peritorum virorum cenſura præcedat, prohibita ſit; hoc dudum dicit factum oportuiſſe, ſeqve obtemperaturum eſſe, neqve tamen exiſtimare, prohiberi ſimul ſacræ Scripturæ verſionem & editionem aut librorum hucusqve divulgatorum. (4.) Pluribus verbis, ſed non niſi precantis & ſupplicantis perſona, intercedit adverſus ea, qvæ contra Conjugia Clericorum ſtatuta ſunt. Diſtingvit inter monachos & parochos atqve beneficiatos alios: illos, qvi deſertis monaſteriis conjugio operam dare velint, de victu & vitæ genere ſibi proſpicere debere, infamia tamen & pœna carituros. At pro reliqvis, qvi non ſaltem ſacerdotiis & præbendis, ob conjugia inita exuti hactenus, ſed & carcere & aliis duris modis puniti fuerint, & Edicto hoc mitius qvidem, ſed tamen ad privationem beneficiorum condemnantur; per Deum orat Proceres, ut neceſſitati naturæ inevitabili indulgentes, rigorem mitigent, cœlibatum impoſſibilem nemini injungant, nec conjugatos durius habeant, qvam fornicatores, qvos nemo ſacerdotio & dignitate ſpoliet; addit, ea ſibi qvotidie ex omnibus regionibus de fœditate cœlibatus ſcribi, ut ſi ea vel inimiciſſimi ſui ſcirent, ad monaſteria evertenda ſecum credat concurſuros eſſe. Sibi deinde, ſtante hoc Edicto, adverſus anathema & proſcriptionem Papæ & Cæſaris ad Concilium usqve ſecuritatem conceſſam eſſe confidit, mandatis præſertim obſeqventi; addit tamen, qvia mundo moleſtus ſit, mundusqve ſibi, parum ſua referre, proſcriptus ſit necne. Ad modeſtiam ſtyli iterum hoc anno ab Electore occaſione Comitialis decreti, ut conjicio, admonitus Lutherus, in feriis Pentecoſtalibus reſpondit, qvæ habentur *Tomo II. Altenb. fol. 348.* In qvibus non ſolum refert, ſe nec conſcio nec conſentiente Electore ad primum certamen (anno 1517.) prodiiſſe, & anno præterito, ſuo periculo (auff ſein Ebentheuer)

Digitized by Google

„ Wittenbergam rediiſſe, ſed & animoſe profitetur, ſe, qvæ ad veritatem „ divinam pertinent, tacere non poſſe, illiusqve ſolum propagandæ, ne- „ minem vero lædendi cauſa, ſcribere, & qvoniam nunc a Johanne Fabro „ Vicario Conſtantienſi refutatus ſit prolixo libro, Lipſiæ impreſſo, item- „ qve Emſerus aliqvid editurus ſit, non poſſe ſe iſta ſilentio transmittere, „ ne opprimatur veritas, qvod ne fiat in ipſo Edicto nupero proſpectum „ ſit. Cæterum ſe nihil metuere, ſed paratum eſſe, qvicqvid Deo viſum „ fuerit, pro doctrina, qvam divinam eſſe certo ſciat, expectare & tolerare. Invenitur *Tomo II. Alt. fol. 343.* Sicut & in vetuſtioribus editionibus, anno hoc 1523. ſcriptum qvoddam, qvo apparet de concordiæ rationibus ineundis aliqvid actum fuiſſe, Moguntini Archiepiſcopi & Electoris auſpiciis, (ut videtur) tractatumqve, ut vel *Serveſtæ* vel *Naumburgi*, aut alio, qvi Moguntino placeret, loco, ipſe Archiepiſcopus & Epiſcopus Merſburgenſis, tum Lutherus, adhibitis ex utraqve parte qvatuor aut qvinqve viris idoneis, convenirent. Utqve Johannes & Georgius Saxoniæ Duces, vel duo alii ex Principum aut Comitum ordine adeſſent. Sed iſta ut multa alia ejusmodi cogitata ſucceſſu caruerunt. Referenda in anni hujus geſta etiam eſt legatio Civitatum Imperialium ad Carolum Cæſarem, ex aliis qvidem cauſis inſtituta. Ea tamen occaſione Cæſar Valiſoleti in Hiſpania, cum legatos, menſe Auguſto benigne audiſſet, qveſtus eſt de novationibus in religione, & ut edictis ſuis parerent, admonuit. Vide Sleidan. *Lib. IV.* *Addit.*

§. III.

Sed licet hic ſucceſſus imaginarius eſſet, alium tamen verum & ſolidum hoc ipſo tempore expertus eſt, qvod ſectæ ſuæ in regna Veciæ *&* Daniæ *aditus præberetur, magnarum mutationum occaſione, qvas breviter narrabo.* Chriſtiernus II. *Daniæ & Norvegiæ Rex, regnum qvoqve Veciæ, patri ſuo Johanni II. & avi Chriſtierno I. poſſeſſum ſibi deberi dicebat, & regiam Stokbolmiam anno 1518. obſidione cinxerat;* *ſed*

Ziegler. Attent. Chriſtiern. 2. in Svec. t. 3. ſcript. Germ. Freher. Chytræus Sax. l. 9

Digitized by Google

ſed princeps aut Gubernator regni Steno Sture, inter- 1513.
regni tempore conſtitutus, excuſſo Danorum jugo, tam ſtrenue reſtitit, ut Chriſtiernus ad extremam omnium rerum neceſſitatem redactus, pacem petere cogeretur. Tentabat tamen, ut erat nullius fidei & honeſtatis, ut Stenonem, oblatis obſidibus, in navem ſuam pellectum opprimeret, colloqvium de ſedandis diſſidiis prætexens. Cum vero conſiliarii Stenonis, metu proditionis, qvam merito ſuſpicari videbantur, id diſvaderent, ipſe Stokholmiam ſe venturum eſſe obtulit, ſi obſides ſibi, ut ipſe dare paratum ſe oſtendebat, traderentur. Hoc ſatis generoſum eſſe ratus Steno, libere & ingenue conſenſit, & præcipuos ex nobilitate juvenes ad eum miſit, inter qvos erat Guſtavus Erici, *ex antiqva Regum Gothicorum, & Caroli Canuti, qvi ante annos ſexaginta Rex Svecorum fuerat, proſapia oriundus. Sed Danus iſte perfidus, ſtatim atqve obſides acceperat, levatis velis, contra fidem publicam & jus gentium Hafniam obſides abduxit, uſurus iis aliqvando, ut proceres Svecorum, metu ne filios amitterent, ad obſeqvium reduceret. Ita poſt* Anno 1520.
biennium ſatis virium ſe habere putans, denuo validum exercitum ad invadendam Sveciam miſit. Huic ad Stokholmiæ obſidionem eunti, Steno in itinere cum omnibus copiis ſuis occurrit, decertaturus, anteqvam Dani a nauſea marina ſe collegiſſent. Dimicatum eſt ab utraqve parte ſummo cum ardore, ſed Steno,

Digitized by Google

1523. *dum non tantum ducis ſed etiam militis officium, ut ſuis animum exemplo faceret, impleviſſet, globo ſclopetario per medium corpus trajectus, ante turmam, qvam ducebat, cecidit. Sveci animo fracti ſolutis ordinibus loco ceſſerunt, victoria Danis relicta. Hoc nuntio accepto Chriſtiernus, ut conſternatione Svecorum ex tanta clade orta ad ſuum commodum uteretur, ipſe ad exercitum ſe contulit, Holmiam obſidione cinxit. Cum vero animadverteret, ſtrenuam defenſionem parari, tam liberaliter omnia promiſit, & pacto cavit, qvæ ad privilegia gentis conſervanda pertinebant, ut tandem eum reciperent, & Regem coronarent. Sed infamis hic proditor ultionem adverſus viros fortisſimos, qvi tamdiu reſtiterant, meditans, eorumqve exitio acqviſita firmaturus, ſcelus, qvo immanius magisqve barbarum hiſtoriæ non memorant, patravit. Invitavit enim ad magnificas epulas ob ſolennitatem coronationis ſuæ per triduum in arce celebrandas, Senatum & omnes qvi Holmiæ erant honoratiores; at tertio die a militibus portas arcis & fora civitatis ſubito occupari jusſit, dein convivas omnes, inter qvos duo erant Epiſcopi, ut ex arce egrediebantur, unum poſt alterum trucidari, immiſſoqve in cives milite, ſine miſericordia plerosqve cædi fecit, ut nemo fere præter mulieres & infantes in urbe deſolata, & a Danis crudeliter direpta ſuperſtes eſſet. Poſt deteſtabilem hanc actionem Tyrannus*

nus

Digitized by Google

nus tutum ſe in Svecia fore diffidens, in Daniam ſe 1523.
recepit. Verum divina Nemeſis eum ſecuta eſt, tantorum criminum pœnas ſubditis ſuis daturum. Hi enim execrabilem Tyrannum abominati, & Hafniæ metuentes, qvod Holmiæ perpetraverat, arma adverſus eum arripuerunt, & patruum ejus Fridericum *Holſatiæ Ducem evocarunt, qvem ejus loco Regem conſtituerent. Ut vero ſævitiæ plerumqve puſillanimitas juncta eſt, & qvia tyranni ſemper metuunt, a qvibus metuuntur; ita & hic ſtatim deſperans, neqve animum neqve ullum conſilium ad ſe defendendum habuit, etſi omnia munimenta regni in ejus poteſtate eſſent. Nihil itaqve prius habuit, qvam ut qvicqvid pretioſi aderat, in naves celeriter imponeretur. Dein cum Regina uxore (Eliſabetha hæc erat, ſoror Caroli Qvinti) & liberis ſuis in Zeelandiam profugit. Fuit porro tam infelix, ut cum longo poſt tempore reditum in regnum moliretur, cæſis copiis a novo Rege Friderico, patruo ſuo, captus, ejusqve juſſu arci Smideburgenſi incluſus, qvod ſupererat vitæ captivus*
tranſegerit. Interea Princeps Svecus, Guſtavus E- 1521.
rici, anteqvam Chriſtiernus Hafniam rediiſſet, elabendi ex carcere modum nactus, invicto animo ad liberandam a Danorum oppreſſione patriam ſe convertit; & favente magnæ fortitudini fortuna, tanta prudentia, conſtantia, & felicitate uſus eſt, ut auxi-
liis a Lubecenſi civitate & copiis, qvas in Svecia col- 1522.

I.§III. 1523. *ligere poterat, adjutus, brevi Holmiam aliaqve loca a Danis inſeſſa recuperaret, & hos toto regno ejiceret. His geſtis ut liberator Patriæ magnis acclamationibus Rex fuit electus. Atqve ſic duo hæc regna ſeptentrionalia anno 1523. novos Reges ſingula acceperunt, Svecia* Guſtavum, *Dania* Fridericum. *Hi ſopitis veteribus inter utramqve gentem litibus, mutua ope & junctis arcte fœderibus omni ſtudio intenti fuerunt, ut qvisqve in ſolio, qvod ſubditorum libera electione conſcenderant, confirmaretur. Deplorandum tamen inter hæc & funeſtum fuit, qvod in hoc qvoqve convenerint Reges iſti, ut religionem mutarent, & Lutherani fierent. Florebat egregie religio Catholica in Svecia, cum ſchiſma in Germania indulgentiarum occaſione fieri inciperet. Adeo nemo offendebatur oblationibus ad fabricam S. Petri, ut & Princeps tunc Regni Steno, & magnates aulæ omnes magnifica dona Legato Arcimboldo dederint, & Prælatus iſte plusqvam decies centena florenorum millia ex Svecia exportaverit, qvam pecuniam Chriſtiernus crudelis ille tyrannus paulo antequam regno pelleretur, belluino more a Leone X. repoſcere non eſt veritus. Circa hoc itaqve tempus qvidam* Olaus Petri, *Stegoburgo Svecus, redux VVitteberga, ubi Lutheranus factus erat, venenum novæ doctrinæ in patria diſſeminare cœpit. Inter plurimos, qvos corrupit, ſumma cura Archidiaconum*

Lau-

Joh. Magn. de vit. Pontific. Upſal. p. 110.

Chytræus Saxon. l. 11. Joh. Magn. de vit. Pontif. Upſal. Flor. Ræm. l. 4. c. 15.

Digitized by Google

1523.

Laurentium Andreæ, *pervertere, annixus eſt, qvia hic vehementer irritatus erat, qvod in electione ad Epiſcopatum vacantem poſtpoſitus fuiſſet. Hi duo in aulam venientes, ut, ſicuti jam alibi fecerant, libertatem novæ ſectæ commendarent, faventem Secretarium Guſtavi, cui hic multum tribuebat, habuerunt. Is in Germania corruptæ religionis, qvæ ob novitatem ſuam omnibus fere acceptabilis & ex eleganti more eſſe videbatur, auram hauſerat. Non difficile igitur fuit Secretario Heri ſui mentem flectere, qvi belli cauſa æs alienum ingens contraxerat, ærariumqve exhauſtum habebat, adeoqve nihil magis curabat, qvam qvomodo id replere poſſet. Nihil expeditius itaqve ei fore oſtendebat, qvam ſi novam puri Evangelii doctrinam, qvam in Saxonia prædicabatur, ſeqveretur, & reformationem novam amplecteretur, qvam Doctor Martinus Lutherus paulo ante cum magno Principum Germanorum applauſu in Eccleſiam introduxiſſet. Hoc ſi fieret, maximum bonorum Eccleſiaſticorum partem fiſco Regio uniri poſſe, partem autem Proceribus regni concedi, ejusdem utilitatis intuitu reformationem facile probaturis. Hoc argumento magis qvam duorum Lutheranorum Stegeburgenſium ſermonibus perſvaſus, Guſtavus totum ſe iis dedit. Initium fecit, concedendo ſubditis omnibus libertatem conſcientiæ, & novis doctoribus Lutheranorum*

Digitized by Google

I. §. III.

1523. *theraniſmum publice concionandi licentiam. Allaboravit dein vehementer, ut celebrem virum* Johannem Magnum, *Archiepiſcopatu Upſalienſi ſerio ei oblato, in partes traheret, eo fine eaqve fiducia, ut ſynodo poſtmodum habita Lutheri doctrina approbaretur, perſvaſis jam & diſpoſitis ad id a ſe plurimis. Sed magni hujus viri conſtantiam, nec vi nec minis, nec rigore, qvo eum perſeqvebatur, frangere potuit; id tamen effectum eſt, ut una cum fratre* Olao Magno *Romam confugeret, ubi præ dolore poſtea mortuus eſt, cum patriam totam Lutheranam factam eſſe cognoſceret. Poſteaqvam enim Guſtavus habitis Upſaliæ, dein Aroſiæ aut VVeſtraſiæ, comitiis paratum ſe profeſſus eſſet, regnum a ſuperſtitionibus & tyrannide, ut ajebat, Eccleſiæ Romanæ liberare, & novam reformationem amplecti, proteſtatus etiam, regno ſe abdicaturum, ſi Proceres huic propoſito non conſentirent; Lutherani ex qvibus major numerus conſtabat, facile in hanc ſententiam rem deduxerunt. Concluſum inde, ut Epiſcopi & Paſtores honeſta ſuſtentatione contenti reliqvis Eccleſiæ bonis cederent, fiſco Regio applicandis, ita tamen ut unicuiqve familiæ etiam reſtitueretur, qvod a majoribus ejus donatum inveniretur Eccleſiis & Conventibus, abolitis omnibus monaſteriis, & ſervatis tantum Eccleſiis cathedralibus & parochialibus. Ita intra qvatuor annos non integros Lutheraniſmus in*

toto

Digitized by Google

 I. §. III.
toto regno ſine moleſtia & tumultu invaluit, cum Nobilitas partem ſpoliorum ex monaſteriis capiens, lucrum ex mutatione ſentiret, Clericis matrimonia placerent, Populus autem fere nihil in externis mutatum animadverteret, retentis plerisqve cultus divini ceremoniis. His peractis dilatam ſemper usqve ad mutationem hanc religionis, coronationem ſolenniter peragi fecit, & poſt annos qvindecim id qvoqve novo exemplo impetravit, ut Regnum Sveciæ ſucceſſivum fieret, ad poſteritatem ſuam transferendum, ut & factum eſt, poſtqvam 37. annos feliciter regnaſſet. Non multo aliter in Dania actum eſt; Ibi enim Fridericus ſine turbis regnum ſibi firmare cupiens, nihil aliud ab initio fecit, qvam ut ſubditis mutandi religionem, & miniſtris Lutheranis prædicandi poteſtatem faceret. Sed poſt mortem Chriſtiernus III. filius non habens qvod metueret, confidentius agere cœpit, & coronari ſe fecit a Johanne Pomerano, qvem Lutherus eo miſerat; dein vi ſubactis, qvi adhuc reſiſtebant, qvia hæreſin aperte profitebatur, Epiſcopatum ſolenni Ordinum regni decreto ſuſtulit, Canonicatus autem nihilominus reſervavit, qvos Lutheranis benigne concedere volebat, & ſic Lutheraniſmum qviete & placide, cum in externis ceremoniis nihil mutaret, in toto regno ſtabilivit. Aliqvorum tamen annorum ſpatio hæc geſta, ſed hic a me una ſerie relata ſunt, ut uno conſpectu appareret,

1523.

Chytr. Saxon. l. 10. Flor. Ram. l. 4. c. 14.

Chytr. Sax. l. 15.

Digitized by Google

qvomodo in duo hæc regna ſeptentrionalia ſecta Lutheri introducta fuerit. Ipſa interim progreſſus ſuos in Germania valde augebat, inprimis poſt comitia Norimbergenſia, magisqve adhuc poſt altera ſeqventis anni initio ibi celebrata.

§. CXLIX.

Tranſitio Maimburgii, qvam hic facit ad narrationem mutatæ in Regnis Septentrionalibus Religionis contradicit clauſulæ qva eam finit. Hic enim Lutheri ſpem de ſucceſſu vel comitiorum Norimbergenſium, vel ſuæ petitionis imaginariam, id eſt, nullam fuiſſe ſcribit, in fine vero qveritur Lutherum ſucceſſus ſuos poſt comitia, tum hoc anno 1523. tum anno 1524. habita, auxiſſe. Ita connectendi commoditates & elegantias, ut putat, inventurus, veritatis exiguam habet rationem. Verum autem eſt, qvod Comitia utraqve non ſine ſucceſſu, nec Lutheri ſpes aut petitiones imaginariæ fuerint. Accidit enim non ſolum, ut ſecurus Wittembergæ commorari poſſet, ſed & prædicatio Evangelica ſtrenue plurimis in provinciis & urbibus procederet, ut partim dictum eſt, & poſtea dicetur. In iis vero, qvæ hic de Actis Regum Septentrionalium recitat Maimburgius, non pauca mihi occurrunt, qvæ & ob immodeſtiam, & ob malignas interpretationes, fortaſſe & ob læſam hiſtoriæ veritatem reprehendenda videntur. Sed cum utrumqve regnum egregios viros & olim habuerit, & nunc habeat, qvi & falſa refellere, & veriora narrare noverunt; mihi vero tot alia de Germaniæ & inprimis de Saxoniæ rebus dicenda ſuperſint, qvæ certius comperta habeo, temerarium eſſe exiſtimavi, ſi iſtam hiſtoriæ Maimburgianæ partem, aut ea, qvæ nuperrimæ *hiſtoriæ Gallicæ* autor Varillaſius, de his regnis eadem licentia, aut a Maimburgio diverſa narrat, prolixe examinanda & ſupplenda mihi ſumerem.

Addit.

§. CL.

Incidit in hunc annum clades & mors *Franciſci Sickingii* ſæpe jam memorati, qvam maledicentia ſua Cochleus ad res Lutheri trahit, & neſcio qva de cauſa in annum 1524. conjicit. De propenſione ſane Sickin-

Digitized by Google

Sickingii ad Lutheri dogma, præſtitoqve purioris doctrinæ profeſſoribus, qvi monaſteria deſeruerant, & infelici illi Ulrico Hutteno, patrocinio, ex ſupradictis conſtat. Edita jam anno 1522. fuit Sickingii epiſtola ad ſocerum, *Theodorum ab Handſchuchsheim.* In illa defenduntur *communio ſub utraqve, Miſſæ celebratio lingva Germanica, libertas religioſorum in deſerendis monaſteriis, & abrogatus ſanctorum cultus.* Præfatus in eas eſt *Johannes Schvvebelius*, de qvo ſupra, ubi ad Nobilem qvendam inter alia ſcribit: *Cum Prælati Eccleſiæ jam vi graſſentur, nec ut deberent, fidei fundamenta ex Scripturis Sacris proponant, & qvos errare putant, placide inſtruant, nunc mira converſione a Laicis, qvi olim arma tractabant, diſcenda eſt religio; gladio utuntur Epiſcopi.* Recuſa extant hæc inter opuſcula Schwebelii Germanica Biponti anno 1605. excuſa. Nec abnuerim, qvo Chytræum etiam propendere video, Sickingium virum ingenti animo, opibus ſupra eqveſtrem fortunam, ſociisqve ex nobilitate fortiſſimis ſubnixum, Cæſari etiam & Principibus non paucis charum, & factionibus innexum, acriora juſto & vaſtiora conſilia mente verſatum eſſe. Negari etiam non poteſt, Lutherum haud parvi eum feciſſe. Verum qvi Luthero ejusqve doctrinæ Sickingii molimina imputant, præterqvam qvod iſte vim omnem diſerte improbavit, vel eo argumento liqvidisſime refelluntur, qvod Archiepiſcopus & Elector Moguntinus Albertus Brandenburgicus Sickingium fovebat, eoqve nomine a fœderatis Principibus multatus fuerit, qvod nec Cochleus tacet, & *Hiſtoriæ Trevirenſis* autores Jeſuitæ *Chriſt. Brovverus* & *Jacobus Maſenius Lib. XX.* enarrant. Tanta vero fuit Sickingio & potentia & audacia, ut anno 1522. collecto ſexcentorum eqvitum, inter qvos exercitatiſſimi fortiſſimiqve ex Nobilitate non unius provinciæ viri erant, & octo millium peditum exercitu, *Richardum* Archiepiſcopum & Electorem Trevirenſem, bello aggrederetur, & in metropoli ſua obſideret. Cauſam prætendebat, qvod Elector cives duos, pro qvibus Sickingius apud qvendam ex ſociis ſuis fidejuſſerat, ſiſtere aut ad ſolvendum lytrum adigere nollet. Sed qvicqvid prætexi poterat, ad eluendas nuper admodum publicatas, *de Pace publica & de ſummorum Tribunalium jurisdictione* conſtitutiones & Regiminis Norimbergenſis mandata ſpernenda, ſufficientem non adferebat excuſationem. Conciliationem tentabant vicini Principes, maxime Archiepiſcopus Colonienſis, qvi miſſis legatis pacem ſvade-

1523.

Digitized by Google

I. §. 150. 1523.

bat, autorqve Richardo erat, ut Sickingio ducenta aureorum millia ſolveret. Sed is rejectis conditionibus, non ſolum urbem ab hoſte defendit, ſed & cum *Ludovico* Electore Palatino, & *Philippo*, Haſſiæ Landgravio, cui olim impuberi Sickingius, Fuldenſi Abbati tunc auxilia ferens, multa damna intulerat, inita ſocietate, Sickingii primum patronos & ſocios aggreſſus eſt, mulcta viginti qvinqve aureorum Alberto Moguntino indicta, & in qvosdam primarios aulæ ejus viros animadvertens: dein Croneberga (arx & oppidum) Hartmuto, Sickingii genero, de qvo ſupra mentio facta eſt, per Haſſorum Principem erepta fuit. Mox anno ſeqventi, menſe Aprili & Majo, bellum totum tres illi Principes unitis viribus profligarunt, expugnato vi tormentorum Sickingii caſtello Landſtein/ ad oppidum Landſtuhl ſito, (Manſtall etiam pronuntiari ſolet.) In ejus propugnatione ipſe graviter ſauciatus fuit, & paulo poſt, cum ab ingreſſis poſt factam deditionem Principibus ſatis humaniter inviſeretur, eosqve infracto excepiſſet animo, obiit, confeſſione ſacerdoti facta, ſed ſacramentum accepturum mors prævenit. Extat typis impreſſa *Caſparis Sturmii*, Fecialis ſive Heraldi Cæſarei, cognomento *Germaniæ*, ejusdem qvi Lutherum Wormatiam duxerat, & tunc fœderatis Principibus aderat, Relatio Germanica de expugnatione arcium Sickingii & fœderatorum aliorumqve; poema etiam Latinum Heroicum *Bartol. Latomi* Trevirenſis, qvod Jeſuitæ ob aculeos in Lutherum & Sickingium mire ſibi probatum, Chronicis ſuis inſeruerunt. Majora odia & contumeliæ Luthero ingruiſſent, ſi cauſa Sickingii directe ad religionem ſpectaſſet, nec ille præter Moguntinum, etiam Luthero palam infeſtos, interqve eos Lotharingiæ Principes & Abbatem Prumienſem aliosqve in partibus, aut clam faventes habuiſſet. Adrianus Papa gratulatus eſt de victoria Richardo per epiſtolam, qvam referunt Jeſuitæ ſupra „nominati *dicto Lib. XX.* in qva inter alia delectari ſe aſſerit Pontifex, „ita emicuiſſe virtutem Richardi, ut intelligerent & ſentirent improbi, „ſummi Dei Sacerdotes etiam ad res magnas temporales gerendas idoneos inveniri, qvanqvam nollet opus fuiſſe armis; ſed ſi arma neceſſaria ſint, non eſſe illa repudianda, præſertim ſi ad conſervationem veræ & ſanæ Chriſti fidei & ad Reipublicæ Chriſtianæ utilitatem ſumta fuerint. Sickingii filius, *Franciſcus Conradus* reſtitutionem bonorum poſtea

poſtea impetravit, Imperatoribus charus, & negotiis imperii adhibitus, nepos *Reinhardus* literis primus ex familia operam dedit, & Cameræ Spirenſis aſſeſſor fuit. Huic Henricus Schwebelius, Cancellarius Bipontinus, epiſtolas centum ad patrem ſuum, ſæpe dictum Johannem, ab aliis Theologis datas anno 1597. dedicavit. Honoratus etiam noſtro tempore cubicularii Cæſarei titulo vixit *Franciſcus* Baro Sickingius. Varillaſius in nupera *de hæreſibus* hiſtoria *Lib. IV.* Maimburgii diligentiam ſuperaturus, de Sickingii pro Luthero conſiliis & geſtis, mira & nec a Poeta illo maledico aſſerta, nec a Jeſuitis memorata refert, qvæ, donec idoneis autoribus probentur, in medio jacent. Conſtat autem bello illo pro vera ſanaqve fide nihil, parum etiam pro Romana effectum eſſe. 1523.

§. CLI.

Dixi ſupra de progreſſu doctrinæ Lutheranæ variis in locis, ſpeciatim *Uratislaviæ*. Hic probante non ſolum populo, ſed & Epiſcopo, Jacobo a Salza, *Johannes Heſſus* Norimbergenſis, Theol. Doctor Luthero valde charus, Paſtor ædis S. Mariæ Magdalenæ conſtitutus; menſe Octobri 1523. concionari cœpit. Cum vero Senatum jam antea Adrianus Papa, Lutheraniſmi cauſa, per literas acriter increpaſſet, nec deeſſent, qvi Heſſi adſumtionem diffamarent, Apologiam amplisſimam Senatus edidit, in qva defectus priorum Paſtorum ad vivum deſcripſit, ſuiqve facti rationes graviter expoſuit. Allegant inter alia conſtitutionem Leonis Imp. ex Tit. Cod. *de Ep. & Cler. L. ſi qvicqvam 31.* *Addit.*
„ Qveruntur, tot annis pro Chriſti Evangelio Thomam, Scotum, Ariſtotelem, Chriſtianis auribus inſtillatum eſſe, alios parochos ſaltem loculis & marſupiis conſuluiſſe, & in operculum ſuæ carnis & impietatis ſacras literas detorſiſſe; ſe vero in Heſſo paſtorem, Epiſcopo ſuo conſentiente, qvæſiviſſe, qvi incredibili fiducia & alacritate verbum Domini & imperveſtigabiles ab humana prudentia divitias ejus, & communionem myſterii abſconditi a ſeculo decantet, immarceſſibili fructu verbi divini paſcat ac nutriat vivos, defunctos vero in Domino pie ſepeliat, non ut prædeceſſores, qvibus una opera fuiſſet inhiare lucro. Nam, ajunt, ſive naſceretur, ſive moreretur aliqvis, omnes erant tributarii & vectigales parocho, ut multa millia gratiarum & indulgentiarum nomina, remiſſionem peccatorum præ ſe ferentia, atqve id genus alia paſtorum noſtrorum commenta taceamus: qvod vero omni-

Digitized by Google

um miſerrimum, mortui plus vivis cenſebantur, ut credibile ſit poeti-
» cum illum Charonta in transportandis mortuis mitiorem fuiſſe, qvam
» noſtros parochos in ſepeliendo. Huic malo remedium ſe a Rege Bo-
» hemiæ Domino ſuo, & hujus interceſſione a Pontifice fruſtra (ſcri-
» bunt) qvæſiviſſe; ſed ab hoc reſponſi loco Lutheraniſmum ſibi expro-
» bratum fuiſſe. Integra hæc apologia lectu digniſſima refertur a *Sculteto in ann. 1523.* Hoc etiam tempore Goldbergæ in Lignicenſi Sileſiæ Ducatu, Schola illuſtris erecta fuit, accitis Wittenberga præceptoribus, ex qvibus inclaruit, *Valentinus Trocedorfius*.

§ CLII.

Moguntia relicta Argentoratum venerunt *Capito* & *Hedio*; Weiſſenburgo *Bucerus*, qvos tamen in articulo de Sacramento Helvetiis adhæſiſſe, poſtea apparuit. De *Cellio* ſupra dictum fuit. Lepidum eſt, qvod Gerbelius Argentorato d. 21. April. Schwebelio ſcribens, de *Antonio* Paſtore in æde S. Thomæ refert, qvod eodem die elegantis formæ concubinam aliqvot annis habitam, in templum S. Laurentii multo comitatu duxerit, & ſolenni ritu ſibi jungi fecerit, concionante ad plebem in matrimonii commendationem Cellio, & qvodam ex populo acclamante: *Recte fecit, Deus det illi mille bonos annos.* *Schoferus*, cujus itidem ſupra mentionem feci, ab Ingolſtadienſibus ad palinodiam coactus & in monaſterium detruſus, ex eo ſe ſubduxit, & Wittenbergam venit, inde in Boruſſiam miſſus, ſed poſtea in Sveviam rediens Auguſtæ & Winidæ, ſcholis & Eccleſiis præfuit. *Paulus* etiam *Speratus* ſive *Spretter*, nobili in Svevia loco natus, cum Auguſtæ, Herbipoli, Salzburgi & Viennæ docuiſſet, in Moravia (illuc ad eum ſcripta Lutheri Epiſtola habetur *(Lib. II. Ep. p. 71.* anno 1522.) Iglaviæ ab Olomucenſi Epiſcopo vincula paſſus, indeqve elapſus Wittenbergam ſub finem hujus anni 1523. vel ſeqventis initio venit, jam qvadragenarius. Hunc Lutherus miſſum Alberto Brandenburgico, Boruſſiæ Principi, & Joh. Briſmanno Cotbuſienſi Luſato, qvi Franciſcanus fuerat, & Regiomonti docebat, commendavit, ubi receptus, & poſtmodum *Pomezanenſis Epiſcopus* factus eſt. Is Poeſi Germanicæ operam dans inter a-
Addit. lia compoſuit canticum de juſtificatione, in Eccleſiis Proteſtantium notiſſimum: Es iſt das Heil uns kommen her ꝛc. Tertius inter pri-

mos

Digitized by Google

mos Boruſiæ doctores Evangelicos fuit *Johann. Poliander.* Eccii in diſputatione Lipſienſi amanuenſis aut famulus; non minus celebris hymni (Nun lob meine Seel den HErrn) qvi Pſalm. Lat. 104. paraphraſis eſt, autor. *Petrus* enim *Amandus*, qvi cum Briſmanno in Boruſſiam venerat ob vehementiam animi & lingvæ non diu ibi ſubſtitit. Ex partibus Rheni poſt cladem Sickingii, diſſipatis, qvos ille fovebat, Evangelii præconibus, *Caſpar Aqvila* Auguſtanus, Iſennacum venit, ibiqve docere cœpit, ita ut radii reformationis e Saxonia in ſuperiorem Germaniam emiſſi, nunc qvaſi repercuſſi in Saxonica ditione effulgerent. 1523. *Addit.*

§. CLIII.

Cœperunt hoc anno virgines, magna qvidem cum invidia Lutheri, monaſteria deſerere. Exierunt enim adjutæ a *Leonhardo Coppe*, Senatore Torgenſi, aliisqve honeſtis civibus ex Niemitſchenſi cœnobio, (*Nimptſchen* prope Grimmam) ipſa ſancta ſeptimana, qvam vocant ante Paſchatis feſtum, novem, nobili omnes genere natæ, qvas in tractatu ad Coppenium illum edito, & in epiſtola ad Spalatinum data (*Tomo II. Altenb. fol. 310. & Lib. II. Epiſt. p. 131.*) Lutherus nominat; inter has erat *Catharina de Bora*, qvæ poſt biennium ei nupſit. Elector diſſimulavit factum, & ab eo largitio qvædam ad alendas illas non niſi clanculum petita, aut præbita fuit. Vide *d. l. ep. p. 134.* In tractatu vero, de qvo dixi, Lutherus breviter rationes exponit, cur nec virginum, nec Coppenii eas juvantis factum reprehendi debeat, ſcandali culpa in adverſarios rejecta. Taxat inprimis ſtultum parentum & aliorum, qvi puellas in monaſteria trudunt, conſilia, qvodqve putent illas caſtitatem bona mente ſervare, & tentationibus reſiſtere poſſe, cum verbi divini inſtructione in clauſtris illis careant: dein donum continentiæ rarisſimum in tot monaſteria, & in tantum fœminarum numerum a Deo profundi incredibile eſſe tradit; imo tam ſingulare æſtimari debere hoc donum, ut vix ſine tentatione Dei, preces, niſi caute, pro eo impetrando fieri poſſint, nedum ut voto & juramento aliqvis id acqvirere, aut ſe ad id obſtringere præſumat. Non multo poſt ſedecim aliæ virgines ex Widerſtetenſi in Mansfeldenſi comitatu cœnobio egreſſæ ſunt. *Lib. II. epiſt. p. 139.* *Addit.*

Læta hoc anno 1523. Luthero fuit cœpta in collegio Canonicorum Wittenbergæ mutatio, qvam dudum exoptaverat, ſæpiusqve non

ſine

Digitized by Google

ſine importunitate aliqva per Spalatinum flagitaverat, ut nempe Elector inhoneſtis Canonicorum moribus & cultui Miſſatico, qvem retinebant, remedium poneret. Vide *Lib.II.Ep.p.111.126.134.* ipſos qvoqve Canonicos epiſtolis acribus adhortatus Vide *Tom.II.Alt.fol.355.* Interim cunctante, ut ſolebat, Principe, mors unum & alterum Canonicorum ſuſtulit, qvi reformationi renitebantur, aut eam oſcitanter curabant. Vide *Lib.II. Ep.p.148.b.* Dolſchius etiam obierat, cujus ſupra aliqvoties mentio facta eſt, cujusqve ſcriptum pro Luthero adverſus Alfeldium Franciſcanum *Tomo II. Lat. Witt. fol. 213.* extat, Subiecti inde alii fuere melius animati, *d.Ep.p.135.b.* eosqve cum conſilium peterent, qvæ reformare & corrigere debeant, aut qvæ ex veteri ritu ſine peccato ſervare poſſent, Lutherus pie & placide informavit, Epiſtola menſe Auguſto ad illos ſcripta *pag.153.* qvamvis poſt biennium demum junctis Academiæ & Senatus oppidani conſiliis, mutationem pleniorem obtinuerit, ut ex Actis apparet. Valido cum argumento, qvam nihil vi actum ſit, Lutheri ſvaſu. Vide *Tomo II.Altenb.f.849.851.* Laudat Lutherus etiam Abbatem Hersfeldenſem *Lib. II. Ep. pag. 140,* qvanqvam Romanarum partium, qvia exeundi monaſteriis libertatem Monachis & Monialibus permittebat: & cum eo tempore Linccius Auguſtinianus Prior & Vicarius, qvi Norimberga Altenburgum in Miſniam patriam ſuam (Colditii enim natus fuit) venerat, ibiqve paſtoris munus exercebat, uxorem duxiſſet, pro miraculo id habet, & gaudere ſe ſcribit, *qvod tanti viri nomen ſtultum fiat, in confuſionem falſæ continentiæ. d.l.ep. p. 135.*

§. CLIV.

Ex Bohemis & ſpeciatim iis, qvos Picardos vocabant, hoc anno qvidam ad eum venerunt, doctrinamqve ſuam (ob qvam vel maxime hæretici habebantur) de Sacramento Cœnæ ita explicaverunt, ut non male ſe de iis ſentire ad Hausmannum ſcribat *d.l. p. 133.* Nactus vero poſtea libellum a Picardis ſive Valdenſibus Bohemis & Moravis editum, in qvo Chriſtum ſubſtantialiter & naturaliter in Sacramento præſentem nec eſſe, nec adorandum ſtatuebant, ipſe tractatum Germanicum *Tom.II. Alt f. 299. & ſeqq.* edidit, iisqve inſcripſit, „ *de adoratione Sacramenti corporis Chriſti.* „ In hujus exordio profitetur, ſe eos jam,

Digitized by Google

& Scriptum ad eos Lutheri de S. Cœna; aliud ad Calixtinos de ordinatione Paſtorum

I. §. 154.
1523.

jam, ut olim cum Papiſta eſſet fecerit, pro hæreticis amplius non ha-
bere, dicturum tamen, qvid in illorum doctrina deſideret, & qvæ ipſe ”
ſtatuat, qvanqvam ea ex Melanchthonis ſcriptis poſſent cognoſcere. ”
Dein de Sacramento agens rejicit ſenſum ſignificationis, ſoliusqve ”
ſpiritualis participationis; aſſerit realem præſentiam & communio- ”
nem, explodit transſubſtantiationem, improbat Sacramenti mutatio- ”
nem in ſacrificium, ejusdemqve oſtentationem & circumgeſtationem. ”
Qvod adorationem attinet, pro neceſſaria habet eam, qvæ interna a- ”
nimi devotione Chriſto ipſi exhibetur. Externam ceremoniam, in ”
communione nempe adhibendam, indifferentem habet, qvia absqve ”
hæreſis crimine omitti poſſit, neqve tamen ſi ſervetur, reprehendi de- ”
beret. Percurrit poſtea Waldenſium dogmata, & poſtqvam ſumma
& ad ſalutem neceſſaria capita; de Dei eſſentia & perſonis, de Chriſti
mediatione, de Spiritus Sancti officio & poteſtate in Eccleſia, qvæ Wal-
denſes agnoſcunt, probaſſet, recteqve eos facere dixiſſet, qvod tradi-
tiones hominum, purgatorium & ejus cauſa ordinatas Miſſas, item
Sanctorum cultum rejicerent, non diſſimulat tamen, qvæ in illorum
religione taxet & corrigenda æſtimet, nempe qvod præſentiam rea-
lem corporis Chriſti in cœna, & fidem infantum in Baptiſmo negent; ”
qvod fidei ſalvificæ in juſtificationis opere charitatem annectant. ”
Qvod ſeptem Sacramenta ſtatuant; qvod miniſtros Eccleſiæ a matri- ”
monio prohibeant. Hæc omnia tamen benigne intelligi vult, qvia ”
forte ignoratione lingvæ Bohemicæ eorum ſententiam minus liqvide ”
penetraverit, commendatqve iis literarum & lingvarum ſtudia, ma- ”
ximopere deniqve morum innocentiam in iis laudat. Ad Bohemos ”
vero Pragenſes, qvi *ſub utraqve* ſive *Calixtini* vulgo dicebantur, & in
cæteris Pontificem Romanum agnoſcebant, ita ut conſecrationes Pa-
ſtorum ſuorum, qvas vicini Epiſcopi (mira obſtinatione) aſpernaban-
tur, magno ſumtu Romæ peterent, alium tractatum graviſſimum hoc
anno conſcripſit, qvi legitur *Tom. II. Alt. f. 576. b. & ſeqq.* In eo ex
Principiis ſæpe jam a ſe propoſitis, cuilibet cætui Chriſtiano faculta-
tem eligendi & ordinandi ſibi Presbyteros ſive Paſtores, aliosqve Ec-
cleſiarum miniſtros vindicat. Primarium autem argumentum inde
ſumit, qvod omnes Chriſtiani generatim & ſingulatim ſpiritualis ſa-
cerdotii dignitatem & munus habeant, indeqve non ſolum licitum, ſed

Digitized by Google

& facile & utile ſit, certos ex ſuo numero, qvi miniſterio ordinario fungantur, conſtituere. Itaqve fruſtra Bohemos Roma petere, qvod ſinguli cætus facere poſſint, vel illi etiam committere, qvi jam a Pontifice in Adminiſtratorem Epiſcopatus conſecratus ſit, (*Gallum* nominat) iisqve porro, qvos iſte ſuffragiis cætuum præſentatos ordinaverit. Eadem, qvæ ad poteſtatem eligendi & ordinandi miniſtros, itemqve de religione judicandi ſpectant, brevius Germanico libello complexus eſt *Tom. II. Alt. f. 328. & ſeqq.* Ordinem etiam qvendam cultus publici proponit *f. 337.* qvi eſt, ut qvotidie mane & veſperi verbum Dei Veteris & Novi Teſtamenti legatur & explicetur, preces fiant, diebus dominicis Miſſa, id eſt, ſacra communio habeatur, cantica reſonent, feſtorum vero numerus minuatur. Hæc etiam Latine extant *Tom. II. Witt. Lat. f. 417. b.*

§. CLV.

Ad proſpera etiam pertinere poteſt relatio de Caroli Sabaudiæ Ducis propenſione ad Evangelicam veritatem, qvam Lutherus ex *Annemundo Coclo* Eqvite aurato, Gallo, percipiens, literas prolixas de doctrinæ ſuæ præcipuis articulis ad Principem dedit d. 7. Sept. 1523. qvæ extant in *Lib. II. ep. p. 156. ſqq.* & *Tom. II. Alt. f. 360.* Sed moleſta & adverſa multa tum Luthero, tum doctrinam ejus amplexis hoc anno evenerunt. Ille qvidem continuis laboribus reſpondendi ad multorum qvæſtiones, refutandi adverſarios, conſolandi afflictos, & in libris ſcribendis defatigatus, valetudine valde tenui utebatur, ut vitæ eum non ſemel pœniteret: accedebat aulæ tepor & res domi anguſta. Sed omnia Deo confiſus ſuperavit, & patientiſſime tulit, imo ea erat animi generoſitate, ut ſiqvid acciperet, aliis egentibus ſubito erogaret, neqve pro ſe qvidqvam, ſed tantum pro aliis peteret. Vide *Lib. II. Ep. p. 131.* Imo cum tunc nummum, neſcio qvalem, aureum tamen ex aula accepiſſet, ad Spalatinum ſcribit: *Mansfeldenſes mei illum mihi extorſerunt, nec volo alium habere, ne rurſus extorqveatur mihi; nihil debeo ego habere. d. l. p. 140. b.* Georgius Saxoniæ Dux ineunte anno 1523. copiam literarum nactus ſupra memoratarum, qvas Lutherus ad Cronebergium ſcripſerat, offenſus ob qvædam verba, qvibus Georgii perſecutio adverſus Evangelii doctrinam improbabatur, dato ad illum die Martis poſt Innocent. diplomate, indicari ſibi poſtulavit, an

li te-

Digitized by Google

literas illas agnoſceret? At Lutherus promte, eoqve ſtylo reſpondit, 1523.
qvo Princeps efferatior factus eſt. Optat enim ei ſub initium meliorem mentem, utqve a ſævitia contra Deum & Chriſtum ceſſaret, *inclementem* vocat & *mendacem, aut mentientibus credentem,* ſe enim nihil adverſus eum commiſiſſe, qvod jure non poſſit defendi. An epiſtolam ſcripſerit, nec negat nec affirmat; pro Duce tamen, licet hoſte, oraturum ſe eſſe, ipſiqve obſeqvia, ſi qveat, exhibere velle profitetur: Bullas vero non timere. Subſcripſit: *Martinus Lutherus Evangeliſta Wittenbergenſis, octava Job. Evangel. 1523. Tom. II. Alt. f. 257. & Lib. II. Ep. p. 112. b. 113. 132.* Cum vero haud multo poſt Albertus, Comes Mansfeldenſis, cum Luthero ageret, ut Ducem leniori aliqvo reſponſo mitigaret, Comiti reſpondit, ſi ſalva ſit gloria Evangelii, velle non „ ſolum Principi illi, ſed omni hoſti deditum eſſe ſervum, ſicut decet „ Chriſtianum; permiſitqve Comiti, ut omnia de ſe polliceretur Duci, „ ſi ceſſet furere in verbum Dei, ſin minus, nihil facturum, qvod furori „ & cœcitati ejus placeret *d. l. p. 134. b.* ſed de his in progreſſu hiſtoriæ „ plura occurrent. Proſcindebatur interim calumniis, Norimbergæ in comitiis tum a Georgio Duce, tum a Leo Angli Regis legato ſparſis, ac *ſi de virginitate Deiparæ irreverenter ſentiret, & qvod Chriſtum ſemen Abrahæ dixerit.* (hoc enim, neſcio qvare pro hæretico habendum videbatur.) Has repulſurus, tractatum ſcripſit Germanicum, oſtendens, *qvod Jeſus Chriſtus natus fuerit Judæus,* Vide *Tom. II. Altenb. fol. 313. & ſeqq.* In hoc & virginitatem perpetuam B. Virginis, & genus Chriſti ex Abrahamo & Davide deducit, monſtratqve, qvomodo cum Judæis pro converſione eorum promovenda rectius placidiusqve, qvam huc usqve factum fuerit, agi, erroresqve eorum refutari debeant.

§. CLVI.

Scripſerat *Henricus Angliæ Rex* ſub initium anni 1523. d. 20. Jan. ad Fridericum Electorem, ejusqve fratrem Joannem & patruelem Georgium literas eloqventiſſimas humaniſſimasqve, in qvibus qveritur, qvam contumelioſe ſibi ad librum ſuum reſponderit Lutherus, & „ qvam furioſa ſit ejus mens, & pernicioſus error: inde duces pro co- „ gnatione (nam a clariſſima Angliæ Regum ſtirpe majores eorum ſe- „ reniſſimos progenitos eſſe ait) proqve communi Principum cauſa & „ honore cohortatur & orat, ut Lutheri ſectam coerceant, ſine ſangvine „

 qvi- „

Digitized by Google

1523. qvidem, ſi fieri poſſit, ſin minus, omni alio modo. In fine monet, ut
„ Bibliorum verſionem, qvam a Luthero fieri intellexerat, impediant.
Ad hæc Georgius haud minori elegantia & comitate 7. Id. Maji reſpondit, & Rege ob eruditionem & editum librum collaudato, Luthe-
„ rum omnibus modis execratur: ex dogmatibus vero ejus unum &
„ præcipuum exagitat, qvod bonorum & malorum neceſſitatem a Deo
„ pendere ſtatuat, errore ne Ethnicis qvidem tolerando, qvo omnis hu-
„ manæ rationis vim, omne conſilium, jus deniqve omne, qvod vel præmium bonis vel pœnam malis decernit, tollatur. (qvæ qvam falſo dicantur, aliunde conſtat, totoqve Lutheranæ doctrinæ tenore, & praxi refutantur.) Poſtea omnia officia offert, tum in Rege demerendo (cujus librum Germanice verti & Lipſiæ edi fecerit) tum adverſus Luthe-
„ rum ejusqve doctrinam nitendo. Sed eum, ait, extra ditionem ſuam
„ vivere, & hanc longe lateqve vitare. Commemorat etiam ut ante
„ annos qvatuor Lipſienſium diſputationem procuraverit, utqve Biblia
„ Lutheri in terras ſuas illata proprio ære redemerit, ſuosqve a dogmatibus ejus prohibuerit. Has Regis Ducisqve literas Lipſiæ excudi fecit Emſerus, & Johanni Schleunizio, Epiſcopo Miſnenſi, tunc Roma reduci, dedicavit d. 10. Cal. Jun. 1523. Sed Electoris Friderici & Johannis fratris reſponſum Aprili menſe datum, in Germanicam lingvam una cum Regiis literis translatum, legitur *Tom. II. Altenb. f. 286.* eo
„ ſenſu conceptum, ut Regis benevolentiam multum æſtiment, cogna-
„ tionem utriusqve gentis & familiæ agnoſcant, de Luthero vero profi-
„ teantur, ſe facta & doctrinam ejus nec probare nec improbare (lieſſen
„ es auff ſeinen Werth und Unwerth) & relatis, qvæ Fridericus Elector
„ Auguſtæ & Wormatiæ in ejus cauſa tractaverit & egerit, addunt, Lu-
„ therum inſcio nec conſentiente Electore Wittebergam rediiſſe, & per
„ literas obtuliſſe, ſe ad cujuslibet accuſationem in judicio reſponſurum
„ eſſe, Electorem vero, qvæ Rex & Lutherus per libros diſceptent, & qvæ
„ hic furioſe ſcripſiſſe dicatur, non intelligere. Optimum fore ajunt,
„ ſi juxta nuperum Norimbergenſe decretum Concilium generale habe-
„ atur; ad id promovendum & pacem colendam Regem hortantur, ſua-
„ qve officia prolixe ei offerunt. Hoc modo eliſæ tunc ſunt Regis in Lutherum iræ, ſed religionis cauſa timide nimis tractabatur.

§. CLVII.

Digitized by Google

§. CLVII.

Ludovicus etiam *Hungariæ & Bohemiæ Rex*, qvi non multo poſt a Turcis miſere cæſus eſt, Friderico Electori ſcripſit, qveſtus, qvod Luthero patrocinaretur, qvi fidem Chriſti & Eccleſiæ autoritatem oppugnaret, Principes Chriſtianos proterve traduceret, & Turcos extolleret, puniri itaqve monachum hunc monet, nec diutius ei indulgeri. Reſpondit Fridericus, ſe, ut Chriſtianum decet, obedire Eccleſiæ Chriſtianæ, honoremqve Dei & verbi ejus & charitatem proximi pro ſcopo habere, neqve qvicqvam eorum qvæ malevolorum calumnia ad Regem delata fuerint, ſuo patrocinio fovere. *Tom. II. Alt. f. 342.* Sed non intra verba ſtabant, qvi doctrinam Evangelii perſeqvebantur. In Miſnia enim & Thuringia, qvæ Georgio Duci parebat, carcere, mulctis, exiliis, paulo poſt etiam capitalibus ſuppliciis ſævitum fuit. *Henricus* Dux Freibergæ reſidens, licet Luthero (ut ſupra §. 110. dicere cæpi) favere cœpiſſet, potentiæ tamen Georgii fratris cedens aut ne ei diſpliceret, tres virgines nobiles gynæceo conjugis ejecit, qvod libros Lutheri legiſſent; has conſolatus eſt Lutherus literis menſe Junio ſcriptis. *Tom. II. Alt. f. 352.* qvæ & Latine extant *Lib. II. Ep. p. 138.* Nec alibi mitius actum. Miltenburgenſes ad Mœnum, in Moguntino Electoratu, primi omnium vim armatam, ut relationes tunc publicatæ oſtendunt, religionis cauſa paſſi ſunt. Aufugerat *Joh. Draco* Caroloſtadius Paſtor; Diaconus, qvi manſerat, vitam vix ſervavit. Extat Lutheri ad oppidanos *epiſtola conſolatoria*, anno ſeqventi compoſita, cum *explicatione Pſalmi 120.* (Lat. 119.) in qva inter alia ſcribit, brevi „ appariturum, ſi uno loco doctrina verbi divini opprimatur, ut in de- „ cem aliis reſurrectura ſit. Item: ægre ſe ferre, qvod in contumeli- „ am verbi divini Lutherani vocentur, qvi doctrinam ſuam probent, fu- „ turum tamen ſive vivat ipſe ſive moriatur, & utcunqve adverſarii fu- „ rant & ſæviant, ut Lutherus Lutheriqve doctrinæ & Lutherani du- „ rent, adverſarii pereant; ſed agnoſcit, qvod curſus verbi & doctrinæ „ defectu pietatis & precum, impedimenta & moras habeat. „ Extant etiam conſolatoriæ ejus *ad Wormatienſes* d. 24. Aug 1523. *Tom. II. Alt. f. 358. ad Eslingenſes* m. Octobri *d. Tom. f. 363. ad Auguſtanos* d. 6. Dec. *d. To. f.* 368. in qvibus omnibus de veritate agnita & de fidei incremento, qvod per afflictiones maxime procuratur, gratulatur.

Addit.

Digitized by Google

§. CLIIX.

Sed in Belgio adnitente Pontificis nomine *Hieronymo Aleandro*, & ſævitiæ adminiſtris ſeu inqviſitoribus, *Nicolao Egmondano*, Carmelita, & *Jacobo Hochſtratano* Dominicano aliisqve Lovanienſibus & Mechlinienſibus monachis, ad extremum rigorem perventum eſt, Margarethæ Sabaudæ viduæ, Caroli ſororis, Belgii gubernatricis, & Magiſtratuum Regiorum auſpiciis. Primæ itaqve hoc anno victimæ, imo holocauſta veritati Evangelicæ immolata ſunt, exuſtiqve d. 1. Jul. 1523. Bruxellis duo Auguſtiniani, ex Antverpienſi cœnobio, *Henricus Voës* & *Johannes Eſch* vel *Neſſe*, cum nec carceris diuturni moleſtia, nec aliis artibus ad revocationem, qvam cæteri ſubierant, permoveri poſſent. Æternam martyrum horum memoriam autores plurimi, maxime vero ipſe Lutherus fecit, Latinis Germanicisqve relationibus,
Addit. *Tom. II. Alt. f. 352.* hymno etiam Germanico eorum mortem celebravit, qvi multis annis in ſacris ædibus perſonuit, librisqve cantionum paulo vetuſtioribus, etiam novis qvibusdam (ut ei, qvem juſſu Electorali *Martinus Geierus* anno 1673. collegit ac edidit, *p. 579. n. 629.*) inſertus reperitur. (Ein neues Lied wir heben an ꝛc.) Hiſtoriam vir qvidam pius & doctus, qvi ſupplicium ſpectavit, luculenter deſcripſit, qvæ Epiſtolarum Lutheri *Part.* II. *p.* 142. & Sculteti *Decadibus* inſerta eſt *p.* 178. Leguntur ibi ceremoniæ operoſæ, qvibus Sacerdotio exuti ſunt, mira patientium conſtantia, imo hilaritate & exultatione, qvi pro flammis & carbonibus roſas ſibi ſubſterni dicebant. Articuli etiam in Epiſtolis Lutheri *p.* 145. *& ſeqq.* extant, qvorum cauſa tam crudeli morte puniti ſunt. Eorum primarii ſunt, qvos Henricus, qvi junior, ſed doctior
" ſodalibus erat, aſſeruit, nimirum qvod Scripturam, Luthero indican-
" te, lectam, Pontificiis decretis omniumqve doctorum placitis præfer-
" ret, & ex Scripturis probari poſſe negaret, qvod Papa & alii Prælati
" plus habeant, qvam miniſterium verbi, diceret etiam, qvod Pontifex
non ſit vicarius ſuper omnes terras a Chriſto conſtitutus, ſed miniſter
" ad prædicandum & paſcendum verbo oves. In cæteris dogmatibus
per omnia fere Luthero conſenſit, de fide ſic ſtatuens: Vera & catholi-
" ca fides non poteſt ſeparari a charitate, qvia charitas eſt fructus fidei,
" & fides Chriſtiana ſine dilectione mortua eſt. De Miſſa: qvod non
" habeat oblationem in altari, ſed in cruce tantum oblationem ſemel

factam

Digitized by Google

factam eſſe. Ad multas vero qvæſtiones inutiles & Scholaſticas noluit reſpondere, & cum ſæpius interrogatus diceret, per ſcripta Lutheri ſe ad cognitionem Evangelii veniſſe, urgentibus ultra inqviſitoribus, an Lutherus habeat ſpiritum Dei? tacere maluit. Tandem cum inculparetur, a Luthero ſeductus eſſe, reſpondit, *ſe ſeductum eſſe ſicut Apoſtoli ſeducti ſint a Chriſto.* Commiſſarios offendit, dum diceret, eos non agere ſecundum Evangelium, nec verbum Dei in illis eſſe. Qvarto poſt exuſtos duos illos die, tertius etiam *Lampertus*, qvi Jacobo Priori, cujus ſupra mentio facta eſt, ſucceſſerat, eodem ſupplicio ſublatus refertur, *d.l.p.*148. alii in carcere necatum memorant. Emſero tamen hic credendum eſſe puto, qvi tres combuſtos eſſe narrat & qvaſi de re bene geſta triumphat in *not. ad N. T. Lutheri.* Lutherus Epiſtolam ad fratres in Hollandia, Brabantia & Flandria edidit, qvæ Latine extat *Lib.II.ep.p.149.* & Germanice *Tom.* II. *Alt.f.*354. Gratulatur qvod ex illis primos omnium Chriſtus eſſe voluerit, qvi ob ejus nomen & Evangelium injurias, ignominiam, anguſtias, tribulationes, carcerem, pericula, mortem deniqve ſufferrent. De Henrico & Johanne vero hæc habet: Duæ illæ felices nec minus pretioſæ animæ, Henricus & Johannes Bruxellæ vitam ſuam vilem æſtimaverunt, qvo Chriſtus verbo ſuo ſolus, adeo plenioribus præconiorum tibiis ebuccinaretur. O qvam contemptim & ignominioſo ſupplicii genere damnatæ ſunt illorum animæ? verum qvam ineffabili gloria & inæſtimabili gaudio revertentur olim vere judicaturæ eos, a qvibus hic inique latam ſententiam audiverunt. Qvam vero levicula, imo nullius prorſus momenti res ſit, a mundo ignominioſe tractari, occidi & calumniari, his præſertim, qvi certo perſvaſum habent, ſangvinem celebrem, & mortem ſuam fore pretioſam in conſpectu Domini, perinde ut eſt in Pſalmis? Qvid vero eſt mundus ad Deum collatus? Qvantum voluptatis, qvantum tripudii & lætitiæ omnes Angelos ex hoc ſpectaculo cepiſſe putatis? Qvam non illibenter credendum eſt, ignem horum perpetuitati inſerviviſſe, auxilioqve fuiſſe migrantibus e vita, peccatis obnoxia, ad immortalem juſtitiam, ab hac infami ignominia ad perennem gloriam, ab his tempeſtatibus ad perpetuæ tranqvillitatis portum? Benedictus ſit, inqvam, Deus in ævum, cujus nunc demum gratia vere ſanctos & vere martyres noſtro ſeculo & vidimus & audivimus, qvi hactenus tot mentita ſanctitate celebratos ab impiis dæmo-

nes

1523.

1523. nes coluimus. Nos ſuperioris Germaniæ, Fratres chariſſimi, non„dum eam dignitatem nobis adjectam eſſe ſenſimus, ut Chriſto ejusmo„di victima, hecatombe ſic ſplendida, fieremus, tametſi ex membris no„ſtris aliqvot non citra perſecutionem vixerint, & adhuc vivant. De„niqve inter alia ſolatium & iſtud addit: Qvanqvam adverſarii noſtri „hoſce ſanctos Huſſiticæ, aut Viglephiticæ, aut Lutheranæ deniqve hæ„reſeos inſimulabunt, ſeqve horum cæde ac ſupplicio jactanter vendi„tabunt, nihil eſt, qvod miremur, hoc magis robuſtiore ſpiritu firmati. „Fieri enim non poteſt, qvin crux Chriſti habeat virulentos, maledicos, „& impios calumniatores. Judex tamen noſter in propinqvo eſt, ali„am brevi pronunciaturus ſententiam, id qvod certo ſcimus, adeoqve „dubium non eſt.

§. CLIX.

Non receſſit ab ingenio Maimburgius, qvod hæc ſicco pede transgreſſus eſt, ſive ut gloria martyrii naſcentem Reformationem defraudaret, vel qvod Lutheraniſmi hiſtoriam non tam ſcribens, qvam perfunctorie exſcribens, ad digreſſiones ſuas genio aulico accommodandas feſtinaret. Qvid vero dicam inſpecto nunc recentiſſimo ejus libro, qvo *hiſtoriam Gregorii Magni* explicatum ivit? In hujus certe dedicatione Regem Chriſtianiſſimum alloqvens, converſionem, qvam vocat, Reformatorum in Gallia, anno proximo inauditis modis ad finem perductam, his inter alia verbis celebrat, qvod *adverſus Proteſtantes Gallos in Eccleſiam revocandos non alia arma, nullaqve adhibita violentia fuerint, qvam zelus,* ut loqvitur, *charitativus, & maniſeſtiſſima Ordinationum & Edictorum Regiorum juſtitia.* Si igitur vel ignorat vel negare auſus eſt, qvæ in Gallia geſta ſunt, teſtibus tot centenis millibus; qvis miretur eum duorum vel trium Monachorum Belgarum ſupplicia vel ignoraſſe vel tacuiſſe? Magna mihi hic & juſtiſſima digrediendi occaſio porrigitur, qvid judicandum ſit de vivicomburiis iſtis, qvibus ſub ſanctiſſimi Pontificatus nomine, imo ex vicaria Jeſu Chriſti poteſtate, ſub Regibus & Principibus Chriſtianis, tunc denuo initium factum eſt; ſed hoc argumentum ſæpius & a multis, qvos me doctrina & ſapientia vincere ſcio, tractatum & examinatum fuit. Pie & acute inter innumera alia Lutherus *commentario in Pſ.* I. ex Patribus Anaſtaſio & Auguſtino monet, affectus Pſalmorum in-

due-

Digitized by Google

ducere debere, qvi eos legunt. Ut qvando legis (ait) *Beatus vir, qvi non* 1523.
abiit in concilio impiorum: oportet ſimul affectum movere & deteſtari „
ac deprecari concilium impietatis, non ſolum pro te ſed pro tota prorſus „
Eccleſia, ſic viam peccatorum, ſic cathedram peſtilentiæ. Nam „
hoc igne (charitatis affectu) comburendi ſunt hæretici, & qvicunqve „
impie ſapiunt ac docent: qvem ignem qvia contemſimus, tradidit nos „
Deus in reprobum ſenſum, ut carnifices fieremus, & hæreticos igne „
naturali combureremus, rurſum combureremur & ipſi. Notabunt „
interim qvi ex articulis, propter qvos teterrimo mortis genere excarnificati ſunt a Belgicis proceribus Auguſtiniani iſti duo, cives, adoleſcentes, doctrina non ſpernenda, ne unum qvidem inveniri, qvi (qvicqvid Scholæ crepent) non dico morte, ſed vix alia qvam ſcholaſtica & literaria cenſura dignus fuerit. Qvicqvid ad ſalutem Chriſtiani hominis credi debet, crediderunt & iſti, & ſangvine ſuo obſignarunt; qvæ negarunt, ſalva fide ſalvaqve honeſtate negari potuiſſe, agnoſcent, qvicunqve præjudicio vacant. Vana interim & futilis fuit omnis illa Monachorum rabies, crevitqve etiam tunc, ut ſemper, ſub gladiis & ignibus Eccleſia, qvod non alio malim qvam Eraſmi teſtimonio probari, qvi de hoc ipſo ſupplicio non ſemel mentem ſuam aperuit. In epiſtola ſane ad Georgium Ducem Saxoniæ prid. Id. Decembr. 1524. data, cum jam edito adverſus Lutherum libello tam implacabilis ei eſſet, ut cum Pharaonibus, Philiſtæis & aliis tyrannis illum compararet, qvibus Deus uſus eſt ad populum ſuum puniendum *Lib. XXI. ep. 7.* hæc
ſcribit: Æqvum non eſt ut qvivis error igni puniatur, niſi accedat ſe- „
ditio, aut aliud crimen, qvod leges capite puniunt. De poteſtate Pon- „
tificis in multis articulis Theologi Pariſienſes diſſentiunt ab Italis, & „
alteram partem errare neceſſe eſt: Neutra tamen alteram ad ignem „
vocat. In multis diſſentiunt qvi Thomam ſeqvuntur ab his, qvi ad- „
hærent Scoto, & utrosqve fert eadem ſchola. Nunc magnopere ve- „
reor, ne vulgaribus iſtis remediis, hoc eſt, palinodiis, carceribus & in- „
cendiis malum nihil aliud qvam exaſperetur. Bruxellæ primum ex- „
uſti ſunt duo: tum demum cœpit civitas favere Luthero. Nec mi- „
nus memoranda habet in literis ad Carolum Utenhofium anno 1529. datis qvæ *Lib. XXIV. Ep.* 4. extant: Qvum Bruxellæ primitias immolaſ- „
ſent, exuſtis duobus Monachis Auguſtinenſibus, tertio in carcerem „
reducto & clam interfecto, qvum mira conſtantia mortem oppetiiſſent, „

Digitized by Google

1523. qvæ res gravem judicibus movebat invidiam; ſparſerunt (Franciſcani)
„ ridiculam fabulam, unum ex illis apparuiſſe cuidam Auguſtinenſi, qvi
„ nuntiaret, animas illorum eſſe incolumes, qvod in extremis reſipuiſ-
„ ſent, videlicet jam in ipſo incendio, idqve factum precibus Virginis
„ matris. Nam & pridie viſitationis (id eſt, Cal. Jul.) exuſti ſunt, & Ni-
„ colaus Carmelita magno ſtudio ſacrificium hoc procurarat. Roga-
„ tus Carnifex, ecqvam pœnitentiæ vocem edidiſſent in rogo, negavit,
„ ſed cum ducerentur ad palum, clara voce teſtati ſunt, ſe mori Chriſtia-
„ nos, & alligati palo, admoto igni canere cœperunt ſymbolum fidei,
„ mox doxologiam, Te Deum laudamus, donec flamma vocem interclu-
deret. Hanc epiſtolam, in qva *Ludovici Berqvini*, viri nobilis & do-
cti, qvi Lutheraniſmi prætextu Pariſiis anno 1529. exuſtus fuit, hiſtori-
„ am refert, his verbis finit: Si Berqvinus diſceſſit bona cum conſcien-
„ tia, qvod admodum ſpero, qvid eo felicius? Damnari, diſſecari, ſuſpen-
„ di, exuri, decollari, piis cum impiis ſunt communia; damnare, diſſeca-
„ re, in crucem agere, exurere, decollare, bonis judicibus cum piratis ac
„ tyrannis ſunt communia. Varia ſunt hominum judicia; ille felix, qvi
„ judice Deo abſolvitur. Item *Lib. XXVI. ep. 18.* Qvidam claſſicum ca-
„ nunt ad hæreticos armis disjiciendos, huc tantum ſpectantes, ut Sacer-
„ dotibus opes, otium & autoritatem vindicent. Dein poſtqvam nar-
raſſet, qvid ab initio a Theologis & Pontificibus adverſus Lutheri li-
bros, nullo ſucceſſu actum ſit, & ut ſpreto conſilio ſuo eveniſſet, qvod
„ prædixerit, aucto in majus incendio: Viſum eſſe, *ait*, Carmelitæ Ni-
„ colao illi) ut carceribus ageretur & incendiis, præſertim cum qvorun-
„ dam (ut ait) improbitas rigorem provocaret. Venit itaqve (ſic ſcri-
„ bit) διπλωματοφόρος (diplomato gerulus) Hieron. Aleander, cum
„ bulla terrifica, minitans omnibus, & qvacunqve Cæſar iret, fumis &
„ librorum incendiis implens omnia. His rebus cum nihil aliud exci-
„ taretur, qvam riſus, impetratum eſt diploma Cæſareum. Id editum
„ eſt ante tempus, qvemadmodum & bulla Leonis per monachos exie-
„ rat, priusqvam ille vellet. Datus eſt Carmelitæ & huic ſimilimo Col-
„ legæ (Hochſtratano puto) gladius; cœpta eſt carnificina. Tandem
„ Bruxellæ tres Auguſtinenſes publicitus affecti ſunt ſupplicio. Qværis
„ exitum? Ea civitas antea puriſſima cœpit habere Lutheri diſcipulos
„ & qvidem non paucos. Sævitum eſt in Hollandia. Qvid multis? u-
„ bicunqve fumos excitavit Nuncius, ubicunqve ſævitiam exercuit Car-
meli-

Digitized by Google

melita, ibi diceres factam fuiſſe hæreſeos ſementem. Hic aula Principis (Caroli) animadvertens ita rem geri per furioſum Monachum, ut omnia ſpectarent ad ſeditionem, exarmavit illum cum ſuo Collega, & aliis Theologis, non Monachis, eam provinciam delegavit, aliqvanto mitioribus: qvanqvam & aula ſuſtulit aliqvos, plures metu pepulit. Deniqve ad *Joh. Henkelium* Caroli Imperatoris Sorori, Mariæ Hungariæ Reginæ a concionibus *Lib. XVIII. ep. 25.* Et illud arguebat hoc negotium aliqvo numine geri, qvod qvo magis in adverſum nitebantur conjuratæ phalanges, & his favens monachorum potentia, hoc latius ſerpebat malum. Exuſtis aliqvot promittebant ſibi finem totius tumultus. Hoc erat monachorum conſilium. Hic plane nobis uſu venit, qvod Herculi in hydra. Damno crevit peſtis, & a ſævitia duxit opes animumqve noſtra. Cum vero poſtea *Vulturius* qvidam *Neocomus* edito libello pro Eraſmi ſententia venditaſſet, *non eſſe fas in qvenqvam hæreticum pœna capitis animadvertere*, Eraſmus ſuo more, ut invidiam averteret, de eadem qvæſtione & de aliis gravandi Lutheri cauſa mollius philoſophatus eſt. Vide *Lib. XXI. ep. 47.* Poſſent ad perſecutiones hujus anni referri, qvæ in Gallia adverſus Lutheraniſmi primitias ſupprimendas geſta ſunt, in *Meldorum* potiſſimum civitate. Ibi enim *Grilielmus Briſſonetus*, Epiſcopus, vir magnæ eruditionis aliqvos de hæreſi ſuſpectos, ſed doctos viros, interqve eos, *Jacobum Fabrum* a patria in Picardia, *Stapulenſem* dictum, *Gvilielmum Farellum*, aliosqve fovebat. Delata re a Monachis ad famoſum illum Antonium Pratenſem Cancellarium Regni & poſtea Cardinalem, Epiſcopus acerbe a Franciſco Rege increpatus, abſiſtere cœptis, qvam iras regias ſuſtinere ſatius habuit. Faber ad Sororem Regis in Aqvitaniam diffugit; Farellus ad Helvetios, alii aliovorſum. Sed qvoniam in Gallia paulo poſt Helvetica & Joh. Calvini doctrina pro Lutherana invaluit, a Scriptoribus Gallis hiſtoria iſta rectius petitur. Pertinet etiam huc mors *Provincialis Carmelitarum Halberſtadienſium*, cujus meminit Lutherus *Lib. II. ep. p. 161. b.* qvanqvam is noctu a graſſatoribus qvibusdam cæſus eſt, ſed inſtinctu, ut credebatur Sacerdotum.

Addit.

§. CLX.

E ſcriptis Lutheri præter illa, qvorum mentio facta eſt, hoc anno 1523. etiam alia qvædam prodierunt, tractatus, puta, *de abominatione*

Digitized by Google

1523. *canonis Miſſæ* Germanicus. Qvanqvam enim inter acta 1524. referatur *Tom II. Alt. f. 841.* prius tamen editum fuiſſe conſtat, *d. l. f. 492.* & verſio ejus Latina *Tomo II. Wittenb.* publicata habetur. *Ad eqvites ordinis Teutonici* ob impudicitiam male audientes *paræneſin* d. 28. Mart. 1523. Lutherus compoſuit, qvæ habetur *Tom. II. Altenb. f. 293.* eaqve in Boruſſia effectu non caruit, ut poſtea narrabitur. Præterea, qvæ occaſione monſtroſorum partuum in adverſarios luſit, ut & Melanchthon *Tom. II. Alt. f. 396. & ſeqq.* qvæ etiam Latine verſæ habentur *Tom. II. Witt. f. 425. & ſeqq.* Dogmatica qvædam & moralia *de definitione & natura fidei, de damnatione hominum, qvi fide* carent, de *matrimonio* & *de continentia. In Cap. VII. Ep. I. ad Corinth.* item *de uſuris*, eodem anno ſcripta, & primariis qvibusdam ex nobilitate Miſnica dedicata extant *Tomo II. Alt. f. 345. 349. 365 383.* Editæ etiam ſunt hoc anno ejus *conciones in Epiſtolas divi Petri*, itemqve *Judæ*. Vide *Tom. II. Alt. f. 405. 464. 486.* plenæ egregiis explicationibus & admonitionibus. Erat Olsnitii in Variſcis ſive Voigtlandia, qvi ſpecie Evangelicæ prædicationis populum ad vim concitabat; hoc comperto, Lutherus Senatum d. 4. Decembr. ab omni violentia dehortatus eſt, verbo, non manu veritatem propagari debere contendens, & adverſus renitentes precibus ſe pugnaturum minatus. At datis paulo poſt ad miniſtrum qvendam Electoris literis, autor fuit, ut violento homini & aliqvibus ejus ſeqvacibus manus injicerentur, turbas enim ferri non debere *Tomo II. Alt. f. 366.* Nec defuere, qvi Lutherum hoc anno libris & tractatibus infeſtarent, inter qvos doctiſſimus absqve dubio habendus eſt *Johannes* ille *Fiſcher*, Roffenſis in Anglia Epiſcopus, qvi non ſolum asſertiones theſium Lutheri refutavit, ſed & poſtea an. 1525. contra eun-
Addit. dem pro Rege ſuo calamum ſtrinxit, a qvo tamen malam gratiam reportavit, ut notum eſt.

§. CLXI.

Pertinet ad hunc annum 1523. *Bulla Adriani de canonizatione Bennonis Epiſcopi Miſnenſis* d. 31. Maji 1523. data; Ad eandem obtinendam Johannes Schleunizius tunc Miſenæ Præſul, Romam ipſe profectus erat, Imperatoris Caroli, fratrisqve Ferdinandi, tum Alberti Moguntini & Magdeburgenſis Archiepiſcopi, Matthæi Cardinalis Salisburgenſis, itemqve Principum, qvibus Miſena ſuberat, Georgii & Henrici Saxonum, ſyſtaticis & commendatatiis literis magnifice inſtru-

ctus,

ctus. Multis vero annis negotium hoc Romæ tractatum fuerat, ad 1523.
qvod etiam Fridericus Elector cum Johanne fratre legatos miſerant;
ut tradit Fabricius *Annal. Urbis Miſn. in an. 1524.* nec confectum forte
fuiſſet, niſi cauſa Lutherana novum attuliſſet momentum. Publicavit diploma Epiſcopus d. 7 Septembr. in qvo ut præcipuum meritum extollitur, qvod Benno ſolus Gregorio VII. Papæ paruerit, Imperatorem Henricum IV. & qvi ei fidus erat, Marchionem Miſniæ excommunicans, cum univerſi Germaniæ & Galliarum Epiſcopi (hæc ſunt verba diplomatis) Imperatori adhærerent. Dein miracula, qvæ vivus patravit, enarrantur, v. g. qvod claves Eccleſiæ, Imperatori ejusqve Legatis occluſæ, in Albim projecerit, qvæ poſtea in piſcis ventre repertæ & Epiſcopo reſtitutæ fuerint: qvod fluvium illum ſicco trans ierit pede: vinum ex aqva fecerit: fontem pulſu pedis ex terra elicuerit: uno tempore in duobus locis Miſſas celebraverit: Marchioni alapam infligenti mortem poſt annum prædixerit, ſecuto eventu: Nec pauca ejus facta poſt mortem referuntur, inter qvæ eſt, qvod Gvilielmo Marchioni in ſomno apparens oculum eruerit. Lutherus occaſionem inde arripuit, hanc apotheoſin (ita enim vocabatur) cum ſeqventi anno ſolenniter peragenda eſſet, vehementer inſectandi. Edidit itaqve poſtea tractatum Germanicum, qvem inſcripſit *contra novum idolum & veterem Dæmonem Miſnenſem. Tomo II. Alt. f. 780. & ſeqq.* Proteſtatur autem primo, ſe de *Bennonis* ſanctitate & ſalute nihil definire: etenim ſi ſalvus ſit, nihil ejus beatitudini per Pontificis elogium accedere, ſin minus, nullum afferri levamentum: inde hypocriſin Papæ (jam mortui) taxat, qvod inimicus verbi divini & perſecutor fidelium fuerit, ejus enim auſpiciis *Auguſtinianos Bruxellæ* concrematos eſſe. Maxime vero & Magiſtrum illum (ut loqvitur) Adrianum, & qvicunqve ceremoniam apotheoſeos procurent, ob ſummam culpat imprudentiam. qvod ex ea potiſſimum ratione Bennonem extulerint, qvia Pontifici adverſus Imperatorem adhæſerit in lite, qvæ ad religionem non pertinebat, & qva Pontifici ſolum poteſtas ſecularis & opes qværebantur, Imperatori & Germaniæ damnum & ignominia. Cætera Bennonis miracula vel pro figmentis vel pro Diabolicis illuſionibus habet, qvædam plane improbat, illud maxime, qvod Marchioni oculum eruerit. Fruſtra ſumtus in ceremonias illas impendi, ait, & veris ſanctis, id eſt, piis Chriſtianis & egentibus rectius

Digitized by Google

I. §. 161.
1523. erogari debere. Certo autem ſcire non poſſe, an ſancti ſalviqve ſint, qvi pro talibus in Eccleſia celebrantur, nec Adrianum, qvi precibus a Deo petiiſſe ſe in Bulla ſcribit, ne in Canonizatione hac erret, certum eſſe potuiſſe, an exauditus a Deo fuerit; addit argumenta adverſus panegyricos, qvos Miſnæ recitandos eſſe non dubitat, & dicta Scripturæ, qvibus abuti concionatores pro laude & cultu Sanctorum ſolent, a perverſo ſenſu liberat. Reſpondit huic ſcripto Emſerus magna cum acerbitate, & ſolennitatem, fruſtra ringente & diſvadente Luthero, ingenti concurſu populi nihilominus peractam fuiſſe jactat, perpetuamqve futuram ominatur; in qvo tamen manifeſto falſus eſt, cum poſt mortem Georgii Ducis iſta omnia in ventum & fumum abierint. Ipſa canonizationis ſolennitas XVII. Calend. Jun. celebrata, ut ſcribit Fabricius, aliis religioni, aliis joco & riſui erat. Aderant cum Georgio & Henrico, eorumqve filiis, Adolfus Epiſcopus Mersburg. Comites tres & multi ex Nobilitate. Erecta Bennoni ex marmore ophitino, (qvod haud procul Miſna eruitur) tumba, poſt annos qvindecim dejecta fuit. Fabric. *d. anno 1524. & 1539.*

Mors Adriani VI. accidit d. 24. Septembr. 1523. vix primo Pontificatus anno peracto. Pallavicinus ei *Lib. II. cap. 9.* elogium dat *optimi Sacerdotis, ſed Pontificis revera mediocris.* Ait, *illum apud populum ob temporum iniqvitatem infra mediocritatem, ante evectionem ſupra meritum a Cardinalibus æſtimatum, adepta dignitate, ſupra noxam inviſum, poſt mortem ſupra modum culpatum fuiſſe:* Ab infamia tamen avaritiæ, qva maxime laboraverat, abſolvit, cum *ne tria qvidem aureorum millia in arca ipſius reperirentur.* Retulit Joh. Wolffius in memorabilia ſua *Tom. II. f. 191. edit. vet. f. 199. edit. nova* epiſtolam *Batti Parmenſis* ad *Hieronymum Saulium*, in qva Hadriano non avaritiam ſolum incomparabilem & duritiem odioſiſſimam impingit, ſed & ſuſpiciones refert de obſcœnis voluptatibus, & de Magia, qvæ ex metallorum transmutandorum curioſitate fortaſſis conjectabatur; eruditionem & parſimoniam commendat.

§. *mmm.*

Clemens VII. ſucceſſerat Adriano VI. ante aliqvot menſes mortuo. Miſit hic Legatum Cardinalem

Digitized by Google

lem Campegium, *non meliori, qvam Adrianus ſucceſſu. Nam etſi Principes Luthero clam addicti nondum tamen aperte contra Eccleſiam Romanam prorumpentes, magno eum cum bonore excepturi extra urbem proceſſiſſent, rogabant tamen, ne introitum ſolitis ceremoniis, ſignisqve dignitatis ſuæ adhibitis, facere vellet, metu ne plebs maximam partem Lutherana ei inſultaret. Intravit itaqve veſtitu iter facientis, & poſtea in conſeſſu Principum & civitatum auditus eſt. Ibi poſteaqvam magna eloqventia & efficacia, mala, qvæ Imperio imminerent, expoſuiſſet, niſi ignis per Lutheri hæreſin in Germania excitatus prompte extingveretur, flagitare cœpit executionem Bullæ Leonis, & Edicti Imperatoris contra Lutherum, nihil commemorans de Concilio, qvod in Comitiis proximis poſtulatum fuerat, qvodqve Clemens bonis rationibus neqve debere, neqve poſſe eo tempore convocari exiſtimabat. Qvod vero ad centum Gravamina attinet, promiſſa dedit, remedium iis allatum iri, dummodo qvidam articuli manifeſte ad deſtructionem Pontificis veterumqve Eccleſiæ jurium tendentes, reſecarentur. Facile deprehenſum eſt, partem Lutheranam in hoc conventu prævalere. Nam etſi Legato adſtipularentur Archidux Ferdinandus, Frater & Vicarius Imperatoris, & Bavariæ Duces, tum Cardinalis & Archiepiſcopus Salisburgenſis & Epi-*

Cochlæus ad hunc annum.

1524. *Epiſcopus Tridentinus cum novem aut decem aliis, & Legatus Caroli Imperatoris de executione Edicti VVormatienſis, qvod tamen omnino ſervandum eſſet, tamdiu retardata, valde qvereretur: obtinuerunt tamen reliqvi Principes & Deputati civitatum Imperialium, qvæ maximam partem jam Lutheraniſmo infectæ erant, ut pacis cauſa aliqvid*
d. 18. April. *concedendum eſſe prætexeretur, &* decretum *aliud conderetur, in qvo, ut in priori ſtatuebatur, neceſſe eſſe, ut Papa conſentiente Imperatore, Concilium in Germania convocaret, in qvo diſſidia in plurimis religionis articulis, ob Lutheri doctrinam enata, componerentur; interim proximo Martini Feſto novus conventus Spiræ haberetur, ubi examinatis intermedio tempore Principum cura in ſingulis provinciis per Doctores idoneos operibus Lutheri, & qvid ex illis retinendum aut rejiciendum videatur, communi conſenſu ſtatueretur, qvod credendum faciendumqve eſſet, usqve ad deciſionem Concilii: deliberaretur etiam, an mitigari qvædam ex centum Gravaminum adverſus curiam Romanam & Clerum Germaniæ articulis poſſent. Tandem jubetur, ut Imperatori obſeqvium præſtaretur, & Principes edictum VVormatienſe obſervare tenerentur, qvatenus poſſent; hæc enim clauſula adjecta fuit, ut liberum eſſet nihil præſtare, qvemadmodum accidit. Nunqvam major contradictio adverſus decreta*

Digitized by Google

creta comitialia facta eſt. Repugnarunt non ſolum Legatus & Papa, aperte conqveſti, qvod Laicis poteſtas fieret de dogmatibus judicandi, publicata jam tanta cum ſolennitate S. Sedis ſententia. 1524.

§. CLXII.

De *Julii Medicei*, qvi in locum Adriani d. 19. Novembr. 1523. ſuffectus eſt, & *Clementis VII.* nomen ſumſit, natalium defectu, deqve ejus vitiis & virtutibus multa eſt autorum diſceptatio, ut & de artibus, qvibus in ſolium Pontificatus aſcenderit. Nec Pallavicinus omittit, qvibus illum adverſus Pauli Veneti judicia tueatur, maxime ut culpam non convocati Concilii ab eo vel amoveat, vel excuſando leviorem faciat, Pontifices autem ſupra leges evehat. Vide *Lib. II. Hiſtor. Concil. Trident. cap. 10. num. 2. & ſeqq.* Richerius ſupra memoratus *Lib. IV. part. II.* Lutheraniſmi augmenta Pontificatui Clementis aperte imputat: dicit enim, ab Adriani inſtituto diſſentientem, ne Pontificiam Majeſtatem in periculum mitteret, aut mores aulæ reformationi ſubjiceret, Concilii celebrationem perpetuo impediviſſe. Noviſſime Varillaſius, in *hiſtoria arcana Medicea*, & in *Francifci I. geſtis*, de Clemente prodidit, qvæ ſatis oſtendunt, Scriptores qvi perfidiam, aſtutiam & avaritiam hominis non tacuerunt, de vitiis ejus minora vero tradidiſſe, ut adeo autor *vita Georgii Frundsbergii*, qvi liberius qvam alii Clementem taxavit hoc teſtimonio non parum juvetur. In Comitiis initio anni 1523. Norimbergæ habitis, cum conveniri de qvibusdam non potuiſſet, dies 13. Julii ad iterandum conventum indictus erat, ſed legatis a Cæſare ex Hiſpania non adventantibus, paucisqve Procerum comparentibus, prorogatio alia in menſem Decembrem ſecuta eſt, Legatusqve cum Cæſareis mandatis adfuit Johannes Haunartus, Burggravius Limbeccenſis, D. Jacobi Eqves, Conſiliarius Imperatoris, & Secretariorum primarius. Tractatum ibi fuit de Regimine, Norimberga (ex urbe Lutherano dogmate jam repleta) Eſlingam (qvæ parva ſed Imperialis ſeu libera urbs eſt, intra terminos Wurtenbergici ducatus, tunc

Digitized by Google

a Ferdinando, Cæſaris fratre poſſeſſi) transferendo, ſumtuum dimidiam partem Cæſare ex Auſtriacis & Burgundicis provinciis in ſe recipiente. Deliberatum etiam de auxiliis Hungariæ Regi ferendis, & contributione ad perpetuum contra Turcos bellum; de qvo capite Proceres antiqvæ libertatis Germanici populi memores, absqve conſilio, ſubditorum ſuorum nihil definire, ſed (decretis interim modicis ſuppetiis) ante omnia cum iis conſultare voluerunt: Vide *Receſſ.* §. Weiter nachdem unſer Stathalter/ ꝛc. De religione qvid actum fuerit, apud autores, Sleidanum maxime, ſatis prolixe narratum invenitur, juſto brevius apud Maimburgium. Nihil hic de Pontificis calliditate refert, qva Legato, Laurentio Compegio Cardinali, Epiſcopo Bononienſi mandaverat, ut centum gravaminum exhibitionem Pontifici defuncto factam diſſimularet, nec niſi privatam eorum notitiam fateretur. Non negat id Pallavicinus *d. cap. X. num. 9. & 10.* Maimburgius etiam omiſit literas Friderico Electori a Clemente humaniſſime ſcriptas d. 7. Decembr. 1523., qvas Rorario, de qvo ſupra dixi, perferendas tradidit. In his nihil de Luthero memoratur, ſed petitur, *ut Elector fidem Legato habeat, eum benigne excipiat, ipſe vero ad Comitia veniat & ita ſe gerat, ſicut nobilitatem ſive familiam ejus deceret, qva tot Romanos Pontifices & Pontificum advocatos Cæſares dediſſet.* Extat *Tomo II. Lat. Jen. fol. ult. Witteberg. fol. 444.* At non minus blandas & prolixiores Legatus ipſe attulit d. 15. Januar. 1524. datas, qvæ habentur *Tomo II. Wittebergenſ. fol. 444.* Cum vero is d. 14. Februar. ad Comitia veniſſet, jam domum profecto Friderico, non ſolum Pontificias literas ei miſit, ſed & ſuas addidit d. ult. Februar. 1524. datas, in qvibus modeſte qvidem & blande, apertius tamen Electori mentem Pontificis expoſuit, ad excitandum adverſus novatores & plebis audaciam ejus animum, vulgato illo totiesqve recocto argumento uſus, fore, ut qvi eccleſiaſticum ordinem contemſerint, etiam adverſus Principes ſint inſurrecturi. Cæterum eo tendebat tota Campegii negotiatio & ſollicitudo, ut licet de pace & moderatione multa diceret, nihilominus adverſus Lutherum ejusqve doctrinam, ſecundum formulam Wormatienſis edicti procedi vellet; qvanqvam ſatis appareret, id ſine belli periculo fieri non

poſſe.

Digitized by Google

poſſe. Dein omnem ingenii vim exercuit, ut deſideria de Concilii convocatione & de reformatione defectuum, qvæ in centum gravaminibus propoſita fuerant, eluderet. Detonat hic denuo Pallavicinus in gravamina iſta, per qvæ putat omnem Eccleſiaſtici Ordinis libertatem a Deo & Eccleſia conſtitutam, totqve Principum piis legibus confirmatam everti. Indignatur ſpeciatim qvod iisdem pœnis criminum Clerici ſubjiciantur, qvibus Laici. Sed neqve diſcrimen aut gradus excludebant gravaminum autores, nec omnem & decentem, ſed nimiam libertatem & exemtionem Reipublicæ damnoſam, & Chriſti miniſtris minime convenientem, improbabant, aut intra legitimos cancellos redigi optabant. Verum ut ex Pallavicino didiſcimus, fixum erat Pontifici, idqve Legatus in privatis colloqviis ſatis inculcabat, nihil concedere Germanis, potiusqve pati, qvæ eventura eſſent, qvam ſuo conſenſu, aut aliqva moderatione poſtulatis illorum annuere. Metui enim Romæ dicebat, ne eadem, qvæ Germanis indulgerentur, etiam cæteræ nationes extorqverent; animarum vero periculum, qvod erumpente apertius ſchiſmate oſtendebatur, tanta jactura dignitatis & opum redimi debere negabat, cum verendum eſſet, ne impetratis iſtis alia atqve alia proponerentur, nullusqve poſtulandi finis eſſet. 1524.

§. CLXIII.

Decretum inde Comitiale d. 18. Aprilis conditum, Saxonis, qvi tamen ante Legati adventum abierat, pertinaciæ imputat Pallavicinus, & qvaſi a ſolis Lutheranis profectum exagitat, mutilum etiam a Sleidano relatum eſſe qveritur *d. l.* §. *14.* Sed longe imperfectius a Maimburgio decreti tenor refertur, neqve oſtendi poteſt, qvid Sleidanus in detrimentum Romano Catholicorum, ex decreto iſto omiſerit. Qvæ enim Pallavicinus deducit, interpretamenta ſunt, ab ipſius præoccupatione dependentia. Conſcripta vero decreti formula eſt, Cæſaris, ejusqve vicarii Ferdinandi Fratris, & Haunarti Oratoris, Electorum, Principum, Prælatorum, Comitum & Statuum Imperii nomine. Summa eſt, Status ad Cæſaris poſtulata de ſervando edicto Wormatienſi, qvod utpote cum conſenſu Statuum conditum, omnino exeqvendum eſſe urgebat Orator, reſpondiſſe, ſe ut

1524. fidelia Imperii membra decet, id præſtituros eſſe, qvantum poſſint, ſpeciatim, qvæ de non edendis famoſis libellis & picturis, & contra Typographorum licentiam conſtituta eſſent; qvod ſi moleſtiæ aut impedimenta ſuborirentur, ad Regimen Imperiale recurſuros, cui mandatum eſſet remedia adhibere. Ex his nimis laxe colligit Pallavicinus, univerſalem Germanorum Principum voluntatem in execranda & extirpanda Lutheri hæreſi perſtitiſſe, aliud indicat addita clauſula, *qvantum fieri poſſit*, qva veritati Evangelicæ conſulebant, ut eventus docuit. Poſtea unanimiter Concilii citiſſime convocandi neceſſitas aſſeritur, modus vero in Comitiis proximis, ad qvæ habenda diem Martini, locum Spiræ indicunt, definiendus promittitur. Inter libros qvorum contenta excerpi deberent, Lutheri ſcripta non nominantur, ſed generatim novorum doctorum & librorum compendium a delectis ad id ex Procerum, eorum maxime, qvi Academias habent, conſiliariis, viris doctis & probis, componi debere ſtatuitur, ut bona a malis ſeparari poſſent. Repetitur deinde, qvod Pallavicinus & Maimburgius in recenſendo decreto reticere non debuiſſent, totidem verbis, qvod in Edicto priorum Comitiorum d. 6. Mart. 1523. ſtatutum fuerat, nempe ut interea Evangelium verbumqve Dei juxta ſenſum & interpretationem ſcriptorum ab Eccleſia approbatorum ſine tumultu & ſcandalo prædicetur. Deniqve de gravaminibus, qvæ vel contra ſedem Romanam, vel adverſus Eccleſiaſticos in Germania (duo enim hæc diſtinctim memorant) a Statibus ſecularibus in nuperis Comitiis exhibita fuerint, decernitur, ut delectis illis, ad excerpendos libros denuo traderentur, ad inveniendam viam, ut loqvuntur, tolerabilem (eine leidliche Bahn) de qva poſtea in futuris Comitiis relatio Cæſari & Statibus fieri, & certi aliqvid ſtatui poſſet. Concluſa iſthæc, anteqvam publicarentur, cum Campegio communicata vehementer ei diſplicuiſſe, paucis innuit Maimburgius, ſed ex Pallavicino fuſius diſcitur *dicto Libro II. cap. 15. num. 19.* De Concilio qvidem ſpem aliqvam fecit Legatus, ſuam præſertim operam ad id procurandum apud Pontificem offerens, ſed examen qvod Spiræ inſtituturi erant, ſumme improbabat: de gravaminibus etiam adverſus Eccleſiaſticos ſuperfluam dictitabat deliberationem fore, cum ſibi ſatis eſſet autoritatis ad defectus illos corrigendos; at qvæ Pontifi-

cem

Digitized by Google

cem attinent, de iis per Oratores Romam miſſos cum illo commode tractari poſſe. Sed non attentis Legati contradictionibus decretum locum habuit, & edicta ad omnes Imperii Status edita fuerunt, adſcripto eodem qvi in decreto legitur die 18. April. & ſervatis plerisqve ejus verbis, niſi qvod pro affectu ſcribentium, Lutheri nomen expreſſum fuit, qvod in decreto diſſimulatum erat; omittitur etiam juſſio de prædicando Evangelio ſecundum ſacras Literas. Narrat inde pluribus Pallavicinus, ut Pontifex decretum illud ægerrime tulerit, utqve, habita deliberatione, Reges Angliæ & Luſitaniæ, qvibus maxime fidebat, incitaverit, ut Germanos ab inſtituto dehortarentur, & refragantes a commerciis excluderent, qvod poſtremum tamen non obtinuit. Campegio poſtmodum mandavit, ut Catholicos, Eccleſiaſticos maxime, Germanorum Principes, a cæteris ſepararet, & difficultatem convocandi Concilii oſtenderet, qvia pacem prius Chriſtianarum gentium firmari oporteret; deniqve negotium illud Romam rejiceret. Gravamina jam concilio Lateranenſi ſublata eſſe ſtatuebat Papa, aut ſi qvæ ſuperſint, in congregatione Romæ ad id ſtabilita, tractari debere. Cum Saxoniæ Electore, qvia verborum blanditia nihil efficeretur, viſum eſt ſevere procedendum, ut pro hæretico habitus ſeptemviratu dejiceretur. Hæc ex Aleandri conſilio, qvi prolixum commentarium de illis rebus ad Pontificem miſerat, ut Pallavicinus refert, ſed Fridericus minas machinasqve has morte ſua, ſeqventi anno ſecuta, prævenit, ut dicemus. Cæterorum conſiliorum ſucceſſum, & qvid apud Cæſarem Pontifex effecerit, poſtea videbimus. 1524.

Addit.

§. CLXIV.

Interfuit his Comitiis *Albertus Brandeſburgicus*, Ordinis Teutonici in Boruſſia magnus, qvem vocabant, Magiſter, qvi inter Eccleſiaſticos Principes Germaniæ poſt Archiepiſcopos locum habere ſolebat: ſed is jam Lutheri doctrinæ aures præbere cœperat, inqve ea conciones Andreæ Oſiandri Norimbergæ audiens confirmatior fiebat. Extat Lutheri ad Albertum epiſtola, in Comitiis per Spalatinum oblata, in qva ad qvæſtiones aliqvas de Pontificia poteſtate interrogatus reſpondet: Negat nempe Eccleſiam ſuper Petrum aut Papas eſſe ædificatam; verum Epiſcoporum munus ex Apoſtolicis dictis explicat;

 leges

Digitized by Google

leges Pontificias, qvatenus ad ſalutem neceſſariæ venditantur, vel divinum jus mutant, ſpeciatim prohibitione & diſpenſatione de matrimoniis, oppugnat, concludendo, nihil a Papa omnibusqve miniſtris verbi tractari debere, niſi myſteria Dei, verbum vitæ, doctrinam fidei, nec qvicqvam geri ſecundum arbitrium cujuscunqve citra verbum Dei, *ſubjectus enim eſt* (ait) *Deo & verbo ejus, licet uſu jamdudum ſeſe extulerit ſuper omnem Deum, qvi dicitur & colitur 2. Theſſ. II. 4. &c.* Vide *Lib. II. Ep. p. 176. & ſqq.* Eodem tempore ad Spalatinum, qvi cum Electore in Comitiis erat, Calend. Febr. ſcribens, optare ſe teſtatur, ut in Comitiis alia curarentur, qvam Evangelii cauſa; nuntiat progreſſum doctrinæ Uratislaviæ, Tiguri, ſed maxime in Livonia & in Boruſſia, ubi (ut hæc obiter inſeram) *Georgius Polentius* (a Polentʒ) ex familia in Miſnia & Luſatia nobili ortus, Epiſcopus Sambienſis, Brismanni, a Luthero miſſi, inſtructione, primus omnium Epiſcoporum emiſſo ad Parochos diplomate d. 28. Januar. 1524. Lutheri libros legendos commendavit, & baptiſmum lingva patria adminiſtrari juſſit. Edidit ejus edictum Lutherus, ſimulqve aliud, cui cenſuras addidit, contrario plane ſenſu, a Mauritio Warmienſi Epiſcopo publicatum *Tomo II. Lat. Wittenb. f. 452. & ſeqq.* Epiſtolam vero illam ad Spalatinum, qvam dixi, ita finit: *Videant aliqvando ſtulti Principes & Epiſcopi, non Lutherum, nihili hominem, ſed omnipotentem Chriſtum hæc agere.* Paulo poſt Hausmanno d. 2. poſt Jud. ſcribens, nihil contra ſe Norimbergæ decretum eſſe nuntiat, & periiſſe ibi miſera apoplexia a Deo perculſum Cancellarium Trevirenſem, qvi biduo ante mortem in convivio gloriatus fuerat, ante feſtum Martini abolendum fore ferro Lutheranum negotium *d. l. p. 184.*

§. *nnn.*

Sed & Lutherus ipſe decretum id valde reprehendit, qvanqvam in effectu pro eo faceret. Imprimi igitur illud & ubiqve divulgari curavit, addito virulento ſcripto in ſpeciem adverſus Principes,

Digitized by Google

pes, qvi id publicaverant; gnarus tamen injurias atrociſſimas, qvibus utebatur, non niſi in Catholicos recaſuras, nec has de ſe ullo modo intellecturos eſſe, ſuarum partium Proceres. In libello illo contradixiſſe ſibi ipſis, ait, decreti autores, ejusqve partem unam per alteram deſtrui. Nec negari poteſt, cum ratione illum hæc dixiſſe. Si enim edictum VVormatienſe, qvo Lutherus hæreſeos damnatus eſt, executioni mandari deberet, ut Norimbergæ decretum fuit; cur libri ejus Spiræ examinandi forent, & disqvirendum, bonine eſſent an mali? Qvod ſi hoc examen doctrinæ ejus fieri deberet, cur condemnandus & puniendus eſſet, anteqvam examen fieret.

§. CLXV.

Negare eqvidem nolo, magna vehementia uſum eſſe Lutherum, cum exemplum Mandati, qvod finitis Comitiis, uti ſupra innui, ex Regimine Norimbergenſi ad Status Imperii d. 1[illegible] April. emiſſum fuit, a Comitibus Mansfeldenſibus nactus eſſet: Non enim hoc ſolum, ſed & ſævum illud Edictum Wormatienſe anni 1520. d. 8. Maji publicatum edidit, & ut invicem pugnent, oſtendit. At Wormatienſi etiam gloſſas marginales, ſicut & utriqve prologum & epilogum addidit, in qvibus *beſtias* & *furioſos* & *ſtolidos* vocat, qvi Wormatienſe edictum executuri, qvaſi gigantes cœlo bellum inferre velint; Cæſarem etiam, qvod ſe *fidei Catholicæ defenſorem* jactet, & Angliæ Regem atqve Hungaros eundem titulum ſibi arrogantes irridet, imo adverſus Turcos nec arma arripi, nec pecunias ad bellum conferri conſultum putat, cum ſub his Principibus nullus ſperari poſſit ſucceſſus. Denuntiat etiam certo certius impendentem horribilem aliqvam tempeſtatem & procellam Germaniæ, nullo pacto, ſi per-

1524. ſi pergant Deum irritare, declinabilem; (qvæ prædictio mox ſecuto bello ruſtico veriſſima fuiſſe apparuit.) Se vero mortem, ſcribit, non paveſcere, & confirmatiori qvam olim eſſe animo; neminem enim ſibi nociturum eſſe confidit, niſi Deo permittente; tandem ſi hoſtium manibus pereat, perinde æſtimare, ac ſi a lupis vel apris dilanietur, ſemel ſaltem occidi poſſe, & credere, mortem ſuam adverſariis exitio fore. Extant hæc Germanice ſcripta *Tomo II. Altenb. f. 762. ſeqq.* Latine autem verſa *Tomo II. Witteb. f. 444. ſeqq.*

§. 000.

Ita illi ipſi, qvi decretum Norimbergæ fecerant, ejusdem cauſa in partes diſtracti ſunt. Catholici juſto metu, ne eo Lutherani ad hæreſin ſuam ſtabiliendam abuterentur, cum Legato ſub finem Junii menſis Ratisbonæ convenerunt, initoqve arcto fœdere d. 6. Julii publicari mandatum fecerunt, ut Edictum Imperat. adverſus Lutherum ejusqve ſectatores exacte obſervaretur; ut nihil in adminiſtratione Sacramentorum, neqve in ritibus, præceptis & conſvetudinibus Eccleſiæ Catholicæ innovaretur; ut Sacerdotes, qvi uxores duxerant, & Monachi Apoſtatæ, ſecundum rigorem Canonum punirentur; ut Evangelium ſecundum interpretationem Patrum & approbatorum in Eccleſia Doctorum prædicaretur; ut qvi ex ſubditis ſuis VVittebergæ ſtudiis operam darent, intra tres menſes domum redire compellerentur, ſub pœna amittendorum bonorum, & qvod nunqvam ad beneficia Eccleſiaſtica ſint admitten-

tendi; ut nemo Lutheranus a Principe aliqvo proſcriptus, in alterius ditione reciperetur; deniqve ſi cui fœderis bujus cauſa vis fieret, ut cæteri omnes ſumma ope auxilia ferrent. Eodem tempore, ut aliqvo modo qverelis circa abuſus Eccleſiaſticos, & inde exorta incommoda ſatisfieret, Legatus, conſentientibus Principibus conſtitutionem, triginta qvinqve articulos continentem, emiſit ad mores Cleri corrigendos, & abolendas aut minuendas exactiones qvasdam, qvibus fideles in rebus ad religionem pertinentibus onerabantur. Sed qvia nihil ſtatuebatur de veris aut prætenſis curiæ Romanæ abuſibus, de qvibus in centum Gravaminibus a Principibus ad Papam miſſis vel maxime agebatur, Lutherani anſam arripuerunt, ut animos hominum ſuarum partium tanto acrius adverſus Romam irritarent. Cæteri qvoqve Principes, qvi a Legato in Comitiis Norimbergenſibus diſſenſerant, ægerrime ferebant, qvod tam exiguus collegarum numerus ſeparatione facta auſus eſſet, Ratisbonæ leges componere, qvæ non niſi in univerſali totius Imperii conventu communiqve conſenſu ſtatui debuiſſent. Civitates igitur Imperii, qvæ fere omnes Luthero adbærebant, occaſionem inde commodam, ut ſibi videbantur, nactæ, ut non minus qvam Principes Catholici conventum baberent, deputatos Spiram miſerunt, ibiqve decreverunt, ut qvali-

1524. *bet per doctores ſuos maxime idoneos, articulos Confesſionis conſcribi faceret, & ex iis omnibus bene examinatis Spiræ in Comitiis proximis una conficeretur confesſio, ab Eccleſiis univerſis recipienda, donec Concilium liberum, qvod in Germania habendum deſiderabatur, aliter ordinaret. Sed deſtinata hæc omnia conciderunt, allatis literis Caroli Qvinti d. 15. Jul. ad Ordines Imperii, ex Burgis Hiſpaniæ urbe, magna cum ſeveritate datis. Valde enim iratus ob acta Norimbergæ, jubebat, ut edictum VVormatienſe obſervaretur, & conventu Spirenſi, qvem Norimbergæ decreverant, abſtineretur. Poſtremo huic mandati capiti obtemperatum fuit, ſed quoad primum, ii, qvi ex Principibus & deputatis Luthero favebant occaſione ſumta a clauſula Receſſus Norimbergenſis, Ferdinando Archiduci, qvi literas Imperatorias miſerat, reſponderunt; invenire ſe in civitatibus provinciisqve ſuis impedimenta executioni edicti VVormatienſis inſuperabiliter obſtantia.*

Vide Pallavic. l. 2. c. 10. ſub fin.

§. CLXVI.

Anteqvam Campegius Norimberga diſcederet, inter Epiſcopum & Legatos civitatis Argentoratenſis *de Sacerdotum conjugatorum* cauſa cognitionem inſtituit, excuſante Sacerdotes Senatu, qvod concubinatui ab Epiſcopis permiſſo matrimonia prætuliſſent. At Legatus, etſi improbaret Epiſcoporum Germanorum morem, qvod accepta pecunia ſacerdotibus ſcortationem permitterent, multo tamen gravius peccari dicebat, ſi Sacerdotes fierent mariti, qvam ſi plurimas domi meretrices alerent. Hæc & alia apud Sleidanum *Libro IV.* leguntur coram Legato acta, eo tamen effectu, ut reformatio in urbe illa

Digitized by Google

illa nihilominus procederet, & Sacerdotes impune mariti eſſent, etſi Regimen etiam Imperiale conatibus illis obſiſteret. Recordor hac occaſione, cum lego, qvæ Campegius Germanis Epiſcopis objecit, eorum, qvæ in hiſtoria Hiſpanica obſervavi, ab *Epiſcopo Gerundenſi* ante Lutheri tempora ſcripta, unde apparet, in illis etiam regionibus, invitis Epiſcopis, populi ſtudio non permiſſum modo, ſed & injunctum Parochis concubinatum, eoqve remedio pudicitiæ mulierum proſpectum fuiſſe. Verba autoris *in Paralipom. Lib. II. in fin.* hæc ſunt, nimium qvidem aut ridiculum zelum præ ſe ferentia: *Refert Strabo Lib. III. de orbis ſitu, qvod Gallaci Hiſpaniæ populi olim nullum habuerint Deum, qvod Biſcajæ usqve ad hæc tempora perdurat, qvæ regio intra Gallaciæ fines ſita eſt, & licet ejusdem incolæ Chriſtianæ religionis cultores appellentur, ab illis tamen nullum venerari coliqve Deum certum eſt, ſolumqve Chriſtianam religionem labiis profitentur. Apud illos Presbyter nullus recipitur non habens concubinam. Arbitrantur enim neminem poſſe a carnalibus continere. Qvod cum non poſſent, dicunt neceſſe eſſe, Presbyteros ad Parochianorum uxores converti.*

§. CLXVII.

Porro qvod ad Conventum Ratisbonenſem a Campegio habitum attinet, qvam pie & qvo Eccleſiæ emolumento Pontificium iſtud conſilium captum fuerit, expendendum candidis, etiam ex adverſa parte viris, defero. Præſtitiſſet ſane, bona fide agi, & de corrigendis erroribus & abuſibus ſerio cogitari, qvam omnem ſalutaris & ſolidi remedii ſpem extingvi. Hic enim conventus apertum ſchiſmatis initium, & qvaſi claſſicum fuit. Agnoſcebant qvippe adhuc omnes Germaniæ Ordines (diverſo licet aliqvantum gradu, nec ſine dubitatione) Pontificem pro capite Eccleſiaſtico, nec ſpem de reformatione penitus abjecerant; ſed hac per violenta conſilia, & ludicram potius qvam ſeriam defectuum emendationem, penitus præcipitata, non potuit non immane illud ſchiſma erumpere. Pauci autem erant, qvi cum Legato ſeceſſerunt. Ex Eccleſiaſticis *Archiepiſcopus Salisburgenſis* & *duo Epiſcopi*, novemqve aliorum Legati: Ex Politicis *Ferdinandus Auſtriacus* & *Bavariæ Duces duo*. Qvanta igitur pars erat qvæ negligebatur? omnes nempe ad Rhenum, omnes Saxoniæ ſuperioris

Digitized by Google

I. §. 167. 1524. & inferioris, omnes Weſtphaliæ, multi Franconiæ Ordines, Civitates univerſæ. At qvam exigua, frigida & infida pleraqve ſunt, qvæ Legatus pro reformatione venditabat. Ita certe Pauli Veneti de conventu hoc judicium ſolidiſſimum eſſe apparet, & fruſtra a Pallavicino *Lib. II. cap XI.* impugnatum. Inter rationes, qvibus Principes adverſus Lutheri dogmata incitabat Legatus maxima & præcipua habebatur, qvam ſæpius jam inculcaverant, fore nimirum, ut qvi Eccleſiaſticam poteſtatem ſprevissent, etiam civili refragarentur, idqve Pallavicinus eventu comprobatum eſſe ſecuto bello ruſtico exiſtimat, *d. Lib. II. cap. X. §. 28.* At eundem plebis motum etiam Lutherus prædicebat, qvem aliter evitaturi non eſſent Principes, niſi populo juſta petenti aliqvid indulgerent. Cui igitur parti culpa tribui majori jure poteſt? Huic ne, qvæ poſtulata ſua ad religionem ſpectantia tam validis ſtabilire poterat argumentis, ex jure divino puriorisqve Eccleſiæ exemplo depromptis, an illi, qvæ aliqvot ſeculorum errores pro legibus obtrudebat, & ſua manifeſto ſectabatur commoda, cum cæteri de damnis & oppresſionibus qvererentur? Sed callidiſſimi & oculatiſſimi homines cæcutiunt, cum adverſus lucis divinæ radios oculos obfirmant. De Cæſaris literis ad Status non ſine ratione poſſet dici, nec bono more nec ſalubri effectu ſcriptas fuiſſe; dum Pontifici ob cauſas mere politicas gratificaturus, everſum ibat, qvæ licet ſe abſente, præſidente tamen Fratre, & qvem miſerat, Legato, & conſenſu Ordinum rite decreta erant. Vidit hoc ipſe, ideoqve ut ex Pallavicino *d. c. X. §. 30.* diſcimus, trepide verſatus eſt, addito arcano ad Fratrem mandato, ut literas Principibus redderet, ſi obtemperaturos eos prænoſceret; retineret, ſi eos contemturos putaret: qva cautione infirmitas juris & poteſtatis ſatis denudatur. Ferdinandus vero deteriorem ſecutus eſt partem, cum publicatis literis autoritatem Imperatoris in diſcrimen miſit, nec qvicqvam impetravit, niſi ut Spirenſis conventus, qvi in Novembr. menſem Ordinum decreto indictus erat, intermitteretur: qvod facile tolerari poterat. Interim enim qvam enixe flagitabat Pontifex, qvamqve Cæſar toties fruſtra popoſcerat, Wormatienſis edicti executio, nihilominus in maxima Germaniæ parte ceſſavit, eiqve inſuperabiles difficultates a Principibus oppoſitæ ſunt.

§. ppp.

§. ppp.

Itaqve Lutherus ſecurum ſe VVittenbergæ ab Imperatoris fulmine eſſe videbat, qvod longe magis qvam Pontificium metuebat. Maxime vero eum exhilaravit, qvod apparebat non tantum poſt duos illos conventus Norimbergenſes, partium vires ſectamqve ſuam magna augmenta accepiſſe, & hanc, ex Saxonia ſuperiori per provincias Septentrionales propagatam fuiſſe, verum etiam in Ducatibus Luneburgico, Brunſvicenſi, Megapolitano, Pomerano, item in Archiepiſcopatu Magdeburgenſi & Bremenſi, in Civitatibus Hamburgenſi, VViſmarienſi, Roſtochienſi, totaqve ora maris Balthici, prorſus ſtabilitam eſſe. Chytræus Lib. 10. *Tranſiit qvoqve in Livoniam & Pruſſiam, ubi Albertus Brandenburgicus magnus Teutonici Ordinis Magiſter , ordinem & religionem, cui voto ad bellum contra infideles gerendum adſtrictus erat, deſerens, Lutheranus factus eſt, poſteaqve Sigismundo I. Poloniæ Regi, præſtito ei ratione Pruſſiæ Orientalis homagio, ſe ſubjecit, qva Ducatus titulo in Principatum ſecularem erecta fuit: qvo facto, Dorotheam, Daniæ Regis filiam uxorem duxit.* Addit.

§. CLXVIII.

De incrementis Lutheraniſmi ad hunc annum pertinentia pleraqve jam dixi, cum temporis ratio id exigeret; ſed eam parvi ha-

I. §. 168. § . 168. Enarrantur (anticipato licet tempore) incrementa illa in provinciis Luneburg. Brunſvic.

1524. ber Maimburgius, & ex ſeqventium annorum hiſtoria anticipat, qvæ de Ducatibus Germaniæ Lutheri religionem amplexis infarſit: cum tamen ne in ipſa qvidem Saxonia ante annum 1525. nempe poſt Friderici Electoris mortem, & ſuccedente Johanne fratre publice recepta ea dici poſſit, nedum in aliis, niſi uni Ducatui Bipontino hanc gloriam aſſeramus; qvod is primus inter omnes autoritate Principis ſui Ludovici Palatini jam anno 1523. Evangelicam religionem ſuſceperit, id qvod ſupra §. 82. breviter annotavi, & in Additionibus confirmavi. Seqvemur autem Maimburgii ductum, & de primordiis Reformationis in Ducatibus, qvos hic enumerat, agemus. *Luneburgenſem,* cujus aula Cellæ eſt, primum nominat Maimburgius. Ejus tunc Dominus erat *Henricus* Dux, Ottonis filius, ſed in Gallia apud Franciſcum Regem ſponte exulabat, cujus amicitiam patriæ & Caroli Cæſaris favori prætulerat. Hic genitis ex *Margaretha* Saxonica, Friderici Electoris ſorore (qvæ tamen religionis mutationi reſiſtebat, ut ex epiſtolis Lutheri *Lib. II. pag. 236. b.* apparet) filiis, *Ottoni*, *Erneſto*, & *Franciſco* ditionum regimen tradiderat. Ex his *Erneſtus* Cellæ reſidens conſenſu fratrum anno 1525. ad exemplum Johannis Electoris, qvi Friderico fratri ſucceſſerat, patrui ſui, reformandæ religioni incubuit, opera inter alios uſus *Martini Oudermarckii*, Paſtoris Cellenſis; qvem lineamentis faciei Luthero ſimillimum fuiſſe teſtatur, qvi utrumqve vidit, Chytræus. Neqve tamen celeriter aut vi egit, ipſaqve urbs Ducatus primaria Luneburgum paulo ſerius circa annum 1530. emendationem admiſit. Revocatus anno 1527. a Prælatis qvibusdam ex Gallia Pater Henricus, ut Filiorum inſtituto reſiſteret, ſed transactione cum his facta, in monaſterio Wenhuſen, qvod reliqvum habuit vitæ, peregit. In *Brunſvicenſi*, qvi ita ſpeciatim ab urbe primaria vocari ſolet, Ducatu, cujus aula *Guelferbyti* eſt, alius *Henricus*, *Junior* dictus, imperabat, de qvo plura dicenda in ſeqventibus venient. Hic favere Lutheraniſmo hoc anno 1524. cœpit, ut Lutherus ipſe ad Spalatinum die 11. Maji ſcribit, *Lib. II. pag. 205.* ſed ab agnatis Luneburgenſibus, eorumqve patruo & conſobrino Electoribus Saxonibus multis de cauſis diſſidens, mutato animo, Pontificias partes, qvanqvam

Digitized by Google

1524.
qvam infelici eventu, ad extremam usqve ſenectutem, qvam ad annos octoginta produxit, pervicaciter tenuit; Ita ut demum anno 1568. a filio ejus Julio reformatio ad Auguſtanæ confeſſionis normam publice inſtitueretur. Qvapropter præmature hunc Ducatum inter Lutheranos Maimburgius retulit. *Brunſviga* vero, qvæ tunc urbs a Ducum imperiis libera erat, ſemina, ut dixi, reformationis anno hoc 1524. jacta ſunt, Diaconis qvibusdam plebis favore, invitis Prælatis & Paſtoribus urbicis, Evangelium prædicantibus. Sed non niſi anno 1528. ad eam pervenerunt maturitatem, ut Senatus evocato Wittenberga, *Johanne Bugenhagio* miniſterium ad inſtitutum Lutheri in decem templis ordinaret, in qvæ *Martino Gerlitio*, ſuprema inſpectio concredita fuit, qvem Halberſtadio a Clero ejectum Lutherus ſuſceperat, & Brunſvicenſi magiſtratui commendaverat. Eam porro Ducatus partem, qvæ a vetuſta arce *Grubenhagia* prope Eimbeccam nomen habet, *Philippus* Dux tenebat, qvi anno demum 1534. opera *Nicolai Amsdorffii* puriorem religionem ſtabilivit. *Calembergenſem*, qvi vocatur, Ducatum, *Ericus* Luneburgicus regebat, Pontificii cultus, dum viveret, aſſertor, ita ut non niſi anno 1540. poſt ejus obitum, ſub impubere filio, ejusdem nominis, ejusqve matre & tutrice Eliſabetha Brandenburgica, plena ditionis reformatio, urgentibus Provinciæ Ordinibus facta ſit, qvanqvam in urbibus majoribus *Hannovera* & *Gottinga*, qvæ Hanſeatico fœdere comprehenſæ libertatis qvandam ſpeciem retinuerant, aliqvanto prius, (nempe anno 1534.) introducta.

In Ducatu *Megapolitano*, ſive Mecklenburgenſi ab arce & urbe olim ſpatioſa, ſed diruta, nomen habente, prima Evangelicæ doctrinæ promulgatio *Roſtochii*, qvæ Academia inſignis urbs eſt, *Joh. Sluterum* Domitienſem autorem habuit anno 1523. cui adverſus Clerum *Henricus* Dux patrocinabatur. *Albertus*, Henrici frater, cum Annam Joachimi Electoris Brandenburgici filiam ſibi conjugem junxiſſet, Berolino ſecum adduxerat *Henricum Mollenſem*, hic *Wiſmariæ* concionari anno 1524. cœpit. In *Pomerania* purior religio, initio ab urbibus majoribus jam anno 1523. facto, ut ſupra notavi, in cæteras qvoqve, ſed conniventia ſolum Principum

pro-

1524. progreſſum habuit. *Bogislaus* enim Dux anno 1523. non mutato veteri ritu obierat, nec filii *Georgius & Barnimus* novationes admittere audebant, imo in concionatores qvosdam qvi vehementiores erant, animadverterunt. *Barnimus* tamen Wittenbergam ſtudiorum cauſa miſſus, ut ſupra diximus, Lutherum audiverat, & Lipſienſi diſputationi interfuerat, ſed non niſi poſt Georgii Fratris mortem conſentiente Philippo ejus filio, (cum qvo triennio ante, regiones diviſerat) reformationem publicam, cum conſenſu Ordinum, tutiori jam tempore, anno 1534. inſtituit, accito ea de cauſa Wittemberga cive ſuo *Johanne Bugenhagio*. Ex his apparet, ſine fundamento a Maimburgio ſcribi, ſtabilimentum ſectæ Lutheranæ in his Ducatibus hoc tempore, id eſt, anno 1524. abſolutam eſſe.

Neqve magis vera ſunt, qvæ de Archiepiſcopatu *Magdeburgenſi* & *Bremenſi* adjicit. In illo enim, excepta urbe *Magdeburgenſi*, qvæ ea tempeſtate libertate fere plenaria gaudebat, *Albertus* Archiepiſcopus progreſſum doctrinæ vehementer impedivit, ut hoc ipſo anno Lutherus vix ſibi a novo contra eum libro edendo temperare potuerit, ut conſtat ex *Lib. II. Epiſtolar. pag. 221.* nec niſi anno 1539. accepto a Nobilitate & Civitatibus Archiepiſcopatus ingenti ære, religionis libertatem permiſit, eodemqve beneficio Halberſtadienſem Diœceſin affecit, ita ut *Juſtus Jonas* Halis, ſive in ſalinis Saxonicis (ubi Archiepiſcopi ſedes erat) *Autor Lampadius*, & alii, Halberſtadii publice docere inciperent. *Bremæ*, in urbe qvidem, (civium potentia prævalente) non cœpta ſolum, ut ſupra innui, Evangelii prædicatio anno 1522. ſed & anno 1525. Miſſæ celebratio ex omnibus templis, excepto cathedrali, ſublata fuit, ſed reluctante Archiepiſcopo & Canonicis.

§. CLXIX.

Horum etiam, ſive officialis potius impulſu *Henricus*, qvem ſupra nominavi *Zuiphanienſis*, Auguſtinianus, (qvem Antverpiæ ob religionem in vincula conjectum a mulieribus liberatum fuiſſe Luth. teſtatur) cum

Digitized by Google

cum vocatus a Parocho & civibus Meldorfenſibus in *Dithmarſia*, 1524.
quemadmodum Bremæ cœperat, Evangelium prædicaret crudeli
ſupplicio, inſtantibus monachis & plebe judice, affectus eſt, cujus
martyrii hiſtoriam Lutherus celebravit, epiſtola ad Bremenſes, & dedicata iis explicatione Pſalmi noni. Vide T*om. VII. Witt.* L*at. f.*
492. ſeqq. item L*ib. II. Epiſtolar. p. 252. & ſeqq.* Verba Epiſtolæ,
quæ hiſtoriam hujus anni illuſtrat, inter alia hæc ſunt: Nunc de- "
nuo ad nos rediit poſtliminio vera Chriſtianæ vitæ facies, qvæ affli-
ctionibus & perſecutionum procellis coram mundo deformata, hor- "
renda eſt aſpectu, pretioſa tamen, & multi momenti in oculis Dei, "
juxta Pſalmiſtæ teſtimonium: *pretioſa in conſpectu Domini mors ſan-* "
ctorum ejus. Et iterum Pſalm: 71. *Sanguis eorum pretioſus in oculis* "
ejus. Inter quos haud dubie veſter ille *Henricus Sudphanus* potis "
ſimum eminenter elucet, qui terribilem adeo mortem propter Evan- "
gelium Dei a Diethmarſianis parricidis crudeliter peremtus obiit, "
ſanguineqve ſuo prodigaliter effuſo doctrinæ Chriſtianæ teſtimoni-
um certisſimum exhibuit. Qvanqvam *Johannes* & *Henricus* Bru- "
xellæ interfecti priores obtinentes, & ipſi duo pulchra lumina facti "
ſint, ſic ſpecioſa morte occiſi, qva Deo oblati ſunt in holocauſtum "
& odorem bonæ fragrantiæ. In qvorum album & catalogum me- "
rito referendus eſt etiam *Caſpar* T*auberus*, Viennæ Pannoniæ igni "
abſumtus, item *Georgius* Bibliopola, qvem vita ſpoliavit Ungaria. "
Sed & illum non injuria his adjungendum cenſeo, qvem non ita pri- "
dem Pragæ in Bohemia ſupremo ſupplicio adfectum eſſe audio, non "
aliam ob culpam, qvam qvod libidinoſæ caſtitatis deſerto ordine,
ad Chriſtiani connubii & vere celebis vitæ ordinem ſeſe contulerat. "
Addit alia ex quibus colligit, martyrum ſanguine religionem con- "
firmatum, Papatum & pullulantem novarum ſectarum immunditi- "
em proſtratum iri. Neqve enim dubium eſt, ait, qvin in hoc Deus "
omnipotens pro ſua in nos paterna miſericordia hos mori & ſangui- "
nem effundere permittat hoc tempore, in qvo tam varii ſuppullulant "
errores, ut nos per hoc monere videatur, horumqve morte teſtatum "
habere, hanc ſuam eſſe doctrinam, per qvam veri ſpiritus donum
Chriſto credentibus cœlitus demittitur: & qvam ipſi docuerint, ſer- "
vaverint, & cui tandem morte mulctati, martyrio ſuo verum præſti- "
terunt teſtimonium. Non ſecus atqve olim ſancti martyres ob Evan- "

„ gelii gloriam mortui ſunt, illud qve ſanguinis ſui ſigno conſignatum „ ut verax & infallibile perſvaſerunt omnibus. Cæterum in Bremenſi Archiepiſcopatu extra urbem non niſi poſt multos annos reformatio locum habuit, conciliatis prius interventu Electoris Saxoniæ, & Erneſti Ducis Lüneburgenſis anno 1553. Chriſtophero Lüneburgico, Archiepiſcopo, cum Senatu urbis, dein Archiepiſcopis ipſis Auguſtanam confesſionem amplectentibus. Haſſiæ & Principis ejus *Philippi* oblitus eſt Maimburgius, qvanqvam Varillaſius eum inter primos Lutheri protectores jam Comitiorum Wormatienſium tempore anno 1521. referat. Sed hoc tempore anno nempe 1524. tenuia ſaltem reformationis prælædia in Haſſia facta ſunt, de
Addit. qvibus in additionibus aliquid narrabo.

§. CLXX.

In *Boruſſia* etiam præludia ſaltem repurgandæ religionis hoc tempore apparuerunt, & ad ſeqüens pertinent, quæ hic Maimburgius recenſet. Diximus ſupra de primis, qui ex Saxonia in Boruſſiam pervenerunt, Lutheraniſmi doctoribus. Operæ vero pretium eſt nobilisſimæ provinciæ a Germania tum avulſæ, ſed in qua adhuc hodie ſub *Sereniſſimo & Potentisſimo Electore Brandenburgico* per Dei gratiam trecentæ octuoginta ſex populoſæ parochiæ Evangelicam doctrinam ad Lutheri ductum profitentur, paulo pluribus agere, cum pauca nec ſincera proponat Maimburgius. *Boruſſiam*, ſive malis *Pruſſiam* ſcribere, ſpacioſam & fertilem regionem, mari Balthico inter Viſtulæ & Memelæ oſtia ad 50. milliaria Germanica prætenſam cum finitimis quibusdam regionibus, juris Germanici fecerunt ſeculo XIII. Equites, ex illuſtribus & nobilisſimis variarum Provinciarum Germanicarum familiis occaſione bellorum in Palæſtina geſtorum, in ſocietatem ſive *Ordinem*, quem vocant, collecti, & *Magiſtro*, qvem ſibi ipſi præficere ſolebant, ſubditi. Nomen ab *Hoſpitali S. Mariæ*, qvod in Palæſtina ad curandos ægros commilitones exſtruxerant, ſed conſvetius a natione ſumſerant, *Teutonici* vocati. Signum ſocietatis ſive ordinis geſtabant crucem nigram collo appenſam, aut chlamydi albæ aſſutam, qvi mos iis manſit, qvi in Germania ex ordine hoc reliqui ſunt, quorumque Magiſter Boruſ-

Digitized by Google

Boruſſia titulum retinet, ſpeciatim tamen *Teutonicus Magiſter* dici 1524.
ſolet, in oppido S. Mariæ (Mergentheim vel Mergenthal/ *Addit.*
Marienthal.) ad Tubarim Franconiæ amnem nunc reſidens. Primus Boruſſiam, *Conradi* Ducis, ut tum dicebatur, Maſoviæ (cujus caput eſt Regia jam Polonorum Warſavia) juſſu ingreſſus eſt Magiſter Generalis eqvitum *Hermannus a Salitza*, ex Dynaſtis cognominis in Thuringia urbis non incelebris, quæ *Salza Longa* vel *Longoſaliſſa* dicitur, anno 1220. quanquam ante eum in Livonia Alberti Bremenſis Archiepiſcopi cura, *Gladiferorum equitum* ſodalitium cœptum fuiſſet, & in Maſovia *Dobrinenſium*: illud tamen Boruſſico paulo poſt unitum ſubjectumque fuit, nec alterum duravit. Deſtructo namqve a Saracenis regno illo, quod Europæi Principes Pontificum impulſu in Palæſtina conſtituerant, ejectis inde, qui ſacræ iſti militiæ operam dabant, alii qvidem paris inſtituti eqvitum ordines, *Johannitici* & *Templarii*, aliis locis; *Teutonici* vero bellandi occaſionem in Boruſſia adverſus barbaros, qui ex Sarmatia regiones Germaniæ ſeptentrionem verſus ſitas infeſtabant, religionis prætextu invenerunt, eo ſucceſſu, ut ingentibus illis tractibus terrarum occupatis, coloniisqve ex Germania eo deductis, & Magiſtris provincialibus (Landmeiſter) quorum primus fuit *Hermannus Balko*, conſtitutis, magnæ potentiæ Principatum extruerent, ita ut ſupremus ordinis Magiſter ex Germania, *Conradus a Feuchtvvangen* Eqves Francus, ſedem in Boruſſiam transferret, circa annum 1309. relicto in Haſſiæ urbe Marpurgo, Magiſtro Germaniæ, Provinciali qui poſtea in Franconia, ut dixi, aulam habuit. Arcibus vero & prædiis Boruſſiæ cum pagis adjacentibus ſibi a Magiſtro ut & primoribus ordinis, quos conſultores & ſuffragatores, (Rathsgebietiger) eorumque conventum *Capitulum* vocabant, commendatis, Eqvites præerant, *Commendatores* inde nominati, qvi juniores alios, donec & hi pro ætate aut meritis in præfecturas iſtiusmodi ſuccederent, alebant, & armis exercebant. Certum etiam ſacerdotum numerum, ex plebejis fere, nutriebant, habitu ordinis utentes. In quatuor Epiſcopatus diviſerant regionem, *Culmenſem, VVormienſem,* (qvi duo nunc Polonici juris ſunt,) *Pomezanenſem* & *Sambienſem*, quos ſub Ducibus poſtea, Præſides aut Superintendentes & Conſiſtoria adminiſtrare cœperunt, cedentibus aut abolitis Epiſcopis. Magnus inde nobi-

§. 171. 1524. litatis ex Germania, præcipue ſuperiori, & tractibus illis, in quibus equeſtris ordo a Principum poteſtate liber eſt, in terras illas confluxus fuit; non ſaltem, ut militiæ religioſæ nomen darent, ſed & ut ſtipendia mererentur, aut præfecturas aulicas & provinciales adipiſcerentur. Hæc eorum cauſa, qui hiſtorias temporum illorum rerumque Borusſicarum non legerunt, aut quid ſint *Equites Teutonici*, non ſatis intelligunt, breviter recenſenda viſa ſunt.

§. CLXXI.

Poſtqvam vero vicinæ gentes Maſoviorum, Polonorum, Lithuanorum & Moſcorum Chriſtianam fidem ſuſcepiſſent, minui tunc aut perire cæpit, quem Equites prætendebant titulum, de propaganda religione. Ideoque jam a duobus ſeculis non cum infidelibus, ſed cum illis, quas dixi, nationibus, maxime Polonis antiqvum jus in terras ab Equitibus poſſesſas, & illis, ut ajebant, ſaltem ad extirpandos infideles commendatas, vindicantibus, bella cruentiſſima extiterunt; quod imperite hic aut invidioſe diſſimulat Maimburgius, Alberto Borusſiæ magiſtro objiciens, qvod votum adverſus infideles pugnandi neglexerit: neqve enim ſupererant, qvi hoc nomine oppugnandi eſſent. Sed res Magiſtri & Eqvitum eo jamdudum erant delapſæ, ut cum Chriſtianis vicinis colliſi, maxime vero Polonorum potentia fracti in extremo periculo verſarentur. Accedebant interna disſidia; nobiles enim indigenæ & civitates, duro, ut putabant, ſervitio a Magiſtro & ordine preſſæ, cum nec delatis ad Fridericum III. Auſtriacum Imperatorem querelis, æqua, quæ petere videbantur, adverſus Magiſtrum impetrarent, *Caſimiri* Poloniæ Regis patrocinium implorarunt; cujus cæpti is exitus fuit, ut maxima & cultisſima pars Borusſiæ ad Viſtulæ ripam, totaque Culmenſis & Pomerelliæ regio, cum egregiis urbibus Gedano ſive Dantiſco, Elbinga, & Thorunio, ipſaqve Magiſtri ſede Mariæburgo, vel armorum vi vel pactionibus, (quarum celeberima anno 1466. inita eſt) Polonici juris fieret, reliqua ab ordine ſub clientela Regum Poloniæ haberi deberet. Magiſter Ordinis anno 1500. electus *Fridericus* Dux Saxoniæ, Georgii & Henrici, de quibus jam multa diximus, frater, juramentum, quo, a pacti illius tempore, prædeceſſores ſe obſtrinxerant, Poloniæ Regi denegare cœpit, fretus promiſſo a

Maxi-

Digitized by Google

Maximiliano Imperatore & aliis Germaniæ Principibus auxilio, qvo libertatem amiſſam recuperaturum ſe eſſe ſperabat, ſed infelici ſucceſſu. Itaque potentiæ Polonicæ imparem ſe cernens, & deſtitutus, quas expectabat, ſuppetiis, ad patruelem, Erneſtum Saxonem Archiepiſcopum Magdeburgenſem profugit, a qvo Coadjutor adſumtus, ſed ante eum in arce fraterna Rochlitiana hydrope extinctus eſt anno 1510. In hujus locum *Albertus*, Marchio Brandenburgenſis ſeqventi anno, 21. annorum adoleſcens, electus fuit. Filius erat Friderici, cui in diviſione cum Johanne Electore Brandenburgico, Franconicæ ditiones, quæ nunc Bayrutenſem & Onoldsbacenſem Principatum faciunt, obvenerant, frater Caſimiri & Georgii; patruelis vero Electoris Brandenburgici Joachimi, tunc viventis, ejusque fratris Alberti Moguntini Archiepiſcopi, & poſt Erneſtum Magdeburgenſis. At ſtatim poſt adeptum Principatum Ordinis in easdem cum Polonis, quæ anteceſſorem afflixerant, difficultates incidit: adeo autem nihil præſidii ab Imperio impetrare potuit, ut Maximilianus Cæſar, pacto cum Sigismundo Poloniæ, & Ladislao Bohemiæ Rege inito quo ſuccesſioni Auſtriacæ familiæ in Hungariæ, Bohemiæ & Poloniæ regna proſpexit, res Borusſicas non deſeruiſſe tantum, ſed & Poloniæ Regi permiſiſſe tradatur, & Albertum ad juramentum ſibi præſtandum adegiſſe. Vide Calviſii *Chronol. anni 1515.* Contra Polonos vero Albertus, diſvadentibus provinciæ ordinibus, a peregrinis quibusdam viris militaribus, oblatisque a Moſcis & Svecis auxiliis nec non juvenili ardore incitabatur: utque ſumtus pararet jam anno 1513. *Walterum Plettenbergium*, Livoniæ Magiſtrum provincialem, pecuniam pactus, liberum pronunciavit, ut is jam proprio jure, non ſecus ac ipſe Albertus, pro Imperii Principe cenſeretur. Non erupit tamen res ad arma, (occupatis Moſcovitico bello Polonis,) niſi circa annum 1520. ſed cum Albertus imparibus eſſet viribus, interventu Georgii Marchionis fratris inducias cum Sigismundo Poloniæ Rege ad annos quatuor anno 1521. pepigit, & ſimul utriusque partis conſenſu de controverſiis intra hoc tempus finiendis, arbitri nominati ſunt, Cæſar, aut ejus loco Frater Ferdinandus, & Ludovicus Hungariæ Rex, qvi adſcitis aliquot Epiſcopis, & Georgio Saxoniæ Duce, de cauſa ſententiam ferrent. Sed his, quicquid moneret rogaretque Alber-

1524. Albertus, ceſſantibus, elapſo vero tempore induciarum, Polonis prorogationem recuſantibus, & Carolo Imperatore ſuis in Italia & alibi rebus intento, miſere expoſitus deſertusqve ad tranſigendum adactus eſt. Conſilio itaque Procerum quorundam ex Boruſſia, inter qvos *Erhardus* ex nobili *Queiſſiorum* familia Epiſcopus Pomezanenſis, præcipuus erat, & conciliatoribus *Georgio* Marchione fratre, & *Friderico* Duce Lignitienſi ſororis marito, conventio d. 8. Apr. 1525. Warſaviæ ſecuta eſt, perquam Boruſſia, qua parte ab Ordine adhuc poſſidebatur *Ducatus* nomine Alberto a Polonis conceſſa fuit. Confirmant autem graves autores, *Chytræus* inprimis, & recens luculentæ hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Boruſſicæ ſcriptor *Chriſtophorus Hartknochius* aliique conſilium hoc a Polonis profectum fuiſſe; Albertus tamen invidiam ſuſtinuit, & poſtea ab Imperio proſcriptus, & *Magiſterii Boruſſici* inanis titulus, *Magiſtro* in Germania *Teutonico*, qui tunc erat *Walterus Cronebergius*, delatus fuit. Si autem Albertum, ut par erat, isque per tot annos ſollicitaverat, Cæſar & Germaniæ Principes defendere voluiſſent, aut arbitri intra induciarum tempus, quemadmodum receperant, pronuntiaſſent, ſervari fortaſſe Germanici Imperii majeſtas in Boruſſia potuiſſet, nec propenſio Alberti ad doctrinam Evangelicam impedimento fuiſſet.

§. CLXXII.

Hanc vero qvod attinet, ex ſupra dictis jam conſtat, annis 1523. & 1524. miſſis ex Saxonia Theologis initium prædicandi, ad Lutheri ductum in Boruſſia factum eſſe, & alterum ex Boruſſiæ Epiſcopis Sambienſem, *Georgium* nempe a *Polentz*, ut dicere cæpi, aperte Evangelio faviſſe. Id in primis comitiis, Regio monte, (quæ ex tribus oppidis compoſita, primaria Ducum urbs eſt, egregia arce & æde Pomezanenſis diœceſis cathedrali inſtructa) cum Albertus novum Ducatum auſpicaretur, anno 1525. inſigni actu teſtatus eſt. Epiſcopatus enim ſui ditionem temporalem, quam vocant, oppida nempe, caſtella, pagos, omnemque jurisdictionem in ſubditos, ſponte & ſolenniter Principi tradidit, ſibi honeſta alimenta ad exercendum munus pactus; cum diceret, ex inſtituto Chriſti Epiſcopos miniſterio Evangelico fungi debere, non more Principum ſeculi dominari. Hoc

ita-

Digitized by Google

 I. §. 172. 1524.

itaque anno publico conſilio prima omnium provinciarum Germaniæ, ſed tunc Poloniæ clientelaris Boruſſia, mutationem religionis ſolennem fecit, præparatis jam antea per concionatores & Sambienſem Epiſcopum, tacente & ferente Pomezanenſi, civium animis, & quod Albertus, dum Norimbergæ in comitiis eſſet, ut dixi, conciones Lutheranas audiſſet. Idem in itinere cum Luthero Wittenbergæ collocutus erat, diſſimulato aut nondum capto conſilio mutationis, ut conſtat ex Epiſtola Lutheri, qua ad Briſmannum hæc ſcribit:
Cum primo loqverer cum Principe Alberto, Magiſtro ordinis Teuto- »
nici, & ille me de ſui Ordinis regula conſuleret, ſvaſi ut contemta illa »
ſtulta confuſaque regula uxorem duceret, & Pruſſiam redigeret in »
politicam formam ſive Principatum ſive Ducatum; idem ſenſit poſt »
me Philippus. Ille tum arriſit, ſed nihil reſpondit, interim video ho- »
mini placuiſſe conſilium. Obſeqventes habuit imitatoresqve ſui eqvi- »
tes ſeu commendatores ordinis, uno reſiſtente Erico Brunſvicenſi, qvo cum tunc transactum eſt, ut apud ſuos viveret, Boruſſia relicta, in quam tamen poſt aliquot annos denuo, ſed fruſtra, regredi tentavit, diſſipato qvem collegerat ad Viſtulæ ripam, exercitu. Lutheri itaque inſtructioni id debuit Albertus, ut oblatas a Polonis conditiones ſine peccato accipere ſe poſſe crederet. Poloniæ autem Rex, ut invidiam mutationis, quam procuraverat, declinaret, Oratori ſuo apud Pontificem *Johanni Dantiſcano*, Warmienſi poſtea Epiſcopo, in mandatis dedit, quæ ex Epiſtola ejus anno 1525. Priluſius in *Statutis Polon.* & ex hoc nuper Hartknochius p. 275. retulit, his verbis. De *religione* nihil inter
nos actum, tum qvia intereſſe noſtra nihil videbatur, tum qvod or- »
dinis inſtitutores non fuerimus, tum vero, qvod fere in ditione tota »
prorſus de catholica religione ſit actum & deploratum: proinde abuſi »
ſumus ea conditione depravati temporis in rem pacis, cum res tranſigi »
nullo pacto potuit. Proinde ſi qui iſthic hos actus noſtros in re Pru- »
tenica ſugillare vellent, habes, quo innocentiam tueri poſſis. Publicata fuit hoc eodem anno 1525. Epiſcoporum duorum nomine nova ordinatio rituum, *Agenda* vulgo vocant; in qva notabilis eſt interpretum, qvos Tolcken appellant, mentio, qvi ex Alberti inſtituto ex ſuggeſtu alio eadem, qvæ Parochi concionantes proloqvebantur, lingua veteri Borus-

Borusſica, unam periodum poſt alteram recitarent. Id ceſſavit poſteaqvam capita religionis libellis catecheticis & concionibus tradi cæpta ſunt, qvanquam hodie paucisſimi incolarum antiquo ſermone uti dicantur.

Anteqvam vero ad ſeqventia accedam, non poſſum non ex Lutheri epiſtola hoc anno ad Georgium, Sambienſem Epiſcopum data *Lib. II. Ep. 286. 287.* & ipſius Epiſcopi, & Alberti Principis elogium adſcribere: Et de Epiſcopo qvidem inter alia hæc habet. „Non te „laudamus, cum dona Dei in te extollimus, qvæ in te valere, regnare & „triumphare videmus & audimus cum gaudio. Ut quemadmodum „Paſtor, ſicut Amos loqvitur, eruit ex ore lupi extremum auriculæ aut „duo crura, ſic te unicum & ſolum inter Epiſcopos orbis elegerit Do„minus & liberaverit ex ore ſatanæ, qvod dilatavit ſicut infernum, & de„vorat omnes. Nihil enim videmus in cæteris Epiſcopis (qvan„qvam eſſe inter eos ſperem aliqvot Nicodemos) niſi qvod perverſis „Cæſare & Regibus ac Principibus, fremunt & inſaniunt contra reſur„gens vel potius oriens Evangelion, & denuo impleant illud Pſalmi ſe„cundi: *Adſtiterunt Reges terræ & Principes convenerunt in unum adver„ſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus.* Qvo provocent ſimul, ut & „Deus in eis impleat, qvod ſeqvitur, habitator cœli ridebit, & Domi„nus ſubſannat eos. *Tunc loqvetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo „conturbabit eos.* Tibi vero ea ſingularis plane & mirabilis gratia do„nata eſt, ut non modo verbum ſuſciperes & crederes, ſed pro Epiſco„pali autoritate etiam palam & publice confeſſus, doceres, doceriqve per „tuam diœceſin curares, liberaliter his, qui in verbo laborant, proviſis, „videntibus impiis, iraſcentibus ac dentibus ſuis frementibus & tabe„ſcentibus fruſtra. De Principe vero *d. l. p. 287.* Ad hæc ut gratia & do„num hoc Dei cumulatius eſſet, addidit Dominus & curavit benignita„te ſua, ut Principem terræ haberes Evangelio ſtudioſisſimum, Heröem „illum inclytum Adelbertum ex Marchionibus Brandenburgenſibus Ma„giſtrum magnum Pruſſiæ, cui donatum eſt eodem ſpiritu, ut cogitet, „qvæ Principe digna ſunt, ut verbis Prophetæ utar, ita ſit ut utriusqve „veſtrum præſidio Chriſtianisſimo populus Pruſſiæ, qvi ſermem nunqvam „Evangelion habuit, niſi opertum vel adulteratum, nunc late currens &
Addit. „fructificans, audiat puriſſimum & clariſſimum, inenarrabili beneficio Dei

§. CLXXIII.

§. CLXXIII.

Ampliſſimus etiam ad Viſurgis utramqve ripam comitatus Hojenſis (nunc Sereniſſimis Lüneburgenſibus Principibus ſubjectus) hoc anno 1524. religionem Evangelicam publice admiſit. *Jodocus* enim Comes a Socero, *Wolfgango Comite Gleichenſi* ex Thuringia, libros Lutheri & Melanchthonis nactus a Luthero concionatorem petiit; is *Adrianum* Antverpia ex monaſterio profugum, ablegavit, qui Neoburgi ad Viſurgim, Monachum, in Lutherum de ſuggeſtu fulminantem, palam allocutus, probatione eorum, quæ falſo in populum ſpargeret poſtulata, ita terruit, ut profugeret, & cæteri Adriano reſpondere nollent. Inde Miſſæ & Sanctorum invocationes, aliaqve ejus generis abolita fuerunt. In urbibus etiam Germaniæ majoribus ſtrenue progreſſa eſt doctrina. *Norimbergæ Præpoſiti* magnarum Parochiarum S. Sebaldi & Laurentii, *Georgius Peslerus* & *Hector Bohmerus*, cum jam biennium Evangelium docuiſſent, miſſaticos aliosque abuſus ſuſtulerunt, edito, quibus factum ſuum defendebant, ſcripto Germanico, qvod ex Bibliothecis, ubi latet, denuo publicari, non una ex cauſa mereri videtur. *Argentoratenſis etiam Senatus* jam civibus aſſentiens in omnibus templis concionandi libertatem permiſit, Scholam erexit, & Monachis ex clauſtris egreſſis alimenta ordinavit, illorumque reditus aliis piis erogationibus deſtinavit, Theologi *Capito*, *Hedio*, *Cellius*, *Pollio*, *Bucerus*, aliique, edito libro mutationem propugnarunt, & Conradi cujusdam Trægeri Monachi, virulentis convitiis reſponderunt. Miſſi a Margaretha Regina Navarræ, Franciſci Galliæ Regis ſorore, *Jacobus Faber* & *Gerardus Rufus* (Rouſſel) de religione cum Argentinenſibus Eccleſiaſtis contulerunt concordesque diſceſſerunt. Nec parum illos confirmavit *Sebaſtianus Mejerus*, qvi qvæ eo usque pro Pontificiis dogmatibus in æde Franciſcana concionatus fuerat, libello Bernæ in Helvetiis menſe Septembri hoc anno publicato, retractavit. Ut tamen ſupra monui, erant inter Doctores Argentinenſes, qui in articulo de S. Cœna aliam, quam Lutherus ſententiam circa præſentiam Chriſti fovebant, ſed ita, ut in diſſidia aperta res nondum erumperet. Extat *Tomo II. Altenb. f. 855.* Lutheri epiſtolium Germanicum ad Catharinam Matthiæ Cellii uxorem, menſe Decembri hoc anno ſcriptum, in qvo eam & maritum ſalutat, & hunc ob Evangelicam doctrinam valde laudat.

Addit. *Addit.*

 §. CLXXIV.

§. CLXXIV.

Sed hoc ipſo anno cum Caroloſtadio acriter colliſus eſt Lutherus, & acciderunt quædam quæ ſupra Maimburgius per anticipationem narravit. Caroloſtadius enim Wittenbergæ inviſus, & ab iis, quos, uti dicebat, abſente Luthero ſocios conſiliorum & exceſſuum habuit, præſente eo, deſertus, Orlamundam conceſſerat, quod modicum eſt ad Salam oppidulum, unde tamen Comites quondam in Thuringia & Franconia opulentisſimi nomen habuerunt. Vocaverant eum cives ſuo lubitu, nullo confirmante Epiſcopo, ſed ut tunc fieri ſolebat, diſſimulantibus regionis Principibus, Electore Friderico & fratre Joanne, Saxoniæ Ducibus. Ibi igitur Caroloſtadius & imagines ſuſtulit, & dogma ſuum de ſacra Cœna propagavit, inſpirationes etiam, neſcio quas, jactans, ita ut cum Thoma Münzero communia conſilia agitare crederetur. Lutherus itaqve volente Electore Jenam venit, ubi non deeſſe putabantur, qui & Münzero & Caroloſtadio faverent. Concionatus eſt ibi d. 22. Aug. maxime adverſus ea, quæ Münzerus tumultuoſe docebat abnegatq;, ſpeciatim adverſus violentas imaginum disjectiones. A meridie inter illum, & qui concioni interfuerat, Caroloſtadiũ diſceptatum eſt ſatis acriter, & excuſatum quidem tunc Lutherus illum habuiſſe dicitur de Münzeriani tumultus ſocietate, ſed a dogmate ejus de ſacra Cœna, in qvo ſe unum poſt Apoſtolos vera ſentire gloriabatur; & a rigore in imaginum deſtructione abhorrere ſe dixit, cumque dato arrhæ loco aureo, ad defendendum quæ aſſerebat, ſeque ſcriptis refutandum invitavit. Dicta ſunt in illa converſatione multa ab utroque vehementer, & a Caroloſtadio fere duriora, quæ ipſe naturæ ſuæ vitio excuſavit, profeſſus, ſe licet aſperius loquentem, iracundo tamen aut malo animo non eſſe. Allatæ ſunt mox Orlamundanorum literæ ad Lutherum, fanatica inurbanitate ſcriptæ in qvibus expoſtulabant, quod ſe jam antea Wittenbergæ, præſente itidem Caroloſtadio, ob imaginum abolitionem in concione reprehendiſſet, & Principum iras minatus eſſet; rogabant tamen, ut ad ſe veniret, qvæ crederent, audiret, & ſi non probarentur, meliora placide doceret. Has literas, ſimplicitatem oppidanorum ſuperare exiſtimans, Caroloſtadio imputabat, mox tamen Orlamundum d. 24. Auguſti, comite Concionatore aulæ Vinarienſis Steinio, ſeſe contulit, ſed præſente & ſuis auditoribus aſſiſtente Caroloſtadio,

Digitized by Google

dio, commotior, literarum incivilitatem civibus exprobravit, & rogatus licet, concionari noluit. Illi vero in ſententia ſua de abolendis imaginibus perſtiterunt, quæ omnia ex relatione Tomo ſecundo Altenburg. f. 800. inſerta percipiuntur. Sed de eadem relatione notandum eſt, eam ab aliqvo, qvi Luthero minus favebat, ita compoſitam eſſe, ut Caroloſtadii dicta & facta, imo & Orlamundanorum, ſpecioſe proponantur, & malignam quandam & artificioſam inſectationem Lutheri ſimul contineant, quod ipſe in epiſtola ad Spalatinum ſub initium menſis Octobr. data diſſimulaturum ſe eſſe, ſcribit, *d. Tomo II. Alt. f. 797.* Mihi, ait, vehementer placet libellus de Actis meis Jenenſibus & Orlamundenſibus, hoc nomine, qvod video homines „ malæ fidei & conſcientiæ metuere ſibi, & in hoc prævenire volu „ iſſe, & gloriam præripere, & opinionem mei lædere; quia tamen liber „ mendaciis mixtis cnm veritate ſine nomine prodit, patientia ſuperan- „ dus eſt. Poſtea ad Argentoratenſes ſcribens *Lib. II. Epiſtolar. p. 251.* „ gratulatur ſibi, quod furibundæ plebeculæ a Caroloſtadio incitatæ manus evaſerit, convitiis & imprecationibus ſatis infeſtatus. Secuta inde eſt, re ad Principes relata, Caroloſtadii ex terris Saxonicis ejectio, qvam tamen ſuo conſilio Lutherus in dicta epiſtola tribui non vult, quanquam ei Cochleus, ut alia multa, etiam hoc affingat. Scripſit autem Caroloſtadius literas ad Orlamundenſes, ſe nec auditum nec convictum, a Luthero tamen pulſum, flebiliter queſtus, ut ipſe Lutherus ad Amsdorffium & Spalatinum ſcribit *Lib. II. Epiſt. p. 236. 237.* Cedere etiam loco juſſus fuit Martinus Reinhardus, concionator Jenenſis, & alii; quidam tamen reſipuerunt, ut patet ex epiſtola ad Amsdorffium *d. l. p. 237.* Caroloſtadius Argentinam & Baſileam delatus, dogma ſuum editis libris propugnavit, Anabaptiſtis, ut Reformati ſcriptores ipſi narrant, ſtatim probatum Scultet. *hoc anno p. 233. & ſeqq.* Sed Baſileenſis Senatus editores libellorum Caroloſtadii carcere punivit, quod Eraſmus *Lib. XIX. ep. 3.* refert, & Tiguri prohibiti ſunt vendi. Oecolampadius tamen, qui Baſileæ tum publice concionabatur, & Zvvinglius, Caroloſtadii ſententiam, utut incommodis verbis conceptam, a vero tamen ſenſu non diſcedere, & cum ſua explicatione conciliari poſſe exiſtimarunt, qvod ex Zvvinglii epiſtola ad Matth. Alberum, Reutlingæ, Imperialis in Sveyia urbis, Eccleſiaſten, tunc ſcripta, manifeſtum fit, Vide Scultet. *d. l.*

Digitized by Google

I. § 175.
1524.

§. CLXXV.

Hoc igitur anno infelix illa de Sacramento controverſia renaſcentem reformationem publice turbare cœpit: de qva tot librorum non volumina ſed plauſtra extant, ut neminem a me expectare credam, ut de ea hic multis tractem. Hiſtoriæ tamen cauſa notari & legi merentur epiſtolæ Lutheri, hoc ipſo anno tum ad Caroloſtadium tum ad Argentinenſes Theologos ſcriptæ, *Lib. II. p. 196. ſeqq. p. 247. ſeqq.* ex qvibus apparet, qvo fundamento doctrinam ſuam adſtruxerit, & qua charitatis fraternæ ſignificatione Argentinenſes tunc tractaverit. Injuriam ſane omnes ei facere exiſtimandum eſt, qui ex ſola pervicacia opiniones ſuas tuendi, vel neſcio qva ab Helvetiis averſione, in doctrina de præſentia corporis Chriſti perſtitiſſe illum tradunt. Serio enim & ex conſcientiæ ſuæ dictamine, nec ſine lucta adverſus oppoſitæ ſententiæ plauſibilitatem, egiſſe, omnia ejus ſcripta & dicta ad extremum usqve vitæ ſuæ diem evincunt. Nec minus errant, qui putaverint, eum plebis favorem reſpexiſſe: Nam etſi ut Erasmus *dicta epiſt.* loquitur: *Laici indignentur Deum ſuum ſibi eripi*, additqve ſatis libere, *quaſi nusquam Deus ſit niſi ſub illo ſigno;* exemplum tamen & Anabaptiſtarum & Helvetiorum, & eorum, qui Caroloſtadium ſeqvuti ſunt, oſtendit, interpretationem illam de ſpirituali manducatione a populo, a quo quisque ad tumultum aut enthuſiaſmum magis inclinabat, facilime admiſſam eſſe; imo Lutherus non poſtea ſolum, ſed ſub hoc ipſo erumpentis diſſidii initio agnovit, ſcripſitque, ſibi longe expeditiora omnia progreſſura fuiſſe, ſi iſti ſententiæ accedere ſalva fide & conſcientia potuiſſet. Ita enim *dicta epiſtola* ad Argentinenſes *p. 250.* aperte utique & ingenue ſcribit: Hoc diffiteri non poſſum nec volo, „ quod ſi Caroloſtadius aut alius quispiam ante qvinqvennium mihi per„ ſuadere potuiſſet, in Sacramento præter panem & vinum eſſe nihil, ille „ magno beneficio me ſibi devinctum reddidiſſet. Gravibus enim cu„ ris anxius in hac excutienda materia multum deſudabam, omnibus „ nervis extenſis me extricare & expedire conatus ſum, cum probe per„ ſpiciebam, hac re Papatui cumprimis me valde incommodare poſſe. „ Præterea duos habui, multo dexterius & acutius hac de re ad me ſcri„ bentes, quam Caroloſtadius, nec ita proprii ingenii captu verba detor„ qventes, verum ego me captum video, nulla elabendi via relicta. Textus

enim

Digitized by Google

enim Evangelii nimium apertus eſt & potens, qvi facile convelli non ” 1524.
poteſt, multo minus verbis aut gloſſis e capite vertiginoſo confictis ſub- ”
verti. Quod ſi etiam hodierno die fieri poſſet, ut quis firmo Scriptu- ”
rarum teſtimonio mihi fidem facere queat, in Sacramento non niſi ”
panem & vinum eſſe, nihil tamen opus eſſet, quenquam tam amaro ”
me adoriri animo, ſum enim proh dolor plus æqvo in hanc partem ”
propenſus, quantum Adami mei naturam animadvertere poſſum. ”
Verum quibus furiis Caroloſtadius hac de re furit & inſanit, tantum ”
me movet, ut etiam in ſententia mea defendenda fiam pertinacior. Ad ”
hæc ſi prius non crediſſem, jam primum tam futilibus rationibus e ”
vertigine ſic veſani cerebri excogitatis adducerer, ut credam opinio- ”
nem ſuam debere eſſe frivolam & invalidam, quemadmodum ſpero ”
vos omnes hoc ſtatim intellecturos, ubi libellis in hoc editis reſpon- ”
dero. Qvantiscunqve vero convitiis ratio pro præſentia reali poſt-
modum ex unione naturarum in perſona Chriſti deducta accepta & exſibilata fuerit, eam tamen ſententiam ſic explicarunt in progreſſu diſputationis Theologi Lutherani, ut ab abſurditatibus ſufficienter liberata nemini (non præoccupato) ſcandalo eſſe poſſit. Simpliciſſime ſane jam anno 1520. Philippus Melanchthon (quicquid ſecutis annis ſenſerit) ad Joh. Schwebelium ſcribens, *Epiſt. ad Schevvebel. anni 1520.* ita ſenſum Lutheri expreſſit: *Cum fateantur omnes, Chriſtum ſecundum divinitatem adeſſe in Synaxi, quid attinet diſcerpere humanitatem a divinitate, quis gignit has tam callidas diſtinctiones?* Neque tamen Lutherus illis aſſentiri voluit, qui quæri de præſentia Chriſti, ut hominis, nolebant, inter quos bene multi & hodie ſunt, qui hoc modo ſopiri, quæ inter Lutheranos & Reformatos eſt, diſcrepantiam poſſe arbitrantur. Ita jam illo primæ diſputationis tempore affectus fuit inter alios *Capito*; Vid. Scultet. *p.* 215. Notat vero Scultetus (quam recte non diſquiro) *ubiquitatis*, quam vocat, dogma, in Gallia hoc anno ortum ſuum debere *Jacobo Fabro Stapulenſi*, qui illud ex Joh. Gerſonis ſententia de communicatione naturarum Pariſiis docuerit, & ſequenti anno accuſatus a Natali Beda, vehementiſſimo veterum opinionum propugnatore, damnatus, eoque nomine relegatus fuerit. Lutherum miris modis hæc diſſenſio afflixit, inde inter alia apud Amsdorffium queritur: Nobis nihil eſt, niſi unde humiliemur. Nam Carolſtadii ve- ”

1524. „ nenum latiſſime ſerpit: acceſſit ejus ſententiæ Zvinglius Turegi (Tiguri) „ & Leo Judæus, atque multi, conſtanter aſſerentes, in Sacramento „ eſſe purum panem ſicut in foro. Erant, ut Scultetus exiſtimat, qui conventum aliqvem ſive Concilium ſuaderent, tollendis rixis, quas de ritibus aut rebus indifferentibus eſſe putabant; ſed Luthero, ut ex epiſtola ad Hauſmannum d. 11. Novembr. ſcripta videre licet, alia mens erat; ait enim *Lib. II. Ep. p. 243.* „ Mihi non ſatis tutum videtur, Concilium ex noſtris cogi pro unitate ceremoniarum ſtatuenda, eſt enim „ res mali exempli, qvantumvis bono zelo tentata, ut probant omnia „ Eccleſiæ concilia ab initio. Ita ut & in Apoſtolico concilio ferme de „ operibus & traditionibus magis quam de fide ſit tractatum, in po- „ ſterioribus vero nunquam de fide, ſed ſemper de opinionibus & quæ- „ ſtionibus diſputatum, ut mihi Conciliorum nomen pene tam ſuſpe- „ ctum & inviſum ſit, quam nomen liberi arbitrii. Si una Eccleſia alte- „ ram ſponte non vult imitari in externis iſtis, quid opus eſt conciliorum „ decretis cogi, qvæ mox in leges & animarum laqueos vertuntur? Imi- „ tetur ergo altera alteram libere, aut ſuis moribus ſinatur frui, modo „ unitas ſpiritus ſalva ſit in fide & verbo, qvantumvis ſit diverſitas & va- „ rietas in carne & elemento mundi. Certe eventus docuit, Lutherum non vane de difficultate, ex diſſidiis per tractatus & conventus eluctandi conjectaſſe.

§. CLXXVI.

Multus ei hoc etiam anno adverſus *Prophetas cœleſtes* (uti vocabantur) ſive *Anabaptiſtas* labor fuit, qui libertate Evangelica proterve abuſi jam ad vim publicam ſpectabant. Id prævidit non ſolum Lutherus, prædixitqve ſecula a plebis concitatione mala, verum & anteqvam in apertam vim erumperent (de quo ſeqventi libro agendum eſt) voce & ſcriptis remedia quæſivit, ut ſupra jam notatum fuit. Speciatim vero Senatum & cives Mulhuſinos, Imperialis in Thuringiæ finibus urbis, d. 15. Auguſti hoc anno (*Tom. II. Alt. f. 799.*) ſerio monuit, ut a *Munzero* ſibi caverent. Is enim, poſtqvam Zviccaviæ & Alſtedii ferri amplius non potuiſſet, Mulhuſium petebat, non vocatus, ſed ſpiritus ſui, qvem cœleſtem jactabat, vertigine impulſus, a qvo etiam in Svevos & Helvetios actus fuerat multis ad ſectam ſuam perductis. Jubet igitur Lutherus eum repellere, quoniam divinam vocationem extraordinariam

Digitized by Google

riam probare per miracula non poſſet, nec ab hominibus vocaretur, cædes enim & ſeditiones illum moliri certum eſſe. Paulo poſt d. 21. Auguſti ad Fridericum Electorem & Johannem ejus fratrem, Saxoniæ Principes prolixa epiſtola idem argumentum tractavit, quæ Germanice extat *Tomo II. Altenb. f. 790.* Latine autem verſa habetur *Tomo VII. Wittenb. Lat. f. 506.* & in *Parte II. Epiſtolar. p. 223.* In exordio de conditione verbi divini præfatur, ut ei ſatanas non ſolum cædibus & cruciatibus, ſed & Pſeudo-Prophetarum maxima turba ſeſe opponere, naſcentis Eccleſiæ Chriſtianæ tempore, conſveverit. Idem nunc eum agere, ait, (quia per Proceres Eccleſiaſticos atque Politicos, qui Evangelii doctrinam tyrannico more graſſantes opprimere non potuerit) ut ementitos ſpiritus & perditas ſectas producat. Fieri id ex prædicatione Pauli Apoſtoli, *oportet hæreſes eſſe.* Ita (*pergit*) poſtquam ejectus Satanas jam per tres annos circumvagatus eſt per loca arida, tandem in veſtra ditione, reperta in Alſteta manſione nidum congeſſit, in animo habens ſub noſtra pace & defenſione in nos pugnare, illuſtriſſimi Principis Georgii ditione, qvanquam in proximo ſita ejus fecis ſpiritibus imperterrita. *Addit*: ſingulare mihi gaudium præbet hujus veſaniæ noſtros non eſſe autores, cum ipſi ſe jactent hoc nomine, qvod noſtrarum partium non ſint, atque adeo nihil a nobis didicerint, ſed de cœlo deſcenderint, perpetuos tres annos cum ipſo Deo collocuti. Parvi momenti æſtimant rem, Wittenbergæ charitatem & crucem doceri. Audienda tibi, inquiunt, ipſa Dei vox eſt, & opus Dei in te ferendum; Scripturam Bibel / Bubel / Babel vocant, ſic, ut ſuperbiorem & elatiorem ſpiritum, hoc me neqve legiſſe neque audiſſe jurare poſſim. Hortatur deinde, qvoniam ſpiritus ille Alſtetinus verbi divini negotio omni armorum genere conſulendum eſſe jactet, idque Wittenbergæ ſatis clare confeſſus fuerit, ut Principes conceſſa ſibi a Deo poteſtate ſeditionem præcaveant, neqve enim coram Deo aut mundo excuſari poſſe ſi officium ſuum negligant. Exagitat porro fanaticorum ignobiles auſus, quod in delubra, monaſteria, & imagines, ubi nemo eſt qui defendat, vim exerceant; ſi ſtrenui eſſent, Dresdam, Berolinum, Ingolſtadium petere debere: id eſt, Electoris Brandenburgici

gici, Georgii Saxonis, Bavariæ ducum, qui potentia ſua veteres ritus tuebantur, urbes primarias. Increpat etiam, quod lucem ſubterfugiant, & domi feroces, nolint foras in diſceptationem de religione prodire, ore jam bis terve Wittenbergæ in cœnobio Auguſtiniano illis obſtructo. De ſe poſtmodum allegat Lutherus, quam humiliter trepide & pedetentim Papatum adortus ſit. Licet autem ſe nec magnificis verbis extuliſſet, & miſer atque ærumnoſus nullius qve potentiæ eſſet, ſtetiſſe tamen ſe Auguſtæ, Lipſiæ, Wormatiæ publice, & in ſingulis pene angulis tam uni quam pluribus rationem ſuæ doctrinæ reddidiſſe, & ſecura eſſe, quæ fanatici nunquam effeciſſent. Nunquam ſe ullum lapillum diruiſſe, nullum cœnobium ſua opera conbuſtum; calamo tamen & ore ſuo pene omnia devaſtata eſſe monaſteria, etiam ſub Principibus Evangelio parum faventibus. Reſpondet objectioni, qua uti ſolebant, quaqve etiam hodie plerosque fanaticorum uti videmus, quod ſpiritum ſublimiorem habeant, qvam ut percipi ab aliis poſſit. Ait enim, S. Petrum, qui non ignorabat, ſuum quoque & omnium Chriſtianorum ſpiritum ſublimiorem Gentilibus & Judæis eſſe, nihilominus juſſiſſe, ut parati eſſent omnes
„ ad dicendam cauſam; Chriſtum etiam ipſum exemplo ſuo id do-
„ cuiſſe. Mirum eſſe, ait, quod nunc editis libellis doctrinam ſuam
„ evulgent, cum ex illorum principiis nihil opus ſit ſcriptis, ſpiritu ſive
divina voce cœlitus omnes docente. Id vero agere, ut verbum Dei & Sacramenta plane tollant; diſerte ſcribere auſos eſſe contra ultimum capitulum S. Marci, ubi de baptiſmo ſcripſit. Fructus doctrinæ etiam examinat, ſuæ illum eſſe ſtatuens, ut fiant quæ Paulus *Rom. VIII.* & *Gal. V.* exigit, & breviter, ut *fructus ſpiritus* ſit perfectio decem Præceptorum Dei, ſive *charitas 1. Cor. XIII.* quem vere excellentiorem fructum Alſtetinus ſpiritus nunc ferat, neſcire ſe dicit; nam quæ in expugnandis monaſteriis & dejiciendis imaginibus fiant, qualia ſint, ſatis appa-
„ rere. Neqve tamen negat, in ſua quoque Eccleſia eſſe qui ali-
„ ter vivant, quam doceantur, nec ceſſaturam eſſe imperfectio-
„ nem illam, dum homines fuerint; Chriſtum tamen ipſum fer-
„ re peccatores, nec ſuperbe eos faſtidire; doctrinam autem ante omnia ſanam & rectam eſſe velle. Moderatur denique, quæ de officio Principum ſcripſerat, ut nolit ab iis

prædi-

Digitized by Google

prædicandi libertatem inhiberi: Sed in militia illa ſpirituali committendos eſſe concurrentes ſpiritus, & ſi a falſis doctoribus decipiantur, id pro Martis communis conditione ferendum eſſe. Doceant itaqve, „ (ait) modo manus contineant: ſed has exercentes & vim parantes ejiciantur ex regione. „ Non vult eos audiri, cum Iſraelitarum exemplum allegant, idola confringentium, & Cananæos extirpantium: non „ enim facta ſed fidem illorum imitandam eſſe ſtatuit. In novo teſtamento diaboli expellendi & offendiculorum tollendorum veram ra- „ tionem eſſe verbi divini prædicandi exercitium, qvo corda moveantur, „ inde diabolum cum tota pompa ſua & poteſtate per ſe peſſum eſſe „ iturum. Ex his puto ſatis conſtare, qvam iniqve Luthero imputetur, „ qvod diſcipulos habuerit Munzerum & ſocios, & qvam remotus ille ab eorum inſano dogmate fuerit, etiam anteqvam ſeditio ruſtica anno ſeqventi erumperet.

§. CLXXVII.

Reſtitit etiam aliis, ſubtilius qvidem, periculoſe tamen errantibus. Erant enim in aula Vinarienſi Concionator *Wolffgangus Steinius*, & e Juriſconſultis *Strauſius* qvidam, aliiqve, qvi Cæſareas leges, ut ab Ethnicis; Canonicas, ut a Pontificibus profectas, improbarent, & Moſaicum jus reduci mallent, tum uſuras omnes, etiam legitimas, improbabant. Erant qvi mercaturam, fidejuſſiones, & alia ejusmodi damnarent. De his, qvæ ſibi viderentur, conſultus Lutherus ſcripto complexus eſt, Melanchthonis etiam conſilio adhibito. Vide *Tom. II. Alt. f. 815. & ſeqq.* Gratias ei hoc nomine egit Johannes Fridericus Princeps, Johannis Ducis, poſtea Electoris, filius, annos jam natus 21. qvi Parenti, ſententia Lutheri confirmatus, & a Cancellario adjutus, modeſte obſtitit, ne novarum iſtarum opinionum autoribus pro indulgentia ſua nimium tribueret. Extat epiſtola ab ipſo Principe compoſita, egregii animi & judicii characteres exhibens, in qva inter alia de neceſſitate viſitationis Eccleſiarum non indigna ſe ſcribit, & qvæ non multo poſt effectum habuerunt, *d. Tom. II. fol. 815.* Inter alios Caroloſtadii exceſſus hic qvoqve erat, ut literarum ſtudia improbaret & exoſa faceret: cujus qvidem inſaniæ invidia a malevolis etiam Luthero impingebatur; ſed ille & Principi formam ſcholæ inſtituendæ propoſuit, ut patet ex epiſtola ad Spalatinum *Lib. II. Ep. p. 235. b.* d. 18.

Digitized by Google

I.§.177. de Scholarum emendatione & conſtitutione egregia ſvadet, edito ſcripto
1524. Octobr. data, & cum, (neſcio, qva cauſa) Academiæ ruinam metueret, non parum qveſtus eſt *d.l.p.237.b.* dein edita hoc eodem anno gravisſima ad Magiſtratus civitatum Germaniæ parænesi omni argumentorum, qva poterat vi, ab iis contendit, ut ſcholarum conſtitutioni operam darent. Vide *Tom.II.Alt.f. 805.& ſeqq.* Præmittit in illa qvædam de ſe, ſignificans, ut ante annos tres proſcriptus & condemnatus, tacere tamen, licet id ſuo commodo & tutiſſime facere potuiſſet, hoc tempore noluerit, qvæqve inde ſecuta ſint, manifeſtæ Dei operationi attribuenda: qveritur inde, ſcholas interire, Academias detrimenta pati, monaſteria deſeri. „ Exiccatum (ait) eſt fœnum, cecidit flos, ſpiritus „ Domini ſufflavit in eo Eſ. XL.7. Patuerunt per verbum Dei Clerico„rum defectus, ſed plebs carnalis, cum liberos ſuos alieno ſumtu, ut hoc „ usqve conſveverat, in monaſteriis ali jam non poſſe videat, nec ſacer„dotes, monachos monachasqve fieri; mavult eos omnes alio vitæ ge„nere victum ſibi parare. Sic apparet, ventris non religionis cauſa „ Clericorum conditionem antehac affectaſſe. Diabolus nempe in a„liud extremum tendit; juventutem qvam corruptelis monaſticis exi„mi cernit, jam ab omni informatione & eruditione remotam, in bar„bariem & animæ periculum præcipitare cogitat. Parentes tot ſum„tibus indulgentiarum, miſſarum, vigiliarum, fundationum, teſtamen„torum, anniverſariorum, fraternitatum, peregrinationum & qvos in „ mendicantium greges erogabant, levati, tantillam eorum partem ad li„berorum in ſcholis educationem conferre detrectant. Illos igitur, ut & Magiſtratus officii ſui admonet; lingvarum peritiam, ut divinum donum, qvo Evangelii propagatio & Scripturæ intellectus nititur, commendat; Waldenſium opinionem, lingvarum ſtudium ſpernentium, improbat: agnoſcit ſe, utcunqve zelo ſpiritus, qvem alii jactent, ſe non putet deſtitui, ea tamen non fuiſſe effecturum, qvæ præſtiterit, ſi absqve lingvarum cognitione fuiſſet. Oſtendit deinde ſcholarum & lingvarum utilitatem ad vitam civilem & ad ſtatum Principum ſuſtinendum, qvi nunc, ut ſatis libere monet, *aurigando, compotando, bacchanalibus & curis illis ſuis maximis, de culina & cella occupantur.* Faciliori informandi methodo, qvam olim fuerit, invitari debere contendit juventutem, ad ſcholarum freqventationes; paucas horas ſingulis diebus ſufficere, & paucos annos ad diſcenda, qvæ omni vitæ generi profutura ſint. Excellentiora vero ingenia nunc inſulſiſſimorum librorum ab

indo-

indoctis monachis conſarcinatorum loco (nominat *Catholicon, Floriſtam, Graciſtam, Labyrinthum, Dormi ſecure*) egregia habere profectuum a libris utilibus adminicula; bono tamen delectu opus eſſe: Sacram ante omnia Scripturam, lingvis non ſolum originariis, ſed & popularibus legendam: ex Poetis & Oratoribus, etiam Ethnicis, Grammaticæ ſtudium formandum, artium deinde & facultatum compendia & Syntagmata extare, Hiſtoriarum vero ſingularem utilitatem eſſe, ut Dei miranda opera & eventus humani cognoſcantur; dolendum tamen, qvod Germanicarum rerum monumenta pauciſſima extent. Epilogum addit, rogans, ne conſilium ſuum, tanqvam ab homine contemto & condemnato proficiſcens deſpiciant. Neqve enim, ait, mea ſed » Germaniæ commoda qværo, imo etſi ſtultus ſim, ſi qvid tamen boni » ſvadeo, cur non audiar? Audiri deberet etiam Turca, aut Paganus, ſi » qvid proponeret, qvod proficuum eſſe poſſet. Sæpe ab inſipienti rectum, » aliqvod conſilium datum fuit, Moſen ſocer Jethro docuit. »

§. 999.

Tantis in Germania ob tot Principes & Civitates, publice doctrinam & reformationem ejus amplectentes, præſidiis roboratus, ſuperbior & audacior evaſit Lutherus. Itaqve veſtem Monachalem, qva huc usqve uſus erat, ſibi amplius non convenire putabat, qvod ſemper monaſtici aliqvid olerent & repræſentarent, qvem ille ordinem in maximum contemtum adducere nixus erat. Apud Electorem igitur, mutationes externas cæteroqvin non probantem, tandem effecit, ut cucullum exuendi veniam impetraret, & Doctoris veſte, qvam Dux ipſe ei dedit, uteretur. Titulum etiam Reverendi Patris *depoſuit, qvi ei hucusqve publice in omnibus actibus dabatur, nullumqve alium admiſit, qvam* D. Martini Lutheri, *& hunc ad mortem usqve retinuit.* *Bucholcer. in judic.*

Digitized by Google

§. CLXXIIX.

Verum qvidem eſt, & ſæpe notatum, Fridericum Electorem in mutationibus admittendis nimis cautum fuiſſe, neqve id Spalatinus in *Vita MSCa* diſſimulat; non reperio tamen, qvod reſtiterit Luthero, cucullum monaſticum deponenti, nec qvod Lutherus a Principe licentiam id faciendi poſtulaverit, cum ſuo potius arbitrio in his omnibus ageret. Refertur in compendioſa hujus anni 1524. actorum recenſione, Tomis inſerta *Tom. II. Alt. f. 864.* Electorem non qvidem veſtem, ſed pannum Luthero miſiſſe, & veluti jocantem ei ſignificaſſe, conficere ſibi ex eo curaret, qvicunqve placeret, habitum. Itaqve d. 9. Octobr. (Dominica XX. poſt. Trinit.) exuto cucullo Auguſtiniano, in illa comparuit veſte, qva Prædicantes uti ſolent. Alium etiam qvam *Doctoris* aut *Profeſſoris* titulum gerere non potuit, cum alio non fungeretur munere: neqve enim inter Canonicos erat, & Parochiæ oppidanæ Joh. Bugenhagius præfectus erat. Monaſtici vero habitus & Auguſtiniani cognominis mutandi neceſſitatem qvandam ſine dubio fecerat, qvod fratres ſui, cœnobitæ, jam omnes præter unicum Priorem, qvem vocant, diffluxerant. Cum vero etiam iſte, hoc ipſo anno, conſcientia ſua impulſus, de vitæ genere mutando cogitaret, & reditus monaſtici jam olim tenues, nunc difficillimæ exactionis eſſent, in literis ad Electorem expoſuit, ſe ſolum in monaſterio remanere non poſſe, ſed qvæſiturum, ubi Deo favente alimenta inveniret. Itaqve cum Priore de cœnobio Principi (noviſſimo, ut ait, hæredi) tradendo conveniſſe, rogare autem, ut conniveret Elector, vel ſecreta qvadam ratione permitteret (ſcire enim ſe, cur id aperte non ſit facturus) qvo areæ cujusdam ad cœnobium ſpectantis venditio, ſibi aut Priori permitteretur; ſubſidio iſto hunc tanto digniorem & egentiorem eſſe, qvia a patrimonio in Trevirenſi ditione odio religionis arceretur Vide *Tom. II. Alt. f. 854. & ſeqq.* Ex qvo apparet, qvam alienus ab omni opum & bonorum cupidine, & de ſua ſuſtentatione incurioſus fuerit Lutherus, qvi nec Prioris munus in cœnobio unqvam affectaſſet, & tantillo munuſculo, nec ſibi ſed ſodali conferendo contentus eſſet, nihil a Principe ſibi petens aut pactus. Simile monaſterii deſerti & Principi traditi exemplum anno præterito Hertzbergæ in oppido Wittembergæ vicino acciderat, de qvo Lutherus epiſtola ad Spalatinum *Lib. II. p. 110.* mentem ſuam pau-

cis

Digitized by Google

cis explicavit: ſcire ſe Principem nihil accepturum eſſe ex bonis monaſterii, decere tamen, ut deſertum qvæſtoris curæ committat, monachis autem abeuntibus concedat, ut adhibitis duobus bonis & fidelibus viris anathemata (donaria ſive cimelia ſacrarii) inter ſe partirentur, & ad conjugia vel artificium (mechanicum) impenderent, ex qvo alerentur; Sic enim res illæ (addit) qvæ per impietatem partæ ſunt, in pietatem vertentur, nec melius mihi locari poſſe videntur. Idem non multo poſt ſvaſerat, ut pauperibus ſacrificulis (vicariis puto Wittenbergenſibus) ex prioribus cenſibus aſſignaretur, unde viverent, qvia aliam (ut ait) artem non didicerunt, & ignorantes in abominationes iſtas lapſi ſunt *Lib. II. p. 319. b.* Nihil ergo minus ſpectavit Lutherus, qvam ut Principes ex bonis Eccleſiaſticis diteſcerent, & cum jam tum qvosdam circa eam rem abuſus ex literis Heſſi, Uratislavia ad ſe ſcribentis, perciperet, reſpondit, nihil mirum, ſi Principes in Evangelio ſua qværant; & raptores novi raptoribus veteribus inſidientur. Lux orta eſt, qva videmus, qvid ſit mundus, nempe regnum Satanæ. Sic & Paulus qveritur, omnes qværere qvæ ſua ſunt, porro hæc ipſa nos animare debent, qvod omnia reſpondeant priſcis exemplis Evangelii *Lib. II. Ep. p. 284.* Acrius etiam apud Spalatinum expoſtulavit menſe Decembri hoc anno, cum neſcio qvid adverſi D. Juſto Jonæ, Præpoſito Wittembergenſi, ab aula inſtaret, & Canonicorum duorum aut trium veteri ſuperſtitioni & reditibus conſuleretur. Exprobrat enim ingratitudinem, qvod non agnoſceretur in aulis, per Evangelii doctrinam & animabus conſultum eſſe, & ſubſtantiam mundi non parvam ad marſupium Principis redire, unde ſcilicet haberent, qvod ad pios uſus impenderent. Vide *Lib. II. epiſt. p. 246.*

§. xxx.

Sed gaudium qvod ex hoc rerum ſuarum ſtatu ceperat, dum ſe caput formidabilis adverſus Eccleſiam Romanam, qvam capitali odio proſeqvebatur, factionis eſſe cerneret, multa amaritudine hoc ipſo tempore mixtum expertus eſt; magnumqve dolorem

Digitized by Google

concepit, cum ſe vehementer impugnari cerneret ab amico, qvi ab initio rebellionis ſuæ omnium utilisſime ei adſtiterat, & ob eruditionem, eloqventiam, magnamqve apud omnes toto orbe literatos & Proceres famam, maxime nocere poterat. Erat hic celebris ille Eraſmus Roterodamus, *qvi ab Angliæ Rege, a qvo multum æſtimabatur, rogatus, Lutherum in capitali, ut ipſe bona fide aſſerit, doctrinæ ſuæ articulo aggreſſus eſt. Hoc enim anno Eraſmus doctum & eloqventem tractatum* de Libero arbitrio *edidit, qvod Lutherus ſimpliciter eripere hominibus, maxime in rebus ad ſalutem pertinentibus, nitebatur, ſpecioſo ſub prætextu extollendi gratiam Jeſu Chriſti, & ſuperbiam humanam deprimendi, dum omnia Deo, nihil prorſus liberæ cooperationi voluntatis noſtræ tribueret.*

Eraſmi diatribe de lib. arbitrio.

Statim ab initio hujus tractatus monet Eraſmus, de Scripturis non eſſe controverſiam, cum utraqve pars dicat, eas ſe ſeqvi, ſed de vero Scripturæ ſenſu qværi, a qva parte ille ſtet. Inde longo ordine dicta Scripturæ profert, qvibus liberum arbitrium optime aſſerit, porro Patres Græcos & Latinos, ut & Concilia allegat, qvæ hunc ſenſum accipiendum eſſe ſtatuerunt. Poſthæc totum orbem alloqvitur, & qvid magis congruum ſit, qværit; nempe ut in hac lite Conciliorum & tot maximorum Sanctorum & illuminatorum virorum judicium reſpiciatur, an eo rejecto, Martino Luthero aſſentiendum ſit, qvi neminem pro ſe habeat, qvam Johan-

Hic de Scripturis non eſt controverſia, utraqve pars eandem Scripturam amplectitur & veneratur; de ſenſu Scripturæ pugna eſt.

Johannem VVicleffum & Laurentium Vallam, & tamen ſupremus judex eſſe velit circa ſenſum, omnibus dictis illis attribuendum. Hæſit diu Lutherus, antequam reſponderet, ſive quod congredi cum homine nollet, cujus ingenium & autoritatem formidabat; ſive quod tractatus iſte Latine ſcriptus apud populum & Nobilitatem parum valere videbatur, ſatiusque foret, ut neglectus in oblivionem caderet, quam ſuo reſponſo magis innoteſceret. Cum vero eum ab adverſario ſuo graviſſimo, Hieronymo Emſero, Germanice verſum videret, omniumque hominum manibus teri, reſpondere demum ſtatuit, idque præſtitit magno ſatis libro, cui titulum fecit, de ſervo arbitrio adverſus Liberum arbitrium ab Eraſmo defenſum. *In hoc autem libro clare dicit, * quod homo, quicquid boni vel mali agit per neceſſitatem agat, quodque nullum habeat liberum arbitrium, ſed ſervus ſit voluntatis aut Satanæ per concupiſcentiam, aut Dei per gratiam, quæ neceſſitate inſuperabili in homine operetur, quodque hic nullam libertatem habeat, ut nollet bonum,*

Cochlæus. Luth. de ſerv. arbitr. t. 2.

* *Quicquid fit a nobis non libero arbitrio ſed mera fieri neceſſitate. In rebus quæ pertinent ad ſalutem vel damnationem non habet liberum arbitrium, ſed captivus ſubjectus & ſervus eſt vel voluntatis Dei, vel voluntatis Satanæ, ut nec hic ſit ulla libertas, vel liberum arbitrium alio ſeſe vertendi, aut alio volendi, donec durat ſpiritus & gratia Dei in homine &c. Neceſſitate dico non coacte. Neceſſitate immutabilitatis non coactionis. Mera lubentia & pronitate ac ſponte ſua vult & facit, non coacte, ut nullis contrariis mutari in aliud poſſit. Pergit volendo & lubendo & amando bonum.*

Digitized by Google

*num, qvod illa neceſſario vult eum velle, licet velit ſine coactione & ſine violentia. Scio eum adjicere, qvod voluntas hominis recipiat ſaltem bonum, qvod Deus in illa ſolus operetur, nihilqve ex ſe ad id præſtet; idem tamen dicere hoc modo vult, nempe qvod ſolus Deus determinet voluntatem ad volendum, qvodqve hæc nullam libertatem determinandi habeat, velitne an nolit. Nam illico atqve Deus operatur volitionem in voluntate, certum eſt, qvod voluntas velit, idqve ſine coactione, ut Lutherus formaliter dicit. Qvemadmodum enim globus neqvit recipere motum, qvin moveatur, nec ferrum calorem recipiens non caleſcit: ita nec voluntas recipere poteſt gratiam volendi, qvin effective velit bonum, qvod gratia vult velle. Itaqve hæreſis Lutheri non conſiſtit in eo, qvod negat voluntatem agere, ait enim poſitive, qvod velit ſine coactione & violentia: ſed conſiſtit præciſe in hoc, qvod agat per neceſſitatem immutabilem, ita ut non poſſit non velle: Qvicunqve igitur pertinaciter ſtatuit, qvod gratia Jeſu Chriſti cogat voluntatem ad bonum id, qvod eam velle facit, ita ut non poſſit non velle, ille eſt ingenuus Lutheranus. Cæterum nihil magis in hoc libro Lutheri ſtupendum eſt, qvam qvod Eraſmo objicienti qvaſi VViclefum ſaltem & Vallam in partibus habeat, audaciter regerit, injuſte Auguſtinum præteriri. * Sanctus enim Auguſtinus, ait, de qvo loqveris totus pro me eſt in hac qvæſtione. Interim evidentiſſimum*

* *Auguſtinus qvem præteris, meus totus eſt. Luth. de ſervo arb. t. 2. f. 432.*

Qvomodo trahit, ſi dimittit, ut qvis qvod voluerit, eligat? Et tamen utrumqve verum eſt, ſed pauci id intellectu comprehendere valent. Aug. cont. Petil.

Digitized by Google

I. §. xxx. 179. 1524.

mum eſt, qvod nihil clarius aut freqventius in operibus Sancti hujus Doctoris exprimatur, qvam liberum arbitrium hominis, cum gratia qvæ id perficit, facultatem ei concedens bona facere per ſe, nec auferens eam, qvam habet, ut mala faceret per ſeipſum. Sed hoc, ſi fas eſt ita loqvi, fatale eſt S. Auguſtino, ut ad Scripturæ exemplum falſis interpretationibus & illuſionibus hæreticorum expoſitus ſit, ita ut ipſe Lutherus, qvi ex Eccleſiæ rebellantibus omnium minime æſtimat autoritatem Patrum, ſed eos ſæpe indigniſſime tractat, nihilominus de aſſenſu ejus glorietur. Sed id non jactat de Eraſmo; cum enim hic qvereretur, eſſe qvi ſibi imputarent qvaſi cum Luthero in hoc articulo conſentiret, lepide reſpondit, magnam Eraſmo injuriam fieri, & ſe qvoqve eum ab hac inimicorum calumnia defenſurum, ſemperqve teſtaturum eſſe, Eraſmum nullo modo Lutheranum, ſed tantum Eraſmum eſſe, id eſt, hominem, qvi omnia tam incerte & ambigue, ſæpe etiam minime ſerio in cauſis religionis dicat, ut ægre ſciri poſſit, qvid ſentiat.

Cum ſit, me nimis certo & fideli teſte, nullo modo Lutheranus, ſed Eraſmus tantum. Luther. ep. ad Nicol. Amsdorff t. 2.

§. CLXXIX.

Prolixa hæc digreſſio ore Lutherum petit, cauda illos ferire videtur, qvi *Auguſtinum* omnibus pene paginis allegantes Jeſuitarum dogmata *de gratia*, dein totam diſciplinam exagitarunt, *Janſeniſtarum* nomine celebres & odioſi. Iſtam controverſiam ut hic deſcribam, vel ſubtilitates Scholæ, qvas vix capio, Maimburgii exemplo exponam, nulla ſvadet ratio. Examinabo potius, qvæ de Eraſmo & Luthero tradit hic noſter, ſubleſtæ partim fidei, aut mutila. Falſum eſt, qvod Eraſmus dicitur Luthero ab initio rebellionis (ita pro humanitate ſua lo-

qvitur noſter) utiliſſime adſtitiſſe. Non negavero eqvidem, veritatem in doctrina Lutheri Eraſmum magna ex parte deprehendiſſe, ſed tam callide verſatus eſt, ut nullum ab illo rebus Luthero emolumentum accedere potuerit, niſi forte apud Fridericum Electorem qvaliscunqve ejus approbatio, ut ſupra dictum fuit, aliqvid valuit, qvod Eraſmus non male de Luthero ſentire videbatur, idqve ipſe jam anno 1519. in epiſtola ad Melanchthonem jactaverat, *Lib. V. ep. 38*. Alibi vero affectata illa & ſubdola Eraſmi moderatio doctiſſimis plurimis viris effugia ſuppeditavit, qvibus freti, defectus & errores, qvos Lutherus vehementer & aperte taxabat, pro talibus habebant, qvi ferri poſſent. Utilem ſibi Eraſmum fuiſſe non uno loco fatetur & prædicat Lutherus, ſed non alia de cauſa, qvam qvod lingvarum ſtudium commendabile & gratum feciſſet, & qvod ad Scripturæ & Patrum Eccleſiaſticorum lectionem multos invitaverit, qvi in tricis & nugis ſcholaſticis ætatem huc usqve conſumſerant, monachorum vero inſcitiam & pravos mores etiam ante Lutherum ita taxaverat, ut hujus cenſuræ non multo acriores eſſe viderentur. Interim verum eſt, optaſſe Lutherum & ab Eraſmo hoc ipſo anno 1524. (vide *Lib. II. ep. p. 195.*) contendiſſe, ut *ſpectator*, ut loqvitur, *tragœdiæ eſſe velit, nec copias ſuas cum adverſariis jungere*, id eſt, ne libellos contra ſe ederet, promiſitqve viciſſim ſe adverſus eum nihil ſcripturum eſſe. In hac ipſa epiſtola ſatis libere, qvanqvam amice, de
„ ſtudiis & moribus Eraſmi judicat; ait enim: Videmus nondum tibi eſ-
„ ſe a Domino datam eam fortitudinem vel ſenſum, ut monſtris illis no-
„ ſtris libens ac fidenter occurras nobiſcum; nos non ſumus qvi a te exi-
„ gere audemus id, qvod vires & modum tuum ſuperat. Sed majorem vim habebant qvibus ad ſcribendum impellebatur: Neqve enim eum Angliæ Rex ſolum, Maimburgio memoratus, verum ipſe Pontifex Adrianus in literis Cal. Dec. 1523. datis (Vid. *Lib. XXIII Epiſt. Eraſmi ep 3.*) omni argumentorum acie aggreſſus eſt. Aſſeverat qvidem, nullam hæreſeos ſuſpicionem ſibi adverſus illum eſſe, purgandi tamen ejus apud alios cauſa in certamen prodire non tam jubet, qvam rogat, mire
„ palpans hominem, cui magnam vim ingenii, ſcribendi promtitudi-
„ nem, qvanta, ut ait, noſtra memoria paucisſimis aliis, imo nulli conti-
„ gerit, aliaqve elogia tribuit, addens, ſe alienum eſſe a rigore, qvi per
„ cenſuras & leges imperiales exercebatur. Tantam vero ſpem in Eraſmi

eru-

eruditione ad convincendos, qvos vocat, hæreticos ſe ponere profitetur, ut major eſſe non poſſit. Invitat deniqve eum, ut Romam ipſe veniat, qvamprimum peſtilens tunc aer purgatus fuerit. Repetit idem iterata epiſtola d 23. Jan. anno 1523. & jam ceſſaſſe peſtis contagionem nuntiat *Lib. XXIII. ep. 4.* At Eraſmus his blanditiis, & iis qvæ Card. Campegius aliiqve ſcripſerant (tunc qvidem) immotus, Pontifici ita reſpondit *(Lib. XVIII. ep. 20.)* ut ætatem, valetudinem, invidiam monachorum, & ſuſpicionem hæreſeos ſibi immerenti impactam obſtare dicat, qvo minus ſcribat: qveritur inde aut jactat, qvod nunc tot viri inſignes Luthero faventes ſibi ſuccenſeant, qvia in easdem non transgrederetur partes. Arcani etiam aliqvid, qvod revelari nolit, ſubindicat, qvo Pontificias res multum juverit, cum in ſua, ut ſcribit, poteſtate fuiſſet, magnam tragœdiam excitare. Lutheraniſmi propagationem & potentiam exaggerat. Late (ait) patet Germania & abundat „ excellentibus ingeniis, nec hanc tamen ſolam habet hic affectus; non „ auſim ſcribere, in qvam multis regionibus, qvam penitus popularibus „ animis (ſic temperat, qvæ de excellentibus ingeniis dixerat) infixus ſit „ Lutheri favor, & odium Pontificii nominis. Laudat Adriani moderationem, dolens, qvod eandem alii non ſervent, qvi fruſtra ſperent, ma- „ lum ſectione & uſtione curari poſſe. Ita olim in Anglia Wicleſiticam „ factionem oppreſſam verius qvam extinctam fuiſſe. Difficilius in Ger- „ mania vim tentari, in tot Principes diſſecta. Mortuo inter hæc Adria- „ no, ad qvem an reſponſum iſtud pervenerit, compertum non habeo, (imperfecta enim epiſtola, & fortaſſe omnino transmiſſa non eſt) propinqviores ſtimulos ab Anglia admotos Eraſmus ſenſit, opera *Cutberti Tonſtalli* Epiſcopi Londinenſis, cujus literæ Non. Julii 1523. ſcriptæ *Lib. XXII. ep. 22.* extant. Penſionum jacturam, qvibus in Anglia fruebatur, Eraſmum, ni ſcriberet, metuiſſe, non eſt vero abſimile. Invitus itaqve & renitens, nec ſine timore acris, qvam prævidebat, refutationis, diatriben illam ſuam extruſit. Ita enim pridie Non. Septembr. 1524. ad Tonſtallum ſcribit; Exiit libellus de libero Arbitrio, modera- „ tiſſime qvidem ille ſcriptus, ſed qvi graviſſimos tumultus ſit excitatu- „ rus. Et ad Regem ſeqventi die, idem referens, addit: *expecto lapidationem.* Ad *Thomam Volſejum*, Archiepiſcopum Eboracenſem, *audax* vocat facinus ſuum; dein cauſam aperit, cur nemini ſcriptum ſuum

 dedi-

1524. dedicaverit, qvanqvam id huic ipſi Cardinali deſtinaſſet. *Lib. XIX. ep. 1.* evitare ſcilicet voluiſſe, ne conductum ſe eſſe clamarent Lutherani. Iisdem Non. Sept. ad Melanchthonem prolixam ſcribit Epiſtolam qvæ *Lib. XIX. ep. 113.* eſt, in qva de moribus eorum qvi ſe Evangelicos vocabant, qveritur, ſuamqve moderationem jactat, propter qvam tamen invidiam maximam ſuſtineat, Alexandri potiſſimum calumniis Romæ traductus; tandem cauſas cur adverſus Lutherum ſcripſerit his exponit verbis: „Miraberis cur emiſerim libellum de libero arbitrio. Suſtinebam triplex agmen inimicorum: Theologi & bonarum literarum oſores nullum non movebant lapidem ut perderent Eraſmum, qvem qvod attacti eſſent libris meis, tum qvod collegium illud florentiſſimum invexerim Lovanium, eamqve regionem totam infecerim lingvis & bonis literis; ſic enim loqvuntur. Hi monachis omnibus perſvaſerant, me juratiſſimum eſſe Luthero. Itaqve amici videntes me periclitari, ſpem præbuere Pontifici & Principibus, fore ut aliqvid ederem in Lutherum. Eam ſpem & ipſe pro tempore alui. Et interim iſti non expectato libello cœperant me libellis laceſſere. Nihil igitur reſtabat, niſi ut ederem qvod ſcripſeram, alioqvi & Monarchas habuiſſem infenſos, qvibus viſus fuiſſem dediſſe verba, & iſti tumultuoſi clamaſſent me metu premere, & atrocius aliqvid expectantes impotentius ſæviſſent. Poſtremo, qvoniam epiſtola Lutheri jam eſt in manibus, qva pollicetur ſe cohibiturum calamum in me, ſi conqvieſcam, viderer ex pacto non edere. At hæc qvi Romæ profitentur literas ethnicas, ipſi ἐθνικώτεροι, mire fremunt in me, invidentes ut apparet Germanis. Itaqve ſi nihil edidiſſem, præbuiſſem anſam & Theologis & monachis & illis Romanenſibus figulis, qvorum Alpha, ni fallor, eſt N. (*Aleandrum* forte intelligit) ut facilius perſvaderent Pontificibus ac Monarchis qvod perſvadere conabantur; Poſtremo, hos furioſos Evangelicos habuiſſem iniqviores: nam ipſe rem tractavi modeſtiſſime. Et tamen qvod ſcribo non ſcribo adverſus animi ſententiam; qvanqvam ab hac qvoqve libenter diſceſſurus, ubi perſvadebitur qvod rectius eſt.“ Reſpondit ad hæc Melanchthon pridie Id. Octobr. (Vide *Lib. XIX. Eraſmi epiſtolas ep. 2. & Melanchth. Lib. III. ep. 65. edit. Lond.*) & poſtqvam Eraſmum ex moribus de doctrina judicantem reprehendiſſet, & Lutherum ipſum deplorare dixiſſet, „qvod privatis cupiditatibus religionis vocabulum etiam ab iis prætexeretur, qvi cum Phari-

ſaico

ſaico Pontificis regno bellum gerere videri vellent; diatriben Eraſmi æqviſſimis animis Wittembergæ acceptam eſſe refert: tametſi alicubi nigrum ſalem aſperſerit. Tyrannidem enim fore, ſi qvisqvam vetetur in Eccleſia ſententiam de religione dicere, debere id eſſe omnibus liberrimum, dummodo ne privati affectus admiſceantur. Lutherum non eſſe tam irritabilem ut nihil devorare poſſit. Polliceri proinde ſe in reſpondendo pari uſurum eſſe moderatione; multis addit profuturum eſſe, ſi locus de libero arbitrio diligenter excutiatur, ſacras tamen literas Lutheri ſententiæ ſuffragari innuit, & Eraſmum ab oppugnatione vehementiori dehortatur. Læta fuerunt Eraſmo, qvæ de moderatione ſtyli adverſum ſe intelligebat, eaqve apud alios jactavit. Vide epiſtolam ad Ludov. Vivem *Lib. XVII. ep. 36.* Sed Melanchthoni paulo animoſius reſpondit d. 4. Id. Decembr. *Lib. XIX. ep. 3.* Nam Lutheri vehementiam valde improbat, multa etiam in doctrina ejus ſibi diſplicere profitetur; non negat tamen corruptos Chriſtianorum mores immitem reqviſiviſſe caſtigatorem; ſed ſcopo ſuo inſiſtit, ut temperata libertate Pontifices & Monarchæ ad reformationem invitarentur, utq; Sacerdotum religio ita reſtitueretur, ut nihil decederet autoritati. Non audet qvidem Luthero imputare, qvæ ex doctrina ejus crude ab aliis proferebantur, ſed foveri tamen hos ab iis qvos Lutherus pro Evangelicæ doctrinæ proceribus habeat, & de iniqvo ejus in ſe animo, cum aliqvo contemtu loqvitur, monens Melanchthonem, ut illum reſpondere diatribæ patiatur ſuo more: ardens nempe & vehemens eſſe ingenium ejus, & Pelidæ ſtomachum, cedere neſcii, ubiqve in eo agnoſci. Nigros tamen ſales a Melanchthone notatos ad alios trahit, & omnino moderate ſcripſiſſe, & ſine affectu cauſam egiſſe videri vult; qvamvis etiam Lutherus in literis (ſupra allegatis) exiſtimet, omnino nihil eſſe momenti, ſive adſit ei Eraſmus ſive adverſetur, pollicetur tamen ſe nunqvam ſcientem arma adverſus Evangelicam veritatem ſumturum, ideo veritum eſſe etiam illa labefactare, qvæ in Luthero diſplicuerint, ne ſimul ruerent alia probata. Qvin imo id per omnem occaſionem moliri, ut ex amaro violentoqve pharmaco, qvod Lutherus mundo, ut ait, porrexerit, naſcatur aliqvid bonæ ſanitatis in moribus Eccleſiæ. Addit multa de diſſenſionibus inter Evangelii doctores. 1524.

Sed ſufficiant hæc, qvanqvam plurima relatu non indigna ſuperſint, de Eraſmi adverſus Lutherum ſcribentis vel mente vel ſimula-

tione. Ingenue ſane apud alios faſſus eſt, ſe dum Diatriben ſcriberet *in ſua arena non eſſe verſatum.* Vide epiſtolam ad Johannem Epiſcopum Roffenſem, *Lib.XIIX.ep.47.* & ad Hezium Pontificis Secretarium *ep.48.* Imo Ludovico Vivi *Lib.XIX.ep.22.* candide aperit, *ſe perdidiſſe, dum de libero arbitrio ſcriberet, liberum arbitrium; aliud ſibi animum dictaſſe, aliud ſcripſiſſe calamum.* Patet hinc fluctuans viri animus, ita ut laus qvam Maimburgius hic illi tribuit, ob alia omnia ei potius qvam ob hanc ſcriptitationem debeatur. Lutherum qvod attinet, non diſſimulavit ille apud amicos conceptum ex libello Eraſmiano dolorem, non abjecta tamen autoris æſtimatione; Ad Spalatinum enim 4. Nov. 1524. ſcribit *Lib.II.epiſt.p.238. Incredibile eſt, qvam faſtidiam libellum de libero arbitrio, nec dum ultra duos qvaterniones legi, moleſtum eſt tam erudito libello reſpondere tam eruditi viri.* Et menſe Nov. hoc anno 1524. ad Hauſmannum ſcribens, *Eraſmum ſe reſponſurum eſſe* promittit, *non propter ipſum, ſed propter eos, qvi autoritate ejus abutuntur in gloriam ſuam contra Chriſtum.* Reſponſum tamen non niſi menſe Decembri anno 1525. prodiit, libello, qvi titulum habet, *de Servo arbitrio,* Vide *Tom. II. Lat. Witteb. f.457. Tom.II. Jen.f.165.*

§. CLXXX.

Non pigebit ex prologo & epilogo qvædam hic exhibere, ex qvibus animus & ſtylus ſcribentis agnoſcatur. Inſcribit autem adverſario ipſi librum hac honorifica præfatione: „Venerabili viro, Domino Eraſmo Roterodamo, Martinus Luther gratiam & pacem in Chriſto. Inde ſic exorditur: „Qvod tardius diatribæ tuæ de libero arbitrio reſpondeo, venerabilis Eraſme, præter ſpem omnium, præterqve morem meum accidit, qvi hactenus ejusmodi occaſiones ſcribendi non ſolum libenter apprehendiſſe, ſed ultro etiam qvæſiiſſe viſus ſum. Mirabitur forte qviſpiam novam illam & inſolitam vel patientiam vel formidinem Lutheri, qvem nec tot jactatæ voces & literæ adverſariorum excitarunt, Eraſmo victoriam congratulantes, & Io! Pæan! cantantes. Scilicet Maccabæus ille & pervicaciſſimus aſſertor invenit tandem dignum antagoniſtam, contra qvem hiſcere non audet. Verum illos non modo non accuſo, ſed ipſemet tibi palmam concedo, qvalem nulli antea conceſſi, non ſolum, qvod viribus eloqventiæ & ingenio longiſſime ſuperas, qvalem nos omnes merito tibi concedimus, qvan-

qvanto magis ego barbarus in barbarie ſemper verſatus, ſed qvod & 1524.
ſpiritum meum & impetum remoratus es, & languidum ante pugnam reddidiſti, idqve duabus rationibus. Primum arte, qvod mirabili ſcilicet & perpetua modeſtia cauſam hanc agis, qva mihi obſtitiſti, ne poſſem in te accendi. Deinde fortuna vel caſu vel fato, qvod in tanta re nihil dicis, qvod non ſit dictum prius, atqve adeo minus dicis qvam hactenus Sophiſtæ dixerunt & tribuerunt: (de qvo latius dicam infra) ut etiam ſupervacaneum videretur reſpondere iſtis argumentis tuis, antea a me qvoq; toties confutatis, conculcatis vero & prorſus protritis per Phil. Melanchthonis de locis Theologicis invictum libellum, meoqve judicio non ſolum immortalitate, ſed canone qvoqve eccleſiaſtico dignum, cui tuus libellus comparatus ita mihi ſorduit ac viluit, ut tibi vehementer compaterer, qvi pulcherrimam tuam & ingenioſam dictionem in iſtis ſordibus pollueres, ac materiæ indigniſſimæ indignarer, qvæ tam pretioſis eloqventiæ ornamentis veheretur, tanqvam ſi qvisqviliæ vel ſtercora aureis argenteisqve vaſis portarentur. Id qvod tu ipſe qvoqve perſenſiſſe videris, qvi tam difficilis fuiſti ad hoc ſcriptionis munus obeundum, nempe qvod conſcientia tua te monuit, fore, ut qvantislibet eloqventiæ viribus rem tentares, non poſſe tamen mihi fucum fieri, qvin feces ipſas, ſemotis verborum lenociniis perſpicerem, qvi etſi ſermone ſum imperitus, rerum tamen ſcientia non ſum imperitus, gratia Dei. *Et poſt alia:* Itaqve nec multitudine negotiorum, nec rei difficultate, nec magnitudine eloqventiæ tuæ, nec timore tui, ſed mero tædio, indignatione & contemtu, ſeu (ut dicam) judicio meo de tua diatribe impeditus eſt mihi impetus reſpondendi, ut illud interim taceam, qvod tui perpetuo ſimilis ſatis pertinaciter obſervas, ne non ubiqve lubricus & flexiloqvus ſis, ac Ulyſſe cautior, inter Scyllam & Charybdim tibi videris navigare, dum nihil vis aſſertum, rurſus tamen aſſertor videri: cum qvo genere hominum, qvid rogo, poteſt conferri aut componi, niſi qvis Protei capiendi peritus fuerit, in qva re qvid poſſim, & qvid ea tibi profuerit, poſtea oſtendam cooperante Chriſto. Incitatum ſe *addit*, a fidelibus in Chriſto fratribus fuiſſe, qvia Eraſmi autoritas contemnenda non ſit, & doctrinæ veritas in multorum cordibus periclitetur, ut ne amplius cunctaretur reſpondere, imo ſilentium ſuum hucusqve ſervatum non ſatis pium ſed a carnis prudentia vel malitia ſibi illuſum fuiſſe agnoſcit; jam vero officii

1524. ficii memorem eſſe, qvo debitor ſit ſapientibus & inſipientibus. Qvamvis enim, *inqvit*, res noſtra talis eſt, qvæ externo doctore non eſt contenta, ſed præter eum qvi plantat & rigat foris, etiam deſideret Spiritum Dei, qvi incrementum det, & vivus viva doceat intus (qvæ cogitatio mihi impoſuit (tamen cum liber ſit ille ſpiritus, ac ſpiret, non ubi nos volumus, ſed ubi ipſe vult, ſervanda fuerat regula illa Pauli, inſta opportune, importune, non enim ſcimus, qva hora dominus venturus ſit. Optat porro & Deum precatur, ut ipſe, miſerum licet & fragile vaſculum, lucrifacere Eraſmum Chriſto poſſit, ſtylum etiam *(qvi tamen in hoc tractatu ſatis nitidus apparet)* excuſat, & rogat, ut ſicut ipſe ferat ejus in his rebus ignorantiam, ita ille ſuam ferat infantiam; non uni, ſcribit, dat cuncta Deus, nec omnia poſſumus omnes, ſeu, ut Paulus ait, ſunt diſtributiones donorum, idem autem Spiritus. *Epilogus vero hic eſt:* Te nunc, mi Eraſme, per Chriſtum oro, ut, qvod promiſiſti, tandem præſtes: promiſiſti autem, velle te cedere meliora docenti: pone reſpectum perſonarum. Fateor tu magnus es, & multis iisqve nobiliſſimis dotibus à Deo ornatus, ut alia taceam, ingenio, eruditione, facundia usqve ad miraculum. Ego vero nihil habeo, & ſum, niſi qvod Chriſtianum eſſe me prope glorier. Deinde & hoc in te vehementer laudo & prædico, qvod ſolus præ omnibus rem ipſam es aggreſſus, hoc eſt, ſummam cauſæ, nec me fatigaris alienis illis cauſis de Papatu, de purgatorio, indulgentiis, ac ſimilibus nugis potius qvam cauſis, in qvibus me hactenus omnes fere venati ſunt fruſtra. Unus tu & ſolus cardinem rerum vidiſti, & ipſum jugulum petiiſti, pro qvo ex animo gratias tibi ago: in hac enim cauſa libentius verſor, qvantum favet tempus & ocium. Si hoc feciſſent, qvi me hactenus invaſerunt, ſi adhuc illi facerent, qvi modo novos ſpiritus, novas revelationes jactant, minus ſeditionis & ſectarum, & plus pacis & concordiæ haberemus. Sed Deus ita per Satanam noſtram ingratitudinem vindicavit. Qvanqvam niſi aliter cauſam iſtam agere potes, qvam hac Diatribe egiſti, optarim magnopere, ut tuo dono contentus literas & lingvas, ſicut hactenus cum magno fructu & laude feciſti, coleres, ornares, proveheres, qvo ſtudio nonnihil & mihi ſerviviſti, ut multum tibi me debere fatear: & certe in ea re te veneror & ſuſpicio ſincero animo. Huic noſtræ cauſæ ut par eſſes, nondum voluit nec dedit Deus: id qvod rogo, nulla dictum arrogantia exiſtimes. Oro autem, ut propediem Dominus tantum in

hac

hac re ſuperiorem me faciat, qvantum in aliis omnibus mihi ſuperiores. Non enim eſt novum, ſi Deus Moyſem per Jethro erudiat, & Paulum per Ananiam doceat. Nam qvod tu dicis, procul eſſe aberratum à ſcopo, ſi tu Chriſtum ignores, arbitror te ipſum videre, qvale ſit. Neqve enim ideo omnes errabunt, ſi tu aut ego erramus. Deus eſt, qvi mirabilis in ſuis ſanctis prædicatur, ut ſanctos putemus, qvi longiſſime ſint à ſanctitate. Neqve difficile eſt, ut homo cum ſis, Scripturas aut Patrum dicta, qvibus ducibus te credis ſcopum tenere, neqve recte intelligas, neqve diligenter ſatis obſerves, qvod ſatis monet illud, qvod nihil aſſerere, ſed contuliſſe te ſcribis. Sic non ſcribit, qvi rem penitus perſpicit, & recte intelligit. Ego vero hoc libro non contuli, ſed aſſerui & aſſero, ac penes nullum volo eſſe judicium, ſed omnibus ſvadeo, ut præſtent obſeqvium. Dominus vero cujus eſt hæc cauſa, illuminet te, & faciat vaſculum in honorem & gloriam. Amen. Qvamvis autem, qvæ alicubi in ipſo tractatu paulo acriora adverſus Eraſmum inſperſit, emollita exordio hoc & epilogo Lutheri videri potuerint, nec Eraſmus nigris, ut ipſe loqvitur, ſalibus abſtinuerit, vehementer tamen lecto hoc Lutheri reſponſo exarſit, & intra duodecim dies defenſionis ſuæ ſive *Hyperaſpiſtæ* (ut vocavit) partem primam deproperavit, ut in epiſtola ad Epiſcopum Lingonenſem menſe Martio 1526. data, refert. Eodem vero tempore ad Reginaldum Polum ſcribens, invitum ſe & pacis ac qvietis amantiſſimum, *nunc cogi* qveritur *retiarius eſſe*, imo, ut parum modeſte pungit, θ ... ομαχεῖν. Alteram *Hyperaſpiſtæ* partem anno 1527. edidit, & Georgio Saxoniæ Duci menſe Septembri miſit. Fatetur autem alicubi ſe a neutra parte ſcripto ſuo gratiam iniiſſe.

1524.

§. CLXXXI.

Materiam librorum eriſticorum ipſam, ut jam profeſſus ſum, tractare ſuperſedeo. Diſſimulare tamen nolo, fuiſſe etiam poſt Lutheri obitum inter Theologos noſtrates, qvibus qvædam in tractatu illo *de ſervo arbitrio* viſa ſunt illis, qvæ Calvini de decretis divinis doctrinæ tribui ſolent, affinia, aut etiam horridiora, unde qvidam tolerantiam diſſenſus in iſtis qvæſtionibus tanto impenſius commendant. Alii Lutherum poſtea emendaſſe ſententiam ſuam putant, præcipue *in commentario in Geneſin*, & qvæ conſtanter crederet, ex Auguſtana confeſſione poſt annos qvinqve exhibita, judicari debere monent. Prioribus illis qvi concordiæ ſtudio plus juſto Luthero imputaſſe exiſtimantur, inſignis ex noſtratibus Theologus Argentoratenſis *D. Seb. Schmidius*, edito an-

Digitized by Google

I. §. 181. qvorundam ex Proteſtantibus: nova ejus editio a D.Seb.Schmidio procurata additis annotationibus,

1524. no 1664. ipſo Lutheri *de ſervo arbitrio* libello, additisqve notis, occurrit, & genuinam Lutheri mentem explicavit; laudabili ſane labore. Præmiſit autem ante omnia excerpta qvædam, qvibus orthodoxia Lutheri probari poteſt. Cum vero ex iſtis qvædam, ſed imperfecte, nec ſatis ſincere margini Libri ſui adſcripſerit Maimburgius, paulo integriora hic apponi debere exiſtimavi. *Pag.67.* ed. Schmid. hæc habentur: Alterum paradoxon: Qvicqvid fit a nobis, non arbitrio libero, ſed mera neceſſitate fieri, breviter videamus, ne perniciofiſſimum dici patiamur. Hic ſic dico; ubi id probatum fuerit, extra vires & conſilia noſtra in ſolius opere Dei pendere ſalutem noſtram; (qvod infra in corpore diſputationis ſpero me evicturum) nonne clare ſeqvitur, dum Deus opere ſuo in nobis non adeſt, omnia eſſe mala, qvæ facimus, & nos neceſſario operari, qvæ nihil ad ſalutem valent? Si enim non nos ſed ſolus Deus operatur ſalutem in nobis, nihil ante opus ejus operamur ſalutare; velimus, nolimus. *Ad qva Schmidius;* Hæc verba; *velimus, nolimus*; videri poſſunt dura, qvaſi homo aliqvid ſalutare velle poſſit, ſed non facere. Sed res facile tamen expediri poterit. Loqvitur ſcilicet Beatus Vir non de velle bono, qvod cum voluntate Dei convenit, ſed de velle & conari malo ſeu hypocritico, qvo plena eſt noſtra corrupta natura, cujusmodi velle fuit Judæorum Rom. IX. 31. c. X. 2. nam ad legem juſtitiæ non pervenerunt nec zelus eorum fuit ſecundum ſcientiam, & de hoc velle hominum loqvitur Apoſtolus Rom. IX. 16. non eſt volentis nec currentis. *Sed pergentem audiamus Lutherum p. 68.* Neceſſario vero dico, non coacte, ſed ut illi dicunt, neceſſitate immutabilitatis, non coactionis, hoc eſt, homo cum vacat ſpiritu Dei, non qvidem violentia velut raptus obtorto collo, nolens facit malum, qvemadmodum fur aut latro nolens ad pœnam ducitur; ſed ſponte & libenti voluntate facit. Verum hanc libentiam ſeu voluntatem faciendi non poteſt ſuis viribus omittere, coercere, aut mutare, ſed pergit volendo & lubendo: etiamſi ad extra cogatur aliud facere per vim, tamen voluntas intus manet averſa, & indignatur cogenti aut reſiſtenti. Non autem indignaretur, ſi mutaretur, ac volens vim ſeqveretur. Hoc vocamus modo neceſſitatem immutabilitatis, id eſt, qvod voluntas ſeſe mutare & vertere alio non poſſit, ſed potius irritetur magis ad volendum, dum ei reſiſtitur, qvod probat ejus indignatio. Hoc non fieret, ſi eſſet libera, vel haberet liberum arbitrium. *Et paulo poſt p. 69.* Facimus volentes & lubentes, pro natura voluntatis,

tatis, qvæ ſi cogeretur voluntas non eſſet, nam coactio potius eſt, ut ſic dicam, voluntas. Qvod vero hominem beſtiis ſimilem in negotio converſionis non faciat, clare patet ex aptitudine illa qvam tribuit libero arbitrio *p.72*: Si vim liberi arbitrii eam diceremus, qva homo aptus eſt „ rapi ſpiritu & imbui gratia Dei, ut qvi ſit creatus ad vitam vel mortem „ æternam, recte diceretur, hanc enim vim, hoc eſt, aptitudinem, ſeu, ut „ Sophiſtæ loqvuntur, diſpoſitivam qvalitatem & paſſivam aptitudinem, „ & nos confitemur, qvam non arboribus neqve beſtiis inditam eſſe, qvis „ neſciat? neqve enim pro anſeribus, ut dicitur, cælum creavit. Adverſus impudentiſſimam Manichæiſmi imputationem qvod Deus mali autor ſit, faciunt verba *p.210.211.* ubi videri poteſt Schmidii annotatio. it. *p.212.213.* Qværitur fortaſſis, qvomodo Deus mala in nobis dicatur o- „ perari, ut indurare, tradere deſideriis, ſeducere & ſimilia? Oportuit „ ſane verbis Dei contentos eſſe, & ſimpliciter credere, qvod dicunt, cum „ ſint opera Dei prorſus inenarrabilia: tamen in obſeqvium rationis, id „ eſt ſtultitiæ humanæ, libet ineptire & ſtulteſcere, & balbutiendo tenta- „ re, ſi qva poſſimus eam movere. Primum, etiam ratio & Diatribe con- „ cedit, Deum omnia in omnibus operari, ac ſine ipſo nihil fieri nec effi- „ cax eſſe. Eſt enim omnipotens pertinetqve id ad omnipotentiam ſuam, „ ut Paulus ait ad Eph. Jam Satan & homo lapſi & deſerti a Deo, non poſ- „ ſunt velle bonum, hoc eſt, ea qvæ Deo placent, aut qvæ Deus vult. Sed „ ſunt in ſua deſideria converſi perpetuo, ut non poſſint non qværere qvæ „ ſua ſunt. Hæc igitur eorum voluntas & natura ſic a Deo averſa, „ non eſt nihil. Neqve enim Satan & impius homo nihil eſt, aut nullam „ naturam aut voluntatem habent, licet corruptam & averſam naturam „ habeant. Illud igitur reliqvum qvod dicimus naturæ in impio & Sata- „ na, ut creatura & opus Dei, non eſt minus ſubjectum omnipotentiæ & „ actioni divinæ, qvam omnes aliæ creaturæ & opera Dei. Qvando ergo „ Deus omnia in omnibus movet & agit, neceſſario movet etiam & agit „ in Satana & impio. Agit autem in illis taliter, qvales illi ſunt & qvales „ invenit, hoc eſt, cum illi ſint averſi & mali, & rapiantur motu illo divi- „ næ omnipotentiæ, non niſi averſa & mala faciunt, tanqvam ſi eqves a- „ gat eqvum tripedem vel bipedem, agit qvidem taliter, qvalis eqvus eſt, „ hoc eſt, eqvus male incedit. Sed qvid faciat eqves? eqvum talem ſimul „ agit cum eqvis ſanis, illo male, iſtis bene, aliter non poteſt niſi eqvus ſa- „ netur. Hic vides Deum, cum in malis & per malos operatur, mala qvi- „ dem fieri, Deum tamen non poſſe male facere, licet mala per malos fa- „

1524.

„ ciat, qvia ipſe bonus male facere non poteſt, malis tamen inſtrumentis „ utitur, qvæ raptum & motum potentiæ ſuæ non poſſunt evadere. Viti- „ um ergo eſt in inſtrumentis qvæ otioſa Deus eſſe non ſinit, qvod mala „ fiunt, movente ipſo Deo, non aliter qvam ſi faber ſecuri ſerrata & den- „ tata male ſecaret. Hinc fit qvod impius non poſſit non ſemper errare & „ peccare, qvod raptu divinæ potentiæ motus ociari non ſinitur, ſed ve- „ lit, cupiat, faciat, taliter qvalis ipſe eſt. Et plura non minus notabilia. De univerſali deniqve Dei voluntate qva vult omnes homines ſalvos fieri, qvid ſenſerit Lutherus, dubitare nos non ſinunt verba *p. 162.* Si Deus „ non vult mortem, noſtræ voluntati imputandum eſt, qvod perimus. „ Recte inqvam ſi de Deo prædicato dixeris. Nam ille vult omnes homi- „ nes ſalvos fieri, dum verbo ſalutis ad omnes venit, vitiumqve eſt volun- „ tatis, qvæ non admittit eum, ſicut dicit Matth. 23. Qvoties volui con- „ gregare filios tuos & noluiſti? Verum qvare Majeſtas illa vitium hoc „ voluntatis noſtræ non tollit aut mutat in omnibus, cum non poſſit ho- „ mo eo carere, qværere non licet, ac ſi multum qværas nunqvam tamen „ invenias, ſicut Paulus ad Rom. XI. dicit: Tu qvis es, reſpondeas Deo? Hæc & plurima alia qvi ſemotis præjudiciis conſiderare voluerit, deprehendet qvam maligna imo peſſima fide agatur in recenſendis Lutheri dogmatibus de neceſsitate actionum humanarum, & qvam proterva calumnia doctrinæ ſanctiſsimæ, qvæ & honori divino omnia defert, & pœnitentiæ utilitatem optime & liqvidiſſime oſtendit, in odium adducatur. Sed Maimburgii, qvi Eraſmi & Lutheri controverſias anticipat, ſaltus in ſeqventium annorum geſta me abripuit.

§. CLXXXII.

Ad annum itaqve 1524. in qvo *Liber primus* finire debuit, regreſſus, pauca qvæ ſublegenda invenio, ſubjungam, ex *Epiſtolis Lutheri* potiſſimum obſervata. Periit hoc anno Wittenbergæ Albi flumine qvod
Addit. cum aliis lavandi aut natandi cauſa ingreſſus erat, hauſtus Gvilielmus Neſenus, vir doctus, qvi Lovanio bonas literas docens, pulſus fuerat. Luctuoſus is Luthero caſus fuit & ab eo diaboli ſævitiæ adſcriptus. Vid. *Lib. II. Ep. p. 220.* acerbe defleſſe defunctum & optaſſe ut miraculoſum donum haberet reſuſcitandi mortuos, alii notarunt. Vide Buchholtz. *hoc anno* Eraſmus etiam ad Philippum ſcribens, dolere ſe ob mortem viri teſtatur, *Lib XIX. ep. 3.* Cæterum cunctatione & diſſimulatione in aula, circa religionis negotium qverelas ſuas ad finem usqve anni conti-

tinua-

Digitized by Google

tinuavit Lutherus, indignatus inter alia, qvod Parochiæ negligerentur, cum ſcilicet qvidam, ad qvos jus Patronatus ſpectabat, non præſentarent, qvi populo Evangelicam doctrinam deſideranti ſatisfacerent, qvodqve plures parochiæ uni, nec idoneo, committerentur; dein qvod alicubi Paſtoribus alimenta ſubtraherentur, ceſſante aut conniventé ad iſta Principe. Patet id ex epiſtola d. 24. Nov. 1524. data, qvæ extat *Lib. II. epiſt. p. 244. b.* Paulo poſt Lutherus Spalatinum hoc rerum ſtatu, & langvente diuturno & lethali tandem morbo Electore, diſceſſum ex aula meditantem, ut maneret, cohortatus eſt; *d. l. p. 245.* vel ut cauſſam qvam ſubeſſe ſuſpicabatur, aperte potius indicaret, nempe qvod uxorem vellet ducere, ut & non multo poſt ab eo factum eſt. At ipſe Lutherus averſo adhuc erat a conjugio animo & morti potius, qvam a perſecutoribus ſibi imminere exiſtimabat, intentus. In eadem ergo Epiſtola, Nobili iſti fœminæ, qvam ſupra nominavi, *Argulæ* ad uxorem ducendam hortanti, ſcribi & gratias agi jubet, addens: Non miror talia „ de me garriri, cum garriantur & multa alia, verum tu ei gratias age „ nomine meo, & dicito me eſſe qvidem in manu Domini ſicut creaturam, „ cujus cor mutare & remutare, occidere & vivificare poteſt, ſingulis „ momentis & horis: hoc tamen corde, qvo hactenus fui & modo ſum, „ non fiet, uxorem ut ducam; non qvod carnem meam aut ſexum non „ ſentiam, cum neqve lignum neqve lapis ſim, ſed animus alienus eſt a „ conjugio, cum expectem qvotidie mortem, & meritum hæretici ſupplicium: „ itaqve nec Deo figam terminum operis in me, nec in corde meo „ nitar. Spero autem qvod non ſinet me diu vivere. „ Judicare hinc licet qvam impudenter mentiantur, qvi Luthero uxoris deſiderium & amores Catharinæ Boriæ dudum meditatos imputant. Sed de his alibi.

1524.

§. CLXXXIII.

Ex ſcriptis Lutheri, hoc anno, præter illa qvorum mentio facta eſt, reperiuntur in Tomis *ſermones* qvidam, & *tractatus exegetici* itemqve *epiſtolæ*, tum *verſiones* eorum qvæ antea Latine ſcripſerat, v. g. tractatus *de inſtituendis miniſtris Eccleſiæ Tom. II. Lat. Jen. f. 577.* Hunc Paulus Speratus, cujus ſupra meminimus, Germanicum fecit, & Salisburgenſibus, & Herbipolenſibus, auditoribus olim ſuis dedicavit menſe Januar. hujus anni. Vide *Tom. II. Alt. f. 494. & ſeqq.* dein *Commentarius in Pſalmos priores usqve ad XXII.* cujus verſionis autor fuit Stephanus Rothius, Syndicus Zviccavienſis, eo nomine a Luthero laudatus. *Tom. II. Alt. f. 570.* Edidit hoc ipſo anno D. Pomeranus commentarium in Pſalmos,

Digitized by Google

I. §. 183. 1524. reliqva hujus anni. commendat Pomerani Pſalterium. cantiones ſacras componit & procurat.

cui epiſtolam commendatitiam præmiſit Lutherus. Vide *Lib. II. Ep. p. 241.* qvæ & Germanice verſa extat *Tom. II. Alt. f. 519.* in Latina inter a-
» lia hæc habet: Johannes Pomeranus Epiſcopus Eccleſiæ Wittenbergen-
» ſis, voluntate Dei & patris noſtri, per miniſterium ſuum, Tibi, chariſſi-
» me Lector, donat hoc Pſalterium Spiritu Chriſti, qvi eſt clavis David,
» reſignatum. Qvod ut multis verbis ornem, non eſt operæ pretium, qvod
» ſatis abunde tibi (ſcio) commendatum erit, non meo teſtimonio, ſed ſuo
» ipſius argumento, qvo te coget, ſi legeris, teſtificari, ſpiritum eſſe, qvi
» loqvitur myſteria hæc a tot ſeculis abſcondita. Nam ut conferri poſſit
» tam priſcorum qvam recentiorum commentariis, etſi odioſum eſt ſta-
» tuere, audeo tamen dicere, a nemine (cujus extent libri) eſſe Pſalterium
» David explicatum, eſſeqve hunc Pomeranum primum in orbe, qvi Pſal-
» terii Interpres dici mereatur. Adeo cæteri fere omnes tantum opinio-
» nem qvisqve ſuam eamqve incertam in hunc pulcherrimum librum
» congeſſerunt. Hic vero judicium Spiritus certum te docebit mirabilia.
» Porro & ego aliqvando in hoc libro cœpi operam impendere, ſed Papi-
» ſtarum tyrannis ſuſpendere me coegit organum meum in ſalicibus Ba-
» bylonis iſtius, verum Chriſtus meam ſortem vindicavit glorioſe. Nam
» loco mei unius, cujus ſtillas noluit ferre Satan, cogitur pluviam & ma-
» jora ſuſtinere tonitrua & cataractas, ita me oportet minui, illos vero
» creſcere. Qvare non eſt, optime lector, ut meum expectes Pſalterium
» amplius, ſed mecum gaude, gratulare, & gratias age Chriſto Salvatori
» noſtro, qvi pro uno Luthero paupere & tenui, jam ipſiusmet David,
» Iſaiæ, Pauli, Joannis, atqve adeo ſui ipſius tibi ſpem, imo rem & copi-
» am fecit clare & palam, videndi, audiendi, & palpandi, non unius tan-
» dem calamo aut lingva, ſed virtute multa ut Pſalm. 67. ait. Hæc & qvæ non ſemel in Melanchthonis laudem ſcripſit, argumento eſſe poſſunt, qvam iniqvi ſint, qvi Luthero eum tribuunt animum ac ſi omnes præ ſe contemſiſſet. Continuavit hoc anno ſtudium ſuum Lutherus, ut Pſalmi qvidam in rhythmos Germanicos translati in templis a populo canerentur, aliaqve ſacra carmina; qvapropter & Spalatinum & Joh. a Dolzig, eqveſtris ordinis virum, cujus elegantiam & copiam commendat, ad ſocietatem illius operæ invitavit. Vide *Lib. II. ep. p. 239.* Erat autem in aula Friderici Præfectus Muſici chori *Joh. Waltherus*, qvi tonos compoſuit, exiitqve hoc anno primus *Cantionum ſacrarum* libellus, præfatiuncula Lutheri laudatus *Tomo II. Altenburg. fol. 751.*

In

In illa piorum hymnorum uſum ex Eccleſiæ non ſolum ritu, ſed ex verbo Dei adſtruit, & Muſicam vel ideo commendare ſe velle profitetur, ne putetur per doctrinam Evangelii artibus honeſtis interitum afferre. Qvamvis vero poeſis Germanica ad id usqve tempus non ita exculta fuit, ut poſtea factum eſt, multum tamen pro felicitate ingenii ſui Lutherus etiam hac in re Germanis præſtitit; & hymni ſive ex Pſalmis, ſive ex hiſtoria & materia Feſtorum præcipuorum, qvæ in Eccleſia celebrantur, ut & de aliis qvibusdam fidei capitibus compoſiti, non ſolum (pro illius ætatis profectu) ornatum verborum, ſed & tantum pietatis & ſpiritus habent, ut aliis licet nitidiori ſtylo, & metro aptiori elaboratis, præferri debere, etiam nunc merito cenſeantur. 1524.

Non defuerunt hoc anno etiam alii, qvi Lutherum acerbiſſimis ſcriptis inſectarentur, *Cochleus* imprimis; ſed Lutherus ſpernere illos cœpit; ſcribit enim *Lib. II. Ep p. 183. Cochleo non eſt ut reſpondeam, cum aliis ſimus occupati melioribus & ejusmodi libri per ſe pereant qvotidie multi.* Sub initium anni *Florentina* qvædam, nobilis virgo, in Thuringia, ex familia jam extincta (*a Vinaria ſuperiori*, Ober-Weymar/ cognominata) monaſterio prope Islebiam (Neue Helffte vocabatur) elapſa, hiſtoriam ſuam ſcripto publicavit, referens, ut ſex annorum puella, parentum juſſu in cœnobium miſſa, undecimo ætatis anno, cum inſtitutum monaſticum nec intelligeret, nec de conſenſu ſuo interrogaretur, velata fuerit, qvæqve paſſa ſit cum antiſtes ſive Domina comperiſſet, ſe de mutatione cogitare & ad Lutherum ſcripſiſſe, &c. Hunc ejus relationem Lutherus ſeqventi anno typis vulgari fecit, addita præfatione & epicriſi ad Comites Mansfeldenſes, per qvam inconſultum conſilium, qvo parentes liberos cum corporis & animæ periculo in clauſtra illa intrudunt, indignosqve qvibus ibi tractantur modos haud leviter reprehendit. Memini ſupra illuſtris in Franconia Baronis *Joh. Schvvarzenbergii.* Is hoc anno filiam ex cœnobio tali retraxerat, magnum inde a Luthero præconium meritus, ut conſtat ex epiſtola ad eum d. 21. Decembr. hoc anno ſcripta qvæ legitur *Tom. II. Altenb. f. 515.* Sed adverſariis multa inde calumniandi occaſio nata eſt, ut ex Cochleo, Surio, aliisqve id generis Scriptoribus ſatis cognoſcitur; nec pudet Cochleum crudelia illa ſupplicia qvæ hoc anno *Henricus Zutphanienſis* in Ditmarſis, & *Caſparus* Viennæ religionis cauſa paſſi ſunt, defendere. Budæ in Hungaria bibliopolam qvendam una cum libris exuſtum refert Lutherus, *Lib. II. Ep. p. 243. b.* Eadem ſævitia in media

§. §.ſſſ. 184.
1524.

dia Saxonia ſive Miſnia graſſabatur Georgius Saxoniæ Dux adverſus Lipſienſes imprimis, ex qvibus, duro licet Principis & Epiſcopi Mersburgenſis, ac univerſi Cleri jugo preſſis, multi doctrinæ Evangelicæ magno deſiderio flagrabant, ſed mulctis, carcere, exiliis coerciti, meliora tempora expectare cogebantur. Capite tunc publice in foro Lipſienſi plexus eſt, *Johannes Hergotius*, Bibliopola: ex Academicis Magiſter qvidam *Sebaſtianus Fröſchelius* inſtigante Epiſcopo, Lutheraniſmi cauſa captus, & in arcem ductus ab ipſo Principe vehementisſime increpatus & in exilium ejectus eſt, (is poſtea diaconatum Wittembergæ multis geſſit annis) alii Mersburgum miſſi, in carceribus Epiſcopi dum viverent habendi, nec multo poſt duo alii ex civibus capitibus truncati ſunt, ut narratur in *Chronico Lipſ.* Schneideri *p.178.179.*

§. ſſſ.

Hæc prima bella ſunt, qvæ Lutheraniſmus in Germania produxit, ſed tantum calamo & lingva intra ſeptem priores defectionis Lutheranæ annos geſta. Jam alia apparebunt, qvæ ferro & igne turbas horrendas dederunt, neqve tamen funeſtum hæreſeos hujus incendium extingvere potuerunt, ſangvine licet innumerorum hominum effuſo, qvi vel pro ea deſtruenda vel defendenda cæſi fuerunt.

§. CLXXXIV.

Epiphonema hoc impertinens eſt, & ſternendæ tantum viæ ad tranſitionem *de bello ruſtico*, qvod libro ſeqventi deſcribitur & Luthero imputatur, arreptum. Neqve enim per annos hos ſeptem intra verba ſtetit controverſia de religione, ſed ſangvinis jam plus ſatis fuſum fuit, tanto qvidem crudelius, qvod nullo bellorum ſtrepitu, ſed ſub forma juris inermes per ſupplicia horrenda ſæviebatur. Ratio autem fuit Maimburgio ſicco illa pede tranſire, ex qvibus puriorem doctrinam profitentes in veritatis ſtudio firmabantur, & deprehendebant, qvo ſpiritu adverſarii agerentur, utqve prædicta in ſcripturis noviſſimorum ſeculorum fata implerentur.

FINIS Libri I. Comment.

Digitized by Google

INDEX LIBRI PRIMI.

A.

Abbas: Leninenſis. pag. 43. Panormitanus 61. Cellenſis 160. Cordemoyus Gallus. 250.

Academia Colonienſis, decernit contra Lutherum 141. Erfurtenſis non vult decernere de diſput. Lipſ. *ibid.* Heidelbergenſis Pontifici adhæret 191. Lovanienſis contra Lutherum 141. refutatur 159. Pariſienſis appellat An. 1517. ad Concilium. 6. minatur ei Cajetanus 77. ad judicium ejus provocatur Lipſiæ in diſputatione. 118. laudatur a Luthero ob libertatem & interpoſitam appellationem 140. notatur ob inconſtantiam 159. condemnat doctrinam Lutheri 242. ei acriter reſpondet Lutherus & Philippus 278. 281. Viennenſis, jubetur Lutheri libros comburere 292. Wittenbergenſis vid. Wittenberga. Academiarum abuſus 165.

Adrianus Cardinalis Ultrajectenſis ſeu Dertuſanus a Luthero notatur 159. fit Pontifex, mittit Legatum Cheregatum ad Comitia Norimb. 356. plura de ejus electione & propoſito reformationis 357. & ſeqq. taxatur eo nomine a Pallavicino 360. 361. cur nihil effecerit 362. ſeverum ejus in Lutheranos diploma 363. fatetur publice neceſſitatem reformationis 364. 366. literæ ejus ad Fridericum Electorem 361. 373. gratulatur Trevirenſi Elect. de oppreſſo Sickingio 385. canonizat Bennonem Ep. Miſn. 405. mors Adriani & elogia 406. ſtimulat Eraſmum in Lutherum 450.

Adrianus Auguſtinianus prædicat Evangelium in Weſtphalia 433.

Albertus Brandeburgicus ArchiEp. & Card. Mogunt. & Magdeb. 18. culpatur a Luthero, qvod indulgentias conduxerit, & ob impudicitiam 19. reſpondet epiſtolæ Lutheri 149. minatur ei Lutherus 144. iterum ſevere ad eum ſcribit & lene reſponſum accipit 266. tacite favere dicitur Luthero 267. mulctatur ob cauſam Sickingii 389.

Albertus Brandeburg Magiſter eqvitum, poſtea Dux Pruſſiæ, Evangelio favet 413. 421. 428. & ſeqq. id ſolenniter recipit 431.

Albertus Saxoniæ Dux, Erneſti frater in præloqv.

Albigenſes ſive Waldenſes. 7. 393. reprehenſi a Luthero ob ſcholarum neglectum 442.

Aleander, Hieronymus: Nuntius

Papæ Præloq. 184. 185. acta ejus cum Friderico El. 187. comburi facit libros Lutheri 184. 186. oratio ejus contra Lutherum 211. excerpit ejus libros de Captiv. Babyl. 214. ejus artes in Comitiis Wormat. 216. & ſeq. mendacia in oratione 218. autor fuit Edicti Wormat. 236. ſævit in Belgio contra Lutheranos 398.

Alſtet oppidum & arx ficta *Veſtberg* falsò Lutheri ſeceſſui aſſignatur 237. 239.

Amsdorfius Nicolaus 137. 164. 223. 233. & paſſim.

Anabaptiſtæ, Zviccaviæ ſurgunt, Wittenberg. veniunt, Lutherus de iis ex arce ſcribit. 294. monet Mulhuſinos de iis cavendis 438. & Principes Saxon. 439. ſpiritum illorum deſcribit 439. 440.

Angliæ Rex Henricus VIII. ſcribit contra Lutherum, & titulum defenſoris fidei obtinet 277. 278. 279. Oratio ejus Legati ad Leonem 280. perſecutio Wiclefitarum & Lutheranorum. ibid. & 281. Lutheri adverſus regem liber 285. 289. & ſeqq. Rex de eo qveritur apud Duces Saxon. 395

Argentoratum: initia doctrinæ Evangelicæ 274. progreſſus 390. nuptiæ Paſtoris Thomani, & lis civitatis & paſtorum cum Epiſcopo 418. Senatus reformationem ſuſcipit 433.

Argula, Matrona Nobilis, Evangelii ſtudioſa 320. ſcribit ei Lutherus 461.

Ariſtoteles a Luthero reprehenſus 27. 36. 37. 54. 159. 165. 247. 255. 263.

Auguſta Vindelicor. comitia ibi habita 67. & ſeq. initia Evangelicæ doctrinæ 353.

Auguſtinus Alfeldenſis, Franciſcanus, Lutheri adverſarius. 160. & alibi.

Auguſtiniani Lutherum hortantur ad qvietem, referente Maimburgio 144. examinatur 155. miſſas ſolitarias abrogant Wittembergæ 272. probatur factum a Theologis Wittemberg. 328. decreta Synodi Auguſt. 329. Liber Lutheri ad Auguſtinianos. ibid. & ſeqq. legatio Electoris de ea cauſa 331. Auguſtinianorum monaſteriũ Antverpiæ deſtruitur. 353. Wittembergenſe vacuum fit & Principi offertur 444. Auguſtiniani duo exuruntur Bruxellis 398. ſeqq. Eraſmi de eo facto judicium 401. Lutheri d.l. & 425.

B.

Bambergenſis Epiſcopus cunctatur in publicatione Bullæ Leonis 171. civitas Luthero favet dehortante Papa 336.

Barnimus Dux Pomeran. 120. 423.

Bartholomæus Bernhardi, Paſtor Kemberg. primus uxorem duxit: ejus facti apologia. 152.

Baſi-

Baſileenſis Epiſcopus 142.
Baptiſmus: formula ejus Germanica a Luthero præſcripta, & poſtea correctior 342.
Batavia initia doctrinæ Evang. relata a Frid. Canirmio 355.
Bellarminus, Robertus, taxatur a Richerio 364.
Benno Ep. Miſn. ejus Canonizatio, 404. & ſeqq.
Berqvinus, Ludovicus, martyr Pariſiis. 403
Biblia: verſionem ſuſcipit Lutherus magno cum applauſu. 315. & ſeqq. prohibent eam a ſubditis haberi Principes. 321. ſeqq.
Bohemi: qvo ſtatu fuerint tempore Lutheri. 7. vid. *Piccardi.* ſcribunt Luthero 138. libellos ejus petunt. 142. vertunt in ſuam lingvam 2.7. Evangelium docetur in Valle Joachim. 273. Lutheri ad eos literæ 355. aliaqve cum iis geſta 392
Bona Eccleſiaſtica, an ſcopus fuerint reformationis, in præloqv. & p. 193. qvid juris in illa ſit Principibus & Pontifici 347. an Lutherus Principibus illa aſſignaverit. 351. 445.
Bona opera: de iis diſputatur Lipſ. 118. tota & totaliter ſunt a Deo. 125. 133. it. 458. comparatio de ferra 34. bonorum operum neceſſitas ex Luth. 153. qvotuplicia ſint, & qvam neceſſaria 197. merita eorum refutata & qvatenus ſint peccata 246. aſſerta a Pontificiis 215.
Bonaventura notatus a Luthero. 53.
Bonifacius VIII. Papa culpatur. 41.
Bora, S. de Bora, Catharina Lutheri uxor. 153
Boruſſia, Evangelium recipit. 426. ſeqq. ſolenni ritu. 431. ordinatio Epiſcoporum de religione 431.
Brandenburgenſis vid. Albertus.
Brandenburgenſis Elector agit cum Luthero Wormatiæ 232. infenſus Luthero 243.
Brema initia doctr. Evangel. 354. Progreſſus 424. reformatio in Archiepiſcopatu 426.
Brentius, Johannes. 353.
Briſmannus Joh. Corbuſienſis docet in Boruſſia 390.
Briſſonetus Gvilielmus Epiſc. Meldenſis 403.
Brunſviga, initia doctr. Evang. 422
Bruxellenſes martyres Auguſtiniani. 398
Bucerus, Martinus. 36. 37. 192. 224. 355. 390
Bugenhagius, Johannes vulgò Pomeranus. 95. 274. 423. ejus Commentarius in Pſalmos. 461. ſeq.
Bulla cœnæ Domini 55. 214
Bulla Leonis de indulgentiis 97. contra Lutherum 167. de ejus autoribus & ſtylo. 168. 169
Burnetus Gilbertus, autor hiſtor. reform. Anglicanæ 280.

Digitized by Google

C.

Cajetanus Cardin. Thomas de Vio Auguſtam mittitur. 68. agit cum Luthero Auguſtæ 74. 80. Theologiæ tunc imperitus. 80. ſcribit Friderico. 82. Maimburgii de eo judicium. 83. Bullam contra Lutherum promovet 168.
Campegii Cardinalis legatio & acta Norimbergæ. 407. 410. Acta ejus Ratisponæ. 416. judicium de iis. 419.
Canonici vid. Wittemberg.
Canonicum jus docetur Wittembergæ invito Luthero. 275
Cantiones ſacræ vernacula lingva a Luthero ſuppeditatæ, primum prodeunt 42
Capito, Wolffgangus Fabricius 89. 266. 267. 390. 437.
Capnio, ſeu Reuchlinus, Johannes. 44. 50. 159.
Caracciolus Legatus Papæ 187.
Carolus Cæſar, ejus judicium de Sleidano. *in præloq.* Electio 181. & ſeqq. vult Lutherum Wormatiæ audire 214. 219. præcipitanter de eo judicat 231. edictum adverſus eum condit 236. qvomodo cauſa Lutheri ad ſuam utilitatem erga Pontificem uſus ſit 240. infelicitatem ei prædicit Lutherus 271. poſtulat tributa Eccleſ. a Papa, prætextu opprimendi Lutheraniſmi 367. dehortatur civitatum Legatos 378. ſcribit acerbe ad ordines Imperii 420.
Caroloſtadius, Andreas Bodenſtein, deſcribitur a Maimburgio 116. id conſideratur 120. diſputat Lipſiæ cum Eccio 126. & ſeqq. laudatur a Luthero 139. pugnat acriter cum Eccio 149. defendit conjugia clericorum 253. incipit turbas, qverente Luthero 276. apertè tumultuatur 292. & ſeqq. uxorem ducit, *ibid.* & 299. a Luthero reprimitur 293. Acta Orlamündæ & exilium 303. 305. ulterior de eo narratio 434. ſeqq. acta ejus apud Helvetios 435. ſcholarum deſtructionem machinatus eſt 441.
Caſſander, Georgius 347
Catharina vid. Boria.
Catharinus, Ambroſius, Dominicanus, ſcribit contra Lutherum, eiqve hic reſpondet 261. ſeqq.
Cellarius, Martin⁹, Anabaptiſta 294
Cellius, Matthias, prædicat Evangelium Argentorati 274. ejus uxor 413.
Ceremoniæ ſeu ritus qvomodo obſervari debeant 156. 341. ſeq.
Cevrius, Gvilielmus Crojus, Caroli V. educator 214 222. ejus fratris filius Archi-Epiſcopus. *ibid.* æmulus Adriani Papæ 359.
Charitas ſive dilectio, ejus natura. 199. ſeqq.
Cheregatus, Franciſcus, Legatus Pontificis accuſat Lutheranos in

Digitized by Google

in comitiis Norimberg. 157. publicat mandata ſua 364. reſpondent ei ordines 372
Chriſtierni II. Dan. Regis hiſtoria ex Maimburg. 378. & ſeqq.
Claves, Jus clavium: Lutheri de eo ſententia 129.
Clementis VI. Bulla de indulgentiis 90. 97.
Clemens VII. Papa, & judicia de eo. 406. 409. ſcribit Friderico El. 410 averſatur concilii convocationem 411.
Clerus, Clerici, eorum nimiam prærogativam taxat Lutherus 164. corruptio cleri 263. tractatus contra falſum ſtatum Eccleſiaſticum 307. ſeqq. clerus inferior Luthero adhæret 206.
Cnophius, Andreas 274.
Cochleus, Johannes notatur paſſim. a Luthero demum ſpernitur 463
Cœlibatus vid. conjugium.
Cœna Sacra vid. Sacramentum.
Colloqvium ſeu diſputatio diaboli cum Luthero 250.
Comitia Auguſtana 1518. 68. vid. Norimberga & Wormatia.
Communio ſub utraqve qvomodo a Luthero probata ſit, & æſtimata, notatur Abrah. Scultetus 301.
Concilia qvæ indulgentias decreverunt. 9. & exceſſus præconum correxerunt. 16. de autoritate conciliorum 41. Pontifices conciliorum convocationem evitant. 66.
Concilium liberum poſcitur in comitiis 372.
Concilium Baſileenſe 61. 77. Conſtantienſe 16. 121. 123. 133. 233. Lateranenſe 6. 123. 133.
Conciones pomeridianas ſvadet Lutherus a Philippo habendas 269.
Concordia circa religionem tractatus in medium proponitur 378.
Concupiſcentia ſive fomes, an ſit peccatum 247. 248.
Confesſio, tractatus de ea Lutheri. 243. 244.
Conjugium an clero licitum 252. 254. & ſqq. ſermo Lutheri de eo, vindicatur 333. ſeqq. improbantur cleri conjugia in comitiis, intercedit Lutherus 377. narratio de conjugio vel concubinatu ſacerdotum in Biſcaia 419.
Conſilia Evangelica. 251.
Coppe Leonhardus juvat moniales in egreſſu monaſterii 391.
Cordemoyus Abbas Gallus refutatur 250.
Cordus Euricius 223.
Craichgoa Evangelium recipit 353
Cronebergius, Harthmuth, fautor Lutheri 236. ejus ſcripta 336. clades 388.
Cronebergius Walterus Magiſter ord. Teut. 430

D.

Dania: Rex Chriſtiernus Luthero favet 273. reformatio Danica a Maimburgio narrata. 378. ſqq.

Diſputatio Lipſienſis inter Eccium, Caroloſtadium & Lutherum 116 ſeqq. relatio de illa Lutheri 121. ſeq. Melanchthonis & Eccii concertatio occaſione diſputationis 128. ſqq. a Luthero defenditur Melanchthonis relatio 132. Eccii & adverſariorum literæ ad Electorem de diſput. Lipſ. 136.

Doctrina: ejus veritas non pendet a moribus docentium 287.

Dolſchius Johannes Canon. & Profeſſor Wittenberg. 171. 331. 392.

Draco Joh. Eccleſiaſtes Evang. 354. 397.

Dungersheimius Hieron. ſeu Ochſenfarth Theol. Lipſ. 110.

E.

EBerbachius Philippus, docet Evangel. in Bohemia 237.

Eccleſia: qvid ſit ejus pax 5. qvæ obedientia debeatur antiſtitibus. *ibid.* ejus miſeria & corruptio ante Lutherum 6. 7. ejus definitio & deſcriptio ex Sylveſtr. Prier. 40. refutata a Luthero 41. ejus ſervitus a Luthero deplorata ipſiusqve Pontificis 49. 50. proditur hæreticis & hoſtibus, ſi incerta afferant 52. præcepta ejus qvo animo ſervanda 155. corruptio ejus ex felicitate 177. veri ejus characteres 262. de unitate ejus an ſub Pontificia poteſtate qværenda 290. 291.

Eccius, Johannes, alias *Mayer,* contra Lutherum ſcribit 34. 38. 39. aſſiſtit Franciſcanis contra eum 112. ejus theſis pro Pontifice contra Lutherum 113. diſputat cum hoc & Caroloſtadio Lipſiæ 116. & ſeqq. ejus mores in diſputatione 122. edit expurgationem. ibid. Sophiſmata ejus notantur. ib. refutat epiſtolam Melanchthonis de diſput. Lipſ. 123. qveritur apud Electorem de Luthero poſt diſput. Lipſ. 136. ad Hochſtratanum ſcribit de eadem. 137. dolet de libello, Canonicorum indoctorum nomine ſcripto 141. Romam proficiſcitur Lutherum accuſaturus. 149. redit Lipſiam cum Bulla 166. 167. 170. 171.

Eck Johannes ab Eck, officialis Trevirenſis 216.

Emſerus, Hieronymus, ſcribit in Bohemiam de Luthero & refutatur ab hoc 138. incitat Epiſcop. Miſn. in Lutherum 142. impugnat verſionem Bibl. Lutheri 321. aliam ipſe facit 322. calumniatur Lutherum 323. mors ei prædicitur 325. Miſſam defendit 346. & canonizationem Bennonis 406. libellum Eraſmi contra Lutherum vertit & publicat 447.

Epiſcopus. Epiſcopatus, qvatenus ſit de jure divino 251. verum ejus officium 307. falſi deſtructio ſvadetur a Luthero, ſed non violenta

Digitized by Google

olenta 308. habet eos pro Principatibus ſecularibus 351

Eqvites, vid. Nobilitas.

Eraſmus Roterodamus ſcribit ad Fridericum Elect. item ad Lutherum 111. laudat libellum Lutheri, Teſſaradecada 142. ſcribit ad Moguntinum de Luthero 148. de Friderici Elect. ad imperium electione teſtatur 182. judicium ejus de Luthero apud Fridericum El. 188. deſcribitur a Maimburgio 206. ejus ingenium & animus expenditur 208. it. de ejus natalibus & morte qvædam 210. hæſitatio ejus circa conjugia cleri 260. nocet cauſæ Lutheri 309. 450. ſupplicia ob religionem improbat 401. Aleandrum taxat 403. Leonem ob Bullam excuſat. ibid. adulatur Leoni 292. ſcribit contra Lutherum 446. ſeq. reſponſum accipit 447. ulterior de lite hac narratio 449. & ſeqq. literæ Eraſmi, ex qvibus conſilium & cauſa ſcribendi adverſus Lutherum cognoſcitur, ad Melanchthonem 450. 452. ad Adrianum Pontificem & Campegium Cardinalem 451. ad Tonſtallum Epiſc. Lond. & ad Volſerum Cardin. ibid. aliæ ad Melanchthonem, qvibus mentem ſuam de Luthero explicat 453. pœnitere videtur ſcripti ſui 454. iraſcitur ob Lutheri reſponſum, & replicat 457.

Erfurtum: concionatur ibi Lutherus. 93. tumultum improbat a ſcholaribus & plebe in clerum concitatum 243. Evangelium ibi prædicat Johannes Langus, Auguſtin. 273. 331. Lutherus ibi concionatur & moderationem ſvadet 334.

Erneſtus Elector Sax. *in praloqv.*

Erneſtus Saxo Archiep. Magdeb. 166 429.

Erneſtus Dux Saxoniæ *in praloq.* it. 25.

Erneſtus Lüneburgicus favet Evangelio 422.

Evangelii & legis diſcrimen 202. de præceptis Evangelii 203.

F.

Faber Johannes, Conſtantienſis Vicar. Gener. 378.

Faber Jacobus Stapulenſis 159. 403. 432. 437.

Fanatici violenti vi reprimendi ex ſententia Lutheri 404. 439.

Feilitſchius, Philippus, 79. Fabianus 104.

Ferdinandus Auſtriacus, prohibet Bibl. Luth. 323. 353. decreta contra Lutheraniſmum condit. 375. 419.

Fides ſola juſtificat, ſed non mortua verum efficax 134. de ejus natura ex libello Lutheri de libertate Chriſtiana 153. ex comment. in Galat. 198.

Fiſcher Joh. Epiſc. Roff. 404.

Fran-

Digitized by Google

Franciſcani ſive Minoritæ Lutherũ impugnant 112. reprimuntur ab illo 158.
Francofurtum ad Mœnum: Paſtor Petrus Mayer 336. Evangelium ibi docet Hartman. Ibachius 353.
Franconica Nobilitas vid. Nobilitas.
Freiberga, urbs Miſniæ 273.
Fridericus Sax. Elect. *præloq.* fundator Acad. Witt. 19. Luthero ad Doctoratum ſumtus ſuppeditat 22. Lutheri de eo judicium 28. an Lutherum inſtigaverit 34 jubet eum Auguſtam ire 72. qvatenus Luthero faverit 87. & 101. 102. 142. mandata ad Pfeffingerum. 88. laudatur ejus ſapientia 90. ſuccenſet Cajetano. *ibid.* literæ ejus ad Eraſmum 102. qvomodo Miltitium Nuntium Pontificis exceperit *ibid.* & 105. diſqviſitio de filio ejus Notho 109. ægrotat, eum conſolatur Lutherus 141. mandata ad Valentinum Teutlebium Romam perſcripta 156. 157. recuſat oblatum imperium 181. 182. Lutheri ea de re relatio 183. acta Friderici cum Legatis Papæ, Coloniæ. 187. de amore ejus erga verbum Dei Staupitii & Lutheri teſtimonium 204. & ſeq. leniter agit cum Luthero Wartburgum relinqvente 296. caute verſatur in eo protegendo 326. legati ejus Wittebergam miſſi, de miſſæ negotio 331. ſeqq. cunctatio in Comitiis Norimb. 374. reſponſum ad Regem Angliæ 396. & Hungariæ 397. exitum ei machinatur Pontifex 413. Luthero pannum mittit, cucullum exuenti 444. lethaliter decumbit 461.
Fridericus Sax. Pruſſiæ magiſter 428
Fridericus Dux Sax. Gothanus *in præloqv.*
Friſii petunt Doctores Evang. 355
Friſius Carolus Baro, laudatus, *in præloq.*
Frobenius, Typographus Baſil. 111.
Froſch Johannes, Carmelita Auguſtanus, Lutheri hoſpes, fugit in Saxoniam 80. docet Auguſtæ 353
Froſchelius Lipſia ob religionem pulſus, Diaconus Wittemb. 464
Frundsbergius ſive Fronsberg, Georgius, Lutherum hortatur 235

G.

Gabriel Didymus Altenburgum miſſus a Luthero, abire jubetur 326.
Gallia, perſecutiones in illa Lutheranorum 403.
Georgius Dux Saxoniæ deſiderat diſputationem Lipſienſem 117. judicium ejus de Primatu Papæ 121. ejus mens poſt diſputationem Lipſ. 125. 126. dat ſalvum conductum Luthero 222. gravis eſt Henrico fratri 273. ſpernitur a Luthero 295. Biblia Lutheri prohibet 353. perſeqvitur Lutheranos 394. expoſtulat cum Luthero per literas 394. ſcribit Regi Angliæ

Digitized by Google

Angliæ de Luthero 396. continuat perſecutiones 397. Lipſiæ capite qvosdam plecti facit, ob religionem 464.
Georgius March. Brandenb. favet Evangelio 355. alia ejus acta 429.
Gerbelius, Nicolaus 267. 390.
Gerſon, Johannes 49. 61. 79.
Gerlitius, Martinus Paſtor Brunſv. 168.
Glapion, Johannes, Cæſaris Pœnitent. 224. 275.
Gleichenſis comes Wolfgangus recipit & promovet Evangelium 433.
Gottinga urbs recipit Evang. 423.
Grammatici Luthero favere dicuntur 190.
Gravamina Germanorum de abuſibus Romanis 356. 369. & ſeqq. 370. & ſeq. 371. eluduntur a Clemente VII. 413.
Gvilielmus Pariſienſis 49.
Guttelius Caſpar, Auguſtinianus Islebienſis 356.

H.

HÆretici vi non perſeqvendi 178.
Hala Saxon. 424. & alibi.
Hala Svevor. initia doctrin. Evang. 353
Hamburgum: petit doctores Evangelii 355.
Hannovera urbs recipit Evangelium 423.
Hartknochius autor rerum Borusſicarum 430.
Haſſiæ Landgravius Philippus. in præloq. it. 222. 235. opprimit Sickingium 388. favere incipit Evangelio 426.
Hausmannus Nicolaus, Paſtor Zvicc. 273. 344. & alibi.
Hedio Caſparus 355. 390.
Heidelbergenſis diſputatio 36.
Henricus Angliæ Rex vid. Anglia.
Henricus Dux Saxoniæ 237.
Henricus Dux Brunſvic. 422.
Herſchfeldenſis Abbas, humanus erga Lutherum 239. Paſtor ejus oppidi uxorem ducit 252.
Heſſus Johannes Paſtor Uratislav. 389.
Hieronymus Epiſcop. Brandeburg. 34. cognomine *Scultetus*, Lutheri ad eum epiſtola 43. agit cum eo per Abbatem ibid. convenit ipſum Lutherus 110. minatur Luthero 126. publicat Bullam Leonis 171.
Hieronymus de Genutiis auditor Cam. Rom. 67. 81.
Hiobus, liber inter ſacros difficillimus 317.
Hiſtoriarum ſcriptores qvales eſſe debeant, *in præloq.*
Hiſpani vertunt Lutheri ſcripta 195.
Hochſtratanus, Jacobus 59. 121. 308.
Hortlederus Fridericus, hiſtoricus Saxon. *in præloq.* & alibi citatur.
Hoyenſis comes Jodocus, recipit Evangelium 433.
Hülſemannus, Johannes 182.
Humilitas Chriſtiana ex Luth. 153.
Hungaria: veniunt ex ea Juvenes ad Lutherum audiendum 355. Rex Ludovicus ſcribit ad Fridericum El. de Luthero 397.
Huſſus Johannes, 121. 133. 159. 233. & alibi.
Huttenus Ulricus 148. 167. 170. 189. 192. 193. 220.

I.

Jacobus, Auguſtinianus, Antwerp. cognomento, *præpoſitus* ejus confeſſio, variatio, evaſio, docet Bremæ 274. 275.

Imaginum cultus & uſus 302.

Indulgentia qvid ſint, ſecundũ Maimburg. 8. qvales admittantur a proteſtantibus 13. earum abuſus fatetur Maimburg. 12. majorem demonſtravit Lutherus 13. Indulgentiarum præcones ob exceſſus taxantur 16. 17. cauſam dant Schiſmati 18. ſententia de iis Lutheri in reſolutionibus theſium 48. 49. qvæ ſint veræ indulgentiæ, earumqve adipiſcendarum ratio 53. an ſint theſaurus eccleſiæ 91. Bulla pontificia pro indulgentiis An. 1518. 97. 98. profuſio in præcones indulgentiarum nominatim Tezelium 109. diſputatur de iis Lipſiæ. 116. & ſeqq. 123. qvid ad Bullam Leonis reſponderit Lutherus 121. 135. plane eas rejicit 177. Pallavicinus eas defendit 359. Adrianus moderatur 361.

Johannes Dux Saxoniæ frater Friderici 369. & alibi.

Johannes Fridericus Sax. El. *in praloq.* & alibi ſcribit ad Lutherum, vivo patre Johanne 441.

Johannes Georgius III. Elect. Sax. *in praloq.*

Johannes Georgius Dux Sax. Iſennacenſis *in praloq.* Halis Sax. docet Evang. 424.

Johannes XXII. condemnatus ob abuſum indulgentiarum 16.

Jonas Juſtus vel Jodocus, Præpoſitus Wittenb. ſæpius memoratur. docet Hal. Sax. 424.

Irenicus Franciſcus 354.

Iſennacum 239. 391.

Judæi, qvomodo convertendi 155.

Julius II. Pp. juramento promittit Concilium Generale 6. culpatur 41. 51. titulum Chriſtianiſſimi deſtinat Regi Angliæ 280.

Jus Canon. 275.

Juſtificatio ex fide aſſerta a Luthero Comment. ad Galat. 196. 197.

K.

Kornius Gallus, docet Norimbergæ 353.

L.

Laici contemptum habiti a clero 120.

Langus Johannes, Auguſtinianus, Evangelium docet Erfurti 273. 334. memoratur ſæpius.

Latomus, Jacobus: ſcribit in Lutherum & hic ei reſpondet contenta libri & hujus encomium 245. & ſeqq.

Leiſnicenſe ſtatutum de bonis Eccleſiæ, probatum a Luthero 349.

Leo X. Pp. habet concilium Lateran. Gallos infectatur 6. Ejus electio & magnificentia 14. examinatur ibid. indulgentias publicat, qvo prætextu & uſu 15. excuſatur, ejusqve conditio deploratur a Luthero 50. ſcribit

Digitized by Google

bit Friderico Elect.68.item 104. ad Pfeffingerum & Spalatinum d. l. mittit Miltitium ibid. ſcribit iterum ad Fridericum audito Teutlebio 158. ejus Bulla de indulgentiis 97.dein contra Lutherum 167. 168. de Bullæ autoribus & alia qvædam ibid. examinatur 169. ſcribit Acad. Wittenb. 170. 171. Lutherum execratur in Bulla Cœnæ Domini 214. Regi Angliæ titulum confert defenſoris fidei 280. mors Leonis & elogia 292.

Leodienſis Epiſcopus Card. Erhardus de Marcka 182.

Leus Eduardus, Anglus Luthero infenſus 285.

Lex naturæ item Moſaicæ, ut differat ab Evangelio ex Luth. Comment. in Galat.201.an lex ſervari poſſit 246.

Libertas Chriſtiana,tractatus Lutheri 152. & ſeqq. improbat abuſum 156. aſſerit eam contra vota monaſtica 255.

Liberum arbitrium: diſputatur de eo Lipſiæ 118. 123. & in Lutheri tractatu contra Minoritas.127. Melanchthonis de eo ſententia 131. theſes à Pontificiis damnatæ 275. diſceptatio inter Lutherum & Eraſmum 449. 454. & ſeqq. judicium qvoddam de ea 457. & ſeq. excerpta ex Lutheri tractatu de ſervo arbitrio cum commendationibus D. Sebaſt.Schmidii 458. & ſeqq.

Linccius Wenceslaus: Auguſtinianus 38. Luthero aſſiſtit Auguſtæ 72. 78. venit ordinis nomine ad Lutherum 151. fit Altenburgenſium Paſtor. uxorem ducit 392.

Lipſia: Diſputatio ibi habita Anno 1519. 116. & ſeqq. clam favent Luthero Lipſienſes 217. plectuntur qvidam eam ob cauſam,capite 464

Livonia: docetur ibi Evang. 354. Lutheri ad Livonos literæ ibid.

Lovanienſes Theologi damnant Lutherum & ab eo refutantur 149.150

Ludovicus XII. R. Gall. Romam pro Babylone habet. 6.

Lutherus Martinus: vid. præloqv. deſcribitur a Maimburgio 20. & ſqq. ea examinantur 24. parentes ejus & familia, cognomen Luder aut Luther, nomen monaſticum: Sacerdotium, iter Romanum: Profeſſio Wittenbergenſis, Doctoratus 25.26. initia doctrinæ Evangelicæ 27. libertas, vicariatus, ſtudia, mores 28. cœpta diſputatio 29. excuſatur ab ambitione 29.30. concionatur contra indulgentias 31. ſcribit ad Albertum Mogunt. & theſes contra indulgentias public. 31.32. eo inſcio combuſtæ theſes Tezelii 33. non ſcripſit ex inſtigatione Friderici El. in æmulationem Alberti Mog. 34. nec Staupitii impulſu 44. 45. ſcribit ad Hieron. Ep. Brand. & ad Leonem X. 34. Lutheri theſes reſpondente Gunthero Wittebergæ diſputatæ. 35. item Heidelbergæ, reſpondente Beyero. 36. ſa-

36. ſapit profectu non Enthuſiaſmo. 37. 59. reſpondet obeliſcis Eccii 39. & Prieriati 40. 41. 42. de epiſtola Leoni X. An. 1518. mittit ei reſolutiones ſeu defenſiones theſium ſuarum 45. 46. 57. Romam habet pro Babylone, excuſat tamen Leonem X. Pp. 49. 50. ſtyli barbariem excuſat, explicat, qvâ mente diſputare cœperit, & potiſſima ab initio dogmata 58. diu autoritatem Pontificum & Cleri reveritus eſt. 59. Prieriatis epitomen culpat & refutat. 65. 66. & Principum contra Paparum inſolentiam certo modo implorat, citatur Romam 67. protectionem Electoris non cupit. 70. Auguſtam proficiſcitur. 71. 72. de ſalvo conductu. 73. dictum ejus ad Urbanum Montisferratenſem. d. l. Acta ejus cum Cajetano. 74. 75. ex Maimburgio. de iisdem veriora. 76. ad 80. appellat a Cajetano ad Pontificem 80. abit Auguſta. ibid. cur varie ſcripſerit Cajetano & de eo. 82. qvomodo ſe Pontifici ſubmiſerit. 83. in Galliam ire cogitat. laudatus ab oratore Gallico. 87. 88. relationem ad Electorem ſcribit de Actis Auguſt. 89. & ſeqq. abire vult ex Saxonia. 93. edit acta Auguſtana invito Electore. 94. qva occaſione ad concionandi munus Wittenberg. pervenerit. 95. apertius dubitat de poteſtate Pontificis. & qvod ſit Antichriſtus, ſuſpicatur. 95. appellat denuo ad concilium 96. acta ejus cum Miltitio. 104. & ſeqq. ſcribit Leoni X. & abſqve ſalvo conductu non vult proficiſci ad Trevirenſem 107. ſcripta qvædam ejus An. 1519. 110. declaratio de poteſtate Pontificia Germanice edita, & alia: vulgantur per Europam. 111. ſcribit Eraſmo. ibid. reprimit Franciſcanos. 112. vult iterum diſcedere ex Saxonia ob metum in aula: theſis ejus contra Eccium de poteſtate Pontificis jure humano ibid. & ſeqq. diſtingvit inter Eccleſiam & curiam Romanam 115. diſputat Lipſiæ cum Eccio 116. & ſeqq. ſermo Lipſiæ habitus. 120. edit reſolutiones theſium Lipſiæ diſputatarum. 133. defendit Huſſum in doctrina de pœnitentia & imperfectione bonor. operum. fidem efficacem reqvirit. de epiſtola Jacobi dubitat. 134. indulgentias oppugnat. 135. & primatum Papæ, jure divino. 136. reſpondet una cum Caroloſtadio ad relationem Eccii de diſput. Lipſ. ibid. de annulo Lutheri calumnia. 137. æſtimatur a Bohemis 138. novum adverſarium in ſe concitat Hieron. Emſerum. ibid. edit Teſſeradecada ſive conſolationem ad Fridericum Elect. 141. cum Eccio omnem abrumpit amicitiam, optat mori. 142. rogatur ut Poſtillas ſcribat, allegat labores. *ibid.* de ſcriptis ejus An. 1519. & ut de plurimis Romanæ fidei articulis dubitare cœperit. 143. tractatus de libertate Chriſtiana. 145. optat Euchariſtiam integram populo dari. ibid. defendit id contra cenſuram Miſnenſem. ibid. liberari

Digitized by Google

berari vult a munere Profeſſionis, paratus tamen pati, qvæ metuebat. 147. ſcribit ad Cæſarem, & edit proteſtationem de doctrina ſua. *ibid.* deprecatur errores ſtyli. 148. ſcribit ad Moguntinum. item ad Mersburg Epiſc. & reſponſa accipit. 148. 149. improbat vehementiam Caroloſtadii contra Eccium. 149. qveritur de Ecii itinere Romano, metuit ſibi a veneno. 150. epiſtolam laude dignam ſcribit ad Leonem 6. April. ſvaſu Miltitii. 150. ſcrupulus de die epiſtolæ. 151. contenta libelli ejus de libertate Chriſtiana, de fide & bon. operibus, de ſacerdotio Chriſtianorum, de libertate licita & illicita. de ritibus 152. ad 156. qveritur de perſecutione. 157. 158. ſcribit contra Lovanienſes. 158. 159. & adverſus Romaniſtam Lipſienſem. Auguſtinum Alfeldenſem. 160. literæ ejus ad aulam de Schaumburgio 161. qverulæ aliæ 162. 163. liber ejus ad Cæſarem & nobilitatem German. 164. 165. item alterius de capt. Babyl. 165. qvo animo fuerit poſt publicatam Bullam. 166. dolet de multiplicatione librorum ſuorum ibid. appellat a Bulla eamqve refutat. 172. & ſeqq. defendit ſtyli acrimoniam 178. & depellit calumniam, qvod bellum in Turcas disſvaſerit. *ibid.* comburit libros juris Pontificii 179. rationes facti reddit. 180. ſcribit ad Carolum Cæſ. 184. qverela de Hieron. Aleandro & libror. ſuorum combuſtione 186. favor ejus, ex Maimburg. relatione. 189. 190. qvatenus ei faverit Fridericus 190. & eqvitum ordo. 191. laus librorum Lutheri 194. ſpeciatim commentarii in Epiſt. ad Galat. 195. ejusdem explicationes Evangeliorum, Orat. Domin. Pſalmorum Cantici B. Virg. *ibid. & ſeq.* excerpta ex comment. in Galat. 196. & ſeqq. Lutheri fervor præferri debet Eraſmi diſſimulationi 209. cur & qvomodo vocatus ſit Wormatiam, & qva conſtantia eo profectus ſit 215. 216. 217. literæ ſalvi conductus & titulus Luthero in iis datus 221. iter a Maimburgio deſcriptum. de ejus curru & comitibus 222. & ſeqq. concionatur Erfurti 223. intrepidus Wormatiā intrat 224. ejus hoſpitium. *ib.* cur dilationem in primo acceſſu petierit, judiciū Maimburgii 225, examinatur 226 dicta ejus in ſecundo acceſſu. 227. 229. ſeq. an inurbanus & deſpectus fuerit 227. 232. acta cum eo poſt comparitionem publicam 231. 232. diſcedit ex comitiis. *ibid.* judicium ejus de ſeipſo circa acta in comitiis, & de conſilio Gamalielis 234. 235. damnatur edicto comitiali 236. capitur & occultatur Wartburgi 237. 238. literæ ejus ad Cæſarem Fridbergæ datæ 239. ſcripta ejus in cuſtodia Wartburg. 241. afflictiones in illo ſtatu 242. improbat tumultus 243. parat invectivas in Moguntinum 244. ſumma ſcriptorum ejus fundamenta 244. tractatus de confeſſione 245. prædicit ſeditionem *ibid.* liber contra Latomum 246. an ſerio ſe ab initio Pontifici ſubmiſerit 249. an doctrinam

Digitized by Google

contra Miſſam a diabolo didicerit 250. dubitat de conjugio clericorum, tandem illud probat, & Caroloſtadio atqve Melanchthoni aſſentit 253. dedicat patri ſuo *tract. de vot. Monaſt.* & narrat qvomodo eo contradicente Monachus factus ſit: contenta tractatus 254. & ſeqq. Liber ejus contra Ambroſium Cathar. 261. ſcribit acriter ad Albertum Moguntinum 266. temperamenta a Capitone oblata recuſat ibid. dubitat an ex cuſtodia Wittenbergam rediturus ſit 268. commendat Philippum ibid. Parat ſe ad extrema ibid. qveritur de iniqvitate & timiditate adverſariorum, præſertim Wormatiæ, & qvod diſputare nolint 269. qveritur de odio Georgii ducis 270. Ominatur Carolo Imperatori improſpera, totiqve Germaniæ 271. habitus ejus eqveſtris in cuſtodia ibid. judicium de venatione qvam ſpectaverat 272. incrementa ejus doctrinæ 273. clam excurrit Wittenbergam ex cuſtodia 276. refutat Pariſienſes per Philippum 278. 281. 282. reſpondet Regi Angliæ referente Maimburgio 283. 284. defendit duritiem reſponſi 285. an ob duritiem illam ſtyli doctrina Lutheri rejici debeat 286. qvo ſpiritu ſcripſerit 288. contenta libri adverſus Regem Angliæ. 289. *& ſeq.* excuſat aſperitatem ſtyli 291. abit Wartburgo 293. & Electori ex itinere cauſas aperit, nec ab eo vult defendi. Georgii Ducis minas ſpernit, Deo confidit 295. *& ſeq.* cum gaudio excipitur Wittenbergæ 297. aliis literis, ut juſſus erat, Electori cauſas diſceſſus ex arce exponit. ibid. concionatur adverſus Caroloſtadii acta 299. concionum contenta 300. 301. tumultus improbat. *ibid.* ſententia & tractatus ejus de communione 301. 306. pingitur ſub crucifixo genibus flexis 299. 301. valde affligitur ob acta Caroloſtadii. 306. ſcribit *contra ſtatum Eccleſiaſticum falſo ſic dictum.* Eccleſiaſtæ titulum ſumit, & certo modo Evangeliſtæ. 307. ad 340. magna incurrit odia. 309. valde qveritur de moribus Evangelica doctrina indignis. 309. edit tractatum de vitanda hominum doctrina. 310. urget diſciplinam. 311. de verſione Bibliorum a Luthero facta, relatio Maimburgii. 312. & ſeqq. noſtra. 315. cum refutatione Maimburgii 317. & ſeqq. gloſſæ Lutheri marginales. d. l. Emſerum refutat, dein ſpernit, eiqve finem prædicit. 323. 324. edit librum de ſeculari poteſtate. 325. qveritur de aulæ tepore. 326. ſcribit ad fratres Auguſtini. Wittenberg. de abroganda Miſſa. 329 impugnat Bullam Cœnæ Domini. 333. contra cœlibatum concionatur. *ibid.* ſeditionem disſvadet edito ſcripto ad Erfurtenſes. 334. qvo ſenſu finem Pontificatui prædixerit. *ibid. & ſeqq.* Bohemis ſcribit. 335. item ad Carolum Monſterbergenſem Ducem, ad Baronem Schwarzenbergium & ad Bambergenſes occaſione Brevis Pontificii ad eos dati. 336. it. ad Cronebergium. *ibid.*

ibid. & *ſeq.* doctrinam ſuam i. e. verbum Dei vult reſpici, non mores. 337. laudat Melanchthonis commentarios in Ep. ad Rom. *ibid.* & *ſeqq.* commendat ſcripta Weſſelii Groning. *ib.* & *ſeqq.* conſulit, non jubet mutationes in religione & ritibus. 341. Baptiſmi formulam Germanicam, ſed absqve mutatione veteris ritus præſcribit. 342. correctio rituum poſt biennium ſecuta eſt. 343. conſilium ejus de ritu S. Cœnæ. 343. 344. probat ſtatutum Leiſnicenſe de ritibus Eccleſiaſticis & in exemplum proponit. 350. & ſeq. monachis ex cœnobiis diſcedentibus alimenta monet porrigenda eſſe. *ibid.* de uſuris abolendis ſingularem habet opinionem, poſtea mutatam. 351 ad Livonos ſcribit. 354. & ſq. commendatur in mandata Adriani Pp. 367. intrepidus eſt adverſus decreta Norimberg. 374. edit ſcriptum de decretis illis. 376. docet qvid ſit Evangelium prædicare. ibid. intercedit pro Clericis conjugatis. 377. qvid ſit Epiſcoporum officium, indicat: librorum promiſcuam publicationem, excepta ſacra ſcriptura improbat. ib. libertatem ſtyli defendit ibid. non vult Fridericum El. cauſæ ſuæ implicare. ibid. probat factum Leonhardi Coppenii moniales ex cœnobio Nimitſchenſi educentis. 391. Canonicis Wittenb. conſilium dat de reformatione. 392. ſcribit ad Piccardos & Calixtinos in Bohemia. *ibid.* de Waldenſibus judicium. 393. de jure ordinandi miniſtros ad eosdem ſcribit. *ibid.* & ſeq. edit libellum de ordine cultus publici. 394. literas dat ad Sabaudiæ Ducem. *ibid.* ejus anguſtia & egeſtas, ut & liberalitas. 394. reſpondet acriter Georgio Sax. Duci, offert tamen obſeqvium ſalva religione. 395. edit tractat. de Chriſto ex Judæis orto & de virginitate Deiparæ. *ibid.* conſolatur virgines ex Gynæceo Freiberg. ejectas. 397. conſolatur itidem Mildeburgenſes, Wormatienſes, Eslingenſes, Auguſtanos. 397. Lutheranos a ſe nominari dolet. *ibid.* relatio ejus & hymnus, *item* conſolatoriæ de Auguſtinianis in Bruxelliæ combuſtis 398. edit tractatum de abominatione Canonis Miſſæ, parœneſin ad Eqvites Teutonicos, & alia ſcripta Anno 1523. *ibid.* fanaticis violentis manus injici ſvadet. 404. ſcribit contra Canonizationem Bennonis Epiſc. Miſn. 404. & ſeq. item Alberto Pruſſiæ Magiſtro in cauſa religionis 413. & ſeq. improbat acta Comitiorum Norimb. 415. intrepidum ſe ad extrema patienda oſtendit. 416. Turcicum bellum disſvadet. *ibid.* prædicit mala Germaniæ. *ibid.* Henrici Zutphan. martyrium commendat. 425. de martyrio Henrici Zutphanienſis & aliorum epiſtola 425. ſcribit ad Albertum Pruſſiæ Magiſtrum & ducem 431. laudat Georgium Sambienſem Epiſcopum. 432. & Albertum Magiſtrum Pruſſiæ. 432. ſcribit uxori Matth. Cellii. 433. certamina cum Caroloſtadio Jenæ & Orlamun-

lamundæ,aditunſqve a Luthero periculum. 434. & ſeqq. Epiſtolæ de controverſia ſacramentaria Argentoratum candide ſcriptæ. 436. diſſvadet conventus & tractatus de concordia religionum. 438. ſcribit Mulhuſinis de cavendo Munzero & ſociis. 438. item ad Principes Saxoniæ. 439. ſpiritum eorum deſcribit, timiditatem exprobrat, ſuam refert conſtantiam. 440. Fatetur mores ſuorum non convenire cum doctrina 440. libertatem prædicandi prohiberi improbat. 441. vim omnem abominatur in propagando Evangelio. ibid. Scholarum conſervationem commendat publicis ſcriptis & ingratitudinem taxat, qvæ poſt reformationem emergebat. 442. & 445. cucullum cur & qva occaſione depoſuerit. & monaſterium deſertum Principi obtulerit. 443. 444 parum a principe petit, pro aliis plura. *ibid.* qveritur de rapinis bonor. Eccl. 445. Eraſmum monet ut extra partes eſſe velit. 450. 452. invitus ejus libro reſpondet. 454. Excerpta ex Lutheri libro de ſervo arbitrio. 454. & ſeqq. Melanchthonis locos Theologicos invictum vocat libellum. 455. exponit cauſas tardioris reſponſi, & cur tamen non tacuerit. *ibid.* nitidus reſponſi ſtylus. 456. laudat & cohortatur Eraſmum ad veritatem agnoſcendam. *ibid.* dolet de aulæ Sax. cunctatione. 461. a matrimonio abhorret, & morti ſe parat. *ibid.* Scripta ejus hoc anno 1524. inter alia commentarius in Pſalmos. *ibid.* laudat commentarios in eosdem Pomerani. 462. lætatur qvod pro ſe uno tot doctores Evangelici ſurgant. *ibid.* Cantiones ſacras componit & ut idem ab aliis fiat, deſiderat. *ibid.* laus poeſeos Lutheri ſacræ. 463. ſpernit Cochlei & aliorum calumnias & invectivas. *ibid.* ſcribit pro Florentina virgine ex monaſterio egreſſa. 463. item ad Schwarzenbergium Baronem, qvi ſuam ex cœnobio eduxerat. *ibid.*

M.

Magdeburgum: docetur ibi Evangelium, a Melchiore Miccio, Eberhardo Widenſee, Joh. Fritſchhanſio. 354. in Magdeburgenſi provincia longe poſt. 424.

Maimburgius: qvo conſilio & propoſito ſcripſerit. 1. 2. de ſtylo ejus Gallico: *in præloqvio.* Lotharingus fuit, Nancejanus. 5. 6. an Hiſtorici officium præſtiterit. 3. 4. 21. judicium ejus de Cajetano examinatur. 83. 84. notatur ejus ſententia de poteſtate Pontificis. 115. errata ejus de Auguſtinianis ad Luth. miſſis & de hujus epiſt. ad Leonem & libello de libertate Chriſtiana. 145. examinantur. 152. ut & judicium de Bulla contra Luth. 169. de libris & fautoribus Lutheri judicium. 189. fatetur optima a Luthero ſcripta eſſe. 190. taxat Eraſmum 209. incerta narrat de actis Friderici in Comit. Wormat. 219. taxat Luthe-

theri acta in comitiis. 225.227.231. errat circa locum occultati Lutheri. 240. item in judicio de libris Lutheri contra Latomum. 244. dolet de hæreſi in Anglia & ſperat ejus regni reditum ad Eccleſiam Rom. 277. provocat Lutheranos contra Lutherum ob librum ejus adverſus Regem Angliæ. 283. reſponſum accipit 286. ideam reformationis Lutheranæ maligne proponit 284. refutatur 291. narrat & taxat verſionem Biblicam Lutheri 312. refutatur 317. & ſeq. reprehendit Fridericum El. ob ſtabilimentum Lutheraniſmi 325. qvam recte, examinatur 326. narrat Lutheri ordinationes circa Sacramenta monaſteria & bona Eccleſiaſtica 340. examinantur ibid. & ſeq. notatur judicium ejus adverſus ſcriptum Lutheri in decretum Norimbergenſe 376. item tranſitionum ejus ingenium 386. omiſſa hiſtoria de martyrio Auguſtinianorum in Belgio, & excuſata perſecutio hodierna in Gallia 400. item de Comitiis Norimb. 410. de progreſſu Lutheraniſmi 421. de rebus Pruſſiæ 428. in ſententia Lutheri de libero arbitrio recenſenda 447. & ſeqq. ſpeciatim pungit Janſeniſtas 449. epilogus ejus conſideratur 464.

Margaretha ſoror Franciſci Gall. R. favet Evangelio. 433.

Martinus Danus, a Luthero in patriam miſſus. 273.

Martyria ob religionem. 159.169.183. 398.464.

Matthesius, Johannes: ejus conciones de Luthero. 8. & paſſim.

Mauritius El.Sax. *vid. præloq.*

Mauritius Dux Sax. Adm.Ep.Numb. *vid. præloq.*

Maximilianus I. contra Julium II. Pp. concilio Piſano patrocinatur, deinde illi renunciat. 6. ſcribit Leoni X. in cauſa Lutheri. 67.68. ſalvum conductum dat Luthero. moritur. 101. admonitus fuit de corrigendis Pontificum defectibus. 370. & ſeq. Pruſſiâ dicitur Polonis ceſſiſſe. 429.

Meckelburg: Ducatus: initia reform. Evangel. 423.

Mediceus Julius, poſtea Pontifex. 360. 409.

Meierus Sebaſtianus Franciſcanus. Argentorat. retractat qvæ adverſus Evangelium docuerat. 433.

Melanchthon Philippus, *vid. præloq.* Wittenbergam venit Luthero laudatus. 69. ſcribit epiſtolam de diſputatione Lipſienſi eamqve contra Eccium defendit. 128. & ſqq. laudatur a Luthero contra Eccium. 132. confirmatur, dum timet. 244. defendit matrimonium clericorum. 253. epiſtola ejus ad Capitonem. 267. refutat Pariſienſes. 281. excuſat Lutheri ſtylum adverſus R. Angl. 289. Caroloſtadio obſecutus eſſe inſimulatur a Maimburgio. 300. taxat Caroloſtadium. 305. ſubſcribit judicio Theolog. Wittemberg.

de Miſſa. 331. præſentiam realem in S.Cœna defendit. 437. Eraſmo reſpondet ſcriptum ſuum adverſus Lutherum excuſanti. 452.& ſq. elogium locis Theolog. Melanchthonis a Luthero datum. 455.
Melrichſtadius, Martinus Polichius D. ejus de Luthero ſententia. 26.
Melchior Adami de vitis Theologorum. 95. & paſſim.
Meritorum ſuperabundantia negatur. 10.13.53. jactantia meritorum improbatur. 246.247.
Merſeburgenſis Epiſcopus repugnat diſputationi Lipſienſi. 117.126. reſpondet epiſtolæ Lutheri. 149. publicat bullam Leonis. 171. reprehenditur a Luthero. 270. perſeqvitur Lutheraniſmum. 353.
Mildeburgum, docet ibi Evangelium Joh. Draco. 354. perſecutio Mildeburgenſium. 397.
Miltitius, Carolus Nuntius Pontificis ad Fridericum El. 102.104. & ſeqq. qvis fuerit & qvid cum Electore egerit. 104. relatio de illius negotiatione ex Luthero. *ibid.* & ſeqq. ut Auguſtinianos ad Luth. miſerit 144. agit cum Luth. de Epiſt. Pontifici ſcribenda. 150.
Minorita vid. Franciſcani.
Miſſa: tractatus contra eam Lutheri 241.249. an doctrinam contra Miſſam ex diabolo didicerit. 250. abrogãt Miſſam Auguſtiniani Wittembergenſes 272. rejicitur cum dogmate transſubſtantiationis in tractatu Lutheri adverſus Reg. Angl. 289. & ſeq. item in libro ad Auguſtinianos. 330.
Miſnenſis Epiſcopus Joh. a Schleiniz infenſus Luthero. 142.146. damnat ejus ſermonem de Euchariſtia. *ib.* publicat Bullam Leonis. 171. diſceptat cum Electore de ſacerdotibus conjugatis. 311.
Miniſterium Eccleſiæ an ſuſtulerit Lutherus. 251. tractatus de ejus ordinatione. 393. & ſeq.
Mæra pagus, unde genus Luthero. 25.
Moguntia: docetur ibi Evang. 355.
Mollenſis Henricus docet Evangel. in Meckelb. Duc. 168.
Monachi reformationem juvant. 206.
Monaſteria & Eccleſiæ collegiatæ: earum bonus uſus. 164. Monachi plurimi Lutherum ſeqvuntur. 206 uxores ducunt. 242. 259. Monaſteria olim Scholas fuiſſe 257. libidines monaſticæ deplorantur. ibid. non probatur monachorum proclivitas ad conjugia. 310. taxatur impudicitia & turpitudo monaſteriorum. 311. reformatio ſvadetur. 350. vacua Principi curanda offeruntur. 444. & ſeq.
Monſterberg: Dux Carolus ſcribit Luthero, & qveritur de excommunicatione proavi ſui Georgii Bohem. Regis. 335.
Mulhuſa, urbs Imperial. monetur a Luthero, ad de cavendo Munzero. 438.
Munzerus Thomas. 294 434. 438.

Myco-

Digitized by Google

Myconius ſive *Mecum*, Fridericus. 273.

N.

NAnnis, Johannes, Pontificis Monarchiam inſulſe defendit. 66.
Naumburgenſis Epiſcopus publicat Bullam Leonis. 171. & edicta contra Lutherum. 294.
Neſenus Gvilielmus. ejus elogium & mors. 460.
Nimitſchenſe cœnobium. 391.
Nobilitas Eqveſtris & ſpeciatim Franconica an bonis Eccleſiæ inhiaverit, & ideo Luthero faverit. 193.
Norimberga : initia Evangelii. 353. comitia ibi habita. 356. 357. 367. judicium de iis. 375. alia 407. 409. ſeq. Præpoſiti edunt ſcriptum de reformatione. 433.
Novatus : Novatiani. 12. an talis fuerit Lutherus. 13.

O.

OCcamus, Gvilielmus Scholaſticus, ejus ſecta aliis præfertur a Luthero. 160. 173.
Oecolampadius, Johannes. 128. 141. 355.
Ordo eqveſtris Teutonicus in Boruſſia. ejus geſta. 427.
Orlamunda oppidum, cujus paſtor fit Caroloſtadius. literæ civium ad Lutherum, & qvomodo cum illo egerint. 434. & ſeqq.
Oſiander Andreas. 353. 413.
Oudermarckius Martinus, paſtor Cellenſis. 422.

P.

PAlatinus Elect. Ludovicus, an Luthero faverit. 189. 191. Sickingium opprimit. 387.
Pallavicinus, *Sfortia*, autor hiſtoriæ Concil. Trid. *in præloq*. it. p. 6. excuſat defectus Pontificum. 15. ejus cenſura de intentione Lutheri examinatur. 59. improbat appellationes ad concilia. 69. reprehendit conſilium Pontificis in publicanda Bulla pro indulgentiis. 98. excuſat exactiones pro palliis & pluralitatem beneficiorum in Principes Germaniæ collatorum. 109. defendit ſophiſma Eccii, diſtingventis inter *totum* & *totaliter*. 125. & Epiſcopum Merſeburg. qvod diſputationem Lipſienſem impedire voluerit. 126. notantur qvæ ſcripſit de Epiſt. Luth. ad Leonem. 151. defendit Bullam Leonis. 169. judicium ejus de oblato Friderico El. imperio. 183. qveritur de Hiſpanis Lutheri libros æſtimantibus. 195. Eraſmum taxat. 208. orationem Aleandri effingit cum contumelia Lutheri. 218. improbat ut pontificiæ Jurisdictioni noxiam Lutheri evocationem ad Comitia. 220. Status imperii pro ignorantibus habet. *ibid*. ſiniſtre judicat de actis Lutheri Wormat. 226. 227. notatur in aliis circa acta Comit. Worm. 226. 237. 240. & in opinione de indulgentiis. 359. de poteſtate profana

Pontificum.360. de abuſibus curiæ Rom.361.de paupertate Proteſtantium: & de moribus Adriani VI. *ibid.* de Clemente VII.409.de Epiſtolis ejus ad Fridericum El.373. de gravaminibus Germaniæ. 411. de conventu Ratiſpon.420.
Pallium magno pretio Romæ ab Epiſcopis redimendum. 370.
Panormitanus Abbas, culpatur a Sylvio Prieriate.61.Luth.laudatus.133
Papatus ſive Pontificatus *vid.præloq.* an conveniat cumPrincipatu mundi.14.an Papa errare poſſit.41.cantilenæ in Papas.43. autoritas eorũ absqve ſcriptura non admittitur in rebus fidei.51.52.55. qveritur Lutherus eam in Tyrannidem degeneraſſe.56.57. Monarchia & poteſtas ſupra concilium a Prieriate aſſerta.63.de Primatu Pp.diſputatur Lipſiæ.119.123.agnoſcitur a Luthero jure humano poſt diſput. Lipſ. 136. cur poteſtatem jure divino ſibi Pontifices arrogent, ſententia Lutheri.139. qvomodo ferri Papatus poſſit.160. defectus ejus arguitur libello adCæſ.& Nobil.Germ.164. Babylon & venatio Nimrodica vocatur.165. tyrannidis incuſatur a Luthero poſt Bullam.172.178. oſtendit arcanum Pontificium in doctrina de bon. operibus. *ibid.* ſperat ejus reformationẽ in Comment.ad Galat. & excuſat mordacitatem ſtyli.203.parallelaPapæ & Chriſti a Luthero compoſita,cum imaginibus Cranachii.217. impugnat eum in libro contra Catharinum.262.& ſeqq. agnoſcit id cum periculo fieri: negat petram eſſe. *ibid.* de fine Papatus ſententia Lutheri.334. & ſeq. divina ejus inſtitutio probanda eſt. 346.
Pariſii vid. Academia.
Parochiæ imperitis locatæ.369.371.
Patres ut legendi & interpretandi ex ſententia Melanchthonis.130.Scripturæ poſtponendi licet magnæ ſint autoritatis ex Luth. 176.
Paulus Sarpius Venetus ſcriptor hiſt. Concil.Trid.6. taxat Bullam Leonis.169. & alibi.
Peccata, ut maneant poſt Baptiſmum 177. concupiſcentia ſive fomes eſt peccatum.247. 248. theſes de peccato a Pontificiis damnatæ.275.
Peregrinationum abuſus. 164.
Perſecutiones Lutheraniſmi. 294.353. 398. 464.
Peutingerus,Conradus. D. 233.
Pfefferkorn Judæus,Capnionis adverſarius. 159.
Pfeffingerus, Degenhardus. 28.69.88.
Philippus Palatinus Ep.Naumb. 294.
Philoſophia,qvomodo ea utendũ.160.
Piccardi ſ. Bohemi a Luth.reprehenſi.49.52.56.qvatenus tolerandi ſint. 165.ſcriptum ad eos Lutheri. 392.
Picus Johannes. 50.54.159.
Planitius, Johannes,El. Sax. legatus, Pallavicino mendoſe dictus Plunceritius. 373. 374.
Plettenbergius Livoniæ Magiſter. 429

Pani-

Digitized by Google

Pœnitentia qvotidiana Chriſtianis neceſſaria ſecundum Luth. 11.21.47. diſputatur de hac Lipſiæ.119.
Polonia: initia doctrinæ Evangel. 355. geſta Polonorum in Pruſſia. 429. Rex connivet ad reformationem in Boruſſia.431.
Poliander Johannes.391.
Politiæ defectus notatæ a Luth. 164.
Pollio miniſter Eccleſiaſt.Argent.433.
Pomerania: initium in ea doctrinæ Evangelicæ.274. progreſſus. 423. Dux Bogislaus cum filiis Georgio & Barnimo. ibid.
Pomeranus D. vid. Bugenhagius.
Pomezanenſis Epiſcopus Erhardus Qveiſſius.430.
Poſtilla, judicium de iis Luth.142.269.
Præbendæ majores, judicium de iis Lutheri. 351.
Presbyterium: ejus poteſtas circa diſciplinam.128.qvo jure nitatur, & qvomodo ab Epiſcopatu differat. 250.251.
Principium: de hoc convenire debet inter diſputantes. 10.
Prierias, Sylveſter, ſcribit contra Lutherum.34.39.40.ejus ſententia de Eccleſia & Pontificatu.ibid. taxatur a Maimburgio. 60. ejus epitoma & aſſertio Monarchiæ Pontificiæ, & ejus Poteſtat. ſupra concil. 61.62.63.reprehenſus a Maimburg. 64.& Paulo Veneto, ir. a Pallavicino 65.a Luthero.66. ſuffragatur Bullæ contra Lutherum.169.
Proles, Andreas, Auguſtinianus. 166.
Pruſſia: vid. Boruſſia.
Purgatorium, indulgentiarum objectum, negante Luthero ipſum tamen adhuc credit, ſed diſſentit qvoad ſtatum animarum.19.22.dein negat purgatorium. 241.

R.

Ratiſponenſis conventus a Legato Pontif. indictus. 416. & ſeqq.
Reformatio ejus cauſæ: *praloq.* expetita fuit in moribus & diſciplina ante Lutherum, aliqvo modo etiã in doctrina. 7.8. fruſtra deſiderata a Pico, Valla, Ravennate, Veſalia, Reuchlino.54. judicium de ſtatu religionis & reformationis an.1518 99.100. ſimilitudo reformat. cum primitivæ eccleſiæ plantatione. 194.fructus ejus in moribus & diſciplina. 310. judicium Maimburgii.325.examinatur.326.& ſqq. lente procedit reformatio in Saxonia. 356.
Regiomontum urbs Borusſiæ.430.
Remondus Florimondus *in praloq.*
Reuchlinus vid. Capnio:
Rhadinus vide Thomas
Riarius RaphaelCard.S.Georg.87.161
Richerius Edmundus, Sorboniſta. 61. ſeq. Monarchiam Pontificum impugnat 64. negligentiam eorum in reformatione culpat 364. & *ſeqq.*
Roma: trepidatur ibi ob Lutherum 112. de pecunia ex Germania Romam miſſa 160.

Digitized by Google

Romana Eccleſia a Luthero culpata 51. 55.

Rorarius Georgius, corrector in editione operis Biblici 317.

Roſtochium urbs 423.

S.

Sabaudiæ Dux, ejus legatus amicus Luthero 155.

Sacerdotium qvatenus Chriſtianis omnibus commune, ex Luthero 154. 164. 250.

Sacramenta, de eorum numero, & de S. Cœna 290. de præſentia reali. 303. 305. 392. ritus S. Cœnæ. 343. 346. & ſeq.

Sacramentariæ controverſiæ initium, & mens in ea Lutheri 436.

Sambienſis Epiſcopus Georgius a Polenz favet Evangelio 414. abdicat ſe ditione temporali 430. laus ejus apud Lutherum 432.

Samius Conradus Paſtor Ulmenſis 353.

Sancti non merentur ſuperabundanter 11. 54.

Satisfactio pro peccatis: qvalem ſtatuerit Lutherus 48. abuſus Eccleſiæ circa eas. *ibid.*

Savonarola, Hieronymus 178.

Schaumburg, Sylveſter, Eqves Francus, Luthero auxilium offert. 161.

Schertelius Sebaſtianus, Eqves *in præloqv.*

Schlickius, Comes, 114. 284.

Schmidius Sebaſtianus D. edit & defendit librum Lutheri de ſervo arbitrio 457. & ſeqq.

Scholæ, commendantur a Luthero 441. 442.

Scholaſtici vid. Theol. Scholaſt.

Schurfius Hieronymus D. 223. 226. 233. 231. 296.

Schvvarzenberg. Joh. Baro 336. 436.

Schvvebelius Johannes 192. 387.

Scotus, Scotiſtæ 122. 160.

Scriptura S. ſola pro judice in qvæſtionibus fidei agnoſcitur a Luthero & Proteſtantibus 10. ab Apoſtolis pro fundamento allegatur. 38. de ejus interpretatione ſententia Melanchthonis 130. Lutheri 174. & *ſeq.* lectio ejus populo non prohibenda 318. 319.

Seckendorfius Caſparus, Epiſc. Aichſtet. in *proem.*

Sedunenſis Epiſcopus, Matthæus Scheiner, bene ſentit de Luthero, alludit ad ejus nomen Luther, i. e. Lauter purus 111.

Seboferus Arſatius 320. 390.

Serveſta: docetur ibi Evang. 354.

Sickingius, Franciſcus, ſcribit Luthero 161. favet electioni Caroli V. 183. fovet Doctores Evangelicos 192. invitat Lutherum ad ſe 224. ejus clades 387. familia 389.

Sileſia: incipit in ea Evang. Doctrina 355. Scholæ eriguntur 390.

Simon Heinzius Pontanus, Paſtor Wittenberg. 95.

Sixtus IV. Pp. 51.

Sleidanus Johannes hiſtoricus, paſſim allegatur, defenditur *in præloqvio.*

Sluterus Joh. docet Evang. Roſt. 423.

Sne-

Snepſius, Johannes 354.
Sorbona, vid. Acad. Pariſ.
Spalatinus Georgius, qvis fuerit 26. ut faverit Luthero 86. 88. allegatur paſſim. Lutherus eum ut maneat in aula, & ut uxorem ducat adhortatur 461.
Speratus Paulus 261. 461.
Staupizius Johannes, Vicar. Auguſtin. deſcribitur 19. an Lutherum ad diſputandum inſtigaverit 20. 45. ejus ſententia de vera pœnitentia. *ibid.* conſolatur Lutherum & Electorem. 70. 71. adeſt Luthero Auguſtæ. 79. ſecedit Salzburgum 80. de ejus favore apud Fridericum ex Maimburgio 86. it. 87. agit cum Luthero ordinis nomine. 151. mors 80.
Steinius Wolffgangus 434. fovet errorem qvendam 439.
Stetinum: docetur ibi Evang. 354.
Stolpena in Pomerania: docetur ibi Evang. 354.
Storckius Nicolaus Anabaptiſta cum ſociis 294.
Strauſſius: ejus opinio de lege Moyſis reducenda 439. idem forte qvi Iſennaci docuit, v. ſuppl. ad§. 152.
Sturmius Caſpar: Fecialis 219. 226.
Svecia: ejus reformatio a Maimburgio relata 378. & ſeqq.
Sunda, Stralſund; docetur ibi Evangel. 354.
Surius Laurentius, in *praloq.* & alibi.

T.

Tauberus Caſpar, Viennæ combuſtus ob Evang. 425. 463.
Teutlebius, Valentinus 156.
Teutonicus ordo v. ordo Eqveſtris.
Tezelius Johannes præco indulgentiarum 17. comburi jubet Lutheri theſes. viciſſim ejus theſes contra Luth. Witteb. comburuntur 33. genus & mores ibid. comparatur cum aſino 57. increpatus a Miltitio moritur 103. ſolatur eum Lutherus 106. alia qvædam de eo 110.
Theologi Crucis & gloriæ ut differant ex Luth. 55.
Theologia Scholaſtica reprehenſa a Luthero 45. Scholaſticis opinionibus præferenda eſt veritas 54. Theologiſtria dicitur a Luthero 124. qvid noceat 205. Faſtus Scholaſticus, de merito bonorum operum 248.
Thomas Aqvinas, & Thomiſtæ 41 qvæ ſit eorum autoritas 54. 61. 9. 122. 160. 163.
Thomas de Vio. vid. Cajetanus.
Thomas Rhadinus, Todiſcus ſcribit contra Lutherum & Melanchthonem 161.
Thuanus Jacob. Auguſt. *in praloqv.*
Thunavius, Fridericus, Conſil. El. 229.
Tolken, interpretes concionum in Boruſſia 431.
Totum & totaliter diſtingvit Eccius 125.
Transſubſtantiatio impugnatur a Luthero 289.
Trevirenſis Archiepiſcopus, Richardus a Greiffenklau, judex deſideratur in cauſa Lutheri 107. agit cum eo Wormatiæ 232. 233. opprimit

Digitized by Google

mit Sickingium 387.
Trocedorfius Valentinus, Grammaticus inſignis 390.
Trögerus, Conrad. Monachus refutatur 433.
Turca: qvomodo bellum contra eos ſvaſerit Lutherus vel diſſvaſerit 177.

V.

VAlla Laurentius, 50.159.& alibi.
Varillaſius, Antonius, Hiſtoricus Gallus allegatur & notatur *in praloq*. 224.250.& paſſim.
Veus Hieronymus, agit cum Luthero Wormat. 232.233.
Virgo, B Maria, qvæſtio de ejus immaculata conceptione indeciſa 51. ejus perpetua virginitas a Luthero aſſeritur 395.
Virginitas, qvatenus laudabilis 256.
Virgines monaſteriis egreſſæ interqve illas Catharina Boria 256.391. & Florentina ex nobilitate Thuringica qvam ſcripto defendit Lutherus 463. virgines ex Freibergenſi aula ob Lutheraniſmum ejectæ 397
Ulma: initia Evangel. doctrinæ 353.
Vota monaſtica impugnat Lutherus edito tractatu 242.252. rationes ex eo referuntur 254.& ſeqq. libera & revocabilia eſſe debent 256. encomium hujus libri: ibid. 259. 260.
Uratislavia: docetur ibi Evang. 355. apologia Senatus 389.
Urbanus Montisferatenſis inſidiator Lutheri 73.
Urſinus Robertus Card. 181.
Uſura: Lutheri de iis opinio 353.

W.

WAldenſes vid. Albigenſes.
Warmienſis Epiſcopus Johann. Dantiſcanus 431. (240.
Wartenburgum arx, Patmus Lutheri
Werthheim: Comes, Lutheranus 154.
Weſalia Johannes 50.
Weſſelus Groningenſis 159.338.
Widerſtett Cœnobium 391.
Wimpina, Conradus contra Lutherum 33.
Wiſmaria urbs, initia doctrinæ Evangel. 423.
Wittenbergenſis Academia ſcribit pro Luthero 68. freqventes habet ſtudioſos 109. docetur ibi Anno 1521. Jus Canonicum 275. Canonici a Luthero reprehenſi ibid. & 331.346. reformari cœperunt 391.
Wormatienſia Comitia & Edictum 210.211. relationes de iis variæ 214. 219.& ſeqq. 226. memoria horum Comitiorum illuſtris 234. ludicra de iis narratio, in forma paſſionis 268. in urbe docetur Evang. 274.
Würtzburgenſis Epiſc. humaniter tractat Lutherum 36.

Z.

ZViccavia 273.343.& alibi.
Zvinglius, Huldricus 303.305.435. 438.
Zutphanius Henricus docet Bremæ 354. ejus martyrium 425.

FINIS INDICIS.

Digitized by Google